تەفسیری «نامی»

بۆ قورئانی پیرۆز

مەلا عبدالکریمی مدرس

داینـاوە

محمد علی قەرەداغی

ئامادەی کردووەو سەرپەرشتی چاپی کردووە

بەرگی دووەم

چاپخانەی (الوطن العربي)

تفسـير « نامى »
للقـرآن الكريـم

تأليف

الشيخ عبدالكريم المدرس

عُني بنشره

محمد علي القره‌داغى

الطبعة الاولى
١٤٠٠ هـ ـ ١٩٨٠ م

سورة آل عمران ، مدنية ، وآيها مأتا آية

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ الٓمٓ ﴾ : (١)

خوای تەعالا زاناترە بە مەعنای ٠

﴿ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾ : (٢)

واتە : ئەو زاتە کە ناوی پاکی بەڕێزی (الله) یە هیچ کەسێ نیە کە (واجب الوجود) بێو بوونی پێویست بێو کەس نیە کە پەروەردگاری کەم و زۆری جیهان بێ ، وە کەس نیە کە عیبادەتی بۆ بکرێ ئەو نەبێ ، وە ئەو زاتە زیندوە بە بێ پەیوەندی کەس و دامەزراوو راوەستاوو راگری عالەم چ بەرزی و چ پەستی ٠

لە هۆی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتەو بازێ ئایەتی پاشەوەیدا ریوایەت کراوە لە ئەبو ئەمامەوە (خ) ئەڵێت : کۆمەڵێ لە گاورەکانی (نەجران) هاتن بۆ لای پێغەمبەر (د)و لە بارەی حەزرەتی عیساوە موجادەلەیان لەگەڵ حەزرەتا کرد[١] ، جا

---

(١) ئەم کۆمەڵە ژمارەیان شەستکەس بووە ، ئەمانە هەموو سوارو خاوەن بەرگ و پۆشاك بوون و چواردە کەسیان لە ئەشراف بوون و لە ناو ئەم چواردەدا سێ کەسیان سەرۆك و خاوەن فەرمان بوون ٠ (عبدالمسیح) ناو لە روتبەدا (عاقب)

خودای تەعالا لە ئەووەڵی سوورەتی ئاڵیعیمرانەوە هەتا هەشتاو ئەوەندە ئایەتی نازڵ کرد ٠

﴿ نَزَّلَ عَلَيْكَ الكِتابَ بِالحَقِّ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ ﴾ :

واتە : خودای تەعالا ناردوویەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ بە پلە پلە ئەو کتێبەی وا لە ناوا وەکوو قورئانی پیرۆز بێ ، بە شێوەیێ کە حەقەو راستە ٠ وە باوەڕ ئەکاو باوەڕ نیشان ئەدا بەو کتێبانە کە نازڵ بوون لە پێشی خۆیا ٠

﴿ وأَنْزَلَ التَّوْراةَ والأِنْجِيلَ (٣) مِنْ قَبْلُ هُدىً لِلنَّاسِ ﴾ :

وە تەوراتی بە جارێ نازڵ کردووە بۆ حەزرەتی (موسا) وە ئینجیلی نازڵ کردووە بۆ حەزرەتی عیسا لە پێش قورئانا کە حاڵیان وابووە هۆی شارەزایی بوون بۆ قەومەکەیان ٠

بووە کە ئەمیری هەمووانە٠ (ئەبهەم) ناو خاوەن نانو پەنای رۆژی رەش بووە ٠ (ابو حارثة) کوڕی (علقمة) کە یەکێ بووە لە قەبیلەی (بکر بن وائل) ئەسقەفو عالمی دینیان بووە ٠

ئەمانە هاتوون بۆ مەدینەی مونەوەرەو چەن رۆژێ لەگەڵ حەزرەتا موجادەلەیان کردووە لە خوصووصی حەزرەتی عیساوە، وە ئیددیعای ئەوەیان کردووە عیسا کوڕی خوایە (العیاذ باللّٰه!)، تا لە ئەنجاما حەزرەت بانگی کردن بۆ (مباهلە) یانی بۆ ئەوە کە دۆعای شەڕ بکەن لەو تاقمەیان کە لەسەر ناحەقە ٠ بەڵام گاورەکان ترسانو گەڕانەوە بۆ نەجران ٠

﴿ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ﴾ :

وه ناردوویەتە خوارەوە ئەو کتێبانەکە بوون بە هۆی جیاکردنەوەی حەق لە بەتاڵ لە هەر چەرخێکدا وەکوو کتێبەکانی ڕەهبەرانی پێشوو • وە یاخود ناردوویەتە خوارەوە قورئانێ کە هۆی جیاکردنەوەی ڕاستە لە لار •

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴾ :

بە ڕاستی ئەوانە کە ئینکاری ئایاتی خودایان کردووە عەزابو ئاگرێکی گرانیان بۆ بڕیار دراوە •

﴿ واللهُ عَزِيزٌ ذو انْتِقامٍ ﴾ : (٤)

وە خوای تەعالا غالبەو زاڵە بەسەر بەجێهێنانی خواستی خۆیاو خاوەن تۆڵەسەندنە •

﴿ إِنَّ اللهَ لا يَخْفى عَلَيْهِ شَيءٌ في الأَرْضِ ولا في السَّماءِ ﴾ : (٥)

بەڕاستی خوای تە عالا شتێکی لێوونابێ نە لە عەرزاو نە لە عاسمانا •

﴿ هُوَ الَّذي يُصَوِّرُكُمْ في الأَرْحامِ كَيْفَ يَشاءُ ﴾:

ئەو خودا خوایەکی وایە تەصویرتان ئەکاو پەیکەردارتان ئەکا لە ناو منداڵدانا لە سکی دایکا هەرچۆنێ خواستی هەبێ ، جوان بێ یا ناشیرین •

﴿ لا إِلٰهَ إِلا هُوَ العَزِيزُ الحَكِيمُ ﴾ : (٦)

خوایێ نیە ئەو نەبێ • کە ئەو غالبەو زاڵە بەسەر هەموو

خواستێکی خۆیاو خاوەنی حیکمەتەو زانستی راستو کرداری دامەزراو بۆ ئەوە ٠

﴿ هُو الَّذي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الكِتابَ ﴾ :

خودا ئەو خودایەتە کە ناردوویەتە خوارەوە بۆ سەر تۆ بە فریشتەی تەوانای هێمنا ئەو قورئانە کە رەهبەری هۆشیارانە ٠

﴿ مِنْهُ آياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الكِتابِ ﴾ :

وە بازێ لەو کتێبە ئایاتێکن کە مەعنایان دیارە لەبەر ئەوە کە دەلالەتی لەفزەکان دیارەو کەلیمەکان مەشهوورو ناسراون ، وە ئەم بازە ئایاتە دایکانەن لە ناو کتێبەکەدا ، باقی ئایەتەکان لە تەنگانەی فامی مەعنایانا ئەگەڕێنەوە بۆ لای ئەو دایکەیانو لە سەر خەتی ئەو مەعنایان دەرئەکەوێ ٠

﴿ وأُخَرُ مُتَشابِهاتٌ ﴾ :

وە بازێ ئایەتی ئەو کتێبە چەن مەعنایێ هەڵئەگرنو بە ئاسانی ئینسان نازانێ کام مەعنایان شیاوی ئیعتیبارەو پێویستی هەیە بە لێکۆڵینەوەیەکی ورد لە لایەنی ئینسانی زاناوە ٠

وە دەرنەکەوتنی مەقسوود لەو ئایەتانە یا لە بەر ئەوەیە ئەو (موشتەرەک)ە لە بەینی چەن مەعنادا یا لەبەر ئەوەیە (عام) ەو مەقسوود لە شوێنەکەدا (خاص)ە ، یا بە عەکسی ئەمەیە یا لەبەر ئیجمالە ، یا لەبەر ئەوەیە زاهیرەن تەشبیهو هاووێنەیی ئەگەیێنێو مەقامەکە لەگەڵ تەشبیها رێک ناکەوێ ؛ وەکوو لەو ئایاتانەدا کە (وجه)و (عین)و (جنب) بەکاردێنێ بۆ خودا ، وەیا لەبەر ئەوە مەعنای دیاری ئەو لەفزانە

مەعنایەکی خاوەن سوود نادا بە ئینسان ، وەکوو ئەو حەرفە لە یەك بچراوانە کە لە سەرەتای هەندێ سوورەتەوە ٠٠ یا لەبەر چەن هۆی تر ٠٠٠

وە حیکمەتی بەکارهێنانی ئەم لەفزانە ئەمەیە ئەم کتێبە کتێبێکی عالەمییەو ئەوانە کە قسەیان لەگەڵدا ئەکرێ زۆر فەرقیان هەیە لە فامو لە پایەی زانستا ، کە وابێ ئەگەر بە عیبارەتی زۆر پایە نزم بێ موناسبی زەوقی پایەبەرزەکان نابێ، وە ئەگەر لەسەر زەوقی ئەوان بێ پایەنزمەکان سوودی لێ وەرناگرن ٠

وە لە لایەکی تریشەوە قابیلە بە کەلیمەی (عام) یا (مشترك) مەعنای زۆر ئیفادە بکرێ ، بەڵام بە کەلیماتی تایبەتی (خاص) ئەوەندە سوود وەرناگیرێ ٠

وە لە لایێ ترەوە لەبەر ئەوە هەتا خوێندەوارانی ئایین تێکۆشن بۆ فامی مەعنای بەرز وە بگەن بە ئەجرو ثەواب ٠

لە لایێ تریشەوە وەکوو خودا موختارە لە دروستکردنی عالەمدا وە لە ئیجادی مەعادینو گیاو گیانلەبەرانو ئینسان لەسەر ئەنواعو ئەصنافو ئەفرادی جیا ٠٠ هەروا موختارە لە ئینزالی کتێبی وا کە لە هەموو شێوە ئەلفازی تێدا بێ : لە گرانفامو ئاسانو ، خاصو ، عام ٠

﴿ فَأَمَّا الَّذينَ في قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُون ما تَشابَهَ مِنْهُ ابْتِغاءَ الفِتْنَةِ وابْتِغاءَ تَأْويلِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە لە دڵیانا لادان هەیە لە راستکاری ئەوە ئەکەونە شوێنی ئەو ئایەتە موتەشابیهانە بە تەنهاو تەماشای

موحکەماتەکانیان لەگەلاّ ناکەن هەتا بە هۆی ئەوانەوە چـــاری مەعنای ناباری ئەمان بکەن ، بەڵکوو هەر تەماشای خۆیان ئەکەن لەبەر ئارەزووی ئەوە کە فیتنـــەی شـــەك بخەنـــە نـــاو دڵـــی موسوڵمانانەوە لە ئیسلاما ، وە لەبەر داوای ئەوە وە خواســـتی ئەوە کە تەئویلیان بکەن لەسەر هەوای نەفسی خۆیان ٠

﴿ وَما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلا اللهُ والرَّاسِخُونَ فـــي العِلْمِ ﴾ :

وەلحاڵ تەئویلی ئەو موتەشابیهانە بە تەئویلێ کە موافیقـــی حەق بێ کەس نایزانێ ئیللا زاتی خودا (بالذات) ، وە ئـــەو کەسانەیش کە دامەزراون لە زانستا بەهۆی مومارەسەی تەقوای خوداوەو فەرمانبەرداری عیلمو حەقیقەت ٠ وە شـــانی ئـــەو دامەزراوانە وایە ٠

﴿ يَقُولُون : آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا ﴾ :

ئەڵێن : ئیمانو باوەڕمان هەیە بەم موتەشابیهانە لەســـەر ئەو تەرزە خودا قەسدی کردوون ٠ وە هەردوو بەشەکە لە لای خوداوە هاتوونەتە خوارو مەعنایان راستو دروستە ٠

﴿ وَما يَذَّكَّرُ اِلا أُولُو الأَلْبابِ ﴾ : (٧)

جا خودای تەعالا بۆ مەدحی ئەم کۆمەڵـــە زانایانە کـــە دامەزراونو ئیمانـــی خۆیان دەرئەبڕن بەرابەر بـــە ئایاتـــی موتەشابیهەو ، موحکەمە ٠٠ ئەفەرموێت : ئەمانە خاوەن عەقڵی ساغن بۆیە وەها تەصەووری حەقیقەت ئەکەن ؛ چونکی بـــیر

ناکاتەوە بۆ گەیشتن بە ئەنجامی باش لە حەقایقدا ئیللا کەسێ کە خاوەنی شوعووری ساغ بێ ٠

جا بزانن لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : لە بازێ ئایەتی قورئانا هەیە کە ئایاتی قورئان هەموو لە موحکەماتنو لە بازێ ئایەتا هەیە کە هەموو لە موتەشابیهاتنو لەم ئایەتە پێشووەیشا تەقسیمی ئایاتی قورئانی کرد بۆ دوو بەش : موحکەماتو ، موتەشابیهات ، وە بەیانی ئەمە وەهایە ئەو ئایەتە کە دەلالەت ئەکا لەسەر ئەوە کە هەموو ئایاتی قورئان موحکەماتە مەبەس ئەوەیە : کە هەموو ئایاتی قورئان راستنو ئەلفاظیان فەسیحەو مەعناکەیان سەحیحە ٠ وەکوو لە ئایاتا هەیە : (لا یأتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه) ٠ وە ئەو ئایەتە کە ئەفەرموێت هەموو ئایاتی قورئان لە موتەشابیهاتە ئەوە مەعنای ئەوەیە : ئایاتی هەموو ئەشوبهێن بە یەکتر لەوەدا کە باسی تەوجیهی هۆشیارانە بۆ دینی ئیسلامو بازێکیان ئەبن بە تەفسیر بۆ بازێکیانو هەڵەو پەڵەیان تێدا نیە چونکی کەلامی خودایەو خودا (اصدق القائلین)ە ٠ (ولو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافا کثیرا) ٠ وە لەسەر ئەم بەیانە هەردوو قسەکان راستن ٠ هەروا قسەی سێهەم کە ئەفەرموێت : بازێکیان موحکەمو بازێکیان موتەشابیهن ، بەڵام بە مەعنایەکی غەیری ئەو مەعنایە کە ئیسە وتمان ٠

باسی دووەم : لە مەعنای موحکەمو موتەشابیهدا گەلێ

قسەیان کردووە ، لـــە ناو هەموویانا دوو بریـــان پەسەندە : یەکەم : ئەو مەعنایە کە موحکەم ئەوەیە مەعنای واضیح بێ ، وە موتەشابیهـ ئەوەیە مەعنای واضیح نەبـــێو گەلـــێ ئیحتیمال هەڵبگرێ وەکوو لە مەعنای ئایەتەکەدا باسمان کرد ٠

دووەم : وەکو ساداتی ئەحناف فەرموویانەموحکەم ئەوەیە مەعناکەی واضیحو ظاهیر بێو ئیحتیمالی نەسخی نەبـــێ ، وە موتەشابیهـ ئەوەیە کە مەعناکەی ئەوەندە داپۆشراو بێ کـــــە دەرك نەکرێ نە بە دەلیلی عەقڵیو نە بە دەلیلی نەقڵی ٠ خۆلاسە ئەو ئایەتانە کە تەنیا خودا خۆی مەعنایان ئەزانـــێ ؛ وەکـــوو قیامی ساعەتو مەعنای تاقە حەرفەکان لـــە ســـەرەتای بازێ لە سوورەتەکانی قورئانەوە ٠

باسی سێهەم : ئەمەیە ئەو کەسە کە ئەڵێت موحکەم ئەوەیە کە مەعناکەی واضیح بێو موتەشابیهـ ئەوەیە کە مەعناکـــەی واضیح نەبێو چەن ئیحتیمال هەڵبگرێ لە کاتـــی خوێندنەوەی (وما یعلم تأویله ٠٠٠)دا لەسەر (العلم) ئەوەستێ ؛ چونکـی لەسەر ئەو مەعنایە وەکوو خودای تەعالا مەعنای موتەشابیهـات ئەزانێ خاوەن زانستە دامەزراوەکانیش مەعنایان ئەزانن ٠ وە ئەو کەسە کە ئەڵێ : موحکەم ئەوەیە مەعناکەی زاهیر بـــێو موتەشابیهـ ئەوەیە کەس مەعنای نەزانێ ئیللا زاتی خـودا ٠٠ ئەوە لەسەر کەلیمەی (الله) رائەوەستێ ؛ چونکی مەعنـــای موتەشابیهات خودا نەبێ کەس نایزانێ ٠

بەڵام لە ناو ئـــــەو دوو مەعنایـــەدا کە بۆ موحکـــەمو موتەشابەهیان کردووە مەعنای یەکەم زۆر بە هێزەو لەسەر ئەم

داوا چەن دەلیل هەیە :

یەکەم : بینا لەسەر ئەوە کە موتەشابیهـ کەس مەعنـــای نەزانێ ئیللا خودا نەبێ واجب بـوو یـا موناسب وا بوو لـــه موقابیلی (فأما الذين في قلوبهم زيغ)ەوە بیفەرموویە : (وأما الراسخون في العلم فيقولون آمنا به) ٠

دووەم : بینا لەسەر ئەو ئیعتیبارە فایدە لـــه ئیعتیباری (رسوخ)دا نابێ ، بەڵکوو ئەم حوکمە حوکمی هەموو زانایێکە دیارە هەموو موسوڵمانێکی زانا ـ راسیخ بن یا غەیرە راسیخ ـ ئەڵێن (آمنا به كل من عند ربنا) ٠

سێهەم : لەسەرئەو مەعنایە حەصری کیتاب لە موحکـــەمو موتەشابیهدا تەواو نابێ ؛ چونکی وەکوو ئایاتی موحکەمە هەنو ئایاتی موتەشابیهەی وا کە غەیری خودا کەس مەعنایان نەزانێ ئایاتی تریش هەن کە نە موحکەم بنو نە موتەشابیهـ بن بـــەو مەعنایە کە ئێمە ویستمان ٠

چوارەم : لەسەر ئەو مەعنایە موحکەمات نابـن بـــه (أم الكتاب)و نابن بە مەرجەع بۆ ئایاتی موتەشابیهە ؛ چونکـــی ئایاتی موتەشابیهە غەیری خودای تەعالا هیچ کەس مەعنایـــان نازانێو بە موحکەمات بەیان ناکرێن ٠

پێنجەم : لە حەدیثی صەحیحدا ثابت بووە کە حەزرەت ـدـ دۆعای فەرموە بۆ ئیبنو عەبباس (خ) وە فەرموویەتی : (اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل) چونکی ئەگەر تەئویلات هـــەر عائید بوونایێ بە خودا سوودێ لەو دۆعادا نەدەبوو ٠

شەشەم : ثابت بووە کە نەفسی ئیبنو عەبباس خـــــۆی فەرموویەتی : (أنا ممن یعلم تأویله) ٠

حەوتەم : خودای تەعالا مەدحی عولەمای راسیخی کـردوە بەوە ئەهلی تەفەککورو تەزەککورن وەکوو لە سیاقی ئایەتەکەدا دەرئەکەوێ ٠ وە ئەگەر عیلمیان نەبێ بە تەئویل ئیتر ئەبـــێ مەعنای رسووخیان لە عیلمو زانستا چیبێ ؟

هەشتەم : لەسەر ئەو ئیعتیبارە لازم ئەکا گەلێ ئایەتـــی قورئان کەس مەعنایان نەزانێو ئەمە زۆر دوورە لە یاســـای میهرەبانی خوداوە کتێبێ رەوانە بکا بۆ سەر خۆشەویســـتی خۆیو ئەو خۆشەویستە لە مەعنای ئەو کتێبە حاڵی نەبێ !

★ ★ ★

﴿ ر بَّنا لا تُزِغْ قُلُوبَنا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنا ﴾ :

ئەی پەروەردگاری ئێمە دڵمان لامەدە لە پەیڕەوی ئـــەوەی کە راستەو حەقە وەکوو دینی ئیسلام بێ بۆ لای ئەوەی کە لارەو بەتاڵە وەکوو کوفرو ئیلحادو بیدعەتو ئیفسادو گومڕاکردنـــی عیبادە پاش ئەوە کە تۆ شارەزات کردووین بۆ ڕێگای راست ٠

﴿ وَهَبْ لَنا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ﴾ :

وە پێمان ببەخشە لەلای خۆتەوە تەوفیقو یارمەتی لەسەر حـــەق ٠

﴿ اِنَّكَ أَنْتَ الوَهَّابُ ﴾ : (٨)

بە راستی تۆ کە خودایەکی بەخشندەی ٠

زاناکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە واتەی زانا راسیخـــــە

دامەزراوەکانەو لە خودا ئەپارێنەوە بۆ ئەوە پایەداریان بکا لەسەر حەق • وە یاخود موباشەرەتەن لە لایەنی خوداوە هاتووە لە مەقامی فەرمان بە حەزرەت (د) کە ئەم دۆعایە بکاو بەم شێوە لە خودا بپارێتەوە :

﴿ رَبَّنا اِنَّكَ جامِعُ النّاسِ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ ﴾:

ئەی پەروەردگاری ئێمە تۆ هەموو ئادەمیزاد گردئەکەیتەوە لە رۆژێکا کە گومان لە هاتنی ئەو رۆژەدا نیە •

﴿ اِنَّ اللهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ ﴾ : (٩)

بە راستی خودای تەعالا لە وەعدەی خۆی لانادا •

﴿ اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ ولا أَولادُهُمْ مِنَ اللهِ شَيْئاً ﴾ :

بە راستی هەموو ئەو کەسانە کە کافرو بێ باوەڕن بە خودا ــ وە یا هەر مەبەس وەفدی گاورەکانی نەجرانە ــ لە پاشەڕۆژا، کە رۆژی قیامەتە ، مالّو دارایی ئەوانو ئەولادو نەتەوەی ئەوان دەفعی عەزابیان لێناکا لە لایەنی خوداوە هیچ نەوعە عەزابێ •

﴿ وَ أُولئِكَ هُمْ وَقُودُ النّارِ ﴾ : (١٠)

وە ئەو کافرانە هەموو سووتەمەنی ئاگری دۆزەخن •

﴿ كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ والَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ﴾ :

وەکوو عادەتو ئەحوالّی ئالی فیرعەونو ئەو کافرانە کە لە پێش ئەوانا بوون •

﴿ كَذَّبُوا بِآياتِنا ﴾ :

ئینکاری ئایاتی کتێبی ئێمەیان کرد ٠

﴿ فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ ﴾ :

جا خودای تەعالا ئەوانی گرت بە هۆی ئـــــەو تەکزیبو بێباوەڕییەوە ٠

﴿ واللهُ شَدِيدُ العِقابِ ﴾ : (١١)

وە خودای تەعالا بە راستی زاتێکی وایە عیقابو ئازاردانی موخالیفەکانی خۆی بەهێز ئەدا ٠

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) : کاتێ کـــــە حەرزەت (د) زاڵ بوو بەسەر کافرەکانا لە شـــەڕی (بـــــەدر)و گەڕایەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە رۆیشت جوولەکەکانی لـــــە بازاڕی (بنی قینقاع)دا گردکردەوەو فەرمووی پێیان : ئـــــەی کۆمەڵەی یەهوود موسوڵمان ببن لە پێش ئـــەوەدا کە خـــــودا عەزابتان بدا وەکو عەزابی کافرەکانی دا لە رووداوی (بەدر)١٠ ئەوانیش لە وەڵاما وتیان ٠ ئەی محەمەد بەوە بایی مەبە کـــــە کۆمەڵێکت لە قورەیشەکان کوشت ! ئەوانە بەراوردی جەنگێو مەیدانیان نەبوو ، تۆ بە راستی ئەگەر جەنگ بکەی لەگـــــەڵ ئێمەدا ئەوکاتە تێئەگەی کە ئێمە چ نەوعە پیاوێکین ! جـــــا خودای تەعالا ئەم دوو ئایەتەی نازڵکرد ٠

﴿ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا : سَتُغْلَبُونَ وتُحْشَرُونَ إِلى جَهَنَّمَ وبِئْسَ المِهادُ ﴾ : (١٢)

تۆ بڵێ بەو جوولەکانە کە باوەڕیان نیە بە تۆو بەو قورئانە هاتووە بۆ تۆ : ئێوە لە پاشەڕۆژێکی نزیکا لـــــە بـــەرابەری

موسوڵمانەکانا مەغلووبو سەرکزو گیرۆدە ئەبن ، واتە لە ماوەیەکی نزیکدا گیرۆدە بوون : بەنی قورەیظەکوژرانو، بەنی نەضیر لە شوێنی خۆیان دەرکرانو شاری خەیبەر گیراو سەرانەیان لەسەر دانرا ٠٠ وە لە ڕۆژی قیامەتیشدا گەرد ئەکرێنەوەو حەواڵە ئەکرێن بۆ دۆزەخ ، وە بە راستی دۆزەخ خراپترین قەرارگایە ٠

﴿ قَدْ كانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتا ﴾ :

بە راستی ئەی یەهوودییەکان نیشانەیەکی گەورە هاتەجێ بۆ ئێوە لە هۆی ئەو دوو کۆمەڵەوە کە گەیشتن بە یەک بۆ جەنگ ٠

﴿ فِئَةٌ تُقاتِلُ فِي سَبِيلِ اللهِ ﴾ :

کۆمەڵێکیان جەنگی ئەکرد لە ڕێگەی بەرزکردنەوەی کەلیمەی خودادا کە ئایینی تەوحیدو خودابەیەک زانینە ٠

﴿ وَأُخْرى كافِرَةٌ ﴾ :

وە کومەڵێکی تریان کافر بوون ٠

﴿ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ العَيْنِ ﴾ :

کە خۆیان بە چاو ئەبینی دوو قاتی کۆمەڵی موسوڵمانەکانن بە ئاشکرا لەگەڵ ئەوەشدا ئەو کۆمەڵە کەمە زاڵ بوون بەسەر ئەم کۆمەڵە زۆرە دوو قاتەدا ٠

وە بازێ فەرموویانە : مانای وایە کە ئەو کافرانە موسوڵمانەکانیان بە دوو قاتی خۆیان ئەزانی لەبەر ئەوە هەیبەتی

موسوڵمانەکان دڵی ئەمان بترسێنێ ٠

﴿ واللهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشاءُ ﴾ :

وە خودای تەعالا بە یارمەتی خۆی دەستو هێز ئەدا بە هەرکەسێ یا بە هەر کۆمەڵێ بیەوێ زاڵیان بکا ٠

﴿ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الأَبْصارِ ﴾ : (١٣)

بە راستی لەم کارەساتەدا عیبرەتگرتنو پەندگرتن هەیە بۆ ئەو کەسانە کە چاوی وردەبینییان هەیە ٠

واتە : ئەی جوولەکەکانو ، ئەی کافرە موشریکەکان لە پاش رووداوی بەدر پێویستە بزانن خودا ئەیەوێ موسوڵمانەکان یارمەتی بدا ، وە کەسێ کە خودا یارمەتی بدا کەس ناتوانێ بیدا بە عەرزا ، دەی مل راکێشن بۆ دینی حەقو موسوڵمان ببن ٠

جا ئەگەر نازانن بۆچی ئەو کافرانە موسوڵمان نابنو تەرکی ئارەزووی خۆیان ناکەن ٠٠ بزانن :

﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَواتِ ﴾ :

جوان کراوە لە بۆ ئادەمیزاد خۆشویستنی ئەو شتانە کە ئارەزووکراویانە ٠

﴿ مِنَ النِّساءِ والْبَنِينَ والقَناطِيرِ المُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ والفِضَّةِ والخَيْلِ المُسَوَّمَةِ والأَنْعامِ والحَرْثِ ﴾ :

ئەو ئارەزووکراوانە لە ژنانی جوانو دارایی‌و شانو ، لە کوڕانی چالاکی سەرو شێوە جوانو ، لە دارایی زۆری چین لەسەر

چین دانراو له ئالتوونو زیو و له ئەسپو ماینی رەسەنـــی نیشانەدارو له وشترو گاو مەڕو بزنو له کشتو کاڵی ئاوداری خاوەن بارە ٠

﴿ ذلِكَ مَتاعُ الحَياةِ الدُّنْيا ﴾ :

وە له واقیعدا ئەم ناوبراوە هەووی هـــۆی ئاسایشو لەزەتوەرگرتنی ئەم ژینی جیهانەیە کە ماوەیەکی کەمی دیاری کراوی بڕاوەیە ٠

﴿ واللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ المَآبِ ﴾ : (١٤)

وە بە راستی خوای تەعالا خاوەنی مەڵبەندی جـــوانو ئارامگای پایەداری نـەبڕاوەیە له پاشەڕۆژا ، وەکوو بەهەشتی پڕ له نازو نیعمەتو پڕ له ئاسایشی بێ زەحمەت کە هەمیشـــە هەیە هەتا هەتایە ٠

جا بۆ رووناککردنەوەی ئەم مەڵبەندە جوانە خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ قُلْ : أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذلِكُمْ ؟ لِلَّذِينَ اتَّقَوا عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست : ئـایا خەبەرتان پـێ بدەم بە جەزایێ وە بە بەشێ کە زۆر باشتر بێ لـەو ژنو ماڵو منداڵە ؟ : بڕیار دراوە له لای خوداوە بۆ ئەو کەسانە کـــــە خاوەنی تەقواو پارێزن له کوفرو له بیرو باوەڕی ناپەسەنـــدو کردەوەی ناشیرین :

﴿ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها ﴾ :

یەکەم : چەن قەسرو باغاتێ کە جۆباری شیرینکاری تامدار رەوان ئەبن بە ژێر دارەکانیانا ، وە ئەم موسوڵمانانەیش حاڵیان وایە ئەمێننەوە لەو قەسرو باغاتەدا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَأَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ ﴾ :

دووهەم : لەوەی بۆیان بڕیادراوە چەن ژنانێکن بە قەی دڵخوازی خاوەنیان لە ژنە جوانەکانی عالەمی خۆیانو لەو ژنە جوانانە کە خودا بۆیان دروست ئەکا لە بەهەشتا وە پاك کراونەتەوە لە هەموو شتێ کە مانیعی لەزەتیان بێ : لە خووی ناپەسەندو ، لە رووی گرژو ، لە زمانی دژو ، لە بۆنو بەرامەی نابارو ، لە کردەوەی ناهەمواروو لە نەخۆشیو ئازارو لە خوێنی وادەی ژنانەو ، لە پیسی کە لە خواردەمەنیەوە پەیدا ئەبێ ، وە لە مەیلی دڵیان بۆ لای هاوڕێی تر غەیری خاوەنەکانیان ٠

﴿ ورِضْوانٌ مِنَ اللهِ ﴾ :

سێهەم لەو شتانە کە بڕیار دراوە بۆیان : رەزامەندی خودایەو جیلوەی میهرەبانی ئەو خاوەن کیبریایە کە بە جارێ دەماغو دڵو دەروونو زەڕاتی وجوودو گیان داگیر ئەکاو ئادەمیزاد لە هەوای گڵو ئاوی نامەردیو ناپیاوی دوورئەخاتەوە بۆ عالەمی قودسیو فریشتە خوویو کەرامەتی ئەبەدیو سەرشاریو مەستی هەتا هەتایە ٠

﴿ واللهُ بَصِيرٌ بِالْعِبادِ ﴾ : (١٥)

به راستی خودا بینایه به بەندەکانیر به جەزای هەردوو جیهانی ٠

﴿ الَّذِينَ يَقُولُون : رَبَّنا إِنَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا وَقِنا عَذابَ النَّارِ ﴾ : (١٦)

واتە : ئەو بەندە خاوەن تەقوایانە کە بەهەشتی ناوبراویان هەیە ئەو کەسانەن کە بە جۆش‌و کوڵو بە سۆزی دڵ ئەپارێنەوە لە خوداو ئەڵێن : ئەی پەروەردگاری ئێمە بـــــە راستی ئێمـــە ئیمانمان هێناوە بە تۆو بە دینێ کە تـــۆ داتمەزراندووە بـــۆ بەندەکانت دەسا داپۆشە لەبەر ئێمە تاوانەکانمان‌و بمانپارێزە لە عەزابی ئاگری دۆزەخ ٠

﴿ الصَّابِرِينَ والصَّادِقِينَ والقانِتِينَ والمُنْفِقِينَ والمُسْتَغْفِرِينَ بِالأَسْحارِ ﴾ : (١٧)

کە صیفەتی ئەو بەندە خاوەن تەقوایانە وایە صابـــرین‌و خۆگرن لە بەجێهێنانی واجبات‌و مەندووباتاو خۆگرن لە تەرکی هەرچی حەرامەو خۆگرن لە کاتی جەنگی کافراناو لە بەر باری میحنەت‌و مەینەتی جیهاناو بە دڵ رازین لـــە خـــودای خۆیان‌و وەهای دائەنێن ئەم ئازارو بێزارە یا ئەبن بە کەفارەتی تاوان یا ئەبن بە هۆی پایەی بەرز لە قیامەتا ٠

وە صادیقن واتە : راستن لە وتارا قسەیان موافیقی واقیعەو راستن لە کردەوەدا ئیشێکی خێریان کرد باش ئەیکەن‌و راستن لە نیەتا ، کاتێ قەسدی کارێکی خێریان کرد بـــە کردەوە مۆری ئەکەن ٠

وه قانیتن : خاوەن عیبادەتنو پایەدارو بە ویسمانن لـــە طاعەت کردنا ٠

وه مونفیقن : خاوەن ئینفاقو مالّسەرفکەرن بۆ نەفسی خۆیانو بۆ ژنو منداڵیانو بۆ میوانو خزمو خوێشو دراوسێو داماوی داوای مالّکردوو ، وه خاوەن سەرفن لە واجیباتا وەکوو زەکاتو فیترەو ئەدای حەقی موعامەلە لەگەڵ خەڵکداو لە باقـی موناسەباتا ٠

وه موستەغفیرن لە ئەسحارا واتە : لە کاتـــی بەرەبەیانا راستەوە بوون لە خەوو خۆیان ئامادە کرد بۆ عیبادەتو نوێژی سوننەتی پێش صوبحیان کرد جا نوێژی سبەینێیان کرد ئەمجار لە شوێنی خۆیانا بەرەو قیبلە مانەوە دەستیان کرد بە ئیستیغفارو داوای عەفو لە خوداو مەشغوولّی ئەو دۆعایانە بوون کـــــە موناسبی ئیستیغفارن وەکـــــوو ئیقرارو دانپیانانـی تاوانو گوناهباری خۆیان ٠

جا وەکوو لە ئەووەڵی ئەم سوورەتەوە باسمان کرد کە لـە سەری ئەم سوورەتەوە هەتا هەشتاو ئەوەنـــدە ئایەت هاتـــە خوارەوە بۆ بەتاڵکردنەوەی بیرو باوەڕی ئەو کۆمەڵە گاورە کە لە (نەجران)ەوە هاتبوون بۆ مەدینەی مونەووەرە بۆ موجادەلە لەگەڵ حەزرەتاو بەیانی ئەوە کە عیسا کوڕی خودایە ٠

وه خودا لەم ئایەتانەدا باسی زاتی خۆی کرد کە (حەیی)و (قەییوم)ە ، وه باسی ئەو کتێبەیشی کرد کە هاتووە بۆ حەزرەتی محەمەد (د) ، وه باسی موسوڵمانانیشی کرد کە هەموو وان لـــــە

ئیطاعەو فەرمانی خوداداو لە خودا ئەپارێنەوە • جا خودا لەم چەن ئایەتەیشا بەیانی ئەوە ئەکا کە خودای عالەم یەکەو شەریکی نیەو دین لەلای خودا دینی ئیسلامو تەوحیدەو عالەم هـــەمووی وا لـــە ژێـــر تەسەرروفو هێزی تەوانایی خۆیا وە کافرەکان بە عیناد لەم رێگە راستە لا ئەدەنو عەناد ئەکەنو فەرمووی :

﴿ شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لا إِلٰهَ إِلا هُوَ والمَلٰئِكَةُ وأُولُوا العِلْمِ ﴾ :

خودای تەعالا شەهـادەت ئەداو فریشـــتە ناسکە پاکـــە رۆحانیەکانیش شەهادەت ئەدەن ، وە خاوەن عیلمو زانســـتە بەرزەکانیش هەموو هەر شەهادەت ئەدەن کە کەس عیبادەتـــی بۆ ناکرێو بۆ خودایی ناشێ ئیللا زاتی خودا نەبێو خـــودا یەکێکە ، ئیتر ئەبێ لەسەر چی ئەساسێ گاورەکان عیسا بـــە خودای دووهەمو دایکی بە خودای سێهەمدابنێن • وە ئـــەو خودایە کە یەکێکە حاڵی وایە :

﴿ قائِماً بِالقِسْطِ ﴾ :

راوەستاوە بە عەدالەت ، واتە : ئەو عەدالەتو راستکاریو ئیعتیدالو میانەگیری لە هەموو شتێکدا رائەگرێ • کە وابـــێ چۆن لە ئیعتیدالو راستکاری دائەنرێ کە بەندەیەکی بێ هێزو دروستکراو لە ئێسقانو گۆشتو خوێنو نیازمەند بە هەناسەدانو نانو ئاوو خواردنو ماندووبووی خەولێکەوتوو قەبوولّ بکا بە شەریك بۆ خۆیو بە خودای دووەمو سێیەم دایبنێ •

﴿ لا إِلٰهَ إِلا هُوَ ﴾ :

به قەطعی خودا نیە بۆ عالەم ئیللا ئەو نەبێ ٠

﴿ العَزِیزُ الحَکِیمُ ﴾ : (١٨)

کە ئەویش خودایەکە خاوەن عیززەتو غالبە بە سەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتە لە هەر شتێکدا کە بیکاو هەموو کارێکی لەسەر باری حیکمەتو راستیو عەدالەتە ٠

﴿ إِنَّ الدِّینَ عِنْدَ اللهِ الإِسْلامُ ﴾ :

وە بە راستی دینو ئایین لە لای خودادا ئیسلامییەتو ملکەچکردنە بۆ خودا ، وە لە عالەمی وجوودا کەسێ نیە کە لە ژێر ئەمرو قارو فەرمانی خودادا نەبێ ٠

﴿ وما اخْتَلَفَ الَّذِینَ أوتُوا الکِتابَ إِلا مِنْ بَعْدِ ما جائَهُمُ العِلْمُ بَغْیاً بَیْنَهُمْ ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە کتێبی ئاسمانییان پێدراوە وەکوو یەهوودو نەصارا نەکەوتنە ئیختیلافەوە لەناو خۆیانا : بەم نەوعە بازێ لە جوولەکەکان بڕیاریان دا کە (عزیر) کوڕی خودایە ، وە گاورەکان بڕیاریاندا کە عیساو دایکی بەشیان هەیە لە خودایەتیدا ، وە کاتێ کە حەزرەتی (محمد المصطفی) رەوانەکرا بۆ سەر جینو ئینس لەگەڵ ئەوەدا کە صیفاتو نیشانەی لە کتێبە پیشووەکانا بەیان کراوەو لە لایان مەعلووم بووە ئینکاری نوبووەتو ریسالەتیان کرد لە بەر بەغیو لادان لە حەق٠٠ ئیللا پاش ئەوە عیلمو زانستیان بۆ هات ٠ واتە بە ناحەقو عەنادکاری لەگەڵ ئەوەدا کەئەیانزانی حەق چیە لە حەق لایانداو کوفری خۆیان دەرخست ٠

﴿ ومَنْ يكْفُرْ بِآياتِ اللهِ فَإنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ ﴾ : (١٩)

وه هەرکەسێ کوفرو عەناد بکا بەرابەر بە ئایاتی خـــوداو ئینکاری کتێبی سەماوی بکا ئەوە خودا بە چەســپان ضەبطـی گوناهی ئەکاو تاقە تاوانێکی لە خـــودا وونابـــێو حسێبـی وردەگوناهەکانیان ئەکا چە جای کوفرەکەیان • وە لەمـــــەوە دەرئەکەوێ کە کافر وەکوو بە هۆی کوفرەکەیەوە لە دۆزەخـدا عەزاب ئەدرێ حسێبی کردەوەی ناباریشی وەکوو عەنادو نامەردی هەم لەگەڵ ئەکرێو زیادە عەزاب ئەدرێ •

﴿ فإنْ حاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وجْهِيَ للهِ ومَـــنِ اتَّبَعَنِ ﴾ :

جا ئەگەر پاش ئەم بەیاناتە کە رابوردن ئەو گاوارانە هەر موحاجەو موجادەلەیان کرد لە گەڵتا تۆ پێیان بفەرموو : من وا خۆمو پەیڕەوەکانم شەخسی خۆیان موطیـــــعو فەرمانبەردارو ملکەچ کرد بۆ خودای عالەم •

﴿ وقُلْ لِلَّذيـــنَ أوتُوا الكِتـــابَ والأُمِّيِّـــينَ : أَأَسْلَمْتُمْ ؟ ﴾ :

وە بڵێ بەو کەسانە کە کتێبیان پێدراوە لـــــە یەهوودو نەصارا وە بەو ئوممییانە کە هیچیان نەخوێندووە : ئایا ئێوەیش ملکەچ بوون بۆ خودا وەکوو من ؟

﴿ فَإنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ﴾ :

جا ئەگەر ئەوانیش فەرمانبەردارو ملکەچ بوون بۆ خوداو ئەحکامی خودایان گرتەگەردن ئەوە دیارە ئەوانیش شارەزا بوون بۆ رێگەی راست ٠

﴿ وإنْ تَوَلَّوا فَإنَّما عَلَيْكَ البَلاغُ ﴾ :

وە ئەگەر پشتیان هەڵچەرخانو موسوڵمان نەبوون ئەوە ئیتر تۆ دڵگران مەبە ، تۆ بە راستی هەر گەیاندنی پەیامی خودات لە سەرە وا گەیاندووتە پێیان ٠

﴿ واللهُ بَصيرٌ بِالعِبادِ ﴾ : (٢٠)

وە زاتی خودایش بینایە بە هەموو بەندەکانی خۆی ، هەر شتێکیان پێ ئەکا ئەتوانێ ٠

لەم مەوزووعەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : پرسیارکراوە ئەو کەسەی داوای تەوحیدو یەکیەتی ئەکا زاتی خودایە ، دەی چۆن خۆی داوا چییەو خۆیشی ئەبێ بە شاهید ؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە وتراوە : مادام هەرکەسێ ببێ بە شاهید لەسەر ئەم داوا عیلمو زانستەکەی هەر لە خوداوە دەستکەوتووە (بالذات) وەکو پێغەمەر (د) یا (بالواسطة) وەکوو غەیری ئەو ٠ وە بناغەی شەهادەتیش هەر عیلمە ؛ چونکی هەتا یەکێ عیلمی نەبێ بەشتێ شەهادەت نادا ئەوە لە حەقیقەتا شاهیدەکە هەر خودایە ، وە لە بەر دەفعی خەیاڵی

رەخنەگرێ کە بڵێ شەهادەتی خودا بۆ خۆی لێرەدا بەکار نایێت خودا ئیکتیفای نەکردووە بە شەهادەتی خـــۆی بەڵکـوو دوو شاهیدی پاکی دوور لە شوبهەی توهمەتی هێناوە کە یەکێکیـان فریشتەی بارەگای پاکەو ئەویشیان عالمی زانای بێغەشـــی دڵڕوونـاکە بۆ ئەوە ئەگەر لاتکردەوە بەملاوە دوو شاهیدی باش حازر بن ٠

وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئەم شەهادەتە لەســـەر مەعنای مەشهووری شەرع نیە هەتا خودا بۆ شەهادەت نەشێ لـە سەر داوای خۆی ٠٠ بەڵکوو شەهادەت بە مانا ئیخبارو ئیعـلامو ئیعلانو دەربڕینە ٠ وە مانیع نیە لەوەدا کە خودای تەعالا بـــۆ ئیرشادی عیبادی خۆی ئیعلانی حەقیقەتێ بکا لە عالەما هەتـــا هەموو کەس سوودی لێ وەربگرێ ٠ وە بە هەر صووڕەت لـــە گردکردنەوەی عولەماو زاناکانی دین لەگەڵ خۆیاو فریشتەکانا بۆ دەربڕینی ئەم حەقیقەتە گەلێ تەشریفو ئیعتیبار دەرئەکەوێ بۆ زانایانی دین ٠

باسی دووهەم : کەلیمەی ئیسلام لە ئایەتی (ان الدین عند الله الاسلام) دا تەفسیرکراوەتەوە بە تەوحیدو خودا بە یـــەك دانان ؛ چونکی لەسەر ئەم مەعنا ئەم ئایەتە ئەبێ بە ردد لەسەر گاورەکان کە داوای ئیشراکی عیساو مەریەم ئەکەن ٠ بـــەڵام ئەگەر ورد تەماشا بکەین کەلیمەی ئیسلام لە زمانی عەرەبدا بـە مانا ئینقیادە یانی ملکەچی خواە بە صووڕەتی زاهیری بێ نەك بە حەقیقەت یا بە حەقیقەت بێ وەکو ئەوە کە صیفەتی موسوڵمانی ساغو خاوێنە ٠

وه مادام ئیسلام به مانا ئینقیادو ئیطاعه بێ ؛ ئیسلام یا له مەقوولەی ئینفیعال ئەبێ یا له مەقوولەی (فعل) ئەبێ ، وه لەبەر ئەوه که ئیمان تەصدیقو باوەڕه به دڵ دەرئەکەوێ کە ئیسلامو ئیمان له زاتی خۆیانا موباینو موخالیفن بۆ یەکتر ؛ چونکه ئیسلام یا له مەقوولەی ئینفعاله یافیعله وه ئیمان لە مەقوولەی عیلمه بەڵام له وجوداو له هاتنەجێگەی زاهیر موتەلازیمو موتەساوین ؛ چونکی له هەر لایێ ئینقیادی زاهیر ببێ ئیمانی زاهیریش دەرئەکەوێ ؛ واته شێوەیەکی وا دێتەجێ کە ئینسان ئەو کابرایه وەکوو به خاوەن ئیسلام ئەزانێ به خاوەن ئیمانیشی بزانێ ٠

وه ئەمما له هاتنەجێگەی واقیعو (نفس الامر) دا نیسبەت له بەینیانا عوومومو خوصووصی (من وجه) ە ؛ یانی ئەکەونه یەکو له یەکیش جیانەبنەوه وەکوو دەرکەوتنی هەتاوو بارینی باران ٠ واته رێئەکەوێ ئینسانێ ئیسلامو ئینقیادی نەفسی واقیعی ئەبێو ئیمانو تەصدیقی قەلبیشی ئەبێ وەکوو موسوڵمانه ساخەکان٠ وه رێئەکەوێ کەسێ ئیسلامو ئینقیادی نەفسی واقیعی ئەبێو ئیطاعه ئەکا بەڵام به قەطعی ئیمانو تەصدیقو عیلمی نیه به شانو پایەی ئەو کەسه که ئیطاعەی ئەکا ٠ بەڵکوو هەر کوێرانه ئەکەوێته شوێنی وەکوو ئەتباعی گەلێ (متشیخ)ی نەزان ٠ وه رێئەکەوێ کەسێ ئیمانو تەصدیقو عیلمی ئەبێ به پایەو شانی کەسێ بەڵام به قەطعی ئینقیادی بۆ ناکاو فەرمانی وەرناگرێ وەکوو ئەو زانایانی

جوولەکەیە کە خودا لە شانیانا فەرموویەتی (یعرفونه کما یعرفون ابنائهم) ٠ مادام وایە لازم دێ کە ئیمان بە مانا تەصدیقو باوەڕ بە تەنیا جیگەی ئیعتیبار نەبێ مەگەر بە مەرجی ئیسلامو ئینقیادی نەفسی واقیعی ، وە لە واقیعیشا ئەمە وایە جا ئەگەر یەکێ بڵێت کە وایە بۆچی مەشهوور وایە ئیمان تەصدیقەو ئیتر ناوی ئیسلامو ئینتیادی نەفسی نەبراوە ؟ لە وەڵاما ئەڵێین : هەر چەند باسی ئەوە نەکراوە بەڵام ئیقرار بە دوو کەلیمەی شەهادەت شەرتە بۆ ئیمانو ئەم ئیقرارەیش لەبەر ئەوە غالبا پاش دەوام ئەبێ بە هۆی ئیسلامی نەفسی ئیکتیفای پێکراوە ٠

★ ★ ★

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئینکاری ئایاتی خودا ئەکەن ، واتە پشت هەڵئەکەن لە بیرو باوەڕی ئیسلامی و . پێغەمەرەکان ئەکوژن بە ناحەق ٠

﴿ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ﴾ :

وە ئەو کەسانە ئەکوژن کە فەرمان ئەدەن بە بیرو باوەڕی راستو کردەوەی راست لە ئادەمیزادا ٠

﴿ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ : (٢١)

ئەوە موژدەیان بدەرێ بە عەزابێکی ئێشگەێین ٠

﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ ﴾ :

ئەو کافرانە کەساتێکی وابوون لە کاتی خۆیا کە کردەوەی باشیان بە دیمەن بـــێ قیمەت بووە لـــە دنیادا لە بەرچـاوی موسوڵمانانی زەمانی خۆیانا وە لە قیامەتیشا ؛ چونکی ئەوابـی بۆ دانانرێ ٠

﴿ ومالَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ ﴾ : (٢٢)

وە ئەوانە کەسیان نیە یارمەتییان بـدا لـەو کۆمەڵـە یارمەتیدەرانە کە خۆیان گومانی یارمەتیو موساعەدەیان پـێ ئەبەن ٠

ئەمە ئەگەر (اولئك) ئیشارەت بێ بۆ ئەو کافرانە کە لە کاتی خۆیاو لە زەمانی پێشوودا ئـەو صیفاتـــە ناشیرینانەیان بووە ٠ وە ئەگەر ئیشارە بێ بۆ لای هاووێنەی ئەوان لـــەو کافرانە کە لە زەمانی حەزرەتا بوون یا لە پاش ئەو زەمانە ئەبن ئەوە مەعناکەی وایە کە ئەو کەسانە کە بە دڵ کافرو بێ باوەڕنو ئەگەر بۆیان رێبکەوێ پێغەمەری زیندوو لە بەردەستیانا بـــێ ئەیکوژن ، وە هەرکەس ئەمر بە چاکە بکاو نەهی لە خراپە بکـا گیرۆدەی ئەکەنو ئەمر بە بیرو باوەڕی راست ناکەن ئەوانـــە کردەوەی چاکی دنیایان بێ قیمەتە لە دنیادا لای موسوڵمانەکان وە بێ ثەوابیشە لە ئاخیرەتدا لە حوزووری خوداداو کەسیش نیە یارمەتییان بدا ٠

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

باسی یەکەم : لەبەر ئەوەی کە خودای تەعالا لە ئایەتـــی

پێشوودا باسی ئەوانەی کرد کە پشت هەڵئەکەن لە حـــەق وە لائەدەن لە ڕێگەی ڕاست ٠٠ هات لەم ئایەتەدا باسی ئەقســامی ئەوانەی کرد : بەشی ئەووەڵیان ئەوانەن کـە لـــە بیرو باوەڕا کافرن ٠ بەشی دووەمیان ئەوانەن کـــە ناهەموارترینی گوناهـ ئەکەن ، وەکوو کوشتنی پێغەمەرانی خودا ــ سەلامی خوداییـان لێ بێ ــ ٠ وە بەشی سێهەم ئەوانەن کە ئەو کەسانە ئەکوژن کـە ئەمر ئەکەن بە عەدالەتو ڕاستکاری ٠

جا لەم سێ بەشە هەموویان لـــە زەمانـــی یەهوودەکانـا ڕابوردوون ؛ چونکی بە نەصصی ئایەت مەعلوومە کە کوفریـان کردووە بە ئایاتی خوداو پێغەمەرەکانیان کوشتووەو ئـــــەو کەسانەیشیان کوشتووە کـــە لـــە پاش پێغەمەرەکان ئەمریان کردووە بە چاکەو نەهیان کردووە لە خراپە ٠

هەروا لە زەمانی پێغەمەری ئێمەیشا ــدــ ئـــەو یەهوودو نەصرانیانە ئینکاری قورئانیان کردووەکە ئایاتی خودانو ئینکاری پێغەمەریان کردووەو ئامادە بوون بۆ کوشتنی وە ئەگەر بۆیان هەڵبکەوتایێ ئەیانکوشت وە هەرکەسێ ئەمری بکردایە بـــــە چاکەو نەهی بکردایە لە خراپە لە ئەصحابی پێغەمەردا ئەگـەر دەستیان ببوایێ ئەیانکوشت ، وە لە پاش ئەو زەمانەیش ئـەو حاڵە هەر دەوام ئەکا ٠

باسی دووهەم : ئەمەیە ئەم ئایەتە دەڵاڵەت ئەکا لەسەر ئەوە کە ئەمر بە چاکەو نەهی لە خراپە واجبە ٠ ڕیوایەتکراوە لـــە ئەبو سەعیدی خدرییەوە ــخــ کە حەزرەت (د) فەرموویەتـی :

(من رأى منكم منكرا فليغيره بيده ، فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذلك أضعف الايمان) • واته : هەرکەسێ لە ئێوە چاوی کەوت بە شتێکی ناشەرعی با ئەو شتە ناشەرعییە بگۆڕێ بە هێزی خۆی ، وە ئەگەر هێزی نەبوو بیگۆڕێ بە زمانی خۆی ، یانی بڕوا بۆ لای خاوەن دەستێ کە مەنعی ئەو ناشەرعییە بکا ، وە ئەگەر ئەوەیشی پێ نەکرا با بە دڵ بیگۆڕێ ، یانی بە دڵ بێزار بێ لەو کارە ناپارە • وە ئەم پایە پەستترینی پایەی خاوەن ئیمانە •

بەڵام ئەم ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەرە چەن شەرتی هەیە :

یەکەم : ئەمەیە نەکێشێ بۆ سەر بەکارهێنانی چەک ؛ ئەگەرنا ئەو کاتە لەسەر عامەی خەڵك نیە بەڵکو لەسەر خاوەن سەوکەتەکانە •

دووەم : ئەمەیە کابرای ئامیرو ناهی ترسی نەبێ لە نەفسی خۆی یا حەیوانێکی موحتەرەم ، وە ترسی نەبێ لە سەر ئەعزای خۆی ، وە یا لەسەر ماڵێکی وا کە بە نیسبەتی ئەو کەسەوە قیمەتی هەبێ وە یا ترسی فەسادێکی ببێ زیاتر لە فەسادی خراپەکە •

شەرتی سێهەم : ئەمەیە کە عەقیدەی کابرا وەهابێ ئەو ئەمرە ئەیکا قوبوولْ بکرێ ، وە یا ئەگەر قوبوولْ نەکرێ عینادی کابرا زیاتر نەکا •

چوارەم : ئەمەیە ئەو مونکەرە یا بە ئیتیفاق لە مونکەرات

بێ ، یاخود ئەو کەسە ئەیکا لە لای وابێ حەرامە ، وە ئەو شتە ئەمری پێ ئەکا واجب بێ یا مەندووب بێ بە ئیتتیفاق یا بـــە عەقیدەی مەئموورەکە ٠

وە ئەوەی کە بازێ لە زاناکان فەرموویانە بە هەموو حاڵێو لە هەموو کاتێکا ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر واجبـە ئەوە موخالیفە بۆ زاهیری حەدیثی شەریفو کابرا دەلیلێکی بـە دەستەوە نیە ٠ بەڵام شەرت نیە کابرای ئامیرو ناهی عادل بێ ، واتە هەرچەن خۆی ئەهلی فیسق بـــێ بۆی دروستە ئەمر بـــە مەعرووفو نەهی لە مونکەر بکا ، یا واجبە لەگەڵ ئەو مەرجانەدا کە وتمان ٠

وە ئەو کەسانە کە ئەڵێن : ئایەتی (أتأمرون الناس بالبـر وتنسون انفسکم) دەلیلە لەسەر ئەوە یـەکێ خـــۆی فەرامۆش کردبێو تاوانبار بێ دروست نیە ئەمر بە مەعرووفو نەهی لـە مونکەر بکا ئەوە دەلیلەکەی تەواو نیە ؛ چونکی ئەو ئایەتـــە زەمی ئەو زانایانە ئەکا لەسەر فیسقو فوجووری خۆیان نـەك لەسەر ئەمر بە مەعرووفەکەیانو نەهی لە مونکەرەکەیـان ٠ وە ئایەتی (لا یضرکم من ضل اذا اهتدیتم) نابێ بە دەلیل لەســەر سکووتکردن لە مونکەرات بۆ ئەو کەسانە کە خۆیان موهتەدیو باشن ؛ چونکی لە کاتێکا ئەوان بە موهتەدیو بە باش ئەناسرێن کە واجباتی خۆیان تەواو بکەن ، وە لە جوملەی واجباتە ئەمر بە مەعرووفو نەهی لە مونکەر لە لایەنی ئەوانەوە ٠

فەرموودەی خودا (ألم تر الى الذين اوتوا نصيبا)٠٠ الآية

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە ـخـ : کە حـەزرەت (د) رۆژێ رۆیشتە (بیت المدراس) لای یەهوودییەکانو کۆمەڵێ لە یەهوودەکانی بانگکرد بۆ ئیسلام ٠ جـا لەوێدا (نعیم)ی کوڕی عەمرو حارثی کوڕی زەید پرسیاریان کرد لە حەزرەت(د) تۆ لەسەر چ دینێکی ؟ ئەویش فەرمووی : لەسەر دینی ئیبراهیم (د) ٠ ئەوانیش وتیان : دەی ئیبراهیم یەهوودی بووە ٠ جـا حەزرەت (د) فەرمووی : ئەگەر راست ئەکەن وەرن تـەورات بێنن‌و بیخوێننەوەو تەورات حەکەمی بەینی ئێمەو ئێوە بێ ! ئەوانیش ملیان بادا لەو فەرموودەی حەزرەتە (د) جا خودا ئەم ئایەتانەی نازڵکرد ٠

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الكِتابِ ﴾:

ئایا نابینی ئەو کۆمەڵە لەوانەی کە بەشێکیان پێدراوە لە کیتاب وەکوو تەورات بێ ٠

﴿ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتابِ اللهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ﴾ :

بانگئەکرێن بۆ تەماشاکردنی ئەو کتێبی خودایە کـە تەوراتە بۆ ئەوە کە کیتابەکە حەکەم بێ لە بەینی ئەوانو خاوەن دەعوەتەکەداو حوکم بدا بۆ ئەوەی لەسەر حەقە بڵێ لەسەر حەقەو لەسەر ئەوەی ئەهلی ناحەقە بڵێت لەسەر ناحەقە ٠

﴿ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ؛ ﴾ : (٢٣)

لە پاش ئەو دەعوەتو بانگکردنە بازێکیان پشتهەڵئەکەن لە قوبوونی ئەو دەعوەتەو ئەوان بە جیددی لە دەستووری خـودا لادەرن وە گوێی پێ نادەن ؟

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا : لَنْ : تَمَسَّنَا النَّـــارُ إِلا أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ ﴾ :

وە ئەو پشتهەڵکردنو موبالاتنەکردنیانە بە کتێبی خودا بە هۆی ئەوەوەیە ئەڵێن : ئێمە ئاگری دۆزەخ لێمـــان ناکەوێ ئیللا چەند رۆژێکی کەمی هەڵدەمێررا و ٠

﴿ وغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ ﴾ : (٢٤)

وە ئەوانی بایێکردووە لە دینی خۆیانا ئەو قســـە پڕو پووچانە کەوا هەڵیانبەستووە بەبێ ئەساسو داوای ئەوە ئەکەن خودای تەعالا وەعدەی داوە بە یەعقووب ـدـ کە نەتەوەی ئەو ناسووتێن بە ئاگری دۆزەخ ئیللا بەقەی ئادی سوێند ٠

﴿ فَكَيْفَ إِذا جَمَعْناهُمْ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ ؟﴾:

جا ئەبێ حاڵی ئەم جوولەکانە چۆن بێ کاتێ کە گردیـــان ئەکەمەوە لەو رۆژەدا کە گومانی تیانیە ؟

﴿ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ ماكَسَبَتْ ﴾ :

وە تەواو ئەکرێ بۆ هەر نەفسێ جەزای ئەو بیرو باوەڕەو ئەو کردەوەیە کە کردوویەتی لە دنیادا کاتی ژیانی خۆی ٠

﴿ وهُمْ لا يُظْلَمُونَ ﴾ : (٢٥)

وەلحاڵ ئەوان نە کەمو نە زۆر ستەمیان لێ ناکرێ ٠

لەم ئایەتەوە دەرئەکەوێ : هەر کەسێ ئیمانو باوەڕی ببێ بە دینی ئیسلام ئەوە نامێنێتەوە لە دۆزەخا هەتا هەتایە ؛ چونکی هیچ نەبێ موستەحەقی جەزای ئیمانەکەیەتی‌و جەزای خێر لە ناو ئاگری دۆزەخا نابێ کە وابێ پێویستە لە ئاگری دۆزەخ دەربکرێ‌و ببرێ بۆ بەهەشت‌و هەرکەسیش رۆیشتە بەهەشت بۆ وەرگرتنی ثەواب ناکرێتە دەرەوە ٠

فەرموودەی خودا : (قل اللهم مالك الملك) :

واحیدی‌و بەغەوی‌و غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە لە ئیبن‌و عەببباسەوە ـ خ ـ فەرموویەتی : کاتێ کە پێغەمەر (د) شاری مەکەی موکەڕڕەمەی گرت وەعدەی دا بە ئوممەتەکەی کە ولاتی فارس‌و رۆمیش ئەگرێ ، جا مونافەقەکان‌و جوولەکەکان وتیان:(هیهات هیهات)محەمەد چۆن ئەتوانێ ئەو ولاتانە بگرێ؟! ئایا تێر ناخوا بە مەکەو مەدینە ؟! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نازل کرد :

﴿ قُلِ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست :

﴿ اللّٰهُمَّ مالِكَ المُلْكِ تُؤتي المُلْكَ مَنْ تَشاءُ وتَنْزِعُ المُلْكَ مِمَّنْ تَشاءُ ﴾ :

ئەی پەروەردگارا ! ئەی خاوەنی هەموو موڵک‌و دارایی لە جیهانا تۆ دارایی‌و پادشایی ئەدەی بە هەرکەسێ خواستت لەسەر بێ‌و ئەسبابی بۆ رێك ئەخەی ٠ وە دارایی‌و پاشاییش دائەڕنی

لە بەری هەرکەسێ خواستت وابێ کزی بکەی وە ئەســـــبابی داکەوتنو پاشکەوتنی بۆ رێك ئەخەی ٠

﴿ وتُعِزُّ مَنْ تَشاءُ وتُذِلُّ مَنْ تَشاءُ ﴾ :

سەربەرز ئەکەی هەرکەسێ خواستت هەبێو سەرکز ئەکەی هەرکەسێ خواستت هەبێ ٠

﴿ بِيَدِكَ الخَيْرُ ﴾ :

هەر لە دەستی تۆدایەو لە تەوانایی تۆدایە هەموو سوودێکی دنیاو قیامەت بە هەرکەسێکی بدەی ئەیدەیو لە هەرکەسێ مەنعی بکەی ئەیکەی ٠

﴿ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (٢٦)

تۆ بە راستی بە سەر هەموو شتێکدا تەوانای ٠

﴿ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وتُولِجُ النَّهار فـــي اللَّيْلِ ﴾ :

ماشەللا خودایە تۆ ئەوەندە تەوانای پەردەی تاریکی شەو ئەهاویتە ناو پەردەی رووناکی رۆژو وەها لە یەکیان ئەچەسپێنی، وە پەردەی رووناکی رۆژ ئەهـــاویتە نـــاو پەردەی رەشـــی شەوەوە لە یەکیان دەچەسپێنی کە ئادەمیزادی ورد مەگەر رۆژو شەو لە یەك بکاتەوە لەو کاتانەدا یەکێکیان دێو یەکێکیـــــان ئەڕوا ٠ وە یا بازێ لە کاتەکانی شەو ئەهاویتە سەر کاتەکانی رۆژ کاتێ بتەوێ کە شەو کورت بکەیتەوەو رۆژ درێژ بکەی ٠ وە بازێ لە کاتەکانی رۆژ ئەهاویتە سەر کاتەکانی شەو کاتێ بتەوێ رۆژ کورت بکەیتەوەو شەو درێژ بکەی ، وە هەموو ئەم کـــەمو

زیاده له سەر یاسایەکی دامەزراوی پایەداری وایە کە بە سالەهای سالّ بە تاقە دەقیقەیێ موخالەفەی تێدا نابێ ٠

﴿ وتُخْرِجُ الحَيَّ مِنَ المَيِّتِ ﴾ :

وە مادەی زیندووی خاوەن شوعوور دەرئەکەی لە مادەی بێ شوعوور ٠

﴿ وتُخْرِجُ المَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ﴾ :

وە مادەی بێ زیندەگیو بێ شوعوور دەرئەکەی لە مادەی زیندووی خاوەن **شوعوور** ٠ گیاندار لە خاك و ئاوی بێ رۆح دروست ئەکەی ، وە خاك و ئاوی بێ شوعوور لە گیانداری زیندووی بە شوعوور دەرئەکەی ٠٠ یاخود نەتەوەی گیاندار لە مادەی بێگیان دروست ئەکەی ، واتە ئەو نەتەوە کە گیاندارە خاوەن هەستو بەخۆزانینە وە خاوەن بیستنو بینینە ، وە جار بەجاریش خاوەنی زانستو هۆشی بەرزی شیاوی تەطەوورو خۆگۆڕینە٠٠ئەمانە بەم هەموو حالّەوە ، کە ئادەمیزاد سەری لێیان سوڕئەمێنێ ، دروستیان ئەکەی لە مادەیێ کە ئەوپەڕی صیفاتیان هەر ئیستیعدادە بۆ حەیات ٠ ئەگەرنا فیعلەن حەیاتیان نیەو شوعووریان نیە چ جای زانستی بەرزی بەڕێز ، وە ئەگەر باش بڕوانی بۆ ئەو مادە خاوەن ئیستیعدادە فامی ئەوە ئەکەی کە ئەو ئیستیعدادە بۆی رەوانەکراوە مانّی خۆی نیەو بە کەمو زۆر ئەگۆڕێ ٠

وە یاخود گیانلەبەری چاوکراوەی دڵڕووناکی شارەزا بە پیرۆزی دەرئەکەی لە ئینسانێکی دڵکوێری بێفامو بیر ئەگەر

دەستی نەگری بە دوو چاوی ساغەوە ئەکەوێتە بێ ، وە بە عەکسی ئەمەوە ئینسانێکی پڕ لە نوقسان دەرئەکەی لە مادەی ئینسانێکی بەرزو شارەزا بە بارەگای بەرزی خوداو رێنومای ئادەمیزاد بۆ پیرۆزی نەبڕاوە لە هەردوو دونیادا ٠

جا پەروەردگارا تۆ کە خودایەکی تەوانای وەها بی کـــە هۆشیار سەری لە ئەسراری کارت سڕ ئەبێ چۆن ناتوانـــی ریاسەتو پاشایی‌و دەوڵەمەندی‌و دارایی بدەی بەوەی کـــــە خواستت لێ‌بێ وە یا مەنعی بکەی لـەو کەسەی کـــە خواستت لێ‌بێ ؟ بە دڵێکی پاکی رووناك ئیمانو باوەڕمان هەیە بەوە هەر تۆی خاوەن دەستەلآت لە رووی جیهانا لە ئاشکراو لە پەنهانا ٠

﴿ وتَرْزُقُ مَنْ تَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ ﴾ : (٢٧)

وە ئەتوانـــی رزقو رۆزی‌و ژیواری پیرۆزی‌و تاجـــی کەرامەتو سەربەرزی‌و بەرگی دەوڵەمەندی‌و بێ‌نیازی‌و حاڵـی دڵگوشادی‌و ئینتیظاری بدەی بەو کەسە کە پێی ئەدەی ، وە یا بە ئەندازەیێ کە دەرچوو بێ لە ژمارەکردن بە یاسای عادەتی ٠

وە ئەم دەستکەوتانە لە هەموو بابەتێکەوە لە دنیادا یا لـە دینا لە ژیوارا یا لە ژینا بەشێکیان ئەسبابەکانیان لـە بەرچاوی خاوەنەکەیانا نیە لەگەڵ ئەوەدا بۆی ئەبـــێ ٠ وە بەشێکیـان ئەسبابەکانیان کەمترە لە ئەسبابی خەڵك ، یا وەکوو ئەوانـــە لەگەڵ ئەوەدا دەسکەوتەکەی لەوان زۆرترەو گەلێ جار تـــۆ ئاگات لێ نیە ئەو خۆی هۆکەیان ئامادە ئەکا ، وە گەلێ جار تـۆ ئەسبابەکان ئامادە ئەکەی لەگەڵ ئەوەدا بە کەمتر هۆیێ ئـــەو

ئەسبابانەت بەرباد ئەکا • صەد رەحمەت لەو کەسە کە وتوویە :

لە سەبەب سازیت ئەبم بە حەکیم
لە سەبەب سۆزیت سەودایی‌و سەقیم
هەر خۆتی هەر خۆت چی خواستت لێ بێ
عالەم بیەوێ نەبێ هەر ئەبێ
کە ویستت کەسێ دڵشادی بکەی
لە دوو دونیادا ئازادی ئەکەی
ئەو کەسەیش ویستت دڵشادی نەکەی
بە سووسەی بایێ بەربادی ئەکەی
داتناوە ئەسباب بۆ مەردی زانا
کردەوەی بە نرخ لە بۆ تەوانا
بەڵام موسەبیب بۆ هەموو ئەسباب
هەر خۆتی بە حەق ، یا خودای وەهاب
ئەو ئەسبابانە ئەگەن بە ئەنجام
وان لە لای خۆتا ئەی خودای عەللام
بۆمان بێنە جێ بە میهرەبانی
مایەی پیرۆزی نەوعی ئینسانی

جا لەسەر ئەساسی ئەوە کە مەبدەئی ئیجاد هەر خودایەو بەس حەزرەت (د) فەرمووی بە ئیبنو عەبباس (خ) : « اذا سألت فاسأل الله واذا استعنت فاستعن بالله » واتە : کە داوای شتێکت کرد لە خودا داوا بکە ، وە کاتێ داوای یارمەتیت کرد داوای یارمەتی لە خودا بکە • ئیتر مەبەس لەم فەرموودە بەرزە

ئەمە نیە کە ئینسان بە تەمەڵی دابنیشێ‌و مشغووڵی کار نەبێ‌و نەکەوێتە شوێن ئەسباب ؛ چونکی ئەسباب خـــودا دای‌ناون‌و کەوتنەی‌شوێنی لە یاسای خودایەو لە (سنة الله)یە ئەوەتە لـە باسـی (ذی القرنین) دا فـەرموویـەتی : (وآتینـــاه مـــن کل شيء سببا فاتبع سببا) وە فەرموویەتی : (وأتوا البیوت من أبوابها) ، وە فەرموویەتی : (وقل اعملوا فسیری الله عملکـــم ورسوله) . وە فەرموویەتی : (لقد کان لکم في رسول الله اسوة حسنة) • واتە : بۆ ئێوە هەیە لە زاتی ڕەسوڵەڵلا پێشەوایەکی گەورەی جوانکارو جوانڕەفتار • وە حەزرەت (د) بە کردەوەی تێکۆشیوەو ئەسبابی پێشکەوتنی خۆی جێ‌بەجـێ کردووە ، وە لەگەڵ ئەوەدا بە ڕۆژا جیهادی کردووە لە شەویشدا شەونوێژی کردووەو لە خودا پارِاوەتەوەو داوای یارمەتی‌کردووەو داوای دۆعای خێری لە ڕەفیقەکانی کردووە ، وە کاتێ کـــە عومەری کوڕی خەطابی نارد بۆ حەج فەرمووی : (لا تنسنا من دعاتـــك یا أخي) واتە : فەرامۆشمان مەکە لە دۆعای خۆت ئەی بـــرای خۆشەویستم ، وە فەرمانی داوە پێمان لە کاتـــی دەردو بەڵادا سەدەقەو خێرات بکەین • وەلحاصڵ پێویستە ئینسانی موسوڵمان بکەوێتە شوێن ئەسباب چ بۆ دین چ بۆ ژین‌و تەوەکول بکا لەسەر خوای (ارحم الراحمین) •

فەرموودەی خودای تەعالا : (لا یتخذ المؤمنون •• الآیة)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبن‌و عەبباسەوە (خ) کە کۆمەڵێ لـــە

موسوڵمانه ئەنصارییەکان هاتوچۆیان بوو لەگەڵ کۆمەڵێ لـــە جوولەکەکانو تێکەڵبوون بەوان • جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە ئەفەرموێت :

﴿ لا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُون الكافِرِينَ أَوْلِياء مِـــنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

واتە : با موسوڵمانەکان کافرەکان وەرنەگرن بە دۆســتو لە موسوڵمانەکان لادەن •

﴿ ومَنْ يفْعَلْ ذلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِي شَيْءٍ ﴾:

وە هەرکەسێ ئیشی وەها بکا ئەوە لە جانیبی خوداوە نیە لە هیچ پلەو پایەیەکداو قیمەتی نیە لای خودا •

﴿ إِلا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقِيةً ﴾ :

لە هیچ کاتێکاو لە هیچ حاڵەتێکا دروست نیە بۆتان تێکەڵی و ڕێکەوتن لەگەڵ کافرانا ئیللا لە کاتێکاو لە حاڵێکدا بترسن لــەو کافرانە بە ترساندن بە ڕاستی ، یاخود لە کاتێکا بترسن لـــــە کارێکی ناباری وا بێ کە تەڕێزی لێ ئەکرێ ئەو کاتە بە قــەی ناچاری دروستە بۆ موسوڵمان ڕێکەوتن لەگەڵ کافرانا •

﴿ ويُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ ﴾ :

خودا ئەتانترسێنێ لە عەزابی خۆی •

﴿ وإِلى اللهِ الْمَصِيرُ ﴾ : (٢٨)

وە دیارە هەر بۆ لای خودایە گەڕانەوەی ئێوەو لــە دەستی دەرناچن •

﴿ قُلْ : إِنْ تُخْفُوا ما في صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ ﴾ :

تۆ ئەی پێغەمبەری رابەر پێیان بڵێ : ئەگەر وونبکەن ئەوەی وا لە دڵتانا لە پەیوەندیتان بە کافرانەوە وە یا دەریبخەن ٠

﴿ يَعْلَمْهُ اللهُ ﴾ :

بە قەطعی خودای تەعالا ئەیزانێ ٠

﴿ ويَعْلَمُ ما في السَّمٰواتِ وما في الأَرْضِ ﴾ :

وە نەك بە تەنها ئەحوالی ئێوە بەڵکوو خودا ئەزانێ ئەوەی وا لە ئاسمانو لە عەرزا ٠

﴿ واللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (٢٩)

وە لەگەڵ ئەوەدا کە هەرچی هەیە لە عەرزو ئاسمانا خودا ئەیزانێ بەسەر هەموو شتێکدا تەوانایەو ئەتوانێ بە هەمـــوو نەوعێ جەزاتان لێ بسێنێ ٠

﴿ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ ما عَمِلَتْ مِنْ خَيْـــرٍ مُحْضَـراً وما عَمِلَتْ مِنْ سوءٍ ﴾ :

واتە خودا قادرەو تەوانایە بەسەر هەموو جەزاییکدا لـــە چاکەو خراپە لەو رۆژەدا کە هەموو نەفسێکی موکەللەف دەستی ئەکەوێ بە حازرو دیاری لە لایا ئەوەی کردوویەتی لە دنیادا لە خێرو لە شەڕو لە ئیحسانو لە عیصیان ٠

﴿ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَها وبَيْنَهُ أَمداً بَعِيداً ﴾ :

کە هەموو نەفسێکی خاوەن خراپەو کردەوەی ناباز حـــەز ئەکا کە لە بەینی ئەوو ئەو رۆژەدا وە یا لە بەینی ئەوو ئـــەو

کردەوە خراپانەدا ماوەو زەمانێکی زۆر دوورو درێژ ببوایێو قەت چاوی نەکەوتایێ بە دەفتەری کردەوەکانیو نەگەیشتایێ بەو رۆژە کە حسێبی کردەوەی تێدا ئەکرێ ٠

﴿ وَيُحَذِّرُكُمُ اللهُ نَفْسَهُ ﴾ :

جا هەر لە ئیستەوە کە مەجالی گەڕانەوەتان هەیە بۆ لای خوداو هەڵی کردنی کردەوەی باشتان هەیە خودا ئێوە ئەترسێنێ لە عەزابی خۆی با بزانن ٠

﴿ واللهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبادِ ﴾ : (٣٠)

بە ڕاستی خودا میهرەبانە لەگەڵ بەندەکانی کە لە ماوەی دنیادا ئاگاداریان ئەکاتەوە لە حسێبی پاشەڕۆژ ، وە یاخود میهرەبانە لە گەڵیانا کە هەر لەم دنیادا حەقی ئەووەڵو ئاخریان لێ ناسێنێ ٠

فەرموودەی خودا : (قل : ان کنتم ٠٠ الآیة)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو موندیر ریوایەتیان کردووە لە شێخ حەسەنی بەصرییەوە فەرموویەتی : چەن کەسێ لە زەمانی حەزرەتا (د) ئیددیعایان ئەکردو ئەیانوت : ئێمە خودامان خۆش ئەوێو مەحەببەتی خودامان هەیە ، جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵکرد ٠

﴿ قُلْ : إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ ﴾ :

تۆ پێیان بڵێ ـ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ـ : ئەگەر ئێوە بە راستی خوداتان خۆش دەوێ دەی بکەونە شوێنی من لە بیرو باوەڕو رەفتارو وتارا وە لە خووو رەوشتا ؛ چونکی خودای عالەم پێغەمەری کردووە بە رابیطەی بەینی خۆی و بەندەکانی وە بە بێ پەیوەندی ئەو وە بە بێ تابیع بوون بە ڕێگەی ئەو پەیوەندیو مەحەببەتی خودا پەیدا نابێ ٠

جا کاتێ ئێوە پەیڕەوی منتان کرد ئەوسا لە باتی ئەوە کە ئێوە خوداتان خۆش بوێ خودا ئێوەی خۆش ئەوێ ٠ وە لەوەدا کە ئێوە خوداتان خۆشگەرەك بێ سوودێ نادەن بە خودا ٠ بەڵام لەوەدا کە خودا ئێوەی خۆشگەرەکە هەزاران سوودی هەردوو دونیاتان دەستئەکەوێ ؛ لای کەمی سوودەکانی دنیاتان ئەوەیە کە هەمیشە دڵتان ڕووناك ئەبێ بە میهرەبانی خودا ٠ وە لای کەمی سوودەکانی قیامەت ئەوەیە لە کاتی حەشرا نووری ئیسلام بۆتان ئەبێ بە چرا لە لای راستو چەپەوەو لە پێش دەمتانەوە ئەگڕێو ڕێگەی خۆتان بە جوانی ئەزانن ٠

﴿ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾ :

وە کاتێ خودا ئێوەی خۆشویست تەوفیقتان ئەدا بۆ ڕووکردن لە خودا جا خودا هەموو تاوانەکانتان دائەپۆشێ ٠

﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ : (٣١)

چونکی بە راستی خودا تاوانپۆشو میهرەبانە ٠

وە بازێ تر لە موفەسسیرەکان فەرموویانە : هۆی هاتنە خوارەوەی ئەو ئایەتە ئەمەبوو کە جوولەکەکان داوای ئەوەیان

ئەکرد ئێمە موحیببی خوداینو خودامان خۆش ئەوێ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی ناردو فەرمووی : ئەگەر خوداتان خۆش ئەوێ تابیعی من بنو بە فەرمانی مـــن رەفتار بکەن ئەگەرنا داوای مەحەببەتی خودا بە بێ ئیتتیباعی حەق سوودی نیەو ئەم فەرموودە موناسبە بۆ ئەم ئایەتەیش کە ئەفەرمویت :

﴿ قُلْ : أَطِيعُوا اللهَ والرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ الكافِرِينَ ﴾ : (٣٢)

واتە ، تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ بەو جوولەکانە : فەرمانبەرداری خودا بکەنو فەرمانبەرداری پێغەمەری خـــودا بکەن • جا ئەگەر پشتیان هەڵکرد لە بەجێهێنانی ئەم ئەمرە کە ئیطاعەی خوداو ئیطاعەی پێغەمەری خودایە بزانە ئەوانە خودا خۆشی ناوێن ؛ چونکی بە هۆی بێ ئیطاعەیی خوداو پێغەمـــەری خوداوەو موبالات نەکردن بە فەرمانی ئەوان کافر ئەبـــــنو خودایش بە قەطعی کافرەکانی خۆش ناوێ •

فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الله اصطفى آدم•• الآية)

(شيخ الاسلام مفتي ابو السعود) لە تەفسـیرەکەیا بـــۆ وەجهی موناسەبەی ئـەم ئایەتە لەگـــەڵ ئایەتـــە پێشووەکانا فەرموویەتی : کاتێ خودای تەعالا بەیانی ئەوەی کرد (ان الدين عند الله الاسلام) وە باسی ئەوەی کرد کە ئیختیلافی ئەهـــــلی کیتابین ، یانی جوولەکەو گاور وەکەتمی نیشانەی ریسالەتـــی پێغەمەر (د) هەر لەبەر بەغیو حەسوودی بوو وە هەر کەسێ لە سەر عەنادو فەساد بێ ناگا بە ئەنجامی خێـــر ، وە بەختیاریو گەیشتن بە رەزای خوداو بە رەحمەتی ئەو بەسراوە بە پەیرەوی

پێغەمبەرەوە (د) ... دەستی کرد بە بەیانی ئیسباتی ریسالەتو گەورەیی حەزرەت (د) بەمە کە محەمـــەد (د) لە خانەدانـــی ریسالەتی قەدیمەو لە ئەولادی ئیبراهیمە بەم جۆرە لە سەرەوە هێنای باسی ئیختیارو هەڵبژاردنی پێغەمبەرەکانی کرد لـــــە : (ئادەم)و (نوح)و (ئالی ئیبراهیم)و (ئالی عیمران)وە باسی مەبدەئی دروستکردنی عیسای کرد ، وە چلۆن ئادەمیزادی بانگ کرد بۆ دینی حەق لەبەر ئەوە حەق دەربکەوێو هەموو عاقڵـــێ تێبگا ئەم ئیفراطو تەفریطی جوولەکەو گاورە درۆو ئیفسادەو حەق هەر ئەوەیە کە حەزرەتی محەمەد لە سەریەتیو لەسەر یاسای (سنة الله) ئەبێ حەق جێگەی خۆی بگرێو ناخودا بە داخـــەوە بمرێو فەرمووی :

﴿ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ ونُوحاً وآلَ إِبْراهِيـــم وآل عِمْرانَ عَلَى العالَمِينَ ﴾ : (٣٣)

واتە : بە راستی خودای تەعالا هەر بە فەزڵی خۆی ئادەمو نووحو ئالی ئیبراهیمو ئالی عیمرانی هەڵبژاردووە لەسەر عالەمی ئادەمیزادی زەمانی خۆیان .

زاناکان فەرموویانە : مەبەس لە (ئالی ئیبراهیم) ئیسماعیلو ئیسحاقو حەزرەتی (محمد المصطفی)و یەعقووبو ئەسباتەو ، مەبەس لە (ئالی عیمران) حەزرەتی مەریەمو حەزرەتی عیسایە.

جا بینا لەسەر ئەم تەفسیرە هەرچەند ئالی ئیبراهیم هەمـــوو زوڕرییەتی ئەو ئەگرێتەوەو ئالی عیمران داخڵی ئەوانن .. بەڵام لەبەر ئەوە کە عیسا هەر لە جانیبی دایکەوە ئەگات بە ئیبراهیم

(د) وه باوکی نەبووه به تایبەتی باسی کردووه بۆ ئیسباتی شەرەفی ئەو ٠

وه بازێ فەرموویانه : مەبەس له عیمران باوکی حەزرەتی مووساو هاروون وه نەتەوەی ئەمانەیه له صاڵحانو پیاوو ژنه باشەکانیان ٠

به هەرحاڵ ئەم زاتانه هەڵبژێراوی خودان لە ناو ئادەمیزادی زەمانی خۆیانا به میهرەبانی خۆی ؛ چونکی پایەی نووبووەتو ریسالەت له مەواهیبو بەخششی خودایەو نەبەسراوه به تێکۆشینی بەندەو قابیلیاتی زاتییەوه ٠

له تەفسیری قورطوبیدا ئەفەرموێت : خودا ئیختیاری ئادەمی کردووه به پێنچشت : به دەستی قودرەتی خۆی به بێ باوکو دایك دروستی کردووه ٠ ئەسمای هەموو شتێکی نیشانداوه ٠ ئەمری کردووه به هەموو مەلائیکەکان سوجدەی تەشریفو ئیحتیرامی بۆ ببەن ٠ له بەهەشتادا ینا ٠ کردی به باوکی هەموو ئادەمیزاد ٠

وه حەزرەتی نووحیشی به پێنج شت ئیختیار کردووه : یەکەم کردی به باوکی دووهەمی هەموو ئادەمیزاد ٠ دووەم عومری درێژ کردو دیاره عومری درێژ لەگەڵ کردەوەی باشا مایەی پیرۆزی ئادەمیزاده ٠ سێیەهم ئەو دۆعایه کردی لە کافرەکان قوبوڵ کرا وه کافرەکانی هەموو لەناو برد به طۆفان ٠ چوارەم لە ناو کەشتیەکەدا پارازتی ٠ پێنجەم یەکەم کەسێ بوو که شەریعەتی پێشووی نەسخ کردەوه ؛ چونکی له پێش زەمانی ئەودا مارەبڕینی پوور

دروست بوو وه له دینی ئەودا حەرام کرا ٠

وه ئیختیاری حەزرەتی ئیبراهیمی کرد به پێنج شست : یەکەم : کردی به باوکی پێغەمەرانی پاش خۆی ٠ دووهەم : کردی به خەلیل بۆ خۆی ٠ سێهەم : رزگاری کرد لە ئاگر ٠ چوارەم : کردی بە ئیمام بۆ ئادەمیزاد ٠ پێنجەم : خودا بەراوردی کرد به چەند کەلیماتو یارمەتی دا هەتا تەواوی کردن ٠

وه ئەگەر مەبەس له عیمران باوکی حەزرەتی موساو هارووون بێ ئەوه خودا ئیختیاری کردوون به باراندنی (من)و (سلوی) ، واته (گەزۆ)و پەلەوەری (شەلاقە) ، وه ئەمە نەبووه بۆ هیچ پێغەمەرێ ٠ وه ئەگەر مەبەس باوکی مەریەم بێ ئەوه خودا ئیختیاری مەریەمی کرد بۆ ئەوه که عیسا تەوەلودی ببێ لێی بەبێ باوك وه ئەمەیش له پاش حەزرەتی ئادەم بۆ کەس نەبووه ٠

وه موناسبه بزانن که عیمران باوکی حەزرەتی موسا (د) کوڕی (یصهر)ی کوڕی (قاهث) کوڕی (لاوی) کوڕی (یعقوب)ه ٠ بەڵام عیمران باوکی مەریەم (د) کوڕی (ماثان) کوڕی (معازار) کوڕی (أبی یرد) کوڕی (یوزن) کوڕی (زر بابل) کوڕی (سالیان) کوڕی (یوحنا) کوڕی (اوشیا) کوڕی (آمون) کوڕی (منشکن) کوڕی (حازقا) کوڕی (ئاخاز) کوڕی (یوتام) کوڕی (عوزریا) کوڕی (بورام) کوڕی (ساقط) کوڕی (ایشا) کوڕی (راحبعیم) کوڕی (سلیمان)

کوڕی (داود) کوڕی (ایشی) کوڕی (عوبد) کوڕی (سلمون) کوڕی (یاعز) کوڕی (نحشـــون) ، کوڕی (عمیاد) کوڕی (حصروم) کوڕی (فارص) کوڕی (یهودا) کوڕی (یعقوب)•
(د) وه له بەینی ئەو دوو عیمرانەدا هەزارو هەشتسەد ســـاڵ بووه •

﴿ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِـــنْ بَعْضٍ واللهُ سَـــمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ : (٣٤)

واته : حاڵی ئەم ناوبراوانه وایه که کۆمەڵێکن هەموو لـه ئەصڵێکەوه هاتوون وەکوو ئادەم بێ ، یا له ئەسڵێکەوه وەکـوو نووح بێ ، یا له ئەسڵێکەوه وەکوو ئیبراهیم بێ (د) که بازێکیان له صینفو له طەبیعەتی بازێکیانه له دینداریو خواپـەرستیو ڕەوشتی باشا ، وه خودای تەعالایش رازی هەموویانی بیستووەو نیازی هەموویانی زانیوه • وه خودای تەعالا ئیختیاری ئاڵـــی عیمرانی کرد •

﴿ إِذْ قالَتِ امْرَأَتُ عِمْرانَ ﴾ :

لەو کاتەدا که حەرەمی عیمران وتی :

﴿ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ ما في بَطْنِي مُحَرَّراً ﴾ :

ئەی پەروەردگاری عالەم بە راستی وا من نەزرم کرد ئـەو بەچکەیە وا له سکمدا ، واته له منداڵدانمـا بـــه ئازادکراویو دانراو بۆ خزمەتکردنی (بیت المقدس) •

﴿ فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ العَلِيمُ ﴾ : (٣٥)

ئەی بە میهرەبانی خۆت لێم وەربگرەو قوبوولی بکە ، بـە راستی تۆ بیسەری سکالاێو زانای بە حالی ئەو کەسانە کـە پەنات بۆ دێنن • وە ئەم ژنی عیمرانە ناوی (حەننە) بوو کچی (فاقوذ) ، وە خوشکێکیشی بو ناوی (ایشاع) بوو شووی کردبوو بە حەزرەتی (زکریا) ـدـ •

جا ئەم حەننە منداڵی نەدەبوو زۆر ئارەزووی منداڵـی ئەکرد ، رۆژێ لە سێبەری دارێکدا بوو چاوی کەوت بە پەلەوەرێ خواردەمەنی ئەخستە ناو دەمی بەچکەکەیەوە ، لەو کاتەدا نەفسی حەننە کەوتە ئیشتیاقو ئارەزووەوە ، بۆ سۆزی دڵ پارایەوە لە خودا کە منداڵێکی پێ بدا • لەگەڵ ئەوەدا کە پیر بوو بە ئەمری خودا حەملی پەیدا بوو • وە کاتێ زانی کە حامیلیەیە ئەو نەزرەی کردو لەو زەمانەدا لە شەریعەتی ئەوانا دروست بوو یەکێ نەزری ئەولادی نێرینە بکا بۆ خزمەتی مزگەوتی (بیت المقدس) ئـەو منداڵەیش لە کاتی تەمیزەوە تا باڵغ ئەبوو خزمەتی ئەکردو لـە پاش ئەوە باڵغ بوو بە ئارەزووی خۆی ئەبوو : مەیلی لەسـەر دەرچوون بوایێ دەرئەچـوو ، وە مەیلی لەسەر ئـەوە بوایـێ بمێنێتەوە ئەمایەوە •

﴿ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَـتْ : رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَـا أُنْثَى ﴾ :

کاتێ کە حەننە سکەکەی داناو زانی بەوە کە کچە بانگـی کرد لە خودای خۆی : ئەی پەروەردگاری من بە راستی من ئـەو زاتەی لە سکما بوو دامنا بە شێوەی مێیە •

﴿ واللهُ أَعْلَمُ بِما وضَعَتْ ﴾ :

وه له بەر ئەوە کە حەسرەتمەند بوو ئەم بانگەی کـــرد ، ئەگەرنا خودای تەعالا زاناترە لە و بەوەی کچە ٠

﴿ ولَيْسَ الذَّكَرُ كالأُنْثى ﴾ :

ئەی خودایا خۆت ئەیزانی کە نێرینە وەکوو مێیینە نیەو ئەو خزمەتانەی بە نێرینە ئەکرێ بە مێینە ناکرێ ٠

﴿ وإنِّي سَمَّيْتُها مَرْيَمَ ﴾ :

وە بە راستی لەسەر وەفا بە نەزرەکەی خۆم ناوم نا بـــە (مەریەم) یانی عابیدە یا خادیمەی جێگەی موبارەك ٠

﴿ وإنِّي أُعِيذُها بِكَ وذُرِّيَّتَها مِـــنَ الشَيْطانِ الرَّجِيمِ ﴾ : (٣٦)

وە بە راستی من ئەم کچەو نەتەوەی ئەم کچە ئەهاومـــە پەنای میهرەبانیو تەوانایی تۆ لە دەسبۆبردنو زیانلێدان لـە لایەنی ئیبلیسی دەرکراوەوە کە نە خۆیو نە نەتەوەی نەتوانێ ئیلقـای وەسوەسەی ناهـــەموار بکەنە دڵـــی مەریەمو دڵـی نەتەوەیەوە ٠

﴿ فَتَقَبَّلها ربُّها بِقَبُولٍ حسَنٍ ﴾ :

جا خودای تەعالا لەسەر میهرەبانی خۆیو زانایی بـــە ئیخلاصو سۆزی دڵی حەننە مەریەمی وەرگرت بە وەرگرتنێکی جوانو کردی بە نموونەیێ بۆ تەواناییو میهرەبانی خـــۆیو کردی بە دایکی یەکێ لە پێغەمبەرە (اولوا العزم)ەکان وەکـوو

عیسا به بێ ئەوە عەلاقەی زیواجو تێکەڵی پیاو دەستی ببێ لە بوونی ئەو کوڕە ناوداره بەختیارەدا ٠

﴿ وأنبتها نباتا حسنا ﴾ :

وه رواندیو نواندی به عالەمی (بیت المقدس) له پاکیو دڵڕووناکیو خووو رەوشتچاکیو چالاکی له خزمەتی (بیت المقدس)دا ٠

وه له تەفسیری (بەیضاوی)دا ئەفەرموێت : له جوملەی قەبووڵی جوان بوو بۆ مەریەم (د) ئەمە که خودا وەری گرت له باتی نێرینه بۆ خزمەتی (بیت المقدس) ٠ جا ئەم فەرموودەیە که بەیضاوی ئەیفەرموێت مەعنای وایه خودای تەعالا وەحی کردووه بۆ پێغەمبەری ئەو زەمانه که زەکەریا بووه بەوه که مەریەمی کچی عیمرانی قەبووڵ کردووه بۆ خزمەتی (بیت المقدس) به تایبەتی ، ئەگەرچی له شەرعی ئەو رۆژەدا هەر نەزری نێرینه دروست بووه بۆ ئەو خزمەتانه ٠ وه تەئیدی ئەمە ئەکا کە حەزرەتی زەکەریا کەفالەتی مەریەمی کرد لە منداڵیدا ٠

له تەفسیری قورطوبیدا ئەڵێ : هێشتا مەریەم له دایک نەبووبوو عیمرانی باوکی وەفاتی کرد ، وه له پاش وەضعی حەملی حەننه هەستا مەریەمی پێچا له بەرگێکەوەو فڕێدا لە (بیت المقدس)دا له بەردەمی ئەحباری (بیت المقدس) ، وه لەبەر ئەوه که مەریەم کچی عیمران بوو و ، عیمران له نەتەوەی ملووکی بەنی ئیسرائیلو موحتەرەم بوو هەرکام لەو ئەحبارانه

ئەیویست خۆی مەریەم بەخێو بکاو بوو بە مونافەسەیان لەسەر ئەم کارە ٠ بۆ دەفعی ئەو مونافەسەیە بە یاسای ئـــەو رۆژە رۆیشتنە سەر جۆبارێو بڕیاریان دا ئەو قەڵەمە کە کیتابـــــی موقەددەسی پێ دەنووسنەوە دایکوتن بە ئاوی جۆگەکەداو هـــەر کەسێ لەوان قەڵەمێکەی لەسەر ئاوەکە مایەوە ئەویانە مەریـــەم هەڵبگرێ ٠٠ لە پاش ئەم موقارەعە زەکەریا ناجیـــــح بوو و کەفالەتی مەریەمی کرد وەکوو خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ وكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ﴾ :

واتە : زەکەریا لەبەر ئەوە کە پێغەمەری ئەو زەمانە بوو و ئەمانەت لە خانەدانی نوبووەتدا زۆرترەو (ئیشاع)ی خوشکی حەننە ــ پووری مەریەم ــ حەزەمی زەکەریا بوو خودا مەریەمی دایە دەستی زەکەریا ، هەتا لەبەر چاوی ئەم رەهبەرەداو لەبەر چاودێری پووری خۆیا بە پاکیو دڵپوونا کی مەریەم دەوام بکا ٠

بەڵام من بە بڕوای خۆم لە لام وایە ئەم مونافەسەو موقارەعە لەو کاتەدا نەبووە کە مەریەم مەڵۆتکە بووە ؛ چونکی زۆر دووزە لە میهرەبانی دایکەوە ــ بە تایبەتی دایکی مـــــەریەم کچـــــی عیمران ــ لەو خانەدانەدا ئەم منداڵە لـــــەو حاڵەدا بهاوێتـــــە بەردەستی ئەحباری (بیت المقدس) ٠ وە ئەبێ ئەم وەزعە لـــە پاش ئەوە بووبێ کە مەریەم گەیشتووەتە ئەندازەی تەمییـــــزو تەوانایی لەسەر خزمەتکردنی (بیت المقدس) ، جا خودای تەعالا لەبەر میهرەبانی بەو خانەدانە زەکەریای ناجیح کردو مەریەمی خستە بەردەستی ئەو ٠

ریوایەتکراوە : پاش ئەوە مەریەم گەیشتە حەددی موراهەقە حەزرەتی زەکەریا میحرابێکی دروستکرد لە (بیت المقدس)دا بۆ مەریەم (میحراب هۆدەی تایبەتی عیبادەتخانەیە) کە لە پاش ئەوە لە خزمەتی (بیت المقدس) رزگار ئەبوو ئەڕۆیشتە ناو میحرابەکەی خۆیەوە وە مەشغوڵ ئەبوو بە عیبادەتکردنو . حەزرەتی زەکەریایش جارجار ئەڕۆیشتە هۆدەکەوەو لە ئەحوالّی ئەپرسیو ئەوزاعی قودسیەتی مەریەمی حالّی ئەبوو وەکوو خودا فەرموویەتی :

﴿ كُلَّما دخَلَ عَلَيْها زَكَرِيَّا المِحْراب وجَدَ عِنْدها رِزْقاً ﴾ :

هەمیشە هەرکاتێ کە زەکەریا ئەڕۆیشتە ئەو میحرابەو تەماشای ئەکرد رزقو رۆزییەکی موناسبی باشی چاو پێ ئەکەوت تیایا . مەشهوورە کە میوەی هاوینەی لە زستانا چاوپێ ئەکەوتو خواردەمەنی زستانەی لە هاوینا ئەبینی .

﴿ قال : يا مَرْيَمُ أنَّى لَكِ هذا ؟ قالَتْ : هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾

جا کە حەزرەتی زەکەریا سەری سوڕئەما لەو حالّە پرسیاری ئەکردو ئەیفەرموو : ئەی مەریەم چۆنو لەکوێوە ئەم رزقو رۆزییەت بۆ دێ ؟ ئەویش عەرزی ئەکرد : ئەمانە لە لایەنی خوداوە حەوالّەئەکرێنو پرسیار لە چلۆنی بوونو نەبوونی رزقی خودایی ناکرێ .

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾ : (٣٧)

به راستی خودای تەعالا رۆزی ئەدا بە هەرکەسێ خواستی لێ بێ ، بەبێ چاوەڕێیی و ئومیدەواری ئەو کەسەو ئاگاداری ئەو .

رزقو رۆزی بۆ هەتیوی رووتو قووت
کێیە بیدا غەیری حەییی لایەموت ؟
خۆی سەبەبسازە لە بۆ بێ دەستو کەس
زەردەوانە دیل ئەکا بۆ عەنکەبوت
بێرە دەو بۆ رزقی پاکی خۆت ، وەلێ
دەرمەچۆ شەو بۆ دزی یا راوو رووت
رزقی تۆ بۆ تۆیە بۆ کەس ناخورێ
بۆ بە ناحەق وا ئەڕێژی ئاوی رووت
بەچکە کوردی (شێخ سمایلی) ژیانە
شیری سەرمەمکەی دەموکەی داری رووت
ناوی (قۆچالی)(*) بوو ئەو رۆڵە کەوا
شیری پاکی بزنی کۆڵ بۆی بوو بە قووت

(*) (شێخ سمایلی) و (قۆچالی) مەبەست دوو رووداوی سەیرە ، یەکەمیان : کۆمەڵێکی شێخ سمایلی لە کاتی شەڕو هەرایەکدا رەو دەکەنو دەڕۆن بە رێوە دەبن زنێك دوو منداڵی دەبێ ، دوو منداڵەکەیان پێ بەخێو ناکرێ ، باوکیان یەکێکیان دەخاتە کولۆری دارێکەوەو بەجێی دێڵێ . کە شەڕو هەراکە

شـانو قۆڵت تـا هـەیـە هـەوڵێ بـــــدە
تاقە حاتەم تۆش لەگەڵ ئەو بە بـــە جووت

تەواو دەبێت دەگەڕێنەوەو بەو ڕێگەدا تێدەپەڕنەوە ، کابـرای باوکی منداڵ دەڵێ با سەرێ بدەم لە کوڵۆرە دارەکە بزانم چـی بەسەرهاتووە ؟ کە دەچێ دەبینێ منداڵێکی ســـــاوا لە کوڵۆرە دارەکەدایەو ئەو ماوە بە شیری (دەموکە) دار ژیاوە !

دووەم : لەو گوێ چەمی باوەجانیـیە لافـــاوێکی گـەورە هەڵدەسێو چەند ماڵو بەرە وێران دەکاو زەلام ئاو دەیبات ، لە ناو ئەو کارەساتەدا بێشکەیەك بە منداڵێکەوە بەر لافاوی ئـــاو دەکەوێت ، ئاو بێشکە دائەماڵێو ئەیبات تا ماوەیەکی زۆر دوایی بە لقی بییەکەوە ئەگیرسێتەوە . بزنێکی کۆڵ فێر دەبێ هەمـوو ڕۆژێ ئەچێتە لای بێشکەکەو خۆی شۆڕ دەکاتەوە بەســـەریاو منداڵەکە تێر گوانەکانی دەمژێ تا تێر دەخوات • ماڵـــی خاوەن بزن لە شوانەکە دەکەونە گومانو دەڵێن : تۆ بزنەکە دەدۆشـــی بۆیە هەموو ڕۆژێ گوانی خاڵیـیە ، شوانەیش ناچێتە ژێر ئەو باسەو ئاگای لە هیچ نیە . تا کابرای خاوەن ماڵ دەکەوێتـــــە پەیجۆری باسەکەو دوورو نزیك شوێن بزنەکە دەکەوێت تـــا دەگاتە گوێچەمەکە دەبینێ بزنەکە دائەپەڕێت بۆ گوێ چەمەکە ، وەختێ سەرنج دەدا ئەو ڕووداوە سەیرە دەبینێو منداڵەکـــــە دێنێتەوەو . منداڵە گەورە دەبێتو دەبێتە پیاوو خاوەنی منداڵو نەوە . نەوەی کابرا گۆشتی بزنی کۆڵ لە خۆیـان حـــــەرام دەکەن •

بێ حسێبە رزقی ئـــەو بـــۆ گیانلەبەر
بەحرو بـــەڕڕو ئاسـمانە کانـی قـووت
بەس ئەتۆیش تا هێـزی هەستانت هەیـــە
هەستە خۆت مەمرێنە وەك رێوی ســـکووت
حەولی تۆ فەرزە ئەگەرنا هـــەر خـــودا
رازیقە بۆ پادشاو بـــۆ پیـــاوی پـووت

★ ★ ★

﴿ هُنالِكَ دَعا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قالَ : رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعاءِ ﴾:(٣٨)

جا لەو شوێنەدا کە زەکەریا (د) ئەو وەزعـــە (خـارق العادة)یە بە چاو بینی کە خودا دەرحەق بە مەریەم کردوویەتی ئەویش ئومێدی بە خودا زۆرتر قایمبوو و دڵی هاتەسەر پاڕانەوە لە خوداو پاڕایەوە لە خودای خۆی و فەرمووی : ئەی پەروەردگاری تەوانا لەسەر عالەم پێم ببەخشە لەلایەنی خۆتەوەو بە کەرەمـی خۆت کورێکی پاك سیرەتو چاك صووڕەت ، بە راستی تۆ دۆعاو نیازی نیازمەندان ئەبیسی ٠

﴿ فَنادَتْهُ الْمَلائِكَةُ ﴾ :

لەویا بانگی لێکرد یەکێ لە فریشتەکان کە جوبرائیل بوو بە فەرمانی خودا ٠

﴿ وهُوَ قائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرابِ ﴾ :

وەلحاڵ کە زەکەریا لەو کاتەدا راوەستابوو لە میحرابەکەدا

نوێژی ئەکرد ٠

﴿ أَنَّ اللهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيى ﴾ :

کە خودای تەعالا موژدەت پێ ئەدا بە پەیدابوونو لەدایکبوونی کوڕێکی یەحیا ناو ٠

﴿ مُصَدِّقاً بِكَلِمَةٍ مِنَ اللهِ ﴾ :

کە حاڵی وەهایە تەصدیقو باوەڕی هەیە بەو زاتە وەکوو عیسایێ بە کەلیمەی (کن فیکون) لە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە هاتووەتە دنیاوە ٠

﴿ وسَيِّداً ﴾ :

وە گەورەی ئوممەتی خوداناسە ٠

﴿ وَحَصُوراً ﴾ :

زۆر مەنعی نەفسی خۆی ئەکا لە ئارەزووی عادەتی ٠

﴿ ونَبِيّاً مِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ : (٣٩)

وە پێغەمبەرێکی پایەبەرزەو لە جەماعەتی پێغەمبەرە رەهبەرە بۆ خودا صولحاوەکانە ٠

﴿ قالَ : رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلامٌ وقَدْ بَلَغَنِيَ الكِبَرُ وامْرَأَتِي عاقِرٌ ؟ قال : كَذَلِكَ اللهُ يَفْعَلُ ما يَشاءُ ﴾ : (٤٠)

حەزرەتی زەکەریا (د) فەرمووی : ئەی خودای من چلۆن ئەگونجێ کە من کوڕم ببێ وەلحاڵ پیریو فەرتووتیو

کەمشەهوەتی گەییوە بە من ؟ لەگـــەڵ ئـەمەدا ژنەکەیشـــم نەزۆکەو پیریش بووە ! خودایش فەرمووی : ئەی زەکەریا کار وەهایە کە پێم وتی ، وە بڕیارم داوە کوڕتان ببـــێو ئـــــەم مەرجانە کە هەن لە ناودا لەسەر عادەتن ئەگەرنا خودای تەعالا خواستی لەسەر هەرچی ببێ ئەیکا ٠

﴿ قالَ : رَبِّ اجْعَلْ لي آيَةً ﴾ :

جا زەکەریا فەرمووی : خودایا کە تۆ بە خەرقی عادەت کوڕم پێئەدەی نیشانەێیکی خاریق بۆ عادەتم نیشانبدە هەتا دڵم لە خەیاڵات بکەوێو بزانم کوڕەکە وا بەڕێوە ٠

﴿ قالَ : آيَتُكَ أَنْ لا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ أَيَّـــامٍ إِلا رَمْزاً ﴾ :

فەرمووی : نیشانەکەت ئەوەیە لەو کاتەدا منداڵەکە لـــــە سکی دایکیا دامەزرا تۆ حاڵێکت دێبەسەرا هـــەتا ســـێ رۆژ زمانت ئەبەسرێ لە قسەکردن لەگەڵ خەڵکا بە ئیشارەت نەبـــێ کە خەڵکی پێ تێ بگا ٠

﴿ واذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيراً ﴾ :

بەڵام بۆ زیکری خودا زمانت بەرەڵایە ، دەیبڕۆ لەو کاتی حەبسی زمانەدا هەر زیکری خودا بکە بە بێ ژمارە ٠

﴿ وسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ والأِبْكارِ ﴾ : (٤١)

وە سوبحانەڵڵا بکە لە پاش هەموو عەسرێ وە لە کاتـــــی هەموو بەرەبەیانێکا ٠

پاش ئەوە کە خودای تەعالا باسی پارانەوەی زەکەریای کرد (د) لە دەرکی کەراماتی مەریەم (د) گەڕایەوە بۆ باسی مەریەمو فەرمووی :

﴿ وإذْ قالَتِ المَلئِكةُ : يا مَرْيَمُ إنَّ اللهَ اصْطَفيكِ وطَهَّرَكِ وَاصْطَفيكِ عَلى نِساءِ الْعالَمِين ﴾ : (٤٢)

وە باسی ئەوە بکە ئەی پێغەمبەری خۆشەویست کە خودای تەعالا فریشتەی نارد ـ یانی جوبرائیلی ئەمین ـ وە روو بەڕوو قسەی لەگەڵا کرد بە شێوەی (خرق العادة)و فەرمووی : ئەی مەریەم بە راستی خوای تەعالا تۆی هەڵبژارد بەوە کە قەبوولی کردی بۆ خزمەتی (بيت المقدس) (مع انه) ژن وەرنەگیراوە بۆ خزمەتی ئەو مەقامەو پاکو بێ عەلاقەی کردووی لە عادەتی ژنانە کە خوێنی حەیزو زەیسانیو خوێنی نەخۆشینە ، وە زیاد لەوانە هەڵیبژاردی بۆ ئەوە بتکا بە دایکی یەکێ لە پێغەمبەرانی (أولو العزم) وەکوو عیسا بێ بە بێ ئەوە کە پەیوەندیت ببێ بە مێردەوە وەکوو ژنانی دنیا ٠

بزانن ! هەرچەند زاهیری ئایەتەکە ئەفەرموێت (مەلائیکە) قسەی کرد لەگەڵ مەریەمدا (د) بەڵام موفەسسیرەکان تەفسیریان بە جوبرەئیل کردووەتەوە وەکوو لە سوورەی مەریەمدا ئەفەرموێت : (فأرسلنا اليها روحنا فتمثل لها بشرا سويا) وە ئەم حادیثە بە کەرامەتی مەریەم حسێب ئەکرێ ؛ چونکی مەریەم (نەبی) نەبووە ٠ خودا ئەفەرموێت : (وما ارسلنا قبلك الا رجالا نوحى اليهم) کەوابێ ئەگەر جوبرەئیل بە صوورەتی

ئادەمیزاد راوەستابێ قسەی لەگەڵا کردبێ یاخود بـە شـێوەی ئیلهام ئەم مەقسوودە گەیشتبێ بە مەریەم وەکوو ئەوە خـودا فەرموویەتی (وأوحینا الی أم موسی) ئەبێ بە کەرامەت حسێب بکرێ ٠

جا وەکوو جوبرەئیل پێی فەرموو : (یا مریـم ان الله اصطفیك) هەروا لە لایەنی خوداوە پێی فەرموو :

﴿ یا مَرْیَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ واسْجُدِي وارْكَعِي مَـعَ الرَّاكِعِینَ ﴾ : (٤٣)

ئەی مەریەم عیبادەت بکە بۆ خودای خۆتو طوول بدە بە راوەستان لە نوێژەکەتاو سوجدە ببە ، تەختی تەوێلت لەسـەر عەرز دانێو روکووع ببەو دانەوەرەوە لە راوەستان لەگـەڵ ئەوانەدا کە روکووع ئەبەن بۆ خودای تەعالاو کاتێ فریشتەی ئەمین ئەمەی پێ فەرموو ئیتر ئەوەندە رائەوەستا لە نوێـژا هەتاکوو پێی ئاوسان لەبەر بەجێهێنانی ئیطـاعەی خـودای تـەعـالا ٠

﴿ ذلِكَ مِن أَنْباءِ الغَیْبِ نُوحِیهِ إِلَیْكَ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئەمەی کە بۆمان بەیانکردی لە سەرگوزەشتەی حەننەی حەرەمی عیمرانو ، لەدایکبوونـی مەریەمو ، کەفالەتی زەکەریا (د)و ، دۆعاکردنی ئەویش بـۆ ئەولاد تا ئاخر ٠٠ هەموو لە ئیخباری غەیبو داپۆشراون لـە تۆ ، نە بیستووتنو نە خوێندووتن ، بەڵام بە جوبرەئیلی ئەمینا گەیاندمان بە تۆ بۆ ئاگاداریت لەسەر حەقایق ٠

﴿ وما كُنْتَ لَدَيْهِمْ اذْ يُلْقُون اَقلامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وما كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُون ﴾ : (٤٤)

وه تۆ له لای ئەحباری بەنی ئیسرائیلی نەبووی لەو کاتەدا کە هاتن بەیەکاو هەر کام بۆ خۆی داوای بەخێوکردنی مەریەمی ئەکردو قەڵەمەکانیان فڕە ئەدا بۆ سەر جۆبارەکە هەتا بزانن قورعە بۆ کامیان دەرئەچێو کامیان کەفالەتی مەریەم ئەکەنو کامیان بەخێوی ئەکەن ٠

﴿ اِذْ قالَتِ الْمَلئِكَةُ : يا مَرْيَمُ اِنَّ اللهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسى ابْنُ مَرْيَمَ ﴾ :

وه باسی ئەو کاتە بکە ئەی پێغەمەری خۆشەویست کە جوبرەئیلی ئەمین لەو کاتەدا فەرمووی بە مەریەم : ئەی مەریەم خودای تەعالا موژدەت پێ ئەدا بە کوڕێکی جوانی جوانمەرد کە لە تۆ ئەبێ بە ئەمری تایبەتی بە کەلیمەی (کن فیکون) لە لایەنی ئەوەوەو ناوی بە لەقەبو نازناو (مسیح)ە ؛ چونکە دڵی ساف و پاکە لە پەیوەندی دنیای خراپو ناوی عەلەمی (عیسا) یەو بە پەیوەندی بە ئەسڵەوە نیبنومەریەمە لەبەر ئەوە کە لەو دایکە بووە ، کە پاکە لە هەموو عەلاقەی زیواج ٠

﴿ وجيهاً في الدُّنْيا والآخِرَةِ ومِنَ الْمُقَرَّبِين ﴾ : (٤٥)

وه حاڵی ئەو کوڕە وەهایە کە بڕیارمان داوە خاوەن ڕووو پایەبەرز بێ لە دنیادا بە نیشانەی پێغەمبەریو ئامۆژگاری

ئادەمیزادو لە پاشەڕۆژا بە شەفاعەتو تکاکردن بۆ تاوانباران ٠
﴿ ويُكَلِّمُ النَّاسَ في المَهْدِ وكَهْلاً ومِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ : (٤٦)

وە قسە ئەکا لەگەڵ خەڵکا لە بێشکەداو لە کاتێکیشا کە پڕو پێگەیشتووە لەو کاتەدا لە ئاسمان دێتەخوارەوە بۆ سەر عەرز ، وە لەو پیاوانەیە کە بۆ خودا ڕێکەوتوونو لەسەر فەرمانی ئەو ژیانی خۆیان تەواو ئەکەن ، وە یاخود لە سولالەو لە نەتەوەی پیاوە باشەکانە ؛ چونکەی مەریەم لە نەتەوەی عیمرانو ئەویش لە نەتەوەی سولەیمانو داوود بووە ٠

وە خودای تەعالا لەبەر ئەوە باسی ئەوە ئەکا کە عیسا ماوەیێ منداڵو ماوەیێ پیرو تەواو بووە هەتا هەموو هۆشیارێ بزانێ ئەم زاتە بەندەیەکی خودایە وەکوو باقی ئادەمیزادو دووڕە لە حاڵی ئولووهییەت : چونکە خودا دووڕە لە ئەحوالی بێ هێزیو موحتاج نیە بە گەورەبوونو پێگەیشتن وە بۆ هەرکەسێ ئینسافی ببێ ئەم ئایەتە دەلیلە لەسەر ئەوە کە حەزرەتی عیسا ماوەو لە ئاخری زەمانا دێتەخوارەوە ؛ چونکی (کهل)کەسێکە تەمەنی نزیکی چل ساڵی بێو عیسا لە تەمەنی (٣٣) سیوسێ ساڵی گیرۆدەی جوولەکەکان بوو ٠
﴿ قالَتْ : رَبِّ أَنَّى يَكُون لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمسَسْنِي بَشَرٌ ؟! ﴾ :

ئەویش فەرمووی : خودایا چلۆن قابیلە منداڵم لێببێ ، وەلحاڵ کە ئادەمیزاد بە پەیوەندی زیواج نەگەیشتووە بە من ؟!

﴿ قالَ : كَذٰلِكِ ﴾ :

خودای تەعالا فەرمووی : بڕیار وەهایە کە پێمووتی ٠

﴿ اللهُ يَخْلُقُ ما يَشاءُ ﴾ :

خودای تەعالا دروست ئەکا ئەوەی بیەوێ دروستی بکا ، وە ئەم شەرتی پەیوەندییە شەرتی یاسایە نەك حەقیقەت ٠

﴿ إِذا قَضىٰ أَمْراً فَإِنَّما يَقُولُ لَهُ : كُنْ ! فَيَكُونُ ﴾ : (٤٧)

خودای تەعالا کاتێ ویستی شتێ بکا هەر ئەوەندە پێویستە بەرابەر بەو شتە کە ئەیەوێ بیکا وە وا لە عیلمی خۆیا پێی بفەرموێت : ببە بە مەوجوودێکی واقیعی عەینی ، وە لەم وجووده عیلمییەی رووتەدا مەمێنە ! ئەویش بە گورجی ئەبێ٠

﴿ ويعلِّمُهُ الكِتابَ والحِكمَةَ والتَّوْراةَ والإِنجِيلَ ﴾ : (٤٨)

جا خودای تەعالا بۆ دامەزراندنی دڵی مەریەم دەستی کرد بە باسی نیشانە بەرزەکانی ئەو کوڕە کە پێی ئەدا وە فەرموویی: خۆدا تەعلیمی ئەو کوڕە ئەکا جینسی ئەو کیتابانە کە لە زەمانە پێشووەکانا هاتوونەتە خوارەوە بۆ پێغەمبەرەکانو بە ئیلقای رووحی مەعنای ئەو کتێبانەی پیشان ئەدا هەرچەند کە نەصصی ئەوانە لەسەر عەرزدا نەماون بە ساغیو بە تەواوی ٠ یاخود نووسینی نیشان ئەدا وەها کە باش خەت بنووسێ ٠ هەروا تەعلیمی ئوموورێ عەقڵییەو ئەو حەقایقانە کە لەو رۆژەدا لەناو دنیادا دائیر بوون ئەوانەیشی هەر نیشان ئەدا . هەروا تەورات

کە نازڵ بووە بۆ سەر موسا نیشانی ئەدا • وە کیتابی خۆیشی کە ئینجیلە فێری ئەبێو بە تەواوی مەعناو مەغزاکەی حاڵی ئەکا •

خۆلاصە : مەعلوومانی عالەمی ئەوەی خودا ناردوویەتی بۆ رەهبەرەکان (د) وە ئەوە لەناو هۆشیارانو خوێندەوارانا هەیە هەمووی تەعلیم ئەکا بەو کوڕە کە عیسایە (د) ، وە ئەیشیکا بە پێغەمەر بۆ سەر بەنی ئیسرائیل •

﴿ ور سُولاً اِلی بنی اِسْرائیل اَنّی قَدْ جِئتُکُمْ بِاٰیَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ انّی اَخْلُقُ لَکُمْ مِنَ الطِّیْنِ کَهَیْئَةِ الطَّیْرِ فانْفُخُ فِیهِ فَیَکُونُ طَیْراً بِاِذْنِ اللهِ ﴾ :

واتە : ئەو کوڕە ئەیشیکەین بە رەهبەرو فروستادە بۆ سەر ئوممەتی بەنی ئیسرائیل بۆ ئەوە کە بیانترسێنێ لە عەزابی خوداو موژدەیان پێبدا بە جەزای خێری نەبراوەی قیامەتو بە جۆرێ رەوانەی ئەکەم کە هێزی قودسیو قووەتی مەعنەوی پێ ئەدەم بۆ دەربڕینی موعجیزاتی خۆی لە ئادەمیزاد، وەها کە بڵێت بە قەومەکەی : من رەوانەکراوم بۆ لای ئێوەو هاتووم بۆ لاتان بە نیشانەیەکی گەورەی عالەمییەوە لە لایەنی پەروەردگاری ئێوەوە ، وە هاتووم بەو هێزە غەیبییە کە بە فەرمانی خودا ئەتوانم شتێکتان بۆ بکەم لە قوڕ لە شەکڵو شێوەی پەلەوەردا جا فووی پیادا ئەکەم ئەویش ئەبێ بە عەینی پەلەوەرێکی گیانلەبەری ساغ بە ئیذنو فەرمانی خودای تەعالا•

﴿ وأُبْرِیءُ الأَکْمَهَ والأَبْرَصَ ﴾ :

وه کوێری سکوماو ئینسانی بەڵەك خۆش ئەکەمەوە ٠

﴿ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ ﴾ :

وه مردووەکان زیندوو ئەکەمەوە بە ئیذنی خودا ٠

﴿ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ﴾ :

هەروا بەهۆی هێزدان بەدڵ لە لایەنی خوداوە خەبەرتان پێ ئەدەم بەو خواردەمەنییە کە ئەیخۆنو بەو زرقو رۆزییە کە ئێوە دایئەگرن لە ماڵی خۆتان بۆ کاتی خۆی ٠

﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ : (٤٩)

جا بە راستی ئەیە لەم شتانەدا کە باسم کرد بۆتان دەلیلو نیشانە لەسەر گەورەیی خودای تەعالا بۆ ئێوە ئەگەر ئیمانو باوەڕتان ببێ سوودی لێوەرئەگرن ٠

﴿ ومُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْراةِ ﴾ :

وە حاڵی ئەو نێرستادەیە وایە کە باوەڕکردووە بەو کیتابە کە لە پێش ئەودا هاتووە بۆ حەزرەتی موسا کە ئەویش تەوراتە٠

﴿ ولِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

وە هاتووم بۆ لاتان بۆ ئەوە کە بە ئیذنی خودا حەڵاڵ بکەم بۆ ئێوە بازێ لەو خواردەمەنییانە کە حەرامکراوە لەسەرتان لە دینی حەزرەتی موسادا وەکوو پیوو گۆشتی وشترو ماسیو کارکردن لە رۆژی شەممەدا ٠

﴿ وجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فاتَقُوا اللهَ وأَطِيعُونِ ﴾ : (٥٠)

وه هاتووم بۆ لاتان لەگەڵ ئایەتێکدا! لە لایەنی خوداوە ، دەی لە خوا بترسنو فەرمانبەرداریم بکەن ، وە ئایەتەکەیش ئەمەیە :

﴿ إِنَّ اللهَ رَبِّي ورَبُّكُمْ ﴾ :

بە راستی زاتی خودا پەروەردگاری منو پەروەردگاری ئێوەیشە .

﴿ فاعْبُدُوهُ ﴾ :

دەی عیبادەتی بۆ بکەن .

﴿ هذا صِراطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴾ : (٥١)

ئەمە کە من ئێوەی بۆ بانگ ئەکەم ڕێگەی ڕاستە .

﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسى مِنْهُمُ الكُفْرَ قالَ : مَنْ أَنْصارِي إِلى اللهِ ؟ ﴾ :

جا کاتێ عیسا (د) شوعووری کرد بە ئینکاری ئەو قەومە لە پاش ئەوە کە لە دایك بوو و گەورە بوو و بە ئەمری خودا خەڵکی بانگ کرد بۆ دینداریو باوەڕ بە خودا .. فەرمووی : کێ یارمەتی من ئەدا بۆ لای خودا ؟

﴿ قالَ الحَوارِيُّونَ : نَحْنُ أَنْصارُ اللهِ ﴾ :

حەواریيەکانی[1] حەزرەتی عیسا عەرزیان کرد : ئێمە

---

(١) دوازدە کەس بوون ، کاسبییان گازریکردنی خام بوو ، بەرگیان سپی بوو . حەواری لە حوورەوە هاتووە . واتە خالیص یا سپی .

یارمەتی تۆ ئەدەین لە گەیاندنی دینو ئایینی خودادا بـــــە ئادەمیزاد ٠

﴿ آمَنَّا بِاللهِ ﴾ :

ئیمانمان هێنا بە خوداو بە ریسالەتو رەهبەری تۆ ٠

﴿ واشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُون ﴾ : (٥٢)

تۆیش لە رۆژی قیامەتا لە حوزووری خودادا شەهادەتمان بۆ بدە بەمە کە ئێمە موسوڵمانین ٠

﴿ رَبَّنا آمَنَّا بِما أَنْزَلْتَ واتَّبَعْنا الرَّسُـــولَ فاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴾ : (٥٣)

ئەی پەروەردگاری ئێمەو باقی مەخلووقات ئیمانمان هێنا بە تۆو بەو دەستوورە کە تۆ ناردووتەتە خوارەوە بۆ سەر عیسا (د)و کەوتووینە شوێنی ئەم رەهبەرە دەی بمانووسە لە نـاو دەفتەری ئەهلی ئیسانا لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە شەهادەت ئەدەن بە تاقیو تەنهایی تۆ ٠

﴿ ومَكَرُوا ﴾ :

جا ئەو جوولەکانە کە حەزرەتی عیسا بانگیکردن بـــۆ ئیمانو ئەوانیش ئینکاریان کرد ٠٠ دەستیانکرد بە فڕۆ فێڵو خەڵکیان هەڵنا بۆ کوشتنی حەزرەتی عیساو کاری وایان کرد کە فەرمانداری ئەو چەرخە مەئموری نارد بـــۆ هەڵاوەســـتنی

﴿ ومكرَ اللهُ ﴾ :

وه خودایش موقابەلەی فڕو فێڵەکەی ئەوانی کرد بـــــە کارێکی وا هەر لە شانی خودادا هەیە بیکاو شێوەو صوورەتـی حەزرەتی عیسای دا بە یەکـێ لەو کۆمەڵە کـە هاتبوون بـــۆ کوشتنی حەزرەتی عیساو ئەو کەسەیان هەڵاوەستو کوشتیانو عیسای رزگار کرد ٠

﴿ واللهُ خَيْرُ الماكِرِينَ ﴾ : (٥٤)

وە خودای تەعالا زاناترو تەواناترە لـــە هەموو خـاوەن سیاسەتێو ئەتوانێ کە نەفسی خۆیان لەسەر خۆیان بگۆڕێ بـە شێوەی دوژمنو بیکوژنو دوژمنەکەیان رزگار بکا ٠

﴿ إذْ قال اللهُ : يا عِيسى إنِّي مُتَوَفِّيكَ ﴾ :

وە خودای تەعالا ئەم فەرمانە (خارق العادة)یە لەو کاتەدا کرد کە فەرمووی بە هۆی جوبرەئیلەوە : ئەی عیسا بە راسـتی من تۆ وەرئەگرم ٠

﴿ وَرافِعُكَ إلَيَّ ﴾ :

وە تۆ بەرز ئەکەمەوە بۆ شوێنێ کە لەبەر دووری لە دەستی ستەمکاران لەو شوێنانەیە کە هەر عەلاقەی بە خۆمەوەیە ٠

﴿ ومُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذينَ كَفَرُوا ﴾ :

وە پاکت ئەکەمەوەو دوورت ئەخەمەوە لە بـــادگومانـــیو بەدئەندیشەییو بەدکاری ئەو کەسانە کە کافرن بە خوداو بـە

رەهبەران ٠

﴿ وجاعِلُ الَّذينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذينَ كَفَرُوا إِلى يَوْمِ القِيامَةِ ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە ئەکەونە شوێنی تۆو دینی خودایان وەرگرتووە لە تۆو لە پاش تۆ رەفتار بە فەرمانەکانی تۆ ئەکەنو ئەکەونە شوێن ئەو کەسە کە تۆ مۆژدەی پێئەدەی ، وەکوو پێغەمەری ئاخرزەمان بێ بەرزیان ئەکەمەوە لە پایەی دڵڕووناکیو دەلیل هێنانەوەی راستدا بەسەر ئەو جوولەکانەدا کە دوور ئەکەونەوە لە دەستووری تۆ هەتا رۆژی قیامەت ٠

﴿ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴾ : (٥٥)

لە پاش هاتنی قیامەتیش هەموو زیندوو ئەکرێنەوەو دێنەوە بۆ حوزووری من جا حوکم ئەدەم لە ناوتانا لەو شتانەدا کە ئێوە ئیختیلافتان هەیە تیایانا ٠

﴿فَأَمَّا الَّذينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذاباً شَديداً في الدُّنْيا والآخِرَةِ ﴾ :

جا ئەوانەیان کە کافر بوونو ئینکاری یەکیەتی خوداو ریسالەتی پێغەمەرێ لە پێغەمەرەکانیان کردووە ئەوە عەزابیان ئەدەم بە عەزابێکی سەختی ناباری ناهەموار لە دنیادا بە کوشتنو سووککردنو کردن بە بەندەو سەرانە لەسەردانانو لە قیامەتا بە ئاگری خاوەن ئازاری دۆزەخ ٠

﴿ وما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ ﴾ : (٥٦)

وەنیە بۆ ئەوان کەسێ یا کەسانێ کە یارمەتییان بدا بە یارمەتییەکی بەحورمەتانە ٠

﴿ وأمَّا الَّذين آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ فيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ واللهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمين ﴾ : (٥٧)

وە ئەو کەسانە کە ئیمانیان هەیەو کردەوەی باش ئەکەن ئەوە خودا بە تەواوی مزدو پاداشی ئەو کردەوەیانە پێ ئەداتەوەو حەقیان کەم ناکاتەوە ؛ چونکی حەق کەم کردنەوە هەرچەندە نیسبەت بە خودا ستەم نیە بەڵام لە ستەم ئەچێ و خودا ستەمکارانی خۆش ناوێ لەبەر ستەمەکەیان ئیتر خۆی چۆن ستەم ئەکا ٠

﴿ ذلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِن الايـاتِ والذِّكْرِ الحَكِيمِ ﴾ : (٥٨)

ئەم ئەخباری پەیدابوونی عیسایە ئەیانخوێنینەوە بەسەر تۆدا ، وە حاڵی ئەوانە وایە کە لە ئایاتی نازڵکراوی خودان ، وە لە زیکرێکی وان کە پڕن لە حیکمەتو زانستی راستی بەسوود بۆ دنیاو بۆ قیامەت ٠

﴿ إنَّ مَثَلَ عِيسى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ آدَمَ ﴾ :

بە راستی شانی عەجیبی عیسا لە لای خودا وەکوو شانی ئادەم وایە ٠

﴿ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ ﴾ :

دروستی کردو صوورەتو پەیکەری کێشا لە گڵێ کە تێکەڵی ئاو بووە لە پاشان فەرمووی بەو ٠

﴿ كُنْ فَيَكُونُ ﴾ : (٥٩)

ببەو ئەویش بوو ٠

﴿ الحَقُّ مِن رَبِّكَ فلا تكُنْ مِن المُمْتَرِينَ ﴾ : (٦٠)

قسەی راستو موافیقی واقیع ئەوەیە کە لە لایەنی خوداوە دێت بۆت ، ئیتر پاش وەرگرتنی حەقیقەت لە لایەنی خودا مەبە بەو کەسانە کە خاوەن گومانو دوودڵن ٠

بزانن ! لە ئابەتی (ان مثل عیسی ٠٠)وە دەرئەکەوێ کە قیاس جێگەی ئیعتیبارە ، بە تایبەتی ئەگەر قیاسەکە رووناکی وابێ کە پایەی (مقیس) بەرزتر بێ لە (مقیس علیە) ٠ ئیستە لەم ئایەتەدا ئەفەرموێت : وەکوو چۆن خودا تەوانا بووە لەسەر ئەوە کە ئادەم دروست بکا بە بێ دایکو باوک وە بە قودرەت گڵو ئاو بکا بە پەیکەری ئادەمیزادو فووی لێ بکاو گیان دروست بکا لەو هەیکەلەدا ٠٠ وەها ئەتوانێ عیسایش بە بێ باوک دروست بکا ، بەڵکوو دروستکردن بە بێ باوک ئاسانترە لە لای بیری ئێمەدا لە دروستکردن بە بێ باوکودایک ٠ ئیستە دروستکردنی عیسە (مقیس)ەو دروستکردنی ئادەم (مقیس علیە)ەو جامیع لە بەینیانا نەبوونی ئاوی باوکو دایکەو حوکمی موتەرەتەب لەم قیاسەدا جەوازی ئیبداعە ، بەڵام ئاو لە مەقیسەکەدا لە لایەنی دایکەوە مەوجوود بووەو لە مەقیسوعەلەیهیدا موطڵەقا نەبووە ٠ جا مادام واقیع بووە کە ئینسانێ دروست ببێ بە تەرزێ موستەغنی بێنە ئاوی باوکو

دایك با واقیع ببێ كه ئینسانێ دروست ببێ لەگەڵ ئیستیغنا له ئاوی باوك به تەنیا به (طریق الاولی) ٠

ریوایەتكراوه : ئەم ئایەته نازڵبووه به هۆی وەفدی نەجرانەوه كه ئینكاری فەرموودەی حەزرەتیان كرد كاتێ فەرمووی : عیسا عەبدی خودایەو به ئەمری (كن فیكون) دروستكراوەو وتیان : دەی عەبدێكمان نیشانبده كه به بێ باوكو دایك دروستكرابێ ، وه حەزرەت فەرمووی : چۆن سەرتان سوڕئەمێنێ لەوه كه خودا عیسا به بێ باوك دروست بكا ؟! ئەوەنیه كه خودای تەعالا حەزرەتی ئادەمی به بێ باوكو دایك دروستكردووه ! جا ئەم ئایەته هاتەخوارەوه ٠

هەروا ریوایەت كراوه : كاتێ حەزرەت بانگی كردن بۆ ئیسلامییەت وتیان : ئێمه موسوڵمانین ٠ حەزرەت فەرمووی : درۆ ئەكەن ، سێ شت مەنعی ئێوه ئەكا له راستی ئەم داواتانه : یەكەم : ئەمه كه ئەڵێن : خودا كوڕی هەیەو عیسا كوڕی ئەوه ! دووەم : ئەمه كه سوجده ئەبەن بۆ (صەلیب) ! سێهەم : ئەمه كه گۆشتی بەراز ئەخۆن ! پاش ئەوه ئەم ئایەته نازڵ بوو له‌گەڵ ئایەتی (موباهەله)دا كه له پاش ئەمه دێت ٠

﴿ فَمَنْ حاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ العِلْمِ ﴾ :

جا ئەگەر كەسێ موجادەلەی كرد له‌گەڵ تۆدا له پاش ئەم زانسته راسته كه بەتۆ گەیشتووەو تۆیش بەیانت كردوه ٠

﴿ فَقُلْ : تَعالَوا نَدْعُ أَبْنائَنا وأَبْنائَكُمْ ونِسائَنا ونِسائَكُمْ ﴾ :

تۆ بڵێ بەو کەسەو هاوبیری ئەو : فەرموون بانگ بکەین لە ئەولادی ئێمەو ئەولادی ئێوەو ژنانی ئێمەو ژنانی ئێوە ، واتە ئێمە ئەوەی عەلاقەو پەیوەندی خۆمانە ئێوەیش ئەوەی عەلاقەو پەیوەندی خۆتانە بانگ بکەین ٠

﴿ وأَنْفُسَنا وأَنْفُسَكُمْ ﴾ :

وە خۆیشمان هەردوو لامان حازرو ئامادە ببین لە شوێنێکا ٠

﴿ ثُمَّ نَبْتَهِلْ ﴾ :

پاش ئەوە بە پەرۆشەوە دۆعای زیاندار بکەین لەوانە کە دژن بە بیری بەرابەر ٠

﴿ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللهِ عَلَى الكاذِبِينَ ﴾ : (٦١)

وە بڕیاری دوورکەوتنەوەو دوورخستنەوە لە لایەنی خوداوە بدەین لەسەر ئەوانە کە قسەیان راست نیەو داواکەیان درۆیە ٠

ئیبنو عەببباس فەرموویەتی : ئەمانە کە حەزرەت بانگی کردن بۆ موباهەلەو دۆعا لەیەککردن کۆمەڵی گاورەکانی نەجران بوون بە تایبەتی گەورەکانیان کە (سید) و (عاقب)و (بن الحارث)بوون ٠

وە ریوایەت کراوە : پاش ئەم بانگکردنە عاقیب ـ کە

گەورەی وەفدەکە بوو ـ مەنعی هاوڕێکانی کرد لە حازربوون بۆ ئەو دۆعاکردنەو پێی‌وتن : ئەگەر بێن‌و محەمەد دۆعـــای شەڕتان لێ بکا هەمووتان ئەفەوتێن ! ئەوانیش تەرکیان کردو رازی بوون بەوە کە هەموو ساڵێ جیزیە بدەن بە حەزرەت (د)و بەم جۆرە نیزاع بڕایەوە ٠

﴿ اِنَّ هَذا لَهُوَ القَصصُ الحَقُّ ﴾ :

ئەوەی کەوتە بەر هێزی بیستنی تۆ ، ئـــــەی پێغەمەری خۆشەویست ، لە باسی مەریەمی کچی عیمران‌و پەروەردەبوونی بە عیسمەت‌و عیبادەت لە چاودێری یەکێ لە پێغەمەرانی بەنـــی ئیسرائیلدا وە دەرکەوتنی فریشتەی ئەمین‌و بەخشینی خودا بە مەریەم کوڕێکـــی رەهبەری پایەبەرزی وەهـــا کـــــە جیهان لە پەیدابوون‌و قسەکردنی لەناو بێشکەداو گەورەبوونی بە ئەمانەت‌و دەرچوونی موعجیزات لەسەر دەستیا سەرسام بوو و ، فڕو فێڵی جۆلەکەکان بۆ هەڵاوەستنی‌و فریاکەوتنی هێزی قودسی بـــــۆ رزگارکردنی هەر ئەوەیە وتارێ کە رێکی واقیع‌و حەقیقـــەت بێ‌و هەرچی دژی ئەم باسەیە درۆیە ٠

﴿ وما مِنْ اِلٰهٍ اِلا اللهُ ﴾ :

وە هیچ کەس نیە شیاوی خودایی بێ ئیللا زاتی خودا وە هەموو رەهبەرەکان بەندەی ملکەچ‌و فەرمانبەرداری ئـــــەو خودایەن وە دوورن لە پایەی خوداوەندی ٠

﴿ واِنَّ اللهَ لَهُوَ العَزِيزُ الحَكِيمُ ﴾ : (٦٢)

وە بە راستی خودا غاڵبەو تەوانایەو زاڵە بەسەر هەموو

عالەماو موحتاج نیە بە کوڕو پەیوەندی کەس ٠

﴿ فَإِن تَوَلَّوا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴾ :(٦٣)

جا ئەگەر سەرپێچییان کردو لە راستی لایاندا ئەوە خودای تەعالا خراپکارانو لەڕێلادەران دەناسێو لێی ون نابن ٠

﴿ قُلْ : يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بفەرموو و بڵێ : ئەی ئەهلی کیتاب ، ئەی وەفدی نەجرانو ، ئەی ئەحباری یەهوود وەرن بۆ لای وەرگرتنی تاقە جوملەیێ کە ئیغلاصە بۆ خوداو دێتە جێگە لە ضیمنی ئەم چەن کەلیمە وە ئەم چەن جوملەدا کە بریتین لەمانە کە دێز ٠

﴿ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا ﴾ :

عیبادەت نەکەین بۆ کەس بۆ خودا نەبێو شەریکی بۆ بڕیار نەدەین بە هیچ نەوعە شەراکەتێ ٠

﴿ وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ :

وە بازێ لە ئێمە بازێکمان قەرار نەدا بە خاوەن فەرمان بە بێ وەرگرتنی فەرمان لە خودا وە بە بێ فام کردنی حوکم لە فەرموودەی خودا ، وە هیچ شتێ حەلاڵ یا حەرام نەکەین بە بێ دەلیلێ کە پاڵ بدا بە فەرموودەی خوداوە ٠

﴿ فَإِنْ تَوَلَّوا فَقُولُوا : اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ : (٦٤)

جا ئەگەر ئەو ئەهلی کیتابە پشتیان هەڵکرد لەم ئامۆژگارییە ئەی پێغەمەر لەگەڵ پەیڕەوەکانتا بڵێن بەو کۆمەڵە کیتابییانە : ئێوە ئاگادار بن ئێمە فەرمانبەرداری خوداینو موسوڵمانین ٠

ئەم ئایەتە تەعریضە بەو گاورانە کە عیبادەت ئەکەن بۆ عیسای مەسیحو مەریەم وە عیساو مەسیح دائەنێن بە ئالیهـــە لەگەڵ خودادا ، وە زانا گەورەکانیش ئەکەن بـــە مەصدەری تەحریمو تەحلیل بە بێ دەربڕینی دەلیل ٠ هەروا تەعریضە بەو یەهوودانەیش کە یەکێ لەم صیفەتانەیان تێدابووە ٠

فەرموودەی خودا : (یا اهل الکتاب ٠٠٠ الآیات)

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە (خ) فەرموویەتـی : گاورەکانی (نەجران)و عالمەکانی یەهوود گردبوونەوە لـــە خزمەتی حەزرەتا (د)و هاتـن بەیەکا لـــە باسی حەزرەتـــی ئیبراهیمدا ؛ یەهوودیەکان وتیان : ئیبراهیم یەهوودی بووەو لەسەر دینی یەهوود بووەو ، گاورەکان وتیان : نەخەیر لەسەر دینی نەصرانی بووە ٠٠ جا خـودا ئەم ســێ ئایەتەی نارده خوارەوە :

﴿ يا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تُحاجُّونَ فِي إِبْراهِيمَ وَما أُنْزِلَتِ التَّوْراةُ والأنْجِيلُ إِلا مِـــنْ بَعْـدِهِ أَفَـــلا تَعْقِلُونَ ؟ ﴾ : (٦٥)

ئەی ئەهلی کیتاب ، ئەی زانایانی یەهوودو نەصرانـــی لـــەبەر چـــی نیزاعو موجادەلـــە ئەکـــەنو دێن بە یەکا لە هۆی

ئیبراهیمەوە ، وە یا هەر تاقمێ داوای ئەوە ئەکا کە لەسەر دینی ئەوان بووە (مع انه) خۆتان ئەزانن دینی ئیبراهیم و دینی موساو دینی عیسا لە ئادابی فوروو عاو لە یاسادا لە یەك جیان ! وە ئەزانن کە تەورات نازڵ بووە بۆ سەر حەزرەتی موسا لە پاش حەزرەتی ئیبراهیم بەماوەیەکی زۆر ٠ وە ئینجیلیش نازڵ بووە بۆ سەر حەزرەتی عیسا لە پاش حەزرەتی ئیبراهیم بە ماوەیەکی زۆرتر ئیتر چۆن رووتان هەیە ئەم درۆ گەورەیە بڵاوبکەنەوە بە جیهانا ؟ ئایا ئێوە عەقڵی ئەوەتان نیە کە رەوا نیە ئادەمیزاد درۆ بکا ، بە تایبەتی ئەوانە کە زەمامی کۆمەڵ لە دەستی ئەوانایەو بە تایبەتی درۆیێ کە هەموو هۆڤیارێ بزانێ درۆیە ؟!

﴿ ها أنْتُمْ هؤُلاءِ حاجَجْتُمْ فِيما لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ، فَلِمَ تُحاجُّونَ فِيما لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ؟ ﴾ :

باشە وا ئێوە ئەی کۆمەڵ موجادەلەتان کرد لە بازە شتێکا کە بە گومانی خۆتان ئاگادارن لەسەری وەکوو مەعنای عیبارەتی تەوراتو مەعنای عیبارەتی ئینجیل کەوەریان ئەگێڕن لە زاهیرو سیفاتی پێغەمەری ئاخرزەمان کە محەمەدە (د)و لە تەوراتا نووسراوەو مژدە بە هاتنی محەمەد بە عینوانی (ئەحمەد) کە لە ئینجیلدا دیاری کراوە ٠٠ (الحکم لله) ! ئەی بۆچی موجادەلەو ملەجێ ئەکەن لە شتێکدا کە نایزانن و ئاگاتان لێ نیە ، وەکوو نیسبەتدانی ئیبراهیم بۆ لای دینی خۆتان ؟!

﴿ واللهُ يَعْلَمُ وأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ ﴾ : (٦٦)

وه خودا به ئەحوالّی ئیبراهیم ئەزانێو ئێوه به قەطعی نایزانن ٠

﴿ ما كَانَ إبْراهِيمُ يَهُودِياً ولا نَصْرانِياً ﴾ :

به قەطعی ئیبراهیم لەسەر ئایینی یەهوودی نەبوو کە عوزەیر به کوڕی خودا ئەزانن ، وه لەسەر دینی نەصرانی نەبوو که عیسا به کوڕی خودا دانێنێو عیساو مەریەم ئەکەن بە شەریکی خودا له پایەی خوداوەندییا ٠

﴿ ولَكِنْ كانَ حَنِيفاً مُسْلِماً ﴾ :

بەڵام ئینسانێکی له پڕو پووچ لادەرو مونکیر بۆ ئیشراك بوو وه موسوڵمان بووەو رووی له حەقیقەت کردووه ٠

﴿ وما كانَ مِنَ المُشْرِكِينَ ﴾ : (٦٧)

وه لەو کەسانه نەبووه که شەریكو هاوبەش بۆ خودا بڕیار بدەن ٠ وه لەم جوملەدا تەعریز هەیە بەوه که یەهوودو نەصرانیەکانی زەمانی حەزرەت (د) موشریك بوون ٠

﴿ إنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإبْراهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ ﴾:

بە راستی نزیکترو عەلاقەدارتری ئادەمیزاد بە ئیبراهیمەوه ئەو کەسانه بوون له ئوممەتەکەی که تابیعی بوون له وەختی خۆیا ٠

﴿ وهَذا النَّبِيُّ والَّذِينَ آمَنُوا ﴾ :

وه ئەم پێغەمبەرە که محەمەدەو ئەوکەسانه کە ئیمانیان

هێناوه به محەمەد ؛ چونکی موافیقی ئیبراهیمن له گەلێ حوکمی دینا ٠

﴿ واللهُ وَلِيُّ المُؤْمِنِين ﴾ : (٦٨)

وه خودای تەعالا دۆستو یارمەتیدەری موسوڵمانانه له دنیاو قیامەتا ٠

فەرموودەی خود : (ودت طائفة ٠٠٠ الآية)

هاته خوارەوه له شانی کۆمەڵێ له جوولەکەکانا که حوزەیفەی ئیبنولیەمانو عەمارو مەعازیان دڵخۆشی ئەکرد بۆ ئەوه ببن به جوولەک،و دینی یەهوودی ئیختیار بکەن ٠ خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ وَدَّتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ ﴾ :

به دڵ ئارەزوویان ئەکردو زۆریان پێ خۆش بوو کۆمەڵێ له کیتابیەکان ئەگەر ئێوه گومڕا بکەنو بتانبەن بۆ سەر دینی خۆیان ٠

﴿ وما يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ ﴾ :

بەڵام ئەمانه ناتوانن کەس گومڕا بکەن ئیللا نەفسی خۆیانو ئەو کەسانه کە هاودەنو هاوڕەوشتیانن ٠

﴿ وما يَشْعُرُونَ ﴾ : (٦٩)

وه بەم واقیعه نازانن ٠ یاخود ئەمانه بەم تێکۆشینانەیان

بۆ گومڕاکردنی موسوڵمانان ناتوانن کەس گومڕا بکەن ئیللا خۆیان نەبێ ؛ چونکە ڕێگەی ڕاستی ئەوانەوە بوو کە تێکۆشێن بۆ بەیانی سیفاتی پێغەمبەری ئاخر زەمانو ئیمانی پێ بێنن و خەڵک بێننە سەر ئەو ڕێگا ، ئیستە کە لەو ڕێگە لایانداوەو بۆ وەنکردنی حەقیقەت حەول ئەدەن ئەوانیان پێ گومڕا ناکرێ بەڵکو هەر خۆیان گومڕا ئەکەن بەڵام جەهلی مورەکەبیانەو بە خۆیان نازانن ٠

﴿ یا أَهْلَ الکِتابِ لِمَ تَکْفُرُون بِآیاتِ اللهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُون ؟ ﴾ : (٧٠)

ئەی خاوەن کیتابەکان ، ئەی یەهوودیەکانو ، ئەی نەصرانیەکان لەبەر چی ئێوە کوفری ئایاتی خودا ئەکەنو ئەو سیفاتو نیشانانەی پێغەمبەری ئاخرزەمانە کە لە تەوراتو ئینجیلدا ، نووسراوە ونیان ئەکەن ، وەلحاڵ ئێوە شەهادەت ئەدەن لەسەر ئەوە کە کتێبەکانتان حەقەو راستە ؟

﴿ یا أَهْلَ الکِتابِ لِمَ تَلْبِسُون الحَقَّ بِالباطِلِ ﴾ :

ئەی خاوەن کتێبەکان لە بەرچی ئەو عیباراتە حەقە کە لە تەوراتاو لە ئینجیلدا هەیە لە بابەتی ڕەوانەکردنی محەمەدەوە (د) دای ئەپۆشن بە مەعنایەکی بەتاڵو ناڕەواو ئەو نیشانانە ئەبەنە سەر کەسانێ کە هێشتا پەیدانەبوون ؟!

﴿ وتَکْتُمُونَ الْحَقَّ ﴾ :

مەعنا راستەکە دائەپۆشن ٠

﴿ وأنتم تعلمون ؟! ﴾ : (٧١)

وەلحاڵ ئێوە ئەزانن کە ئەو سیفاتانە هەر سیفەتی محەمەدی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی عەبدولموطەلیبی هاشمی قورەیشین • وە ئەو نیشانانە کە لە بۆ کۆمەڵی ئەتباعەکانی ئەو نووسراون هەر نیشانەی ئەصحابو یارانی ئەو زاتەن •

فەرموودەی خودای تەعالا : (وقالت طائفة)

ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەبباسەوە (خ) کە عەبدوڵڵای بنی صەیفو عەبدی بنی زەیدو حارثی بنی عەوف لە بەینی خۆیانا راوێژیان کرد وتیان : با بڕۆین لەسەر سبەینێکانا ئیمانی خۆمان بە دینی ئیسلام دەربڕینو لە کاتی ئێوارانا لەوە پەشیمان ببینەوە ، هەتا بەم جۆرە وەزعە دوو دڵیو پەشێوە بخەینە ناو موسوڵمانەکانەوەو ئەوانیش وەکوو ئێمە وەزعیان بگۆڕن ! جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون •

﴿ وقالت طائفة من أهل الكتاب ﴾ :
وتیان کۆمەڵێ لە ئەهلی کیتاب •

﴿ آمنوا بالذي أنزل على الذين آمنوا وجه النهار واكفروا آخره لعلهم يرجعون ﴾ : (٧٢)

ئیمان بێنن بەو قورئانە کە نازڵکراوە بۆ سەر موسوڵمانە خاوەن ئیمانەکان لە ئەووەڵی رۆژەوەو ئینکاری بکەن لە ئاخری رۆژدا بەڵکوو ئەمانە بگەڕێنەوە پەشێوەو دوودڵییەوەو لە دینی خۆیان وەرگەڕێنو رزگار ببین لێیان •

﴿ ولا تؤمنوا إلاّ لمن تبع دينكم ﴾ :

ئەمەیش هەر لە واتەی ئەهلی کیتابە ئەڵێن : قەت ئیمان مەیەنن ئیللا بە دینی ئەو کەسانە کە ئەکەونە شوێن دینەکەی ئێوە ٠

جا خودای تەعالا بۆ ڕەددی ئەو کافرانە ئەمر ئەکا بە حەزرەتو ئەفەرمووێت ئەی پێغەمەری خۆشەویست ٠

﴿ قل : إنّ الهدى هدى الله أن يؤتى أحد مثل ما أوتيتم أو يحاجوكم عند ربكم ﴾ :

بڵێ بەو کافرانە کە بە ڕاستی هیدایەت هەر هیدایەتی خودایە بەم شێوە کە بدرێ بە یەکێ لە غەیری تاقمی ئێوە دینێ وەکوو دینی ئێوە بە وەحی لە لایەنی خوداوە نازڵ بووبێ بە وێنەی ئەوەی کە دراوە بە ئێوە بیخوێننەوە یاخود ئیستیدلاڵو ئیحتیجاجی پێبکەن لەگەڵ ئێوەدا ٠

چونکی خودای تەعالا تەوانایە بەسەر هەموو شتێکا ، وە هەر وەکو قودرەتی بووە کە کیتاب نازڵ بکا بۆ پێغەمەرانی پێشوو وەکوو ئیبراهیمو موساو عیسا ئەیشتوانێ کیتابی وەکوو ئەو کیتابانە نازڵ بکا بۆ سەر ئێمەو ئێمەیش ببین بە خاوەن کیتاب لە عالەما ٠ وە ئەی پێغەمەری خۆشەویست بۆ تەئکیدو دامەزراندنی ئەم مەبەستە ٠

﴿ قل : إنّ الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء والله واسع عليم ﴾ : (٧٣)

بڵێ بەو ئەهلی کیتابە بە ڕاستی فەزڵو گەورەیی هەمووی

وا له دەستی قودرەتو تەوانایی خودادا ئەیدا بە هەرکەسێ خواستی لێ ببێ • وە خودای تەعالا زانستو تەوانایی زۆر گوشادەو بە هەموو کەس‌و بە هەموو ئوممەتێ زانایەو،ئەزانێ ریسالەتی خۆی لە چ شوێنێکا دابنێ •

لەسەر ئەم مەعنایە کەلیمەی (قل) لە ئەووەڵەوە تا ئاخری ئایاتەکە هەموو عائیدی حەزرەتە (د)و ئەبێ بە رەد بۆ کیتابیەکان ، وە بازێ فەرموویانە : ئیحتیمالی هەیە کە (قل ان الهدی هدی الله) جوملەیەکە کەوتوەتە ناو کەلامی کیتابیەکانەوە قسەکەیان ئەمەیە (ولا تؤمنوا الا لمن تبع دینکم ان یؤتی أحد مثل ما أوتیتم او یحاجوکم‌عند ربکم) واتە ئیمانو باوەڕتان نەبێ ئیللا بەو کەسانە کە تابیعی دینی ئێوە ئەبن لە هۆی ئەوەوە کە بەرێ بە کەسێ وێنەی ئەو کتێبە دراوە بە ئێوە یا بتوانن کە موجادەلە بکەن لەگەڵ ئێوەدا لە رۆژی قیامەتا • وەلحاصڵ ئەهلی کیتاب ئەیانوت بە هاودینەکانیان باوەڕ مەکەن بەوە کەسێ لە غەیری تاقمی خۆتان کتێبێکی وێنەی کتێبی ئێوەیان پێدرابێ رەفتاری پێ بکەن لە دنیادا یا دەلیلێکی پێ بهێننەوە لە دنیادا لە هۆی خوداوە یا لە قیامەتا لە حوزووری خودادا ؛ چونکی دین بڕاوەتەوە لەسەر بەنی ئیسرائیل •

جا خودای تەعالا فەرموویەتی بە حەزرەت (د) تۆ بڵێ بەو کیتابییانە هیدایەت هیدایەتی خودایەو لە قودرەتی ئەوایە بە هەر تاقمێك یا بەهەر کەسێکی بدا ئەیدا ، وە بڵێ : فەزڵو کەرەمو رەحمەت هەمرو لە لای خودایە بە هەرکەسێ وە هەر تاقمێ خواستی هەبێ ئەیداو کەس ناتوانێ مەنعی بکا • خودا

(واسع القدرة) و (واسع العلم)ه (والحمد لله) ٠

﴿ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشاءُ ﴾ :
خاس ئەکا بە میهرەبانیو کەرەمی خۆیەوە هەرکەسێ خواستی هەبێ ٠

﴿ واللهُ ذُو الفَضْلِ العَظِيمِ ﴾ : (٧٤)
وە خودا صاحیبی فەزڵێکی گەورەیە ٠

﴿ ومِنْ أَهْلِ الكِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ ﴾ :

وە ئەهلی کیتاب هەموویان لەسەر زەوقێ نینو لەسەر حاڵێ نین ، بەڵکو جیاوازییان هەیە لەناو خۆیانا : لە ئەهلی کیتابە کەسێ ئەگەر بیکەی بە ئەمین لەسەر قینطارێ ئاڵتوون ، کە ئەکاتە هەزارو دووصەد هۆقە ئاڵتوون ، ئەیداتەوە بە خاوەنەکەی بە تەواوی وەکوو عەبدوڵڵای کوڕی سەلام کە ئەو ئەندازەیە لە لایەنی عەرەبێکی قورەیشییەوە درابووە دەستی بە ئەمانەتو هەمووی دایەوە بە خاوەنەکەی ٠

﴿ ومِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلا ما دُمْتَ عَلَيْهِ قائِماً ﴾ :

وە لە ئەهلی کیتابە کەسێ ئەگەر دینارێکی بە ئەمانەت بدەیتە دەست ، کە وەزنی حەفتاو دوو دەنکە جۆیە ، نایداتەوە بە خاوەنەکەی مەگەر کابرا بە سەریەوە راوەستابێ ، یا مەگەر تۆ ، ئەی خاوەن حەق ، بەسەریەوە راوەستابی لێی جیانەبیتەوە

تا دینارەکەت ئەداتەوە دەست ٠

﴿ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا : لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ ﴾ :

ئەمەیش بە هۆی تەوەوەیە کە ئەوئەهلی کیتابانە ئەڵێن : نیە لەسەر ئێمە لە هۆی ئوممەتی ئوممیەوە کە عەرەبە ڕێگەی زەمو عیتابو هەرچۆن مانیان بخۆین ڕەوایە ٠

﴿ وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾: (٧٥) ٠

وە درۆ هەڵئەبەستن لەسەر شەریعەتی خوداو ئەوانیش خۆیان ئەزانن کە درۆ ئەکەن ٠

﴿ بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴾ : (٧٦)

واتە وا نیە ، خراب حاڵی بوون خودا ذیممەی بڕیارداوە بۆ هەموو ئوممەتێکی (غیر مهدر) لەسەر هەموو ئوممەتێو دروست نیە کەس مانی کەس بخوا ، وە مادام بڕیاری خودا وابێ هەر کەسێ وەفا بکا بە عەهدو پەیمانو موعامەلە لەگەڵ ئادەمیزادا بە ساغیو لەخودا بترسێ ئەوە بە ڕاستی خودا لەگەڵ ئەو کەسەدایە ؛ چونکی ئەوە خاوەن تەقوایەو خودا لەگەڵیانایە ٠

فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الذين يشترون بعهد الله ٠٠٠ الاية)

ڕیوایەتکراوە لە ئەشعەثی کوڕی قەیسەوە وتوویەتی : وەڵڵاهی ئەم ئایەتە لە شانی مندا نازڵبوو ؛ چونکی عەرزێ لە

بەینی منو شەخسێکی یەهوودییا نیزاعی تێدا بوو ؛ من داوام ئەکردو کابرای جوولەکەیش ئینکاری ئەکرد ، هێنام بۆ خزمەتی حەزرەت (د) فەرمووی : شاهیدت هەیە ئەم عەرزە مالی تۆیە ؟ وتم : شاهیدم نیە ، جا فەرمووی بە یەهوودییەکە : سوێند بخۆ ! منیش عەرزم کرد : یا رەسولەڵڵا سوێند ئەخواو مالەکـــەم ئەفەوتێ ! جا لەو کاتەدا ئەم ئایەتە نازڵبوو • ئەمە بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە • وە لە عەبدوڵڵای کوڕی ئەبـــی ئەوفا ریوایەت کراوە[1] پیاوێ مالێکی فرۆشی هەبوو لە بازاڕا ســـوێنـدی خوارد ئەوەندە پارەم پێداوە بۆ ئەوە کـە یارۆی موشتەری لێی بکڕێ ، جا ئەم ئایاتە نازڵبوو •

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِـــمْ ثَمَناً قَلِيلاً ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئەگۆڕنەوە عەهدی خۆیان لەگەڵ خودادا بە ئیسلامو ئیمانو بەجێهێنانی ئەمانەت وە ئەو سوێندانە ئەیخۆن بە قیمەتێکی کەم • واتە تەرکی ئیمانو ئەمانەتو ئیهتیمام بـە سوێند ئەکەن بۆ ئەوە کە مالێکی کەمی دنیایان دەست بکەوێ •

﴿ أُولَـئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ ﴾ :

ئەوانە هیچ بەشو بارەیان نیە لە رۆژی قیامەتا •

---

(١) ئەم ریوایەتەیش لە بوخاریدایەو ئیبنو حەجـــەری عەسقەلانی ئەڵێ : موناقات نیە لە بەینی ئەم دوو حەدیثـــەدا ؛ چونکی مانیع نیە لە نوزوولی ئایەتەکـەدا لـــەبەر هـــەردوو سەبەبەکە •

﴿ ولا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ ﴾ :

وه خودای تەعالا قسەیان لەگەڵا ناکا بە میهرەبانـــــیو مەحەببەت •

﴿ ولا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

وه بۆیشیان ناڕوانێ بە تەماشاو روانینی مەحەببەت لـــە رۆژی قیامەتا •

﴿ ولا يُزَكِّيهِمْ ﴾ :

وه پاکیان ناکاتەوە لە تۆڵەی تاوانەکانیان وه یا خود ثەنایان ناکا •

﴿ ولَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ ﴾ : (٧٧)

وه عەزابی سەختیشیان هەیە لە قیامەتا •

﴿ واِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقاً يَلْوُونَ أَلسِنَتَهُمْ بِالكِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الكِتابِ وما هو مِنَ الكِتابِ ﴾ :

وه بەراستی تاقمێ هەیە لە ئەهلی کیتاب وەکـوو کەعبو مالیكو (حیی بن اخطب) زمانی خۆیان هەڵئەسووڕێنن لـــە خوێندنەوەی کەلامی خودادا کە تەوراتە لە عیبارەتی راستەوە بۆ لار لە نەفسی ئەلفاظی واقیعەدا وه یاخود لە تەفسیر دانەوەیان بە مەعنایەکی ناڕاست بۆ ئەوە کە ئێوە بە کیتابی خودای بزانن‌و لە واقیعیشیا لە کیتابی خودا نیە ؛ چونکی موحەڕڕەفو غەیـرە صەحیحە •

﴿ ويَقُولُونَ : هو مِنْ عِنْدِ اللهِ وما هوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

وه ئەڵێن : ئەمەی ئێمـــە ئەیخوێنینەوە لـــە لای خوداوە هاتووەو کەلامی خودایە ، وە لە واقیعا ئەوە لـــە لای خوداوە نەهاتووە .

﴿ ویَقُولُون علی اللهِ الکَذِبَ وهُمْ یَعْلَمُونَ ﴾ : (٧٨)

وە درۆ لەسەر خودا هەڵئەبەستنو ئەشزانن کە درۆ ئەکەن، جا ئەبێ ئەمانە لە قیامەتا عەزابیان چۆن بێ ؟!

فەرموودەی خودا : (ما کان لبشر ... الآیة)

ئیبنو عەببباس (خ) فەرموویەتی : کاتێ کە زاناکانـــی یەهوودو گاورەکانی نەجران گردەوە بوون لە خزمەتی حەزرەتا (د) ئەبو رافیع ناوی جوولەکەی قورەظی وتی : یا محمد تـــۆ ئەتەوێ ئێمە عیبادەتت بۆ بکەین وەکوو گاورەکان عیبـــادەت ئەکەن بۆ عیسا ؟ جا حەزرەت (د) فەرمووی : (معاذ الله) کـــە ئێمە عیبادەتی غەیری خودا بکەین ، یا فەرمان بدەین بە کەس کە عیبادەتی غەیری خودا بکـــا ، خودا نـــە بـــۆ ئەمە منـــی رەوانەکردووە نە ئەمری بەمە کردووە . جا خودا ئەم دوو ئایەتەی نارده خوارەوە .

﴿ ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللهُ الکِتابَ والحُکْمَ والنُبوَّةَ ثُمَّ یقُولَ للنَّاسِ : کُونُوا عِباداً لِي مِـنْ دُونِ اللهِ ﴾ :

قەت نەبووە لە جیهاناو نابێ کە ئادەمیزادێ خودای تەعالا

کیتابی بۆ بنێرێ ، واتە کیتابی ئاسمانی پێبداو عیلمو فمو زانستی پێبداو پایەی نوبووەتو ریسالەتو پێغەمەری پێببەخشێ ؛ ئادەم بێ یا خاتەم ، موسا بێ یا عیسا • یا غەیری ئەمانە • کەچی ئەو پێغەمەرە لەم رێگەی راستی ئیرشادو رەهنومایی‌و رابەریە ئادەمیزاد بۆ لای خودا لاداو بلێت بەو ئادەمیزادانە کە بانگیان ئەکا ببن بە بەندەی من‌و عیبادەت بۆ من بکەن‌و عیبادەت بۆ خودا مەکەن حاشا وەکەللا ئەم کارە ناهەموارەو ئەم وتارە نابارە لە پێغەمەرانەوە رووی نەداوە •

﴿ ولكِنْ كُونوا ربّانِيِّين بما كُنْتُم تُعلِّمون الكِتاب وبِما كُنْتُمْ تَدرُسُون ﴾ : (٧٩)

بەڵام ئەمە ئەفەرموون بە ئادەمیزاد ؛ ئێوە ببن بە ئینسانێکی پاکی خوداناس‌و خاوەن پەیمان‌و پەیوەند لەگەڵ خودای خۆتاناو خەیانەت مەکەن نە لەگەڵ خواتاناو نە لەگەڵ ئادەمیزاداو نە لەگەڵ هیچ گیان‌لەبەرێکا ، بە هۆی ئەوەوە کە ئێوە ئامادەکراون بە هۆی تەبلیغاتی ئێمەوە کە تالیمی کیتابی خودا بکەن‌و بە هۆی ئەوەوە کە خۆیشتان کتێبی خوداتان بە دەرز وەرگرتووە •

واتە : پێغەمەران بە ئەمانەت ئادەمیزاد بانگ‌ئەکەن بۆ بەندەیی خوداو بۆ ئەوە کە خودا بە یەکێ بزانن‌و شتی موخالیفیان پێ ناڵێن ، بەڵکوو ئەڵێن بە ئەفرادی ئوممەتەکەیان ئەوانەیان کە زانان : ئێوە ببن بە ئادەمی رەببانی = خۆ بەسەرخودادا ساغەوەکەر ؛ چونکە ئێوە دەرسی کیتابتان خوێندووەو تێگەیشتوون‌و پێگەیشتوون ئینسانێ وەهابێ ئەبێ

خاوەن تەربیەیێ بۆ ئادەمیزاد ٠

﴿ ولا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تتَّخِذوا الملائِكَةَ والنَّبِيِّينَ أَرباباً ﴾ :

ئیتر پێغەمەران ئەمرتان پێناکەن کە فریشتەکان بکەن بە خودای خۆتان ٠ یا پێغەمەرەکان بکەن بە ڕەببی مەعبوود ٠

﴿ أَيأْمُرُكُمْ بِالكُفْرِ بَعدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسلِمونَ ؟! ﴾ : (٨٠)

ئایا ئەمرتان پێئەکەن بە کافربوون پاش ئەوە کە موسوڵمان بوونو بوون بە موسوڵمانی دامەزراو ؟!

وە هەر وەکوو پێغەمەران ئەمر ئەکەن بە ئوممەتەکەیان کە باوەڕ بە خودا بکەنو بەندەیی ساغ بۆ خودا بکەنو لە خودا لانەدەن ، خودای تەعالا ئەمری فەرمووە بە پێغەمەرەکانیشو میساقو پەیمانی لێوەرگرتوون : هەر یەکێ لە ئێوە کە کردم بە ڕەهبەرو لە پاشان پێغەمەرێکی فرستادەی خودایان چاوپێکەوت کە یارمەتی بدەنو بەقەد تەوانا کۆمەکی بکەن بۆ ئەمە لەو زەمانەدا کە پێغەمەران زۆر بوونو لەیەك چەرخا گەلێ لە پێغەمەران کەوتوونەتە یەك بە جارێ ، هەریەکێ لەوان نەسرەتی باقیەکان بداو خوداناسی لە جیهانا بلاوبکەنەوە ، وەکوو لە ئایەتی داهاتوودا ئەم باسە ئەکا کە فەرموویەتی :

﴿ وإِذْ أَخَذَ اللهُ ميثاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتابٍ وحِكْمةٍ ثُمَّ جاءَكُمْ رسُولٌ مُصَدِّقٌ لِما مَعَكُمْ لَتُؤمِنُنَّ بِهِ ولَتَنْصُرُنَّهُ ، قالَ : أَأَقْرَرْتُم وأَخَذْتُمْ

على ذلِكُمْ إِصْرِي ؟ قالُوا : أَقْرَرْنا • قال : فَاشْهَدُوا وأَنا مَعَكُمْ مِن الشَّاهِدِينَ ﴾ : (٨١)

خودا ئەفەرمویّت : ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەوە بکە کە خودا ئادو پەیمانی کردووە لەگەڵ پێغەمەرەکاناو پەیمانی لێوەرگرتوون هەرکاتێ کیتابو عیلمو زانستم پێدان لە پاشان یەکێ لە پێغەمەران هات بۆ لاتان کە باوەڕدارە بەوەی لەلای ئێوە هەیە لە دینو عیبادەت بۆ خودا بە پێویستی بزانن کە موخالەفەی نەکەنو باوەڕی پێبکەنو بە قەی تەوانا یارمەتی بدەن • جا خودا فەرمووی پێیان : ئایا ئیقرارتان کرد بەمەی کە پێمو تنو عەهدی منتان لەسەر ئەمە وەرگرت ؟ ئەوانیش وتیان : بەڵێ ئیقرارمان کرد •• جا خودا فەرمووی : دەی شەهادەت بدەن لە رێگەی خودادا لەسەر ئەم مەوزووعەو بڵێن بە خەڵکو جارِ بدەن بەمە کە خودا ئەم پەیمانەو ئەم عەهدەی لە ئێوە وەرگرتووە ، وە منیش لەگەڵ ئێوەدا لەو شاهیدانەم کە من ئەم پەیمانەم کردوە لەگەڵ پێغەمەرەکانا • یاخود منیش ئەبم بە شاهید بۆ ئێوە کە بازێ لە ئێوە شەهادەتی داوە لەناو عالەما بۆ بازێکتانو هەمووتان هاودڵو هاووتارو هاورەفتارن •

بازێ لە زاناکان فەرموویانە : خودا ئەم پەیمانەی وەرگرتووە لە هەموو پێغەمەرەکان بەم مەعنا کە هەر پێغەمەرێکی رەوانە کردووە ئەحوالی حەزرەتی (محمد المصطفی)ی بۆ بەیانکردووەو فەرموویەتی : رەوانەی ئەکەم بۆ سەر جینسو ئینسو پەیمانی لێ وەرگرتووە کە سیفاتو نیشانەکانی پێغەمەر بڵاوبکەنەوە بە ناو ئوممەتەکەیانا ، وە ئەگەر تەسادوفی کرد کە محەمەد لە زەمانی ئەوانا هات ئوممەتەکەیان ئیمانی پێبێنو خزمەتی بکەنو یارمەتی بدەن •

﴿ فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الفَاسِقُونَ ﴾ : (٨٢)

جا پاش ئەوە کە خودا ئەم پەیمانەی کرد لەگەڵ پێغەمبەرەکاناو قسەکە بڵاوەوە بوو بەناو عالەما هەرکەسێ لە ئەفرادی ئوممەت لە کاتی هاتنی پێغەمبەرێ لە پێغەمبەرەکانا عەنادی کردو دوژمنایەتی لەگەڵ کردنو ئیمانیان نەهێنا ئەوە لە فەرمانی خودا دەرچوونو بە کافر ئەژمێررێن ٠

جا پاش ئەوە خودای تەعالا باسی ئەوەی کرد ئەو کەسە لە ئوممەتی ئەهلی کیتابو غەیری ئەوان پشت هەڵبکا لە حەق ئەوە بە فاسقو خاریج لە دین ئەناسرێ ، بە صوورەتی پرسیاری ئیستینکاری فەرمووی :

﴿ أَفَغَيْرَ دِينِ اللهِ يَبْغُونَ ؟! ﴾ :

ئایا ئەم جوولەکانەو ئەم گاورانە داوای غەیری دینی خودا ئەکەنو بە دینی خودا رازی نابن ؟!

﴿ ولَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمواتِ والأَرْضِ طَوْعاً و كَرْهاً ﴾ :

وەلحاڵ هەر بۆ خودا ئینقیادو ملکەچی ئەکا هەر عاقڵێ لە ئاسمانا بێ یا لە عەرزا بە خۆشی دڵی خۆی یا بە ناڕەزایی و زۆرداری ئەوەی لە ئاسمانا بە خۆشی خۆی موسوڵمان بووبێ مەلائیکە (کافە)و ئەوەی بە زۆرو ناچاری لە ئاسمانا موسوڵمان بووە ئەو جیننانەن کە چاریان نەماو لە ترسی عەزابی خودا موسوڵمان بوون ، وە ئەوەی لە عەرزا بە خۆشی دڵی خۆیان

موسوڵمان بوون بازێ ئادەمیزادو بازێ (جن)پەری بوون ، وە ئەوەیش کە بە ئاحەزی موسوڵمان بووبێ ئەو ئینسانانەو ئەو جنیانەن کە چاریان نەماوەتەوەو مەجبووری ئیسلامیەت بوون ٠

عەکرەمە فەرموویەتی : موسوڵمانبوون بە خۆشی دڵ بۆ موسوڵمانێکە داوای دەلیلی نەکردبێو بە چاوپێکەوتنی ڕەسوول ئیمانی هێنابێ ، وە موسوڵمانبوونی بەزۆرداری بۆ موسوڵمانێکە کە بە هۆی دەلیلەوە ناچار بووبێ بۆ ئیسلامیەت ٠

﴿ وإلَيْهِ يُرْجَعُونَ ؟ ﴾ : (٨٣)

وە ئەمانە هەموو ئەگەڕێنرێنەوە بۆ لای خودا ٠

﴿ قُلْ : آمَنَّا باللهِ وما أُنزِلَ عَلَيْنا وما أُنْزِلَ عَلى إبْراهيمَ وإسْماعيلَ وإسْحٰقَ ويَعقُوبَ والأَسْباطِ وما أوتيَ مُوسى وعيسى والنَّبيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحدٍ مِنْهُمْ ونَحنُ لَهُ مُسلِمونَ ﴾ : (٨٤)

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بفەرموو بۆ دەربڕینی ئیمانی ڕاستی بێگرێ هەتا هەموو کەسێ تێ بگا : ئیمانمان هێنا بەخودای تەعالا بە زاتو سیفاتو بە ئەفعالی ، وە بەوەی لایەنی خوداوە نازڵکراوە بەسەر ئێمەدا وە ئەوەی نازڵکراوە بۆ سەر ئیبراهیمو ئیسماعیلو ئیسحاقو یەعقووبو نەتەوەکانیو بەو کتێبەی دراوە بە موسا کە تەوراتەو بەو کتێبەی کە دراوە بە عیسا کە ئینجیلەو بەو کتێبانەی دراون بە پێغەمەرەکان لە لایەنی خودای خۆیانەوە ، وە ئێمە بە قەطعی فەرقو جیاوازی ناخەین لە بەینی هیچ یەکێ لەو پێغەمەرانەداو ئێمە ئیسلام بوویەنو گەردنمان کەچ کردووە بۆ خودا ٠

﴿ ومَنْ يَبْتَغِ غَيرَ الأِسلامِ ديناً فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ ﴾ :

وه هەرکەسێ داوای دینێکی غەیری ئیسلام بکا کە دینی تەوحیدو خودابەیەکزانینە ئەوە بە قەطعی لێی قەبوول ناکرێ ٠

﴿ وهوَ في الآخِرَةِ مِنَ الخاسِرِينَ ﴾ : (٨٥)

وە ئەو کەسەیش لە پاشەڕۆژا زیان ئەکاو لە تاقمی زیانکردووەکان ئەژمێررێ ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (كيف يهدي الله قوما٠٠الآيات):

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە کە پیاوێ لە ئەنصار موسوڵمان بووە ، وە لە پاشا مورتەد بووو گەڕایەوە بۆ سەر کوفرو لە پاشان پەشیمان بووەوە لەم حاڵەو جوابی گەڕانەوە بۆ لای قەومەکەی کە بڕۆن بۆ خزمەتی حەزرەت (د)و پرسیاری لێبکەن : ئایا من مەجالی تەوبەم هەیە تا بێمەوە بۆ ناو موسوڵمانەکانو تەوبە بکەم ؟ ئەوانیش چوونو عەرزی حەزرەتیان کرد ، پاش ئەوە ئەم ئایەتانە هاتنە خوارەوە ٠

وە ریوایەتکراوە لە موجاهیدەوە ئەڵێت : حارثی کوڕی سووەید هات بۆ حوزووری حەزرەت (د) و موسوڵمان بوو پاش ماوەیێ گەڕایەوە بۆ سەر کوفرو ڕۆیشتەوە بۆ ناو قەومەکەی٠٠ جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون ، وە پیاوێ لە تاقمی خۆی ئەم ئایاتانەی برد بۆ لای خوێندییەوە بەسەریا ٠ جا حارث وتی بە کابرا : وەڵاڵ ئەزانم کە تۆ پیاوی راساڵیو راست ئەکەیو

ئەزانم كە پێغەمەریش (د) راستگۆترە لە تۆو خودایش لە هەموان راستترە . جا هاتەوە بۆ خزمەتی حەزرەت (د)و موسوڵمان بووەوە ئیسلامیەتەکەی زۆر باش بوو . (اخرجه ابن المنذر وغیره) . جا خودای تەعالا ئەفەرموێت :

﴿ كَيْفَ يَهْدِي اللهُ قَوماً كَفَرُوا بَعدَ إِيمانِهِمْ وشَهِدُوا أَنَّ الرَّسولَ حَقٌّ وَجاءَهُمُ البَيِّناتُ ؟ ﴾ :

واتە : چلۆن خوای تەعالا هیدایەتی تاقمێکی وەها ئەدا کە کافر بوونەوە لە پاش ئەوە کە ئیمانیان هێناو شەهادەتیان دا لە عالەما کە ریسالەتی پێغەمەر حەقەو راستەو چەن ئایاتی روونا کیشیان هاتەلاو باش حاڵی بوون لێیان ؟

﴿ واللهُ لا يَهْدِي القَوْمَ الظّالِمِينَ ﴾ : (٨٦)

بێگومان ئەو تاقمە ستەمگارن لەسەر خۆیانو دینو لەسەر ئەهلی دین وە خودایش هیدایەتی ستەمگاران نادا .

﴿ أُولئِكَ جَزائُهُم أَنَّ عليْهِمْ لَعْنَةَ اللهِ والملئِكَةِ والنّاسِ أَجمَعِينَ ﴾ : (٨٧)

ئەو تاقمە کە باسمانکردن جەزایان ئەمەیە کە لەعنەتی خوداو مەلائیکەی خوداو ئادەمیزادی موسوڵمانیان لە سەرە بە تێکڕایی .

﴿ خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ العَذابُ ولا هُم يُنْظَرُونَ ﴾ : (٨٨)

وەها قەرارو بڕیار دراوە کە هەتا هەتایە ئەمێننەوە لە

دۆزەخا كە تێیكەوتوون بە هۆی ئیستیحقاقی لەعنەتەكـــەوەو عەزابیان لەسەر سووكناكرێو مۆڵەتیان نادرێ چەن ساتێ لـە عەزاب دووربكەونەوە ٠

﴿ اِلا الَّذين تابُوا مِنْ بَعْدِ ذلِكَ وأَصْلَحُوا ﴾ :

ئیللا ئەو كەسانەیان نەبێ كە پەشیمان بوونەوە لـــــەو كوفرەو لە پاش پەشیمانیەكەیشیان مەشغوولی كاری باش بوون بە نەوعێ كە ئیصلاحی ئەو وەزعە ناشیرینەیان كرد كە بـــــە سەریانا هاتبوو ، واتە ئەوەندە موسوڵمانێكی باش بوون كـــە وەزعی پێشوویان فەرامۆش كرد ٠

﴿ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴾ : (٨٩)

ئەوە بە راستی خوداگوناهپۆشو میهرەبانە ٠

فەرموودەی خودا (ان الذين كفروا ٠٠ الآية) :

قەتادەو حەسەنی بەصری فەرموویانە : ئەم ئایەتە نازڵبووە لە یەهوودیەكانا كە كوفریان كرد بە ریسالەتی عیسا پاش ئـــەوە كە ئیمانیان هێنابوو بە پێغەمبەرەكانی خۆیانو لە پاش ئـــــەوە تەئكیدی كوفرەكەی خۆیانیان كرد بە هۆی كوفر بە محەمەد (د) وە بە قورئـــان ٠

وە ئەبولعالیە ئەڵـێ : نازڵبوو لـــە یەهوودو نەصارادا ، كوفریان كرد بە محەمەد (د) پاش ئەوە كە ئیمانیان بوو بـــە سیفەتو مەناقیبەكەی كە لە ناو كتێبەكانیانا بوو ، وە لە پاشان كوفریان زیاد كرد بە هۆی دەوامیان لەسەر عەنادو دوژمنایەتی

وه موجاهید ئەڵێ : نازڵبوو له هەموو سنفێ لەو کافرانە که شەریکیان بڕیارداوە بۆ خودا له پاش ئەوە که ئیمانیان بوو بەوە که خودا خالیقی ئەوانە ، وە له پاش ئەوەیش کوفریان زیادی کرد به هۆی دەوامیان لەسەر کوفرو تازەکردنەوەی کوفر له هەر کاتێکا ئایەتێ له ئایاتی خودایان دەرکەکردووە ٠ وە قەبوولّ نەبوونی تەوبەی ئەمانە له کاتی مردندایە که ئاشکرا بوون له حەیات ٠ جا خودا فەرمووی :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ﴾ :

به راستی ئەو کەسانەی که کافربوون به پێغەمبەرایەتی عیسا له پاش ئەوە که ئیمانیان هێنابوو به پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موسا ٠

﴿ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا ﴾ :

له پاش ئەوەیش کوفریان زیادکرد لەسەر خۆیان به هۆی کافربوون به پێغەمبەرایەتی حەزرەتی محەمەد (د)و به قورئانی شەریف ٠

﴿ لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ﴾ :

ئەوە به قەطعی تەوبەیان لێ قوبوولّ ناکرێ مادام لەسەر ئەو حاڵەته ناهەمواره بمێننەوە ٠

﴿ وأولئِكَ هُمُ الضَّالُّون ﴾ : (٩٠)

وە ئەو تاقمە ئەوانەن گومڕای راستەقینە ، نەک ئەو کەسانە

که له ئەنجاما بگەڕێنەوە بۆ سەر حەقو ئیسلام ؛ چونکی لـــــە غەیری کاتی نائومێدیدا هەرکەسێ موسوڵمان ببێ یا تۆبە بکـا ئەوە وەرئەگیرێ ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە کافربوون بە ریسالەتی پێغەمەرانو بەو کتێبانە کە خودا ناردوونی بۆیـــان ، خواە کافر بن بـــە هەموویان یا بە یەکێکیانو مردن لەسەر ئەو کوفرە ٠

﴿ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ ﴾ :

ئەوە قەبوولّ ناکرێو وەرناگیرێ لە یەکێ لەوان پڕ بـــەم عەرزە ئالتوون کە بیکا بە خێر لە دنیادا وە یاخود بیدا بـــــە فیدیەی نەفسی خۆیا لە رۆژی قیامەتا بۆ ئـــەوە کـــە عـــەزاب نەدرێ ٠

﴿ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ :

بۆ ئەوانە عەزابێکی ئازاردەرو ئێشگەێین بە لەشـــــیان هەیە ٠

﴿ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴾ : (٩١)

وە نیە لەبۆ ئەوان کەسانی وا یارمەتییان بدا بۆ رزگاربوون لەو عەزابە ٠

لێرەدا دوو پرسیار هەیە ؛ یەکەم : ثابتبووە بە نەصـــی ئایەتی (وهو الذي يقبل التوبة عن عباده ويعفو عن السيئات) کە هەرکەسێ تەوبە بکا خودا تەوبەی لێ قەبوولّ ئەکا ، کەوابێ

چۆن لە ئایاتی پێشوودا خودا فەرموویەتی (لن تقبل توبتهم) ؟ جوابی ئەم پرسیارە ئەمەیە ئـەو تەوبەیە کـــە قەبوول ناکرێ ئەوەیە کە لە کاتی مردندا بێ لەو ئەنجامەدا کە نائومێد بـــێ لە ژیان ئەگەرنا هەموو تەوبەیێ قەبوول ئەکرێ ٠

دووهەم پرسیار ئەمەیە : کە فیدیەدان لە رۆژی قیامەتـا چۆنئەبێ ؟ لەگەڵ ئەمەدا کە رۆژی قیامەت ڕۆژی تۆڵەدانەوەیەو بەس ، وەقیامەت چۆن ئەبێ بە شوێنی پارە تەسلیمکردن بـــۆ رزگاربوون لە عەزاب ! جوابی ئەمەیش بە دوو جۆرە ؛ یەکەم : مەعنای ئایەتەکە وایە : کە بۆ رزگار بوون لە عەزابی کوفـــر لە قیامەتا ئەگەر لە دنیادا پڕ بەم عەرزە ئاڵتوون بدا بە خێر بە داماوان خودا قەبوولی ناکا ، وە هەرچی کردووە لە دنیادا بـــێ نرخە ٠ جوابی دووهەم ئەمەیە : ئەم عیبارەتە بۆ تەئکیدە لەسەر رزگار نەبوون بە ئێوەو یاسای دنیا لە قسەکردنا ، واتە لە دنیادا بۆ کەسێ کە رزگاربوونی لە عەزابێ مەحاڵ بێ ، خەڵکی ئەڵێن : پڕ بە دنیا ئاڵتوون بدا رزگار نابێ ، ئەم ئایەتەیش لەسەر ئـــەو یاسا هاتووە ئیتر مەبەس ئەوە نیە کە لە قیامەتا پارە هەیە وە بە پارە خەڵک خۆیان رزگار ئەکەن ٠

جا لە کاتێکا خودای تەعالا فەرمووی : کافرەکان ئەگەر پڕی دنیا ئاڵتوون سەرف بکەن رزگار نابن ، وە طەبعەن سەرفکردنی ماڵ ئەبێ سوودی هەبێ بۆ موسوڵمانان ٠٠ خودا تەرغیبی کردن لەسەر سەرفی ماڵی باش بۆ ئەوە خێری زۆریان پێ بگات ، وە فەرمووی :

﴿ لنْ تَنالُوا البِرَّ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان بزانن ناگەن بە حەقیقەتـــی ثەواب و خێری کامڵ و ڕەسا ٠

﴿ حتّی تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ ﴾ :

هەتا سەرف ئەکەن لە ڕێگەی خودادا لەو ماڵ و دارایيە کـە ئێوە خۆشتان ئەوێ ، وە یا لەو شتانەی کە ئێوە خۆشتان ئەوێ ؛ ماڵ بێ وەکوو ئاڵتوون و زیوو بەرگ و پۆشاک و خواردەمەنی ، وە یاخود غەیری ماڵ بێ وەکوو سەرفی جاهـو شان لە ڕێگـەی خودادا و بە هۆی قیمەت و نرخی خۆی داماوێ لە شەڕێ بپارێزی، وە یاخود داماوێ دابمەزرێنی لەسەر کارێ ببێ بە هۆی ژیانی ، وە یـا بە زمان ئامۆژگاری موحتاجان بکەی ، وە یاخود بە لەش خزمەت بکەی ؛ مەثەلا یارمەتی کەسێ بدەی لە تەواوکردنـــی کارێکی خێرا ، وە یاخود ڕۆحت لە ڕێگەی خودادا سەرف بکەی لە جیهادی کافرانا ٠

ریوایەت کراوە کاتێ ئەم ئایەتە بەرزە نازڵ بوو ئەبو طەلحە هات بۆ حوزووری پێغەمبەر (د) عەرزی کـــرد : یـا ڕەسوڵەڵلاّ مەحبووبترینی ماڵی من عیبارەتە لە (بیرحاء) کە عیبارەت بووە لە باغێکی باش لە شاری مەدینەی مونەوەرەدا بـــە ئارەزووی خۆت بە کێی ئەدەی و چی پێ ئەکەی بیکە ٠ ئەویش فەرمووی : بەخ بەخ ماڵێکی قازانجدار ! وە من وا بە باش ئەزانم بیدەی بـە خزم و خوێشەکانت ٠

وە زەیدی کوڕی حاریثەیش ئەسپێکی هێنا بۆ خزمەتـی حەزرەت فەرمووی : بیدە بە هەرکەسێ مەیلت هەیە ٠ ئەویش دای بە ئوسامە، زەید عەرزی کرد من مەبەسم ئەوە بوو بیکەی بە

سەدەقە ، جا حەزرەت (د) فەرمووی : بە راستی خودا قەبوولی کرد لێت ٠

﴿ وما تُنْفِقوا مِنْ شَيءٍ فَاِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴾ :

(۹۲)

وە ئەوەی سەرفی بکەن لە هەر شتێ بێ ئەوە بە راستی خودای تەعالا عالمو زانایە بە سەرفی ئەو شتەو جەزات ئەداتەوە لە سەری کەم بێ یا زۆر ٠ چاك بێ یا خراپ ، جا با زۆر بێو چاکیش بێ هەتا لە رۆژی قیامەتا قازانجی باشی هەبێ بۆ خۆتو خودات لێ رازی بێ "

فەرموودەی خودای تەعالا (كل الطعام كان ٠٠ الآية) :

ئیمامی واحیدی ریوایەتی کردووە لە کەلبییەوە کاتێ حەزرەت (د) فەرمووی بە یەهوودییەکان : من لەسەر میللەتی ئیبراهیمم ، یەهوودییەکانوتیان چلۆن تۆ لەسەر میللەتی ئەوانی (مع انه) تۆگۆشتی وشتر ئەخۆیتو شیری وشتر ئەخۆیتەوە ؟! حەزرەت (د) لە جوابا فەرمووی : ئەم گۆشتەو ئەم شیرە حەلاڵ بوون بۆ ئیبراهیمو ئێمەیش بە حەلاڵیان ئەزانین ٠ یەهوودیەکانیش لە موعارەزەدا وتیان : هەر شتێ ئێمە ئیمڕۆ نەیخۆینو حەرامی بکەین ئەوە حەرام بووە لە زەمانی نووحو ئیبراهیمدا هەتا ئیمڕۆ ٠٠ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نارەدخوارەوە بۆ تەکذیبی جوولەکەکانو فەرمووی :

﴿ كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلاً لِبَني اِسْرائيلَ اِلا ما حَرَّمَ اِسرائيلُ على نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْراةُ ﴾ :

واته هەموو خواردەمەنییەك حەلاڵ بوو بۆ بەنی ئیسرائیل ئیللا ئەوەی نەبێ کە ئیسرائیل (یەعقووب) حەرامی کـــرد لەسەر خۆی لە پێش ئەوەدا کە تەورات نازڵببێ ٠

ئیبنو عەببباس ئەفەرموێت : حەزرەتی یەعقووب گیرۆدەی دەردی (عرق النسا) بو ــ کە ئێشێکە وا لەرەگی سێ بەندەی ئینساناو ئەو ئێشە جار بەجار بە هۆی رەگەوە بە لای راســتا دێتەخوارو جار بە جار بەلای چەپدا دێتەخوار تا ئەگاتە پەنجەی پێ ــ جا حەزرەتی یەعقووب لە بەر ئەوە کە دوکتۆرەکان لەو رۆژەدا مەنعی ئەو گۆشتەیان لێکرد حەرامی کرد لەسەر خۆی وە خواردنی ئەم گۆشتە حەرام نەبووە لەسەر غەیری یەعقووبو قسەی جوولەکەکان کە ئەڵێن هەر لە پێش یەعقووبا حـــەرام بوەو هەر بەو جۆرە ماوەتەوەو لە تەوراتا ئەڵێ حـــەرامە ٠٠ قسەیەکی ناڕاستە ٠

﴿ قُلْ : فَأْتُوا بِالتَّوراةِ فَاتْلُوها اِنْ كُنتُـــمْ صادِقِينَ ﴾ : (٩٣)

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بڵێ بە جوولەکەکان : ئێوە تەورات بێننو بیخوێننەوە تا حەق دەربکەوێ ئەگەر راســت ئەڵێنو ئێوە راستئەکەن ٠

﴿ فَمَنِ افْتَرى عَلى اللهِ الكَذِبَ مِنْ بَعدِ ذلِـــكَ فَأُولئِكَ هُمُ الظّالِمونَ ﴾ : (٩٤)

جا ئیتر هەرکەسێ درۆ هەڵبەسێ بەسەر خـــوادا ، بڵێت : فلان شتی حەرامکردووەو فلان شتی حەلاڵکردووە بە درۆ ئەوە ئەو کەسانە ستەمگارو نابارن ٠

﴿ قُلْ : صَدَقَ اللهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبراهيمَ حَنيفاً وما كانَ مِنَ المُشْرِكينَ ﴾ : (٩٥)

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ پێیان : خودا راست ئەکا کە فەرموویەتی هەموو خواردەمەنییەك حەڵاڵبووە ئیللا ئەوە نەبێ کە ئیسرائیل حەرامی کرد لەسەر خـــۆی ، دەی ئێوەیش بکەونە شوێن ئادابی ئیبراهیم کە حاڵی وابووە لایداوە لـــە هەرشتێ کە بەتاڵ بێ و رووی کردووەتە خودای تاقو تەنیاو لە جوملەی موشریکەکان نەبووە ٠

فەرموودەی خودا : (ان اول بیت وضع ٠٠ الآیة) :

هۆی نازڵ بوونی ئەم ئایەتانە ئەوەیە کە جوولەکەکـــان وتیان بە موسوڵمانەکان : (بیت المقدس) گەورەترە لە (کعبة الله) ؛ چونکی شوێنی گردەوەبوونی پێغەمەرەکانەو قیبلـــەی ئەوانەو لە عیبادەتا رووبان لەوێکردووەو وا لە ناو عـــەرزی پیرۆزو مەحشەرگادا ٠٠ وە ئەو قسە گەیشت بە حەزرەت (د) جا ئەم ئایەتانە نازڵبوون ٠

﴿ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذي بِبَكَّـــةَ مُبارَكاً وهُدىً لِلْعالَمينَ ﴾ : (٩٦)

واتە : بە راستی یەکەم هۆدەیێ دانرابێ لەسەر عەرزا بۆ خواپەرستی ئەو هۆدەیەتە کە لە شاری (مەککە) دایە کە حاڵی وایە خاوەن بەرەکەتو پیرۆزە لەلای خودای تەعالاوە ؛ چونکە ئوێنی **طەوافە بۆ هەموو** موسوڵمانێو مەقامـــــی ناوبردنو

یادکردنی خودایەو سەبەبی هیدایەتو شارەزابوونە بۆ رێڕەوانی راسی عالەم .

بوخاریو موسلیم (خ) ریوایەتیان لە ئەبوزەڕی غەفاری (خ) کردوە فەرمووی : پرسیارکرا لە حەزرەت : کام خانوو یەکەم جار دروستکراوە بۆ خوداناسی لە عالەمدا؟جا حەزرەت (د) فەرمووی:مزگەوتی حەرام لە پاشان (بیت المقدس) ، عەرزیان کرد : چەند ساڵ لە بەینی بینای ئەم دوو مزگەوتەدا بوو ؟ حەزرەت فەرمووی : چل ساڵ .

جا ئەم فەرموودەی حەزرەتە بە(مشکل) دانراوە ؛ چونکە (بیت المقدس) بینای داوودو سولەیمانە (د)و لە بەینی ئەوانو ئیبراهیمدا موددەتێکی زۆر هەیە . جوابی ئەم ئیشکالە دوو شتە ؛ یەکەم ئەمەیە : لە ئەساسا حەزرەتی ئیبراهیم پاش ئەوە کە خانووی کەعبەتوللای کردەوە بە ماوەی چل ساڵ بەیتولەقدیسیشی کردەوە ، بەڵام حەزرەتی داوود لە زەمانی خۆیا ئەو شێوەی بینای ئیبراهیمەی گۆڕیو بە شێوەیەکی عال کردییەوەو ، پاش وەفاتی داوود سولەیمان بیناکەی تەواو کرد .

جوابی دووەم ئەمەیە : کە قابیلە یەکێ لە پێغەمەرانی قەدیم بە چلساڵ پاش بینای کەعبەتوللا بە چل ساڵ بینای بەیتولەقدیسی کردبێتەوە .

﴿ فيهِ آياتٌ بَيِّناتٌ مَقامُ اِبراهيمَ ﴾ :

واتە : لەم خانووە دروستکراوەدا چەن ئایاتو نیشانەی گەورەی تێدایە کە هەموو ئەبن بە دەلیل لەسەر گەورەیی زاتی باری تەعالا :

یەکەم : بەراوردکراوە هەرکەسێ قەسدی وێرانکردنی ئەو بەیتەی هەبێ خودا زو هیلاکی ئەکا وەکوو ئەصحابولفیلو غەیری ئەوانیش ٠

دووهەم : درندەی کێوی زیان نادا لە حەیواناتی ئەو حەرەمەو ئەترافی حەرەم وەکوو مەعلوومە ٠

سێهەم : پەلەوەر بەسەر کەعبەدا نافڕێ ٠ وە مەقامی ئیبراهیم چوارەمینی ئەو ئایاتەیە کە جێگەی هەردوو پێی حەزرەتی ئیبراهیم قوول بووە لەو بەردەدا کە لە سەری راوەستاوە لە کاتی دروستکردنی کەعبەتولڵادا ٠

﴿ ومَنْ دَخَلَهُ کانَ آمِناً ﴾ :

وە یەکێ تر لەو ئایەتانە ئەوەیە هەرکەسێ بڕواتە ئەو بەیتە یا بڕواتە مەطافی ئەو بەیتەوە مەناسیکی تێدا جێبەجێ بکا لە سەر یاسای شەرع خودا ئەمینی ئەکا لە عەزابو ئازاری دۆزەخ ٠

﴿ وللهِ علی النّاسِ حِجُّ البَیْتِ مَنِ استَطاعَ اِلَیْهِ سَبِیلاً ﴾ :

وە بۆ خودا هەیە بەسەر هەموو ئینسانێکی موکەللەفەوە کە تەوانای طەیکردنی ئەو رێگەی ببێ حەجکردنی ئەو کەعبەی موعەزەمە ٠ (زادها الله شرفا) ٠

وە ئەو ئیستیطاعەو تەوانایی رێگەیە لەسەر مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) عیبارەتە لە دارایی و مالداری ، بۆیە فەرموویەتی کەسێ لەشی بیمار بێو نەتوانێ خۆی بڕوا فەرزە

لەسەری یەکێ بنێرێ لە باتی ئەو حەج بکا • وە ئەمینی رێگەو نەبوونی ئەو شتانە کە مەنعی ئینسان ئەکەن لە رۆیشتن بۆ حەج ، لە لای ئیمامی شافیعی ، لە شوروطی واجب‌بوونی حەجە •

﴿ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ (٩٧)

وە هەرکەسێ کوفر بکا بە واجب‌بوونی حەج‌و بڵێت حەجکردن واجب نیە ئەوە خودا غەنییەو بێ ئیحتیاجە لەو کەسە ؛ چونکی خودا بێ باکەو بێ ئیحتیاجە بە عالەم ، وە ئەم عیبارەتە کینایەیە لە هێزی تەهدیدو هەڕەشەکردن لەوانە کە ئیهمالی حەج ئەکەنو تەرکی حەج ئەکەن پاش ئیستیطاعەو تەوانایی • بۆیە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (من مات ولم يحج فليمت ان شاء يهوديا أو نصرانيا) : واتە : کەسێ بمرێو حەجی نەکردبێ ئەوە با بمرێ بە جوولەکەیی یا بە گاوری • ئەگەرنا لەسەر فەرموودەی ئیمامەکان مادام ئینسان ئیمانو باوەڕی ببێ بە دڵ بەوە کە ئەو عیبادەتە فەرزە ئەوە بە هۆی تەرکی ئەو عیبادەتەوە بە کافر ناناسرێ ، ئەگەرچی خاوەنی گوناهی گەورەیە وەکوو ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیم لە باسی نۆیژا ئەم مەوزووعەی بەیانکردووە •

وە ریوایەتکراوە کاتێ ئایەتی (ولله على الناس حج البيت) نازڵبوو حەزرەت (د) ئەهلی هەموو میللەتەکانی گردکردەوە لە جوولەکەو گاورو صوببیو موشریكو موسوڵمانەکانو خوتبەی بۆ دانو فەرمووی : (ان الله كتب عليكم الحج ، فحجوا ، فآمنت به ملة واحدة وكفرت به خمس

ملل . فنزل : ومن كفر فان الله غني عن العالمين) • زاهیرا ئەو پێنج میللەتە کە باوەڕیان بە وجووبی حەج نەکردووە عیبارەتن لـــە : یەهوودو ، نەصرانـــیو ، صوبیـــیو ، مەجـــووسو ، موشریکەکانی ولاتی حیجاز •

﴿ قُلْ : يا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تَكْفُرونَ بآياتِ اللهِ واللهُ شَهيدٌ على ما تَعْمَلُون ؟ ﴾ : (٩٨)

جا لە بەر ئەوە کە ئەهلی کیتاب زورمەی کافرە زاناکانی ئەو رۆژە بوونو زۆر دوژمنایەتیو ناباریان کردووە بەرابەر بە دینی ئیسلام خودا زورمەی هەڕەشەی لەوانە کردووە • واتە ئەی خاوەن کتێبەکان بۆچی ئێوە ئینکاری ئەو ئایەتانە ئەکەن کە لە لاتانا هەیەو دەلالەت ئەکەن لەسەر سیفاتی پێغەمـــەری ئاخرزەمان کە محەمەدە (د)و حەق وابوو ئێوە بێن حەق دەربخەن لە عالەم ؟ وە بۆچی هەر ئایەتێ حوکمێ لە ئەحکامی ئیســـلام دەربخا وەکوو حەج و غەیری ئەو ئەڕۆن ئینکاری ئەکەن (مـــع انە) لەبەر زانایەکەتان پێویست بوو یارمەتی بدەن ؟ ئیستە کە وەها نین خودا ئاگادارە لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیکەنو جەزاتان لێ ئەستێنێ •

﴿ قُلْ : يا أَهْلَ الكِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ : ئەی خاوەن کتێبەکـــان بۆچی ئەوانە کە ئیمان‌دێنن بە خوداو بە پێغەمەری خوداو دینی ئیسلام وەرئـــەگرن ئێوە مەنعیان ئەکەن لە رۆیشتن بە رێگەی خودادا •

﴿ تَبْغُونَها عِوَجاً ﴾ :

حاڵتان وا ناباره كه ئەو ڕێگەی خودایەو ئەو دینە جوانە ئێوە لاری ئەكەن ، وە ناشیرینی ئەكەن لە پێش چاویانا بۆ ئەوە هەركەسێ پیایا ئەڕوا لابدا لێی‌و هەركەسێ هێشتا نەكەوتووەتە سەری لێی دوور بكەوێتەوە ٠

﴿ وأَنْتُمْ شُهَداءُ ؟ ﴾ :

وەلحاڵ ئێوە كۆمەڵێكن ئاگادارن لەسەر ئەوە كە ئەو پێغەمبەرە حەقەو دینەكەی راستە ؟

﴿ وما اللهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾ : (٩٩)

وە بە راستی خودا بێ‌ئاگا نیە لەو ئیشە ناپەسەندانە كە ئێوە ئەیكەن ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا ان تطيعوا) هەتا ئاخری شەش ئایەت ٠٠٠

ڕیوایەت‌كرواە لە زەیدی بنی ئەسلەم فەرموویە : (شاس) كوڕی (قەیس)ی یەهوودی ، كە پیرێكی كۆنەساڵ بوو لە دینی یەهوودیدا ، گەلێ ڕقی لە موسوڵمانەكان بوو ، ڕۆژێ رابورد بەلای كۆمەڵێ لە موسوڵمانانا لە قەبیلەی (اوس) و (خزرج) بە خۆشی بە یەكەوە دانیشتبوون ، ئەویش زۆر دڵگران بوو لەم ڕێكەوتنی ئەو دوو هۆزە ٠ جا وتی بە جوانێكی یەهوودی لەگەڵیابوو وتی : بڕۆ بۆ ناویان‌و باسی جەنگی ڕۆژی (بعاث)

بکه له ناویانا که ئەوسو خەزرەج به گژ یەکا چوون ٠٠ بەڵکوو ئەو داخە تازە ببێتەوەو بچنەوە بەگژ یەکا ! جوانەکە رۆیشتو فیملەن هەردوو تاقمەکەی دا بەشەڕو وادەیان دا بەیەك کە چەك هەڵبگرنو بڕۆن بۆ قەراخی مەدینەو لەویا شەڕ بکەن !! کە خەزرەت (د) بەم فیتنەیە زانی لەگەڵ بازێ لە ئەسحابەکانا رۆیشت کەوتنە ناویانو گەڵێ ئامۆژگاری کردن هەتا ئارام بوونەوەو ئاشتیکردنەوە ٠ جا ئەم ئایەتانە هاتنەخوارەوە ٠ هەرلەوشوێنا خەزرەت بە دەنگی بەرز خوێندنیەوە بەسەریاناو هەموو گوێیان راگرتو بازێکیان دەستیان کرد بە گریانو هەرکەسێ چەکی لەلا بوو چەکەکەی فڕەداو دەستیانکردە ملی یەك ٠

﴿ یا أَیُّها الَّذینَ آمَنوا اِنْ تُطیعوا فَریقاً مِنَ الَّذینَ أوتُوا الکِتابَ یَرُدُّوکُمْ بَعدَ اِیمانِکُمْ کافِرینَ ﴾ : (١٠٠)

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەری خودا ئەگەر ئێوە بێن فەرمانبەرداری تاقمێ لە خاوەن کتێبەکان بکەن ئەتانگێڕنەوە بۆ سەر کوفر پاش ئەوە کە ئیمانتان هێناوە ٠

﴿ وکَیْفَ تَکْفُرونَ وأَنْتُمْ تُتْلی علَیْکُم آیاتُ اللهِ وفیکُمْ رَسولُهُ ؟ ﴾ :

وە چلۆن ئێوە ئەگەڕێنەوە بۆ کوفرو ئەبنەوە بە کافر ، وەلحاڵ ئێوە بە ئیستیمرار ئایاتی خوداتان بەسەرا ئەخوێنرێتەوەو پێغەمەری خودا لە ناوتانایە ؟ واتە لەگەڵ ئەم هەموو شتانە کە هێز ئەدەن بە دینتان چۆن ئێوە تابیعی فڕو

فێڵی جوولەکەکان ئەبن‌و لەناو خۆتانا تێکئەچن‌و دینەکەتان بەرباد ئەکەن ؟

﴿ ومَنْ يَعْتَصِمْ باللهِ فَقَدْ هُدِيَ إلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ ﴾ : (١٠١)

وە هەرکەسێ دەست بگرێ بە خودای تەعالاوەو بکەوێتە شوێن یاسای دینی ئەو ئەوە بە راستی شارەزاکراوە بۆ رێگەی راست ، وە هەرکەس بەسەر رێگەی راستا بڕوا بە سەلامەتی ئەگا بە مەبەستی خۆی ٠

﴿ يا أيُّها الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقوا اللهَ حَقَّ تُقاتِهِ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو بە پێغەمبەری خودا تەقوای خودا بکەن‌و لە خودا بترسن بە حەقی تەقوای ساغ کە بریتییە لەوە لە تاوانباری‌و کاری ناپەسەند خۆتان دوور بخەنەوە ، وە هەرچی پێویستە لە دنیا بە دەوام جێ بەجێیان بکەن‌و هەمیشە ئاگادارین بەسەر دڵو حاڵو ماڵی خۆتانا هەتا لەپەنامەکی‌و لە ناکاوا شەیتان نەدا بە سەرتاناو بناغەی خانووی بەختیاریتان بدا بە ئاودا ٠

﴿ ولا تَمُوتُنَّ إلا وأنْتُمْ مُسْلِمُون ﴾ (١٠٢)

وە مەمرن ئیللا بە حاڵێ کە ئێوە موسوڵمان بن ، واتە : ئەوەندە تێکۆشن کە فیعلەن دین ببێ بە ماڵتان‌و لەسەر رووی دڵ ببێ بە خاڵی دامەزراو هەتا هەر ئانێ گیانتان دەربچێ لەگەڵ نیشانەی ئیسلامییەتا بمرن ٠

﴿ واعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَميعاً ﴾ :

وه هەموو تان دەستبگرن بە رشتەی رابیتەی عەهـــــدو پەیمانی خوداوە کە دینی ئیسلامە ؛ چونکی ئەو دینە ئێوەی لـە بلاوی گردکردووەتەوەو لە تەنگانەیی ئێـوەی رزگارکردووەو کردوونی بە برا بۆ یەکترو لە بێپەیوەندییەوە ئێوەی کردووە بە خاوەن پەیوەند بە هۆی یەك مەبدەئییەوە ــ هەموو تان ٠

﴿ ولا تَفَرَّقُوا ﴾ :

وە جیامەبنەوە، لە یەکو جیامەبنەوە لە خزمەتی حەق ٠

﴿ واذْكُروا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعداءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ ﴾ :

وە باسی نیعمەتو کەرەمی خودا بکەن لەسەرتان ؛ چونکی ئێوەی خستە یەکو ئولفەتو خۆشەویستی خستە ناو ئێوەوە لەو کاتەدا کە دوژمنی یەکتربوون ٠

﴿ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْواناً ﴾ :

وە بوون بە برای یەکتری بە هۆی نیعمەتی ئیسلامەوە ٠

﴿ وكُنْتُمْ على شَفا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْها ﴾ :

وە ئێوە لەسەر قەراغی چاڵی پڕ لە ئاگری دۆزەخ بوونو رزگاری کردن لەو ئاگرە ٠

﴿ كَذلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آياتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُون ﴾ : (١٠٢)

ئا بەم جۆرە بە، روونا کی خودا بەیانی دەلائیلی گەورەیـی

خۆی‌و میهره‌بانی له‌سه‌ر ئێوه ئه‌کا به ئومێدی ئه‌وه که شاره‌زای ڕێگه‌ی به‌ختیاری ببن ٠

﴿ وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ ﴾ :

با هه‌میشه کۆمه‌ڵێ له ئێوه ببێ که ئاده‌میزاد بانگ بکه‌ن بۆ چاکه له ڕێوباوه‌ڕاو له کرداراو لـــه وتاراو له خـــووو ره‌وشتا ٠

﴿ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

وه ئه‌مر بکه‌ن به شتێ که ناسراوو مه‌حبووب بێ له ئیسلاما که عیباره‌ته له واجبات‌و مه‌نده‌ووبات ٠

﴿ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ﴾ :

وه نه‌هی بکه‌ن له کردنی وتارو کرداری نه‌ناسراو لـــه دینا وه نامه‌حبووب که حه‌رام‌و مه‌کرووهه ٠

﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾ : (١٠٤)

وه ئه‌و ئوممه‌ته که ئه‌م صیفه‌ت‌و ره‌وشتیانه هه‌یه هـــه‌ر ئه‌وانن رزگار له عه‌زاب‌و گه‌یشتوو به‌خێر لـــه حوزووری خوادا ٠

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ :

وه وه‌کوو ئه‌و ئوممه‌تانه مه‌بن به بـــێ ده‌لیلـی دینـی جیابوونه‌وه له بیرو باوه‌ڕاو ئیختیلاف که‌وته به‌ینیان لـــه ئوصوولی دین‌و موهیمماتی فوروعا به هه‌وا ، وه‌کوو یه‌هوودو

نەصارا لە پاش ئەوە کە لە لای خوداوە گەلێ دەلیلی روونا کیان بۆ هاتو حاڵی بوون (مع انه) چاویان لێنا بە یەکاو دڵیان دوورخستەوە لە وەرگرتنیان لەبەر ئارەزووبازی و زەمانەسازی، وە یا وەرگرتنی مادەی دیاری و حورمەتی دنیایی و ساختەکاری.

﴿ وأولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ عَظيمٌ ﴾ : (١٠٥)

وە ئەو کەسانە کە ئەم وەزعە ناپەسەندە ئەکەنو دەوام ئەکەن لەسەری هەتا ئەمرن عەزابێکی گەورەیان بۆ دیاری کراوە.

﴿ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ﴾ :

ئەم عەزابەیان کە بۆ دێتە پێش لەو رۆژەدایە کە بازێ روخسار سپی ئەبێ وە بازێ روخسار رەشئەبێتەوە لەبەر شەرمەساری و تاوانباری.

﴿ فَأَمَّا الَّذينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ : أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إيمانِكُمْ ؟ فَذُوقُوا العَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴾ : (١٠٦)

جا ئەوانەیان کە رووبان رەشبووە ئەوە لە لایەنی مەلائیکەکانەوە پێیان ئەوترێ : ئایا ئەوە ئێوە گەڕانەوە بۆ کوفر لە پاش ئەوە کە ئیمانتان هێنا ؟ دەی سامادام وایە عەزابی ئەم رۆژە بچێژن بە هۆی کافربوونەکەتانەوە.

﴿ وأمَّا الَّذينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفي رَحْمَةِ اللهِ هُمْ فيها خالِدُونَ ﴾ : (١٠٧)

وه ئەوانەیش کە رووبان سپی بوەتەوەو پڕتەو ئەداتەوە ئەوە وان لە ناو رەحمەتو کەرەمی خودادا ، وە یا لەناو بەهەشتا کە جێگەی رەحمەتە ، وە ئەوان لەو بەهەشتەدا ئەمێننەوە هەتاهەتایە ٠

﴿ تِلْكَ آيَاتُ اللهِ نَتْلُوها عَلَيْكَ بِالحَقِّ ﴾ :

ئەم ئایەتانە کە رابوردن ئایاتێکن هاتوونەتە خوارەوە لە لایەنی خوداوەو ئەیانخوێنینەوە بە شێوەیێ کە حەقنو راستن ، یاخود ئەیانخوێنینەوە بەو شێوە کە نازڵبوونو هیچ شتێکیان تێکەڵ نەبووە ٠

﴿ وما اللهُ يُرِيدُ ظُلْماً لِلْعالَمِينَ ﴾ : (١٠٨)

وە لەوەدا کە وتمان بازە کەسێ بە رووڕەشی زیندووو ئەکرێنەوە خودای تەعالا بە قەطعی خواستی لەسەر ستەم نیە لە ئەهلی عالەم ؛ چونکی لە لایەکەوە کاینات وا لە قەبزەی قودرەتی خۆیاو هیچ حەقێ واجب نیە لە سەری هەتا زاڵم ببێ بە نەقسی ئەو حەقەو ، مەنعیش ناکرێ لە کارێ هەتا زاڵم ببێ بە کردنی ئەو شتە ٠ وە لە لایەکی تریشەوە لە یاسای حیکمەتی خۆی لانادا ، واتە کارەکانی ساغو موناسبو پڕحیکمەتن ٠ وە مادام وابێ کاری ئەو قەت مەوسووف نابێ بە زوڵم ٠

﴿ وللهِ ما في السَّمَواتِ وما في الأرضِ ﴾ :

وە هەر بۆ خودایە هەرچی وا لە ئاسمانو عەرزا ، وە مادام وابو هەمووی مولکی خۆیەتیو ماليك ئەتوانێ هەموو تەسەڕڕوفێ بکا لە مەملووکی خۆیا ٠ هەروا عالەم موسەخخەرو

رامە بۆ سەلطەنەتی ئەو وە پادشا ئەتوانێ هەموو فەرمانێ بدا بەسەر ژێردەستەی خۆیا ، وە کەسێ کە کائینات رامی ئەو بێ کارەکانی لە حیکمەت دەرناچن ؛ چونکی نەقسە بۆ پادشـــای کائینات کە خیلافی حیکمەت لە مولکیا جاری ببێ ٠

﴿ وإلى اللهِ تُرْجَعُ الأُمُورُ ﴾ : (١٠٩)

وە هەر بۆ لای خودا ئەگەڕێتەوە هەمووکارێ ، جـــــا هەرکەسێ لەسەر موناسبی خۆی تۆڵە وەرئەگرێ ٠

﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ ﴾ :

ئێوە ئەی ئوممەتی محەمەد چاکترین ئوممەتێکن کە لـــە لایەنی پەروەردگاری جیهانەوە دروستکراونو دەرکراون بـۆ پەیڕەوی پێغەمەرەکان ٠

﴿ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ﴾:

وە سیڕڕی ئەو چاکیو چاکتری ئێوە ئەمەیە کە ئەمـــر ئەکەن بە بیروباوەڕو وتارو کردارێ چاك بێ لەسەر یاســـای دین ، وە نەهی ئەکەن لە هەر کارێ وە کرداری وە وتارێ کـە خیلافی فەرمانی شەرع بێ ٠

﴿ وتُؤْمِنُونَ باللهِ ﴾ :

وە لە حاڵی ئەو ئەمر بەچاکەو نەهیلەخراپەدا ئیمـــانو باوەڕتان هەیە بە خودا وە لەبەر خودا ئەو ئیشە ئەکەن ٠

﴿ ولَوْ آمَنَ أَهْلُ الكِتابِ لَكان خَيْراً لَهُمْ ﴾ :

وە ئەگەر هەموو خاوەن کتێبەکانیش ئیمانیان بهێنایـــێ

ئەوە ئەو ئیمانە زۆر باش ئەبوو بۆیان ؛ چونکە ئەگەیشتن بە پیرۆزی دینی‌و دنیایی بە تەواوی کەچی لەگەڵ ئەم هەمووو ئامۆژگارییەدا ...

﴿ مِنْهُمُ الْمُؤمِنُونَ وأَكْثَرُهُمُ الفاسِقُونَ ﴾ : (١١٠)

بازێ لەوان خاوەن ئیمانن‌و زورمەیان فاسق‌و ناباروو ناهەموارن .

لێرەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : باسی موخاتەب بە جوملەی (كنتم خير أمة ...) ئەکەین ، ئاخۆ ئەمانە کێبن ؟ بازێ لە زاناکان فەرموویانە : موخاتەب ئەو موسوڵمانانەن کە لەگەڵ حەزرەتا (د) یا لە پاش کۆچی ئەوا لە مەکەی موکەرەمەوە کۆچیان کرد بۆ شاری مەدینەی مونەوەرە ، وە بازێ فەرموویانە ئەمانە ئەو ئەصحابانەن کە حازر بوون لە جەنگی بەدرو ئوحودا .

وە فەرموودەی راست ئەمەیە : موخاتەب بەم ئایەتە جەمیعی ئوممەتی ئیجابەی حەزرەتە (د) جا حازرەکانیان لە وەختی خیتابەکەدا (بالذات) و غائیبەکانیان (بالتبع) . واتە روهەمرەفتە ئەم ئوممەتی حەزرەتی محەمەدە (د) لە هەرچی ئوممەتی پێغەمەرەکانی عالەمە باشترن ؛ چونکە لە ئەمر بەچاکەو نەهی‌لەخراپەو دەوام‌و ئیستیقامەت لەسەر حەق‌و ئیمانداری لە هەموو ئوممەتێکی تر پێشکەوتوون .

ترمذی ریوایەتی کردووە لە بوهزی کوڕی حەکیم ئەویش لە باوکیەوە ئەڵێ : (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : انكم تتمون سبعين أمة أنتم خيرها وأكرمها على الله) واتە ئێوە . ئەی ئوممەتی محەمەد، هاتوون بە دوای حەفتا ئوممەتا لەو ئوممەتانە کە ئیمانیان هێناوە بە پێغەمەران وەکوو ئوممەتی عیسـاو موساو ئیبراهیمو نوح (د) لە هەموو ئەو ئوممەتانە گەورەترن.

وە ریوایەتکراوە لە ئەبوموسای ئەشعەری (خ) لە حەزرەتەوە (د) ئەفەرموێت : حاڵی موسوڵمانان لەگەڵ حاڵی جوولەکەو گاورا وەکرو ئەوە وایە پیاوێ کۆمەڵەیێ بەکرێ بگرێ کە کاری بۆ بکەن لە سبەینێوە تا شەو . ئەوانیش هەتا نیوەڕۆ ئیشیان کرد ئبتر ماندوو بوون وتیان بە خاوەن کارەکە : ئێمە ئوجرەمان ناوێ ، ئەویش رۆیشت چەن عامیلێکی تری گرتو فەرمووی پێیان : ئێوە ئیشی ئەم رۆژە تەواو بکەنو هەرچی ئەمدا بە ئوجر، بەو شەخسانە ئەیدەم بە ئێوە ، ئەمانیش عەمەلەکەیان کرد هەتا نوێژی عەسرو وتیان بە خاوەن کرێ : ئەوەی ئێمە کردمان بۆ تۆ ، ئەویش رۆیشت کۆمەڵێکی تری گرت . ئەوانیش لە پاش عەسرەوە هەتا مەغریب ئیشیان کردو خاوەن کارەکە هەموو ئوجرەی عوممالی ئەو ڕۆژەی پێدان .

وەلحاصڵ ئەم ئوممەتی حەزرەتی محەمەدە (د) لەو رۆژەوە کە خودا دروستیکردن تا رۆژی قیامەت لە کوللی قەرنێکدا لە ئوممەتی باقی پێغەمەران گەورەترن بە عیلمو عەمەڵو سیفەتی مروەتو ئیستیقامەت لەسەر بەجێهێنانی ئادابی ئیسلام .

وه له چـەن رێگەوه ریوایەتکراوه کـــه حـەزرەت (د) فەرموویەتی : خودا حەفتا هەزار کەسی پێداوم له ئوممەتی خۆم که داخڵی بەهەشت ئەبن بەبێ حیساب و هـــەر یەکێ لەوانیش حەفتا هەزار کەسی له گەڵدایە . وه لەو رۆژەوه دینی ئیســـلام دامەزراوه هەتا ئیمڕۆ لەهەر چەرخێکاو له هەموو ئەوزاعێکا ئەم ئادابی ئیسلامە که نوێژەو جەماعەتە لـــــه نوێژاو رۆژووەو حەجەو زەکاتە له لایەنی بەشێ لەم ئوممەتەوه جێبەجێ کراوه .

وه ئەم کیتابی خودایە که هاتووه بۆ دەستووری دین بـــه مەحفووزی ماوەتەوەو خزمەتی کراوه ، هـــەروا خزمەتـــــی فەرموودەکانی حەزرەت کراوەو گەلێ له زانابەرزەکانی ئیسلام ژیانـــی خۆیانیان لـــه خزمەتکردنی سوننەتی پێغەمەرا (د) سەرفکردووه . وه بەاربەر به هەموو ئاژاوێکی جیهانـــیو هەموو بیدعەتو ئیفساداتێ که رووی کردووەته دینی ئیسلام زاناکان تێکۆشیونو مەنعی تەجاوزاتیان به قەی ئیمکان کردوه . وه مادام دەرکەوت کە ئەم ئوممەته باشترین ئوممەتن هـــەروا واجبە بزانن که ئەصحابو یارانی حەزرەت (د) له هەمـــــوو چینی دەڵایی له ئوممەتی ئیسلام گەورەترن . لەبەر چـــــەن دەلیل :

یەکەم ئەمەیە : ئەووەڵ چینێ که خودای تەعالا خیتابـــی لەگەڵ کردوون به (کنتم خیر أمة أخرجت للناس) ئەوانن ، وه گەلێ ئایاتی قورئان تاریفو ثەنای کردوون به تێکڕایی و بـــه تاقم تاقمی تایبەتی ، وەکوو ئەو فەرموودەیە ئەڵێ : (محمـــد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهـــم) وه

ئایەتی : (لقد رضی الله عن المؤمنین اذ یبایعونك تحت الشجرة فعلم ما في قلوبهم فانزل السكینة علیهم) • وە ئایەتی : (والسابقون الاولون من المهاجرین والانصار والذین اتبعوهم باحسان رضي الله عنهم ورضوا عنه) •

وە حەزرەت (د) تاریفی ئەصحابەکانی خۆی کردووە بە کۆمەڵ ، وەکوو ئەوە کە موسلیم ریوایەتی کردووە لە ئەبوموسای ئەشعەرییەوە (خ) فەرموویەتی : نوێژی مەغریبمان کرد لەگەڵ حەزرەتا (د) لە پاشان وتمان : دائەنیشین لە مزگەوتا حەتا نوێژی عیشایش ئەکەین ، تەماشامان کرد حەزرەت (د) لە هۆدەی خۆی هاتەدەرەوە فەرموو : ئەوە هەر لە مزگەوتن ؟ عەرزمان کرد بەڵێ یا رەسولەڵلاّ ، وتمان دائەنیشین هەتا نوێژی عیشا ئەکەین ، فەرموو : چاکتان کرد • جا سەری بەرزکردەوە بۆ ئاسمان و فەرموو : ئەستێرەکان ئەمانن بۆ ئاسمان کاتێ ئەستێرەکان نەمان ئاسمان نامێنێ ، وە من ئەمانم بۆ ئەصحابەکانم کە من نەمام ئەصحابەکانم گێڕۆدەی فیتنە ئەبن، وە ئەصحابەکانم ئەمانن بۆ ئوممەتی من کە ئەصحابەکان نەمان ئوممەتەکەم گێڕۆدە ئەبن •

وە ریوایەتکراوە لە حەزرەتەوە (د) فەرموویەتی : (خیر الناس قرني ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم •• الحدیث) وە کافیە لەم بابەتەدا فەرموودەی حەزرەت : (لو انفق أحدكم مثل أحد ذهبا ما بلغ مد احدهم ولا نصفه) کە فەرموی بەرابەر بە بازێ لە یارە (قریب العهد)ە کانی کە لەگەڵ بازێ لە یارە پێشووەکانیدا کەمێ ناڕێکی هەبوو • واتە مادام نیسبەت بە تەفاوتی زۆر هەبێ لە بەینی دووچین لە خۆیانا ئەبێ نیسبەتی چینەکانی

پاش قەرنی تابیعین لەگەڵ ئەوانا زۆر دوورتر بێ ٠

وە ئەو حەدیثانە کە ئەبن بە هـــۆی گومانی ئەوە کـــە موسوڵمانانی ئاخرزەمان بە قەی ئەصحابەکان یا زیاتر لـەوان قەدریان ببێ لەلای خودای تەعالا وەکوو ئەو فەرموودەیە کـە ئەڵێ : ئەجری یەکێ لە موسوڵمانانی ئاخرزەمان لەوانە کـــە رۆژەکەیان باش نیە بە قەی حەفتا کەسە لە ئێوە ٠٠ ئـــــەوە واجبە تەئویل بکرێ بەوە : کە بازێ کردەوەیان بە تایبەتـــی لەبەر ئەسبابێکی موعەییەنە ئەجری لە کردەوەی بازێ لەوانـە زۆرتر بێ کە حەزرەت (د) قسەی لەگەڵا کردوون نەك شەرافەتی ئەو کەسەو ئەجری هەموو کردەوەی ئەو کەسانە لە کردەوەی ئەصحابەکان زۆرترە ؛ چونکی زۆر دەلیل هەیە لەسەر ئەوە کە ئەصحابەکان (علی الاطلاق) لە موسوڵمانانی چینە دواییەکـان گەورەترن ٠ وە فەرموودەی : (مثل امتي كمثل المطر : لا يدري اوله خير أم اخره ؟) کینایەیە لە دەوامی پیرۆزیو بەختیاری لە هەموو چینەکانی ئوممەتی پێغەمەردا (د) ، ئیتر مەعنای ئـەوە نیە کە ئوممەتی ئاخرزەمان پایەیان ئەگا بە پایەی یارانـــی حەزرەت (د) ؛ چونکی بە ئیتتیفاق شەرەفو پایەی چاوپێکەوتنی حەزرەت (د) بە هیچ فەزیلەتێ موقابەلە ناکرێ ٠

﴿ لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلا أَذىً ﴾ :

وە ئەم کیتابیە بێئیمانە فاسقانە قەطعەن ناتوانن زەرەر بدەن لە ئێوە ئیللا شتێکی کەمی بێنرخ وەکـــو تانەلێدانو هەڕەشەی دوور بەدوور ٠

﴿ وإِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الأدبارَ ﴾ :

وە ئەگەر جەنگیش بکەن لەگەڵتانا پشت هەڵئەکەن لێتانو ئەشکێنو زاڵ نابن بەسەرتانا ٠

﴿ ثُمَّ لا يُنْصَرونَ ﴾ : (١١١)

وە لەپاش ئەوە کە پشتیان هەڵکردو شکان ئیتر یارمەتییان نادرێ لە لایەنی کەسەوە کە بێنەوە بۆ سەرتان ٠

ئەم ئایەتە لەو ئایەتانەیە کە ئیخبـــاری غەیبی داوە ؛ چونکی لە واقیعا ئاتێ جوولەکەکانی (قریظە) و (نضـیر) و (بنی قینقاع) و خەیبەر کەوتنە جەنگەوە لەگەڵ حەزرەتا (د) شکانو خۆیان نەگرتەوە ٠

﴿ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْـــنَ ما ثُقِفُـــوا إِلا بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ ﴾ :

وە دەواری ناباری داماوی و کزی بە سەریاندا هەڵدراو لە ژێریا مانەوە لە هەر لایەکا هەبوون ئیللا بە هۆی عەهـــدو پەیمانی خوداوە کە بریتییە لە بڕیاری جیزیەو لەگەردنگرتنی سەرانە ، وە بە هۆی عەهدو پەیمانێ کە بەستبێتیان لەگـــەڵ ئادەمیزادی خاوەن دەستەڵاتا ئەمە بەشی دیاریان بوو ٠

﴿ وَباءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِـــمُ الْمَسْكَنَةُ ﴾ :

وە گەڕانەوە بە غەزەبێکی خودایی کە لە عالەمی غەیبەوە باری بە سەریاناو پەردەی پەستیو بێنرخی نەفسی لـــێدرا بە سەریانەوە ئەمەیش بەشی مەعنەوی نەفسییان بوو ٠

﴿ ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كانُوا يَكْفُرُونَ بِآياتِ اللهِ ويَقْتُلُونَ الأَنْبِياءَ بِغَيرِ حَقٍ ﴾ :

ئەم وەزعە ناهەمواوە کە هات بەسەر ئەهلی کیتاب لە بەنی ئیسرائیلدا لەبەر ئەوە بو کە وەختی خۆی لە زەمانی موساو عیسادا ئینکاری ئایاتی مونەززەلەی خودایان ئەکردو پێغەمبەرەکانیان ئەکوشت بە ناحەق حەتا بە بیرو باوەڕی خۆیشیان ٠

﴿ ذلِكَ بِما عَصَوْا وكانُوا يَعْتَدُون ﴾ : (١١٢)

وە ئەم تاوانە گەورە نابارەیشیان لەبەر ئەوە کرد کە هەر لە کاتی جوانیانەوە نافەرمانی خودایان ئەکردو لایان ئەدا لە یاسای شەرعی خودای تەعالا ، وە لە واقیعا تاوانی بچووک ئەبێ بە هۆی تاوانی گەورە ، وە تاوانی گەورەیش ئەبێ بە هۆی تاوانی زۆر گەورە ٠

بێداری ! بازێ لە موفەسسیرەکان تەفسیری (بحبل من الله) یان کردووەتەوە بە قەبوولکردنی دینی ئیسلامو (حبل من الناس) بە جیزیەدان بە حەزرەت (د) و بە خەلیفەکانی ئیسلام ٠ وە بازێ تر لە موفەسسیرەکان وەکوو ئیمام فەخری رازی تەفسیری ئەووەڵی کردووەتەوە بە عەقدی جیزیەو تەفسیری دووهەمی کردووەتەوە بە ئیجتیهادی سەلاطینی ئیسلام لە هۆی ئەوەوە کە بە ئارەزووی خۆیان جیزیەکەیان بگۆڕن ٠

وە من باوەڕم وایە کە (حبل من الله) عیبارەتە لەو ئەمانە لە لایەنی خوداوە دەستیان کەوتووە ، یاخود دەستیان بکەوێ لە حوکوومەتەکانی ئیسلاما بە عەقدی جیزیەو سەرانە یا بەهەر

باریکی ترا که ئەو حوکومەتانە مەیل بکەن ، وە (حبل من الناس) ی عیبارەتە لەو پەنادانەو لەو یارمەتیدانە کە لە دەوڵەتە کافرەکانەوە دەستیان کەوتووەو دەستیان ئەکەوێ ، وەکوو ئەوە کە لەبەرچاوی مێژوونا سەکانا دیارە ئەو جوولەکانە کە لە بیلادی ئیسلاما نەبوونو پەناهیندەی کافرەکان بوون پارازتوونیان بە تایبەتی لە پێش جەنگی عالەمی گەورەوە تا ئیستە کە بە هەموو مەعنایێ دەوڵەتە گەورە کافرەکان جوولەکەیان گرتووەتە بن دەستی خۆیانو بە هەموو نەوعێ خزمەتیان ئەکەن ٠

هەروا باوەڕم وایە : کە زیللەت عیبارەتە لە کزیو داماوی جوولەکە لە بەردەستی زۆرداڕەکانا ، وە مەسکەنە عیبارەتە لە پەستی نەفسی خۆیان . وە باوەڕم وایە ئەو پەستی نەفسەیان وەکوو غەریزە وایە بۆیانو تا مردن لێیان جیانابێتەوە ٠

فەرموودەی خودا : (لیسوا سواء ٠٠٠) الآیة :

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببا سەوە (خ) کە عەبدوڵلای ئیبنی سەلامو رەفیقەکانی لە یەهوود مەیلیان پەیداکرد لە ئیسلامییەتاو فیعلەن موسوڵمان بوونو ئیسلامییەتەکەیان راستبوو و دامەزران لە سەری ، جا ئەحبارو عالمە یەهوودیەکان وتیان : ئیمان ناهێنێ بە محەمەد (د) لە قەومی یەهوود ئیللا پیاوخراپەکانمان ، ئەم شەخسانە ئەگەر پیاوی باش بوونایێ دینەکەی خۆیان نەدەگۆڕییەوە بە دینێکی تر ! جا خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ لَيْسُوا سَواءً ﴾ :

واته ئەم ئەهلی کیتابە هەموویان وەکوو یەک نین ، واتە هەموویان ئینسانی خراپ نین بەڵکوو ٠

﴿ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ أُمَّةٌ قائِمةٌ يَتْلُونَ آياتِ اللهِ آناءَ اللَّيْلِ وهُمْ يَسْجُدُونَ ﴾ : (١١٣)

واتە : لە ئەهلی کیتابە کۆمەڵێو جەماعەتێ کە راوەستاون و دامەزراون لەسەر حەقو قورئان ئەخوێنن لە چەن کاتێکا لە شەوا کاتێ کە شەونوێژ ئەکەن ٠

وە بەعزێ لە موفەسسیرەکان ئەڵێن : موراد بەم خوێندنی ئایاتە خوێندنی قورئانە لە نوێژی عیشادا ؛ چونکی ئەهلی کیتاب نوێژی عیشا ناکەن ٠ ریوایەتکراوە حەزرەت (د) جارێك نوێژی عیشای دواخست وە کاتێ لەماڵ دەرچوو بۆ نوێژ تەماشای کرد خەڵکەکە وان لە مزگەوتا ئینتیظاری نوێژی عیشا ئەکەن ، ئەویش فەرمووی : بزانن کەس نیە لە ئەهلی دینەکان ئەم نوێژە بکا ئێوە نەبێ ٠

﴿ يُؤْمِنُونَ باللهِ واليَوْمِ الآخِرِ ﴾ :

وە ئەو تاقمە کە دامەزراون لەسەر دین ئیمانێکی ساغیان هەیە بە خوداو بە رۆژی ئاخیرەت نەك ئیمانێ کە تێکەڵ بێ بە ئیشراك وەکوو ئیمانی یەهوودی بە خودا لەگەڵ ئیشراکی غەیرا ، وە ئیمان بە ئاخیرەت بەو جۆرە کە یەهوودەکان ئەڵێن ئاگری دۆزەخ نادا لەوان ئیللا چەن رۆژێ ٠

﴿ ويَأْمُرُونَ بالمَعْرُوفِ ويَنْهَوْنَ عَنِ المُنْكَرِ ﴾:

وه ئەمر ئەکەن بە هەموو چاکەیێو بە تایبەتی ئەمر ئەکەن بەوە کە خەڵکی بێن ئیمان بێنن بە حەزرەتی (محمد المصطفی) (د) ، وە نەهی ئەکەن لە هەموو شتێکی موخالیف بۆ شەرعو بە تایبەتی نەهی ئەکەن لە موخالەفەتی پێغەمەر (د) ٠

﴿ ویُسارِعُونَ فِي الخَیراتِ ﴾ :

وە ئەو تاقمە وەکوو ئەو سیفەتە باشانەیان هەیە پەلەپەلیش ئەکەن بۆ بەجێهێنانی کردەوەی باش ، خواە لەوانە بێ کە خودا واجبی کردوون وە یا لەوانە بێ کە موستەحەبین ٠ وە کاتێ کە خێرێ هەڵبکەوێ ئامادە دەبن بۆ کردنیو سستی ناکەن لە جێبەجێ کردنیا ٠

﴿ وأولئِكَ مِنَ الصَّالِحِینَ ﴾ : (١١٤)

وە ئەوانە لە ئادەمیزادە باشەکانن‌و لەگەڵ ئەوانن لە دنیاداو لە رۆژی قیامەتیشا ٠

﴿ وما یَفْعَلُوا مِنْ خَیرٍ فَلَنْ یُكْفَرُوهُ ﴾ :

وە هەر ئیشێکی چاك بکەن نادرێتەوە بە سەریانا ؛ چونکە لەگەڵ عەزمی پاك‌و تەقوادا دەیکەن ٠

﴿ واللهُ عَلیمٌ بالمُتَّقِینَ ﴾ : (١١٥)

وە خودای تەعالایش زانایە بە ئەهلی تەقوا ٠

﴿ إنَّ الَّذِینَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِیَ عَنْهُمْ أمْوالُهُمْ ولا أولادُهُمْ مِنَ اللهِ شَیْئاً ﴾ :

ئەوەی کە ئیستە باسمان کرد ئەحوالی موسوڵمانانی ئەهلی

کیتاب بوو ، وه ئەو کەسانەیش لە ئەهلی کیتاب کـە کافرنو باوەڕیان نیە بە ریسالەتی حەرزەتی (محمد المصطفـی) ـدـ بە قەطعی دارایی ئەوانو ئەولادی ئەوان بەکاریان نایێن لـــە حوزووری خودادا بە هیچ نەوعە بەکارهاتنێ ٠

﴿ وأولئك أصحاب النار ﴾ :

وه ئەوانە مولازمی ئاگری دۆزەخن ٠

﴿ هم فيها خالدون ﴾ : (١١٦)

ئەو کافرانە لەناو ئەو ئاگرەدا ئەمێنننەوە هەتاهەتایە ٠

﴿ مثل ما ينفقون في هذه الحياة الدنيا كمثل ريح فيها صر أصابت حرث قوم ظلموا أنفسهم فأهلكته ﴾ :

حاڵی ئەو مانیعە کە لە لایەنی خوداوە دێت بـۆ کردەوەی چاکی ئەوان وەکوو حاڵی بایەکە پڕ بێ لە سەرماو بدا لـــە کشتوکاڵی کۆمەڵێ لەفەلاحەکان،وەکوو چۆن ئەو بای وەیشومە ئەو کشتوکاڵە زایە ئەکا وەها غەزەبی خودا لەو کافرانـــە کردەوەی چاکەی ئەوان زایە ئەکاو سوودی لێ وەرناگرن ٠

جا بینا لەسەر تەقدیری موضاف لەسەر (ماینفقون) ئەم تەشبیهە بۆ تەشبیهی موفرەد بە موفرەد غەزەبی خودا موشەببەهەو بای وەیشومە موشەببەهـو بیهیە٠وە قابیلە بیکەی بەتەشبیهی مورەککەب بەم رەنگە هەیئەتێ وەربگری لە کردەوەی چاکەی ئەو کافرانە کە موعانیدو بەدئەخلاقنو کردەوە چاکەکانیان لـــە جانیبـــی موشەببەهەوە ، وە هەیئەتێکیش وەربگری لە بای وەیشومە وە

کشتوکاڵی کۆمەڵێ لە فەللاحەکان لە جانیبی موشەببەهـــو بیهیەوە ٠

﴿ وما ظَلَمَهُمُ اللهُ ﴾ :

خودای تەعالا بە قەطعی زوڵمی نەکردووە لەو کۆمەڵـــە مەخلووقە کاتێ کردەوەکانیانی زایەو بێ مایە کردووە ٠

﴿ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمونَ ﴾ : (١١٧)

بەڵام ئەو کافرانە ستەمیان لە خۆیانکرد کەکەمێ بیریان نەکردەوە لە حاڵی خۆیانو لە سیفەتی عالەمو لە گەورەیـــــی خودا هەتا حاڵی ببێ کە خودا تەوانایە بەسەر ڕەوانەکردنـــی حەزرەتی (محمد المصطفی)دا ، وەکوو چۆن حەزرەتی موسای ڕەوانەکرد جا باش ئیمان بێنن وە لەگەڵ ئیمانا ئەو کردەوانـــە بکەن هەتا خودای تەعالا کەمو زۆر بۆیان حسێب بکا ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا ٠٠ الاية)

ڕیوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کە چەن پیاوێ لە موسوڵمانەکان **تێکەڵـــی**و صیلەیان لەگەڵ چـــەن پیاوێکـــی جوولەکەدا بو لەبەر دراوسێتیو ژنو ژنخوازیو عەهـــــدو پەیمانسازی،جا خودای تەعالا ئەم چەن ئایەتەی نازدەخوارەوەو مەنعیکردن لەم تێکەڵبوونە لەگەڵ ئەو کافرانەداو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذوا بِطانَةً مِـــنْ دُونِكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام قـــــەت

روست **مەکەن بۆ** خۆتان کەسانێ کە بیانکەن بە ئەمینـــــی ئەسرارتان لە غەیری موسوڵمانەکان ٠

﴿ لا يألُونكُمْ خَبالاً ﴾ :

کە قوصوور ناکەن لە فەسادی حاڵو وەزعی ئێوەدا ، واتە هەرچەند بە ئاشکرا جەنگتان لەگەڵا ناکەن بـــەڵام لە ژێرەوە قوصوور ناکەن لەوەدا کە ئێوە کزبکەنو لە ئەنجاما مەحوتـان بکەنەوە ٠

﴿ ودّوا ما عَنِتُّمْ ﴾ :

حەز ئەکەنو خۆزگە ئەخوازن بۆ هیلاکو فەوتانی ئێوە ٠

﴿ قد بَدَتِ البَغْضاءُ مِنْ أَفْواهِهِمْ ﴾ :

بە راستی دەرئەکەوێ نیشانەی رقو کینـەو دڵپیسی لـە وتارێ کە لە دەمیان دێتە دەرەوە ٠

﴿ وما تُخْفي صُدُورُهُمْ أكْبَرُ ﴾ :

وە ئـەو کینـەو دوژمنییە کـە سینەیان شاردوویەتیەوە زۆرترەو گەورەترەو قەبەترە لەوەی کە لە ئیشارەی کەلیمەیان دەرئەکەوێ ٠

﴿ قدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الآياتِ إن كُنْتُمْ تَعْقِلُون ﴾ : (١١٨)

بە راستی دەرمانبڕی ئایاتێکی وا بانگتان بکا بۆ دۆسـتی موسوڵمانانو دوورکەوتنەوە لە کافرەکان ئەگەر خاوەنهۆش بن ٠

خودای تەعالا بەم ئایەتە موسوڵمانانی ئاگادار کردوەتەوەو مەنعی کردوون لەوە کە بیطانەو دۆستی تایبەتی لە کافرەکان بگرن ؛ چونکی بچووك چاو ئەکا لە گەورە . وە مادام موسوڵمانە بە نرخەکان دۆستی کافریان گرت وردە موسوڵمانەکانیش وا تەکەنو منداڵی موسوڵمانانو گەنجەکانیش تێکەڵی ئەکەن لە گەڵیاناو ئەم وەزعە ئەبێ بە زیان بۆ موسوڵمانان لەچەن رووەوە ٠

یەکەم : ئەو کافرانە باش ئاگادار ئەبن لەسەر ئەحوالی موسوڵمانانو لە شوێنی هێزو بێهێزیان ئەزانن‌و ئەم وەزعە لەناو خۆیانا بلاوئەکەنەوەو ئەمە گەلێ زیانی تێدایە بۆ موسوڵمانان ٠

دووهەم : موسوڵمانەکان بە تایبەتی منداڵو گەنجی بێ بەراوردو ئینسانی کەم هۆش مەیلئەکا بەلای ئاداب‌و ئەخلاقی کافرەکان‌و ئەبێ بە دوژمنی ئاداب‌و ئەخلاقی موسوڵمانان‌و ئەمەیش مەعنای نەمانی ئیسلامیەتە ٠

سێهەم : ئەم تێکەڵبوونە ئەبێ بە یاسا لەناو موسوڵماناناو گەلێ فیتنەی دینی‌و ناموسی‌و دارایی‌و سوپایی پەیدا ئەبێ بۆ موسوڵمانان ٠ بۆیە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (المرء علی دین خلیله ، فلینظر احدکم من یخالل) واتە : پیاو وا لەسەر ئایینی دۆستی خۆی جا با یەکێ لە ئێوە تەماشا بکا کە چ کەسێ ئەکا بە دۆست ٠ وە ریوایەتکراوە لە ئیبن‌و مەسعوودەوە (خ) فەرموویەتی : (اعتبروا الناس باخوانهم) : واتە قیمەتی ئادەمیزاد تێبگەن بە براکانیانا ٠ وە حەزرەتی عومەر (خ)

مەنعی ئەبو موسای ئەشعەری کرد لە ئیستیخدامی کیتابـی و فەرمووی: نزیکیان مەکەنەوە مادام خودا دووری خستوونەتەوە، وە ئیکرامیان مەگرن مادام خودا ئیهانەی کردوون ، وە مەیانکەن بە ئەمیندار مادام خودا بە خائینی ژماردوون. وە فەرموویەتی: یارمەتی وەربگرن لەسەر ئوموورانی خۆتانو لەسەر رەعییەتتان بەو کەسانە کە لە خودا ئەترسن . وە ئیمامی بوخاری ریوایەتی کردووە لە ئەبو سەعیدی خدرییەوە (خ) کـــە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (ما بعث الله من نبي ولا استخلف من خليفة الا كانت له بطانتان : بطانة تأمره بالمعروف وتحضه عليه ، وبطانة تأمره بالشر وتحضه عليه ؛ فالمعصوم من عصم الله) . واتـە : خودا هیچ پێغەمبەرێکی نەناردووەو هیچ کەسێکی نەکردووە بە گەورە لە عەرزا ئیللا دوو تاقم ئینسانی بۆ رێکخستوون کـــە ئاگایان هەیە لە ئەحوالی : تاقمێکیان ئەمری پێ ئەکا بە چاکەو تەرغیبی ئەدا لە سەری ، وە تاقمێکیان ئەمری پێئەکا بە شەڕو تەرغیبی ئەدا لە سەریو ؛ بێ تاوان ئەوەیە کە خودا بێتاوانی بکاو بیپارێزێ لە فیتنەو ئاشووب .

﴿ ها أَنْتُمْ أولاءِ تُحِبُّونَهُمْ ولا يُحِبُّونكُمْ ﴾ :

بێـــداربینەوە ئێوە کەسانێکن کە ئەو کافرانەتـــان خۆش ئەوێ بەڵام ئەوان ئێوەیان خۆش ناوێ .

﴿ وتُؤْمِنونَ بالكِتابِ كُلِّهِ ﴾ :

وە ئێوە ئیمانو باوەڕتان هەیە بە هەموو کتێبێ کە خودا ناردوویەتی بۆ پێغەمبەران بەڵام ئەوان ئیمانو باوەڕیان نیە بە کتێبێ کە بۆ ئێوە رەوانەکراوە .

﴿ وإذا لَقُوكُمْ قالُوا آمَنَّا ﴾ :

هەر کاتێ پێتان بگەن ئەڵێن : ئیمانمان هێناوە بەوەی ئێوە ئیمانتان پێ هێناوە ٠

﴿ وإذا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الأنامِلَ مِنَ الغَيْظِ ﴾ :

وە کاتێ کە رابوردنو دوورکەوتنەوە سەرپەنجەتان لێ ئەگەزن لە داخاو نە کینەو رقا ٠

﴿ قُلْ : مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ بەرمو پێیان : دە بمرن بەو رقەوە کە لە دڵتانایە ٠

﴿ إنَّ اللهَ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدورِ ﴾ : (١١٩)

خودای تەعالا بە راستی زانایە بەو شتانە وان لە سینەتانا، واتە وان لە دڵتانا ٠

﴿ إنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ﴾ :

ئەو کافرانە ئەوەندە ناپیاون ئەگەر جارێ بارەێیکی باشتان پێ بگا ئەوە ئازاری دڵی ئەوان ئەدا ٠

﴿ وإنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِها ﴾ :

وە ئەگەر نەگبەتیو بەلایەکی نابار بگا پێتان پێی شادمان ئەبنو پێیان خۆشە ٠

﴿ وإن تَصْبِروا وتَتَّقوا لا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُم شَيْئاً ﴾ :

وه ئەگەر ئێوه سەبر بکەن لەسەر ئەو وردەئازاره کـــه لەوانەوه پێتان ئەگات‌و خۆتان بپارێزن لەوه که بیانکەن بـــه دۆست‌و جێگەی ئەسرارتان ئەوه فڕو فێڵی ئەوان زیان ناگەیەنێ به ئێوه به هیچ نەوعه زیانێ ٠

﴿ اِنَّ اللّٰهَ بِما یَعْمَلونَ مُحیطٌ ﴾ : (١٢٠)

به راستی خودای تەعالا ئیحاطەی داوه بەو شتانەدا کـــه ئەوان ئەیکەن ، واته کاری ئەوان لـــــه لای خودا قابیلییەت‌و نرخی نیه ٠

فەرموودەی خودا : (واذ غدوت من أهلك ٠٠٠) لەگـەل چەن ئایەتێ که له دوایەوه دێن ٠

ئەم ئایەتانـــه هـــەموو نازڵبـــوون لـــه غـــەزای (ئوحود)ا ٠ ریوایەتکراوه لـه جابیری کوڕی عـــەبدوڵلاوه ئەڵێ : ئـەو دوو طائیفـەی که لـه قورئانایه لـەم ئایەتانەدا له شانی ئێمەدا هات که طائیفەی بەنوحاریثەن لـه ئەوس‌و بەنو سەلەمەن له خەزرەج ٠ وەڵلاهی هەرچەن ئـــەم ئایەتانه ئازار ئەدەن بەڵام حەزم وا نیه که نازڵ نەبووناێ ؛ چونکی خـودا فەرموویەتی : (والله ولیهما) واته : خودای تەعالا دۆســـت‌و ناصیری ئەم دوو طائیفەتانێ ٠

وه واقیعەی جەنگی ئوحود لەسەر ئەمه بوو که قورەیشەکان پاش ئەوه که له رووداوی (بـەدر) دا تووشی نەگبەت بـوون‌و حەفتا کەسیان لێکوژراو حەفتا کەسیان بەدیل رۆییشتن ٠٠ کەوتنه بیرکردنەوه بۆ ئەوه که تۆڵەی ئەم رووداوه بسێنن لـه موسوڵمانەکان ٠ له ئەنجاما رێکەوتن لەسەر ئەوه که قافڵـەی وشتری (ئەبو سوفیان) هەرچەن هەیه به بارو ئەموالەوه سەرفی

بکەن بۆ ئەم جەنگە ، وە سوپای قورەیش ئامادە بوون بـــۆ دەرچوون بۆ جەنگ‌و گەلێ لە ئەحباش کە لە مەککەدا بوون‌و ئیشیان ئەکرد کەوتنە تەکیان ، وە گەلێ ژنیان کەوتە تەك بۆ ئەوە نەشید بخوێننەوە و پیاوەکان‌غیرەت بیانگرێ‌و نەشکێن ٠ جا لە شاری مەککە دەرچوون لە ئەوەڵی مانگـــی شەووالاو ژمارەیان گەیشتە سێ‌هەزار پیاوی جەنگ‌کەرو رووبان‌کرد لە مەدینەی مونەوەرەو حەزرەت (د) ئەم دەنگوباسەی بیست ٠وە ئیستشارەی کردو داوای بیری کرد لە ئەصحابەکـان (خ) ، وە خاترخۆی کردن لە بەینی ئەوەدا : کە لە مەدینە دەرچن بـــۆ بەرابەری دوژمن ، یاخود هەر لە مەدینەدا بمێننەوە ، جا ئەگەر دوژمن هاتنە ناو شار شەڕیان لەگەڵ بکەن ٠

بیری بازێ لە پیرەکانیان لەسەر ئەوە بوو هەر لە مەدینەدا بمێننەوە و عەبدوڵلای بنی ئوبەیی‌ی بنی سەلوول لەمانە بوو ٠ وە بیری زورمەی ئەصحابەکانیش لەســەر ئەوە بوو کــە بڕۆنە دەرەوە ، بە تایبەتی ئەوانە کە لە جەنگی (بەدر)دا بەشــدار نەبوون ٠ وتیان : یا رەسوولەڵلا فەرموو بمانبەرە دەرەوە بۆ سەر دوژمنەکــان با وا حاڵی نەبن کە ئێمە بێ هێزین ، وە ئەم خاوەن بیری دووهەمە دەوامیان کرد لە سەر بیری خۆیان هەتــا حەزرەت موافەقەی کرد لەسەر بیری ئەمانە ٠

جا حەزرەت رۆییشتە ماڵەوەو ئەسبابی حەربی پۆشــی‌و شیری خۆی هەڵگرت‌و هاتەدەرەوە ، لەم کاتەدا ئەم خاوەن‌بیرانە گومانیان کرد کە حەزرەت (د) لەسەر ئیلحاحی ئەوان موافەقەی کردووە ئەگەرنا بە طەبیعەت حەزی لە دەرچوون نیە ٠ وە هاتن

بۆ خزمەتی عەرزیان کرد : ئێمە زۆر ئیلحاحمان کرد لە تۆ ، ئیستە ئەگەر مەیلت نیە با هەر لە شاری مەدینەدا بمێنینەوە ! حەزرەت فەرمووی : قابیل نیە بۆ پێغەمەر پاش ئەوەی کە ئەسبابی حەربی پۆشی ئەو ئەسبابە لاببا هەتا ئەو حەربە ئەکا ٠

جا حەزرەت (د) لە رۆژی شەمەی حەوتی شەووالدا لە مەدینە دەرچوو لەگەڵ هەزار کەس لە ئەصحابەو قەرەبالغدا ، لە سەری دوو ساڵو هەشت مانگ لە هیجرەت لەمەککەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە ٠

کاتێ گەیشتنە بەینی کێوی ئوحودو مەدینە لەویا عەبدوڵلای کوڕی ئوبەیبی کوڕی سەلوول ــ لە قەبیلەی خەزرەجو لە ئەشرافیان بوو ، بەڵام منافەق بوو ــ بە سێیەکی ئەو سوپایەوە کە لە گەڵیا بوون گەڕایەوە بۆ شاری مەدینە ، وە زورمەی ئەمانە ئەتباعی ئەوبوون ، ئەیوت : تەماشا بکەن محەمەد بە بە بیری من ناکاو بە بیری منداڵان ئەکا ؛ ئەچێتە دەرەوە بۆ جەنگ ، ئەمەیشی کرد بە بەهانە بۆ خۆی لە گەڕانەوەدا ٠ وە ئەیوت : نازانم ئێمە لەسەر چی ئەم شەڕە بکەین ؟! حەتا دوو تاقم لە ئەوسو خەزرەج ویستیان بگەڕێنەوە بەڵام خودا پارازتنی ٠ وە عەبدوڵلای کوڕی حەرام کەوتە شوێنی گەڵێ رجای لێکرد نەگەڕێتەوە بۆ مەدینەو ئەم سوپای ئیسلامە بێهێز نەکا ٠ ئەو موبالاتی نەکردو ئەیوت : (لو نعلم قتالا لاتبعناکم) !

وه ئەصحابەکان لەناو خۆیانا بـــوون بـــە دوو تاقـم : تاقمێکیان وتیان : ئەمانە کە گەڕانەوە کافرنو شەڕیان لەگەڵ بکەین بـا لـــە ناوا نەمێنن • وە تاقمێکیان وتیان : وازیـان لێ بێنن • لەم حاڵەدا ئەم ئایەتە نازڵ بوو (فما لكم في المنافقين فئتين والله اركسهم بما كسبوا • أتريدون ان تهدوا من اضـل الله ؟!) •

وە بازێ لە ئەصحابەکان ئیقتیراحیان کرد لە حەزرەت (د) کە یارمەتی وەربگرن لە جوولەکـەکان ؛ چونکی لـەو کاتـەدا پەیمانیان هەبوو لەگەڵ موسوڵمانانا ، وەحەزرەت رازی نەبووو فـەرمووی : (لا نستنصر بأهل الشرك على أهل الشرك) واتە : یارمەتی وەرناگرین لە موشریکەکان بۆ سەر موشریکەکان •

جا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەصحابەکاندا ئەوەی کە لە خزمەتیا بوون قەرارگای گرت لەبەر کێوی (ئوحود) دا پشتیان لـــە ئوحودو رووبان لە مەدینە کرد ، وە پەنجا تیراندازی لـــــە ئەصحابەکان نارد بۆ ئەو بەرزییە کە لە پشتی قەرارگاکەیانەوە بوو ، وە عەبدوڵلای بنی جوبەیری کرد بە سەرۆکیانو فەرمووی پێیان : لە شوێنی خۆتانا راوەستنو موحافەزەی لای پشـــتەوە بکەن ئەگەر چاوتان کەوت بە ئێمە غالب بووین ئێوە مەیەن بۆ لای ئێمە ، وە ئەگەر ئێمە فەوتاین ئێوە یارمەتیمان مەدەن •

جا هەردوولا ــ موسوڵمانو کافر ــ دەستیانکرد بە جەنگو شەڕ گەرم بوو ، وە موسوڵمانەکان بـــــە شێوەیـەکی عەجیب کافرەکانیان دایەبەرو کافر کەوتنە راکردن ، وە لە پێشـــەوە (ابو دجانه) و (حمزەی)ی مامی پێغەمەرو (مصعب)ی کوڕی

عومەیر هێرشیان ئەبرد • وە مەصعەب لە بەردەمی حەزرتا کوژرا • جا حەزرەتی عەلی ئالاکەی وەرگرتو خودا نەصرەتی موسوڵمانەکانی دا بە نەوعێ کافرەکان رایان ئەکردو لایان نەئەکردەوە بە لای کەسیاناو ژنەکانیان هاواریان ئەکردو موسوڵمانەکان لێیان ئەکوشتنو تالانیان لێ ئەگرتن • لەم کاتەدا پەنجا کەسە تیرئەندازەکان لەسەر بەرزییەکەی پشتی قەرارگای سوپای ئیسلامەوە وایان زانی حەرب تەواو بووە کافرەکان شکانو رایانکرد ، لە ناو خۆیانا ئیختیلافیان تێکەوت زۆریان دابەزین لەو بەرزییەو رۆییشتن بۆ ناو موسوڵمانەکان وتیان : ئێمەیش غەنیمەت وەرئەگرین • بەڵام رەئیسەکەیان ــ عەبدوڵڵای کوڕی جوبەیر ــ لەگەڵ چەند کەسێکدا لە شوێنی خۆیانا مانەوە ، وتیان : ئێمە بێ ئەمری حەزرەت ناکەینو ئەم شوێنی خۆمانە بەجێ نایەڵین •

کاتێ خالیدی کوڕی وەلید لە دوورەوە تەماشای کرد کە ئەو تیراندازانە پشتی سوپاکەیان چۆڵ کرد گەڕایەوە بۆ ئەو شوێنەو عەکرەمەی کوڕی ئەبوجەهل کەوتە شوێنیو هێرشیان برد بۆ ئەو چەن کەسە کە مابوونەوە لە شوێنی خۆیانا ئەوانەیان شەهیدکردو هاتنە خوارەوە لە پشتەوە دایان لە سوپای ئەصحابەو شپرزەیان کردنو گەلێکیان لێ شەهید کردن • وە دانی حەزرەت شەهید کراو ، حەمزەی مامی شەهید کرا ، لەم کاتەدا کە ئەصحابەکان وەزعیان کەوتە خەتەرەوە هاتنەوە بۆ دەوری حەزرەت (د) ، وە ئەبوطەلحە کە تیراندازێکی زۆر موهیم بوو بە دەوری حەزرەتا تیری ئەهاویشت لە کافرەکان .

وه ئەبو دوجانە خۆی کرد بە قەڵغانو چەمیەوە بەسەر حەزرەتاو چەن تیر دای لە پشتی هەر بەجێی نەهێشت ، هەروا (زیاد بن السکن) ئەویش مودافەعەی ئەکرد لـە حەزرەت هەتا خـۆیو پێنج کەس لە رەفیقەکانی شەهید کران . ئاخرکەسیان عەمارە کوڕی یەزیدی کوڕی سەکەن بوو • حەزرەت فەرمووی : نزیکی بخەنەوە تا هێنایان بۆ لای ، وە حەزرەت سەری نایە سەر رانی خۆی تاگیانی دەرچوو (الی رحمة الله) ، پاش ئەم وەزعـە کافرەکان خۆیان بە غاڵب زانی شەرگاکەیان بەجێهێشـتو رۆییشتن ، موسوڵمانەکانیش گردەوە بوون لە شەهیدەکانیانو دەفنیان کردن •

ئەمە بە کورتی باسی رووداوی جەنگی ئوحود بـوو ، وە خودای تەعالا لەو خوصووصەوە ئەفەرموێت :

﴿ وإذ غدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ المُؤْمِنِينَ مَقاعِدَ للقِتالِ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئـەو کاتە بکە کـە دەرچووی لە لای خێزانی خۆت بۆ مەیدانی جەنگ لە نزیکـی (ئوحود)ا وە موسوڵمانەکانت دائەمەزران لە شوێنی خۆیانا بۆ جەنگکردن لەگەڵ قورەیشەکانا •

﴿ واللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾ : (١٢١)

وە خودای تەعالا وتاری ئێوەی ئەبیستو زانا بو بـە قەسدی دڵتان •

﴿ إذ هَمَّتْ طائِفَتانِ مِنْكُم أن تَفْشَلا ﴾ :

لەو کاتەدا کە دوو تاقم لە ئێوە ــ بەنو سەلەمە لە خەزرەج و بەنو حاریثە لە ئەوس ــ کە دوو جەناحی سوپاکە بوون قەسدی ئەوەیان کرد بگەڕێنەوە بۆ مەدینەی مونەوەرە ؛ چونکــــی عەبدوڵلای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بەخۆی و دەستەکەیەوە کە سێصەد کەس بوون گەڕایەوە بۆ مەدینە وەکو باسمان کرد ٠ جا ئەم دوو تایفەیشە کەوتنە خەیاڵی گەڕانەوە بەڵام خـــــودا پارازتنی و لەو بیرە لایانداو لەگەڵ سوپاکەی حەزرەتا رۆییشتن بۆ نزیکی کێوی (ئوحود) ٠

﴿ واللهُ ولِيُّهُما ﴾ :

وە لەبەر ئەوە خودا پارازتنی لەو فیکرە ؛ چونکی خـــودا دۆستی ئەو دوو تاقمەیەو خۆشی ئەوێن ٠

﴿ وعَلَى اللهِ فَلْيَتَوكَّلِ المُؤْمِنونَ ﴾ : (١٢٢)

وە لە حەقیقەتا پێویستە کە موسوڵمانان هەر لەسەر خـــودا ئیعتیماد بـــــەن ، وە نابـــێ کاتێ کافرەکان یا منافەقەکـــان ئیشێکیان کرد کە موسوڵمانەکان زەعیف بکا ئیتر موسوڵمانەکان وەرە لە خۆیان ببڕنو بێهێز ببن ؛ چونکی یاسای خودا ئەمەیـــە کە نەصرەتی موسوڵمانان بدا مادام کە لە خەتی تەعلیماتی خوداو پێغەمەر دەرنەچن ٠

﴿ ولَقَدْ نَصَرَكُمُ اللهُ بِبَدْرٍ وأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ ﴾ :

وە بیر بکەنەوە لەوە کە بە راستی خودای تەعالا نەصرەتی

ئێوەیدا • لە جەنگی (بەدر) دا [1] وە ئێوە کۆمەڵێکی کزو بێ ژمارەو بێ مایەو کەمچەك بوون •

﴿ فَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ : (١٢٣)

دەی ئیستە ئێوە تەقوای خودا بکەنو هەر لە خودا بپارێنەوە . رجا وایە لە کۆمەڵی ئادەمیزادی شوکرگوزارو سوپاسکار بژمێررێن هەتا خودایش نیعمەتی یارمەتیتان زیاد بکا •

﴿ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ : أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ ؟ ﴾ (١٢٤)

لەو کاتەدا خودا نەصرەتی دان لە بەدرا کە تۆ ئەتوت بە موسوڵمانەکان : ئایا بەشتان ناکا ئەمە کە خودای تەعالا یارمەتیتان بدا بە ناردنی سێهەزار مەلائیکە کە لە بارەگای بەرزی خوداوە نێررانە خوارەوە بۆ ناوتان ؟ وە هەزاریان لە پێشا هاتنە خوارەوەو (بالفعل) بوون بە هاوڕێتان لە جەنگکردنا بەو شێوە کە خودا سپاردبووی پێیان ، وە پاش ئەوە دوو هەزار مەلائیکەی تریشی بە دوای ئەوانا رەوانەکرد بۆ خوارەوە بۆ دڵئەستووورکردنی ئێوە نەك بۆ جەنگکردن •

﴿ بَلَى ﴾ :

پوختەی مەعناکە ئەوەیە کافیەو بەسە بۆتان ئەگەر خودا

---

(١) (بەدر) : ناوی سەرچاوەیەکە وەختی خۆی بەدەستی بەدر ناوێکەوە بووە ئیستە ئەو شوێنە شارەو قەزایە •

ئەو سێهەزار فریشتەیە بنێرێ بۆ یارمەتیتان . جا حەزرەت (د) دەستئەکا بە موژدەدانی تازە بە ئەهلی بەدرو بە ئیحای خودای تەعالا ئەفەرمویێت بە ئەصحابەکان :

﴿ اِن تَصْبِرُوا ﴾ :

ئەگەر ئێوە خۆتان بگرن لە زەحمەتی جەنگکردنا ٠

﴿ وتَتَّقُوا ﴾ :

وە لە کاتی صەبرەکەیشا تەقوای خواتان ببێو هەر لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق جیهاد بکەن ٠

﴿ ویَأْتُوکُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هذا ﴾ :

سوپای کورزی کوڕی جابیری موحاریبی لەهۆی کینـــەو غەزەبی خۆیانەوە بێن بۆ یارمەتی قورەیشو جەنگتان لەگـــەڵ بکەن وەکوو بیستووتانە ٠

﴿ یُمْدِدْکُمْ رَبُّکُمْ بِخَمْسَةِ آلافٍ مِنَ المَلئِکَةِ مُسَوِّمِینَ ﴾ : (١٢٥)

خودا ئیمدادتان بۆ ئەنێرێ بە پێنجهەزار مەلائیکەی وەها دوژمنەکانیان نیشانەدار ئەکەن بە شوێنی شیرو تیری غەیبی ٠ یاخود خۆیان نیشانەدار کردووە بـــە نیشانەیـــەکی دیاری لەبەرچاوی ئەو کەسانە کە ئەیانبینێ وەکوو پێغەمەر بێ (د)٠

﴿ وما جَعَلَهُ اللهُ اِلا بُشْرى لَکُمْ ﴾ :

وە خودای تەعالا ئەو ئیمدادنارنەی نەکردووە ئیللا بـــە

هۆی موژدەدان بە ئێوە ٠

﴿ ولِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ ﴾ :

وە بە هۆی ئەوە کە دڵتان دابمەزرێ‌و لە بیم‌و ترسی کافرەکان رزگار ببێ ٠

﴿ وما النَّصْرُ إلا مِنْ عِنْدِ اللهِ العَزِيزِ الحَكِيمِ ﴾: (١٢٦)

وە حەقیقەتی نەصرەت نیە ئیللا لە جانیبی ئەو خوداوە کە خاوەن عیززەتەو زاڵە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەتە لە تەسەرپرۆفاتیا ٠ ئەم نەسرەتەیش لەبەر ئەوەیە ٠

﴿ لِيَقْطَعَ طَرَفاً مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ :

بۆ ئەوە کە بازێ لە نوفووسی ئەوانەی کافرن ببڕێ‌و بیان‌کوژێ ٠

﴿ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خائِبِينَ ﴾ : (١٢٧)

یاخود کافرەکان رسوا بکاو بگەڕێنەوە بۆ وڵاتی خۆیان بە نائومێدێ ٠

بزانن ! ئەمەی کە بەیمانمان کرد لە تەفسیری ئەم ئایەتانە دامەزراوە لەسەر ئەوە کە خودای تەعالا دڵخۆشی حەزرەت (د) ئەداتەوە لە پاش رووداوی ناباری ئوحود کە بوو بە ئازار بۆ دڵی حەزرەت (د) ، وە ئەفەرموێت : ئێمە ئاگادارین لە ئەحوالی تۆ لەو کاتەدا کە لە مەدینە دەرچووی‌و جێگەی جەنگت دیاری ئەکرد بۆ یارانت . وە لەو کاتەدا کە دوو تاقم لە یارانت دڵیان

کەوتە خەیاڵی ترس لە کافرانو ئێمە ئەوانمان پارازت لـــە کردەوەی خراپ کە جیابوونەوەی ئەوان بوو لە ئێـــوە ٠ وە ئاگادارم لەم وەزعە کە بە سەرتانا هات لەبەر موخالەفەی بازێ لە یاران لە فەرمانی تۆ بەڵام تۆ دڵت تێكنەچـــێو عـــەزمت نەشکێو ئەم شکستەو پەرێشانی ئێوەیشە پڕە لە حیکمەت بـــۆ ئەوە کە جارێکی تر موخالەفەی فەرمانت نەکەن ، وە بۆ ئـــەوە بزانن لەسەر یاسای خودا جەنگ بازێ جار سوودی لێپەیـــدا ئەبێو بازێ جار زیان ، وە ئەمەیش قەی ناکاو خۆت ئەزانی کە خودا یارمەتی دان لە واقیعەی بەدرا لەو کـــاتەدا یارانت ئەترسانو تۆیش بە ئەمری من وتت پێیان خـــودا سێهـــەزار فریشتە رەوانە ئەکا بۆ یارمەتی ، هەزاریان فیعلەن ئەکەونە شەڕەوە وە دوو هەزاریان هەر بۆ زیادە دامەزراندنی دڵتانە ٠ وە هەم لەسەر وەحی لە لایەنی منەوە وتت بە یاران : ئەگـــەر سوپای کورزی کوڕی جابیر بێن بۆ سەرتانو ئێوەیش خۆگرو خاوەن پارێز بن پێنج هەزار مەلائیکەتان بۆ رەوانە ئەکـــەم ، بەڵام سوپای کورز نەهات بۆیێ ئەو فریشتانەم نەنارد ، هەروا خودا حازرە بۆ ئیمدادی تۆ ، ئەی خۆشەویست ، وە ئاگاداڕە لە ئەحوانتان ٠

جا لەم بەیانەوە دەرکەوت کە لە لایەنی خوداوە لە رووداوی ئوحودا ئیمدادی خودا بە فریشتە ناردن نەبوو ئیللا ئەو دوو فریشتەیە نەبێ کە لە بازێ ریوایەتا هەیە خودا ناردوونی بـــۆ پارازتنی حەزرەت (د) لە کوشتن ٠ وە لە بـــەر ئەوە ئیمدادی نەدان چونکی بە هۆی ئەو موخالەفەی حەزرەتەوە قەلبی حەزرەت

ئێشا وە ئەو جیلوەی کەرەمی خودایە نەما لە سەریان هەتـــا فریشتە رەوانە بکا بۆ یارمەتیدانیان ، وە باسی فریشتەکـــان هەمووی هەر عائیدە بە گێڕانـــەوەی رووداوی بەدر بـــۆ دڵخۆشکردنی حەزرەت (د) ٠

بەڵام وەکوو لە تەفسیری (روح المعانی) دەرئەکـــەوێ واتەیێ هەیە کە ئایەتی (بلی ان تصبروا وتتقوا) تا ئاخر لەسەر رووداوی ئوحودە ؛ چونکی پاش ئەوە کە قورەیشەکان خۆیان بە غاڵب زانیو رووبەڕووی مەککە گەڕانەوە ، لەو دەرچوونەیان پەشیمانبوونەوەو وتیان : ئـەبوا داخڵـی شـاری مەدینـــە ببووینایێو خۆمان دەربخستایێو فیعلەن ویستیان بگەڕێنەوە ٠

جا خودای تەعالا وەحیکرد بۆ حەزرەت (د) کە ئەمر بکا بە ئەسحابەکان خۆیان ئامادە بکـــەن بـــۆ موقابەلەی قورەیشو موژردەیشی دا بە حەزرەت (د) : هیچ باکت نەبێ لە هاتنەوەی ئەو کافرانە . وە ئەگەر ئێوە تۆزێ خۆبگرنو تەقوای خـــودا بکەن ، واتە یارەکانت بێ ئەمری تۆ نەکەن ، مادام ئەو کافرانە بەم رقو غەزەبە کە وا لە دڵیانا بگەڕێنەوە لەم سەفەرەدا خودا ئیمدادتان ئەکا بە پێنج هەزار فریشتە کە ئەو کافرانە نیشانە بکەن ، وە نەسرەت هەر لەلای خوداوەیەو یارمەتیتان ئەدا بۆ ئەوە کە بازێ لـــەو کافرانە بکوژێو بازێك رسوا بکـا بـــە نائومێدی بگەڕێنەوە ٠

جا بینا لەسەر ئەم فەرموودەی خاوەنی (روح المعانـي)ە باسی فریشتەی بەدر لە پاش کەلیمەی (بلی) ئەبڕێتەوە ، وە لە ئیبتیدای (ان تصبروا وتتقوا) هەتا ئاخری سێ ئایەت باسی

ناردنی فریشته ئەکا بۆ ئیمـدادی موسوڵمانان پاش رووداوی ئوحود بە شەرتێ ئەو کافرانە بگەڕێنەوە بەڵام بە میهرەبانـی خودا لەگەڵ حەزرەتا ترسێ کەوتە دڵی قورەیشەکان وە وایان بیست کە ئەگەر بگەڕێنەوە بۆ سەر مەدینەی مونەووەرە بەرباد ئەبن ، وە فیعلەن حەزرەت (د) بۆ ئەوە ئیسباتی هێزی خۆیان بکاو ئەوانیش بخاتە بیمەوە ئەندازەیێ لە ئەصحابەی رێکخستو رۆییشت بە دوای قورەیشەکاندا هەتا ماوەیێ ئەوسا گەڕانەوە بۆ مەدینەی مونەووەرە ٠

بزانن ! رووداوی ئوحود یەکێ بوو لە رووداوە نابارەکانی عەهدی دەعوەتی حەزرەتی پێغەمەر (د) ، لەو رووداوەدا کـــە ئەصحابەکان شکانو بلاوەیان کرد کەس نەمایەوە لە دەوری حەزرەتا (د) ئیللا دوازدە کەس ، وەکوو ، ئەبوبەکرو عومەرو عەباسو عـــەلیو زوبەیرو عەبدوڕەحمانی کوڕی سەعـدو سەعدی کوڕی ئەبـــی وەقاصو طەلحەی کوڕی عوبەیدیللاو قەتادەی کوڕی نەعمانو چەن کەسێکی تر ٠ وە لەم هەلـــەدا کافرەکان هێرشیان هێنا بـــۆ سەر حەزرەتو ئـــەم کۆمەڵـە موداڤەعەیان ئەکرد لە حەزرەت بە هەموو هێزی خۆیان ، وە ژنی کافرەکان هاتن ئەعزای شـــــهیدەکانیان ئەبڕیو عەیبداریان ئەکردن ، وە لەو کاتەدا عەبدوڵلای کوڕی قەمئە نزیك بووەوە لە حەزرەت (د) بەردی فڕێ ئەدا بۆی وە بەردێ دای لە روخساری موبارەکی لووتی بریندارکردو روخساری زامارکردو لە دانی ریزی لای راستی لە خوارەوە روباعییەی حەزرەتی شکانـــدو مەصعەبی کوڕی عومـــەیر موداڤەعەی ئەکرد لـــە حەزرەتو

عەبدوڵلای کوڕی قەمئە مەصعەبی شەهیدکردو لەبەر ئەوە کە مەصعەب زۆر نزیکی حەزرەت بوو وە عەبدوڵلای کوڕی قەمئە وای زانی حەزرەتی شەهیدکردووە ، بانگی دا بە ناو خەڵکا محەمەدم کوشت ، وە ئەو دەنگە بەناو کافرەکانا بڵاوبووەوە وە زۆر شێتگیرتر بوون بۆ هوجووم‌و ئەصحابەکان زۆرتر دڵیان زەعیف‌بووو کەوتنە بێتفاقی‌و ڕاکردن بەملاو بەولادا ٠

لەویا ئەنەسی کوڕی نەضر بانگی کرد لە ئەصحابەکان وتی: ئەگەر محەمەد کوژراوە خودای محەمەد نەکوژراوە وە ئیتر ئێوە لە پاش محەمەد ژیانتان بۆچیە ! یاڵڵا گردببنەوەو جیهاد بکەن‌و شەڕ بکەن لەسەر دینی محەمەدو بمرن لەسەر ئەو حاڵە کە محەمەد مردووە لەسەری ، وە سەری بەرزەوەکردو وتی : (اللهم اني اعتذر اليك من هؤلاء المسلمين وابرء اليك مما جاء به المشركون) ٠

لە پاشا حەزرەت خۆی بانگی‌کرد لە موسوڵمانەکان : ماوم گرد ببنەوە لێم‌و نزیکی (٣٠) سی کەسی لێگردبووەوەو کافرەکانیان دوور خستەوە لێی لەویا حەزرەت چاوی کەوت بە پیاوێ لە صووڕەتی مەصعەبی کوڕی عومەیردا وای زانی مەصعەبەو نەکوژراوە ، بانگی لێکرد یا مەصعەب نزیك‌بەرەوە لێم ! ئەویش عەرزی کرد : من مەصعەب نیم ، جا حەزرەت حاڵی بوو کە ئەو کەسە لە مەلائیکەیەو دیفاع لە حەزرەت ئەکا ٠

وە لەویا سەعدی کوڕی ئەبی‌وەقاص ئەوەندە تیری هاویت هەردوو لای کەوانەکەی زایە بوو وە حەزرەت تیردانەکەی خۆی پێداو فەرمووی : (ارم فداك أبي وامي) ، وە ئەبو طەلحە

تیراندازێکی چاك بوو دوو کەوانی لەو رۆژەدا شکاند وە کەسێ لە یاران کاتێ رائەبورد حەزرەت ئەیفەرموو : بەشی ئەبو طەلحە بدە لە سەرە تیر • وە لەو رۆژەدا دەستی ئەبو طەلحە لە کـــار کەوت ئـــەوەندە ماندوو بوو ، وە چاوی قەتادەی کوڕی نوعمان کەوتە سەر روخساری ، جا حەزرەت (د) چاوەکـــەی خستەوە جێگەی خۆی بە قودرەتی خودا پەیوەست بووەوەو لەوسا باشتر ئەیبینی ، جا حەزرەت لەو شوێنی خۆیە هەستا جێگەکەی گۆڕیو سەرکەوت بۆ شوێنێکی قایمتر ، لەو کاتەدا ئوبەیی کـــوڕی خەلەف رایکرد بە شوێنی حەزرەتاو وتی : قەت رزگار نەبـــم ئەگەر نەتکوژم ، لەویا حەزرەت (د) حەربەیەکی لە حارثـــــی کوڕی صەمە وەرگرتو دای بە گەردنی ئوبەیداو کـــەوت ، وە هاواری ئەکرد ئەیوت : ئەم ئێشە وا لە گیانی منداا ئەگەر لـــە گیانی هەموو هۆزی رەبیعەو موضەردا بوایێ ئەمردن ! وە پاش رۆژێ مردو رۆییشت بۆ شوێنی شوومی خۆی •

جا ئەبو سوفیان کە باسی کوشتنی حەزرەتی بیستبوو لەناو کافرەکانەوە بانگی کرد : محەمەد ماوە لە ناوتانا ؟ حـــەزرەت فەرمووی : جوابی مەدەنەوە ، هەتا سێجار بانگی کرد کـــەس جوابی نەدایەوە ، جا بانگی کـــرد : کوڕی ئەبـــو قوحافە وا لەناوتانا ؟ کەس جوابی نەدایەوە ، جا بانگی کرد : عومەر ماوە لە ناوتانا ؟ کەس جوابی نەدایەوە ، ئەبو سوفیان رۆییشت بـۆ لای کافرەکان پێیوتن : ئەوانە کەسیان نەماون • لێرەدا عومەر خۆی پێنەگیرا بانگی کرد : وەڵڵا درۆت کرد ئەوانەی کە تـــۆ ناوت بردن هەموویان ماونو بەشی تۆمـــان ماوە کـــە تۆڵەت لێبستێننو بزانە کوژراوی ئێمە هەموو ران لە بەهەشـــتاو

کوژراوی نێوه وان لەناو ئاگراو ، حەرب وەکو دولچە وایە هەر ساتێ وا بەدەستی کەسێکەوە .

جا ئەبو سوفیان بانگی کرد : ئێوه بازێ کوژراو ئەبینن کە عەیبدار کراون من ئەمرم پێ نەکردوونو دەستیکرد بە خوێندنەوەی نەشیدی خۆیانە (اعل هبل ، اعل هبل !) ئەمان بێدەنگ بوون ، حەزرەت فەرمووی : بۆ جوابی نادەنەوە ؟! وتیان : چی بڵێین؟ فەرمووی : بڵێن (الله أعلى وأجل ، الله أعلى وأجل) ، جا ئەبو سوفیان وتی : (ان لنا العزى ولا عزى لكم !) ، حەزرەت فەرمووی : بڵێن (الله مولينا ولا مولى لكم) . هەروا پاش ماوەیێ کافرەکان گەڕانەوەوکەوتنە ڕێ بۆ مەککەو بە خۆشی دەرچوون .

جا حەزرەت (د) گەڕایەوە بۆ مەدینەو زۆر دۆعای شەڕی ئەکرد لەو کافرانە وەکوو بوخاریو ترمذیو نەسائی ریوایەت ئەکەن لە ئیبنو عومەرەوە (خ) کە حەزرەت ئەیفەرموو : (اللهم العن ابا سفيان ، اللهم العن الحارث بن هشام ، اللهم العن سهيل بن عمرو . اللهم العن صفوان بن امية !!) وە تا چەن ڕۆژێ دەوامی کرد لەسەر دۆعاکردن جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە .

﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست نیە بۆ تۆ لە حوکمی قەزاو قەدەر هیچ شتێ کەم یا زۆر .

﴿ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ﴾ :

وه به دەستی تۆ نیە ئەمە کە خودا تەوبەیان لێ قەبووڵ بکا ، خودا خۆی ئەتوانێ کـــە تۆبەیان لێ قەبووڵ بکا کاتێ کـــە تۆبەیان کرد ٠

﴿أَو يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظالِمُونَ﴾ : (١٢٨)

یاخود بە دەستی تۆ نیە ئەگەر خودا عەزابیان بدا لە دنیادا یا لە قیامەتا ؛ چونکی بە راستی ئەو کافرانە ستەمگارن ٠

﴿ وَلِلّهِ ما في السَّمَواتِ وما في الأرضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە پادشایی بەسەر هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا ٠

﴿ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ ويُعَذِّبُ مَنْ يَشـــاءُ واللهُ غَفُورٌ رَحيمٌ ﴾ : (١٢٩)

عەفو ئەکا ئەوەی خواستی لەسەر عەفوی هەبێ وە عەزاب ئەدا ئەو کەسەی خواستی لەسەر عەزابدانی هەبێ ٠ وە خودای تەعالا میهرەبانو تاوانبەخشە ٠

جا لەفزی (أو يتوب) و (أو يعذبهم) بە نەصبەی ئاخریان بە تەقدیری عامیلی ناصیبە وە لەسەر تەئویلیان بە مەصـــدەر مەعطووف ئەبن لەسەر لەفظی (أمر) و تەقدیری کەلام (ليس لك من الامر أو التوبة عليهم او تعذيبهم شيء مطلقا والكـــل راجع الى الله تعالى) ٠

جا لەبەر ئەوەی زیانی سوودخواردن زیاتێکە ئەبێ بە هۆی مەحوبوونەوەی گەلێ خانەدانو گەلێ ئەولادو نەتەوە وەکـــوو

چۆن له جەنگدا ئەم عالەمە ئەکوژرێ‌و کەس رەحم بە کەس ناکا ... وە لەولایشەوە خودا ئیعلانی شەڕی کردووە لەسەر سوودخۆر .. خودای تەعالا بە شوێنی رووداوی جەنگی ئوحدا ئایەتی مەنعی سوودخواردنی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا الرِّبا أَضْعافاً مُضاعَفَةً ﴾ :

ئەفەرموێت : ئەی کەسانێ کە ئیمانو باوەڕتان هەیە بە خوداو پێغەمبەر سوود مەخۆن بە چەندقات زیاد لە سوودە دیاری کراوەکە لە ئەووەڵەوە ، کە ئەم چەن قاتە زیادەیش وەرئەگرن بەهۆی دووقاتکردنەوەی سوود لە وادەی قەرزوەرگرتنا لە کابرای قەرزار .

ریوایەتکراوە لە عەطاء ئەڵێ : عەرەب وەختی خۆی مانیان ئەفرۆشت بە قەرز بە وادەی ساڵێ ـ مەئەلا ـ بە دە دینار ، وە کاتێ وادەی قەرزەکە ئەهات مادام کابرا پارەی نەبوایە بیداتەوە ئەو دە دینارەیان ئەکرد بە دوازدە دینار ـ مەئەلا ـ وە لە وادەکەیشیان زیاد ئەکرد تا ئەبوو بە دوو ساڵ ، وە لە ئاخری دوو ساڵەکەدا مادام کابرای قەرزار پارەی نەبوایە بیداتەوە ئەو دوو دینارە زیادەیانە ئەکرد بە چوار دینارو وادەکەیان پاش ئەخست بۆ سێ ساڵ ، وە لە ئاخری سێساڵەدا زیادەکەیان ئەکرد بە هەشت دینار ... ئەم موعامەلە ئەبوو بە خواردنی سوودی جەن قات زیاتر لە سوودە ئەصڵییەکە بە هۆی ئەو موضاعەفاتەوە . وا ئە بوو کابرای قەرزار چارەی نەئەما مەگەر لەو وڵاتە رای بکردایە ! جا خودای تەعالا مەنعی

موسوڵمانانی کرد لـه ئیستیمرار بەو یاسـا ناهەمواری زەمانی جاهیلیەتەو بە تەئکید ئەمری کرد بە تەقواو پارێز لە عیقابی خوداو فەرمووی :

﴿ واتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُون ﴾ : (١٣٠)

واتە تەقوای خودا بکەنو تەرکی ئەم یاسا ناشیرینە بکەن، بەڵکو خودا رزگارتان بکات ٠

﴿ واتَّقُوا النَّارَ الَّتي أُعِدَّتْ لِلْكافِرينَ ﴾ : (١٣١)

وە خۆتان بپارێزن بە هۆی پارێزکردن لە تاوانباری لەو ئاگرە سەختە ناهەمواڕە کەبە تایبەتی ئامادەکراوە بۆ کافرەکان٠ واتە ئەساسەن خودا نایەوێ ئادەمیزاد عەزاب بدا مادام ئیمانی ببێ ٠ هاتو کافر بوو خۆی بۆ خۆی ئامادە ئەکا بۆ ئەو عەزابە ناباڕە ٠ جا هەرکەسێ پارێزی نەکرد لە گوناح ئەوە خـــۆی کردووە بە هاوڕێی کافرەکان لە موبالات نەکردن بە گوناحا جا خودا عەزابی ئەدا ٠

یاخود ئەگەر ئینسان ــ خودا نەخواستە ــ موبالاتی نەکرد بە تاوان دڵی ڕەش ئەبێتەوە هەتا ئەندازەیێ قیمەتی فەرمانی خودای لەلا نامێنێو ــ پەنا بەخودا ــ کافر ئەبێ ٠ وە واقیعـا لەم حاڵەدا موستەحەق ئەبێ بە عەزابـی جەهەننەم وەکـــــوو کافرەکان ٠

ئەم ئایەتە ئیشارەیە بۆ لای ئەوە کـە سوودخواردن پێش قەرەووڵی کوفرە ، مادام کابرا دەوامی کرد لە سەر سوودخواردن غاڵبا کافر ئەبێ ٠

﴿ وأطيعوا اللهَ والرَّسولَ لعلَّكمْ ترْحمُون ﴾ :

(۱۳۲)

وه فەرمانبەرداری خوداو پێغەمەری خودا بکەن رجایە کە رەحمتان پێ بکرێ ٠

﴿ وسارِعُوا إلى مَغْفِرَةٍ مِنْ ربِّكُمْ ﴾ :

پەلەپەل بکەن بە بەجێهێنانی فەرمانی خودا بۆ ئەوە کە خودای ئێوە تاوانتان بپۆشێ ٠

﴿ وجَنَّةٍ عَرْضُها السَّمواتُ والأرْضُ ﴾ :

وە پەلەپەل بکەن بۆ ئیستیحقاقی ئەو بەهەشتە گوشادە کە پانایيەکەی بە قەی پانایی ئاسمانەکانو عەرزە ٠

﴿ أُعِدَّتْ للمُتَّقينَ ﴾ : (۱۳۳)

کە حازرو ئامادە کراوە بۆ ئەو کەسانە کە خاوەن تەقوانو خۆیان پارازتووە لە کوفرو لە هەڵگرتنی تاوانی گەورەو لە رۆچوون بە خۆشەویستی دنیادا ٠

هەرچەن خودای تەعالا جێگەیێ دیاری مەعلووم نەکردووە بۆ بەهەشت بەڵام لە فەرموودەی حەزرەت کە فەرموویەتی : (سقف الجنة عرش الرحمن) دەرئەکەوێ کە بەهەشت عالەمێکی زۆر گۆشادو پانو دریژ بێ لە ژوور ئاسمانەکانو لە خوار عەرشەوە ، هەروا لە ئایەتی چل لە سووڕەتی ئەعراف (ان الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط وكذلك نجزى المجرمين) ، وە لەو حەدیثا کە ئەبو زەڕی غەفاری ریوایەتی

کردووه دەرئەکەوێ کـــە عەرزو ئاسمانەکان بـــە نیسبەتی کورسییەوە وەکو حەلقەیێکە لە سارایەکدا،وە کورسی نیسبەت بە بەهەشت وەکوو هەلقەیێکە لە دەشتێکدا ٠

وەلحاصل خودای تەعالا لەم عالەمی مەوجوودی موعتەبەرەدا کە مەگەر خۆی بزانێ چۆنەو مەسافەی چەندێکە ئەم عـــەرزو ئاسمانو ئەسێرانەی دروستکردووە ، وە لە ژووری ئەمانەوە کورسیو ، لە ژووری کورسیو لـــە ژێر عەرشا بەهەشـــتی دروستکردووە ٠ وە ئەم بەهەشتە ئیستە مەوجوودە خـــودا دروستی کردووەو ئامادەی کردووە بۆ ئەوانە کە موستەحەقـی بەهەشتن ، وە لـــە رۆژی قیامەتا تـــا ئەڕۆنە ناوی لەســەر تەقسیماتێکیشەرعی بە پێی عیلمی خودا بە جەزای عیبادی خۆی بە فەزڵو ئیحسانی خۆی ٠

هەروا عالەمی جەهەننەم ئەویش مەخلووقەو ئامادە کراوە بۆ ئەوانە کە ئیستیحقاقی عەزابیان هەیە لەو شوێنەدا کە خودا بڕیاری داوە ٠

جا خودای تەعالا بەیانی ئەو ئەهلی تەقوایە کردووە بـــە چەن سیفەت ؛ یەکەم کە ئەفەرموێت :

﴿ الَّذينَ يُنْفِقُونَ في السَّرَّاءِ والضَّرَّاءِ ﴾ :

ئەو کەسانە کە مالّی خۆیان سەرف ئەکەن لە ڕێگەی خودادا لە کاتی خۆشیو ناخۆشیدا لە وەختی هەرزانیو گرانیو لـــە کاتی لەشساغیو بیماریدا ٠ سیفەتی دووەم :

﴿ والْكاظِمينَ الغَيْظَ ﴾ :

واتە ئەو خاوەن تەقوایانە کـــە رقو دڵگـرانی خۆیان ئەخۆنەوەو دەری نابڕن • سیفەتی سێیەم وا لەم عیبارەتەدا :

﴿ والعافِين عنِ النّاسِ ﴾ :

واتە ئەو خاوەن تەقوایانە کە ئادەمیزاد عەفو ئەکەن لـــە ئازاردانیان لە کاتێکا تەوانایان هەیە کە ئازاریان بدەن بـــە مەحزی چاکەو ئیحسانکردن •

﴿ واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ ﴾ : (١٣٤)

وە خودای تەعالا چاکەکەرانی خۆش دەوێ • وە سیفەتی پێنجەم بەیانکراوە لە فەرموودەی :

﴿ والذِينَ إذا فَعَلوا فاحِشَةً أَو ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ ــ ومَـــنْ يَغْفِـــرُ الذُّنوب إلا اللهُ ؟ ــ ولَمْ يُصِرّوا على ما فَعَلُوا وَهُـــمْ يَعْلَمُونَ ﴾ : (١٣٥)

واتە ئەو خاوەن تەقوایانە کە حاڵیان وایە هەرکاتێ کارێکی شەرم ئاوەری ناشیرینیان کرد وەکوو زیناکردن بێ یا ستەمیان لە خۆیان کرد بە تاوانێکی غەیری فەحشکاری وەکوو تەعەڕوض بۆ نەفس یا بۆ ماڵ یا بۆ پایەی کەسێ •• بیری قاری خـــودای گەورە ئەکەنەوەو ئەپاڕێنەوە لە خوداو داوای عـــەفوی لـــێ ئەکەنو لەسەر کردەوە نابارە ناهەمواڕەکەی خۆیان دەوام ناکەن لەگەڵ عیلمو زانستا • وە لە حەقیقەتا کارێکی زۆر باش ئەکەن کە داوای عەفو لە خودا ئەکەن ؛ چونکی کێ هەیە کە تاوانپۆش بێ بۆ بەندەکان غەیری پەروەردگاری میهرەبان ؟ •

﴿ أولئِكَ جَزائُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئەم سیفەتانەیان هەیە جەزایان عەفوو تاوانپۆشییە لە لایەنی خودای خۆیانەوە ٠

﴿ وجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحتِها الأَنهارُ ﴾ :

وە چەن بەهەشتێکە کە جۆباری زەلاڵ لە ژێریان رەوان ئەبێ ٠

﴿ خالِدينَ فيها ﴾ :

وە حاڵی ئەو کەسانە کە ئەڕۆنە ناویان وەهایە بڕیاری دەوامیان بۆ دراوە لەو بەهەشتانەدا هەتا هەتایە ٠

﴿ ونِعْمَ أَجْرُ العامِلِين ﴾ : (١٣٦)

زۆر جوانە پاداشی ئەوانە کە کردەوەی باشیان هەیە لەبەر رەزای خودای تەعالا ٠

بێداربن ! ئیستیغفار لەو ئایەتەدا بە نیسبەتی ئەو گوناهانە کە هەر حەقی خودان تەوبەو پەشیمانبوونەوەیە بە دڵو عەزمە لەسەر ئەوە کە جارێکی تر نەگەڕێنەوە بۆ سەر ئەو تاوانە ٠ وە ئەگەر حەقی مەخلووقیشیان تێدایە وەکوو ئەوە کەسێ بکوژێ یا ماڵێ داگیر بکا ئەوە ئیستیغفار بە نیسبەتی ئەوانەوە عیبارەتە لە رەدی حوقووقی ماڵیو داوای عەفو لە خاوەن حەقی غەیرەماڵی ئەگەر لە فیتنە نەترسێ ، بەڵام ئەگەر ترسا لە فیتنە وەکوو ئەوە جنێوی دابێ بە کەسێ یا حەقێکی وای لەسەر بێ ئەگەر دەری بڕێ ئاشووب پەیدا ببێ ئەوە

شاردنەوەی پێویستە بۆ ئەوە کە تاوانەکەی نەبێ بە هۆی چەن تاوان ٠

﴿ قدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ﴾ :

بە راستی رابووردووە لە پێش زەمانی ئێوەدا واقیعات و رووداوی زۆر کە خودای تەعالا رایبواردوون بەسەر ئوممەتی خاوەن ئیمان و ئوممەتی کافرو بێ ئیماندا ، وە بەسەر ئوممەتی راستکارو بەسەر ئوممەتی ستەمکارا ٠٠٠

﴿ فَسِيرُوا فِي الأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴾ : (١٣٧)

جا بڕۆن بگەڕێن بە دنیادا تەماشا بکەن و مولاحەزەی ئاساری خەرابەی شاران و وێرانەی دیاران و نووسراوی ئەشکەوت و مەغاران بکەن ، وە یا ئەگەر خوێندەوارن تەماشای مێژووی جیهان بکەن هەتا باش تێ بگەن لەگەڵ ئەوەدا کە قیامەت جەزاخانەی ئادەمیزادە ٠ هەر نەفسی ئەم جیهانەیش وەکوو دادگای عالەمی وایەو هەر کەسێو هەر ئوممەتێ بە ئەنجامی خۆی ئەگا ٠ کەوابێ ئەبێ بزانن تەنیا ئێوە لە جەنگی کافرانا گیرۆدەی کوشتن و بریندار نەبوون ، بەڵکو گەلێ پێغەمەران لە بەنی ئیسرائیل و غەیری بەنی ئیسرائیل و ئەتباعەکانیان کەوتوونەتە جەنگەوە لەگەڵ کافراناو گەلێکیان لێ کوژراوە بەڵام لە ئەنجاما سەرکەوتن هەر بۆ حەق و حەقیقەتە ٠

﴿ هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ (١٣٨)

ئەم قورئانە کە رەوانەمکردووە بۆ سەر خۆشەویست بـۆ دەستووری خۆی و پەیڕەوەکانی بەیانەو ئەحکام رووندکەرەوەیەو هۆی شارەزاکردنەو ئامۆژگاریەیە بۆ ئەوانە کـــە عەقڵدارنو تەقوای خودا ئەکەنو ئەیانـــەوێ لە عەزابو جەزای ئازاردای قیامەت رزگار ببن ٠

﴿ولا تَهِنُوا﴾ :

سست مەبن ٠

﴿ ولا تَحْزَنُوا ﴾ :

زویریش مەبن بەو کارەساتە کـــە تووشتان بـــوو لـــە (ئوحود)ا ٠

﴿ وأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ ﴾ :

وە ئێوە بەرزتر ئەبن بەسەر کافرەکانا ٠

﴿ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِين ﴾ : (١٣٩)

ئەگەر دامەزراو بن لەدینو ئیمانی خۆتانا ٠

﴿ إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکانی رووداوی ئوحود ئەگەر ئێوە بریـــنو شکستەیەکتان تووش بوو لە ئوحودا ٠

﴿ فَقَدْ مَسَّ القَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ ﴾ :

کافرەکان شکستەێیکی وەکوو ئێوەیان تووش بوو لـــــە رووداوی بەدرا ٠

﴿ وتِلْكَ الأيَّامُ نُداوِلُها بَينَ النَّاسِ ﴾ :

وه ئەم ئەییامو زەمانە دائیر ئەکەینو رائەبوورێن لە بەینی ئادەمیزادا ٠

﴿ ولِيَعْلَمَ اللهُ الَّذينَ آمَنُوا ويَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَداءَ ﴾ :

با عیلمی خودا تەعەللوق ببەستێ بەوانەتانەوە کە بە راستی خاوەن ئیمانو دامەزراوە لە نەفسی خۆیاو چەن شاهیدێ لە خۆتان وەکوو غەیری خۆتان بگرێ بۆ ئاگاداری لەسەر ئیمانو دامەزرانی حاڵتان ٠ ئەمە زۆر بەسوودە بۆ راگرتنی مێزووی کارەساتەکانی جیهانو بۆ سەربەرزی رۆژی قیامەتیشتان ٠ وە یاخود با خودای تەعالا چەن کەسێکتان بکوژێ لە رێگەی بەرزکردنەوەی ئاڵای راستیدا هەتا بێجگە لە سەربەرزی دنیاتان لە رۆژی قیامەتا لەگەڵ ئەوانا حەشر بکرێن کە خودا نیعمەتی خۆی رژاندووە بە سەریانا لە پێغەمبەران (د) ، وە لەوانە کە صدیق بوون:ئیمانیان بووە بە غەیبو باوەڕیان کردووە بە رەهبەرە سەربەرزەکان ، وە لەوانە کە لە رێگەی خودادا بە خوێنی خۆیان رووی عەرزیان رەنگکردووە لەگەڵ ئەوانەدا کە بۆ خودا سوڵحاون ٠٠ خودا لە هەموویان رازی بێو لە ئێمەیش لەگەڵ ئەوانا ٠

بزانن ! خودای تەعالا عیلمی هەیە بە هەموو شتێ (ازلا وابدا) بەڵام هەرچی رووئەدا بە سیفەتی رووداوی تازە دووبارە عیلمی خودا تەعەللوق ئەبەستێ پێیەوەو ، هەرچی (لیعلم الله) و ئەمسالی ئەوەهەیە لە قورئانا لەسەر ئەم

ئیعتیبارەیە ٠

﴿ واللهُ لا یُحِبُّ الظّالمینَ ﴾ : (١٤٠)

وە بەراستی خودا هەموو ستەمکارێ ئەبوغزێنێو رقیەتی لێیانو ئەگەر ماوەیێ مۆڵەتیان بدا لە رۆژی خۆیـا ئەیانگرێو باش ئەیاندا بە عەرزا ٠ خودا ئیمهالی هەیە بەڵام ئیهمالی نیە ٠ پەنا بەخوداو بە میهرەبانییەکەی ٠

﴿ ولِیُمَحِّصَ اللهُ الَّذیـنَ آمَنـوا ویَمْحَـقَ الکافِرینَ ﴾ : (١٤١)

وە ئەو کارەساتەی بەسەرتانا هێنا بۆ ئەوە کـە خودای تەعالا موسوڵمانەکان پاك بکاتەوە لە تاوانێ کە لەسەریان بوو، وە لە ئەوهامو خەیاڵاتی غەیرەموناسب کە گومانی ئەوە بـوو موسوڵمانان ناشکێن لە جەنگا ٠ وە لە ئەنانییەتو خۆخۆشویستنو منافەقەکان ؛ چونکی ئەگەر رووداوی ئـوحود نەبوایێ قابیـل بـوو بازێ کەس وا گومانـی ببردایە کـە عەبدوڵلای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول موسوڵمانە ، بەڵام لەو رۆژەدا دەرکەوت کە فڕی بەسەر ئیسلامەوە نیە ؛ چونکە هەزار عوزری شڕۆڵەی ببوایە ئەو رۆژە رۆژی ئەوە نەبوو کە ئەو سوپایە کەم بکاتەوە بە ئەندازەی سێیەك ، وە ئەگەر گەورەیی دەروونی حەزرەت نەبوایە پاش ئەو رووداوی ئوحودە لەهەر هەڵێکا ببوایە ئەبوو هەمووی دەربکردنایە لە مەدینەی مونەوەرە ، با لەوە زیاتر ئەو بوومە پاکە شووم نەکەن ٠٠ وە (بالآخرة) تا پاکیشیان بکاتەوە لە بێئەمری حەزرەت ؛ چونکی بـە ئاشکرا دیـارە ئەگـەر

تیراندازەکان پشتی سوپای حەزرەتیان چـــۆڵ نەکردایـــێ دوژمنەکان جەسارەتیان نەدەکرد بێن بۆ نزیکی حەزرەت یـــان بگەن بەو بەرزیو ددانەیە ئەوان بە سەریەوە بوون • پەنجـا تیرئەندازی پالەوان کەم نیە کە لە شوێنێکی بەرزەوە تیر بخا لە دوژمنێ لە خوا ە بەرزەوە ببن • بەڵام حیکمەتی خودا کەس نایزانێ خۆی نەبێ •

وە لە لام وایە حیکمەتی لـــە هەموو بەرزتر ئەوە بوو تـــا ریسالەتی پێغەمەر (د) وەکو رۆژ بە ناوەڕاستی ئاســـمانەوە دەربکەوێ ئەم زاتە چۆن لە ئینتیصاراتی بەدرا لەسەر حاڵـــی خۆی ثابت بوو هەروەها لەم رووداوی ئوحودەیشا هەر نەگۆڕاو بە وێنەی پیاوێکی سەلاری سوپاسالاری دامەزراو عەزمـــی نەشکاو نەگریا بۆ حەمزەو بـــۆ خزمەکانیو بـــۆ ئەصحابە شەهیدەکانی ، وە بە وێنـــەی پالەوانی نـــەبەز بەو خوێنـــەوە سوپایەکی رێکخستو کەوتە شوێن دوژمنەکانی هەتا وا حاڵی نەبن کە محەمەد کەوتووەو بێدەست بووە ، وە وا بزانن تـــازە هێزی رۆحو قەلبی موبارەکی کەوتووەتە پرتەوداندو ئامادەیـــە بۆ هەموو رووداوێکی وەها •

هەزاران سەلام لەو کەسەی وابـــێ
کە حوببی نەفسی لـــەلا نەمابـــێ
هەزارن ســـەلام لـــەو گەورە مەردە
کـــــە پالەوانی رۆژی نـــەبـــەردە
هەزاران ســـەلام لـــەو شامەردانە
لـــە رووی جیهانـــا ئەبنـــە تاقانـــــە
هەزاران ســـەلام لـــەو خوداناسە
کە خاوەن دینو ئایینی راســـــە

هەزاران سەلام لە مەردی تەواو
حەقناس ، خوداناس ، هەرگیز نەگۆڕاو
هەزاران سەلام لەوەی تێکۆشێ
تا جیهان بەرگی بەرزی بپۆشێ
سەلام لە خۆیو لە گشت یارانی
لە ڕێی خودادا فیداکارانی
کام یار ؟ ئەوانە وەکوو خەرمانە
بوون بە هەڵقەی ئەو ماهە تابانە
مەصعەب بە سەهلی لەگەڵ ئالآدا
ئەگەڕا بە دەور بەژنی بالآدا
بەو سەعدە لەبەر ئازادی عەزمی
فەرمووی : (فداك ابي وامي)
ئەبو دوجانەی جانانەی جوان
بەسەر حەزرەتا بووبوو بە قەڵغان !
زوبەیر وەکوو چەرخ ئەسووڕایەوە
هەتا ئاگرەکەی بۆ کوژایەوە
کوردێکم بە مآڵ بە ڕۆح و گیانم
بە قوربانی شای خاوەن پەیمانم
ئەو شاهە کەوا ڕەحمەتی عامە
ڕەهبەری ڕێگەی دینی ئیسلامە
(نامی) تا ماوە ئەنا ئەخوێنێ
بەم شاها چونکی بەرزی ئەنوێنێ

★ ★ ★

جا خودای تەعالا ڕوو ئەکاتە ئەصحابەکانی ئوحودو دەست ئەکا بە ئامۆژگارییان لەسەر یاسای سوننەتوڵلآو ئەفەرموێت :

ئادەمیزاد خواە دینی بێ یا دنیایی بێ لە یاسای سوننەتوڵلآ

دەرناچێ و لەو یاسانەیە کە خودا دایمەزراندووە ئەمە کـــــە کۆمەڵێ دینخواە پێویستە ماڵ و رۆح و عەلاقەیان بکەن بـــــە فیدای ئـــەو هەدەفە کە کەوتوونە شوێنی ئەگەرنا ناگـــەن بـــە غایەی خۆیان و ئەفەرموێت :

﴿ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الجَنَّةَ ولَمَّا يَعْلَمِ اللهُ الَّذينَ جاهَدُوا مِنْكُمْ ويَعْلَمَ الصَّابِرينَ ؟ ﴾ : (١٤٢)

واتە : یا خەیر باوەڕتان وەهابوو کە موستەحەقی چوونـــە بەهەشت ببن وەلحاڵ هێشتا عیلمی خودا تەعەللوقی نەبەستووە بەوانەوە کە جیهاد ئەکەن لە ڕێگەی خودادا وە یا لە ڕێگەی خودا صەبر ئەکەن و خۆئەگرن لـــە بـــەر باری مەینەت و مەرارەتی دنیادا ؟

﴿ ولَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ المَوت مِـنْ قَبْـــلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ﴾ :

وە بە ڕاستی ئێوە بە داوای خۆتان ئارەزووی مردنتـــان ئەکرد لە ڕێگەی خودادا لە پێش ئەوەدا پێی بگەن .

﴿ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وأَنْتُمْ تَنْظُرونَ ﴾ : (١٤٣)

دەی وا چاوتان کەوت بە مردن بە هۆی چاوپێکەوتنی بـــرا کوژراوەکانتانەوە و ئێوە ئەتانڕوانی بۆیان . جا ئەگەر ئێـــوە لەو تەمەننا پێشووەدا ڕاستتان کردووە ئیتر لـــەم کارەساتـــە بۆچی دڵگران بوون ؟ ئەو مردنە کە داواتان ئەکرد ئەمە بـــوو پێویست بوو پێتان خۆش بێ .

﴿ وما مُحَمَّدٌ إلا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِـــهِ الرُّسُلُ ﴾ :

محەمەد هیچ کەسێ نیە ئیللا پێغەمەرێکە کە لەپێش زەمانی ئەودا چەن پێغەمەری دی ڕابوردوون .

﴿ أَفَـــاِنْ مـــاتَ أو قُتِـــل انْقَلَبْتُـــمْ عـلى أَعْقابِكُمْ ؟! ﴾ :

ئایا ئەگەر ئەو بمـــرێ یا بکوژرێ ئێوە وەرئەگەڕێـــن لەسەر پاژنەتان بەرەودوا ؟! واتە ئەگـەڕێنەوە بـــۆ کوفر (العیاذ بالله) ؟ ئەم جوملە تەعریضە بەو کەسانەیان کـــە شەیتان خستیە دڵیانەوە پاش بیستنـی کوژرانی حەزرەت (د) چارەسەری خۆیـان بکەنو پەنا بەرنەوە بۆ لای پیاوەگەورەکانی قورەیش ٠ یاخود جەوابی ئەو واتە هەڵەیە کە بازێ لە منافەقەکان لە بیستنی کوژرانی حەزرەتا وتی بە بازێ لە موسوڵمانەکان : هەتا زووە بڕۆن پەنا ببەن بە گەورەکانی قورەیشو بڕۆنەوە بۆ سەر دینی ئەوان ٠

﴿ ومَنْ ینْقَلِبْ علی عَقِبَیْهِ فَلَنْ یَضُـــرَّ اللهَ شیْئاً : ﴾

وەڵحاڵ هەرکەســـێ هەڵسووڕێتەوە لەســـەر هـــەردوو پاژنەکانیو پاشەوپاش بڕوا (واتە مورتەد ببێتەوە) هیچ زیانێ بە بارەگای بەرزی کیبریای خودا ناداو هەر خۆی زیان ئەکا ٠

﴿ وسَیَجْزِي اللهُ الشّاکِرِینَ ﴾ : (١٤٤)

وە بە راستی خودا لەمەولا جەزای ئەو کەسانە ئەداتەوە کە شوکری خودایان کردووە لەسەر نیعمەتی ئیسلامو زەحمەتەکانیان بە رەحمەت زانیوە ٠

وە ئەم ئایەتە پیرۆزە ئیشارەیە بە رووداوێ لـــە رۆژی حەربی ئوحودا ، وەکوو ریوایەتکراوە لـــە عومەرەوە (خ) فەرموویەتی : لە رۆژی واقیعەکـــەدا بلاوەمان کردبوو وە دوورکەتبووینەوە لە حەزرەت (د) و سەرکەوتم بـە کێوەکەدا

لەو کاتەدا بیستم دەنگێ لە ناو کافرەکانەوە هات بەم شێوە (محەمەد کوژرا) ! منیش بانگمکرد : هەرکەسێ بڵێ محەمەد کوژرا ئەدەم لە گەردنی ! کە روانیم چاوم کەوت بە حەزرەت (د) وە ئەصحابەکان مەشغوڵ بوون ئەگەڕانەوە بۆ دەوری ، لەو کاتەدا یەکێ بانگی ئەکرد : (الا ان محمدا قد قتل فارجعوا الی دینکم الاول) وە ئەم ئایەتە لەسەر ئەوە هاتووەتە خوارەوە.

وە بەیهەقی لە (دلائل النبوة)دا ریوایەت ئەکا : کە پیاوێ لە موهاجیرین رابورد بەلای یەکێ لە ئەنصارا لە ئاخر ئەنفاسا لە نزیکی مردنیا ئەمیش پێـــــیوت : محەمەد کوژرا ! جـــا ئەنصارییەکە (خ) فەرمووی : ئەگەر کوژرابێتیش قـەی ناکا . ئەو دینەکەی تەبلیغکردو گەیاندی ! دەبڕۆن ئێوەیش جەنگ بکەنو دیفاع بکەن لە دینی خۆتان . وە ئەم ئایەتە لەسەر ئـەوە هاتەخوارەوەو مانیع نیە لەسەر هەردوو ســـــەبەبەکە نازڵ بووبێ .

﴿ وما کان لِنفسٍ ان تَمُوت اِلا بِاِذنِ اللهِ کِتابـاً مُؤجَّلاً ﴾ :

جا خودای تەعالا لۆمەی ئەو کەسانە ئەکا کـە لە مردنو کوژران ئەترسنو لە رۆژی رووداوەکەدا دوورکەوتنەوە لـە حەزرەت (د) نەکا بکوژرێن ، وە ئەفەرموێت : بۆ هیچ نەفسێو هیچ گیانلەبەرێ مردن نیە ئیللا بە خواستی خودا نەبێ . وە خودا مردنی گیانلەبەری نووسیوە بە نووسینێکی موەقـەتو بڕیاردراو لە ئانێکی دیاریدا کە بەرو دوا ناکا .

﴿ ومَنْ يُرِدْ ثَوابَ الدُّنيا نُؤتِهِ مِنْها ، ومَنْ يُرِدْ ثَوابَ الآخِرَةِ نُؤتِهِ مِنها ﴾ :

جا ئیتر هەرکەسێ هەر خێرو سوودی دنیـــــای ئەوێو نایەوێ تێکۆشێو جیهاد بکا لە ڕێگەی دینا ئەوە سوودی دنیای پێئەدەین ، وە هەرکەسێ خێرو سوودی پاشەڕۆژی ئەوێو خۆی ئەهاوێتە ناو کۆڕەی جیهادو جەنگەوە لـــەبۆ سوودی پاشەڕۆژ ئەوە لە سوودی ئەو ڕۆژەی پێئەدەین ٠

﴿ وسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴾ : (١٤٥)

وە لەمەولا جەزای ئەو کەسانە ئەدەینەوە کە مەشغوولی شوکری خودانو هیچ مەبەسێ دووریان ناخاتەوە لە جیهادکردن٠

ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەوە ئەڵێ کە خودای تەعالا بۆ هـــــەر گیانلەبەرێ ماوەیەکی تایبەتی داناوە کەمو زیاد ناکاوئەجـەل عیبارەتە لە هاتنی ئاخری ئەو ماوە . وە مەعلوومە کە عیلمـی خودا بە قەطعی ناگۆڕێ . کەوابێ ئەجەل یەکێکەو هەرچـــەن ئینسان خۆی بپارێزێ لـــە مردن ئەبێ لـــەو کاتەدا بمرێو خۆپاراستن شتێکە عادەتەو یاسایـــــەو فەرمانی پێدراوە ؛ چونکی ئێمە سوودو زیان بە زاهـــیر جیاکەینەوەو کەسیش نازانێ بەچی ئەمرێ (بناء علیه) لە زیان خۆمان لائـــەدەیـــن ئەگەرنا ئەو خۆلادانە ئەبەدا بەقەی موویێ سوودی نیە ٠

﴿ وكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ﴾ :

زۆر پێغەمەر بوون لەمەوپێش کە جیهادو جەنگیان ئەکرد لەگەڵ ئـــەو پێغەمەرەدا کۆمەڵێکی خوداناسی زۆر ٠

﴿ فَما وهَنُوا لِما أصابَهُمْ في سَبيلِ اللهِ ﴾ :

وه هەرکاتێ جەنگیان ئەکرد عەزمیان سست نەدەبوو لەبەر ئەو زەحمەتانە ئەگەیشتن بەوان لە رێگەی خودادا ٠

﴿ وما ضَعُفُوا وما اسْتَكانُوا ﴾ :

وه زەعیف نەدەبوون بەرابەر بە دوژمنەکەیانو سەریان شۆڕ نەدەکرد بۆ دوژمن ٠

﴿ واللهُ يُحِبُّ الصّابِرين ﴾ : (١٤٦)

وه خودای تەعالا بە راستی ئینسانە صابیرەکانی خۆش ئەوێ ٠

﴿ وما كانَ قَوْلَهُمْ إلا أنْ قالُوا رَبَّنا اغْفِرْ لَنا ذُنُوبَنا وإسْرافَنا في أمْرِنا وثَبِّتْ أقْدامَنا وانْصُرْنا على القَوْمِ الكافِرينَ ﴾ : (١٤٧)

وه ئەو کۆمەڵە خوداناسانە لەگەڵ ئەو عیبادەتو تاعەتەیانا وتارێکیان نەدەبوو ئیللا ئەمە نەبێ ئەیانوت : خودایە گوناحەکانمان بە عەفوی خۆت داپۆشەو عەفوومان بکە لە زیادەڕەوی لە ئیشی خۆماناو پێمان دابمەزرێنە لە جیهاداو یارمەتیمان بدەو زاڵمان بکە لەسەر ئەو قەومە کافرە بێ دینانە ٠

﴿ فَآتاهُمُ اللهُ ثَوابَ الدُّنيا وحُسْنَ ثَوابِ الآخِرَةِ ﴾ :

جا خودای تەعالا بە هۆی ئەو پاڕانەوەیان لە مەیدانی

عوبوودییەتا جەزای دنیای پێدان کە بریتییە لە غەنیمەو مالّی تالّانیو چاوکرانەوەی ئادەمیزادی ساغ ٠٠ وە سەوابی جوانی ئاخیرەتیش کە رەزای خوداو عوبووڕە بە ئاسانی لەسەر صیراطو چوونەبەهەشتە ٠

﴿ واللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ ﴾ : (١٤٨)

وە لە واقیعا خودا پیاوچاکانو چاکەکەرانی خۆش دەوێ ٠

فەرموودەی خودا : (يا أيها الذين آمنوا ٠٠٠)

ئەم ئایەتە هاتووەتە خوارەوە لە شانی ئەو موسوڵمانانەدا کە لە رۆژی ئوحودا منافەقەکانی ئەتباعی عەبدوڵلاّی کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول پێیان ئەوتن بگەڕێنەوە بۆ لای دینی خۆتانو براکانتان لە وڵاتی خۆتانا ، وازبێنن ! ئەگەر محەمەد پێغەمەر بوایێ نەدەکوژراو ئێوەیش گیرۆدە نەدەبوون ، جا خودا فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا إِن تُطيعوا الَّذينَ كَفَروا يَرُدّوكُمْ عىٰ أَعْقابِكُمْ فَتَنْقَلِبوا خاسِرين ﴾ : (١٤٩)

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خوداو پێغەمەری ئەو ئەگەر ئێوە ئیتاعەی بازێ لەو ئینسانە کافرانە بکەن ئەوە پاشەوپاش ئەتانگەڕێننەوە بۆ سەر کافریو ئێوەیش لە سوودو قازانج نا ئومێد ئەبن ٠ قەت نەخەڵەتابن بکەونە شوێن قسەی ئەو کافرانەو لەسەر حاڵی ئیمانی خۆتان دامەزراو بن !

﴿ بَلِ اللهُ مَوْلَيكُمْ وهُوَ خَيرُ النّاصِرينَ ﴾ : (١٥٠)

بەڵکوو هەر خودای تەعالا خۆی مەولاو سەییدەو ئەو چاك ناصیرو یارمەتیدەرێکە ٠

فەرموودەی خودا (سنلقی ٠٠٠)

ریوایەت کراوە لە سودەیی‌و ئیبن‌و عەباسەوە (خ) : کاتێ ئەبو سوفیان‌و کافرە موشریکەکان باریان کردو رووبەڕووی مەککە کەوتنە رێگە رۆییشتن هەتا ماوەیێ لە پاشا پەشیمان بوونەوە لە گەڕانەوەکەیان وتیان : ئیشێکی نابارمان کرد ! زاڵ بووین بە سەریاناو ئەو هەموو پاڵەوانانەمان لێکوشتن ئەم چەن کەسە ماون بۆچی وازیان لێ بێنین ؟! یاڵڵا بگەڕێنەوە بۆ مەدینە حەتا بە تەواوی قەلاچۆیان ئەکەین ! بەڵام کاتێ کەوتنە رێگە رووبەڕووی مەدینە خودا ترسێکی وەهای خستە دڵیانەوە نەیانتوانی رێبکەن دووبارە رووبانکردەوە مەککە ٠ جا لەم هۆیەوە خودا ئەم ئایەتەی نازڵ کردو فەرمووی :

﴿ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَاناً ﴾ :

واتە بە تەئکیدو بە راستی ئەهاوینە ناو دڵی کافرەکانەوە ترس‌و بیم کە نەتوانن بێنەوە بۆ سەرتان ، ئەمەیشم لەسەر ئەوە کرد کە ئەوان شەریك بۆ خودا بڕیار ئەدەن وە لەسەر ئەم کارە خودای تەعالا هیچ دەلیل‌و هیچ حوجەتێکی بۆ نەناردوونەتە خوارەوە ٠

﴿ ومَأْوِيهُمُ النَّارُ ﴾ :

وه له پاشەڕۆژیشا ماوایان ئاگری دۆزەخە ٠

﴿ وبِئْسَ مَثْوى الظَّالمينَ ﴾ : (١٥١)

وه زۆر ناشیرینه مەڵبەندی ستەمکاران که دۆزەخە ٠

فەرموودەی خودا (ولقد صدقكم الله وعده) ٠٠٠

محەمەد کوڕی کەعبی قورەظی ئەڵێت : کاتێ حەزرەتو (د) ئەصحابەکان گەڕانەوە بۆ مەدینە لەناو خۆیانا کەوتنە وتووێژ که ئەم نەگبەتە چۆن هات بەسەرمانا (مع انه) خودای تەعالا وەعدەی نەصرەتی پێدابووین ؟ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵکرد : که ئێوە خۆتان لاتان دا له فەرمانی پێغەمەری خودا ، ئەگەرنا خودا نەصرەتی پێدان ، وه فەرمووی :

﴿ ولَقَد صَدَقَكُمُ اللهُ وعْدَهُ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهِ ﴾ :

به راستی خودا وەعدەی خۆی بۆ ئێوە جێبەجێ کرد لەو کاتەدا که ئەتاندا له دوژمنەکانو ئەتانکوشتنو شوعوورو حیستان پێ نەدەهێشتن به ئیزنی خودا ٠

﴿ حتَّى اِذا فَشِلْتُمْ ﴾ :

هەتا خۆتان زائیف بوونو بێهێز کەوتن ٠

﴿ وتَنازَعْتُمْ في الأمْرِ ﴾ :

وه کەوتنه نیزاعەوه له بەجێهێنانی ئەمری حەزرەتا ؛ بازێکتان ئەیانوت ئەمرەکەی حەزرەت مەشکێننو بازێکتان وتی

نابێ ئێمە نەڕۆین بۆ غەنیمەو پیتاڵی دوژمنەکان ٠

﴿ وعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ما أَراكُمْ ما تُحِبُّونَ ﴾ :

وە عیصیانتان کردو لە فەرمانی حەزرەت دەرچوون پاش ئەوە کە خودا ئەوەی نیشاندان کە ئێوە پێتان خۆش بـــوو وەکو نەصرەتو زاڵبوون بەسەر دوژمنەکانا ٠

﴿ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيا ومِنْكُمْ مَنْ يُرِيـــدُ الآخِرَةَ ﴾ :

بازێکتان خواستی لەسەر ماڵی دنیا بوو ، وە بازێکتـــان خواستی لەسەر جەزای قیامەت بوو ٠

﴿ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ ﴾ :

لە پاش ئەم نیزاعە خودا دەستی ئێوەی لابرد لەســـــەر کافرەکانو ئەوانی زاڵکرد بەسەر ئێوەدا ٠

﴿ لِيَبْتَلِيَكُمْ ﴾ :

بۆ ئەوە بەراوردتان بکاو دەربکەوێ کێیە خۆی ئەگـــرێ لەبەر ئازارو بێزاری نامەدیداو کێ صەبر ئەکا لەسەر بریندار بوونی خۆیو کوشتنی خزمو خوێشیو تانەی ناحەزەکانی ، وە بۆ ئەوە سافتان بکاو باش تێتان بگەیەنێ کە بەختیاری وا لـــە یەکیەتیو فەرمانبەرداریو دینداریدا ٠

﴿ ولَقَدْ عَفا عَنْكُمْ ﴾ :

وە بە رەغمی ئەم هەموو موخالەفەیە خودا عەفوی کردنو چاوپۆشی لێکردن ؛ چونکی موسوڵمانن ٠

﴿ واللهُ ذُو فَضْلٍ على المُؤْمِنِينَ ﴾ : (١٥٢)

وه خودایش خاوەن کەرەمە لەسەر موسوڵمانەکان ٠

﴿ إِذْ تُصْعِدُونَ ولا تَلْوُونَ على أَحَدٍ ﴾ :

خودا دەستی ئێوەی لابرد لەسەر دوژمنەکانو ئەوانی زاڵکرد بەسەرتانا لەو کاتەدا کە سەرئەکەوتن بە کێوەکەداو سوپاگای خۆتان بەجێهێشت ، وە ئەوەندە پەرێشانو بێ وەرە بوون ئاوڕتان نەئەداوە بەلای هیچ کەسێ لە رەفیقەکانتانا ٠

﴿ والرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ في أُخْراكُمْ ﴾ :

وەلحاڵ حەزرەتی پێغەمەری خۆشەویست بانگی پێشووەکانتانی ئەکرد لەگەڵ تاقمی دواییتانا کە بگەڕێنەوە بۆ مەیدانی جەنگ لەگەڵ دوژمنەکانا ٠

﴿ فَأَثابَكُمْ غَمّاً بِغَمٍّ ﴾ :

جا خودای تەعالا جەزای دانەوە لەسەر ئەم حاڵە نابارەتان بە غەمی بریندار بوونێ کە ئەلکا بە غەمی کوشتنەوە ، یاخود جەزای دانەوە بە غەمو میحنەتێ لە بەدەڵو باتی ئەو غەمە کە گەیانتان بە دڵی پێغەمبەر (د) ٠ واتە بە زنجیرەی لەیەک نەبڕاو چەن غەمی هێنا بەسەرتانا : غەمی عاری راکردن لەبەرابەر دوژمن ، وە غەمی لە دەس دەرچوونی غەنیمەی کافرەکان ، وە غەمی ئەوە کە ماڵی خۆیشتان کەوتە دەستی ئەوان ، وە غەمی بریندار بوون ، وە غەمی کوژرانی پیاوە پاڵەوانە فیدائیەکانتان ، وە غەمی تانەی منافەقەکانی شاری مەدینەو تانەی جوولەکەکانی ئەو دەورو بەرە هەموو ئەم کارەساتەتان تووش بوو لەسەر نافەرمانی پێغەمبەر ٠٠ وە ئەم هەموو میحنەتەی

دا به سەرتانا هەتا قاڵ ببنو چاو بکەنەوەو بزانن بەرزی بـــە خواستی خودایەو بە فەرمانبەداری ڕەسوولوڵڵایە ٠

﴿ لِكَيْلا تَحْزَنُوا على ما فاتَكُمْ ولا ما أَصابَكُمْ ﴾ :

هەتا جارێکی تر دڵگرانو زوير نەبن لەسەر ئەو ماڵەی کە لە دەستان دەرچێو لەســـەر ئەو مەینەتەو ئـــەو میحنەتـــەو بریندار بوونو کوژرانە کە تووشتان بووە یا تووشتان ئەبێ ؛ چونکی کاتێ ئینسان کەوتە کووڕەی کۆڕی کۆمەڵەی دوژمنانەوە ئەوەندەی کارەسات بەسەرا دێ کە مردنو زیانکردن ئەبێ بـــە شتێکی عادەتیو موبالاتیان پێناکا ٠

﴿ واللهُ خَبيرٌ بِما تَعْمَلُون ﴾ : (١٥٣)

وە خودای تەعالا بە هەموو حاڵو لە هەموو کاتو شوێنێکا ئاگادارە لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیکەن ٠

فەرموودەی خودا (ثم انزل عليكم ٠٠٠)

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە زوبەیری کوڕی عەوام ئەڵێ لە کاتی میحنەتی ڕۆژی ئوحودا کە ترس زۆر داگیری کردبووین خەو دایگرتین کۆمەڵێ بووین هەموو لە قەرارگـــای خۆمان هەموو چەناکەمان دانەوی بۆ سینەمان بەخوا وەکوو خەو ببینم گوێم لێبوو کە (معتد) کوڕی (قشير) ــ لە منافەقەکانــ ئەیوت : (لو كان لنا من الامر شيء ما قتلنا ههنا ٠ فحفظتها)

واتە ئەگەر ئێمە لە ئەمری ریسالەتو قودسییەت بەشێکمان

ببوایێ لەم شوێنەدا نەدەکوژراین . جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە :

﴿ ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الغَمِّ أَمَنَةً نُعاساً يَغْشَى طائِفَةً مِنْكُمْ ﴾ :

پاش ئەو ترس و بیمە خودای تەعالا بە کەرەمی خۆی ئەمن و ئاسایشی نارد بۆتان بە نەوعێ سەرەوەنەوزگرتنێ تاقمێکتانی داگیرکرد .

﴿ وطائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ ﴾ :

وەلحاڵ تاقمێکیشتان غەمی نەفسی خۆیان داگیری کردبوون .

﴿ يَظُنُّونَ بِاللهِ غَيْرَ الحَقِّ ظَنَّ الجاهِلِيَّةِ ﴾ :

گومانیان ئەبرد بە خودای تەوانای زانا بە ناحەق بە بازەگومانێ کە موناسبی زەمانی جاهیلییەتو کوفر بوون .

﴿ يَقُولُونَ : هَلْ لَنا مِنَ الأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ؟ ﴾ :

ئەیانوت : ئایا ئێمە لە نەصرەتو زەفەر بەشمان هەیە ؟ وە یاخود لە رزگاربوون لەم غەمو قارەهەلێکمان هەیە ؟

﴿ قُلْ : إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلهِ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست : بە راستی هەرچی ئیشە هەمووی عائیدی خوایە .

﴿ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ ما لا يُبْدُونَ لَكَ ﴾ :

ئەشارنەوە لە دڵی خۆیانا حاڵێ لە ئینکاری نوبووەتو عەناد لەگەڵ کۆمەڵی موسوڵمانانا کە دەریناخەن بۆ تۆ .

﴿ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَٰهُنَا ﴾ :

ئەڵێن لە دڵی خۆیاناو لەناو خۆیانا کاتێ کە موسوڵمانـی ساغ لە ناویانا نەبێ:ئەگەر ئێمە بەشێکمان ببوایێ لە نەصرەتو لە پایە لە لای خودا لەم شوێنەدا نەدەکوژراین ٠

ریوایەتکراوە ئەم قسە لە لایەنی گەلێ شەڕکەرەوە نەبووە بەڵکو قسەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بـووەو لەبەر ئەوە کە غالبا تێکەڵی ئەصحابەکان بووە بە نیفاق سیاقی کەلامەکە وای لێ دەرئەکەوێ کە لەوانەوە بووە ٠

﴿ قُلْ ﴾ :

تۆ بڵێ ئەی پێغەمەری خۆشەویست ٠

﴿ لَوْ كُنتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ﴾ :

ئێوە هێشتا لە مەعنای قەزاو عیلمو زانستی خودا حاڵـی نەبوونو ، ئاگاتان لەوە نیە کە خودا ئاگادارە بە هەرچی کەمو زۆرەو هەر گیانلەبەرێ بڕیاردراوە کەی گیانی دەرئەچێو لە کوێ ئەمرێ . وە هەر خودا بەمە ئەزانێو هەرکەسێ غەیری خودا ئەمە بزانێ ئەوە لە خۆیەوە نیە بەڵکو بە ئیحاو ئیلهامـی خودایەو مەحاڵە ئەوەی کە خودا عیلمی پێی بووە بگۆڕێ ٠ وە ئەم خۆپارازتنە کە یاسایە لەبەر ئەوەیە ئێمە نازانین کـەی ئەمرینو بە چی ئەمرینو بە قەی هۆشیاری خۆمان ئەزانین هۆی مردنو ژیانو هۆی سوودو زیان چیە ٠ جا لەسەر یاسای دیـنو

لەسەر نیزامی عەقڵ حەول ئەدەینو پێویستە حەول بدەین بۆ جەلبی خێرو بۆ دەفعی شەڕ ، ئەگەرنا لە واقیعا ئـەم جەزبو دەفعی نێمە تەئثیر ناکا لە بڕیاری قەزای خودادا بە قەطعـــی (لا مانع لما اعطی ولا معطی لما منع ولا راد لما قضی) ٠

کە واتە ئەگەر لە ناو مالی خۆیشتانا ساکن بوونایێ لـەو رۆژی جەنگەدا ئەو کەسانە کە نووسراوە لە سەریان ئەکوژرێن لەو شوێنانا ، ئەبوو بڕۆنە دەرەوە بۆ شوێنی کوشتنەکەیـانو لەویا ماوەی ژیانی خۆیان تەواو بکردایێ ٠

﴿ ولِيَبْتَلِيَ اللهُ ما في صُدُورِكُمْ ﴾ :

جا خودا ئەم کارەساتەی هێنایە پێشەوەو ئێـوەی گیرۆدە کرد هەتا ئەوەی وا لە دڵتانا لە ئیمانو پەیمانو هێز هەمووی بەراورد بکا بە نەوعێ لە عالەما دەربکەوێ ٠

﴿ ولِيُمَحِّصَ ما في قُلُوبِكُمْ ﴾ :

وە تا ئەو عیلمو تەصدیقو باوەڕە کە وا لە دڵتانا سافی بکاو پاکی بکاتەوە لە وەسوەسەو تەرەددودو دوودڵی ٠

﴿ واللهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ ﴾ : (١٥٤)

وە خودای تەعالا زانایە بەو خەیاڵاتە کە دێنو ئەچن لـە دڵا ٠

﴿ إِنَّ الَّذين تَوَلَّوا مِنْكُمْ يَوْمَ التَقى الجَمْعـــان إِنَّما اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطانُ بِبَعْضِ ما كَسَبُوا ﴾ :

به راستی ئەو کەسانە کە لە ئەووەڵی شکانی موسوڵمانانا پشتیان هەڵکردو ڕۆییشتنو سوپاکەیان پەرێشان کـــرد ئەوە

ئیبلیس هەڵیخەڵەتاندن بە هۆی شووم بازێ تاوانەوە کە بریتی بوون لە بێ ئەمری حەزرەت(د)و تەرکی قەرارگای خۆیانو چۆڵکردنی پشتی سوپاکەو پشتی پێغەمەر (د) ٠

﴿ ولقد عفا الله عنهم إن الله غفور حليم ﴾ : (١٥٥)

بە راستی خوا عەفوی کردن : چونکی بە راستی خودا تاوانپۆشو میهرەبانە ٠

﴿ يا أيها الذين آمنوا لا تكونوا كالذين كفروا وقالوا لإخوانهم ـ إذا ضربوا في الأرض أو كانوا غزى ـ : لو كانوا عندنا ما ماتوا وما قتلوا ﴾ :

ئەی کەسانێ ئیمانتان هێناوە وەکوو ئەو منافەقانە مەبن کە کافرنو کوفری خودای تەنها ئەکەنو حاڵیان وایە ئەڵێن دەرحەق بە برایانو برادەرانیان ـ کاتێ کە بڕۆن بۆ تیجارەت بە دنیادا یا ئەگەر جیهاد بکەن ـ : ئەگەر لە لای ئێمەدا بوونایێ نەدەمردن لە وڵاتی غەریبیداو نەدەکوژران لە جەنگدا ٠ وە ئەم قسەیش لەبەر ئەوە ئەکەن :

﴿ ليجعل الله ذلك حسرة في قلوبهم ﴾ :

هەتا خودا ئەم قسەیەو ئەم باسە بکا بە هۆی حەسرەتو غەم لە دڵی ئەو برایانە ـ ئەوانەیان کە ماون ـ یا لە دڵی خزم و خوێشیانا ٠

﴿ والله يحيي ويميت ﴾ :

هەر خودایە ئەو کەسە کە زیندوو ئەکاتەوەو ئەمرێنێ ٠

﴿ واللهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾ : (١٥٦)

وە خودا بینایە ، کردەوەکەتان ئەبینێ ٠

﴿ ولَئِنْ قُتِلْتُمْ في سَبيلِ اللهِ أوْ مُتُّمْ ﴾ :

وە ئەگەر بڕۆن بۆ جیهادو بکوژرێن لە رێگەی خودادا یا خود بمرن بە مردن لە رێگەی ئەوا ٠

﴿ لَمَغْفِرةٌ مِنَ اللهِ ورَحْمَةٌ خَيرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴾ : (١٥٧)

ئەوە مەعلوومە خودا تاوانتان دائەپۆشێو میهرەبانیتان لە گەڵدا ئەکا وە دیاریشە عەفوو تاوانبەخشییەك لە لایەنی خواوەو میهرەبانییەك لە تەرەفی ئەوەوە زۆر باشترە لەو ماڵی دنیایە کە ئەوان گردی ئەکەنەوە ٠ خۆلاصەی کەلام غەزاکردنو سەفەرکردن نابن بە هۆی نزیككردنەوەی ئەجەل ، وە ئەگەر هاتو ئینسان مرد یا کوژرا لە رێگەی خودادا دیارە کە خودا عەفوی ئەکاو ئەو عەفوو میهرەبانی خودایە زۆر باشترە لەوەی ئەوان گردی ئەکەنەوە ٠

﴿ ولَئِنْ مُتُّمْ أوْ قُتِلْتُمْ لإلى اللهِ تُحْشَرُونَ ﴾ :

(١٥٨)

وە بە راستی ئەگەر ئێوە بمرن یاخود بکوژرێن لە رێگەی خودادا ئەوە لە ئەنجاما ئەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو لەسەر وەعدی خۆی جەزای باشو پایەی بەرزتان پێئەداو ئەو پایە لە هەموو مایەو غایەیێ باشترە ٠

﴿ فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ ﴾ :

ئەی خۆشەویست لە هۆی رەحمەتی خوداوە تۆ نەرم بوویت بۆ ئەو رەفیقانەت .

﴿ ولَوْ كُنْتَ فَظّاً ﴾ :

وە ئەگەر تۆ ئینسانێکی خووو رەوشت ناشیرین بوویتایێ .

﴿ غَلِيظَ القَلْبِ ﴾ :

وە ئەگەر دڵڕەق بوویتایێ .

﴿ لانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ﴾ :

ئەم رەفیقانەت بلاوەیان ئەکرد لە دەورت ، مادام ئیستە خودای تەعالا تۆی وەها بە خاوەنی ئەخلاقی بەرزکردووە .

﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ :

چاوپۆشییان لێ بکە لە هەر کردەوەیەکدا کە پەیوەنـــدی هەیە بە تۆوە .

﴿ واسْتَغْفِرْ لَهُم ﴾ :

داوای جورمپۆشی بکە لە خودا بۆ هەر تاوانێکیان وا لـــە بەینی خۆیانو خودادا .

﴿ وشاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ ﴾ :

وە داوای راوێژیشیان لێ بکەلە کارو باری جەنگو صولحو ئیدارەی شوئوونتا .

﴿ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ على اللهِ ﴾ :

جا پاش راوێژەکە کاتێ عەزمت جەزم بوو لەسەر ئیشێ بیکەی ئیتر تەوەکول ببەستە بە خودا ٠

﴿ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾ : (١٥٩)

بە راستی خودای تەعالا خاوەن تەوەکولەکانی خۆش ئەوێ٠

﴿ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فلا غالِبَ لَكُمْ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان ئیعتیمادو تەوەکولتان هەر لەسەر خودا بێ ئەگەر ئەو نەصرەتو یارمەتیتان بدا هیچ کەس زاڵ نابێ بەسەرتانا ٠

﴿ وإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذا الَّذي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ؟ ﴾ :

وە ئەگەر ئەویش مەنعی یارمەتیتان بکا ئیتر ئەوە کێیە بتوانێ نەصرەتی ئێوە بدا لە پاش موبالات نەکردنی ئەو ؟

﴿ وعلى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ : (١٦٠)

با هەر لەسەر خودا پاڵ بدەنەوە موسوڵمانەکان ، ئەگەرنا چاوتان کەوت بە عالەم ، بە دۆستو دوژمن ، بە صادقو منافقو دەرزی بەزری بەختیاریتان وەرگرت ٠

بێداربن ! لەمەدا کە خودا فەرمووی (وشاورهم في الامر فاذا عزمت فتوكل على الله) دەرکەوت کە مەعنای تەوەکول ئیعتیمادە لەسەر خودا لە پاش سەبەبسازیو راوێژوەرگرتنو ئامادەبوون بۆ کار ٠ (جا رەحمەت لەوەی ئەڵێ) :

ئەگەر نازانی مەعنـــای تەوەکـــول
دوو قسەی سافە بـــێ تۆزو تۆپکڵ
ســەبەبسازییە تا وای لـــە رووداو
بێنیازیشە لـــە غەیری خـــودا
یانی هەر خـــودا ئەسباب جەم ئەکـا
ئەویش (مســـبب مسلم) ئەکـــا
تۆ پێویستە بۆت چۆن رێکەوێ بـۆت
تێکۆشی لـــە بـــۆ بەختیاری خۆت
ئەمجار بۆ کەشفی مانای تەوەکـول
وەربگرە دەرزی (ســید الرسـل)
بیرە تەماشـای ئەسبابسـازی ئـــەو
لە غەیری خودایش بێ نیازی ئـــەو
دەرزی فـەرموودەو کـارو رەفتاری
دەرزی دەوامـی لەیـلو نەهـــاری
چـەك جەمکردنی رمو شـیرو تـیر
راوێژکردنی بـــە ئەهلی تەدبـیر
ســـەبرو ئارامـــی هەنگاوەکانـی
مـدارای لـەگـەڵ هـاوماڵـەکانی
سەفای دەروونـیو وەفای بـــۆ یاران
دەرمانـــی زامـی دڵبرینـــداران
بەخشینی ماڵی بە گوێرەی ئیمکـان
دووری لە تەماع لە پەلەو تەکـــان
دەوامی لەســەر باری ســـەلامـەت

یانی تێکۆشین بە ئیستیقامەت
ئەیفەرموو لەگەڵ دەروونی ئاگاە :
(وأفوض أمري الی الله)
بە هەڵە نەڵێی مەعنای تەوەکول
پاڵدانەوەیە عاتڵو باتڵ
وەکوو لاتەکان لە بەغدادا زوو
بڵێ : (زەردالوو خۆت بێ بۆ گەلو)
خۆت بکەی بە بار بۆ شانی عالەم
ببی بە بەندە بۆ هەرزە ئادەم
بڕوانە مێژووی رەهبەرانی دین
مێژووی هۆشیاران لە رووی سەرزەمین
هەموو تێکۆشان بە قەی دەستەڵات
لە بۆ سەربەرزی لە رووی سەربسات
ئادەمی ناژی لە رووی جیهانا
بە بێ تێکۆشین لە رێگەی شانا
شان پایەو مایەو سایەو ژیوارە
پاسەوان گەورەی عەدالەتکارە
ئەوەی کە بنوێ سەر لە سبەینێ
ئەبێ خێرۆمەن نانی بۆ بێنێ
تا شانت هەیە تێکۆشە بۆ نان
تا نانت هەیە بیدە بە ئیحسان
هەرگیز نەڕوانی بۆ تۆڵەو پاداش
هەتا رەنجەکەت نەڕوا بە بەلاش

تۆڵەو جەزای تـۆ لـــە لای خودایـــە
بـــە مەبەستی تـــۆ تـەواو ئاگایە
هەتیوێکت دی لـــەویا کـەوتـووە
بێ کـەسەو بـێ دەس بابەی مردووە
داماوێکت دی لـــــە لاکۆلانـــێ
بـێ پایـــەو مایە ئـەمرێ بۆ نانـــێ
یارمـەتیدەر بـــە هـەتا ئەتوانـی
نـەکا بکەوی‌و بـــە خۆت نەزانـــی
کوێرێکت بینـــی دەستی راکیشە
کوێری ئەنجامە لـــە بـۆ چاوئێشـە
نەك بـــــە چاوێشە کوێربن چاوانت
جـــا پاش بکەوی لـــــە رێڕەوانت
تەنیا ئیخلاصە ئایینـــی ئیســـلام
تەنیـــا خزمەتە رێی (دار السـلام)
حزمەتی خەڵکە هـــــۆی پایەو شانت
خزمەتـــە خزمەت هێـــزی ئیمـانت
(نامی) دڵسۆزە دەرزی وەربگـــرن
بەسوودە بۆتان پاش کـــاتی مـــردن

فەرموودەی خودا (وما كان لنبي أن يغل ... الآية) :

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) ئەم ئایەتە نازڵ

بووه له باسی چەرچەفێکی سوورا کە وونبووە لە ناو غەنیمەدا لە رۆژی بەدرا • جا بازێ کەس وایانئەزانی کە حەزرەت ئیختیاری کردووە بۆ خۆی ! لەسەر ئەمە خودا فەرمووی :

﴿ وما كانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ، ومَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِما غَلَّ يَومَ القِيامَةِ ﴾ :

واتە نەبووەو نابێ بۆ پێغەمەر کە شتێ بە غەیری شێوەی تەقسیمی عادل وەربگرێ بۆ خۆی لە غەنیمە بەر لە تەقسیم ، کەسێ شتێ وەربگرێ بۆ خۆی عەیبە ، ئەمە دووەرە لە ئەخلاقو رەوشتی پێغەمەری خودا (د) قەت شتی وا ناکا وە هەر کەسێ شتێ ببا بۆ خۆی لە رۆژی قیامەتا ئەینێ بەسەر شانیەوە ئەیهێنێ بۆ مەیدانی حسێبو شەرمەزار ئەبێ •

﴿ ثُمَّ تَوفَّى كُلُّ نَفْسٍ ما كَسَبَتْ وهُمْ لا يُظْلَمونَ ﴾ : (١٦١)

وە لە پاشان هەر نەفسێ بۆی تەواو ئەکرێ جەزای ئەو کردەوانە کردوویەتی لە چاکەو لە خراپەو ئەوان ستەمیان لێ ناکرێ •

﴿ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَ اللهِ كَمَنْ باءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ ؟ ﴾ :

ئایا کەسێ بکەوێتە شوێنی رەزای خوداو تاعەتو بەندەیی ساغی بۆ بکا وەکو ئەو کەسە وایە کە ئەگەڕێتەوە بە بارێ لە

ناڕەزایی خودا ؟!

﴿ ومَأْويه جَهَنَّمُ وبِئْسَ المَصيرُ ﴾ : (١٦٢)

وە جێگەی ئەو کەسە دۆزەخەو خراپ مەئبەندێکە دۆزەخ .

﴿ هُمْ دَرَجاتٌ عِنْدَ اللهِ واللهُ بَصيرٌ بِما يَعْمَلونَ ﴾ : (١٦٣)

خاوەن کردەوە خراپەکان خاوەنی چەن پایەو پلەی جیاجیان ، هەروا خاوەن کردەوە باشەکانیش هەم خاوەن پلەو پایەی زۆری جیاوازنو بەهەر حاڵ خودا بینایە بە کردەوەکانیان .

﴿ لَقَدْ مَنَّ اللهُ على المُؤمِنينَ ﴾ :

خودا منەتو کەرەمی رژان بەسەر موسوڵمانانا .

﴿ إذْ بَعَثَ فيهِمْ رَسولاً مِنْ أنْفُسِهِمْ ﴾ :

لەو کاتەدا کە ناردی لەناو ئەوانا پێغەمبەرێ لە رشتەی خۆیان .

﴿ يَتْلو عَليْهِمْ آياتِهِ ﴾ :

وە ئایاتی خودایان بەسەرا ئەخوێنێتەوە بۆ ئیرشادیان ئەلای خێرو لادانیان لە تاوانباری .

﴿ ويُزَكّيهِمْ ﴾ :

وە پاکیان ئەکاتەوە لە بیرو باوەڕی ناپەسەندو لە خووو رەوشتی پەستو لە کردەوەی ناشیرین .

﴿ ويُعَلِّمُهُمُ الكِتابَ والحِكْمَةَ ﴾ :

وه کوتوبی خوداو سوننەتی پاکی پێغەمەر نیشان ئەدا بەوان ٠

﴿ وإنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفي ضَلالٍ مُبينٍ ﴾ : (١٦٤)

هەرچەن ئەم ئوممەتە لە پێش هاتنی ئەم پێغەمبەرە رەهبەرەدا لەناو گومڕاهیێکی دیاریدا بوون لە باوەڕی ئیشراکو کردوەوی ناپاکو رەوشتی پەست ٠

فەرموودەی خودا : (أو لما أصابتكم ٠٠) تاچەن ئایەتێ ٠

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە عومەری کوڕی خەتابەوە (خ) کاتێ لە سالی ئایینندەی پاش رووداوی بەدرا خودا ئیرادەی کرد کافرەکان تۆڵەی ئەوە بسێننەوە کە کردمان لە سالی بەدراو حەفتا کەسمان لێ کوژراو رەفیقەکانی حەزرەت (د) رایانکردو دانی (رباعیه) ــ دانی تەنیشتی دانسی خرێ لای خواروو لە لای راستی دەمی حەزرەتەوە شکاو خوودەی سەری شکا بە یەکاو خوێن لە روخساری پاکی حەزرەتەوە هاتەخوارەوە ٠٠٠ خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نارده خوارەوەو فەرمووی :

﴿ أَوَ لَمَّا أَصابَتْكُمْ مُصيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْها قُلْتُمْ : أَنَّى هذا !؟ ﴾ :

یاخەیر لە کاتێکا گەیشت بە ئێوە نەکبەو موسیبەتێکی ناهەموار لە رووداوی ئوحودا وەلحاڵ ئێوە دووقاتی ئەو مسیبەتەتان گەیاند بە دوژمنەکانتان لە بەدرا ٠ واتە ئەوان لە

ئوحودا حەفتا کەسیان لە ئێوە کوشتو ئێوە لە بەدرا حەفتاکەستان لێکوشتنو حەفتا کەسیشتان لێگرتن بە دیل ٠٠ ئێوە بـە رووی تەعەجبوبو حیرەتەوە ئەڵێن : ئـەم مسیبەتەمان چـۆن پـێ گەیشت ؟!

﴿ قُلْ : هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ ﴾ :

تۆ بڵێ پێیان ئەی پێغەمبەری خۆشەویست : ئـەوی پێتـان گەیشت لە لایەنی خراپی نەفسی خۆتانەوە بوو کە موخالەفـەی ئەمری حەزرەتی پێغەمبەرتان کردو مەرکەزی خۆتـان بەجـێ هێشت ٠

﴿ إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ : (١٦٥)

خودای تەعالا بە راستی بەسەر هەموو شتێکا تەوانایـەو ئەتوانێ بیکاو کەس ناتوانێ مەنعی بکا ٠

﴿ وما أَصابَكُمْ يَوْمَ التَقَى الجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللهِ ﴾ :

ئەوەی بەسەر ئێوەدا هات لەو رۆژەدا کە هەردوو تایفەکە : کافرە موشریکەکانی قورەیشو ، موسوڵمانـە موهاجـیرو ئەنصاریيەکانی مەدینە بە یەکگەیشتن ئەوە بە ئـیرادەو خواستی خودا بوو ٠

﴿ وليَعْلَمَ المُؤمِنِينَ (١٦٦) ولِيَعْلَمَ الَّذِيـنَ نافَقوا ﴾ :

وە لەبەر ئەوە ئەو کارەساتەی بەسەر موسوڵمانەکانا هێنـا هەتا باش عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە موسوڵمانەکانو موسوڵمانی

دامەزراو جیابکاتەوە لە دانەمەزراو ، وە هەتا عیلمی تەعەللوق ببەستێ بە کافرە منافەقەکانەوە کە دەستەی عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەیی کوڕی سەلوول بوون و بە تەواوی نیفاق و بێمەغزی ئەوان دەربکەوێ لە عالەم .

﴿ وقيلَ لَهُمْ : تَعالَوْا قاتِلوا في سَبيلِ اللهِ أَوِ ادْفَعوا ﴾ :

وە لەو رۆژەدا وترا بەو منافەقانە : وەرن جیهاد بکەن لە ڕێگەی بەرزکردنەوەی کەلیمەی خودادا ، وەیا ئەگەر جیهادو جەنگ ناکەن بێن قەرەباڵغی موسوڵمانەکان زۆر بکەن و کافرەکان بترسێنن و بەم شێوە کافرەکان دەفع بکەن و دووریان بخەنەوە لە موسوڵمانەکان .

﴿ قالوا : لَوْ نَعْلَمُ قِتالاً لاتَّبَعْناكُمْ ﴾ :

ئەوان بە هەموو سەلافەو بێشەرمییەکەوە ئەیانوت : ئەگەر بمانزانیایێ جەنگێکی راست هەیە ئەکەوتینە شوێنتان و جەنگمان ئەکرد .

﴿ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلايمانِ ﴾:

ئەو کۆمەڵە منافەقانە لە کوفرەوە نزیکترن وەی لە ئیمان ئەگەرنا ئەگەر موسوڵمان بوو نایێ چۆن ئەو قسە بێسوودەیان ئەکرد . ئایا عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی نەیئەزانی کە محەمەد چەن ساڵە داوای ریسالەت ئەکا لە لایەنی خوداوە نازانێ قورئان نازڵ ئەبێ بۆی ؟ نازانێ دەعوەتی ئادەمیزاد ئەکا بۆ تەوحید ؟ نازانێ موشریکەکان ئازاری خۆی و ئەصحابەکانیا ئەدەن؟ نازانێ

که بۆ خاتری بەهێزکردنی ئیسلام‌و موسوڵمانان لە مەککــــەوە هیجرەتی کردووە بۆ مەدینە ؟ نازانێ کە جەنگی سەرچاوەی بەدر رێکەوت لەناویانا ؟ وە نازانێ ئیستە ئەو کافرانە بۆ تۆڵەسەندن هاتوون بۆ مەدینە ؟ ئیتر ئەبێ بە چ جۆرێ یارۆی منافق بزانـــێ جەنگ لە بەینا هەیە ؟ نە ، نە ، ئەو زاتە ناپاکە کافرەو لەبەر پارازتنی خۆیان جار بەجار تەلەفوز ئەکا بـــە شەهادەتەیـــن‌و ئیعتیبار بەو تەلەفوزەیان نیە ٠

﴿ یقولون بأفواههم ما لیس فی قلوبهم ﴾ :

بە دەم‌و زمان شتێ ئەڵێن لە تەوحیدی خوداو ریسالـــەتی (محمد المصطفی) ــ د ــ کە لە دڵیانا نیە ئەبەدەن ٠

﴿ واللہ أعلم بما یکتمون ﴾ : (١٦٧)

وە خودا لە ئێوە زاناترە بەوەی کە لە دڵیانا شاردوویانەتەوە لە کوفرو لە کینەو رقو قەساوەت بەرابەر بە ریسالـەت‌و بـــە خاوەنی ریسالەت‌و بە تەرەفدارانی ئەم ریسالەتە ٠

﴿ الذین قالوا لإخوانهم ــ وقعدوا ــ : لـــــو أطاعونا ما قتلوا ﴾ :

ئەو کافرە منافەقانە ئینسانی وەهان کە ئەیانوت بە برا هاو ولاتیەکانیان ــ وەلحاڵ خۆیان بێ خەم دانیشتبوون ــ ئـــەیانوت : ئەگەر ئەمانە ئیتاعەی ئێمەیان بکردایە نەدەمردن‌و نەدەکوژران ٠

﴿ قل : فادرؤا عن أنفسکم الموت إن کنتم صادقین ﴾ : (١٦٨)

تۆ ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڵێ پێیان : ئەگەر بە بـــیرو

رای ئێوە مەنمی مردنو کوشتن لەوان ئەبێ بێن بەو بیرو رایانە مەنمی مردن لە خۆتان بکەن ئەگەر راست ئەکەن ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (ولا تحسبن الذين قتلوا ٠٠٠ الآيات)

ریوایەتیان کردووە ئیمامی ئەحمەدو ترمذیو حاکم لە ئیبنو عەباسەوە (خ) فەرموویەتی حەزرەت (د) فەرمووی : لەو کاتەدا براکانتان کوژران لە ئوحودا خودای تەعالا ئەرواحی ئەوانی خستە ناو جەن تەیرێکی سەوزەوەو ئەو تەیرانە ئەڕۆن بۆ سەر جۆبارەکانی بەهەشتو لە میوەی بەهەشت ئەخۆن ،جا ئەگەڕێنەوە بۆ سەر جەن قەندیلێ کە هەڵاوەسراون لە سێبەری عەرشا ، جا پاش ئەوە کە دامەزران لەم خۆشیو ئاسایشەداو لەزەتی خواردنو خواردنەوەیان وەرگرت وتیان : خۆزگە خزم‌و خوێش‌و براکانمان ئاگادار ئەبوون لە حاڵی ئێمەو بیانزانیایێ خودا چی لەگەڵ ئێمەدا کردووە هەتا لە ماوەی ژیانی خۆیانا تەرکی جیهادیان نەکردایێو زویر نەبوونایێ لە وەزعی حەرب !

وە لە ریوایەتێ ترا ئەفەرموێ: کێ بێ خەبەر بدا بە براکانمان کە ئێمە زیندووین لە بەهەشتاو رزقمان هەیە؟ جا خودای تەعالا فەرمووی : من خەبەریان پێ ئەدەم لە باتی ئێوە ، وە فەرمووی :

﴿ ولا تَحْسَبَنَّ الَّذينَ قُتِلوا في سَبيلِ اللهِ أمْواتاً ﴾ :

گومان مەبەن بەو کەسانە کوژراون لە ڕێگـــەی خـــودادا مردوون ٠

﴿ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴾ : (١٦٩)

بەڵکو زیندوون‌و لە لای خودای خۆیشیان رزقیان بۆ ڕەوانە ئەکرێت ٠

﴿ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

شادمان‌و دڵخۆشن بەوەی کە خودا بە فەزڵی خۆی داویەتی پێیان ٠

﴿ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ ﴾ :

وە بەشارەت‌و موژدە ئەدەن بەو کەسانە کە نەگەییشتـــوون پێیان‌و هەروا لە دواوە بە شوێنیانا دێن ٠

﴿ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُـــمْ يَحْزَنُونَ ﴾ : (١٧٠)

موژدەی ئەوەیان پێ‌ئەدەن کە هیچ خەوف‌و ترسێ نیـــە لە سەریان‌و ئەوان زویریش نابن ٠ واتە ترسی پاشە وەخت‌و زویری لە شتی پێش وەخت لەسەریان نیە ٠

﴿ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ ﴾ :

وە شادمان ئەبن بەو نیعمەتە بە نرخە کە لە لایەنی خـــوداوە هاتووە بۆیان ٠

﴿ وَفَضْلٍ ﴾ :

وه به زیاده نیعمەتێکیش که بۆ ئەوان دانراوه ٠

﴿ وأنَّ اللهَ لا يُضيعُ أجْرَ المُؤمِنينَ ﴾ : (١٧١)

وه مەسروورىشن بەوه که خودا ئەجرى موسوڵمانان زایع ناکا بەڵکو زیاد له ئەندازەى عادەتى بەشیان ئەدا ٠

بێداربن ! لەم ئایەتانەدا خودا بڕیارى حەیاتى شەهیدەکانى داوەو ئیعلانى ئەوەى کردووه که رزقیان بۆ دێو موژده ئەدەن بەو کەسانه که له پاش ئەوانەوه دێن ٠ بەڵام ئەبێ بزانن ئەم حەیاته وەکو حەیاتى زیندووەکان نیه به حەیاتى عادەتى ئەمه دیاره ، هەروا حەیاتیشیان وەکو حەیاتى بەرزەخى باقى مردووەکانیه چ مۆسڵمانو چ کافر؛چونکه ئەویش بەقەرارى قەطعى موجیبى هیچ نەوعه شەرافەتێ نابێ بەڵکو ئەم حەیاته حەیاتێکى حەقیقى راسته لاکین له جەسەدێکى بەرزەخیدا وەکو جیسمى لەتیفى مەلائیکەکان وه ئەمانه لەم جیسمه لەتیفەدا ئەمێنن هەتا رۆژى قیامەت ، وه رۆژى قیامەت کاتێ که حەشرى عیباد ئەکرێ ئەوانیش ئەڕۆنەوه ئەو لیباسو جیسمو بەرگەپێشووەیان کە له دنیادا تیادا ژیاونو لەسەرى مردوون ٠ وه دەلیل لەسەر ئەمە که شەهیدەکان له پاش مردن زیندوون بەزیندوویەتیەکى راستو له جیسمێکى ناسکى وەهادا که وەکو شێوەى جیسمى دنیایان بێ ٠٠ چەن شته :

یەکەم : نەفسى ئەم ئایەته که خودا ئەفەرموێت : (ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم يرزقون) هەتا ئاخرى سێ ئایەتەکان ؛ چونکى به زاهیرى ئایەتەکان حەیاتو رزقوەرگرتنو موژدەدان بەو رەفیقانه که دێنو ئەگەن بەوان

ئـەگەیەنن ، بەم شێوە ئەبێ کە زیندووبنو لە ناو جیسمێکدا بن قابیل بێ بۆ رزق وەرگرتن ٠

دووهەم : ئایەتی (فأما ان کان من المقربین فروح وریحان وجنة نعیم) چونکە ئەم ئایەتە وا لە باسی گیاندەرچوونی ئادەمیزادی موسوڵماناو بە زاهیری ئایەتەکە ئەمە دەرئەکەوێ کە ئەو رەوحو رەیحانە فەورەن لەپاش مردن بۆیان دێت ٠

سێهەم : ئەو حەدیثەیە کە ئەبوودواود بە ئیسنادی صەحیح ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) (قال قال رسول الله ــ ص ــ لما اصیب اخوانکم باحد جعل الله ارواحهم في جوف طیر خضر ترد انهار الجنة تأکل من ثمارها وتأوی الی قنادیل من ذهب معلقة في ظل العرش ؛ فلما وجدوا طیب مأکلهم ومشربهم ومقیلهم قالوا : من یبلغ عنا اخواننا أنا احیاء في الجنة نرزق ، لئلا یزهدوا في الجهاد ولا ینکلوا عند الحرب ؟ فقال الله سبحانه : انا ابلغهم عنکم قال فانزل الله (ولا تحسبن الذین قتلوا ٠٠٠ الایات) ٠

واتە : کاتێ کە براکانتان لە رووداوی ئوحودا تووش بوونو شەهید کران خودا رۆحەکانیانی خستە ناو لەشێ لە سوورەتی پەلەوەری سەوزدا هاتن بۆ سەر جۆباری بەهەشتو لە میوەی بەهەشتیان ئەخواردو ئەگەڕانەوە بۆ چەن چرایەکی هەلاوەسراو بە عەرشا ، جا کاتێ ئەم خواردنو خواردنەوەو ماوا جوانەیان دەستکەوت وتیان : کێ بێ ئەم وەزعی ئێمە بگەیەنێ بە براکانمان لە دنیادا خەبەریان پێ بدا کە ئێمە زیندوویینو رزقمان پێ ئەدرێ با بزانن بۆ ئەوە تەرکی جیهاد نەکەنو نکوول نەکەن لە جەنگ کردن ؟ خودای تەعالا فەرمووی : من خەبەرداریان ئەکەمو ئەم ئایەتی (ولاتحسبن الذین قتلوا ٠٠)ەی

نازڵکرد بۆ سەر پێغەمەر (د) هەتا موسوڵمانەکان خەبەردار بکا ٠

وە ئەم جیسمە بەرزەخییە بۆ هەموو مردووێ هەیـــە ، چ کافر بێ چ موسوڵمان، پایەدار بێ یا نە ، بە دەلیلی ئایەت کە خودا لە شانی قەومی موسادا فەرموویەتی : (اغرقوا فادخلوا نارا)، وە بە دەلیلی فەرموودەی حەزرەت (د) (القبر اما روضـة مـــن ریاض الجنة او حفرة من حفر النیران) واتە : قەبر یا باخێکـە لە باخەکانی بەهەشت یاخود چاڵێکە لە چاڵەکانی دۆزەخ ٠

بەڵام جیسمی بەرزەخیی شەهیدەکان دەورێ باڵاو تەورێکی ئەعلای هەیە ، یەعنی عەینەن وەکو جیسمی ئینسانی زینـــــدوو وایە رزق وەرئەگرێو تەمەتوع ئەکا بە میوەی بەهەشـت ٠ وە گەلێ لە موحەقیقین ، وەکو صاحیبی (روح المعانی) ، ئـەڵێن : ئەو جیسمە وەکو جیسمی خۆیان وایە لە دنیادا بەڵام لەتیـــفو ناسکەو قابیلی گۆڕانە ٠ وە زاهیری ئەو فەرموودەی حەزرەتە (د) کە فەرموویەتی : ئەرواحی شەهیدەکان لەناو جیسمی پەلەوەری سەوزا ٠٠٠ موخالیف نیە بۆ ئەمە ؛ چونکی ما دام قەرار درا ئەو جیسمە لەتیفەو بەرزەخییە مانای وایە ئەتوانن خۆیان بگـۆڕنو بڕۆنە شێوەی پەلەوەری سەوزەوە کاتێ ئارەزوویان لە گـــەڕان بێ بە ئاسمانەکانا وە یا بڕۆن بۆ بەهەشت ، وە ئەتوانن بڕۆنـە شێوەی جیسمی خۆیانەوە لە دنیادا وە (هکذا) ٠

وە ئەم گۆڕینی شێوەو تەتەووراتی جیسمیە وەکـــو بـــۆ فریشتەکان هەیە بە تایبەتی بۆ حەزرەتی جبرەئیل کە جار بەجار لە شێوەی (دحیە) ناوا لە ئەصحاب ئەهاتە حوزووری پێغەمـــەر

(د) وه جار بەجار وەهای چاوپێئەکەوت کە رووی ئاسمانی پڕ ئەکرد وەها بۆ کیباری (أولیاء الله) یش واقیع بووە ٠

وە پێویستە ئینسانی موسوڵمانی خاوەن ئیمان بـــــە دڵی ساف باوەڕی بەم تەقریرە ببێ چونکە بەم شێوە دەفعی ئیشـــکال ئەبێ لە پرسیاری فریشتە لە ئینسانی مردو لە پاش مردن خواە لە قەبرا بێ یا لە دەریادا فەوتابێ یا بە ئاگر سووتابێ یا درنـــدە خواردبێتی ٠ (وهکذا والحمد لله)

رۆڵەی دڵدارم ، برای هۆشیارم !
کاکی فامیدەی دڵ ئاگادارم !
ئینسانی بێهۆش هەرچەن تێکۆشێ
ئاوی حەیاتی مەردەی نانۆشێ
هۆش عەقڵو فامە یانی بیری دڵ
بتوانێ دەرچێ لە داوی موشکڵ
کەلامی خودا واتەی خودایە
وتاری لەگەڵ (رسول الله)یە
رەسوول بە ئەخلاق بە رەوشتی بەرز
بوو بە رەحمەتی ئاسمانو عەرز
هەرچەن موعجیزەی خاوەن تەئثیر بوو
زورمەی رەوشتی مایەی تەنویر بوو
پەیامی هێنا لە لای خوداوە
بۆ تەمێی هۆشیار لە رووی دنیاوە
ئەڵێ : ئەم مادە وا لە بەرچاوان
دەریاو دەشتو دەر کێوانو کەیوان
لە هەواو لە تاو لە ئەستێرەکان
کە دەورە ئەدەن بە هێزو تەکان

هەموو ئەمانە بێ غەیبی پەنهان
پێی تەواو نابێ دائیرەی جیهان
ئەو غەیبە بوونی بێگومان راسە
لای عاقڵ وێنەی جێگەی حەواسە
وەکو ئەو هێزە کە جیهان هەموو
بەو هاتە وجوود لەو کاتەوە بوو
وەکو جازیبە بۆ ئەستیرەکان
هەر کام سووڕئەخوا بە هێزو تەکان
هەر یەکێ بۆ خۆی لەسەر مەداری
ئەسووڕێتەوە بە ئیستیمراری
هەر لەو غەیبەیە رۆحی گیانلەبەر
نازانی چۆن دێو چۆن ئەڕواتە دەر
لە غەیبە ئەجەل بۆ کەسێ ئەمرێ
بە خۆی نازانێ تا دەرگای ئەگرێ
هەر لەو غەیبەیە پرسیاری گۆڕ
لە مەردو نامەرد سەربەرزو سەرشۆڕ
هەر لەو غەیبەیە رۆژی قیامەت
زیندوو ئەبنەوە سەراسەر ئوممەت
هەر لەو غەیبەیە فریشتەی خودا
لەگەڵ ئینسانا لە رۆژو شەودا
هەر لەو غەیبەیە حەیاتی شەهید
شەهیدی رێگەی کەلیمەی تەوحید
بخنکێ لەناو گێژی دەریادا
یاخود بسووتێو بدرێ بە بادا

شەهیدەکانیش ئەگۆڕێن یەکسەر
یاخود بکوژرێ بە تیری قەزا
ئەوسا دایپۆشن لە چاڵی عەرزا
کە گیانی دەرچوو بەر لە قیامەت
زیندووە بە لەش ساغو سەلامەت
لەشێکی پاکی ناسك‌و نازار
وێنەی فریشتەی خاوەن ئیعتیبار
بێفەرقە لا ئەو دەرو دەشت‌و کێو
بەرزی ئاسمان یا عەرزی نشێو
ئەم لەشە بەرگی خودا پێداوە
چونکی لە رێگەی ئەوا کوژراوە
لە حەدیثایە وێنەی **پەلەوەر**
ئەڤێ بۆ بەهەشت وەرئەگرێ ئەمەر
زاناکان ئەڵێن : یا بە شێوەی خۆی
خواستی هەرچۆن بێ رێئەکەوێ بۆی
وێنەی (جوبرەئیل) لە لای پێغەمەر
بە شکڵی (دوحیە) خۆی ئەخستە دەر
جارجاریش پەنهان جارجاریش یەکسەر
ئوفوقی داگرت (الله أکبر)
جا تا دەوامی نەشئەی یەکەمە
شەهید بەم حاڵە خاتری جەمە
ئەو کاتەیش زیندووئەبنەوە بەشەر
بە هێزی خودای تەوانای ئەکبەر
بە شێوەی خۆیان ئەڕۆن بۆ مەحشەر

بەڵام ئاڵایان گەلێ باڵایە
شاهیدی حاڵیان (رسول الله) یە
باوەڕتان وابێ شەهیدان بەرزن
وێنەی فریشتەی سەماو سەر عەرزن
خودا بە جاهی ئیخلاصی چاکان
حەشرمان بکەی لە ریزی پاکان

• • •

فەرموودەی خودا (الذین استجابوا لله وللرسول ... الآیة)

ئیبنو ئیسحاقو غەیری ئەویش ئەڵێن : کاتێ کە لە رۆژی شەمەی شازدەی مانگی شەووالدا واقیعەی ئوحود رووی دا پاش ئەوە موونادی لە لایەنی حەزرەتەوە بانگی کرد:کە حازر بن بڕۆین بە شوێنی دوژمنەکاناو کەس نەیەت ئیللا ئەوانە کە دوێنێ لەگەڵمان بوون ، جا حەزرەت (د) رۆییشت بە شوێنیانا لەگەڵ نزیکی شەشصەد لە ئەصحابەکانا لەبەر ترساندنی دوژمنەکان هەتا گەیشتە (حمراء الاسد) کە هەشت میل لە مەدینەی مونەوەرەوە دوورە ، وە دانیشت لەویا رۆژی دووشەمەو سێشەمەو چوارشەمە جا گەڕایەوە . وە لە (حمراء الاسد) مەعبەدی کوڕی ئەبو مەعبەدی خەزاعی گەیشت بە خزمەتی حەزرەت ، وە قەبیلەی خەزاعە ــ موسوڵمانو موشریکیان ــ دۆستی حەزرەت بوون . جا عەرزی حەزرەتی کرد : وەڵلاهی زۆر ئێشمان پێگەیشت لە رووداوی ئوحود وەلحەمدو لیللاه کە

جۆت رزگار بووی • جا مەعبەد رۆییشتو حەزرەت هەر لە (حمراء الاسد) مایەوە • وە لە (روحاء) مەعبەد گەییشت بە ئەبوسوفیانو ئیتتیفاقیان کردبوو بگەڕێنەوە بۆ سەر مەدینەی مونەوەرە بۆ ئەوە هەتا بتوانن هەموویان بکوژنو کەسیان نەهێڵنەوە • کاتێ ئەبو سوفیان چاوی کەوت بە مەعبەد پێی گوت : لەم رێدا چیت چاو پێکەوت یا مەعبەد ؟ ئەویش وتی : چاوم کەوت بە محەمەد لەگەڵ هەموو ئەصحابەکانیاو ــ ئەوانەیش کە حازر نەبووبوون لە ئوحودا ــ سوپایێ تا ئیستە شتی وەهام نەدیوە هەموو ئەووتێنو لەقارا ئاگریان لێ ئەبێتەوە ! ئەویش وتی : کورە نابێ ئەمە تۆ چی ئەڵێیت ؟ وتی : جا فەرموو بڕۆ هەتا ئەگەی بە سوارەو سوپاکەی ! ئەبوسوفیان وتی : وەڵلاهی ئێمە بڕیارمان وایە بڕۆین تەلاچۆیان بکەین ! مەعبەد وتی : ئەگەر بە راستم ئەزانن مەڕۆنو من نەهی ئەکەم لەم گەڕانەوەتە بۆ سەر مەدینە ، وە لەم کارەدا خێر نابینی • جا ئەبو سوفیان بە قسەی مەعبەدی کرد دووبارە گەڕانەوە بۆ مەککەی موکەڕڕەمەو خودای تەعالا لە شانی ئەو ئەصحابانە کە پاش ئەو زەحمەتی رۆژی ئوحودە ئامادە بوونو لە خزمەتی حەزرەتا چوون بە شوێنی دوژمنەکانا ئەفەرموێت :

﴿ الَّذينَ اسْتَجابوا للهِ وللرَّسولِ مِنْ بَعْدِ ما أَصابَهُمُ القَرْحُ ﴾ :

ئەو کەسانەی کە ئیتاعەی ئەمری خوداو پێغەمەریان کردو کەوتنە رێگە بە شوێنی دوژمنەکانیانا لە پاش ئەوەی تووشیان بوو لە زامو لە کوشتار •

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴾
(١٧٢)

بۆ ئەم کۆمەڵە ئەصحابە کە ئەهلی ئیحسانو ئیخلاصو تەقوای خودان ئەجرو ثەوابێکی گەورە هەیە ٠

وەکو بۆم بەیانکردن جوملەی (للذين احسنوا ٠٠٠ تاثاخر) خەبەرە بۆ (الذين استجابوا) وە (مِن) لە لەفزی (منهم) دا بۆ بەیانو رووناککردنەوەی ماقەبلەکەیەتی ٠

فەرموودەی خودا : (الذين قال لهم الناس ٠٠٠ الآيات)

ریوایەت کراوە کاتێ ئەبو سوفیان ویستی پاش واقیعەی ئوحود بگەڕێتەوە بۆ مەکە بانگی کرد : (يا محمد موعدنا موسم بدر القابل ان شئت ، فقال عليه الصلاة والسلام : ان شاء الله تعالى ٠ فلما كان القابل خرج في اهل مكة حتى نزل بمر الظهران ؛ فانزل الله الرعب في قلبه وبدا لەان يرجع ، فمر به ركب من عبد قيس يريدون المدينة للميرة ، فشرط لهم حمل بعير ن زبيب ان ثبطوا المسلمين ٠ وقيل لقى نعيم بن مسعود الاشجعي قد قدم معتمرا فسأله ذلك والتزم له عشرا من الابل ، فخرج نعيم ، فوجد المسلمين يتجهزون ، فقال لهم : اتوكم في دياركم فلم يفلت منكم احد الا شريد ، افترون ان تخرجوا وقد جمعوا لكم ؟ ففتروا ! فقال ــ عليه الصلاة والسلام ــ : والذي نفسي بيده لاخرجن ولو لم يخرج معي احد ! فخرج في سبعين راكبا وهم يقولون (حسبنا الله ونعم الوكيل ٠) جاخودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵ کرد :

﴿ الَّذينَ قالَ لَهُمُ النَّاسُ : اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ ﴾ :

ئەو ئەصحابانە کە قافلەی (عبد قیس) یاخود نەعیمی کوڕی مەسعوود پێی وتن ــ لەبەر پەرێشانکردنیان ــ کە سوپای قورەیش گردبوونەتەوە بۆ شەڕکردن لەگەڵتان لێیان بترسنو مەڕۆن بۆ جەنگ لەگەڵیان .

﴿ فَزادَهُمْ اِيماناً ﴾ :

کەچی ئەو قسە ناباڕە ئیمانی زیاد کردن .

﴿ وقالُوا : حَسْبُنا اللهُ ونِعْمَ الوَكيلُ ﴾ : (١٧٣)

وە وتیان بە ئیخلاصی دڵ : بەسمانە خودا بۆ دەفعی زیانو بۆ راکێشانی خێراتو ئیحسانو باش زاتێکە خودا کە ئیعتیمادی لەسەر بدرێ .

﴿ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللهِ وفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سوءٌ ﴾ :

جا ئەم کۆمەڵە ئینسانە موسوڵمانە گەڕانەوە لە بەدر لەگەڵ زیادی دارایی‌دا بە هۆی تیجارەت کردنیان لە بازاڕی بەدراو هیچ زیانێ لە لایەنی دوژمنەوە نەیدا لێیان .

﴿ واتَّبَعوا رِضْوانَ اللهِ ﴾ :

وە کەوتنە شوێنی ئەسبابی ڕەزامەندی خودا کە خۆ ئامادەکردن بوو بۆ جیهاد .

﴿ واللهُ ذُو فَضْلٍ عَظيمٍ ﴾ : (١٧٤)

وە خودای تە عالا خاوەنی ئیحسانو بەخششی بێپایانی

گەورەیە ٠

﴿ إِنَّما ذٰلِكُمُ الشَّيْطانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيائَهُ ﴾ :

ئەو نەعیمی کوڕی مەسعوودە کە هات لە لای ئێوە دەستیکرد بە دیعایەی نابار ئەوە ئیبلیسە لە شێوەی تەشبیها هەر بۆ ئـــەوە ئەشێ کە دۆستەکانی خۆی بترسێنێ ؛ چونکی کافر بـــۆ کافـــر ئەخەڵەتێو بۆ ئەوە ناشێ کە ئێوە بترسێنێ ٠

﴿ فَلا تَخافوهُمْ ﴾ :

قەت لەو نەوعە ئینسانانە مەترسن ٠

﴿ وخافُونِ ﴾ :

هەر لە من بترسن کە تەوانام هەیە لەسەر هەموو کارێ ٠

﴿ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾ : (١٧٥)

ئەگەر ئیمانتان هەیە بە خودا ٠

﴿ ولا يَحْزُنْكَ الَّذينَ يُسارِعون في الكُفْرِ ﴾ :

با دڵگرانو زویرت نەکەن ئەو منافەقانە کە پەلەپەل ئەکـــەن بۆ کوفرو خۆیان رائەکەن بەرەوپیری کوفر وە هەر کاتێ باســـی کوفر ئەکرێ گەش ئەبنەوە ، وە کاتێ باسی ئیمان ئەکرێ ڕەش ئەبنەوە ٠

﴿ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئاً ﴾ :

چونکی بە ڕاستی ئەوانە بە قەطعی ناتوانن زەرەرو زیـــان بدەن لە دینی خوداو ٠ لە پێغەمەری خوداو لـــە پەیڕەوانـــــی

پێغەمەری خودا بە جۆرێ کە قافڵەی دینخواهان لە پێشکەوتن بخەنو وردە زیانیش زیانی وای نیە ٠

﴿ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ﴾:

خودا ئەیەوێ کە بەشو بەهرەیێ بڕیار نەدا بۆ ئەمانە لە قیامەتا ٠

﴿ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾ : (١٧٦)

وە بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی گەورە ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیستیعدادیان هەبو بۆ ئیمان هێنانو بۆ دەرچوون لە تاریکستانی کوفر کەچی کوفریان ئیختیارکردو ئیمانەکەیان گۆڕییەوە بە بێئیمانی وەکو یەکێ ئالتوونی ساغ بدا بە قوماشی سووتاوی بێسوود ٠

﴿ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ :

(١٧٧)

ئەوە بە قەطعی هەتا هەتایە ناتوانن هیچ زیانێ بدەن لە خوداو بۆ ئەوان هەیە عەزابێکی ئێشدەر ٠

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ﴾ :

با وا گومان نەبەن ئەو کافرانە بەو مۆڵەتەی کە ئێمە پێیان ئەدەینو زوو بەزوو تۆڵەیان لێوەرناگرین ئەوە سوودو قازانجە بۆیان ٠

﴿ إِنَّما نُملي لَهُمْ ليَزْدادوا إِثْماً ﴾ :

بۆیە مۆڵەتیان ئەدەین هەتا زۆرتر تاوانبار ببن‌و تاوانباری زیاد بکەن ؛ چونکی هەرچی ئامۆژگاریمان کردن سوودی نەبـوو دەی با هەر بمێننو باریان قورستر ببێ‌و باشتر دابمێنن ٠

﴿ ولَهُمْ عَذابٌ مُهين ﴾ : (١٧٨)

وە بۆ ئەوان هەیە لە قیامەتا عەزابێکی وا کە سووکیـــان ئەکـا ٠

فەرموودەی خودا : (ما كان الله ليذر المؤمنين ٠٠ الآية)

ئیبن‌و جەریرو ئیبن‌و ئەبی‌حاتەم ریوایەتیان کردووە لـــە (سدی) ــ خ ــ ئەڵێ : منافەقەکانی شاری مەدینە وتیان : ئەگەر محەمەد لە داوای پێغەمەرایەتیدا راست ئەکا با بێت بڵێ بە ئێمە کام کەس لەناو ئێمەدا ئیمان دێنێ‌و چ کەسێ ئیمان نایێنێ ؟! جا خودا ئەم ئایەتەی نارد خوارەوەو فەرمووی :

﴿ ما كانَ اللهُ ليَذَرَ المُؤمِنين على ما أنْتُمْ عليْهِ حتَّى يَميز الخَبيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ﴾ :

واتە : خودای تەعالا بڕیاری ئەوەی نەداوە کە ئـەوانـــەی موسوڵمانن هەروا بەم شێوە کە تێکەڵی کافرو منافەقەکانـــن بیان‌هێڵێتەوە کە کەس نازانێ موخلیس کێیەو منافەق کێیە ، ئەبێ هەر جیایان بکاتەوە لە یەك یا بە هۆی وەحی بۆ لای پێغەمەر ــ د ــ وە یا بە هۆی تەکلیفی زەحمەتو نابار کـــە موسوڵمانەکـــان هەڵی‌ئەگرن‌و منافقەکان تەرکی ئەکەن ، وە ئەم پاك‌و پیســـە لە

یەکتر جیائەکاتەوە ٠

﴿ وما كان اللهُ لِيُطْلِعَكُمْ على الغيْبِ ولكِنَّ اللهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشاءُ ﴾ :

هەروا خودا یاسای وا نیە کە ئێوە ئاگادار بکا لەسەر ئوموورواتی غەیبیو پەنامەکی ؛ چونکی خودا تەشریفی دۆستانی خۆی ئەکا بە ئاگادارکردنەوە لەسەر بازە کارێ ٠ بەڵام خودای تەعالا لەناو پێغەمەرەکانیا ئیختیاری کەسانێ ئەکا کە خواستی وایە حاڵی ببن لە ئوموورواتی غەیبیو بە وەحیو ئیلهام گەلێ شتی پەنامەکی بۆ رووناك ئەکاتەوە ، خواە ئەویش ئەو شتانە بەیان بکا بۆ خەڵك یا نە ٠

﴿ فآمِنوا بِاللهِ ورُسُلِهِ ﴾ :

دەی ئیمانبێنن بە خودای تەعالا بە تەنیاو باوەڕتان وابێ عیلم بە غەیب بۆ کەس نیە بۆ ئەو نەبێ ؛ چونکی عیلم سیفەتێکی زاتییەو دەوام ئەکا لەگەڵ دەوامی خاوەنەکەیا ؛ دەی هیچ کەس ئەم عیلمەی نیە ئیللا خودا نەبێ ، بەڵێ ئەوەندە هەیە وا ئەبێ بە ئیخبارو ئیعلام بازێ لە پێغەمەران وە یا بازێ لە رەهبەران حاڵی ئەکا ٠ وە ئیمان بێنن بە پێغەمەرانی خودا بە سیفەتی ئەوە کە بەندەی خودان ، وە عیلم بە غەیب سیفەتی ئەوان نیە ، سا مەگەر خودا ئیخباریان بکا بە وەحی یا بە ئیلهام ٠

﴿ وإنْ تُؤْمِنوا وتَتَّقوا فَلَكُمْ أجْرٌ عَظيمٌ ﴾ :
(١٧٩)

جا ئەگەر ئێوە ئیمانبێنن بە خوداو پێغەمەران بەو شێوە ئیستە باسمان کردو خۆتان بپارێزن لە نیفاقو دووڕوویی و

خۆتان بپارێزن لە غولوو و موبالەغەکردن لە عەقیدەو بیرو باوەڕا ئەوە ئەجرێکی گەورەتان بۆ هەیە ٠

﴿ ولا یَحْسبَنَّ الَّذینَ یَبْخَلُونَ بِما آتاهُمُ اللهُ مِنْ فَضلِهِ هُوَ خَیْراً لَهُمْ ﴾ :

واتە : با گومان نەبەن ئەوانەی کە بەخیلی ئەکەن بە سەرفی واجیباتی مالّەکەیان ئەو مالّەی کە خودا بە فەزڵی خۆی پێی داون ، گومان نەبەن ئەو بوخلەیان چاکە بۆیان ٠

﴿ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ ﴾ :

بەڵکو ئەو بەخیلییە خراپەو فەسادەو موفسیدە بۆ حاڵیانو بۆ مەئالیان ٠

﴿ سَیُطَوَّقونَ ما بَخِلوا بِهِ یَوْمَ القِیامَةِ ﴾ :

ئەو مالّە کە نەیان دا بە کەس تەوقدار ئەکرێن پێی لە رۆژی قیامەتا ٠ واتە ئەکرێ بە دائیرەیێ لە وێنەی ئاسنو ئەکرێتە ملیان ٠ ئەلحاصڵ ئەو حوقووقە کە واجبە لەسەر ئینسان سەرفی بکا بۆ خاوەن حەقەکە وەکو زەکاتو مەنزووڕەو نەفەقەی واجبەو مارەیی ژنو ئوجرەی کرێکارو بەشی خاوەن مالّ لە بەجێهێنانی فەرزی کیفایە وەکو میوانداری داماوو بەخێوکردنی هەتیوو دەفنکردنی مردووی بێمالّ ٠٠ ئەم حوقووقانە لە رۆژی قیامەتا ئەکرێن بە تەوقو ئەکرێنە ملی مانیعەکان ٠

﴿ وللهِ میراثُ السَّمواتِ والأرضِ ﴾ :

هەر بۆ خودا ئەمێنێتەوە هەر مالّێ کە لە بەینی ئاسمانو عەرزا ببێو دائیر بێ لەناو خەڵکاو دەست بەدەستی پێ بکرێ ٠

واته : ئەم مالآنە لە ئەنجاما لەبەر ئەوە کە خاوەنەکانیان ئـەمرن غەیری خودا کەس نیە کە خاوەنیان بێ ، جا مالێ وەها دەستانگەڕ بێ بۆچی خۆتانی پێ تووش ئەکەن بەشەڕ ؟

﴿ واللهُ بِما تَعْمَلونَ خَبير ﴾ : (١٨٠)

وە خودا ئاگادارە لەسەر ئەوە کە ئەم خەڵکە ئەیکەن ٠

فەرموودەی خودا : (لقد سمع الله قول الذين قالـــوا ٠٠٠ الآية)

ریوایەتکراوە لە حەسەنو قەتادە : کاتێ کە ئایەتی (من ذا الذي يقرض الله قرضا حسنا ٠٠٠) نازڵ بـوو جوولەکەکـان وتیان : خودا فەقیرەو ئێمە دەوڵەمەندین ؛ چونکە مالمان لێقەزر ئەکا ٠ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە ئیبنو ئیسحاقو غەیری ئەو ئەڵێن : حەزرەت نامەیەکی ووسی بۆ لای یەهوودی بەنیقەینەقاعو دای بە ئەبوبەکـــری صدیقو لەو کاغەزەدا دەعوەتی ئەکردن بۆ ئیسلامو نوێژکردنو زۆزووگرتنو بۆ زەکاتدان وە بۆ ئەوەیش کە (قرض الحسنة) بدەن بە موحتاجان جا ئەبوبەکر زۆییشتو چـــووە (بيـــت المدراس)ی یەهوودەوە کە تەماشای کرد کۆمەڵێکی زۆر لە یەهوود گرد بوونەتەوە لەلای (فنحاص) ناو کە گەورەیان بوو لە عالمانی یەهوودیش بوو ئەبوبەکر فەرمووی بە فەنحاص : (اتق اللـــه واسلم) وتی : تەقوای خودا بکەو موسوڵمان ببە ، وەڵلاهی تـــۆ خۆت ئەزانی کە محەمەد رەسوولوڵلایەو بە حەق هاتووە بۆ لاتان لە لایەنی خوداوەو لە تەوراتەکەیشتانا ناونیشانی نووسـراوە ،

دەی ئیمان بێنەو تەسدیق بکەو قەرز بدە بە خودا بە قەرزی جوان هەتا بتخاتە بەهەشتو ئەوابت دووقات زیاد بکا • جا فەنحاص وتی : یا ئەبابەکر تۆ گومان ئەبەی کە خودای ئێمە مالمان لێ قەرز ئەکاو هەمیشە فەقیر قەرز لە دەولەمەند ئەکا جا ئەگەر ئەمە تۆ ئەیڵێیت حەق بێ ئەبێ خودا فەقیرو گەدا بێو ئێمە دەولەمەند بین ، وە ئەگەر دەولەمەند بوایێ مالی ئێمەی بە قەرز داوا نەدەکرد ، خودا خۆی مەنعی ئێمە ئەکا لە (ربا) کەچی ریبامان ئەداتێو ئەگەر دەولەمەند بوایێ ریبای نەئەدا بە ئێمە ! جا ئەبوبەکر دای لە فنحاص بە لێدانێکی خراپو سوێندی خوارد ئەگەر عەهدو پەیمان لە ناویانا نەبوایێ ئەمدا لە گەردنت ئەی دوژمنی خودا ! ئەویش رۆییشت بۆ خزمەتی حەزرەتو شکاتی لێکرد وتی : تەماشا بکە ئەبوبەکر چی پێکردووم • جا حەزرەت ئەبوبەکری بانگ کرد فەرمووی : بۆچی داوتە لە فەنحاص ؟ ئەویش عەزری کرد : یا رەسوولەڵلا ئەم ناپێاوە ئەیوت : خودا فەقیرەو ئێمە دەولەمەندین ، منیش بە راستی رقم داگیرساو لێمدا لەو کاتانەدا ئەم ئایەتە نازڵ بوو فەرمووی :

﴿ لَقَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا : إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ ونَحْنُ أَغْنِياءُ ﴾ :

بە راستی خودا بیستی واتەی ئەو کەسانە کە وتیان : بە راستی خودا گەدایەو ئێمە داراو دەولەمەندین •

﴿ سنَكْتُبُ ما قالُوا وقَتْلَهُمُ الأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

ئێمە ئەم تاوانی وتاری ئەوانە ئەنووسین وەکو تاوانە

کرداریەکانمان نووسی کە عیبارەت بوو لە کوشتنی پێغەمبەرەکان بە ناحەق وەکو زەکەریاو یەحیاو غەیری ئەوانیش ٠

﴿ ونَقولُ ذوقُوا عَذابَ الحَرِيقِ ﴾ : (١٨١)

وە ئێمەیش وەکو بە کردەوە ئەیانسووتێنین لە ئاگری دۆزەخا بە وتاریش داخ ئەتێین بە دڵیاناو پێیان ئەڵێین : بچەژن عەزابی ئاگری سووزندە ، واتە وەکو چۆن کەسێ شتێ بچەژێ وەها زەڕاتی وجوودیان ئەو ئێشو ئەلەمە وەرئەگرێو بە تەواوی ئازاریان پێ ئەگا ٠

﴿ ذلِكَ بِما قَدَّمَتْ أيْديكُمْ وأنَّ اللهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ للْعَبيدِ ﴾ : (١٨٢)

وە پێیشیان ئەڵێین : ئەم عەزابتانە بە هۆی ئەو تاوانانەیە کە دەستی ئێوە پێشی خستن وە بزانن کە خودای تەعالا ستەمگار نیە لەسەر بەندەکانی خۆی ٠

(ظلام) لەم ئایەتەدا صیغەی نیسبەتە وەکو (عمار) بۆ وەستای بیناکردنو (تمار) بۆ خورمافرۆش ، یانی خودای تەعالا خاوەن ستەم نیەو نیسبەتی ستەم نادرێ بۆ لای ٠

فەرموودەی خودا : (الذين قالوا ٠٠٠ الاية)

واحیدیو بەغەویو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە کە نازڵ بووە لە تاقمێ جوولەکەدا وەکو کەعبی کوڕی ئەشرەفو مالیکی کوڕی صەیفو حویەیی کوڕی ئەخطەب لەگەڵ چەن کەسێکدا هاتن بۆ لای حەزرەت (د) وتیان : تۆ داوای ئەوە

ئەکەی کە خودا کردوویتی بە رەهبەرو پێغەمبەرو کتێبی بـــۆ رەوانەکردووی ، وە ئێمەیش خودا وەختی خۆی بڕیـاری داوە بۆمان لە تەوراتا کە ئیمان بە هیچ پێغەمبەرێ نەیەنین کە داوای ریسالەت بکا هەتا قوربانێك بێنێو ئاگرێ لـــە ئاسمانـــەوە بێتەخوارو بیخواو لە ناوی ببا ، جا ئەگەر قوربانێکی وا دێنی بۆمانو ئاگریش هات بۆیو خواردی باوەڕت پێ ئەکەیـن • وە فەرمووی :

﴿ الَّذينَ قالُوا : اِنَّ اللهَ عَهِدَ اِلَيْنا اَلاَّ نُؤْمِـنَ لِرَسولٍ حتَّى يَأْتيَنا بِقُربانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ﴾ :

واتە : ئەو یەهوودییانە کە وتیان : بەراســـتی خـــودا گەیاندوویەتی پێمان کە ئیمان نەهێنین بە هیچ پێغەمبەرێ هەتا قوربانێك دێنێ بۆ لامانو ئاگرێ لە ئاسمانـەوە بێتەخـــوارو بیبا •

﴿ قُلْ : قَدْ جاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلي بِالْبَيِّناتِ وَبِالَّذي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُموهُمْ اِنْ كُنتُمْ صادقينَ ﴾ (١٨٣)

تۆ بڵێ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست : بە راستی لەمەوپێش چەن کەسێ لە رەهبەرانی گەورەو لە پێغەمبەرانی سەربەرز وەکو زەکەریاو یەحیاو شەعیا هاتن بۆ لاتان بە چەن موعجیزاتێکەوەو بەو قوربانیەوە کە تێوە باسی ئەکەن ، دەی لەبەرچی ئەوانتانە کوشت لەگەڵ ئەوەدا کە قوسووریان نەکرد لـــە ئامۆژگـــاری ئادەمیزادا ئەگەر راست ئەکەنو خۆتان لە راستان ئەزانن •

﴿ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ ﴾

جا ئەگەر باوەڕیان پێنەکردیت تۆ سەبر بکەو ئازار مەدە بە دڵی خۆت ؛ چونکی ئەمە یاسای ڕۆژگارەو گەلێ پێغەمەرانی پێش زەمانی تۆ تەکزیبکراونو ئازاردراون (مع انه) لەسەر هەوڵدان بۆ گەیاندنی دینو ئایین دەوامیان کردووەو ئەو پێغەمەرانە کە تەکزیبکراون ٠

﴿ جاؤا بالبَيِّنات والزُّبُرِ والكِتاب المُنيرِ ﴾ :

(١٨٤)

لە لایەنی خوداوە کیتابی پڕ لە فەرمانو یاسای ئایینو ڕێگەی خوداناسییان هێنا بۆ ئادەمیزادو حیکمەتو ڕێبازی هۆشیارییان پێشکەش کرد بە عەلاوەی ئەمانە موعجیزاتو کارەهای عەجایبی دنیایان نیشان دا ، جا دەرکەوت (بینات) بە مانا موعجیزاتەو (زبر) جەمعی زەبوورە یانی حیکمەتو هۆشیاریێیە کە لە فەرموودەی پێغەمەرەکان بووە ، وە (کتاب منیر) ئەو کیتابە ئاسمانییەتانێ کە بە وەحی هاتووە بۆیان لە لایەنی خوداوە ٠

ئاگادار بن ! لە ئایینی ئەنبیاکانی پێشوودا یاسا بووە هەرکەسێ موهیمەیەکی بووبێ وە یاخود دەعوای شتێکی کردبێو خەڵك باوەڕیان پێنەکردبێ هاتووە حەیوانێکی سەربڕیوە بۆ خودا جا ئەگەر خودا خواستی تەرویجی ئەو کەسەی بووبێ کە ئیسباتی دەعواکەی بکا ئاگرێ لە ئاسمانەوە هاتووەتە خوارو دەنگێکی لێ هاتووە هەتا گەیشتووە بە قوربانییەکەو سووتاندوویەتیو مەحوی کردووەتەوە ٠ وە ئەم وەزعە دەوامی کردووە هەتا عەهدی حەزرەتی عیسا (د) ئیتر ئەو یاسا

بڕاوەتەوە • وە بازێ لە زاناکان فەرموویانە : لە تەوراتـــا نووسراوە قوربانی کە ئاگر خواردی‌دەلیلی راستی رەهبـــەری خاوەن ریسالەتە هەتا عەهدی مەسیحو محەمەد وە لە عەهـدی ئەوانا حوججەت وا لە موعجیزاتا • بەڵام یەهوودییەکان ئـــەو غایەتەیان لە تەورات لابردووە لەسەر عادەتـــی تەحریفاتـــی خۆیان کە لە بازێ جارا کەمو زیادیان کـــردووە لـــە ئەلفازی تەوراتاو لە بازێ جارا مەعناکەیان بە ئـــارەزووی خۆیـــان گۆڕیوە •

﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ المَوْتِ ﴾ :

هەموو گیانلەبەرێ مردن ئەچەژێ •

﴿ وإنَّما تُوَفَّوْنَ أُجورَكُمْ يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

وە جـــەزاتان پـــێ‌ئەدرێتەوە بە خێر یا بەشـــر لـــــە رۆژی قیامەتا لە پاش ئەوە کە خودا زیندووتان ئەکاتـــــەوەو گردتان ئەکاتەوەو حسێبی بیرو باوەڕو کردەوەکانتان ئەکا •

﴿ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وأُدْخِلَ الجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ﴾ :

جا هەرکەسێ دوور خرایەوە لە ئاگری دۆزەخو خرایە ناو بەهەشتەوە ئەوە بەراستی گەیشتووە بە مایەی رزگاری خۆی •

﴿ وَما الحَياةُ الدُّنْيا إلاَّ مَتاعُ الغُرُورِ ﴾ : (١٨٥)

وە نیە ئەم ژیانی دنیاو خۆشییە کە لە دنیادا دەس ئەکەوێ ئیللا مایەو هۆیە بۆ غوروورو بایی بوونی ئینسان بە خـــۆی جا ئاگادار بن دنیا باییتان نەکا •

بزانن ! دنیا ئەم چەرخەیە عەرزەو ئاسمانەو ئەستێرەکانە ، وە مەتاع شتێکە ئادەمیزاد لەزەتو ئاساییشی لێوەرئەگرێ وەکوو : دارایی ، ژن ، ئەولاد ، پایە ، زانایی ، تەوانایی ، وە غوروور بایی‌بوونە کە مەعنای پشتهەڵکردنە لە بەجێهێنانی یاسای دین کە خودای تەعالا ناردوویەتی بۆ بەختیاری ئادەمیزاد ٠

جا ئەم دنیا کە مەتاعەو هۆی رابواردنە هەروا بۆ ئینسانی بەختیار هۆی کەسبی پیرۆزی‌و سەربەرزی دنیاو سەرفرازی قیامەتیشە وە سوودو زیانی دنیا لەسەر حاڵی خاوەنەکەی دێتە جێ ، ئەم دنیا کە مەتاعی غوروورە بۆ ئینسانی قاسی‌و عاصی‌و دڵڕەق‌و پەست هەروا مەتاعی بەلاغو گەیشتنە بە پیرۆزی بۆ ئینسانی دڵنەرم‌و فەرمانبەری خوداو رەوشت‌بەرز بۆیە لە حەدیثی شەریفا هەیە : (الدنیا مزرعة الآخرة) ٠

راگرتنی دین بە هێزە هێز بە دارایی‌و زانستە وە راگرتنی دنیایش هەر پێویستە بە دارایی‌و حەزرەت (د) وەکو مەنعی ئەبوبەردداو ئەصحابی صوففەی نەکردووە لەزوهدو مانەوە لە مزگەوتا بۆ عیبادەتکردن ، مەنعی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوفیشی نەکردووە لە تەماشای دارایی‌و مەنعی باقی ئەصحابەکانیشی نەکردووە لە باخداری‌و تیجارەت‌و ئاڵووێر ٠ کەوابێ دنیا بۆ ئەو کەسە لە حەڵاڵ کەسبی بکاو لە حەڵاڵ سەرفی بکا زۆر باشەو خێرە بۆیە خودا لە قورئانا بە خێر ناوی بردووەو فەرموویەتی : (کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترك خیرا الوصیة ٠٠) وە لە چەن شوێنی ترا ناوی بە خێر بردووە ٠ جا واجبی ئینسانی موسوڵمانە قەت بەتاڵ نەبێو بە قەی ئیمکان

مەشغوولی کەسبی پاك بێ ؛ لە کشتوکاڵ ، لە باخو بێستان ، لە ئاڵو وێر ، لە دووکانداری ، لە کرێکاری ، لە حەیواندارى ... وە باقی کاسبی حەڵاڵ بەم شەرتە تەماشای یاسای ئیسلام بکا لە پەیداکردنیاو لە سەرفکردنیا هەتا مەسئوولییەتی گەورە رووی تێ نەکا .

جا لەبەر ئەوە ئادەمیزاد (بالذات) خۆی بە بێ ئامۆژگاری ئەکەوێتە شوێن دنیاداری خودا لەزورمەی ئامۆژگاری لە ئایاتا رووی کردوونەتە دینداریو بێ تەماعی . ئەگەرنا هیچ کارێ لە دنیادا بەبێ زۆری لەشو بەبێ عەقڵو عیلمو دارایی تەواو نابێ . خودا لە باسی (طالووت) دا فەرموویەتی (وزاده بسطة في العلم والجسم) . لە باسی (سلیمان) دا فەرموویەتی : (قال الذي عنده علم من الكتاب) . وە لە باسی (داود)ا فەرموویە : (وعلمناه صنعة لبوس لكم) . وە فەرموویەتی (ولا تنس نصيبك من الدنيا واحسن كما احسن الله اليك) . رەحمەت لەوە وتوویەتی :

دارایی بۆ مەرد لەگەڵ دانایی
زۆر باڵاترە لە پادشایی
دینو دنیای خۆی ئامادە ئەکا
چرا هەڵئەکا بۆ رۆشنایی
لە پاش مردنیش دیاری بۆ دێ
لای موسوڵمانان بێ ئاشنایی

فەرموودەی خودا (لتبلون في اموالكم ٠٠ الآية)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنولمونزیر ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەببباسەوە (خ) ئەڵێن : ئەم ئایەتەیش هەر نازڵ بوو لە هۆی ئەو جیدالەوە کە لە بەینی ئەبوبەکری صدیقو فەنحاصی کوڕی عازووراادا رووی دا کە وتی (ان الله فقیر ونحن اغنیاء) . پەنا بە خودا ! ــ

بەڵام عەبدورەزاق ریوایەت ئەکا لە زوهرییەوە : کە ئەم ئایەتە نازڵ بوو لە کەعبی کوڕی ئەشرەفدا کە زۆر زەمەی پێغەمەری ئەکرد ــ د ــ لەگەڵ ئەصحابەکانیا وە هانی کوفاری قورەیشی ئەدا لەسەریان جا فەرمووی :

﴿ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ﴾ :

بە راستی ئێوە دیرۆندی تازاری دڵ ئەکرێنو تەجرەبەی ئەکرێن ــ واتە شتی واتان بەسەر دێ وەکو بەسەر تەجرەبەکراوا بێ ئەنا خودا خۆی زانایە بە هەموو شتێو بەراوردی پێویست نیە ــ بە زیانکردنو سەرفکردنی دارایی لە رێگەیچەکێرینو خواردەمەنیو باقی پێویستی جەنگ ، وە بە زیان لە نەفسی خۆتانا بە بریندار بوون بە کوشتارو ئازاردان بۆ دڵو لەش ٠

﴿ ولَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذينَ أوتُوا الكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذينَ أشْرَكُوا أذىً كَثيراً ﴾ :

وە بە راستی ئەبیسن لەو کەسانەوە کە لە پێش ئێوەدا کیتابی ئاسمانییان پێدراوە وەکو یەهوودو نەصاراو لەوانەوە

که شەریکیان بۆ خودا قەرار داوە (العیاذ بالله) وتاریکی ناباری ناهەمواری درۆو دەلەسەو بوختانو گاڵتەپێکردن وەکو یاسای سەرسەرییەکان بووە لەگەڵ پێشەواکانا ئەو ئەندازەیە کە ئەبێ بە هۆی ئازاریکی زۆر بۆ ئێوە ٠

﴿ وإنْ تَصْبِروا ﴾ :

وە ئەگەر خۆتانبگرنو ئەو ئازاری دڵتانە هەڵبگرن ٠

﴿ وتَتَّقوا ﴾ :

وە خۆتان بپارێزن لە بێئەمری خودا لەم هۆیەوە ، واتە لە باتی تاوانبارێ بێ تاوانێ ئازار نەدەن ٠

﴿ فَإنَّ ذلِكَ مِنْ عَزْمِ الأمورِ ﴾ : (١٨٦)

ئەوە بە راستی ئەم سیفاتە بەرزانە لەو سیفەتانەن کە خودا بڕیاری داون بۆ بەندە ئازادەکانیو بۆ رەهبەرە بەرزەکانیو بۆ پێغەمەرە نازارەکەی ٠

﴿ وإذْ أَخَذ اللهُ ميثاقَ الَّذينَ أُوتوا الكِتابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ للنَّاسِ ولا تَكْتُمونَهُ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست باسی ئەو چەرخە بکە بۆ یارانت کە خوای تەعالا عەهدو پەیمانی وەرگرت لەو زانایانە کە کیتابی خودایان پێدراوە واتە بە دەرز خۆیندوویانە وەکو عالمەکان ــ کە بە راستیو راساڵی مەعنای ئەو کیتابە روونناك بکەنەوە بۆ هەموو ئەفرادی ئوممەت وە کەمو زیادی تیاناکەنو بە عەنادو ملەجڕێ مەعناکەی لە راستە لانەدەن وە بیری پرسیاری پاشەڕۆژیان لە دڵدا بێو هیچ باسێ لەو باسانە کە وان لە

کتێبەکەدا نەیشارنەوە لە کەس ٠

﴿ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ ﴾ :

کەچی ئەو ئادو پەیمانەیان فڕەدا بۆ لای پشتیانەوە ، واتە موبالاتیان پێنەکردو پاپاییان نەکرد ٠

﴿ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴾ : (١٨٧)

وە بەو کیتابە کە لەلایان بوو نرخی کەمیان وەرگرت ، واتە لەبەر ئەوە کە دیاریو دەسەندەیان دەسبکەوێو لەسەر پایەو مایەی خۆیان دەوام بکەن پەیمانی خودایان لەبیر بردەوە بەڵکو کەمو زیادیان تێدا کردو لەسەر موناسبی هەوای خۆیان مەعنایان بڵاوکردەوە ، ئەمەیش شتێکی خراپ بوو ئەوان وەریان گرتو کڕییان بەو مانە نەختە ردواجی خۆیانە ٠

فەرموودەی خودا (لا تحسبن الذين يفرحون ٠٠ الآية)

موسلیمو بوخاریو ترمذیو نەسائیو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە : کاتێ کە مەروان کوڕی حەکەم کوڕی عاص ئەمیری مەدینەی مونەوەرە بوو لەلایەنی موعاویەوە خزمەتکارێکی خۆی هەنارد بۆ لای ئیبنو عەباسو پێی وت : بڵێ بە ئیبنو عەباس : ئەگەر کەسێ شادو مەسروور بێ بەوەی کە دەستیئەکەوێو حەز بکا بەوە ئەنای بکرێ لەسەر شتێ کە ئەو نەیکردووە عەزابی بدرێ لە قیامەتدا ٠٠ هەموومان عەزابمان ئەدرێ ٠ ئیبنو عەباس (خ) فەرمووی : چیتانە بەسەر

ئەم باسەوە ؟ ئەم ئایەتە نازڵ بوو لە شانی ئەهلی کیتابا کە حەزرەت پرسیاری شتێکی کرد لێیان ئەوان شاردیانەوەو بەیانیان نەکردو خەبەریان بە شتێکی موخالیف پێدا • جا دەرچوون وایان نیشان ئەدا کە جوابی پرسیارەکەیان بە راستی داوەتەوەو سوپاسی خودایان ئەکرد لەسەر ئەمەو دڵشادیش بوون بەوەی کە کەتمی حەقیقەتەکەیان کردووە • ئەم ئایەتە لەوەدا نازڵبووە •

وە ریوایەتیش کراوە لە ئەبوسەعیدی خدرییەوە (خ) کە تاقمێ لە منافقەکان هەرکاتێ حەزرەت ئەڕۆییشت بۆ غەزا خۆیان دوا ئەخستو نەدەچوونو دڵشاد بوون بە مانەوەیان لەسەر موخالەفەی حەزرەت (د) وە کاتێ حەزرەت ئەهاتەوە لەو غەزایە ئەچوون عوزریان ئەهێنایەوە لە خزمەتیاو سوێندیان لەسەر ئەخواردو پێیان خۆش بڕو کە تاریف بکرێن لەسەر ئەوەی کە نەیانکردووە • جا ئەم ئایەتە نازڵبوو • ئەمەیش بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە • جا عەللامە قورطوبی ئەڵێ : حەدیثی ئەوەڵ بە خیلافی ئیقتیزای حەدیثی دووهەمە • کەوابێ ئیحتیمالی هەیە ئەم ئایەتە لەسەر هەردوو سەبەبەکە نازڵبووبێ چونکە هەردوو واقیع بوون لەیەك زەمانا • کەوابێ ئایەتەکە ئەبێ بە جواب بۆ هەردوو تاقمەکە •

وە حافظ ئیبنو کەثیر ئەڵێ : مونافات نیە لە بەینی ئەوەدا کە ئیبنو عەببباس فەرموویەتیو لە بەینی ئەوەدا کە ئەو جەماعەتە فەرموویانە ؛ چونکی ئایەتەکە عامەو شامیلە بۆ هەموو ئەو وەزعانە • بەهەرحاڵ خودا ئەفەرموێت :

﴿ لا تَحْسَبَنَّ الَّذينَ يَفْرَحونَ بِما اَتَوْا ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست زەن مەبە ئەوانە کە دڵشادو شادمان ئەبن بەو کردەوە نابارانە کە ئەیکەن وەکو حەق ونکردنو دەرخستنی بەتاڵ لە شێوەی حەقدا ٠

﴿ ويُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِما لَمْ يَفْعَلُوا ﴾ :

وە زەن مەبە بەو کەسانە کە حەز ئەکەن ئەنایان بکرێ بە بازێ کردەوەی باشی وەها کە نەیانکردووە ٠

﴿ فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَةٍ مِنَ العَذابِ ﴾ :

زەن مەبە بەوانە کە دارای نەجاتو فەوزو رزگارین لە سزاو تۆڵەی خودا ٠

﴿ ولَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ ﴾ : (١٨٨)

وە بۆ ئەوانە هەیە عەزابو ئازارێکی ئێشگە یێن ٠

﴿ ولِلّهِ مُلْكُ السَّمواتِ والأرضِ واللهُ على كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ ﴾ : (١٨٩)

هەر بۆ خودایە پادشاهیو دارایی ئاسمانەکانو عەرز بە هەموو کانو گیاو گیانلەبەرانو ئینسانەوە تەسەرووفیان تیادا ئەکا لەسەر داوای حیکمەتی شامیلو رەسایی خۆی ، وە کەس یارای ئەوەی نیە پرسیار بکا بۆچیو لەسەرچی ؟ وە خودا بەسەر هەموو شتێکا تەوانایە ٠

فەرموودەی خودا : (ان في خلق السموات ٠٠ الآيات)

ئیمامی طەبەرانیو ئیبنولمونزیر ریوایەتیانکردووە لە

ئیبنو عەباسەوە فەرمویەتی : قورەیشیەکان هاتن بـــۆ لای یەهوود پرسیان کرد لێیان : حەزرەتی موسا چلۆن هات بۆ لای ئێوەو چ موعجیزەیەکی هێنا ؟ وتیان : عەساو یەدی بەیضـــا ، واتە : عەساکەی فڕەئەدا ئەبوو بە مارو دەستی ئەکرد بـــە باخەڵیاو کاتێ دەریئەهێنا وەکو چرا پڕتەوی ئەدایـەوە • وە رۆیشتن بۆ لای گاورەکان پرسیاریان کرد : عیسا چ موعجیزەیەکی هێنا بۆ ئێوە ؟ وتیان : کوێری سکومای چاك ئەکردەوەو ئینسانی بەڵەکی رزگار ئەکردو مردووی زیندو ئەکردەوە • جا هاتن بۆ لایێغەمەر (د) پێیان وت : داوا بکە لە خودای خۆت کـــــە تەپۆلکەی (صفا) بکا بە ئالتوون بۆمان ! جا بە شوێنی ئەمەدا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون •

﴿ إِنَّ في خَلْقِ السَّمواتِ والأَرْضِ واختِلافِ اللَّيْلِ والنَّهارِ لآياتٍ لأولي الأَلْبابِ ﴾ : (١٩٠)

بەراستی هەیە لە ئیجادو خەلقو دروستکردنی ئاسمانەکانو ئەو ئەستێرانە کە لە شوێنی خۆیانا ئەمێننەوەو ئەوانە کە لەسەر مەداری تایبەتی هەڵئەسووڕێن بە دریژی کاتو لە ئەوزاعـــی عەرزاو ئەو کانو مەعدەنانە وان لە ناویاناو لەو ئاوە شیرینـــە سافانەو لەو ئاوە شۆرەو ئەو شەلالەو تافانە کە بە تووڵی ئەییام دێنو رەوانێو لەو بەرزەوەبوونی بوخارو هەورو هاتوچـۆی هەورو باراندنـــی باران بەســـەر عەرزاو لـــە ئیختیـلافو بەیەکاچوونی زەمانی شەوو رۆژ بە کەمو زیـاد ، وە لـــــە ئیستیمراری ئەمانەدا بەبێ موخالەفە گەلێ ئایاتو نیشانە هەن لەسەر وجوودی پەروەردگاری زیندووی زانای تەوانای خاوەن

خواستو تاقو تەنیای بێ وێنەو بێ ئیحتیاجو نیاز بە کەس • بۆ ئەو کەسانە دارای عەقڵی خاڵص و بێ نەخۆشین ؛ چونکی ئەم شتانە باس‌کران هەموو رام بوون بۆ ئیشکردن وەکو خادمو کارەکەر ، واتە هێزێکی خاریج ئەمانەی خستووەتە ئیشەوە ، وە ئەو هێزە ئەگەر بێ زانستو شوعوور بێ بە عەقڵو فام مومکین نیە هێزی بێشوعوور بە درێژی چەرخی رۆژگار ئەم هەموو هاتوچـــووە نازارەو نەم هەموو کارە شێرانانەو ئاثارانەی لێ پەیدا ببێ • وە ئەگەر خاوەن زانستو شوعووری ئەوە هێزی ئەو پەروەردگارە زانای تەوانای خاوەن کردگارەیە کە عالەمی رام کردووە • تەنیا ئەمە ئەمێنێ لە ئارادا کە تۆ نازانی حەقیقەتی ئەو زاتە خاوەن هێزە چییە ، ئەمەیش نابێ بە مانیعی تۆ لە ئیعتیراف بە بوونی زاتی پەروەردگار ؛ چونکی گەلێ شت هەن لای تۆ وجوودیـــان موحەققەقەو نایشزانی حەقیقەتیان چییە وەکو رۆح ــ گیانـــی خۆت ئەزانی هەیەو نازانی چییە ، وەکو جازیبەی ئەم سەییاراتە کە هەموو کورەیێ لەسەر جازیبەیەکی تایبەتی ئەسووڕێتەوەو تۆیش نازانی حەقیقەتی ئەو جازیبەیە چییە ، وە وەکو ئـــــەم رۆژە کە ساڵەهای ساڵە بەم گەورەییو قەوارەوە بووە بـــــە دایکانەو بە مەرکەز بۆ ئەم هەموو مەوجووداتی عالەمـــــــەو داگیرساوەو بووە بە چرای رووناکی تەواوی عالەمو نایشزانی حەقیقەتەکەی چییە ، وە وەکو ئەم ئەثیرە کە لە عالەما هەیەو بوو بە هۆی گەیشتنـــی دەنگۆ رەنگی ئەشـــباح بە ئـادەمیزادو حەقیقەتەکەیشی نازانی چییە •

جا ئەگەر ئینسان بە دڵێکی پاکی خاڵی لـــە خەوش و خاڵ

وردبێتەوە لەماندا بە ناچاری ئیعتیراف ئەکا بە پەروەردگاری جیهان ئەو پەروەردگارە کە لەسەر ئەم یاسا جوانە جیهانی دروست کردووەو رازاندوویەتیەوە کە هەمووی سەروخوار وەکو خانوویێ وایە کە بە گومەزێکی گەورە دروست کرابێو لەو گومەزەوە چرای زۆر بەرەوە بووبێو لەسەر هەموو چراکانەوە شاچرایێ ئاوێزان بووبێو بە دەوام ئەو دیمەنە جوانەت بێ خیلاف نیشان بدا • وە بۆ پێغەمەری ئاخر زەمان موعجیزە لەم دەرزە بەرزتر پێویست نیە • لەم لایشەوە ئەگەر ئینسانێ داوای دەسکەوتنی دەرمانی دڵ بکا وەکو چۆن ئەگەڕێ بە شوێنیاو هەرکەسێ دەرمانێکی نیشان بدا • ئەگەر هەر بۆ بەراوردیش بێ چەن رۆژێ بەکاری دێنێ • وەها ئەم پێغەمەرانە (د) هەموو وەکوو دوکتۆری نەخۆشینی گیانن وە بڕیاریان داوە بە یەکڕوویی داوای یارمەتی غەیبی لەخودا بکەیو ماوەیێ مەشغوولێ یادو ناوی خودا بی دڵت دائەمەزرێ • (الا بذکر الله تطمئن القلوب) وە ئەم دەرمانە لە هەموو دەرمانێ بەسوودترە ؛ چونکی بەراورد کراوە کەس بە فەلسەفە لە حەقیقەتی غەیبییات حاڵی نەبوو وە تا یەکێ کەمێ حاڵی بووبێ بە دەلیلی عەقڵی هەزاران کەس لەسەر یاسای دینو تەمێو تەربیەی پێغەمەر (د) پێگەییشتووە وە ئەوەندە تێگەییشتووە کە دڵی ئارام ببێ ، بۆیە خودا بە شوێن کەلیمەی (اولي الالباب)دا ئەفەرموێ :

﴿ الَّذينَ يَذْكُرونَ اللهَ قياماً وقُعوداً وعَلى جُنوبِهِمْ ﴾ :

واته : خاوەن هۆشە ساغەکان ئەو کەسانەن کە زیکری خودا ئەکەن بە راوەستانو دانیشتنو لەسەر تەنیشتەوە •

﴿ ویَتَفَکَّرونَ في خَلْقِ السَّمواتِ والأَرْضِ ﴾ :

وە بیرئەکەنەوە لە دروستکردنی ئاسمانەکانو عەرزا •

﴿ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلاً سُبْحانَکَ ﴾ :

لە ئەنجامی ئەو بیرکردنەوە پاکەدا ئەڵێن : پەروەردگاری میهرەبانی ئێمە تۆ ئەم کۆمەڵە جوانە کە ناوت ناوە جیهان بە بێسوود دروستت نەکردووەو تۆ تەقدیسو تەنزیهو تەبرییە ئەکەین لە دروستکردنی شتی بێسوود ، جا کە مادام تۆ ئەم عالەمەت بە بێ سوود دروست نەکردووە بەڵکو دروستت کردووە بۆ بەندەیی خۆتو بۆ ئەوە ببێ بە جیلوەگای دەرکەوتنی ئاثاری تەوانایی خۆتو ئێمە ناتوانین بە تەواوی تۆ بناسینو بە رەسایی عیبادەتت بۆ بکەین • وە قوسوورمان ئەوەندە زۆرە شیاوین بۆ شالاوی ئاگری دۆزەخ •

﴿ فَقِنا عَذابَ النّارِ ﴾ : (١٩١)

بمانپارێزە ، ئەی خودای میهرەبان لە ئازاری ئاگری دۆزەخی خۆت •

ئێمە بەندەی تۆو تۆیش بە حەق خودا
جیهانی جوانت کرد بە جیلوەگا
فریشتەو جننیو گشت ئادەمیزاد
کردت بە شاگرد ، رەهبەر بە ئوستاد
ئەگەر لە دەرزی بەرزی زانستی
یا لە ئەنجامی خوداپەرستی

راسب ماینەوە بە زۆری خەتـــــا
ناجیحمان بکە ئەی خاوەن عەتـــا
بە مایەی پایەی حەزرەتی رەهبـــەر
یەعنی محەمەد سەرداری ئـــەنوەر

★ ★ ★

﴿ رَبَّنا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ﴾:

ئەی پەروەردگاری ئێمە بۆیێ وا بە جۆش داوای ئەوەت لێ ئەکەین کە بمانپارێزی لە ئاگری دۆزەخ ؛ چونکی بە راستی ئەو کەسەی کە تۆ بیهاویتە ناو ئاگری دۆزەخەوە ئەوە بە تەواوی رسواتکردووە لە ناو هەموو ئەو ئادەمیزادانە کـــــە خاوەن پایەنو بە ستەمگارت ژماردووە ؛ چونکی تۆ پادشایەکی عادڵـــی ئینسانێ کە ستەمگار نەبێ نایهاویتە ناو ئاگر ٠

﴿ وَما لِلظّالِمينَ مِنْ أَنْصارٍ ﴾ : (١٩٢)

وە ئەو کەسانەیش کە ستەمگارن هیچ یارمەتیدەرێکیـــان نیە کە بە هێز دەریان بکا لەو ئاگری دۆزەخە ، وە ئەترسین کـــە خواستیشت لەسەر ئەوە نەبێ کە تکاکاری گـــــەورە زوو بێتو تکامان بۆ بکات ، وە بەم شێوە زۆر لەو ئاگرەدا بمێنینەوە ٠

﴿ رَبَّنا اِنَّنا سَمِعْنا مُنادِياً يُنادي لِلاِيمـــــانِ : أَنْ آمِنوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنّا ﴾ :

پەروەردگارا بە راستی ئێمە گوێمان لە دەنگی جارچێشێکەوە بوو بانگی ئەکردین بۆ ئەوە ئیمان بێنین ،وەکو پێغەمەر بێ (د)، وە ئێمە سوپاس بۆ تۆ ئیمانمان هێنا ٠

﴿ رَبَّنا فَاغْفِرْ لَنا ذُنوبَنا وكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئاتِنا ﴾ :

پەروەردگارا دەی مادام ئیمانمان هێناو چووینە ریزی ئوممەتی ئیجابەوە تۆیش تاوانە گەورەکانمان بپۆشەو بە میهرەبانی خۆت کەفارەتی تاوانە بچووکەکانمان بۆ بدە ٠

﴿ وتَوَفَّنا مَعَ الأَبْرارِ ﴾ : (١٩٣)

وە بمانمرێنەو گیانەکەمان لێوەربگرەوە لەگەڵ پیاوە باشەکانا ، واتە کاتێ کە گیانمان دەردەچێ پیاوی باش زۆر لە دەورو پشتمان ببن . وە یاخود لە ناو پیاوە باشەکاناو لە گۆڕستانی ئەوانا بمنێژە ٠

﴿ رَبَّنا وآتِنا ما وَعَدْتَنا على رُسُلِكَ ﴾ :

پەروەردگارا بە میهرەبانی خۆتو بە وەفای خۆت بە وادەکانت ئەو ئەوابەو ئەو پایەو مایەیە کە لەسەر زمانی پێغەمەرەکانت وادەت پێداوین بماندەرێ ٠

﴿ وَلا تُخْزِنا يَوْمَ القِيامَةِ ﴾ :

وە لە رۆژی قیامەتا رسوامان مەکە لەناو کۆڕی پیاوەباشەکانا ٠

﴿ إِنَّكَ لا تُخْلِفُ المِيعادَ ﴾ : (١٩٤)

بە راستی تۆ تەرکی وەفا بە وەعدە ناکەی ٠

﴿ فَاسْتَجابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لا أُضيعُ عَمَلَ عامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ﴾ :

جا خودای تەعالا داواکەیانی قەبوولکردو دڵخوازەکەیانی بەجێهێناو فەرمووی : بە راستی من کردەوەی هیچ خاوەن کارێ لە ئێوە زایە ناکەم ئێر بێ یا مێ ، کە بازێکتان لە بازێکتانە ، واتە ئێرینە لە مێیینەو مێیینە لە ئێرینەیە ، یاخود بازێکتان ئێکەڵی بازێکی ترە ، بەم مەعنا کە هەمووتان لە یەک ئەسڵن ، وە یاخود هەمووتان بە یەکەوە لکاون لە دینو ئایینا ٠

﴿ فالَّذينَ هاجَرُوا وَأُخْرِجوا مِنْ دِيارِهِمْ وَأُوذُوا في سَبيلي ﴾ :

وە ئەو کەسانە کە هیجرەتیان کرد لە مەککەی موکەڕڕەمە بۆ مەدینەی مونەوەوەرەو دەرکران لە خانووبەرەی خۆیانو ئازاریان درا لە ڕێگەی منداا ٠

﴿ وَقاتَلُوا ﴾ :

وە جەنگیان کرد لەبەر بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەق ٠

﴿ وقُتِلُوا ﴾ :

وە کوژران ٠

﴿ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ ﴾ :

بە بێگومان هەموو تاوانەکانی ئەوان گەورەو بچووک

دانەپۆشم ٠

﴿ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ ﴾ :

وە بە راستی ئەیانخەمە ناو چەن باغێکی بەهەشتی وا کە جۆبار لە ژێر دارەکانیەوە رەوان ئەبێ ٠

﴿ ثَواباً مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

وە ئەوابیان ئەدەمێ بە ئەوابێ کە شیاوی کەرەمی خودا بێ ٠

﴿ واللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ ﴾ : (١٩٥)

وە خودای تەعالا لە لایەتی ئەوابی جوان ، وە بە فەزڵو ئیحسانی خۆی ئەیبەخشێتەوە بە موسوڵمانانا ٠

ریوایەتکراوە لە (أم سلمة) ـخـ ئەڵێ : عەرزی حەزرەتم کرد : یا رەسوولەڵڵا نابیسم کە خودای تەعالا ناوی ژنان بیا لە ئەهلی هیجرەتا بە هیچ نەوعێ ! جا خودای تەعالا ئەم ئایەتی (فاستجاب لهم)ەی نارده خوارەوە ٠

فەرموودەی خودا : (لا یغرنك تقلب ٠٠ الایات)

واحیدیو بەغەویو غەیری ئەوانیش فەرموویانە : ئەم ئایەتە نازڵبووە لە موشریکەکانی مەکەدا ؛ ئەوان زۆر لە رابواردنو ژیانێکی رەسادابوونو موسوڵمانەکانیش گەداو بێ

دارایی بوون ، جا له ناو خۆیانا باسیان‌کرد وتیان : ئەم دوژمنانی خودا وان له ناو نازو نیعمەتاو ئێمە نزیکە له برسێتییا بمرین ٠ جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە فەرمووی :

﴿ لا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذينَ كَفَرُوا في البِلادِ ﴾ (١٩٦)

با دڵت تێك‌نەداو دڵی ئوممەتی تۆ تێك‌نەدا هەڵسووڕانی ئەوانە کە کافرن له ناو نازو نیعمەتی زۆرا لەم شارەداو لە شارانی ترا ٠

﴿ مَتاعٌ قَليلٌ ﴾ :

ئەو هەڵسووڕانە لەناو نیعمەتا جێگەی ئیعتیماد نیە ؛ چونکی لەزەتو ئاسایشێکی کەمەو مادام لەگەڵ ئیمانا نیە ماوەیێ پێی رائەبوێرن ٠

﴿ ثُمَّ مَأْويهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ :

له پاشان ماواو مەنزڵیان دۆزەخە ٠

﴿ وَبِئْسَ المِهادُ ﴾ : (١٩٧)

وە خراپ ئارامگایەکە دۆزەخ ٠

ئەم نەوعە ئاخو داخی ئینسانی گەدا له کاتی تەماشای دارایی دەوڵەمەندانا زۆرە ، بە تایبەتی ئاخی ئەوانە کە مەشغووڵی عیلمو زانستنو مەجالی دنیایان نیە ، بەڵام بە باوەڕی من ئەم داخە زۆر بێ موناسەبەیە ؛ چونکی هەموو عاقڵێ ئەزانێ

ئەم جیهانە لەسەر بنەمای ئەسبابو ئەسبابسازی ئەڕوا ، هەرکەسێ کشتوکاڵ بکا گەنمو جۆ درەو ئەکا ، وە ئەوەی چوداری بکا شیرو دۆ وەرئەگرێ ، وە ئەوەی تیجارەتو ئاڵووێر بکا دراوی دەست ئەکەوێ ؛ دەی ئینسانێ لە مزگەوتا شەوو رۆژ دوور بکەوێتەوە لە ئەسبابی دارایی چۆن دارایی دەست ئەکەوێ ؟! یا ئەو کەسەوا لە دەشتا چۆن عیلمو زانست وەرئەگرێ ؟! بە عادەت ئەمە مەحاڵە • بێجگە لەمانە کابرا کە لەبەر خودا تەرکی دنیاو دارایی بکاو مەشغووڵی خزمەتی دینو کەسبی جەزای رەزای خودا بێ چۆن عەقڵ مەجالی پێ ئەدا وەربگەڕێتەوە بۆ ماڵێکی دنیایی دەست بکا بە ئاخو داخ ؟ هەرکەسێ بارەی کاری خۆی وەرئەگرێ وەکو خودا ئەفەرموێت:

﴿ لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهارُ خالدِينَ فِيها ﴾ :

بەڵام ئەو کەسانە کە تەقوای خودای خۆیان ئەکەن بۆ ئەوان هەیە چەن بەهەشتێ کە جۆبار رەوان ئەبێ لە ژێری ئەو باغانەوەو بڕیاری مانەوەیان دراوە هەتا هەتایا •

﴿ نُزُلاً مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

حاڵی ئەم بەهەشتانە وایە کراون بە ئیکرامییەی ئامادەکراو بۆ ئەو کەسانە کە خاوەن تەقوای خودان •

﴿ وَما عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِلأَبْرارِ ﴾ : (١٩٨)

وه ئەو بەهەشتە کە لەلای خودایەو ئامادەکراوە باشترە بۆ پیاوە باشە خێرۆمەندەکان لەو دارایی دنیایە ٠

فەرموودەی خودا (وان من أهل الكتاب ٠٠ الاية)

نەسائی ریوایەتی کردووە لە ئەنەس (خ) : کاتێ باسی مردنی (نەجاشی) پاشای حەبەش گەیشت بە مەدینە حەزرەت(د) فەرمووی : نوێژی لەسەر بکەن ، ئەصحابەکان عەرزیان کرد : یا رەسوولەللاّ نوێژ ئەکەین لەسەر ئینسانێکی حەبەش ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووە لە جابیر فەرمووی : کاتێ کە نەجاشی مرد حەزرەت (د) فەرمووی : ئەصحەمەی براتان لە حەبەشستان وەفاتی کرد ، جا حەزرەت (د) رۆییشتە دەرو وێژی لەسەر کرد وەکو چۆن نوێژی لەسەر جەنازە ئەکرد ، وە چوار جار (الله أكبر)ی کرد ٠ جا منافقەکان وتیان : تەماشا بکەن محەمەد نوێژ ئەکا بەسەر کافرێکدا مردووە لە عەرزی حەبەشەدا جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە هەیە لە صەحیحی بوخاریو موسلیمدا : کاتێ نەجاشی مرد حەزرەت باسی مردنی ئەوی کرد لەگەڵ ئەصحابەکانیاو فەرمووی : برایێکتان لە حەبەشەدا وەفاتی کرد نوێژی لەسەر بکەن ، جا تەشریفی برد بۆ سەحراو ئەصحابەکانی ریزکردو نوێژی لەسەر کرد ٠

وه له بازێ ریوایەتا ئەڵێن : نازڵ بووه له عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو رەفیقەکانیا • وه له بازێکی ترا ئەڵێ : نازڵ بووه لە چل کەس له ئەهلی نەجران وه سێو دوو کەس له ئەهلی حەبەشەو هەشت کەس له ڕۆم گاور بوونو هاتن موسوڵمان بوون •

﴿ وإنَّ مِنْ أَهْلِ الكِتابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ باللهِ وَما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خاشِعِينَ للهِ لايَشْتَرُونَ بآياتِ اللهِ ثَمَنا قَلِيلا ﴾ :

بە ڕاستی له ئەهلی کیتابە بازەکەسێ کە ئیمان دێنێ بە خوداو بەو کیتابە کە نازڵ کراوە بۆ سەر ئێوەو بەو کیتابە کە نازڵ کراوە بۆ سەر ئەوانو حاڵیان وایە دڵیان ئەترسێ لە عەزابی خوداو هەموو وجوودیان ئەلەرزێ لە بەر ئەمری زاتی حەقداو له موقابیلی ئایاتی خوداوە عیوەزو پاداشێکی کەم وەرناگرن •

﴿ أُولئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾ :

ئەم کۆمەڵە کە باسمان کردن ئەجرو ئەوابیان ثابتە لای خودای خۆیان •

﴿ إنَّ اللهَ سَرِيعُ الحِسابِ ﴾ : (١٩٩)

وە بە ڕاستی خودا بە پەله حسێبی کردەوەکان تەواو ئەکاو ثەوابەکەیان پێ ئەگەیەنێ •

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمنُوا اصْبِرُوا ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە خودا خۆتان بگرنو سەبر بکەن لەسەر ئازاری تاعاتو لەسەر ئەوەی کە پیتان ئەگا لە زەحمەتو بێئاسایشی ٠

﴿ وصَابِرُوا ﴾ :

وە خۆتان غالب بکەن بەسەر دوژمنانی خودادا بە هۆی سەبرو خۆگرتن لەسەر جەنگی کافران لە مەیدانا ٠

﴿ ورابِطُوا ﴾ :

بمێننەوە لە حودووداو چاوەڕێی جەنگ بکەن لەبەر بەرزکردنەوەی دین وە یا لەپاش ئەوە کە فەرزێکتان لە نوێژەکانتان کرد بمێننەوە لە مزگەوتا هەتا وەختی نوێژی دووەم ٠ (مەثەلا) لە پاش نوێژی نیوەڕۆ چاوەڕێی نوێژی عەسر بکەن ، وە یا لە پاش نوێژی مەغریب ئینتیزاری نوێژی عیشا بکەن ٠٠٠ بۆ ئەوە کە نوێژی ثانی هەم لە مزگەوتا بکەن ؛ چونکی خێری زۆرترە بە بیستو حەوت دەرەجە لە نوێژی خاریجی ، یاخود نوێژی دووەم بە جەماعەت بکا بۆ ئەوە وەکو نوێژی یەکەمی بە جەماعەت بووە ئەم نوێژەیش هەر بە جەماعەت بێ بۆ ئەوە بە ثەوابی جەماعەتەکان بگات ٠

وە لە فەزڵی (رباط)دا لەسەر مەعنای ئەووەڵ چەن حەدیثی شەریف وارید بووە ٠ ریوایەتکراوە لە حەزرەتی عوثمانی کوڕی عەفانەوە (خ) فەرموویەتی : بیستوومە لە حەزرەت (د) ئەیفەرموو : (من رابط ليلة في سبيل الله كانت له

كألف ليلة صيامها وقيامها) واته : كەسێ يەك شەو لە حودوودو سنووری بەینی کافرانو موسوڵمانانا بمێنێتەوە لەبەر پارازتنی وڵاتی موسوڵمانان لەبەر رەزای خودا ئەوە ئەو مانەوەیە وەکو هەزار شەوە کە رۆژەکانیان بەڕۆژوو بێو شەوەکانیان نوێژی کردبێ ٠

وە بوخاری ریوایەتی کردووە لە سەهلی کوڕی سەعـــدی ساعیدییەوە کە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (رباط یوم في سبیل الله خیر عند الله من الدنیا وما فیها) ٠

وە لە صەحیحی موسلیمدا ریوایەت کراوە لە سەلمانەوە کـە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (رباط یوم ولیلة خیر من صیام شهر وقیامه ، وان مات جری علیه عمله الذي کان یعمله ، واجـــری علیه رزقه ، وآمن الفتان ٠ أي الشیطان) ٠

وە **وارید بووە لە فەزڵی** ریباط بە مەعنای دووەمدا حەدیثێ کە ئەبوو نەعیمی حافظ ریوایەتی کردووە لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص ئەڵێ : شەوێ حەزرەت (د) پاش نوێـــژی مەغریب رۆییشتە ماڵەوە ، جا هەرکەسێ رۆییشتەوە بۆ مالـــی خۆی رۆییشت،وە هەرکەسێ مایەوە لە مزگەوت مایەوە٠ پاش ئەمە حەزرەت (د) لە ماڵ هاتەدەرەوە لە پێش ئەوەدا کە خەڵك نوێژی عیشا بکەن فەرمووی : موژدەتان لێ بێ ئەی موسوڵمانەکان خوای تەعالا دەرگایەکی لە دەرگاکانی ئاسمانکردووەتەوەو بە هـــۆی ئێوەوە فەخـــر ئەکا بەســـەر مەلائیکەتاناو ئەفەرموێت : ئـــەی

مەلائیکەکان بڕوانن بۆ ئـــەم عەبدانەم کـــە فەرزی نوێژیان کردووە ، وەلحاڵ چاوەڕێی نوێژی تر ئەکەن ٠

﴿ واتقـُوا اللهَ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان لەهەر عیبادەتێکا ئەیکەن تەقوای خـودا بکەن ، واتە ئەو عیبادەتە بە ساغی بۆ خودای بکەن ٠

﴿ لَعَـلَّكُمْ تُفْـلِحونَ ﴾ : (٢٠٠)

رجا هەیە رزگار ببن ٠٠

سورة النساء • مدنية وآياتها ١٧٦ • نزلت بعد سورة الممتحنة •

بسم الله الرحمن الرحيم

به ناوی خودای بەخشندەو میهرەبان

ئەم سوورەتە پیرۆزە لە مەدینەی مونەوەرەدا نازڵ بووە ئیللا ئایەتێك کە لە ساڵی فەتحی مەککەدا نازڵ بووە لە شانی عوثمانی کوڕی طەلحەی کلیلداری کەعبەی شەریفەدا کە عیبارەتە لە : (ان الله یأمرکم أن تؤدوا الامانات الی اهلها •• الایة •)

بازێ فەرموویانە : (یا أیها الناس) لەهەر شوێنێکا نازڵ بوو ئەوە (مەککی) یە . کەوابێ ئەبێ ئەووەڵی ئەم سوورەتە مەککی بێو باقیەکەی مەدەنی بێ • بەڵام راستەکەی ئەوەیەکە مەدەنی بێ : چونکی لە صەحیحی بوخاریدا ریوایەت ئەکا لە (أم المومنین) عائیشەوە (خ) فەرموویەتی : (ما نزلت سورة النساء الا وانا عند رسول الله ـص ـ) • واتە : سوورەتی نیساء نازڵ نەبوو ئیللا لەو کاتەدا کە من خانەوادەی پێغەمبەر بووم (د) • وە مەعلوومە کە عائیشە لە مەدینەی مونەوەرەدا رۆییشتە خزمەتی حەزرەتو لەوێ گوێزرایەوە • وە ئەو قسە کە ئەڵێ (یا أیها الناس) لە هەر شوێنێ ببێ ئەوە مەککییە ••

تەواو نیە ؛ چونکی سوورەتی (بقرە) مەدەنییەو لە دوو شوێنا (یا أیها الناس) مەوجوودە تیایا ٠

﴿ یا أَیُّها النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّکُمُ ﴾ :

ئەی ئادەمیزاد خۆتان بپارێزن لە عەزابو لە نافەرمانی پەروەردگاری خۆتان ٠

﴿ الَّذي خَلَقَکُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ ﴾ :

ئەو پەروەردگارە کە ئێوەی دروست کردووە لە یەك نەفسی تەنها کە ناوی ئادەمە ٠ بەو ئیعتیبارە کە بە تەنیا ئەو باوکی هەموو تانە ٠

﴿ وَخَلَقَ مِنْها زَوْجَها ﴾ :

وە دروستی کردووە لەو نەفسە تەنیایە هاوجووتەکەی کە عیبارەتە لە (حواء) ٠

﴿ وبَثَّ مِنْهُما رِجالاً کَثیراً وَنِساءً ﴾ :

وە بڵاوی کردەوە لەو دوو کەسە پیاوانێکی زۆرو ژنانێکی زۆر ٠

﴿ واتَّقُوا اللهَ الَّذي تَساءلون بِهِ والأَرْحامَ ﴾ :

وە لە خودا بترسن لە بارەی حوقووقی ناوتان : دەست درێژ مەکەن بە ناحەق بۆ حەقی کەس نە پیاو نە ژن ؛ چونکی ئێوە لە حەقووقا وەکو یەك وەهانە ٠ هەموتان لە ئادەمو ئادەم لە گڵە ٠ ئەو خودایە کە هەموو هۆشیارێ دان ئەنێ بە وجوودیاو ئەڵێ هەیەو تەوانایە ، ئەو خودایەکە ئەوەندە گەورەیە لە لاتانا یەکێکتان داوای شتێ بکا لە یەکێکتان بە هۆی ناوی ئەوەوە

داوای ئەکا ، ئەڵێ : بۆ خاتری خوا ئەم شتەم بدەرێ ، ئەو قسە بکە ، ئەوە مەکە ، بۆ خاتری خوا خزمەتم بکە ، ئازارم مەدە ... وە خۆتان بپارێزن لە بڕینی حوقووقی میهرەبانی پێویست لە ناو خزمانا ؛ چونکی بێجگە لەوە هەموو تان لەگەڵ هەموو کەسێکدا هاوڕشتەن و ئەڕۆنەوە سەر ئادەم لەگەڵ خزمەکانمانا نزیکترن و حوقووق لە ناوتانا زۆرە ، وە بڕینی رشتەی میهرەبانی خزمایەتی ئەبێ بە هۆی گەڵێ ئازارو بێزاری تەنهایی و گشتی .

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلَيْكُم رَقيباً ﴾ : (١)

بە راستی خودا لە کاتێکەوە ئێوەی دروست کردووەو ئێوەی گەیاندووە بە پایەی داواو زیمەداری هەموو کاتێ نیگاهبانو ئاگادارەو تەماشاکاری وتارو کردوەتانەو هەموو کەمو زۆرێکتان حسێبی لەسەرە .

بزانن لەم مەقامەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : لەبەر ئەوە کە ئەم سوورەتە گەڵێ ئەحکامی تێدا هەیەو قەبووڵی ئەوانە زۆر زەحمەتە لەسەر نەفسی ئینسان خودا ئەم سوورەتەی دەسپێکرد بە ئەمر بە تەقوای خودا ؛ چونکی ئینسان مادام تەقوای خودای بوو ئەتوانێ هەموو تەکلیفێ وەربگرێ ، ئەو ئەحکامانە وەکو ریمایەتو پارازتنی مالی هەتیوو پارازتنی حوقووقی مارەیی ، وەکو بەراوردکردنی حاڵی هەتیو لە پێش ئەوەدا کە مالەکەی بدرێتەوە دەستی ، وە دادگەری لە بەینی ژنانا بۆ کەسێ چەن ژنێ مارە بکا ، وەکسو تەسلیمکردنی میراث بە خاوەن حەق لە کوڕو لە کچ . وە وەکسو

ئەمرکردن بە تەهارەتو نوێژکردنو جەنگ لەگەڵ موشریکانا ٠ وە بە تایبەتی چونکی حوقووقی ژن زۆر پاس ئەکرێ لەم سوورەتەداو ژنان لە موقابیلی براو مامو تامۆزاوە زەعیفو بێدەستن ، هەروا لە موقابیلی مێردەوە غالبا داماون سوورەتەکە ناوبراوە بە (سوورەتی نیساء) ٠

دووەم : زانایانی دین تیجماعیان بووە لەسەر ئەوە کە مەقسوود لە (نەفسی واحیدە) تادەمە (د) ، وە مەقسوود لە هاوجووتەکەی حەوایە ٠ وە حەوا دروستکراوە لە لەشی حەزرەتی تادەمو پاش ئەوە کە خودا تادەمی دروستکرد خەوی بەسەرا هێنا ، وە لەو کاتەدا تادەم لە خەودا بوو حەوای لە پەراسوویەکی چەپی حەزرەتی تادەم دروست کرد ، کاتێ تادەم لە خەو هەستاو چاوی کەوت بە حەوا ئولفەتی پێوەکرت ٠ وە تیستیدلالیان کردووە لەسەر ئەمە بە فەرموودەی حەزرەت (د) : (ان المرأة خلقت من ضلع اعوج . فان ذهبت تقيمها كسرتها ، وان تركتها وفيها عوج استمتعت بها) واتە : بە راستی ژن لە پەراسوویەکی لار دروستکراوە ئەگەر تۆ بتەوێ راستی بکەیتەوە ئەیشکێنی ، وە ئەگەر وازی لێبێنی بەو لارییەوە لەزەتی لێوەرئەگری ٠

سێهەم : لەفزی (والارحام) دەلالەت ئەکا لەسەر گەورەیی حەقی رەحمو حەقی رەحم وا لەگەڵ عیبادەتی خودای تەعالاو حوقووقی باوکو دایکدا ، خودا فەرموویەتی (واعبدوا الله ولا تشركوا به شيئا وبالوالدين احسانا وبذي القربى واليتامى والمساكين) ٠ وە گەلێ حەدیثی پێغەمەر (د) واریدبوون لەسەر سیلەی رەحم لە حەدیثێکا فەرموویەتی : هیچ کارێ نیە کە

ئیتاعەی خودای پێکرابێ بە قەی سیلەی رەحم بۆ ئینسان ببێ بە هۆی ئەوە کە زووبەزو ئەوابەکەی دەست بکەوێ ، وە هیچ کارێك نیە کە عیصیانی خودای پێکرابێو زوو عەزابی لەسەر وارید ببێ وەکو بڕینی رەحمو سوێنـــــی درۆ • وە حەزرەت فەرموویەتی : سەدەقەو سیلەی رەحم ئەبن بە هۆی زیادبوونـی عومری ئینسانو پارازتنی خاوەنەکەیان لە مردنی ناهەموار • وە فەرموویەتی : گەورەترینی سەدەقات ئەوەیە کە سەرف بکرێ لە خزمێکدا زۆر دوژمنو نابار بێ •• ئەمانە هەموو دەلیلن بـــۆ شەرەفی سیلەی رەحم •

وە بزانن بە ئیتتیفاقی زانایانی ئیسلام سیلەی رەحـــــم واجبەو ، قەتعی رەحم حەرامە • وە ثابتە کە ئەسماء لـــە پاش هیجرەت دایکی لە مەککەوە هات بۆ چاوپێکەوتنی ، جا ئەسماء هات عەزری حەزرەتی کرد : دایکم هاتووە بۆ دیدەنیمو هێشتا کافرە ئایا موبالاتی پێ بکەمو خزمەتی بکەم یا نە ؟ حەزرەت (د) فەرمووی : (نعم صلي أمك) : بەڵێ خزمەتی دایکت بکـــــەو حورمەتی بگرە •

بە تایبەتی ئەو خزمانە کە بە هۆی سیلەی رەحمەوە هیوآت ببێ روو بکەنە ئیتاعەی خودآو ئەخلاقیان باش ببێ • وە ئـــەم سیلەی رەحمە بە پێی کەسو رۆژو حاڵ ئەگۆڕێ ؛ بـــۆ باوك و دایك و بۆ ئەولاد لە کوڕو کچو کوڕەزاو کچەزا مادام ئینســـان دەستی بڕواو ئەوان گەدا بن یا کاسبییان پێ نەکرێ واجبـــــە مەسرەفیان بکێشێو بە قەی حاڵ ئیکرامیان بگرێ • خـــــودآ فەرموویەتی : (وان جاهداك على ان تشرك بي ماليس لك بـــه

علم فلا تطعهما وصاحبهما في الدنيا معروفا) • واته ئەگـــەر باوكو دايك هەوڵيان دا لەگەڵتا بۆ ئەوە شەريك بۆ خودا بڕيار بدەی ئەو حاڵە كە هەموو كەسێو تۆيش ئەزانی درۆيەو عيلمت نيە بەوە كە راست بێ فەرمانيان وەرمەگرە ، بەڵام لە دنيادا بـــە پياوەتی لەگەڵيانا رابوێرە • يانی خزمەتيان بكەن •

وە بۆ خەيری ئەسڵو فەرع يانی بۆ حاشيە وەكو مامو خاڵو پوورو ئەولادەكانيان ئەگەر گەدا بوون بە قەی ئيمكان يارمەتييان بدەو ئەحواڵيان بپرسە ، وە ئەگەر دوور بن نامەيان بۆ بنووسە يا سەلاميان بۆ رەوانە بكە ؛ چونكی دينی ئيسلام هاتووە بۆ ئيمان بە خودا بە ئيخلاص وە بۆ خزمەتكردنی موسوڵمانان بە قـــەی دەسەڵات ، جا نەخوازەڵا كە خزمو نزيكی ئينسان بن •

فەرموودەی خودا : (وآتو اليتامى اموالهم •••)

ئيبنو ئەبی حاتەم ريوايەت ئـــەكا لـــە سەعيدی كوڕی جوبەيرەوە (خ) : پياوێ لە قەبيلەی (غطفان) برايەكی بوو مرد وە كوڕێكو ماڵێكی زۆری بەجێهێشت ، كاتێ كوڕەكە بالغ بوو داوای ماڵەكەی كردو داواكەيان هێنا بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) ، جا ئەم ئايەتە هاتەخوارەوە • كاتێ مامی كوڕەكە ئايەتەكـــەی بيست وتی : (اطعنا الله ورسوله) ــ خودا بمانپارێزێ لـــــە تاوانی ناپار ــوە هەموو ماڵەكەی داوە بە برازاكەی ، جـــــا حەزرەت (د) فەرمووی : هەركەسێ بپارێزرێ لە بوخلی نەفسی خۆیو ئيطاعەتی خودای خۆی بكات ئەڕواتە بەهەشتی خوداوە • جا ئەفەرموێت :

﴿ وآتُوا اليَتامىٰ أَمْوالَهُمْ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ، ئەی براو مامو خزمی هەتیوان ، ئەی فەرمانداراني رۆژ بەنەوە بە دەستی ئەو کەسانەوە کە زوو هەتیوو نابالغ بوونو تێستە بالغو خاوەن هۆشنو روشدیان هەیە لەسەر حالو مالی خۆیان ٠٠ ئەو مالەیان کە لە لای خۆتان راگیرتان کردووە لەگەڵ هەموو بارەی ئەو مالە ٠

﴿ ولا تَتَبَدَّلوا الخَبيثَ بِالطَّيِّبِ ﴾ :

مالی پیسو بێ نرخو حەیوانی لاتی خۆتان مەکەن بە بەدەلو تۆلە بۆ مالی باشی ئەوان ؛ مەڕە باشەکانی ئەوان هەڵبگرن بۆ خۆتانو مەڕێکی لاوازی بێ خێر بدەن بەوان ، یاخود مالی پیسی حەرامی ئەوان وەرمەگرنو مالی حەلالی پاکی خۆتان بدەن بەوان ٠

﴿ ولا تَأْكُلوا أَمْوالَهُمْ إِلىٰ أَمْوالِكُمْ ﴾ :

مالی ئەو هەتیوانە مەخۆن لەگەڵ مالەکەی خۆتانا واتە بە بەهانەی دینارێ لە مالی خۆتان دوو دینار لە مالی ئەوان بخۆن ، واتە کاتێ مەسرەفتان کرد نیسبەت رابگرن ، تێوە کە چوار سەر خێزانن چوار دینار سەرف ئەکەن با لە مالی ئەو هەتیوە تاقە دینارێکی تێدابێ وە زیانیان لێ مەدەن ٠

﴿ إِنَّهُ كانَ حُوباً كَبيراً ﴾ : (٢)

ئەم خواردنی مالی هەتیوە ناوانێکی گەورەیە بەهەر شێوەیێ ببێ ٠

لەو وڵاتەدا کە هەتیو هەیەو مالی هەیە ئەگەر حاکمی

شەرعی عادڵی تێدا ببێ باشتر ئەوەیە کە بە حسێبێکی راست مااڵی هەتیوەکان ــ هەرچەن هەیە ــ وەربگیرێو لە مەخزەنێکی ئەمینا لەسەر دەفتەر هەڵبگیرێ • جا ئەگەر تیجارەتێکی شەرعی بووو ئەوە دروستە کە قازی ئەو مااڵە بخاتە تیجارەتەوە بە مەسڵەحەت، ئەگەرنا مااڵەکە رابگرێ وەکو خۆی مەسرەفی لێ بکا بۆ هەتیوەکانو کاتێ باڵغ بوون تەسلیمیان بکاتەوە • ئەگەر لەو ولاتەدا قازی نیە پێویستە ئەهلی شوعووری ئەو شوێنە کەسێ بکەن بە چاودێری ئەو مااڵی هەتیوانە واتە بیدەنە دەستی کەسێکی ئەمین کە بەخێویان بکاو مەسرەفی لێ بکا بۆ هەتیوەکان ، جا ئەگەر هەتیوەکان دایکیان بوو وە شووی نەدەکردو خاوەن روشد بوو مااڵەکە بە حسێب بدرێتە دەستی دایکەکەیانو لە خاریجیشەوە کەسێ دابنێن تەماشایان بکاو یارمەتی دایکەکەیان بدا لەهەر کارێکدا پێویست بێ •

وە ئەگەر دایکیان نەبوو لەم کاتەدا ئەگەر برایەکی موسوڵمان وە یا مامەیەکی موسوڵمانیان ببێ هەم بە حسێب بەشی منداڵەکان بدرێتە دەستیان بەخێوی بکەنو مەسرەفی منداڵەکانی لێ بکەن تا گەورە ئەبن ، جا ئەگەر لە پاشا مایەوە تەسلیمیان بکەنەوە •

لەم صوورەتەدا کە مااڵەکەیان لە لای براَ یا لە لای مامە مەسڵەحەت وایە هەر مااڵێ لەوانەیە زایە ببێ وەکو فەرشێکی کۆن یا حەیوانێکی لاواز یا کاسەو کەوچکێ کە دەوام نەکا بیانفرۆشنو سەرفی بکەن بۆ منداڵەکان ، هەروا باش وایە کابرای خاوەن هەتیو لە غەیری ئەو مااڵە تۆمێ پەیدا بکاو بیکا بە

مایەی فەلاحەتو کشتوکاڵ ، جا هەر ئەندازەیێ لەو بەرەجووتە سەرف ئەکرێ بەشی هەتیوەکان حسێب بکا بە قەی ئەوە لە ماڵی هەتیوەکان هەڵبگرێ لە تۆڵەی ئەوا • وە ئەمما ئەوە کە ئیستە لە بازێ شوێنا ئەیکەن کە ماڵی هەتیوەکان ئەدەن بە برای گەورە یا بە مامە بە قەرز یانی ئەیفرۆشن بەو شەخسەو لە پارەی ئـەو ماڵە مەسرەف ئەکا بۆ منداڵەکان ئەمە زۆر ستەمەو سوودی تیـا نیە بۆ منداڵەکانو واجبە تەرکی بکەن لەبەر چەن دەلیل :

یەکەم : فرۆشتنی ماڵی هەتیو بە قەرز دروست نیە ئیلـلا لەبەر مەسڵەحتێکی دیاری وەکو ئەوە کاتێ ئاشووبو تاڵان بێتە پێشەوەو ئەگەر ئەو ماڵە نەدرێ بەقەرز بە تاڵان بڕوا ، وە مادام ئەو مەسڵەحەتە نەبوو پێویستە رەهن وەربگیرێ لە باقی ئـەو قەرزە ، وە لەم صوورەتانەدا ئەم ماڵی هەتیوە ئەدەن بە قـەرز ئەو مەسڵەحەتانە وجوودیان نیەو رەهن وەرناگیرێو ئـەو براگەورە یا ئەو مامە ئەو ماڵەی پێئەفرۆشن بە قەرز لە ئەساسا پیاوی نوێژکەر یا خاوەن روشد نیەو ئەگەر وایش بێ ئـەو ئەمانەتەی نیە کە ئەو قەرزە بداتەوە بە منداڵەکان •

دووهەم : ئەو هەتیوانە ـ کوڕو کچ ـ لە شەش سـاڵ بەرەوژوور ئەو برا یا ئەو مامە دائیما ئیشیان پێئەکاو لـە کشتوکاڵو حەیواندارییدا بەکاریان دێنێ بە نەوعێ کە ئەوەندە خۆیان ئەیخۆنو زیاتر لەوە کرێیان ئەکەوێ ئیتر پێویست نیـە بەوە کە لەو ماڵی خۆیانە مەسرەفیان بۆ بکرێ ، وە ئەمەی کـە من و تم لەگەڵێ شوێنا بە تەواوی راستە •

سێهەم : حەیوان ، وەکو مەڕو بـزنو مانگـاو ماین ،

مانەوەیان لە کوردستانا گەلێ بەسووە ؛ وا ئەبێ لـە ماوەی دە ساڵدا لە زاووزێی ئەو حەیوانانە گەلەیێ ئەکەوێتەوەو کاتـێ منداڵەکان باڵغ بوون تەسادوفی دارایی‌و ماڵێکی زۆر ئەکەن کە زۆر سوودیان لێ وەرئەگرن‌و، لە فرۆشتنی ماڵەکەیانا کاتێ باڵغ ئەبن وەکو داری دەست وەها رووتو بێمایەو ماڵنو ئەم حاڵـە ئەبێ بە هۆی بەدبەختی ئەو هەتیوانە ٠

چوارەم : ئەم نەوعە موعامەلە بۆ ئەنجام ئەبێ بە هـــۆی فیتنەو ئاشووب لە بەینی ئەو هەتیوانەدا لەگەڵ براکەیانا یـــا مامۆکەیانا کاتێ کە خۆیان بە رووتی‌و داماوی ئەبینن خەڵکـی ئامۆژگارییان ئەکەن ، پێیـان ئەڵێن : ماڵێکـی زۆرتـان بووو براکەتان خواردی وە ئاشووب پەیدا ئەبێو گەلێ جار کوشتنو شەڕە قسە لە بەینا ئەبێ ئەویش حەرامەو هەرچی سەربکێشێ بۆ حەرام حەرامە ٠

بەهەر حاڵ ئەگەر حاکمی شەرع ماڵەکە وەربگرێو لـــە دائیرەی ئەیتاما دایبنێ ئەوە بە هەر جۆر بێ مـــومکینە (رأس المال)ەکەیان بۆ سەرف بکرێ ، بەڵام ئەگەر ئەوە نەبێ مانەوەی ماڵەکەیان وەکو خۆی لە هەموو صوورەتێ ئەهوەنترەو ئەمە بـە صوورەتی راستی بەراورد کراوە وەهایە ٠ وە لە صوورەتێکـا ماڵی هەتیوەکان تێکەڵی ماڵی براو مامی بێ بەو نەوعە باسمان کرد زۆر باشترە ٠

بێجگە لەمانە جاربەجارێ بازە موسوڵمانێ سێیەکی ماڵـی ئەکا بە خێری گیانی خۆی ئەگەر یەکێ لێی بخـوا ٠٠ ئەوەیش مەقسوودی کابرا ئەوە نیـــە ئەو سێیەکە لـــە پاش مردنیـا

جیابکرێتەوەو خەڵك ئیستیفادەی لێ بکا ، بەڵکو مەقسەد ئەوەیە هەتا مالّی ئەو کابرا ئەمێنێ موسوڵمانان کاتێ رێکەوت چوونە مالّی ئەولادەکانی لەو مالّە بخۆنو خێری کابرا نەبڕێ ٠

فەرموودەی خودا : (وان خفتم الا تقسطوا) :

بوخاریو موسلیم (خ) ریوایەتیان کردووە لـــە عوروەی کوڕی زوبەیر (خ) عوروە ئەڵێ : پرسیارم کرد لە پوورم عائیشە (خ) لەم ئایەتە ئەویش فەرمووی : هاتەخوارەوەلە شانی کچانی بێ باوکدا کە لای حەقداریان بوونو ئەو حەقدارە لەبەر مالّـی کچەکە یا لەبەر جوانی مارەی ئەکرد بۆ خۆی ، بەڵام ئەوەندە کە عادەتە مارەیی بۆ دانەئەنا وە ئەگەر شتێکی بۆ دابنایێ پێـــی نەئەدا جا خودا مەنعی کردن لە مارەکردنی ئەم کچانە مەگـــەر وەکو ژنانی تر مارەییو حوقووقیان بۆ دابنێن ٠ وە خـــودا فەرمووی : بڕۆن لە ژنانی تر مارە بکەنو فەرمووی :

﴿ وإنْ خِفْتُمْ ألاّ تُقْسِطوا في اليَتامَى ﴾ :

ئەگەر ترستان بوو لەوە عەدالەت نەکەن لە میقـــداری مارەیی ئەو کچە هەتیوانە کە وان لە ئیدارەتانا ٠

﴿ فَانْكِحوا ما طابَ لَكُمْ مِنَ النِّساءِ ﴾ :

بڕۆن مارە ببڕن ئەوەی کە موناسبو جوانە لە بەر چاوتانا لە ژنان ٠

﴿ مَثْنى وثُلثَ ورُباع ﴾ :

خوا دوو دوو ژن مارە بکەن یا سێ سێ یا چوار چوار ، بۆ ئەوە کە لە ستەمکردن لە کچە هەتیو دووربکەونەوە ، بەم مەرجە

که بتوانن عەداڵەت بەجێ بێنن لە بەینی ئەم ژنانەدا لە مانەوە لە لایاندا بە یاسای شەرع ؛ چونکی ئەگەر عەدالەت نەکەن لە ناویانا لە مارەکردنی ئەمانەیشا تووشی تاوان ئەبن وەکو لە مارەکردنی هەتیووەکانا ٠

﴿ فَإِن خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلوا فَواحِدَةً أَوْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ ﴾ :

ئەگەر بیمتان بوو لەوە عەدالەت نەکەن لە ناو ئەم ژنانەدا ئەوە ژن بێنن ، وە یا لەزەت وەربگرن لەو جارییانە کە بوون بە موڵکتان ؛ چونکی لە جاریەدا قەسم واجب نیە ، وە لەبەر ئەوە کە موڵکن ئەتوانن بە هەموو نەوعێ تەسەڕڕوفیان تیا بکەن ٠

﴿ ذَلِكَ أَدْنى أَلاَّ تَعولُوا ﴾ : (٣)

ئیختیاری یەك ژن یاخود کڕینی جارییە بۆ لەزەت وەرگرتن نزیکترە لە ستەم نەکردن لە بەینی ژنانا ٠ وە یاخود مەعنای ئایەتەکە وایە ئەگەر ئێوە ترستان هەیە لەوە کە لە هۆی هەتیوانەوە گیرۆدەی تاوان ببن‌و ماڵیان بخۆن‌و لە ترسی ئەمە هەتیو ناگرنە خۆتان ، دەی لە خوصووصی ژمارەی ژنانیشەوە لە خودا بترسن ، وە یاسای زەمانی نەزانین تەرك بکەن کە بە بێ حسێب ژن مارە بکەن‌و سەرگەردانیان بکەن لە بابەتی بێ ئیدارەیی‌و موبالات‌نەکردن پێیان ، وە مارەبکەن لەو ژنانە کەوا پاکن‌و موناسبی ئێوەن یا دوو دوو یا سێ سێ‌و چوار چوار ، وە لە چوار ژن زیاتر مارە مەکەن با تووشی فیتنەو تاوان نەبن ٠ ئەم کورت‌هەڵهێنان لەسەر عەدەدی مەحدوودە نزیکترە لە

عەدالەتکارییەوە لەوە کە(مقید) نەبن بە ژمارەوە وەکو زەمانی جاهیلییەت • وە ئەم مەعنای دووهەمە لەسەر ریوایەتی سەعیدی کوڕی جوبەیرە کە فەرموویەتی : موسونمانەکان دووریان ئەگرت لە وەرگرتنی هەتیوو مالی هەتیو لە ترسی تاوانباری . جـــا خودایش فەرمووی : دەی وەکو لەم هۆوە بە خودا تەترسن لـــە هۆی ژنی رۆریشەوە لە خودا بترسن و ئەوەندە ژن بێنن کـــە بتوانن تەماشای عەدالەتی شەرعییە بکەن تیایانا کە ئاخر پایەی چوارە ، وە ئەگەر ترسی ستەمتان بوو هەر یەك ژن مارە بکەن •

فەرموودەی خودا (وآتوا النساء صدقاتهن) :

ئیبن و ئەبی حاتەم و ئیبن و لمونزیر ریوایەت ئەکەن ئەڵێـن : عادەت وابوو کاتێ پیاوێ کچی خۆی ئەدا بە شوو هەموو مارەیی کچەکەی وەرئەگرت و نەیئەدا بە کچەکەی • جا خودا نەهی کرد لەم رەفتارە نابارەو فەرمووی :

﴿ وآتـوا النّسـاءَ صَدُقاتِهِنَّ نِحْلَةً ﴾ :

بدەن بە ژنان مارەییەکەیان کە بەشێکە خودا بۆی داناون و غەدریان لێ مەکەن بە زۆری دەس یا بە زۆری روو لێیـــان مەستێنن ، حەقی خۆیانە خودا پێیداون ، ئەگەر ئێوە کچەکانتان بەخێو کردووە ئەوانیش لە عومری شەش حەوت ساڵییەوە هەتا کاتێ شوو ئەکەن رەنج ئەدەن و چەن قاتی سەرفی خۆیان کـــار ئەکەن •

﴿ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنيئاً مَريئاً ﴾ : (٤)

وه ئەگەر بە خۆشی دڵو ئارەزووی خۆیان دەستبەردار بوون لە شتێ لەو مارەییەو پێیاندان وەری بگرنو بیخۆن وەکـــــو خواردەمەنیەکی گەوارا ٠

ئەمە تا ئێستە لەسەر ئەوە رۆییشتین ئایەتەکە خیتاب بێ لەگەڵ باوکو برای ژنەکەدا ٠ وە ئەگەر خیطاب بێ لەگـــــەڵ مێردەکانیانا وەکو سیاقی ئایەتە پێشووەکانە ئەوە ئەفەرموێت : ئەی موسوڵمانەکان کاتێ ژنتان مارە کرد ئەوە مارەییەکەیـــان پێ بدەن وەکو خودا پێی داون ، یا پێیان بدەن بە پیاوەتی وەکو کەرەمێو بەخششێ بدەن بە یەکێ ، وە ماریەکەیان مەخۆنو مەنعی مەکەن ، حەقی خۆیانە ، بەڵێ ئەگەر بە ئارەزووی دڵ شتێکیان لەو مارەییە دا بە ئێوە بیخۆن عافییەتتان بێ ٠

بێداربن ! لەوەدا کە خوا ئەفەرمـــوێ (عن شـــیء منه) دەرئەکەوێ کە سەرفی نەزەری ژن بە نیسبەت جوزئێ لـــــــە مارەییەکە مەسموحە ئەگەرنا سەرفی هەموو مارەییەکەیـــــان مەعنای نیە ، ئەگەر ئەوانیش سەرفی نەزەر بکەن ئێوە قوبووڵی مەکەن ٠

بە راستی خودا (رب العالمین)ەو نیسبەت بە هەموو کەسێ نەوعێ میهرەبانی هەیەو حوقووقی ژنی داناوە بە یەکێ لـــــــە حوقووقە بە نرخەکان ، بەڵام ئادەمیزاد بەدبەختو سەرسەختن ، نە باوکو نە برا نە مامۆ نە ئامۆزای ژن تەماشای حوقووقی ژن بە تەواوی ناکەن ، وە موعامەلە ئەکەن لەگەڵ ژنا ــ بە تایبەتی لە کەژو کێوو لــە دێهاتی عەشایەریدا ــ وەکو ئینسانێکی بێ رەحم، وە مێردی ژنەکانیش هەر بە قەساوەت رەفتار ئەکـــــەن لەگەڵ

ژنەکانا ، بە تایبەتی قەزییەی ژنبەژن ئەوەنـــــدە مەرارەتو میحنەتی تیا هەیە بۆ ژنەکان کە ویجدانی نادەمیزاد بریننـــدار ئەکا ٠

فەرموودەی خودا : (ولا تؤتوا السفهاء الآيات ٠٠)

هاتوونەتە خوارەوە لە شانی ئایتی کوڕی ریفاعەو لـــە مامەکەیا ؛ کاتێ کە ریفاعە وەفاتی کرد ئایتی کوڕی منـــداڵ بوو ، جا مامی ئایت چوو بۆ حوزووری پێغەمـــەر (د) عەرزی کرد : ئەم برازامە هەتیوەو لە لای منە چی حەڵاڵە بۆ من لە ماڵی ئەم کوڕەو کەی ماڵەکەی پێ بدەمەوە ؟

وە ریوایەت کراوە لە عائیشەوە (خ) کە : نازڵ بوون لـــە شانی هەموو حەقدارێکی هەتیوا بە شێوەی گشتی ٠ دەفەرموێ :

﴿ وَلا تُؤْتوا السُّفَهاءَ أَمْوالَكُمُ الَّتي جَعَلَ اللهُ لَكُمْ قِياماً ﴾ :

واتە : ئەی خاوەن کاران مەدەن بەو سەفیهانە کە وان لـــە ژێر دەستانا ئەو دارایيە کە وا لە دەستتانا ، ئەوەی کە خـــودا راوەستانو مانەوەی ئێوەی بەستووە پێیەوە ٠

﴿ وارْزُقوهُمْ فيها واكْسُوهُمْ ﴾ :

وە رۆزی ئەوانە بدەن لەو دارایيەداو بەرگ و پۆشـاکیان بۆ بکەن ٠

﴿ وقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْروفاً ﴾ : (٥)

وە قسەی وایان بۆ بکەن دڵیان خۆش بکا ، واتە : بـــــە رووگرژیو زمانـــی تاڵ دڵیان ئازار مەدەن ، بـــەڵکو وەهـــا

بیان‌دوێنن که چاوپان بکەنەوە بۆ تەماشای جیهانو دڵیان ڕووناك بکەنەوە بۆ فامی ڕازی نیهان • بە ڕاستی حەقدارێو خـــاوەن کارێ هۆشیار بێ ئەبێ وتاری عادەتی لەگەڵ منداڵو وردەواڵەدا وەکو دەرز وابێو ڕۆژ بە ڕۆژ پایەی ئەوانە بەرز بکاتەوە هەتا لە ڕێگەی ژیانی خۆیان تێبگەنو بـــۆ بەخێوکردنی نەتەوەیش پی‌بگەن •

بزانن ! سەفیهـ لە زمانی عەرەبا : یانی کەمهۆش ، وە لـــە عورفی دینا : بە کەسێ ئەڵێن کە مەسلەحەتی خـــۆی نەزانێو کارسازی نەتوانێ بکـــا • بـــەڵام پێشەواکان بازێکیـــان ئـــەو کارسازییە توند ئەگرنو ئەڵێن : (سەفیهـ) دژی (ڕەشـــید)ە وەکو (سفه) دژی (رشد)ەو ڕوشد بریتیە لە کارسازی دینو دنیا ، واتە ئاگادار بێ لە یاسای دینی خۆی بە قەی پێویستـــی خۆیو ڕەفتاریشی پێ بکا ، وە ئاگاداریش بێ لە یاسای دنیـــاو ژیواری خۆی وە لە سەر ئەو یاسا بڕوا بە ڕێدا •

جا لەسەر ئەم شێوە ئینسانی شێت سەفیهەو کەسێ باڵـــغ بووبێو تەمەنی گەیشتبێ بە پازدە ساڵەو ئیشی دینی خۆی یـــا دنیای خۆی نەزانێ ، یا بیزانێو ڕەفتاری پێ نەکا •• ئەمەیش سەفیهە • وە ئەو مەنعی تەسەڕوفە کە لە کاتی منداڵیدا بەسەریا چووە هەر ئەمێنێتەوە هەتا وای لێدێ کە ڕوشد پەیدا ئەکا ، وە لە هەردوو جانیبدا باش پێ ئەگا • بەڵێ ئەگەر ئەو منداڵە کـــە لە ئیدارەی حەقدارا نەبێ هەروا خۆی بۆ خۆی بژی ئەوە لـــە پاش بلووغدا موعامەلەی دروستە ؛ چونکی نازانێن بە چی حاڵێ باڵغ بووە وە ئەسڵ لە کەسێکدا کە لە ژێر دەستی حەقدارا نەبێ

ئەوەیە رەشید بێ وەکو لە کتێبی نیهایەی رەملیدا بەیانی ئەکا .

وە بازێ لە پێشەواکانی دین لەسەر ئەوەن کە رەشید ئەوەیە کارسازیی دنیای خۆی بزانێو بیکا . یانی : روشد صەلاحی مالّەو بەس . واتە کارسازی دینی لە مەعنای روشدا نیە . لەسەر ئەم شێوە کار ئاسانترە . لەبەر ئەوە هەر کەسێ بە قەی حالّ دنیای خۆی رائەگرێو تەماشای ئەکا . وە ئەم جۆرە کەسە لەسەر ئەم فەرموودەیە موعاملەیان دروستەو بە رەشید ئەناسرێن .

هەروا ئەگەر کەسێ بە رەشیدی بالّغ ببێو پاش ماوەیێ دەست بکا بە تەبزیرو ئیسراف ، واتە مالّی خۆی بێ سوود زایە بکا ، ئەوە مادام قازی مەنعی نەکا لە موعاملەکردن پێی ئەڵێن : سەفیهی موهملەو موعاملەی ئەمەیش دروستە .

﴿ وابْتَلُوا اليَتَامى ﴾ :

بەراوردی حالّی هەتیوەکان بکەن لە پێش بلووغا ؛ بزانن ئایا صەلاحی حالّو مالّیان هەیە یا نە ؟

﴿ حتّى إذا بَلَغُوا النِّكاحَ ، فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ ﴾ :

بۆ ئەوە کاتێ گەیشتن بە وادەی بلووغ ، کە وەختی ژنهێنانو شووکردنیانە ئەگەر لەو کاتەدا دەرکی روشدو کارسازیتان لێکردن هەر مالّێکیان وا لە دەستانا پێیان بدەنەوە .

﴿ وَلا تَأْكُلُوها إِسْرافاً ﴾ :

وه مالی ئەو هەتیوانە مەخۆن بە زیادەڕەوی لەو ئەندازەیە کە حەقی خۆتانە ٠

﴿ وبِداراً أَنْ يَكْبَرُوا ﴾ :

وە بە پەلەپەڕکردن لە ترسی ئەوە کە منداڵەکان گەورە ببن‌و ماڵەکەیان ببەنەوە ٠

﴿ وَمَنْ كانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ ﴾ :

وە هەرکەسێ لە ئێوە دەوڵەمەند بێ با خۆی دوور بگرێ لە مالی ئەو هەتیوانە ، با هەموو خزمەتەکەی ببێ بە هۆی ئەجری قیامەت بۆی ٠

﴿ وَمَنْ كانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

وە هەرکەسێکیش کە موحتاجەو گەدایە با لەو ماڵە بخوا بە شێوەیێ کە پاسا بێ لە دینا ، واتە بە قەی ئیحتیاجییەکەی‌و بە قەی ئوجرەی خزمەتەکەی ٠

﴿ فَإِذا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ﴾ :

وە کاتێ کە ماڵەکەتان داوە بەو هەتیوانە کە ئیستە باڵغو خاوەن زوشدو شوعوورن شاهیدیان لەسەر بگرن‌و ئاگادار بن لەسەر ئەندازەو چۆنیەتی ماڵەکەیان نەکا سبەینێ داوای ماڵەکەتان لێ‌بکەن‌و بڵێن وەرمان نەگرتووەتەوە لێتان ، وە یاخود داوای ئەوە بکەن کە مالی پەرپووتو بێ‌نرخیان وەرگرتووە لێتان یا کەمتر لەوەیان وەرگرتووە کە لە دەستانا بووە ٠ وە ئەم یاسایە بۆ ئەوە دامەزراوە کە بە زاهیر داواتان

لەسەر قەید نەکەنو ئازارتان نەدەن نەك بۆ رزگاربیە لە عیقابو ئازاری خودا ٠

﴿ وَكَفَى بِاللهِ حَسِيباً ﴾ : (٦)

وە خودا خۆی بەسە بۆ موحاسیبی لەسەر ئێوەو ئەگەر خەیانەتێکتن لەو مالەدا کردبێ هەرچەن بە زاهیر تووشی ئازاری حاکم نەبن بەڵام خودای تەعالا ئازارو عیقابتان ئەدا ٠

ئەرموودەی خودا (للرجال نصيب ٠٠٠ الايات) :

بەوسی کوڕی ثابیتی ئەنصاری وەفاتی کرد ژنێ وە سێ کچی لەو ژنە بەجێهێشتو دوو ئامۆزای بوون (سوید) و (عرفجه) . وە ئەم دوو کەسە وەصیو عەصەبەی بوون هاتن هەموو مالەکەیان بردو هیچیان لێ نەدا بە ژنەکەیو کچەکانیو یاسای جاهیلییەت وابوو میراتیان نەئەدا بە ژنو کوڕی بچووکو تەنیا بە پیاویان ئەداو ئەیانوت : مال نادرێ ئیللا بە کەسێ کە جەنگێ بکا لەسەر پشتی ئەسپو تالان بگرێ ! جا ژنەکەی ئەوس هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزی کرد : یا رەسوولەڵلا ئەوس مردووە سێ کچی بەسەرما بەجێهێشتووەو منیش ژنی ئەومو هیچم نەلا نیە بۆ خەرجیی ئەم کچانەو باوکیشیان مالێکی باشی بەجێهێشتووە هەموی وا لە لای (سوید) و (عرفجة) هیچیان لەو مالە نەداوە نە بە منو نە بەم کچانە !

جا حەزرەت (د) بانگی کردن ئەوانیش عەرزیان کرد : یا رەسوولەڵلا ئەولادی ئەم ژنە نە سواری ئەسپ ئەبنو نە زەحمەتی کەسێ هەڵەگرنو نە زیانێ ئەدەن لە دوژمن ! جا خودای تەعالا

ئەم ئایەتانەی نازڵ کرد • (للرجال نصیب) وە بە راستی ئەوەی گەیاند کە میراث خاص نیە بە نێرینەوەو بە پیاوی گەورەوە ، بەڵکو کوڕو کچ شەریکن تیایا گەورە بن یا بچووك • جا حەزرەت (د) جوابی نارد بۆ لای (سوید) و (عرفجة) کە لە مانی ئەوس هیچ بڵاونەکەنەوە ؛ چونکی خودای تەعالا بەشی داناوە بۆ ژنەکەیی‌و بۆ کچەکانی‌و رۆشنی نەکردووەتەوە چەندێکە ، هەتا چاوەڕێ ئەکەم بۆ ئەوەی ئەی‌نێرێتە خوارەوە • جا خودای تەعالا ناردیە خوارەوە : (یوصیکم الله في أولادکم) •

جا کاتێ ئەمە نازڵ بوو حەزرەت ناردی بە شوێنی (سوید)و (عرفجة) دا کە هەشتیەکی مانی ئەوس بدەن بە ژنەکەی‌و دوو (ثلث)یش بدەن بە کچەکانی‌و چی مایەوە بۆ ئێوە ئەبێ •

وە ئیمامی ترمذی‌و ئەحمەدو ئەبوداود ریوایەتیان کردووە لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە : کە ژنی سەعدی کوڕی ڕەبیع هات بۆ لای حەزرەت (د) عەرزی کرد : یا ڕەسوولەڵڵا ئەم دوانە کچی سەعدی کوڕی ڕەبیعن باوکیان لەگەڵ تۆدا لە ئوحودا شەهید بووەو مامی ئەم کچانە مانەکەی بردووەو هیچی بەجێ نەهێشتووە بۆیان‌و مەعلوومە کە شوو ناکەن ئیللا ئەبێ مانێکیان پێ بێ • جا حەزرەت فەرمووی : خودا حوکم ئەکا لەم مانەدا،جا ئەم دوو ئایەتەی میراث هاتنەخوارەوەو حەزرەت ناردی بە شوێنی مامەکەیانا هاتو حەزرەت فەرمووی : هەشتیەکی ئەو مانی سەعدە بدە بە ژنەکەی‌و دوو ئولثیشی بدە بەم دوو کچەیی‌و هەرچی مایەوە بۆ تۆیە •

وه بوخاریو موسلیمو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان کردووە لەجابیری کوڕی عەبدوللاوە ئەڵێ : حەزرەت هات بۆ عەیادەتم لەگەڵ ئەبوبەکردا لە ناو (بني سلمة)دا بە پێ ئەهاتن گەییشتنە لام تەماشای کرد بێهۆشم ، ئەمری کـــــرد ئاویان هێناو خۆی دەسنوێژی گرت جا لەو ئاوەی پرژان لە منو من ئیفاقەم بۆ هاتو وتم : یا رەسوولەللا چی بکەم بەم مالەم ؟ جا دوو ئایەتەی میرات هاتنەخوارەوە • (یوصیکم الله في أولادکم ـ هەتا ـ والله علیم حلیم) فەرمووی :

﴿ للرِّجالِ نَصیبٌ مِمَّـــا تَـــرَکَ الوالِـــدانِ والأقْرَبونَ ﴾ :

لە بۆ ئادەمیزادی نێرینە بەشێ هەیە لەوەی باوکو دایـکو خزمان بەجێیان هێشتووە بۆیان •

﴿ وَللنِّســـــاءِ نَصیبٌ مِمَّا تَرَکَ الوالِـــدانِ والأقْرَبون ﴾ :

هەروا بۆ مێینەیش بەشێ هەیە لەوەی کە باوکو دایـکو خزمانی نزیکیان بەجێیان هێشتووە بۆیان •

﴿ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أوْ کَثُرَ ﴾ :

لەوە کەم بێ یا زۆر لەو میراتە کە بەجێماوە •

﴿ نَصیباً مَفْرُوضاً ﴾ : (٧)

وە حاڵی ئەم بەشە وایە بەشێکە خودا بڕیاری داوە بۆیانو بە ئیختیاری ئەوان نیە وەری بگرن یا وەری نەگرن مالـــــی

ئەوانە [1] .

﴿ وإذا حضر القسمة أولوا القربى واليتامى والمساكين فارزقوهم منه وقولوا لهم قولا معروفا ﴾ : (٨)

کاتێ کە حازری بەشکردنی میراث بوو خزمانی مردووەکە لەوانە کە بەشیان نیە لە میراتەکەدا یا منداڵانی هەتیوو داماو یا ئینسانی بێ چیز ئەوە لەو میراتە بەشیان بدەنو قسەی باشیان لەگەڵا بکەن • ئەم ئەمرە بۆ میراتبەری باڵغی خاوەن روشدە ، ئەنا ئەگەر میراتبەر نابالغ بێ یا باڵغی بێ روشد بێ ئەوە دروست نیە بە کەمو زۆر دەست لەو بەشی ئەوانە بدرێ • وە ئەم حوکمە لە لای بازێ لە ئیمامەکان مەنسووخەو رەفتاری پێ ناکرێ ، وە لەلای بازێکیان موحکەمو ثابتە • قەتادە ریوایەتی کردووە لە یەحیای کوڕی یەعمورەوە فەرموویەتی : سێ ئایەت هەن لە موحکەماتن بەڵام خەڵك رەفتاریان پێ ناکەن ؛ ئەم ئایەتەو ، ئایەتی داوای ئیزن بۆ چوونەماڵی خەڵك (یا أیها الذین آمنوا لیستأذنکم الذین ملکت أیمانکم) ، وە ئایەتی (یا أیها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی) • وە ئەو رزقە کە لەم ئایەتەدا هەیە ئەوەیە خواردەمەنیەکیان بۆ ئامادە بکرێ بیخۆنو قسە باشەکەیش

---

(١) بۆ زیادەئاگاداری لە باسی میراتو میراتگرو بەشەکانی میراتو جۆرو شێوەی خاوەن بەشەکان تەماشای بەرگی سێهەمی (شەریعەتی ئیسلام) بکە •

وەکو ئەوە پێیان بڵێن : یا خوا عافیەتتان بێ ، ئەگەر مەجالمان ببوایێ زیاتر خزمەتمان ئەکردن • وهکذا •

﴿ ولْيَخْشَ الَّذينَ لَوْ تَرَكوا مِنْ خَلْفِهِم ذُرِّيَّةً ضِعافاً خافوا عَلَيْهِمْ ﴾ :

با لە خودا بترسن ئەو میراتبەرانە کە ئەگەر خۆیان لە مردنا بوونایێو منداڵی وردیان بەجێ بهێشتایە ئەترسان لەوە کە منداڵەکان بفەوتێنو زایە ببن • با لە خودا بترسن کاتێ چاویان کەوت بەم هەتیوو منداڵانەو ئەم گەدایانە کە حازر بوون وە تەماشای ئەوانە بکەن وەکو منداڵی خۆیان کە لە پاش مردنی باوکیان بکەونە دەران •

﴿ فَلْيَتَّقوا اللهَ ولْيَقولوا قَولاً سَديداً ﴾ : (٩)

دەی با ئەم میراتبەرانە لە خودا بترسنو قسەی پیاوانەو میهرەبانانەو ساغ لەگەڵ ئەم هەتیوانەداو لەگەڵ ئەم گەدایانەدا بکەن • وە یاخود ئەم ئایەتە قسە ئەکا لەگەڵ مردووەکانا لە کاتی حەیاتاو لە نزیکی مردنیانا • واتە با لە خودا بترسن ماڵەکەیان بە وەصیەتی بێ جێگە زایە نەکەنو زیاد لە سێیەك وەصیەت نەکەن لە ترسی منداڵەکانیان کە بە لاتی نەکەونە کۆڵانان • وە یاخود ئەم ئایەتە قسە ئەکا لەگەڵ میراتبەرە گەورەکان ، واتە لەخودا بترسنو چاوتان لە میراتبەرە هەتیوەکانەوە بێو بەشەکەیان مەخۆنو ماڵەکەیان داگیر مەکەن ، ئێوەیش ئەمرنو ئەولادی داماوتان لێ بەجێ ئەمێنێ ، رۆژان رۆژیان لە دوایە ، ئیمرۆ ئەوانە هەتیون سبەینێ منداڵی تۆ هەتیوو بێ نەوایە •

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً ﴾ :

ئەو کەسانە کە مالّی هەتیوان ئەخوّن بە ناحەقوو بە ستەم ٠

﴿ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً ﴾ :

بە راستی پڕ بە سکی خوّیان ئاگری دوّزەخ ئەخوّن ٠

﴿ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً ﴾ : (١٠)

وە لە پاشەڕوّژی نزیکدا داخلّی ئاگری بلّیسەداری دوّزەخ ئەبن ، ئەو جارە پەشیمان ئەبنەوە بە بێ سوود ٠

﴿ يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ ﴾ :

خوای تەعالا عەهدتان بوّ ئەکا لە هوّی میراتی ئەولادەکانتانەوە لە کوڕو کچدا ، لە بوّ کوڕ هەیە دوو ئەوەندەی بەشی کچێ ، واتە : کەسێ مرد کوڕو کچێکی هەبوو میراتەکەی ئەکرێ بە سێ بەشەوە ؛ دوو بەشی بوّ کوڕەکەو بەشێکی بو کچەکەیە ٠

﴿ فَإِنْ كُنَّ نِساءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا ما تَرَكَ ﴾ :

وە ئەگەر ئەولادەکان هەر کچ بوونو زیاتر بوون لە دوو کەس ئەوە دوو تەقسیم سێ ئەبەن بە دوو دەلیل : یەکەم بە نەصی ئایەت بڕیار دراوە کوڕێك دوو قاتی کچێك ببا ، لەمەوە لازم ئەکا دوو کچ بە قەی بەشی ئەو کوڕە ببا ٠

دووهەم : تاقە کچێ لەگەلّ کوڕێکدا سێیەکی مالّ ببا پێویستە دوو کچ ، کە کەس مانیعیان نەبێ ، دوو سێیەك ببەن ٠

﴿ وإنْ كانَتْ واحِدَةً فَلَها النِّصْفُ ﴾

وەئەگەر نەتەوەی مردووەکە یەك کچ بو نیوەی میراتەکە ئەبا ٠

ئەمە تا ئێستە قسەمان لە کوڕو کچی نەفسی مردووەکە بوو ، وە ئەگەر لە کوڕی ئەو مردووە بوونو باوکیان نەمابوو ئەوە وەکو کوڕ و کچی پشتی مردووەکە میرات ئەگرن بە یاسای (للذکر مثل حظ الانثیین) ٠ وە ئەگەر ئەم دوو چینە گردەوە بوون ؛ ئەوە ئەولادی پشتی یا تەنیا نێرینەن یا نێرینەو مێیینەن ، یا تاقە مێیینەیەکە یا زیاترە ، وە لەم چوار حاڵەدا ئەولادی کوڕی مردووەکە یەکێکە لەم چوارە ، وە چوار لە چوارا ئەکاتە شازدە ٠ جا مادام ئەولادی پشتیی هەر نێرینە بن یاخود نێرینەو مێیینە بن بە هەموو حاڵێ ئەولادی کوڕی مردووەکە حەجب ئەکەن ، وە ئەگەر ئەولادی پشتیی هەر مێیینە بوون ئەوە ئەگەر ئەولادی کوڕی مردووەکە هەر نێرینە بوون یا نێرینەو مێیینە بوون ئەوە لە پاش بەشی ئەولادە پشتییەکان هەرچی مایەوە ئەیبەنو (علی الاصول) بەشی ئەکەن ٠ وە ئەگەر هەر مێیینە بوون ئەوە لەگەڵ یەك کچی پشتیدا شەشیەکی ماڵەکە ئەبەنو لەگەڵ زیاتر لە یەك کچدا بەشیان نیە ٠

﴿ ولأبَوَيْهِ لِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُما السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ ، إنْ كانَ لَهُ ولَدٌ ﴾ :

وە لە بۆ باوك‌و دایکی‌مردووەکە ــ هەر یەکێ لەوان ــ یەك تەقسیم شەش هەیە لە میراتی مردووەکە ئەگەر نەتەوەی میراتگری ببێ یا کچ ٠ ئەوەندە هەیە ئەگەر نەتەوەکە کچ بوو ئەوە کە ئەمێنێتەوە لە بەشی دایکەکەو لە بەشی کچەکەو شەشیەکی باوك ٠٠ باوکەکە بە تەعصیب ئەیبا ٠

﴿ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ﴾ :

وه ئەگەر مردووەکە نەتەوەی نەبوو وە بەس باوکو دایکی هەبوو ئەوە دایکەکە لەو میراتە یەک تەقسیم سێ ئەبـــاو دوو تەقسیم سێ ئەمێنێتەوە بۆ باوکەکەی ؛ چونکی پیاوو ژنـــی هاوپایە کە کەوتنە یەک ئەوە پیاوەکە دوو قاتی ژنەکە ئەبـا ٠ بەڵام ئەگەر بێجگە لەو باوکو دایکە مردووەکە ژنی لێ بەجـێ ما وە یا مێردی لێ بەجێما ئەوە لە پێشا بەشی ئەو ژنە یا ئـەو مێردە ئەدرێ ، جا پاش ئەوە هەرچی مایەوە یەک تەقسیمســێ ئەدرێ بە دایکی مردووەکەو دوو تەقسیم سێ ئەدرێ بە باوکەکە لەبەر ریعایەتی یاسا پێشووەکە وە لەم صوورەتەدا دایکی مردوو سێیەکی هەموو میراتەکە نابا بەڵکو سێیەکـــی ئـــەوە کـــە ئەمێنێتەوە لە ژنەکە یا ژنەکە یا لە مێردەکە ئەوە ئەبا ٠

﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ ﴾ :

بەڵام ئەو مردووە کە دایکی ماوەتەوە لە دنیادا ئەگەر چەن برایێ یا چەن خوشکێ یا چەن براو خوشکێکی هەبوو ئەوە دایکی ئـەو مردووە شەشیەکی ماڵەکەی هەیە نەک سێیەک ؛ چونکی ژمارەی براو خوشکی مردووەکە مەنعی سێیەک ئەکەن لـە دایکەکـــەو ئەیهێننە خوار بۆ شەشیەک ، خواە لەو مادەدا باوکی مردووەکە ببێو مەنعی ئەمانە بکا لە میرات یا نەبێو ئەمانە میرات ببەن ٠

﴿ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ﴾ :

وە ئەم میراتبەشکردنە لە ناو میراتبەرانا لـــە پـــاش

بەجێهێنانی وەصیەتی مردووەکەو لە پاش دانـەوەی قەرزی خاوەن قەرزە ٠

وە کەلیمەی (او) لەم شوێنەدا بۆ ئەوەیە تا بزانن کـە وەصیەتو قەرز هەردوویان وەکوو یەك وانە لە پێشکەوتن لـە سەر مآل بەشکردن هەرچەن قەرز ئەبێ پێش وەصیەت بکـەوێ لە بەجێهێنانا ؛ چونکی وەصیەت تەبەڕوعی خالصـە بـەلآم قەرز حەقی ئادەمیزادە ٠

وە حەقیقەتی تەرتیبی حوقووق لە میراتی مردووا ، وەکو لە کتێبە شەرعەکانا هەیە ، ئەمەیە : پاش مردنی ئینسـان هەر حەقێ موتەعەلیق بە عەینی مالەکەوە بێ واجبە لە پێش هەمـوو شتێکا جێبەجێ بکرێ ، ئەوەیش وەکو حەقی زەکات لە مالـی مردووەکەدا ، وە حەقی سوکناو نیشتمان بۆ ژنی کابرای مردوو لە ماوەی عیددەدا ، وە حەقی گەڕانەوەی مالێ کە کابرای مردوو بە قەرز وەرێگرتبێو لە پێش سەرفکردنیا مردبێ ئەوە واجبـە بیدەیتەوە بە خاوەن مالەکە ؛ چونکی عەینەکەی ماوە ، وە وەکو حەقی بەدەلی مالێ کە کابرا بە پارە کڕیبێتی لە یەکێو پارەکەی نەدابێو کابرا لات بێ مالی نەبێ حەقی ئەو مالە کڕاوە جێبەجێ بکا ئەوە واجبە عەینی مالە کڕاوەکە بدرێتەوە بە خاوەنەکەی، وە وەکو حەقی (مرتهن) لەو مالەدا کە دانراوە لـە لای بـە یاسای رەهن ئەوە پێویستە لە پێشا ئەو مالـە مەرهوونـە بفرۆشرێو حەقی کابرای (مرتهن) جێبەجێ بکرێو غەیـری ئەمانەیش لە حوقووقی موتەعەللەق بە عەینی میراتەوە ٠

جا پاش ئەمانە کابرای مردوو بشۆررێو کفن بکرێو دەفن بکرێ لە حسێبی ماڵەکەی خۆی ، هەروا ئەگەر یەکێ لە ئەفرادی عائیلەی لە پێش مردنی ئەم خاوەن ماڵەدا مردبێ ئەوەیش واجبە تەجهیز بکرێ ٠

پاش ئەمە قەرزی خاوەن قەرز بدرێتەوە ٠ پاش ئەوە لە سێیەکی باقی ماڵی کابرا هەر وەصیەتێکی کردبێ جێبەجێ بکرێ ٠ جا پاش ئەمانە ئەوەی مایەوە بەش ئەکرێ لە ناو میراتبەرەکانا بە یاسای شەرع ٠

﴿ آباؤُكُمْ وَأَبناؤُكُمْ لا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاً ﴾ :

واتە : ئەی موسوڵمانەکان ئێوە نازانن لە ناو باوك و باپیرەتاناو لە ناو کوڕو کچتانا کامیان نزیکترە بە ئێوە لە سوودگەیاندنا لە دنیادا یا لەرۆژی قیامەتا ، کەوابێ قەت مەیل مەکەن بە لای بازێکیانا بێن میراتەکەی خۆتان بە فڕو فێڵو بە ئینتیقالاتی بێ ئەساسو بە ئیقرار لە دادگادا بدەن بە بازێکیانو باقی میراتبەرەکان بێبەش بکەن بەڵکو واز بێنن لەو ماڵەو لەو میراتبەرانە خۆیان ماڵی خۆیان بە ئارەزووی خۆیان بەش بکەن لەسەر ئادابی شەرعی خودایی ٠

﴿ فَرِيضَةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە خودای تەعالا فەرزی ئەو تەقسیماتەی کردووەو ئەم تەقسیمی قورئانە بڕیاردراوە لە لایەنی خوداوە ٠

﴿إِنَّ اللهَ كانَ عَليماً حَكيماً﴾ : (١١)

به راستی خودای تەعالا زانایەو خاوەن حیکمەتە بە هەموو شتێو لە هەموو شتێکا ٠

﴿ولَكُمْ نِصْفُ ما تَرَكَ أَزْواجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ ولَدٌ﴾ :

وە بۆ ئێوە هەیە نیوەی ئەوەی کە هاوجووتەکانتان لە پاش مردن بەجێیان هێشتووە ئەگەر ئەولادیان نەبێ ، واتە نەتەوەی میراتگر ٠

﴿فَإِنْ كانَ لَهُنَّ ولَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ﴾ :

وە ئەگەر ئەو هاوجووتانەتان نەتەوەی میراتگریان ببێ ئەوە بۆ ئێوە هەیە چواریەکی ئەوەی ئەوان بەجێیان هێشتووە ، خواە ئەو نەتەوە لە ئێوە بێ یا لە مێردێکی تر بێ ٠

﴿مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ يُوصِينَ بِها أَوْ دَيْنٍ﴾ :

ئەم بەشەیش وەرئەگرن لە پاش بەجێهێنانی ئەو وەصیەتەی ئەوان کردبێتیان یا لە پاش دانەوەی ئەو قەرزە کە لەسەریان بێ ٠

﴿ولَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ ولَدٌ﴾ :

وە بۆ ژنەکانتان هەیە چواریەکی ئەوەی ئێوە بەجێتان هێشتووە ئەگەر ئێوە نەتەوەی واریتتان نەبێ ٠

﴿ فَإِنْ كانَ لَكُمْ ولَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ ﴾ :

وه ئەگەر ئێوه نەتەوەی میراتگرتان ببێ ئەوه بۆ ژنەکانتان هەیە هەشتیەکی ئەوەی کە بەجێتان هێشتووه ٠

﴿ مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ تُوصُون بِها أوْ دَيْنٍ ﴾ :

ئەو بەشەیش وەرئەگرن لە پاش رابواردنی ئەو وەصیەتەی کە ئێوه بیکەن وه لە پاش دانەوەی ئەو قەرزەی کە لەسەرتانە ٠

ریوایەتکراوه لە ئیبنو عەببباسەوه (خ) فەرموویەتی : میرات بۆ ئەولاد بوو وه وەصیەتیش بۆ باوکو دایك ، جا خودای تەعالا خواستی نەسخی بکاتەوه ئەمەی نەسخ کردەوه ، وه بۆ نێرینەیێ دوو قاتی بەشی کچی دانا ، واتە بۆ هەر نێرێ وێنەی بەشی دوو مێیینە ٠ وه بۆیاری دا بۆ باوکو دایك هەر یەکێ لەوان شەشیەکی مالّ وه سێیەکی مالّ ، وه بۆ ژنی مێرد (ربع) و (ثمن) وه بۆ مێرد نیوەو چواریەك ٠ ئەمە صەحیحی بوخاری ریوایەتی کردووەو ئەبو داودیش ٠

وه لە باسی میراتی پیاو لە ژنی خۆیو ژن لە مێردی خۆی لە هەردوو حالّی وجوودی نەتەوەی میراتبەرو نەبوونی نەتەوه دەرکەوت کە لە حالّی هێزو بێهێزیدا موتلەقا مێرد دووقاتی بەشی ژنەکەی ئەبا ؛ لە حالّی هێزی هەردوکیانا ژن چواریەکو پیاو نیوەی میرات ، وه لە حالّی بێ هێزی هەردوویانا ژن هەشتیەکو مێرد چواریەك ئەباو ئەمە قیاسە بۆ هەموو پیاوو

ژنێ که شەریك بن له جیهەتی ئیرثاو له نزیکیدا بۆ مردووەکەو کەس جیانەکراوەتەوە لەم قیاسە ئیللا براو خوشکی دایکـــیو سەییدی بەندەو سەییدە • واتە ئەگەر پیاوو ژنێ بەندەیەکیان ئازاد کرد ئەوە میراتی ئەو بە موساوات ئەگا بـــەو سەییـــدو سەییدەیە •

بزانن ! لە میراتی ژنانا یەکێ بن یا دوو یا سێ یا چـــوار هەموو شەریکن لە روبعدا یا لە ثومندا بە موساوات •

﴿ وإنْ كان رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَو امرَأَةٌ ولَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ واحِدٍ مِنْهُما السُّدُسُ ﴾ :

وە ئەگەر پیاوێ میراتی لێ ئەگیرا وەلحاڵ نە باوکی هەبوو نە ئەولاد وە ئەو پیاوە براێیکی دایکی یا خوشکێکی دایکی هەبوو ئەوە بۆ هەر یەکێ لەو خوشك‌و برایە شەشیەکی ماڵی ئـــەو کابرایە هەیە ، هەروا ئەگەر ژنێ بمرێو باوك‌و ئەولادی نەبوو وە برایێ یا خوشکێکی دایکی هەبێ •

﴿ فَإِنْ كانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكاءُ في الثُّلُثِ ﴾ :

وە ئەگەر ئەو برا یا ئەو خوشکە دایکیيە زیاتر بوون لـــە یەکێ ــ دوو بن یا زیاتر ــ ئەوە هەموویان شەریکن لە سێیەکی میراتەکەدا •

﴿ مِنْ بَعْدِ وصِيَّةٍ يُوصى بِها أَوْ دَيْـــنٍ غَيْرَ مُضارٍّ ﴾ :

وە ئەم بەشە کە هەیە بۆیان لە پاش تەنفیذی وەصیەتێکـــە

کە کرابێ ، یا پاش قەرزێکی وا بەسەر مردووەکـەوە بـێ ، وەلحاڵ ئەو وەصیەتە یا ئەو قەرزە نەبووبێ بە هۆی زیانگەیاندن بە میراتبەرەکان ، بەم جۆرە وەصیەتەکە بە زیاد لە سێیـەک کرابێ ، وە ئەو قەرزە نەبووبێ بەڵام بە درۆ کابرا ئیعتیرافـی بێ بکا بۆ ئەوە زیان بدا لە میراتبەرەکانی ٠

﴿ وَصِيَّةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە خودا وەصیەتتان بۆ ئەکا لە لایەنی خۆیـەوە بـە وەصیەتێکی بەنرخ ٠

﴿ واللهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴾ : (١٢)

وە خودا ئەزانێ بە بیرو باوەڕی ئێوەو بە کردەوەتـانو خاوەن حەوسەڵەیە ئەگەرنا دەمێ بوو عیقابی ئەسەند لە گەلێ کەس ٠

بزانن لێرەدا چەن شتێ هەیە :

یەکەم : (کەلالە) بەکاردێ بۆ یارۆی مردووی خـاوەن میرات ، وە لەم حاڵەدا کەلالە بە مردوویەک ئەڵێن : کە نە باوکی هەبێ نە ئەولاد ٠ وە بە کاریش دێ بۆ میراتبەرەکان ، وە لـەم حاڵەدا کەلالە ئەو میراتبەرانەن کە نە لە ئەولاد بن و نە باوک بن وە لە حوکمی کەلالەدا نەبوونی باپیرەیـش پێویسـتە ، واتە ئەگەر مردووەکە باپیرەی ببێ ئەوە نابێ بە کەلالەو پێـی ناڵێن کەلالە ٠

دووهەم : لەم ئایەتانەدا کە خوێندنمانەوە لە باسی میراتـا دەرکەوت کە بازێ میراتبەر بە بازێ مەنعئەکرێ بە تـــەواوی یاخود لە بازێ حەق • (جێگەی ئەم باسە کتێبە شەرعییەکانە)

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللهِ ﴾ :

ئەو ئەحکامە کە تا ئێســتە بەیانمان کردن وەکو سنووری ولاتی خودا وانە لێیان لامەدەن •

﴿ ومَنْ يُطِعِ اللهَ ورَسولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّـــــاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِها الأَنْهارُ خالِدينَ فِيها وذلِكَ الفَوزُ العَظيمُ ﴾ : (١٣)

وە هەرکەسێ فەرمانبەرداری خوداو پێغەمەری خودا بکـــا ئەوە خودا ئەیخاتە ناو چەن بەهەشتی وەها کە جۆبارەکان لـــە ژێریانەوە دەرئەچنو لە ژێریانەوە رەوان ئەبنو حاڵیان وەهایە بڕیاری خولوودو مانەوەیەتاهەتایان تێدا هەیەو ئەمەیش بـە مەرامگەیشتنێکی گەورەیە •

﴿ ومَنْ يَعْصِ اللهَ ورَسُولَهُ ويَتَعَدَّ حُدُودَهُ ﴾ :

وە هەرکەسێ عاصی ببێ لە خوداو پێغەمەری خوداو تەجاوز بکا لە حودووودی خودا •

﴿ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها ﴾ :

ئەوە خودا ئەیخاتە ناو ئاگرەوە لە حاڵی تەقدیری خولوود لەو ئاگرەدا •

﴿ ولَهُ عَذابٌ مُهِينٌ ﴾ : (١٤)

وه بۆ ئەو کەسەیش عەزابێکی موهین هەیە کە خـــاوەن عەزابەکە سووك ئەکا لە حوزووڕا (اعاذنا الله تعالى) ٠

﴿ والّتي يأْتين الْفاحِشَةَ مِنْ نِسائِكُمْ فَاسْتَشْهِدوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ ﴾ :

ئەو ژنانە کە موباشەرەی زینا ئەکەن لە ژنانی ئێوە ، داوا بکەن لەو کەسە نیسبەتی زینایان لێ ئەدا چـــوار شاهیـــدی موسوڵمانی پاك بێنن ئەدای شەهادەت بکا لەسەر کـــــردەوەی ناهەمواری ئەو ژنانە ٠

﴿ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ في البُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيهُنَّ المَوْتُ ﴾ :

جا ئەگەر شاهیدییان دا لەسەریانو ئەو کـــردەوە نابـــارە ثابت بوو لەسەریان ئەوە ئەو ژنانە ڕابگرن لە ماڵداو حەبسیان بکەن لەناو هۆدەیەکدا هەتا مردن وەریان ئەگرێ ٠

﴿ أو يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبيلاً ﴾ : (١٥)

یا خودا یاسایێ وە ڕێگەیێ تریان لە تۆڵەی ئەم کارەدا بـــۆ بڕیار بدا ، وەکو حەددی زینا بە دارلێدان یا سەنگەسار کردن ٠

﴿ والّذانِ يأْتيانِها مِنْكُمْ فَآذُوهُما ﴾ :

ئەو دوو کەسە دێن بە کردەوەی فاحیشە لە ئێوە ئازاریـــان بدەن بە لۆمەو سەرزەنش ٠

﴿ فَإِنْ تابا وأَصْلَحا فَأَعْرِضُوا عَنْهُما ﴾ :

جا ئەگەر ئەمانە تۆبەیان کردو نەفسی خۆیان پوختەکرد لە چلکی تاوانباری ئیتر ئێوەیش وازیان لێبێنن و ئازاریان مەدەن و لە ناو خەڵکا باسیان مەکەن ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ تَوَّاباً رَحيماً ﴾ : (١٦)

بە راستی خوای تەعالا هەمیشە تۆبەوەرگرە لە بەندەکانی خۆی و میهرەبانەو عەیبپۆشە ٠

بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئەم ئایەتە پێش ئایەتی یەکەم کەوتووە لە نوزوولاو ریزی عوقووبەتی زیناکاران بەم جۆرە بووە ؛ یەکەم لۆمەو سەرزەنش ، ئەمجار بەندکردنیان لە خانوودا . ئەمجار جەڵدەو دارلێدان بۆ پیاو و ژنێ کەوا ئیحصانیان نەبێ ، واتە ژنەکە شووی نەکردبێ و پیاوەکە ژنی نەهێنابێت جا رەجم و سەنگەسار بۆ پیاوو ژنێکە کە موحصەن بن ٠

﴿ إِنَّما التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهالَةٍ ثُمَّ يَتُوبونَ مِنْ قَريبٍ ﴾ :

ئەو تەوبە کە لەسەر خودایەو قەبوولی ئەکاو رەدی ناکاتەوە بە موجیبی ئیحسانو فەزڵی خۆی هەر بۆ ئەو کەسانەیە کە کردەوەی نابار ئەکەن بە جەهالەتو کەم هۆشی و وردنەبوونەوە لە ئەنجامی کارو عەزابی پەروەردگار . وە پاش ئەو کردەوە نابارە تەوبە ئەکەنو ئەگەڕێنەوە بۆ لای خودا **لەپێش** ئەوەدا کە ئاکامیان بێت ٠

﴿ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ ﴾ :

ئا ئەو جۆرە کەسانەن کە خودا تەوبەیان لێقەبووڵ ئەکا .

﴿ وكَانَ اللهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (١٧)

وە خودای تەعالا زانایە بە هەموو بارێکاو خاوەن حیکمەتە لە هەموو کارێکا مادام تۆبەی ئەوانە قەبووڵ بکا ئەوە پڕە لە حیکمەت .

﴿ ولَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ المَوتُ قالَ : إِنِّي تُبْتُ الآنَ ﴾:

وە قەبووڵکردنی تۆبە بۆ ئەو کەسانە نیە کە کـــردەوەی ناشیرین ئەکەنو دەوام ئەکەن لەسەری تا کاتێ کە مردن دایێ بە سەری یەکێکیانا ئەڵێ بە راستی وا ئێستە تەوبەم کرد .

﴿ وَلا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ﴾ :

وە بۆ ئەو کەسانەیش نیە کە ئەمرن وەلحـــاڵ دامەزراون لەسەر کوفر ، واتە تەوبەی ئەوانە کە لە سەرەمەرگـا تەوبـــە ئەکەن وەکو تەوبەنەکردنی ئەو کەسانەیە کـە بـــە کافـری ئەمرن .

﴿ أُولَئِكَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً ﴾ : (١٨)

ئەمانە کە تەوبەکەیان پاش ئەخەن بۆ سەرەمەرگ‌و ئەوانە کە هەر تەوبە ناکەنو بە کافری ئەمرن ئامادەمان کردووە بۆیان عەزابێکی ئێشدار .

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا يحل لكم ان ترثوا النساء كرها) ٠

ريوايەت كراوە لە ئيبنو عەببباسەوە (خ) ئەڵێ : ياساى عەرەب وابوو كاتێ پياوێ بمردايێ حەقدارانى ئەو كابرايە موستەحەق بوون بە ژنەكەى ؛ ئەگەر يەكێ لەوان مەيلى ببوايێ مارەى ئەكرد بۆ خۆى ، وە ئەگەر مەيلى ببوايێ مارەى بكا لە غەير ئەيتوانى ، وە ئەگەر مەيلى وابوايێ هەر بمێنێتەوە شوو نەكا وەها دەبوو ٠ واتە ئەوان شياوتر بوون بەو ژنە لە ئەهلى خۆى ٠ جا فەرمووى :

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا ! لا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّساءَ كَرْهاً ﴾ :

ئەى كەسانێ كە ئيمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەرى خودا ! حەڵاڵ نيە بۆ ئێوە كە ژنان وەربگرن وەكو ميرات لە پاش مردنى خاوەنەكانيان بە زۆر بەڵكو ئەو ژنانە بۆ ئێوە دروست نەبێ مارەيان بكەن ، وە يا دروست بێ بەڵام ژنەكە ئێوەى نەوێ ٠

﴿ وَلا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ ما آتَيْتُمُوهُنَّ ﴾ :

وە مەنعيان مەكەن لە شووكردن بە هيواى ئەوە كە ژنەكان بە مەجبووری بازێ لەو ماڵو مارەييەيە كە پێتان داون پێتان بدەنەوە ، مەگەر ئيشێكى بێ موناسەبەيان لێپەيدا بووبێ ٠

وە بازێ لە زاناكان فەرموويانە : ئەم ئايەتە خيتابە لەگەڵ

مێردی ژنەکانا ، بازێ پیاوی بێ مروەت بوون موبالاتیان بـــە ژنەکانیان نەدەکردو وەکو یاسای پیاوانی هۆشیارو بەختیـار ئیدارەیان نەدەکردن ؛ نە تەلاقیان ئەدان بڕۆن بۆ خۆیان شـوو بکەن ، وە نە حورمەتیان رائەگرتن • هەروا ئەیان‌هێشتنەوە بۆ تەمای ئەوە یا تەلاقیان لێوەربگرن بە پارە وە یاخود بمـرن‌و شووەکانیان ئیستیفادە بکەن لە میراتەکەیان ، جا خودای تەعالا ئەفەرمویت : ئیشی وا مەکەن خودا رازی نیە بەم غەدرە •

﴿ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ﴾ :

مەگەر کاتێ کە ژنەکان زۆر بەدڕەوشت بن‌و کردەوەیەکی ناشیرینیان بە ئاشکرا لێدەربکەوێ‌و ئێوەیش بۆ عوقووبەتی ئەو ئیشە وەها قەساوەتیان لەگەلا بکەن •

﴿ وعَاشِرُوهُنَّ بِالمَعْرُوفِ ﴾ :

رابوێرن لەگەڵیانا بە یاسایێ کە ناسراوە لە ناو خـــاوەن مروەتەکانا بە ئینصاف‌و قسەی خۆش •

﴿ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَيَجْعَلَ اللهُ فِيهِ خَيْراً كَثِيراً ﴾ : (١٩)

وە ئەگەر صوحبەت‌و هاوڕێیێ ئەو ژنانەتان لەلا ناشیریـن بو لەبەر ناشیرینی صووڕەتیان یا ناپەسەنـــدی ڕەوشـــت‌و سیرەتیان • ئەوە هەر خۆتان بگرن‌و سەبر بکەن لەگەڵیانـــاو مدارا بکەن‌و ئازاریان مەدەن ؛ چونکی زۆر رجا هەیە کە ئێـوە شتێك باش بۆی نەڕوانن‌و خودای تەعالا خێرێکی زۆری تێـدا

دانابێ ، ئەگەر ژنی برا مردووەکەتان یا باوکە مردووەکەتان بن هیوایە مانەوەیان ببێ بە هۆی ئینسیجامی ئەفرادی عائیلە یا ببێ بە هۆی ئولفەت لەگەڵ (ئەصهار)و ئەنصارا ، وە ئەگەر ژنی خۆتان بێ هیوایە منداڵی باشیان لێ ببێ وە یا منداڵەکانتان بە باشی تەمێو تەربیە بکەنو بۆ یاسای دینداری بوونیان بباش بێ .

﴿ و إِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدالَ زَوْجٍ مَكانَ زَوْجٍ ﴾:

وەئەگەر خواستی دڵتان وابوو کە ژنێ تەڵاق بدەنو ژنێ تر بێنن .

﴿ وَآتَيْتُمْ إِحْدىٰهُنَّ قِنْطاراً فَلا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئاً ﴾ :

وە دابووتان بەو ژنە کە تەڵاقی ئەدەن هەزارو صەد دیناری ئاڵتوون لە مارەییدا ئەوە وەرمەگرنەوە لەو ژنانە شتێ لە مارەییەکەیان کەم بێ یا زۆر .

﴿ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتاناً و إِثْماً مُبِيناً ؟ ﴾ : (٢٠)

ئایا ئێوە ئەو مارەییە وەرئەگرنەوە لەو ژنە داماوانە لە حاڵێکدا (مباهت) بنو بوهتانیان بۆ هەڵبەستن ، وە لە حاڵێکدا خۆتان تاوانبار بکەن بە تاوانێکی دیاری ؟ ئەگێڕنەوە بازێ لەوانە کاتێ ژنێکیان بەسەر ژنە پێشووەکەیانا ئەهێنا بوختانێکیان هەڵئەبەست بۆ ژنە کۆنەکەیان بۆ ئەوە کە مەعزوور بن لە تەڵاقدانیا وە بۆ ئەوە کە ئەو ژنە داماوە لە ترسی ناموسی

خۆی تەلاق وەربگرێ لەو تابرایەو مالی خۆی پێ بداو بێدەنگی بکا • جا خودای تەعالا ئەفەرموێت : ئەم کارە ناهەموارانەو ئەم درۆو بوختانەو ئەم گوناحو تاوانبارییانە هەمووی شتێکی ناپەسەندنو تەرکیان بکەن ، ئەگەرنا خودا ئینتیقامتان لێ ئەستێنێ •

﴿ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ ؟ ﴾ :

چۆن جەسارەت ئەکەنو لە خودا ناترسنو ئەم مارەییەیە وەرئەگرن لەو ژنە داماوانە وەلحاڵ بازێکتان گەییشتووە بە بازێکتان ؟ واتە پیاو گەییشتووە بە ژنو ژن گەییشتووە بە پیاو وە بە یەکەوە رایان بواردووەو لە بەرابەری ئەو مارەییەوە لەزەتتان لە ژنەکان وەرگرتووەو ئەو مارەییەیە بەدەڵو تۆڵەی ئەو لەزەتەیە •

﴿ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقاً غَلِيظاً ﴾ : (٢١)

وە ئەو ژنانە بە هۆی خوازبێنیو پەیمانکارو مارەبڕینەوە وەریانگرتووە لە ئێوە پەیمانێکی ئەستوور ئەو پەیمانە لەگەڵ خودادا کە بە واسیطەی پێغەمبەرەوە (د) کراوە لەگەڵ ئێوەدا ؛ چونکی حەزرەت فەرموویەتی : وەصیەتتان بۆ ئەکەم لە هۆی ژنەوە ؛ چونکی ئێوە ئەوانتان وەرگرتووە لەسەر ئەساسی ئەمە کە ژنان ئەمانەتنو وەدیعەی خودان لای ئێوەداو ئێوە عەورەتی ئەوانەتان حەڵاڵکردووە بەهۆی ئیجرای عەقد بە کەلیمەی خودا کە بریتییە لە (انکاح) و (تزویج) ، وە ئەو ژنانە

لە زاتی خۆیانا بەرابەر بە پیاو زەعیفن ، وە هەر ئەوەندە گەییشتن بە مێردەکانیان ئیتر غالبا سکیان ئەبێو ، شانیان قورس ئەبێ بە خزمەتی مالو چاودێری منداڵو ئەم وەزعانە مووجیبن بۆ ئیکرامو ئیعانە نەك بۆ تەحقیرو ئیهانە ٠

وە لە واقیعا یەکێ بە چاوی راستبینو دووربینو وردبین تەماشای قورئانی پیرۆز بکا حالی ئەبێ کە وەزعی ژنان لە پێش دامەزرانی ئایینی پاکی ئیسلاما چەندێ نابارو ناهەموار بووەو چەندێ ستەم بەسەر ژنا رابوردووەو ، لە بەرەبەیانی مێژووی دینی ئیسلامەوە چەندێ ئایەتو حەدیث وارید بوون بۆ خزمەتکردنی عەدالەتو بۆ ریعایەتی حوقووقی ژن لە : میراتا ، لە خانەدانا ، لە ژیانا ، لە شووکردنا ، لە هاتنەوەیا بۆ مالی باوکی خۆیو ، لە مەسرەفو خەرجیداو ، لە موجامەلەو قسەی ئیحتیرامو ئەدەب لەگەڵیانا ٠٠ بە راستی حەزرەت (د) « رحمة العالمين » ە ٠

فەرموودەی خودا : (ولا تنكحوا ٠٠٠) الاية

ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتیان کردووە ئەڵێن : ئەهلی مەدینە لە زەمانی جاهیلیەتاو لە ئەووەڵی ئیسلامەوە یاسایان وابوو کاتێ پیاوێ بمردایەو ژنێکی بەجێبهێشتایە ئەگەر کوڕێك لە غەیری ئەو ژنەی ببوایە یا ئەو کوڕە یا خزمێك لە پشتی کابرا ئەهات جلێکی ئەدا بەسەر ئەو ژنەدا ئیتر ئەو کەسە ئیستیحقاقی ئەو ژنەی زۆرتر ئەبوو لە

نەفسی ژنەکەو لە غەیری ژنەکە ، وە لە پاشا بیویستایێ مارەی بکا مارەی ئەکرد بە بێ مارەیی ئیللا ئەو مارەییە کە وەختی خۆی مێردەکەی بۆی بپیارداوە ، وە ئەگەر بیویستایێ مارەی ئەکرد لە غەیری خـــۆی لە هەرکەســـێ داوای بکردایـــەو مارەییەکەی وەرئەگرتو خۆی ئەیخواردو بەشی ژنەکـــــەی لێنەئەدا • وە ئەگەر بیویستایێ راگـــیری بکـــا هـــەروا ئەیهێشتەوەو بە سووکی تەماشای ئەکرد هەتا ئەو ژنە فیدیەی نەفسی خۆی ئەدا • بەم جۆرە وازی لە میراتو لە مارەیـــیو حوقووقی خۆی ئەهێنا بۆ ئەو کەسەو ئەویش بەرەڵای ئەکرد ، وە یاخود هەتا ژنەکە ئەمرد ئەوجار ئەو کوڕە یا ئەو خزمـــــە پشتیە هەرچی ماڵو میراتی ئەو ژنە هەبوو ئەیبـــــرد بـــۆ خۆی •

جا ئەبو قەیس کوڕی ئەسلەتی ئەنصاری وەفاتی کـــــردو ژنێکی بەجێهێشت ــ کەبشە کچی مەعنی ئەنصاری ــ • لەویا کوڕێکی ئەبو قەیس ــ لە غەیری کەبشە ــ هەستا ویستی کەبشە مارە بکا ، کەبشە وتی : من وەکو کوڕی خۆم تەماشای تـــــۆ ئەکەمو تۆ لە پیاوە باشەکانی هۆزی خۆتی ، بە بێ ئیجـــازەی حەزرەت شتی وا نابێ با بڕۆم بۆ لای حەزرەت پرسی پێبکەم • کاتێ رۆییشت بۆ خزمەتی حەزرەتو وەزعەکەی عەرز کـــرد • فەرمووی : بڕۆرەوە بۆ ماڵی خۆت بەڵکو خودا حوکمێ نازڵ بکا لە هۆی تۆوە • جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ئەفەرموێت :

﴿ وَلا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آباؤُكُمْ مِنَ النِّساءِ إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ ﴾ :

مارە مەکەن ئەو ژنانە کە باوکەکانتان مارەیانکردوون ، وە ئەگەر شتی وەها بکەن موستەحەقی عیقابو عەزابی خودا ئەبن لەم هۆوە ئیللا ئەو نیکاحانە نەبێ کە لەمەوپێش کـــرانو خاوەنەکانیان مردن ٠

﴿ إِنَّهُ كانَ فاحِشَةً ومَقْتاً ﴾ :

چونکە بە راستی مارەکردنی ژنی باوکەکانتـــان لـــەلای خودادا بە کارێکی زۆر ناشیرینداناوەو خودا قـەت شتی وای بڕیار نەداوە لە هیچ ئایینودینێکاو کارێکی ناپەسەندە لـــەلای ئینسانی خاوەن مروەتو پیاوەتیو خاوەن ویجدان ٠

﴿ وَساءَ سَبِيلاً ﴾ : (٢٢)

وە زۆر ناشیرینە رێگەو رەویەی ئەو کەسانە کە ئەم کارە ئەکەن لە جیهەتی ئیعتیبارو سلووکو پیاڕۆییشتنا ٠

فەرموودەی خودا (حرمت علیکم امهاتکم ـ تا ـ رحیما) :

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونزیر ریوایەتیان کردووە لە (ابن جریج) فەرموویەتی : پرسیارم کرد لە (عطا) لـــە مەعنـــای (وحلائل ابنائکم الذین من اصلابکم) ئەویـش فەرمـــووی : بیستوومانە کاتێ کە حەزرەت ژنەکەی زەیدی کوڕی حاریثـەی

ماره کرد کافره موشریکەکانی مەکە دەستیان کرد بە قسەکردن ٠ جا خودای تەعالا ناردی بۆ خوارەوە ٠ (وحلائل أبنائكم الذين من أصلابكم) ، وە ناردیە خوارەوە : (ما جعل ادعيائكم ابنائكم) وە ناردیە خوارەوە : (لكيلا يكون على المؤمنين حـــرج في ازواج ادعيائهم) وە ناردیە خوارەوە : (ما كان محمد ابا احد من رجالكم ٠٠٠ الاية) ٠

جا بینا لەسەر ئەمە قەیدی (من اصلابكم) قەیـــدە لـــە حەرامکردنی ژنی کوڕ لەسەر باوك واتە حەرام ئەبێ لەســـەر باوکەکان ژنی ئەو کوڕە لە پشتی خۆیان بێ نەك کوڕێ کە بـە یاسای رۆژ ئەکرێ بە کوڕ ، وە یاخود لە دائیرەی رەسمیدا لـــە دەفتەرا بە ناوی کوڕی فلانکەس ئەنووسرێن ٠

کەوابێ لەسەر نەصی قورئاني کەریم مانیع نیە لەوە کـــە پیاو ژنی کوڕێکی جەعلیی ماره بکا ، وەکو ئەوە کە حەزرەت(د) زەینەبی کچی جەحشی پوورزای ماره کرد لە پاش ئەوە زەید کـە کوڕی جەعلیی حەزرەتبوو تەلاقـــی دا ٠ وە حـــەزرەت (د) تەشریعی ئەوەی کرد کە ژنی کوڕیجەعلیی حەلالە مارەبکرێ فەرمووی :

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُـــمْ وَبَنَاتُكُـــمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ ﴾ :

واتە لە لایەنی ئێمەوە حەرامکراوە لەسەر ئێوە ــ ئـــەی

موسوڵمانان ـ مارەکردنی دایکەکانتان و کچەکانتان و خوشکەکانتان و پوورەکانتان کە خوشکی باوکتان بن یا پوورەکانتان کە خوشکی دایکتان بن ٠

﴿ وأُمَّهاتُكُمُ الّتي أرْضَعْنَكُمْ ﴾ :

ئەو دایکانەتان کە شیریان داوە پێتان ٠

﴿ وَأَخَواتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ ﴾ :

وە مارەکردنی خوشکەکانتان لە شیرخواردنەوە ٠

﴿ وَأُمَّهاتُ نِسائِكُمْ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان نیکاحی دایکی ژنەکانتان ٠

﴿ وَرَبائِبُكُمُ الَّلاتي في حُجُورِكُمْ مِنْ نِسائِكُمُ الَّلاتي دخَلْتُمْ بِهِنَّ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان مارەکردنی ئەو کۆڵەبەستانە کە هان لە باوەشتاناو بەخێویان ئەکەن بەم مەرجە لەو ژنانەتان بن کە ئێوە چوونەتە لایان و دوخوولتان پێ کردوون ٠

﴿ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ﴾ :

ئەگەر ئێوە دوخوولتان پێ نەکردوون ٠

﴿ فَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

ئەوە تاوانتان لەسەر نیە لە مارەبڕینی کچەکانیانا ٠

﴿ وَحَلائِلُ أَبْنائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلابِكُمْ ﴾ :

وە حەرامکراوە لەسەرتان مارەکردنی ژنی ئەو کوڕانەتان کە لە پشتی ئێوەن ٠

﴿ و أَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الأُخْتَيْنِ ﴾ :

وه حەرامکراوه لەسەرتان جەمعی دوو خوشك بکەنەوە لە نیکاحا ٠

﴿ إِلاَّ ما قَدْ سَلَفَ ﴾ :

بەڵام ئەوەی کە زوورابوردووە ئەوە قەیناکا لە جاهیلییەتا بووە بەس ئێوە لەو کارە ناپەسەندە دوورین ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (٢٣)

بە راستی خودا خەتاپۆشو میهرەبانە ٠

جا لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە ٠ بزانن ! مارەبڕینی ژن یا حەرامە ، یا مەکروەهە ، یا حەڵاڵە ، وە ئەو نیکاحانە کە حەرامن چوار بەشن :

بەشی یەکەم : ئەوانەن کە نیکاحیان حەرامە لەبەر عەینی ژنەکانو زاتیان ، وە بۆ ئەم بەشە سێ سەبەب هەیە : سەبەبی یەکەم : نەسەبەو حەرام بەم سەبەبە حەوت سینفن ، ئەووەڵ دایکە کە عیبارەتە لە ژنێ کە تۆی بەوەلەدا هێنابێ یا کەسێکی بەوەلەدا هێنابێ کە تۆیان بەوەلەدا هێناوە ، یانی هەموو ژنێکی وەهایە رشتەی نەسەبی تۆ بگات پێی ٠ دووهەم کچی تۆیەو هەرکەسێ تۆ بە وەڵەدت هێنابێ یا کەسێکت بەوەڵەدا هێنابێ کە ئەوی بەوەڵەدا هێنابێ یا هەر ژنێ کە رشتەی نەسەبی بگا بە تۆ ئەوە کچی تۆیە ٠ سێهەم خوشکە کە عیبارەتە لە ژنێکی وا کە باوکو دایکی تۆ بە وەڵەدیان هێنابێ یا یەکێ لەوان ٠ چوارەم پوور یانێ خوشکی باوکت کە عیبارەتە لە خوشکی نێرینەیێ

تۆی بە وەلەدا هێناوە بە واسیطە یا بێ واسیطە ، هەرچەن خوشکی مامی دایکیشت بێ • پێنجەم : پوور ، خوشکی دایکت ، واتە هەر ژنێ بێ کە تۆی بەوەڵەداهێناوە بە واسیطە یا بەبێ واسیطە هەرچەن خوشکی دایکت بێ لە لایەنی باوکیەوە • شەشەم برازات کە عیبارەتە لە کچی پیاوێ کەلە باوک‌و دایکت یا لە یەکێکیان پەیدا بووبێ • حەوتەم خوشکەزات کە عیبارەتە لە کچی ژنێ لە باوک‌و دایکی تۆ یا لە یەکێکیان پەیدا بووبێ •

سەبەبی دووهەم رەضاعە یانی شیرخواردن • وە حورمەت سابت نابێ بەم شیرخواردنە ئیللا بەمە کە ئەو شیرە شیری ژنی ئادەمیزادێ بێ کە تەمەنی لە نۆ ساڵ کەمتر نەبێ ، خواە کچ بێ یا بێوەژن بێ یا ژنی خاوەن مێرد بێ ، وە ئەو شیرە بگا بە دەماخ یا بە میعدەی شیرخۆرەکە ، وە ئەو شیرخۆرەیش تەمەنی لە دووساڵ کەمتر بێ‌و لای کەمی پێنج جار شیری ئەو ژنەی خواردبێ لە حاڵی حەیاتی دامەزراوا،وە لەو پێنج جارەدا ئەو منداڵە لەبەر ئیعراض لە شیرخواردن دەسبەردار بووبێ نەک لەبەر هەناسەدان یا گاڵتەکردن یا موجیبێکی خاریجی • وە هەرکاتێ شیرخواردن بەم جۆرە ژنێکی حەرام کرد ئەوە ئەسڵ‌و فەرع‌و حاشیەی ئەو ژنەیش حەرام ئەکا ، یانی ئەبێ بە هۆی حەرامبوونی نیکاحی دایکی ئەو ژنەو کچی‌و خوشکی ، هەروا ئەبێ بەهۆی حەرامبوونی ئەسڵ‌و فەرع‌و حاشیەی پیاوە خاوەنشیرەکە ، یانی دایکی ئەوو کچی‌و ژنی‌و خوشکی لەم شیرخۆرە حەرام ئەبێ • بەڵام نیسبەت بە شیرخۆرەکە حەرامی هەر تەئثیری بۆ فەرعی هەیە ، واتە بۆ نەتەوەی نەک بۆ ئەسڵ‌و

حاشیەی منداڵێ شیری ژنێ بخوا ئەو ژنە حەرام نابێ لە باوکی ئەم شیرخۆرەو لە برای بەڵکو حەرام ئەبێ لەکوڕی ئەم شیرخۆرە • وەکو نووسیومە :

حورمەتی شیری دایەی خـــاوەن شـیر
لـە پیاوەکەشـــیا هەیەتـی تەئسـیر
بۆ ئەسڵو فەرع و حاشیەی هـــەردوو
گشت حەرام ئەبن بە بێ یـــەک و دوو
لە شیرخۆرەدا ئـــەو حوکمـــە ئـەڕوا
هەر بۆ نەتـــەوەی ، وەهایـــە فتـوا

وە ئەم حەوت سینفە کە بە نەسەب حەرام ئەبن بە هـــۆی رەضاعەیشەوە حەرام ئەبن بەدەلیلی ئەو ئایەتە کە رابورد ، وە فەرموودەی حەزرەتیش کە فەرموویەتی : (یحرم من الرضاع ما یحرم من النسب) رواه الشیخان • واتە حەرام ئەبێ بە شـــیر خواردن ئەوەی حەرامی نەسەبە •

سەبەبی سێهەم : موصاهەرەیە ، واتە خزمایەتی تایبەتـی بە هۆی ژن هێنانەوە ، وە ئەوانە چوارن ؛ یەکەم ژنی بـــاوک و باپیرە موتڵەقا ، دوور بن یا نزیک ، لە لایەنی باوکەوە یا لـــە لایەنی دایکەوە • دووهەم ژنی کوڕو کوڕەزا دوور یا نزیـک • سێهەم دایکی ژن هەرچەن بەرز ببێتەوە ، ئەمانە هەموو بـــە تەنیا عەقدی نیکاح حەرام ئەبن هەر چەن دوخوولیش نەبـــێ • چوارەم کچی ژن بەم شەرتە دوخوول بە دایکەکـــە کرابـــێ ، هەروەها کچەزای ئەو ژنە دوور بێ یا نزیک •

بزانن ! کچی ژن له شەرعا ناوی (ربیبه) یەو کوڕی ژن ناوی (ربیب) ە وە هەروەکو کچی ربیبه حەرام ئەبێ کچی ربیب هەم حەرام ئەبێ لەسەر مێردی دایکەکەیان خواه ئەمانە دوور بن یا نزیك •

بێدار بن ! له ئیعتیباری ئەم چوارەوە فەقەت له موساهەرەدا دەرکەوت که حەرام نیه مارەکردنی دایك و کچی مێردی دایکی ئینسان که به کوردی پێی ئەوترێ (باوەپیارە) • هەروا دایك و کچی مێردی کچی ئینسان که پێی ئەڵێن (زاوا) • وە دایك و کچی ژنی باوکی ئینسان که پێی ئەڵێن (باوەژن) وە دایك و کچی ژنی کوڕ که پێی ئەڵێن (بووك) ، یانی ئەگەر بووکی تۆ دایکی بوو دروستە بۆ تۆ مارەی بکەی یا ئەگەر کچی بوو لە غەیری کوڕەکەی تۆ دروستە مارەی بکەی بۆ خۆت • هەروا دروستە مارەکردنی ژنی ربیب که پێی ئەڵێن (کۆنەوەس) هەروا ژنی باوە پیارە کە هەوێی دایکی ئینسانە دروستە مارەی بکەی ئەگەر مێردەکەی بمرێ یا تەلاقی بدا •

بەشی دووهەم ئەو ژنانەن که نیکاحیان حەرامە لەبەر جەمع و کەوتنە یەك لەگەڵ ژنی ترا ، وە ئەم بەشە له هەشت مەسەلەدایە ؛ مەسەلەی یەکەم و دووەم و سێهەم و چوارەم جەمعی ژنە لەگەڵ خوشکیا یا لەگەڵ دایکیا یالەگەڵ عەمەیا ـ خوشکی باوکی ـ یا لەگەڵ خاڵەیا خوشکی دایکی ؛ چونکی خودای تەعالا فەرموویەتی:(وان تجمعوا بین الاختین الا ما قدسلف)وە حەزرەت(د)فەرموویەتی:(لا تنکح المرأة علی عمتها ولا العمة علی بنت أخیها ولا المرأة علی

خالتها ولا الخالة على بنت اختها ـ لا الكبرى على الصغرى . ولا الصغرى على الكبرى ـ رواه الترمذي وقال حسن صحيح) وه لەگەڵ دایکیشیا بە (قیاس الاولی) واتە ژن مارە ناکرێ بەسەر عەمەیاو عەمە مارە ناکرێ بەسەر برازایاو ژن مارە ناکرێ بەسەر خاڵەیاو خاڵە مارە ناکرێ بەسەر خوشکەزایا نە گەورەکەیان دێت بەسەر بچووکەکەداو نە بچووکەکەیان بەسەر گەورەکەدا ٠

مەسئەلەی پێنجەم : جەمعی دوو جاریيە لە نیکاحا بۆ مێردێ کە حوڕ بێ ؛ چونکە بە یەك جاریيە ئیکتیفا ئەکا ٠

مەسئەلەی شەشەم : جەمعی زیاتر لە چوار ژنە بۆ حوڕ وە زیاتر ، حەزرەت (د) فەرمووی بە (غیلان) کوڕی سەلەی ثەقەفی کە موسوڵمان بوو لەسەر دە ژن : (امسك اربعا وفارق سائرهن) چوار ژن لەو ژنانە رابگرە بۆ خۆتو جیاببەرەوە لە باقیەکەیان ٠

مەسئەلەی حەوتەم : جەمعە لە بەینی زیاتر لە دوو ژن بۆ ئینسانێ کە بەندە بێ ؛ ئیمامی بەیهەقی ریوایەتی کردووە لە لەیـــــث ئەویش لە حەکەمی کوڕی عوتەیبە وتوویە : ئەصحابی پێغەمەر (د) ئیجماعیان کردووە لەسەر ئەوە کە بەندە زیاتر لە دوو ژن مارە نەکا ٠

مەسئەلەی هەشتەم : جەمعە لە بەینی دوو مێردا بۆ تاقە ژنێ ئەمە لە دینی ئیسلاما مەمنووعە بە ئیجماع ٠ وە ئەگەر دوو عەقد جاری ببن لە لایەنی دوو کەسەوە بەسەر تاقە ژنێکدا ئەوە ئەگەر بە ثانێ بێ هەردوویان بەتاڵن وە ئەگـــەر بـــەرودوا بـــــن پێشووەکەیان دروستەو دوایی بەتاڵە وەکو تەفسیل دراوە ٠

بەشی سێیەم : ئەو ژنانەن کە نیکاحیان حەرامــــە لەبــەر ئیشتیباە پەیدا بوون لە بەینی ژنێکی وا کە نیکاح ئەکرێ بـــە ژنانێکی وەهاوە کە نیکاحیان دروست بێ • وەکو ئیشتیباهـــی ژنێ کە حەرام بێ بە نەسەب یا بە رەضاع یا بە موصاهەرە ، یا لەبەر لیعان یا لەبەر وەئەنییەت یا لەبەر ئەوە کە لە عیددەدا بێ ، یا سێ تەلاقەی کەوتبێ ، یا لەبەر ئیحرام بەستن بە حەج یا بـە عومرە ••• لەم صوورەتانەدا ئەگەر ئەو ژنە تێکەڵی ژنانـــی بێگانەی مەحصوورە بوون وەکو : دە ، بیست ، صەد ، دووصەد ، سێصەد •• ئەمە بە قەطعی نابێ لەم ژنانەدا ژن مارە بکا • وە ئەگەر تێکەڵی غەیرە مەحصوورات بوون وەکو : هەزار نۆصەد ، هەشتصەد ، حەوتصەد •• ئەمە بە قەطعی دروستە ژنێ لـــەم ژنانە مارە بکاو موبالات بەو ئیشتیباهە ناکرێ لەبەر عوسرەتـی پارێز • وە ئەگەر تێکەڵی مابەینی سێصەدو حەوتصەد بـــوو ئەوە پرسیار لە دڵی خۆی بکا : ئەگەر بیری هاتە سەر ئەوە کـە ئەو ژنە مارەی ئەکا حەرامەکە نیە دروستە مارەی بکا ، ئەگەرنا حەرامە مارەی بکا لەبەر دووددڵییەکەی (علی المعتمد) •

بەشی چوارەم : ئەو ژنانەن کە نیکاحیان حەرامە لەبـــــەر وجوودی مانیعێ لەو عەقدەدا وەکو ئەو نیکاحە مەشهوورە بـــە (نیکاحی شیغار) و صوورەتەکەی ئەوەیە : کابرا ئەڵێ بـــە کەسێ : وا کچەکەم لێ مارەکردی لەسەر مەرجی ئەوە تۆیـــش کچەکەی خۆتم لێ مارەبکەیو چوونەلای کچەکەی تۆ مارەیـــی کچەکەی من بێ ، وە چوونەلای کچەکەی من مارەیی کچەکـــەی

تۆبێ ٠٠ وە کابرای موقابیلیشی ئەم نیکاحە قەبووڵ بکا بـــەم شێوە ئەڵێ : وا کچەکەی تۆم قەبووڵ کرد بە ژنی خۆمو کچەکەی خۆمم مارە بڕی لە تۆ لەسەر ئەو یاسا کە تۆ بڕیـــارت دا ٠ وە سیڕڕی دانەمەزرانی ئەم عەقدە ئەمەیە کە خاڵییە لە ئیحتیرامی مەنکووحەکان ؛ چونکـــی ئەگەر ناوی مارەیی نەبرێ باشە لەبەر ئەوە لە پاش دوخوول (مهر المثل) دائەمەزرێ بۆ ژنەکان ، بەڵام چوونەلای ئەم کچە مارەیی ئەو کچە بێو چوونەلای ئـــــەو کچەکە مارەیی ئەم بێ ئەوە ئەبێ بە گاڵتەکردن بەشەرافەتی هەردو لایانو شتی وەها لە دینا نیە ٠ لەبەر ئەمە ئەگەر حەتا لەگـــەڵ ئەم مەرجەدا ماڵیش دابنرێ بۆیان هەر عەقدەکە بەتاڵـــە ٠ وە وەکو نیکاحی موتعە کە پێی ئەڵێن (صیغه) بەم شێوە ئەڵـــێ : ئەم ژنەم لێ مارەکردی بە وادەی حەفتەیێ یا مانگێ یـــا ساڵێ یا زیاتر ؛ چونکی حەزرەت (د) نەهیکردووە لەم جۆرە نیکاحە ، وە وەکو لە پاش چەن ئایەتێ بە درێژی باسی ئەکەین (انشاء الله) ٠ وە وەکو ئیحرامێ کە تەسادوفی کاتی ئیحرامی ژنەکـــە یـــا پیاوەکە یا هەردووکیان بکا ؛ چونکی حەزرەت فەرموویەتـــی : (لا ینکح المحرم ولا ینکح) واتە : کەسێ لە ئیحراما بێ نـــە ژن دێنێو نە ئەدرێ بە شوو ٠ وە وەکو نیکاحێ کە دوو وەلی بیکەن ؛ بەم شێوە برایێ خوشکەکەی مارە ببڕێ لە زەیدو برایەکی تـــر مارەی ببڕێ لە عەمر ٠ ئەگەر بە یەکەوە بن یا پێشو پاش لـــەو دوو عەقدەدا دیار نەبێ ٠ وە وەکو نیکاحی ژنێ کە لە عیدەدا بێ وە یا لە ماوەی (استبرا) دا بێ ؛ چونکی شەرتی نیکاح خاڵـــی

بوونی مەنکووحەیە لە نیکاحو لە عیدەی غەیری خۆی • وە وەکو نیکاحی ژنێ لە عیدەدا بێو گومانی ئەوەی هەیێ کە حامیلەیە لەبەر قورسی لەشی (مەئەلا) یا لەبەر جوولانی شتێ لە سکیا •• ئەمە بۆی نیە شوو بکا هەتا ئەو گومانەی لائەچێ •

وە وەکو نیکاحی ژنی کافری غەیرە کیتابی ، یانی بتپەرست یا ئاگرپەرست بێ (مەئەلا) ، وە ئەمما نیکاحی کیتابییە ئەوە دروستە ئەگەر شەرتەکەی بێتە جێگە • وە وەکو نیکاحی سەیید یانی مالیکی جارییە بۆ جارییەکەی لەبەر ئەوە کە ئەو نیکاحە ناکەوێتە یەک لەگەڵ مولکدا لە ئاسارا •

وە ئەو نیکاحانە کە مەکروووهن • وەکو نیکاحی ژنێ بە خوازبێنی لەسەر خوازبێنی ناشەرعی مارەکرابێ . وە وەکو نیکاحی (محلل) ئەگەر شەرتی تەلاقدانی ژنەکەی پاش چوونەلای لەناو عەقدەکەدا بەیان نەکرابێ • ئەگەر بەیانکرابێ ئەوە نیکاحەکە حەرامەو چوونەلای ژنەکەیش حەرامە • وە وەکو نیکاحی ئینسانێ کە مەغروور کرابێ بەوە ئەو ژنە مارەی ئەکا موسوڵمانە یا حوڕەیە ، وە نیکاحی پیاوی موسوڵمان بۆ ژنی یەهوودییە یا نەصرانییەیێ کە ذیمەی ببێ یا حەربییە بێ ، وە نیکاحی ژنێ کە نەخۆشینێکی ببێ ، یا خود ژنەکە فاسقە بێ یا کچی فاسق بێ ••• وە ماعەدای ئەمانە باسمان کردن حەلاڵن خواە سوننەت بن یا واجب بن ، وەکو نیکاحێ کە ببێ بە هۆی مەنعی زینا لە خاوەنەکەیو هەر نیکاحیش دەست بدا لەو کاتەدا بۆ دەفعی ئەو زینایە ••

وەلحاصل نیکاح واجبو مەندووبو مەکرووهو حەرامو حەلالی هەیە ، واتە : ئەحکامی خەمسەی بەسەردا دێت ؛ موباحە بۆ کەسێ مەسرەفی ببێ بەلام موحتاجی ژن نەبێ ، وە سوننەتە بۆ کەسێ موحتاج و موشتاق بێ بۆ ژن مادام مەسرەفی ببێ ، وە مەکرووهە بۆ کەسێ موحتاج نەبێو مەسرەفی نەبێ • وە واجبە لەسەر کەسێ کە موشتاق بێ بۆ ژنو بەبێ نیکاح چاری خۆی نەکا لە زیناکردن • وە حەرامە لەو هەموو صوورەتانەدا باسمانکردنو لەسەر کەسێ کە موحتاجی ژن نەبێو مەسرەفی نەبێو عیللەتێکی وایشی ببێ مەنعی بکا لە موباشەرەی ژن ئەگەر ئەو ژنە کە مارەی ئەکا ئیشتیاقی بۆ مێرد بە نەوعێ ببێ کە بەبێ مێرد گیرۆدەی زینا ببێ •

وە بازێ لە فوقەها لە زەبتی موحەرەماتی نیکاحدا فەرموویەتی : سێویەك ژن نیکاحی حەرامە : پێنج دایك : دایکی نەسەب ، دایکی رەضاع ، دایکی ژن ، دایکی مەوطووئە بە (ملك الیمین) ، دایکی مەوطووئەی شوبهە • وە پێنج کچ : کچی نەسەب ، کچی رەضاع ، کچی ژن ئەگەر مەدخوولە بێ ، کچی مەوطووئەی (ملك الیمین) ، کچی مەوطووئەی شوبهە • وە شەش مەوطووئە : مەوطووئەی باوك بە نیکاح ، وە بە (ملك الیمین) ، وە بە شوبهە ، وە مەوطووئەی کوڕ بەم سێجۆرە • وە سێ خوشك : خوشکی نەسەبی ، خوشکی رەضاع ، خوشکی ژن لە حالەتی جەمعدا • وە سێ خالە : خالەی نەسەب ، خالەی رەضاع خالەی ژن لە کاتی جەمعدا • وە سێ عەممە : عەممەی نەسەب ،

عەممەی رەضاع ، عەممەی ژن لە کاتی جەمعدا • وە سێ کچی برا : کچی برای نەسەب ، کچی برای رەضاع ، کچی برای ژن لە کاتی جەمعی لەگەڵ ژندا • وە سێ کچی خوشك : کچی خوشکی نەسەب ، کچی خوشکی رەضاع ، کچی خوشکی ژن لە کاتی جەمعی لەگەڵ ژنەکەیدا • وە زیاد ئەکرێ لەسەر ئەمانە ژنێ کە لیعانت کردبێ لەگەڵیا ؛ چونکی ئەویش حەرامی دەوامداره • وەکو لە شەرقاوی‌دا ئەمانە ئەڵێ •

﴿ والمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّساءِ ﴾ :

فەرموودەی خودا (والمحصنات من النساء) مەعطووفە لەسەر (امهاتکم) وە لە ژمارەی ئەو ژنانەیە کە نیکاحیان حەرامە • واتە هەروا حەرامکراوە لەسەرتان ئەو ژنانە کە پارێزراون لە زینا بە هۆی مێردەوەو خاوەن مێردن •

﴿ إلاَّ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ ﴾ :

ئیللا ئەو ژنە خاوەن مێردانە کەدەستی ئێوە داگیری ئەکاو ئێوە ئەبن بە مالیکیان بە هۆی دیلکردنیانو گرتنیان لە کافرە جەنگاوەرەکان ئەوانە هەرچەن خاوەن مێرد بن مادام لە جەنگا گیرانو لە پاش حەربەکە بەشکران بەشی هەرکەسێ ببن دروستە بۆی بڕواتە لایان ، بەڵام ئەگەر حامیلە بوون لە پاش ئەوە سکەکەیان لێ ئەبێتەوەو پاك ئەبنەوە لە زەیسانی ، وە ئەگەر حامیلە نەبن پاش ئەوە ئیستیبرا بکرێن بە تاقە حەیزێكو لەو حەیزە پاك ببنەوە •

﴿ كِتابَ اللهِ عَلَيْكُمْ ﴾ :

واتـه خودای تەعالا حەرامی ئەو ژنانە کە باسمان کردن لە ئایەتی (ولا تنکحوا ما نکح اباؤکم) ەوە هەتا ئێرە هەمـووی نووسیوە لەسەر ئێوە بە نووسینو هەمووی قەراردراوە لەسەرتان.

﴿ وَأُحِلَّ لَكُمْ ما وَراءَ ذَلِكُمْ ﴾ :

وە حەلاڵی کردووە بۆ ئێوە نیکاحی غەیری ئەم ژنانە ئیللا ئەوانە نەبێ کە حەزرەت (د) بە فەرموودەی خـۆی جیـای کردوونەتەوە وەکو جەمع لە بەینی عەمەو خالـەی ژن لـەگەڵ ژندا .

﴿ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسافِحِينَ ﴾ :

حەلاڵمان کرد بۆ ئێوە غەیری ئەو ژنانە باسمانکردن لەسەر ئیرادەو خواستی ئەوە بیانخوازن بە سەرفی مالی خۆتان لـە مارەییداو خۆتان بپارێزن لە زیناو ئاوی خۆتان بە ناشەرعـی نەڕێژنو زایەی نەکەن .

﴿ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ﴾ :

جا هەرکام لەو ژنانە کە لەزەتتان وەرگرت لێیانو چوونە لایان مارەییەکەیان پێبدەن لەسەر ئەساسی ئەوە کە فـەرزەو حەقێکە خودا واجبی کردووە لەسەرتان .

﴿ وَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَراضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ﴾ :

وە گوناحتان لەسەر نیە لە کەمکردن یا زیادکردنی ئـەو

ئەندازە کە پێی‌رازی ئەبن لە پاش قەراری مارەییە واجبەکە ، واتە ئەگەر پیاوەکە شتێ زیاتر بدا بە ژنەکە وە یا ژنەکە شتێ لە مارەییەکەی کەم بکات دروستە ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (٢٤)

بە راستی خودا زانایە بە سوودی عالەم‌و خاوەن حیکمەتە لەهەر حوکمیکا قەراری بدا ٠

بێدار بن ! بازێ کەس وتوویانە : ئەم ئایەتی (فما استمتعتم به منهن فآتوهن أجورهن) نازڵبووە بۆ دامەزراندنی نیکاحی موتعە کە مەشهوورە بە (صیغە) و عیبارەتە لە نیکاحێکی موەقەت ، بە چەن رۆژێ لەسەر میقدارێ پارە وە کاتێ ماوەکە تەواو بوو نیکاحەکە فەسخ ئەبێتەوە بەبێ تەلاقدانی کابراو ژنەکەیش لە پاش ئەوە کاتێ یەك حەیزی بەسەرا هاتو پاکەوە بوو ئەتوانێ لەگەڵ کەسێکی ترا زێبکەوێ ٠ وە ئەو کەسانە چەن دەلیلیان هێناوەتەوە لەسەر ئەم داوایە :

یەکەم : بەکارهێنانی (استمتاع) و کەلیمەی (اجور) ؛ چونکی ئیستیمتاع لەزەتێکی وەختییەو ئوجوور بەمانا کرێیە لەسەر ئەو ئیستیمتاعە ٠

دووهەم : قیرائەتی ئیبنو مەسعوود کە خویندوویەتیەوە (فما استمتعتم به منهن الی اجل مسمی) ٠

سێهەم : ثوبووتی ریوایەتی حەلاڵیی موتعە لە گەلێ زاتی زانای گەورەوە بە تایبەتی حەزرەتی ئیبنو عەباس (خ) ٠

وە جومهووری ئەهلی دین لە وەلامی ئەمانەدا فەرموویانە :

جوابی دەلیلی یەکەمتان ئەمەیە کە : ئیستیمتاع بریتییە لە لەزەتوەرگرتن لە ژن ، وە ئەمە لە نیکاحی دەوامدارا زۆرترە لە نیکاحی مووەقەت ، وە کەلیمەی ئوجوور وەکو بۆ کرێ ئیستیعمال ئەکرێ بۆ مارەییش ئیستیعمال ئەکرێ وەکو لە پاش ئەم ئایەتەوە خودا ئەفەرموێت : (فانکحوهن باذن أهلهن وآتوهن اجورهن بالمعروف) وە لە ئایەتی پێنج لە سوورەتی مائیدەدا خودا فەرموویەتی (والمحصنات من الذین اوتوا الکتاب من قبلکم اذا آتیتموهن اجورهن محصنین غیر مسافحین) وە لە سوورەتی ئەحزابا لە ئاخری ئایەتی سیوسیدا خودا فەرموویەتی بە حەزرەت : (انا احللنا لك ازواجك اللاتی آتیتهن أجورهن) وەکەلیمەی (اجور) لەم هەموو ئایەتانەدا بە مانا مارەییە بە بێ خیلاف ، کەوابێ (اجور) لە ئایەتەکەی خۆیشمانا عیبارەتە لە مارەیی بۆ ژن لە نیکاحی بە دەوامـا • وە جوابی دەلیلی دووەم قیرائەتی (الی اجل مسمی) لە قیرائەتی شازەیەو ئیستیدلالی پێناکرێ نە لەم رووەوەکە قورئانەو نە لەو رووەوە کە فەرموودەی حەزرەتە لەبەر ئەوە قورئان ئەبێ (قطعی الثبوت) بێ ، وە فەرموودەی حەزرەت کاتێ ئیستیدلالی پێ ئەکرێ کە ئیسنادی سابت بێ ، وە لەسەر تەقدیری ثوبووتی ئەو عیبارەتە ئەڵێین وەختی خۆی سابت بووەو لە ئەنجامـا نەسخکراوەتەوە وەکو لەمەولا باسی ئەکەین •

وە جوابی دەلیلی سێهەم ئەمەیە کە : لە نەفسی حەزرەتی عەلی (ك) لە ئیبنو عەباسەوە سابت بووە کە فەتوایان داوە بەوە موتعە حەرامە •

ئەمما لە حەزرەتی عەلییەوە (ك) ئەوە ئیمامی مالیك ریوایەتی کردووە لە زوهری لە عەبدوللاو حەسەن کوڕانی محەمەدی حەزرەتی عەلی کە مەشهوورە بە (محمد بن حنفیة) و یەکێ بووە لە کیباری عالمانی ئەهلی بەیت ریوایەتی کردووە لە باوکیەوە ـ کە حەزرەتی عەلییە ـ کە فەرموویەتی حەزرەت (د) نەهی کردووە لە موتعەی ژنانو لە خواردنی گۆشتی کەری خانەکی ٠

هەروا محمەمەدی کوڕی حەنەفیە ریوایەتی کردووە کە حەزرەتی عەلی رابورد بەلای ئیبنو عەباسا لەو کاتەدا کە فەتوای ئەدا بە حەلاّلی موتعە وە پێی فەرموو : چۆن فەتوای وەها ئەدەی ؟ حەزرەت (د) نەهی کردووە لە موتعەو لە گۆشتی کەری خانەکی ٠

وە ئەمما لە ئیبنو عەباسەوە ئەوە عەطای خۆراسانی لە ئیبنو عەباسەوە لە باسی مەعنای ئایەتی (فما استمتعتم به منهن فآتوهن اجورهن) دا فەرموویەتی : ئەم ئایەتە مەنسووخە بە ئایەتی (يا أيها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن) واتە ژنی وەرگیراو بە موتعە ئەگەر ژنی شەرعی بوایێ تەلاّقئەدراو عیدەی ئەبوو (مع انه) نە تەلاّقو نە عیدەی هەیە ٠

هەروا ریوایەت کراوە لە ئیبنو عەباسەوە کە لە کاتی وەفاتیا فەرموویەتی : (اللهم انی اتوب اليك من قولی في المتعة والصرف) ، وە مەبەس لە صەرف ئەوەیە کە سەردەمێ فەتوای بە

(ربا الفضل) ئەدا له کاتی پارەگۆڕینەوەدا ، وە له ئەنجاما کە ئەحادیثی حەزرەت دەرکەوتن لەلایەو فەرموودەیە پەشیمانبووەوە .

بزانن ! ئیمامی نەوەوی له شەرحی صەحیحی موسلیمدا فەرموویەتی : ئەوەی کە صەواب و موختارە ئەمەیە کە دوو جار حەلاڵی و حەرامی هاتوون بەسەر نیکاحی موتعەدا ؛ له پێش غەزای خەیبەردا موتعە حەلاڵکراوە وە له غەزای خەیبەردا حەرامکرا ، وە جارێکی تر له فەتحی شاری مەککەداو له غەزای (اوطاس) دا حەلاڵ کرا ، وە پاش ئەمە بە سێ رۆژ حەزرەت (د) حەرامی کرد هەتا قیامەت ، وە ئیجماع لەسەر ئەمە سابت بوو ، واتە نەسخ بەسەر حەلاڵی نیکاحی موتعەدا هات له فەرموودەی حەزرەتا (د) وە بە نەصی قورئانی کەریم .

ئەمما سوننەت ئەوە رەبیعی کوڕی سبرەی جوهەنی ریوایەتی کردووە له باوکیەوە ئەڵێ : له کاتی سبەینێدا گەییشتم بە حەزرەت (د) له حەرەمدا له ناو بەینی روکنو مەقاما پشتیدابوو بە دیواری کەعبەوە فەرمووی : (یا أیها الناس اني امرتکم بالاستمتاع في هذه النساء ، ألا وان الله قد حرمها علیکم الی یوم القیامة ؛ فمن کان عنده منهن شيء فلیخل سبیلها ولا تأخذوا مما آتیتموهن شیئا) واتە ئەی ئادەمیزاد من فەرمانم پێدان بەوە کە موتعە حەلاڵە له ژنان ، ئاگادار بن بە راستی خودای تەعالا حەرامی کرد له سەرتان هەتا رۆژی قیامەت ، وە هەرکەسێ له نێوە لەم ژنانەی لەلایە با بەرەڵای بکاو لەو ماڵەیش پێتان داون نە کەم

نه زۆر هیچیان لێوەرمەگرنەوە ٠

وە ریوایەتکراوە لە حەزرەتەوە (د) فەرموویەتی : (متعة النساء حرام) ، وە ئەم ریوایەتانە ئیمامی واحیدی لە کتێبی (بسیط) دا نەقڵی کردوون ٠

وە ئەمما ناسیخ لە قورئانی کەریمدا وەکو ئایەتی : (والذین هم لفروجهم حافظون الا علی ازواجهم أو ما ملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین فمن ابتغی وراء ذلك فأولئك هم العادون) واتە : بە راستی رزگار ئەبێ لە عەزابی رۆژی قیامەت ئەو کەسانە کە عەورەتی خۆیان ئەپارێزن ئیللا لە ژنەکانیان یا لەو جارییانە کە مولکیانە وە ئەوانە سەرزەنشیان ناکرێ لەسەر ئەم ژنانە ، وە ئەم جارییانەو هەرکەسێ غەیری ئەمانە داوای شتێکی تر بکا بۆ تەمەتوع و لەزەتو شەهوەتبازی ئەوانە لە فەرمانی خودا لایانداوەو موتەجاویزن لە حودووودی دین ٠

وە جومهووری عالمەکان ئیستیدلالیان کردووە بەم ئایەتە لەسەر ئەوە کە نیکاحی موتعە بەتاڵەو نابێ بە هۆی لەزەتوەگرتنی حەڵاڵ ؛ چونکە خودای تەعالا حەسری موباشەرەی حەڵاڵی کردووە لە زەوجەو لە مەملووکەداو ئەم ژنە کە بە موتعە وەرئەگیرێ نە ژنەو نە مەملووکەیە ؛ چونکی ئەگەر ژن بوایێ پێویست بوو میراتی وەربگرتایە لە پیاوەکەیو ئەویش میراتی وەربگرتایە لەم (مع انه) کەسیان میرات لە کەسیان وەرناگرن ٠ وە ئەمە مەعلوومە ، وە ئەگەر ژن بوایێ ئەبوو عیددەی لەسەر بوایێ ؛ چونکی خودا بۆ ژنێ کە لە مێردەکە جیابێتەوە عیددەی واجب

کردووه (مع انه) ژنی موتعه عیدده‌ی نیه • وه ئه‌گه‌ر ژن بوایێ ئه‌بوا ئه‌گه‌ر منداڵێکی لێ ببێ نه‌سه‌بی سابت بوایێ له کابـــرا که‌چی وا نیه • وه دیاره وه‌کو ژنی کابرا نیه مه‌ملووکه‌یش نیه ، وه هه‌ر ژنێ ئینسان ته‌مه‌توعی پێ بکا ژنی شه‌رعـــی نه‌بـــێ مه‌ملووکه‌یش نه‌بێ ئه‌وه ته‌مه‌توع به‌و ژنه به نه‌صی ئه‌و ئایه‌تـه ته‌جاوزه له حودوودی دین‌و خاریجه له شه‌ریعه‌تی ئیسلام •

هه‌روا جومهوور ئیستیدلالیان کردووه به‌وه‌ی سابت بـــووه خه‌لیفه‌ی دووهه‌م ءومه‌ری کوڕی خه‌تاب له خوتبه‌دا له حوزووری کۆمه‌ڵێ له کیباری ئه‌صحابه‌دا فه‌رمووی : ئه‌و موتعه کراوه لـه زه‌مانی حه‌زره‌تا من نه‌هی ئه‌کەم له کردنی‌و عیقابی موباشیره‌که‌ی ئه‌ده‌م‌و ئه‌م قسه‌یه له حوزووری کۆمه‌ڵێ له پیاوه گه‌وره‌کانـدا کردووه که‌سیان ئینکاریان نه‌کردووه ، وه ئه‌و قسه‌یـش کـــه بڵاوبووه‌ته‌وه که‌س ئینکاری نه‌کردووه ، وه ئه‌مه‌یش ئه‌بێ بـــه ده‌لیل له‌سه‌ر ئه‌وه که موتعه هه‌رچه‌ن له بازێ کاتا حه‌ڵاڵ بووبـێ له صه‌دری ئیسلامدا به‌ڵام حه‌زره‌ت (د) له ئاخرا مه‌نعی کردووه ، ئه‌گه‌رنا عومه‌ر نه‌یئه‌توانی ئه‌م خوتبه بدا له ناویانا •

وه بزانن ! له هۆی نوزوولی ئایه‌تی (والمحصنات من النساء)وه ئـه‌بو داودو ترمذي لـه بابـی نیکاحا ریوایه‌تیان‌کردووه لـه ئه‌بو سه‌عیدی خدرییه‌وه (خ) کاتی روداوی جه‌نگی ئه‌وطاس چه‌ن ژنێك گیران‌و به‌ش‌کران‌و که‌وتنه به‌شی موحاریبه‌کانه‌وه ئـــه‌و ژنانه میّردی کافریان هه‌بوو وه ئێمه پێمان نابار بوو بڕۆینه لایان له‌بەر ئه‌وه که میّردیان هه‌یه ، وه پرسیارمان کرد له حه‌زره‌ت (د)

وه پاش ئەو پرسیارە ئەم ئایەتە نازڵ بوو کە ئەمەی گەیاند عیسمەتو عەقدی نیکاحی کافر نرخی نیەو دروستە بڕۆنە لایان بەڵام لە پاش وەزعی حەمل لە ژنی حامیلە وە لە پاش ئیستیبرا بە حەیز لە ژنی غەیرە حامیلەدا • وە بە عەلاوەی ئەمانە سابت بووە وەکو لە پێشەوە لە تەفسیری سوورەتی بەقەرە ئایەتی (ولا تنکحوا المشرکات) دا باسمان کرد کە تا موسوڵمان نەبوون ژنە دیلەکان نەچوونەتە لایانو وەطئی مەملووکەی موشریکە دروست نیە •

﴿ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمْ الْمُؤْمِنَاتِ ﴾ :

واتە : هەرکەسێ لە ئێوە تەوانای نەبێ لە هۆی داراییەوە کە لە ژنانی داوێنپاکی موسوڵمان مارە بکا ، واتە ئەو ئەندازە مالەی نەبوو بیدا بە مارەیی ئەو ژنەدا با مارە ببڕێ بۆ خۆی لەوانەی کە مەملووکەن لە کچە موسوڵمانەکانتان •

﴿ وَاللهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ﴾ :

وە لە هۆی ئیمانەوە قەناعەت بکەن بە نیشانەی دیاریو زۆر مەکەونە ناو دوو دڵیو خەیاڵاتەوە •

﴿ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ﴾ :

ئێوەو ئەو مەملووکانە بازێکتان لە بازێکتانن ، یانی ریشەو نەتەوەتان ئەگاتەوە بە یەك هەمووتان ئەڕۆنەوە سەر ئادەمو حەواء هەر بەوە کە ئیستە ئەوان خادیمەو کەنیزن بە سووکیو

بێباکی مەڕوانن بۆیان ئەگەر لەبەر بازێ یاسا نەبێ هیچ فەرق نیە لە بەینی حوڕەو جاریيەدا .

﴿ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ :

مادام دڵتان هاتە سەر مارەکردنیان مارەیان بکەن بە ئیجازەی خاوەنەکانیانو مارەییەکەیان تەسلیم بکەن پێیان با بیبەن بۆیان بە یاسایەکی راستانەو کەمو زۆریان تیا مەکەن .

﴿ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ ﴾ :

وە (بالذات) لەو جاریيانە مارە بکەن کە خاوەن پارێزو شەرمو شکوە بن ، نەك لەوانە کە زیناکارو رسواو نابارو بێعارن .

﴿ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ﴾ :

وە لەو کەنیزەکە بێئەدەبە فێڵبازانە نەبن کە دۆستو یاری پەنامەکییان گرتووە بۆ خۆیان هەتا بە زاهیر ژنی ئێوە بنو لە پەنامەکیدا یارو دڵداری پیاوە بێناموسەکان بن .

﴿ فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ﴾ :

جا کاتێ ئەو ژنانە پارێزران لە گوناحباریو لە زیناکاری بە هۆی مێردەوە ئەگەر هاتن بە تاوانی ناهەمواری زینا ئەوە لەسەریانە نیوەی ئەو عەزابە کە لەسەر حوڕەکان هەیە ، واتە لەسەریانە جەڵدی پەنجا دارو دوورخستنەوە بۆ مەسافەی قەسر

تا شەش مانگ ، کەوابێ ئەبێ جارییەی زانیە قەت سەنگەسار نەکرێ • وە (مشبەبە) بۆ ئەم جاریە مەملووکانە ئەبێ موحصەناتی بیکر بێ ؛ چونکی ئەگەر موحصەناتی بێوە بن رەجم ئەکرێنو رەجم نیوەی نیە •

﴿ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ﴾ :

وە ئەم جەوازی مارەکردنی مەملووکەیە بۆ کەسێکە کە ترسی گیرۆدەبوونی ببێ بە زینا • وەلحاصل دروست نیە بۆ ئینسانی ئازاد کە جاریە مارە بکا ئیللا بە سێ شەرت یەکەم : مارەیی ژنی حورەی نەبێ • دووەەم : ئەو کەسەلە ژن نەهاوردنا ترسی زینای ببێ • سێهەم : ئەو جارییەیە کە مارەی ئەکا موسوڵمان بێ •

﴿ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ﴾ :

بەڵام خۆگرتنتان لە مارەکردنی جارییەی مەملووکە چاترە بۆتان ؛ چونکی بە هۆی نیکاحی ئەوانەوە منداڵەکانتان ئەبن بە عەبدو جارییە بۆ خاوەن جارییەکان •

﴿ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ : (٢٥)

وە خودا تاوانپۆشە بۆ کەسێ سەبر نەکاو میهرەبانە ؛ چونکی روخسەتەکەی داوە •

﴿ يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ :

خودای تەعالا لە روونانکردنەوەی ئەم ئەحکامی نیکاحانەدا لە حەڵاڵو حەرام خواستی ئەوەیە کە ئەحکامتان بۆ روونابکاتەوە

هەتا بزانن چی حەلاڵەو چی حەرامەو شارەزاتان بکا لە ڕەفتاری ئەو کەسانە کە لەپێش ئێوەدا بوون چۆن فەرمانی پێغەمەرانی وەرگرتووەو حەلاڵیان بە حەلاڵ داناوەو حەرامیان بە حەرام داناوە ٠

﴿ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

وە خواستی لەسەر ئەوەیشە کە تەوبەتان لێ قەبووڵ بکا ئاتێ گەڕانەوە بۆ لای لە پاش تاوانباریو نافەرمانی خودا ٠

﴿ واللهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾ : (٢٦)

وە خودا زانایە بە هەموو شتێو خاوەن حیکمەتە لە هەموو تەشریعاتێکدا ٠

﴿ واللهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ ﴾ :

خودا خواستی لەسەر ئەوەیە تەوبەتان لێ قەبووڵ بکا ؛ چونکی مادام ئەحکامی بەیانکرد هەرکەسێ هەموویان بەجێبێنێ ئەوە ئەگا بە پایە ، وە هەرکەسێکیش نافەرمانی بکاو لە پاشا بگەڕێتەوە بۆ لای خودا ئەوە خودا ڕەحمی پێئەکا ٠

﴿ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيماً ﴾ : (٢٧)

وە ئەو کافرانەیش کە بە دەوام هەر وان بە شوێنی ئارەزووی نەفسەوەو ئەیانەوێ لە ڕابواردنا فەرق نەخەن لە بەینی مارەکراوی باوکو باپیرەو غەیری ئەوانا ، وە فەرق نەخەن لە بەینی دایکی ژنو غەیری ئەوا ٠٠٠ بە کورتی ئەیانەوێ کە ئەحکام نەیەتە خوارەوە بۆ ئەوە دنیا بە ئارەزووی ئەوان بێ ،

وه هەرچی که نەفسیان داوای ئەکا بیکەن ئەمانە ئەیانەوێ کە ئێوەیش لادەن لە ڕێگای ڕاست بە لادانێکی تەواو ٠

﴿ يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ﴾ :

وە خودا خواستی وایە کە باری سەرشانتان سووك بکا ، بۆیە لە کاتێکا دەستان نەڕوا حوڕە مارەبڕکەن ڕەوای داوە بۆتان جارییەی مەملووکە مارەبکەن ٠

﴿ وَخُلِقَ الْأِنْسَانُ ضَعِيفاً ﴾ : (٢٨)

وە ئەو بارەی سەرشانی ئێوەیە بۆ ئەوە سووك ئەکا چونکی ئینسان دروست کراوە بە شێوەیێ کە ناتوانێ بەرانگاری گەلێ ناباری ببێ لە ئەحکاما ٠ جا مادام ئەحکامی بۆ سووك کرا ئەویش تا ئەندازەیێ ئەتوانێ لەگەڵیانا دەوام بکا ٠

جا لە کاتێکا خودای تەعالا باسی خزمایەتی موصاهەرەو موناکەحەی کرد کە لە پێویستی ئادەمیزادە لە ماوەی ژیانیا بۆ ئەوە کە بە یاسای دین ئارەزووی نەفسی خۆی بەجێبێنێو بۆ نەتەوەسازیو بۆ یارمەتی لە گیرو گرفتی ژیوارا ٠٠ هات باسی موعامەلەو تێکەڵێی ئادەمیزادی کردو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالباطِلِ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هەیە بە دینی ئیسلام مالّو دارایی خۆتان لەناو خۆتانا بە یاسای ناشەرعی مەخۆن خواە بێ تۆڵە بێ وەکو دزینو داگرتنو غەشکردن لە مامەڵەداو دەستپیسی لە ئەمانەتاو کەمو زۆر کردن لە کێشانەو پێوانەداو قومار کردن ،

یا له بەرابەری تۆڵەی ناپەسەندو ناڕەوا وەکو فرۆشتنی شتی‌پیس بە وێنەی عارەق‌و باقی (مخدرات) ، وە وەرگرتنی مالّی خەڵك لە بەرابەری شتێکەوە کە پارەخۆر ئەو شتە نەکا وەکو وەرگرتنی پارە بەرابەر بە وەزیفەیەك کە وەزیفەکە جێبەجێ نەکا هەروا هەر مالّێ کەسێ وەری‌بگرێ لەو کەسانە کە گومانیان وایە ئەم پارەوەرگرە ئەو سوودەی هەیە کەچی لە واقیعا نەیشی‌بێ ..
ئەمانە هەموو بەر یاسای خواردنی مالّی خەڵك ئەکەوێ بە بەتاڵو ناشەرعی‌و کردەوەیەکی حەرام‌و ناپەسەندە بە تایبەتی سوودخواردن‌و بەرتیل‌و شیرپایی‌و سوورانەو پووشانە .

﴿ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجارَةً عَنْ تَراضٍ مِنْكُمْ ﴾ :

بەڵام عەیبی تێدا نیە ئەگەر خواردنی ئەو مالّە لەسەر یاسای تیجارەت واتە ئاڵو وێرو مامەڵەکردن‌و گۆڕینەوەی مالّ بە مالّ بێ ، خواە مالّ بە نەخت یا نەخت بە نەخت بێ بەم مەرجە لە راستیدا خواستو رەزای هەردوولای تێدابێ نەك بە زووبازی وەك مەشهوورە : (رووێ لە زۆرێ بەدترە) و بەم مەرجەیش هەر ئاداب‌و ئەرکانێ بۆ ئەو مامەڵە هەیە هەمووی جێبەجێ ببێ جا لەسەر ئەم ئاساسە واجبە لەسەر موسوڵمانان ئەوەی مومکین ببێ بۆیان لە ئادابی مامەڵە بیزانن وە یاخود لە کاتی مامەڵەکەدا پرسی زانایەکی راسان بکەن .

﴿ وَلا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ﴾ :

خۆتان مەکوژن ، یانی بازێکتان بازێکتان نەکوژێ ؛ چونکی لە پاش کوفر ــ پەنا بە خودا ــ کوشتنی ئینسان لە هەموو

گوناحەکان گەورەترو نابارترە٠وە یاخود بە هۆی بازێ تەقالیدی پووچو بێ ئەساس خۆتان بە برسیو تینوو مەکوژن ؛ چونکەی ریازاتی ئینسان ئەبێ لەسەر یاسای سونەتی حەزرەت بێ (د) وەکو زۆزۆگرتنو کەمخواردنو زاهیدی لە دنیادا بە نەوعێ نەبێ بە هۆی زایەکردنی حوقووقی واجبە کە لەسەر کابرایەوە یاخود خۆتان مەکوژن بە هۆی ئەوەوە بەبێ ئوسوولێ خۆتان بخەنە ناو فیتنەو ئاشووبێکەوە کە بە ئێوە چار نەکرێ لەبەر چاوکردن لە خەڵك یا لەبەر شۆرەتی بێسوود ئەمانە هەموو خیلافی دینی ئیسلامن ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ بِكُمْ رَحِيماً ﴾ : (٢٩)

بە راستی خودای تەعالا بەرابەر بە ئێوەو باقی ئەوانە کە ڕێگای ڕاست ئەگرن میهرەبانە ٠

﴿ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْواناً وَظُلْماً ﴾ :

وە هەرکەسێ کارێ بکا لەوانە کە خودا قەدەغەی کردوویەتی مەیکەن لەبەر لادان لە حەقو ستەمکردن لە خەڵق ٠

﴿ فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً ﴾ :

لەمەولا ئەیهاوینە ئاگرەوە ٠

﴿ وَكانَ ذَلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيراً ﴾ : (٣٠)

وە ئەمەیش ئاسانە لەسەر خودا ٠

﴿ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبائِرَ ما تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ ﴾ :

ئەگەر دوور بکەونەوە لەو گوناحە گەورانە کە نەهیکراوە لێتان لە کردنی ئەوانە ئێمە باقی گوناحـــە بچووکەکانتـــان دائەپۆشین بە ئیحسانو میهرەبانی خۆمان ٠

﴿ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلاً كَرِيماً ﴾ : (٣١)

وە ئەتانخەینە جێگەو ماوایەکی خـــاوەن حـــورمەتو کەرامەتەوە کە بەهەشتە ٠

بزانن ! لەسەر زاهیری قورئانو فەرموودەکانی حـەزرەت (د) گوناحو تاوان کە بریتین لەو نافەرمانیانە بەسەر ئادەمیزادا دێن ، بچووکو گەورەو لە گەورە گەورەتریان هەیە ، وە ئـەو کەسانە کە فەرموویانە گوناحی بچووک نیە مەبەسیان ئەوە بووە مادام تەماشای گەورەیی خودا بکەینو تەماشای قیمەتی فەرمانی ئەو بکەین ئەبێ هەموو نافەرمانییەك بە گەورەو بە خاوەن زیانو بە خەتەرناك تەماشا بکەین ٠

وە ژمارەی گوناحی گەورە زۆرن هەتـــا ئیبنوعەبـــاس فەرموویەتی : نزیکی حەوسەد ئەبنەوە ، وە حەوت لەوانە بـە نەصی فەرموودەی حەزرەت (د) بە (موبقات) ناوبراون ، یانی ئەو گوناحانە کە خاوەنەکەیـــان بـە هیلاکـــا ئەبـــا ، وەك فەرموویەتی : (اجتنبوا السبع الموبقات : الشرك بالله ، والسحر وقتل النفس التي حرم الله الا بالحق ، واكل مال اليتيم ، وأكل الربا ، والتولي يوم الزحف ، وقذف المحصنات الغافلات المؤمنات) ئەم فەرموودە بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کـــردووەو لـــە ریوایەتێکـــی ترا ئەفەرموێت : (الكبائر الاشراك بالله والسحر

وعقوق الوالدين وقتل النفس) وه بوخاری زیادی کردووه لەسەر ئەم ریوایەتە (واليمين الغموس) وه موسلیم له باتی ئەمانە ئەفەرمویّت : (وقول الزور) وه مەبەس له ناوبردنی ئەمانە بە تایبەتی ئەوەیە که ئەمانە خەتەرو زیانیان بۆ دین زۆر زۆرترە له باقیەکان ئەگەنا گوناحی کەبیرە بەمانە تەواو نابن ٠

تەماشا بکەن ئیبنو حەجەری هەیتەمی لە زەواجیرا ئەگێڕێتەوە له (شیخ الاسلامی علائی) یەوە کە تەسنیفی جوزئێکی کردووە له گوناحی کەبیرە ، بەشێکیان حەزرەت (د) نەصی ناوە بەوەدا کەکەبیرەن ئەوانە : شیرك ، قەتل ، زینا ، وە ناشیرینتریان زینا لەگەڵ ژنی دراوسێدا ، راکردن له حەربی کوفارا ، خواردنی سوود ، خواردنی ماڵی هەتیو ، بوختانکردن بۆ ژنی بە شەرم ، جادووگەری ، زمانبەرەڵلاکردن لە ناموسی موسوڵمانا بە ناحەق ، شەهادەتی درۆ لە دادگادا ، فیتنەییکردن ، دزیکردن ، شەراب‌خواردن ، هەتکی خانەی خودا واتە کەعبەتوڵلاّ ، شکاندنی پەیمانی رەوا بە ناحەق، تەرکی سوننەتی پێغەمەر (د) ، دوورکەوتنەوە لە جەماعەت پاش هیجرەت ، نائومێدبوون له رەحمەتی خودا ، ئەمینبوون له غەزەبی خودا ، مەنعی رێبوار له ئاوی زیادە ، خۆپاك‌نەکردنەوە له گمێزو پاش‌گمێز ، ئازاردانی دڵی باوك‌و دایك ، وە بوون بە هۆی جنێو پێدانیان ، گۆڕینی وەصیەتی موسوڵمان ٠٠٠ ئەمانە هەموو نەص‌نراوە لەسەر ئەوە کە گوناهی کەبیرەن ٠

جا هەر وەکو ژمارەی گوناحە گەورەکان زۆرەو بە ئاسانی

زەبت ناکرێن تەعریفی جامیعو مانیع بۆ ئەم گوناحی کەبیرەیە نایابەو لە لایەنی زاناکانەوە گەلێ تەعریفی کراوە کە باقی زاناکان پێی رازی نەبوون • بەڵێ (شیخ الاسلامی بارزی) ئەفەرموێ : تاقیق ئەمەیە گوناهی کەبیرە گوناحێکە خودا مەنعی کردبێ بە هەڕەشەیەکی بەهێز یا لەگەڵ لەعنەت لە خاوەنەکەی بە نەصی قورئان یا سوننەتی نەبەوی ، یا حەددێك یا گوناحێ بێ کە فەسادو زیانی وەکو زیانی یەکێ لەوانە بێ یاخود دەڵێت بکا لەسەر بێموبالاتی خاوەنەکەی بە دین •

وە گەورەترینی ئەم گوناهانە کوفرە ــ پەنا بەخودا ــ بە هەموو نەوعەکانی ، ئەمجار ئەو گوناهانە کە لە موبیقات دانراون وەکو لە پێشەوە باسمانکردن •

گوناهی گەورە جینسێکە چەن نەوعی هەیە ؛ یەکەم گوناهێ کە لە دڵدا بێو سیفەتی نەفسی بێ ، وەکو ریابازیو لەخۆبایی بوونو تەکەببورو ، خۆبەزلگرتنو ، حەسوودیو ، کینەداریو ، تەماشا کردنی خەڵك بە سووکی ••• دووەم ئەو گوناحانە کە وان بەدەرەوەو عەلاقەیان هەیە بە زیاندان لە نەفسو ئەعزای ئینسان وەکو کوشتنی بێتاوانو ، دەستبڕینو باقی ئەعزاکان ••• سێیەم ئەوانەیە کە زیان لە ناموسی خەڵك ئەدا وەکو زینا و مولابەساتیو بوختان هەڵبەستن بۆ بێتاوان ••• چوارەم ئەوانە کە زیان ئەدەن لە دارایی خەڵك کە لەبەر زۆری ناڕەزایی ••• پێنجەم ئەوانە کە زیان لە یەکدڵی خەڵك ئەدەن وەکو فیتنەیی چلوچوویی و قسەبردن بە ناو خەڵکاو قسەبردن بۆ لای فەرماندارانن

بۆ خاتری زیانگەیاندن بە پایەو شانو نانو مایەی خەڵـــكو غەیبەتکردن (خوسپ) و جنێودان بە خەڵكو هەجوی خەڵکی ٠٠ واتە بەدناوکردنی موسوڵمانانو درۆهەڵبەستن بە دەمیانـــەوەو نیفاق : دووڕوویی‌و دووزمانی‌و ، وێنەی ئەمانە کە زیان ئەدەن لە بناغەی یەکیەتی موسوڵمانانو ئیفسادی دڵیان ئەکا ٠

فەرموودەی خودا (ولا تتمنوا ما فضل الله به ٠٠٠ الاية)

حاکم‌و بەیهەقی‌و ترمذی ریوایەتیان کردووە لە ئومـــم‌و سەلەمەوە (خ) کە فەرمووی : یا رەسوولەڵلاّ پیاوان غەزا ئەکەن‌و ژنان غەزا ناکەن‌و ناکەونە جەنگەوە هەتا پلەی شەهادەتیـــان دەست کەوێ‌و لە دنیایشا لە میراتا نیوەی پیاو میراتیان هەیـــە ، جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە ئیبن‌و ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە ئیبن‌و عەباسەوە (خ) کە ژنێ هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر (د) عەرزی کرد : ئـــەی پێغەمبەری خودا پیاوێ دوو قاتی ژنێ میرات ئەباو شەهادەتی دوو ژن بە قەی شەهادەتی پیاوێ بەکار دێ ، ئایا لە کردەوەیشـــا هەروەها حسێب ئەکرێن ؟ یانی جەزای کردەوەی ژنان نیوەی جەزای کردەوەی پیاوانە ؟ جا خودا ئەم ئایەتەی نارەخوارەوە وە فەرمووی :

﴿ وَلَا تَتَمَنَّوا ما فَضَّلَ اللهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە ئارەزووی دەسکەوتنی ئەوە مەکەن کە خودا بە فەزڵی خۆی داویەتی بە بازێکتانو بووە بە هۆی بەرزی بازێکتان لەسەر بازێکتاندا ٠

﴿ لِلرِّجالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّساءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ ﴾ :

لە بۆ پیاوەکان هەیە بەشێ لەوەی دەسیان ئەکەوێ لە بەشی دینیو دنیاییدا ، وە لە بۆ ژنانیش هەیە بەشێ لەوە کە دەسیانئەکەوێ لە بەشی دینی یا دنیایی ، وە ئەم بەشانە ئەوەی بەخشینە لە لایەنی خوداوە ئەوە پەیوەندی نیە بە کەسبەوە وە ئەوەیشی پەیوەندی هەیە بە کەسبەوە فەرقی پیاوو ژن نیە تیایاو ئەجری کەس زایە نابێ ٠

﴿ وَاسْأَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

وە هەمیشە داوا بکەن لە خودای تەعالا کە لە نیعمەتی خۆی بەشتان بدا چ لە ئوموری دینیو چ لە ئوموری دنیادا ٠ ئیتر ئارەزووبازیو حەسەدکاریو رەخنەسازی لە کاری خودادا مەکەن ٠

﴿إِنَّ اللهَ كانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً ﴾ : (٣٢)

بە راستی خودا بە هەموو شتێ زانایەو ئاگای هەیە لە ئەوەڵو ئەنجامی ئیشی دینو دنیا وە هەرچی خودا بیکا واجبەو پێویستە ئینسان بە ئەدەب وەری بگرێ ٠

﴿ وَلِكُلٍّ جَعَلْنا مَوالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَالْأَقْرَبُونَ ﴾ :

واته بۆ هەموو ئادەمیزادێ وە یا بۆ هەموو ماڵو میراتێ بڕیاری چەن واریثو میراتبەرێکمان داوە لەو ماڵە کە باوکو دایك وە یا خزمو خوێشی زۆر نزیك بەجێی دێڵن لە خاوەن بەشەکانی دیاریو غەیری ئەوان لە عەسەبات ٠

﴿ والَّذِين عَقَدَتْ أَيْمانُكُم ﴾ :

وە لە میراتی ئەوانە دەستی پەیمانتان عەقدی بەستووە لەگەڵیانا وەکو ئەو خزمانە کە میراتیان لێوەرئەگرنو میرات لەوانەیش ئەگرن ٠

﴿ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُم ﴾ :

هەرکەس لەمانە بەشی خۆیان پێبدەن ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيداً ﴾ :(٣٣)

بە راستی خودای تەعالا ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکا ، ئەگەر یەکێ مەنعی بەشی یەکێ لەمانە بکا ئەوە خودا جەزای لێ ئەستێنێتەوە ٠

بێدار بن ! ئیمامی رازی (خ) فەرموویەتی : بازێ لە زاناکان فەرموویانە : ئایەتی (والذین عقدت ایمانکم) مەنسووخە ، وە بازێ فەرموویانە مەنسووخ نیە ، جا ئەوانە کە فەرموویانە مەنسووخە یەکێ لە سێ وەجهـ بەیان ئەکا :

یەکەم ئەمەیە . ئەم ئایەتە باسی هاوپەیمانەکانی زەمانی جاهیلییەت ئەکا:وەختی خۆی کەسێ نەڕۆییشت پەیمانی ئەبەست لەگەڵ یەکێکداو پێی ئەوت : خوێنم خوێنی تۆیەو ، ئارامیم ئارامی تۆیەو ، جەنگم جەنگی تۆیە ٠٠٠ میراتم لێوەربگرەو

میراتت لێوەرئەگرم‌و خوێنت بۆ ئەدەم‌و خوێنم بۆ بدە ، جا ئەم هاوپەیمانە حەقی شەشیەکی بوو لە مالّی رەفیقەکەیا ، لـــە پاشا ئەمە نەسخبووەوە بە ئایەتی (واولو الارحام بعضهم اولى ببعض في كتاب الله) لە سوورەتی ئەنفالدا ، وە بە ئایەتـــی (يوصيكم الله في اولادكم) ٠

دووهەم ئەمەیە : کە بازە کەسێ ئینسانێکی بێگانەی ئـەکرد بە کوڕی خۆی‌و لە پاشان میراتی لێ ئەبردو ئەویش میراتی لـە باوکەکەی ئەبردو پاش ماوەیێ ئەوەیش نەسخ بووەوە ٠

سێهەم ئەمەیە : حەزرەت (د) عەقدی برایەتی دامەزراند لە بەینی گەلێ دووکەسدا لە موهاجیرین‌و ئەنصارو ئەمانە حەقـی میراتگرتنیان بوو لە یەك هەتا ئایەتی میرات نازڵ بوو ئـەوەی نەسخکـــردەوە ٠

وە ئەو کەسانەیش کە ئەڵێن مەنسووخ نیە ئەوانیش ئـەم ئایەتەیان بەم جۆرە بەیانکردووە : ئەڵێن (والذين عقـــدت ايمانكم) مەعتووفە لەسەر (والوالدان) واتە بۆ هەموو سینفێ میراتبەرمان داناوە بۆ ئەو مالّەو ئەو داراییە کە باوك‌و دایك‌و خزمانی نزیك‌و خاوەن پەیمانەکان بەجێیان هێشتووە لە مـــاڵو دارایی ٠ وە لە تەفسیرەکەیا سێ فیکرە هەیە :

یەکەم : مەبەس لە ئایەتی (والذين عقدت ايمانكم) ژن‌و مێردە بەم شێوە ئەڵێ ئەو کەسانە کە بە عەقدی نیکاح بەسراون بەیەکەوە میراتیان ئەگا بە هاوعەقدەکەیان ٠

دووهەم : ئەمەیە کە مەبەس لە ئایەتی (والذين عقـــدت

ایمانکم) ئەوانەن کە بەندەیان ئازادکردووە ، واتە ئەو کەسانە کە عەقدی وەلائیان لە بەینا هەیە میرات ئەبەن لە بەندەکان ، ئەمەیش هەر سابتەو مەنسووخ نیە ٠

سێهەم : ئەمەیە کە مورادلە ئایەتی (والذین عقدت ایمانکم) هاوپەیمانەکانتانە کە (لا یزال) بە لای ئیمامی ئەبو حەنیفەوە ئیرسیان پێ ئەدرێ ، بەڵام لە لای ئیمامی شافیعی ئیرس نابەن ٠

فەرموودەی خودا (الرجال قوامون ٠٠٠ الآیة)

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو جەریرو ئیبنو مەردەویە ریوایەتیان کردووە لە حەسەنی بەصرییەوە (خ) ئەڵێ : ژنێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) شکاتی کرد لە دەستی مێردەکەی کە شەپلاخەی لێداوەو داوای تۆڵەی ئەکرد ، جا حەزرەت (د) بۆی رەوا دا کە ئەمیش وەکو مێردەکەی شەپلاخەیەکی لێ بدا ٠ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵ کردو مەنعی قەصاصی کرد لە ژنەکە ٠ وە ریوایەت کراوە کە حەزرەت (د) فەرمووی: ئێمە خواستمان لەسەر شتێ بوو وە خودای تەعالا خواستی لەسەر غەیری ئەوە بوو وە ئەوەی خواستی ئەوی لەسەرە باشترە ٠ وە ریوایەت کراوە ئەو ژنە حەبیبەی کچی زەیدی کوڕی ئەبو زوهەیر بووەو پیاوەکە سەعدی کوڕی رەبیع بووە لە ئەنصار (خ) ٠ جا خودا فەرمووی :

﴿ الرِّجالُ قَوّامُونَ عَلَى النِّساءِ بِما فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِما أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوالِهِمْ ﴾:

واته : پیاوەکان راوەستاون بەسەر ژنەکانا یانی خـــودا ڕوونی بە گەورەو چاودێری ژنەکان بە هۆی دوو شـــتەوە ، یەکێکیان وەهبیی‌یە کە عیبارەتە لە هێزی وجـــوودو قووەتـــی تەرکیبیی‌ لەشو دەماخی بەهێزو هۆشی ڕەساو خۆگرتن لەبـەر باری ئاباری ژیانا • وە ئەویان کەسبی‌یە وەکو مەسرەفکردنی پیاوان بۆ ژنان یانی مارەییان پێئەدەنو مەسرەفیان بۆ ئەکەن لە ژیناو ئەوان مەسئوولن لە وەزعی ژیوار نەک ژنان ، جا مادام وایە ئەگەر پیاوەکان قەدرو قیمەتێکیان پێنەدرێو ئیمتیازیـان نەبێ لە ژنان ئیدارەو نیزام تێک ئەچێ (بناء علیه) دروستە بۆ پیاو تەمێی ژنی خۆی بکات بەلآم لەسەر ئەو یاسا کە لەمـەولا خودای تەعالا بەیانی ئەکا •

﴿ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَـــا حَفِظَ اللهُ ﴾ :

ئەم جوملە جوانە زاهیرەن ئیخبارە بەلآم وا لـــە جێگـەی ئینشاداو ئەمرە لە لایەنی خوداوە بۆ ژنەکان ، واتە ئەو ژنانـە کەوا خودا پەرستنو کردەوەی باش ئەکەن واجبە لەسەریـــان فەرمانی خودا بەجێبێننو ئیتاعەی میردەکانیان بکـــەن لـــە کاروباری شەرعیدا وە واجبە لە پاشملەدا لە کاتی دیارنەبوونی مێردەکانیانا حوقووقیان بپارێزنو ناموسی خۆیان رابگـــرنو مالی مێردەکانیان بە ناحەق نەفەوتێنن وەکو خودا حیفـــزی حوقووقی ئەوانی کـــردووە ، وە واجبی‌کـــردووە لەســـەر مێردەکانیان مارەیی‌و مەسرەفیان بدەنو خەرجی ئەوان بکێشن •

﴿ والّلاتي تَخافونَ نُشوزَهُنَّ فَعِظوهُنَّ وَاهْجُروهُنَّ في المَضاجِعِ وَاضْرِبوهُنَّ ﴾ :

وه ئەو ژنانە کە ئاگادار بوون لەسەر دەرچوونیان لە فەرمانی ئێوە ئەوە یەکەم جار ئامۆژگارییان بکەن بە ئایەتو فەرموودەی پێغەمەر (د) و پەندی پێشینانو یاسای ماقوڵو جوان بۆ ئەوە کە بێنەوە ژێر فەرمانی ئێوە ، وە ئەگەر دەوامیان کرد لەسەر ئەو ناڤەرمانییە ئەوە بۆ دووەم جار لێیان دوور بکەونەوە لە جێگەی نوستنا . بەم مەعنا مەنوون لەو هۆدەدا ئەوان تیا ئەنوون . یاخود لەو هۆدەدا بنوون بەڵام لە ژێری لێفەیەکدا مەنوون ، یاخود ئەگەر لە ژێر لێفەیەکدا نوستن دەستیان بۆ مەبەن هەتا ئازار ئەگا بە دڵیانو لەو نافەرمانیە ئەگەڕێنەوە . وە ئەگەر بەمەیش تەمێگر نەبوون بۆ جاری سێهەم لێیان بدەن ، بەڵام لێدانێ نەبێ کە عەیبداریان بکا یا شوێنێکیان بشکێنێ یا ئیشانەیەکی وای بکا کە بە عادەت ناوبارو خاوەن ئازار بێ ؛ چونکە ئەو نەوعە ئازاردانە نە لە ئای هۆشیارانا مەعقوولەو نە لە یاسای دینا مەقبوولە بەڵکو هەر زیانێ بدا لە ژنەکەی ئەبێ تۆڵەی بدا بە شێوەی قیساس یا بە دییە یا بە ئەندازەیێ کە قازی بڕیاری بدا .

﴿ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً ﴾:

ئەگەر ژنەکان فەرمانی ئێوەیان قەبوڵ کرد ئیتر داوای هیچ رێگەیێ مەکەن بۆ ستەمکردن لەسەر ئەوان .

موحەدیسی مەشهوور ترمذی ریوایەتی کردووە لە عەمری

کوڕی ئەحوەس کە لە سەفەری (حجة الوداع) دا لە خزمەتی حەزرەتا بووە (د) ئەڵێ : حەزرەت حەمدو ئەنای خودای کردو دەستی کرد بە ئامۆژگاریو فەرمووی : قسەی خێری من وەربگرن لە هۆی ژنەکانتانەوە ئەو ژنانە دیلی دەستی ئێوەن بەڵام ئێوە بە یاسای ئیسلام خاوەنی هیچ شتێ نین لەوان مەگەر کارێکی فاحیشە بکەنو سابت ببێ لەسەریان • جا ئەگەر نافەرمانیەکی ئێوەیان کرد لە جێگەی نوستنتانا جیاببنەوە لێیانو لێیان بدەن بە لێدانێکی بێ زیان ، ئەگەر ئیتاعەیان کردن ئیتر داوای رێگەی تر مەکەن بۆ ئەوە ستەمیان لێ بکەن • بێدارەوە بن ئێوە حەقتان هەیە لەسەر ژنەکانو ئەوانیش حەقیان هەیە لەسەر ئێوە ، ئەما حەقی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە کە رێگەی کەس نەدەن پێ بنێ بەسەر فەرشی ئێوەدا لەوانە کە ئەوان حەزی پێ نەکەنو ئیزنی کەس نەدەن بێنە ماڵتان لەوانە کە ئەوان حەزی پێ ناکەن • وە حەقی ئەوان لەسەر ئێوە ئەوەیە کە بە پیاوەتیو رەوشتی باش لەگەڵیانا رەفتار بکەن لە خواردەمەنیو لە بەرگو پۆشاکیانا •

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلِيّاً كَبِيراً ﴾ : (٣٤)

بە راستی خودا پایەی بەرزو بڵندە بەسەر هەموو مەخلووقاتاو گەورەیە وە ئەگەر ئێوە دەستتان ئەڕوا بەسەر ئەو ژنانەدا خودایش دەستی ئەڕوا بەسەر ئێوەداو تۆڵەتان لێ ئەستێنێ •

﴿ وَ إِنْ خِفْتُمْ شِقاقَ بَيْنِهِما فَابْعَثُوا حَكَماً مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَماً مِنْ أَهْلِها ﴾ :

وه ئەگەر ئاگادار بوون ـ ئەی فەرماندارانی ولآت ـ بەسەر دەوام و درێژەی ئاشووبی ناو بەینی ژنو پیاوەکەدا دەی زوو حەکەمێو فەرمانڕەوایێ ڕەوانە بکەن لە ئەهلی کابراو حەکەمێ لە لایەنی ژنەکەوە لە ئەهلی ژنەکە ؛ چونکی ئەم دوو کەسە باشتر ئاگادارن لە کاری پەنامەکی ئەو ژنو پیاوەو ئەزانن گوناحی کامیانەو چۆن چار ئەکرێن ٠

﴿ إِنْ يُرِيدا إِصْلاحاً يُوَفِّقِ اللهُ بَيْنَهُما ﴾ :

ئەگەر ئەو دوو حەکەمە خواستیان لەسەر میانە باشکردن بێ لە بەینی ئەو ژنو پیاوەدا ئەوە خودا ڕێکیان ئەخا ٠

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلِيماً خَبِيراً ﴾ : (٣٥)

بە راستی خودا زاناو ئاگادارە لەسەر زاهیرو باتینی ئەو دوو فەرماندارە ئەگەر بۆ ڕێکخستنیان حەول بدەن یا بۆ زیان لێدانو جیاکردنەوەیان ٠ هەروا زاناو ئاگادارە لەسەر زاهیرو باتینی ئەو ژنو مێردەو ئەزانێ کامیان تاوانبارنو خودا هیچی لێ گوم نابێ ٠

بزانن ! لە مەزهەبی ئیمامی شافیعیدا (خ) ئەم دوو فەرماندارە ناتوانن ئەم ژنو مێردە لە یەك جیابکەنەوە بە بێ ئیزنی ئەو پیاوو ژنە ، مەگەر بە سەریحی عیبارەت پیاوەکە حەکەمی خۆیو ژنەکەیش حەکەمی خۆی بکا بە وەکیل لە تەلآقدانو تەلآقوەرگرتندا ٠

﴿ واعْبُدوا اللهَ وَلا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً ﴾ :

واتە : ئەی ئادەمیزاد بەندەگی خودا بکەن بە بەجێهێنانی

واجبات‌و مەندووبات‌و بە تەرکی موحەڕڕەماتو مەکروهسات ... واتە هەرچی داوا کراوە لێتان کە بیکەن بە تەواوی بیکەن‌و هەرچی داواکراوە لێتان تەرکی بکەن دووریکەونەوە لێی‌و شەریك‌و هاوڕێ بۆ خودا قەرار مەدەن‌و باوەڕتان وەهابێ کە کەس (واجب الوجود) نیە زاتی خودا نەبێ‌و کەس پەروەردگار نیە لە کائیناتا بۆ کەس‌و زۆر خودا نەبێ‌و کەس عیبادەتی بۆ ناکرێ خودا نەبێ‌و ئەو کردەوانە کە ئەیان کەن‌و ئەو شتانە کە تەرکیان ئەکەن هەر لەبەر ئەمرو نەهی خوداو لەبەر بەجێهێنانی فەرمانی ئەو بێ ئیتر رەزای کەس‌و حەزلێکردنی کەس‌و تاریفکردنی کەستان نەوێ .

﴿ وَبِالوالِدَيْنِ اِحْساناً ﴾ :

وە چاکە بکەن لەگەڵ باوك‌و دایکتانا بە چاکەکردنێکی دیاری‌و ڕەسا وەکو ئەوان چاکەیان کردووە لەگەڵتانا . ڕیوایەتکراوە لە عەمری کوڕی عاصەوە (خ) کە حەزرەت (د) فەرموویەتی : ڕەزای خودا وا لە ڕەزای باوك‌و دایکاو ناڕەزایی خودا وا لە ناڕەزایی باوك‌و دایکا .

﴿ وَبِذِی القُرْبَی والْیَتامَی والمَساکِینِ ﴾ :

وە چاکە بکەن لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە خزم‌و خوێشییان هەیە لەگەڵتانا حەقی ئەو خزمایەتییە بەجێ بێنن ، ئەگەر موحتاج بوون یارمەتییان بدەن‌و ئەگەر نەخۆش بوون خزمەتیان بکەن‌و هەر کاتێ کەوتنە بەڵایەکەوە فریایان بکەون‌و دیدەنیان بکەن یا نامەیان بۆ بنووسن . وە چاکە بکەن لەگەڵ منداڵە

بێ‌باوکەکانا بە قەی ئیمکان بە ماڵو بـــە خزمـــەتو بـــە تەمێ‌کردنیانو بە پارازتنیان لە بەڵاو ، چاکە بکەن لەگەڵ ئـەو کەسانەدا کە گەدان بە ماڵو بە حاڵ • واتە بە قەی ئیمکان لـــە دارایی خۆتان بەشداریان بکەنو تێکۆشێن بۆ دامەزراندنیـــان لەسەر کارو کاسبی •

﴿ والْجارِ ذِی الْقُرْبَی والْجارِ الجُنُبِ والصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِیلِ وَما مَلَکَتْ أَیْمانُکُمْ ﴾ :

وە چاکە بکەن لەگەڵ دراوسێ‌یەکدا کە خاوەن خزمایەتی بێ وە دراوسێ‌یەک کە بێگانە بێ •

ئیمامی بوخاری (خ) ریوایەتی کردووە لە حەزرەتەوە (د) کە فەرموویەتی : (واللە لا یؤمن واللە لا یؤمن واللە لا یؤمن ! قیل : یا رسول اللە من ؟ قال : الذي لا یأمن جارہ بوائقہ) واتە : سێ جار لەســەر یەک سوێندی خوارد بـە خودا کە ئیمانی نیـە! عەرزیان کرد : کێ ئیمانی نیە ؟ فەرمووی : ئەو کەسە کـــە دراوسێ ئەمین نەبێ لە زیاندانی ئەو • واتە ئەم جۆرە کەسانە کە زیان ئەدەن لە دراوسێ‌یان هەر یەن موسوڵمانن بـــەڵام ئیمانەکەیان تەواو نیە •

وە چاکە بکەن لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە وان لە تەنیشـــتی ئێوەداو لەگەڵتانا رائەبوێرن وەکو داومەزڵو هاومەدرەسەو هاو دووکانو هاوڕێتان لە هەر کارێکا • وە بازێ فەرموویانـــە : (الصاحب بالجنب) ژنی ئینسانە • واتە چاکە بکەن لەگـــەڵ ژنەکانتاناو باش رابوێرن لەگەڵیا لە وتاراو لە رەفتارا کارێ

وآ مەکەن لێتان وەڕس بن ٠ وە چاکە بکەن لەگەڵ موسافیرەکاناو لەگەڵ میوانا واتە رێبوارێ گەییشتە لای ئێوە ئەگەر بێ خەرجی بوو یارمەتی بدەن ، وە ئەگەر شەو رێی کەوتە لاتان جێگەی بکەنەوە . وە ئەگەر داماوێیکیان بوو چارەی بکەن . وە کاتێ میوانێکتان هات بە قەی حاڵ خزمەتی بکەنو بە چاوی ئیکرامو ئیحتیرامەوە تەماشای بکەن ٠ وە ئەگەر ئینسانێ کەوتە مولکی ئێوەوە لە پیاو یا لە ژن رەفتارتان باش بێ لە گەڵیاناو بدەنە دەرخواردیان لەوەی کە خۆتان ئەیخۆنو لەو بەرگەی خۆتان ئەپۆشن بەرگیان بۆ بکەنو کارێ مەدەن بەسەریانا کە نەتوانن بیکەن بە ئاسانیو ، ئەگەر کارێکتان پیادان یارمەتیان بدەن ٠

﴿ إِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ مَنْ كانَ مُخْتالاً فَخُوراً ﴾ : (٣٦)

بە راستی خودای تەعالا خۆشی نایێ لەو کەسانە کە خاوەن فیزنو عاریان لێدێ کە خزمەتو یارمەتی ئینسانی داماو بدەنو موساعەدەی موحتاج بکەن ٠

فەرموودەی خودا (الذين يبخلون ٠٠٠) لەگەڵ دووئایەت لەدوایەوە :

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە کە عالمەکانی بەنی ئیسرائیل ئەو عیلمو زانستە کە لە لایان بوو مەنعیان ئەکرد لە خەڵک و

نەیانئەوت پێیان • (من جوملە) سیفاتو نیشانەکانی حەزرەتیان بەیان نەدەکرد •

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەبباسەوە (خ) کە کەڕوم کۆڕی زەید ــ کە هاوپەیمانی کەعبی کۆڕی ئەشرەف بوو ــ و ئوسامەی کۆڕی حەبیبو نافیعی کۆڕی ئەبو نافیعو حویەیی کۆڕی ئەحطەب ئەهاتن بۆ لای چەن پیاوێ لە ئەنصارەکانی مەدینەی مونەوەرەو ئامۆژگاریان ئەکردن نەیانوت : مالی خۆتان سەرف مەکەن بۆ ئەمانە کە هاتوون بۆ لاتان ئێمە ترسمان هەیە کە لات بکەونو زۆر پەلە مەکەن لە خەرجکردنی مالی خۆتانا ، ئێوە نازانن دنیا چۆن ئەبێ ! جا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون• ئەمە لەسەر ریوایەتی ئیبنو جەریرو ئیبنو ئیسحاقو ئیبنو مونذیر (خ) لە ئیبنو عەباسەوە • خودا فەرمووی :

﴿ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ ويأمُرُون النَّاسَ بِالبُخْلِ ﴾

ئەو کەسانە کە خۆیان بوخلو رژدی ئەکەن لە سەرفی مالی خۆیاناو فەرمانیش ئەدەن بە خەڵك لەسەر رژدی •

﴿ ويَكْتُمُونَ ما آتاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

وە کەتمی ئەو شتانە ئەکەن کە خودا پێیداون وەکو نیشانەکانی پێغەمەر (د) • واتە ئەو کەسانە لە لای منداا ناشیرینن •

﴿ وأعْتَدْنا لِلْكافِرِين عَذاباً مُهِيناً ﴾ : (٣٧)

وە ئێمە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکان عەزابێکی زۆر ئاباری وا کە سووکیان ئەکا •

﴿ والّذين ينفقون أموالهم رئاء النّاس ﴾ :

وه ئەو کەسانەیش کە مالّی خۆیان سەرف ئەکەن لەبەر ئەوەپێش‌چاوی خەڵکی بخەن‌و مەبەستیان رەزای خودا نیە ٠

﴿ و لا يؤمنون بالله و لا باليوم الآخر ﴾ :

وە ئیمانیشیان نیە بە خوداو بە هاتنی رۆژی جەزا کە رۆژی پاش‌کەوتووە ٠ واتە ئەم جۆرە کەسانە هاوڕێو هاوەڵی شەیتانن ٠

﴿ ومن يكن الشّيطان له قرينا فساء قرينا ﴾ : (٣٨)

وە هەرکەسێ کە شەیتانی لەعنەتی هاوڕێی بێ ئەوە زۆر حاڵی خراپە لە هۆی هاوڕێوە ٠ واتە هاوڕێکەی خراپەو هاوڕێی ئەویش بۆ ئەو شەیتانە خراپە ٠

﴿ وماذا عليهم لو آمنوا بالله واليوم الآخر وأنفقوا ممّا رزقهم الله ؟ ﴾ :

ئەوە چی ئەبوو لەسەریان‌و چی کارێکی نابار ئەهات بەسەریانا ئەگەر ئیمانیان بهێنایێ بە خوداو بە رۆژی قیامەت‌و مالّی خۆیانیان سەرف‌بکردایە ؟ واتە سەرفیان بکردایە لە ڕێگەی خوادا نەک لەبەر نیشاندانی خەڵکی لەو مانەی کە خودا کردوویەتی بە رۆزیی ئەوان ، وە لە واقیعی حاڵدا هیچ خراپە نەدەهات بەسەریانا بەڵکو (بالعکس) خێریان بۆ ئەهات‌و خودای تەعالا ئەو خێرەی لێ قەبووڵ ئەکردن ٠

﴿ وكان الله بهم عليما ﴾ : (٣٩)

وه خودای تەعالا هەر زانا بووەو لایەزال بە ئەحوالی ئەوانو غەیری ئەوان زانایەو ئاگاداراە ٠

﴿ إنّ الله لا يظلم مثقال ذرّة ﴾ :

بە راستی خودای تەعالا ناقیس ناکا لە ئەجرو لە تۆلـــەی کردەوەی خێرو زیادیش ناکا لە عیقاب بە قەی وەزنی زەرەیـێ کە عیبارەتە لە مێروولەی ورد . وە یا خود ئەو تۆزە وردە کـــە لەبەر رۆژا دەرئەکەوێ لە کلۆرۆچنەو لە تاقەوە ٠

﴿ وإن تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه أجرا عظيما ﴾ : (٤٠)

وە ئەگەر ئەو مسقالە زەرەیە کردەوەی چاك یاخود چاکە بێ لە هەر لایەکەوە دەستی بکەوێ ئەوە خودای تەعالا سەوابەکـــەی زیاد ئەکا بەو ئەندازە کە خواستی خۆی لەسەریەتی ٠ وە ئەدا بە ساحێبەکەی لە لایەنی خۆیەوە عەتایەکی گەورەو خاوەن بایەخ ٠

﴿ فكيف إذا جئنا من كل أمّة بشهيد ﴾ :

جا ئەوە ئەبێ حالی ئەو کافرانە چۆن بێ لە رۆژی قیامەتا لە کاتێکا لە هەموو ئومەتێکا شاهیدێ بێنین شەهادەت بدا لەســـەر کوفرو نامەردی ئەوان . وە ئەو شاهیدەیش پێغەمەرەکەیانە کـــە ئاگای هەیە لە کردەوەیان ٠

﴿ وجئنا بك على هؤلاء شهيدا ؟ ﴾ : (٤١)

وه تۆیش بێنین بۆ سەر ئەوان به شاهید لەسەر کـردەوەی ناباریان ؟

﴿ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَـــوُا الرَّسُولَ ﴾ :

لەو رۆژەدا حەز ئەکەن ئەوانە کە کافر بوونو نافەرمانـی پێغەمەریان کردووە ٠

﴿ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ ﴾ :

حەز ئەکەن لەوە کە ئەگەر بخرانایەتە گۆڕەوەو لە پـاش ئەوەیش قەبرەکەیان ساف بکرایە لەگەڵ عـــەرزاو ئاســارو شوێنەواریان نەمێنێ ٠

﴿ وَلا يَكْتُمُونَ اللهَ حَدِيثاً ﴾ : (٤٢)

بەڵام یەك قسەیان لە خودا وونەکردایەو هەموو تاوانەکانی خۆیانیان هەموو باس بکردایە ٠

ریوایەتکراوە لە عەبدوڵلاّ (خ) ئەڵـێ : حـــەزرەت (د) فەرمووی پێم : قورئانم بەسەرابخوێنەرەوە ٠ منیش عەرزم کرد : چۆن من قورئان بەسەر تۆدا بخوێنمەوەو قورئان بۆ تۆ هاتووەتـە خوارەوە ؟ ئەویش فەرمووی : حەز ئەکەم کە لە غەیری خـــۆم ببیسم ٠ منیش سوورەتی (نیساء) م بەسەرا خوێندەوە هەتـــا گەیشتم بەم ئایەتە : (فکیف اذا جئنا من کل امة بشهید وجئنا بك علی هؤلاء شهیدا ؟) جا حەزرەت فەرمووی : بەسە ئیتر ، کـــە تەماشام کرد چاوەکانی فرمێسکیان دائەڕژاندە خوار ٠ (رواه الشیخان والترمذی) ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا ...)

ريوايەتكراوە لە سەعيدی كوڕی جوبەيرەوە (خ) ئەڵێ : موسوڵمانەكان ياسايان وابوو لەسەر عاداتی زەمانی پێش ئيسلام ئەڕۆييشتن هەتا ئەمرێ يا نەهێ نازڵ ئەبوو و عادەتی پێشوويان ئەگۆڕی ، وە لە ئەوەڵی زەمانی ئيسلاميەتەوە شەرابيان ئەخواردەوە هەتا ئايەتی (يسألونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس) ، وتيان : ئەيخۆينەوە لەبەر مەنفەعەتەكەی . پاش ئەوە پياوێكيان شەرابی خواردەوەو بوو بە ئيمام لە نوێژێكا خوێندیەوە (قل يا ايها الكافرون اعبد ما تعبدون) ئەمجار ئەم ئايەتە نازڵ بوو (يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وانتم سكارى) . ئەوانيش وتيان : لە نەفسی ئەو نوێژەدا نايخۆينەوەو لە غەيری ئەو نوێژەدا ئەيخۆينەوە . جا عومەری كوڕی خەتاب وتی : (اللهم انزل علينا بيانا في الخمر شافيا) جا ئەم ئايەتە هاتەخوارەوە (انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضاء في الخمر والميسر ويصدكم عن ذكر الله وعن الصلاة فهل انتم منتهون ؟) . جا عومەر فەرمووی : (انتهينا، انتهينا) لە پاشا جارێكيش لە لايەنی حەزرەتەوە (د) دەرچو جارێ دا بە ناو موسوڵمانانا وتی : (الا ان الخمر قد حرمت) جا خودای تەعالا ئەفەرموێت :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا لا تَقْرَبُوا الصَّلَوة وَأَنْتُمْ سُكارى حَتَّى تَعْلَمُوا ما تَقُولُون ﴾ :

واته : ئەی ئەو کەسانەی کە ئیمانتان هێناوە بـە خـــوداو پێغەمەری خودا نزیکی نوێژەکانتان مەکەون لە حاڵێکدا کە ئێوە سەرخۆشن هەتا حاڵتان ئارام ئەبێتەوە ، وە باش بزانن چـــی ئەڵێن و چی بە زمانتانا دێ • جا ئەم ئایەتە نەسخکرایەوە بـــە ئایەتی (انما یرید الشیطان ان یوقع بینکم العداوة •••) کـە لە سوورەتی مائیدەدایە •

بزانن ! بازێ لە زاناکان فەرموویانە مەبەس لە (ســـکر) نوستنە ؛ چونکە حەزرەت (د) فەرموویەتی : (اذا نعس احدکـــم في الصلاة فلیرقد حتی یذهب عنه النوم فانه لایدری لعله یستغفر فیسب نفسه) واتە: کاتێ یەکێ لە ئێوە خەوەنووچکە بردیەوە لە نوێژا بارابکشێ هەتا خەوەکەی ئەڕوا، چونکی یارۆ نازانێ مومکینە لە کاتێکدا بیەوێ ئیستیغفار بکا لە باتی ئیستیغفارا جنێو بدا بە خۆی • وە عوبەیدەی سەلمانی وتوویەتی مەبەس لە (سکر) ئەوەیە کابرا تەنگەتاوی گمێز بێ ؛ چونکی حەزرەت (د) فەرموویەتـــی (لا یصلین احدکم وهو حاقن) با نوێژ نەکا یەکێ لە ئێوە لە کاتی وادا کە تەنگەتاوی گمێزە •

قورطوبی لە تەفسیرەکەیا ئەڵێ ئەم بیرانە راستن ؛ چونکە پێویستە نوێژکەر بە دڵ رووی لەخودابێ و دوور بێ لە هەرچـی شتێ کە دڵی پەرێشان بکا ، خواە نوستن بێ ، یا تەنگەتاوی ، یـا برسێتی ، یا غەیری ئەمانە • حەزرەت (د) فەرموویەتی : (اذا حضر العشاء واقیمت الصلاة فابدؤا بالعشـــاء) واتە : کاتێ کە

خواردەمەنی ئێوارە حازر بوو نوێژیش کاتی هات لە پێشدا خواردەمەنیەکە بخۆنو پاش ئەوە نوێژەکەتان بکەن هەتا داخڵ ببن لە ئایەتی (قد افلح المؤمنون الذين هم في صلوتهم خاشعون) ٠

فەرموودەی خودا (ولا جنبا الا عابری سبیل حتی تغتسلوا) ٠

ریوایەتکراوە لە حەزرەتی عەلییەوە فەرموویەتی : ئەم ئایەتە نازڵبووە لە شانی موسافیرێکدا کە جەنابەتی دێ بەسەرا ، ئەمە تەیەموم ئەکاو نوێژەکەی ئەکا ٠ (اخرجه البيهقي وابن المنذر وابن ابي حاتم) وە ریوایەت کراوە لە ئەسلەعی کوڕی شورەیك وتوویەتی : من وشترەکەی حەزرەتم ئامادە ئەکرد شەوێ گیرۆدەی جەنابەت بووم‌و شەوەکە زۆر سارد بوو ترسام ئەگەر خۆم بشۆم بە ئاوی سارد یا بمرم یا نەخۆش بکەوم ٠ منیش ئەم وەزعەم گێڕایەوە بۆ حەزرەت ئەویش بێدەنگ بوو وە جوبرەئیل نازڵبوو بە ئایەتی :

﴿ ولا جُنُباً اِلاّ عابِرِي سَبِيلٍ حتّى تَغْتَسِلُوا ﴾

جا حەزرەت فەرمووی : راستەوە بە یا ئەسلەع تەیەموم بکەو ئادابی تەیەمومی نیشان دام : دەس لەگڵدانێ بۆ روخسارو دەس لەگڵدانێ بۆ هەردوو دەست هەتا ئەنیشکان ٠ منیش هەستام‌و تەیەمومم کرد ئەمجار بارم کرد ٠ (اخرجه البيهقي والدار قطنی وابو نعیم ٠ رحمهم المولی الکریم) ٠

وە ریوایەتکراوە چەند پیاوێ لە ئەنصار دەرگای خانووەکەیان

له مزگەوتی حەزرەتا بوو وە رێئەکەوت جەنابەتیان بەسەردا ئەهاتو ئاویان لەلادا نەبوو ئاویان ئەویستو رێگوزەریان نەبوو ئیللا لە مزگەوتی حەزرەتا جا خودا ئەو ئایەتەی نازڵ کرد • (اخرجه ابن جریر رحمة الله علیه) •

وە ئیبنو حاتەمو ئیبنولمونذیر ریوایەتیانکردووە لە موجاهیدەوە ئەڵێ : ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە لە شانی پیاوێ لە ئەنصار نەخۆش بوو نەیئەتوانی خۆی هەستێو بڕوا دەسنوێژ بگرێو خادمیشی نەبوو ئاوی بۆ بێنێ • جا ئەم باسە نەقڵکراوە بۆ حەزرەت (د) وە پاش ئەوە ئەم ئایەتە نازڵبوو •

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە ئیبراهیمی نەخەعییەوە ئەڵێ : ئەصحابی پێغەمەر (د) گیرۆدەی برینو زام بوونو لەو سەر دەمەدا تووشی جەنابەتیش ئەبوونو شکاتی ئەمەیان برد بۆ حوزووری حەزرەت (د) پاش ئەوە ئەم ئایەتانە نازڵبوون •

وە لە (ام المؤمنین) عائیشەوە (خ) ریوایەتکراوە ئەڵێ : دەرچووین لەگەڵ حەزرەتا بۆ بازێ سەفەر کاتێ گەیشتین بە سارا ملەوانەی من (۱) بڕایەوە • جا حەزرەت (د) لەو شوێنەدا مایەوەو خەڵکی نارد بۆ ئەوە کە بگەڕێن بۆی ، وە ئەو رەفیقانە کە لەویا مانەوە ئاویان پێ نەبوو وە شوێنەکەیان شوێنی ئاو نەبوو • جا خەڵك رۆیشتن بۆ لای ئەبوبەکری صدیق پێیان

---

(۱) ئەم ملەوانە ماڵی ئەسمای خوشکی بووەو بە ئەمانەت لە لای (ام المؤمنین) ماوەتەوە •

وت : تەماشا ناکەی کە عایشە چی‌کرد پێمان ، وە بانگی کردین وە من لەو کاتەدا پێغەمبەر (د) سەری لەسەر رانی من بوو وە خەوی لێکەوتبوو باوکم هات دەستی کرد بە لۆمەکردنمو زۆری پێکردمو منیش لەبەر ئەوە کە بەری حەزرەت لەسەر رانمدا بوو نەمەتوانی بجوولێمەوە ، وە کاتێ حەزرەت لە خەو بێدارەوە بوو ئاو نەبوو دەستوێژ بگرن یا غوسڵ بکەن • جا لەو شوێنەدا ئایەتی تەیەموم نازڵ بوو • لەوێدا (اسیدی کوڕی حضیر) وتی : (ماهی باول برکتکم یا آل ابی بکر) ، وە لە ریوایەتێکدا وتی : بە (ام المؤمنین) عائیشە : (جزاك الله خیرا فوالله ما نزل بك امر تکرهینه الا جعل الله لك وللمسلمین فیه خیرا • اخرجه البخاری ومسلم وغیرهما) •

جا مەعنای ئایەتەکە ئەمەیە : ئەی موسوڵمانان نزیکی نوێژ مەکەونەوە بە لەشی پیسەوە هەتا خۆتان ئەشۆن مەگەر کاتێ ڕێبوار بنو ئاوتان دەس‌نەکەوێ ئەوە لەوێدا تەیەموم ئەکەن وەکو باسی دێت • جا لەبەر ئەوە کە خودا ئایەتی ڕوخسەتی بۆ ئینسانی لەش‌پیس نازڵکرد •• هات بە تەفسیل حوکمی لەش‌پیسیو بێ دەستوێژی نازڵ کردو فەرمووی :

﴿ وإنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أوْ عَلى سَفَرٍ أوْ جاءَ أحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغائِطِ أوْ لامَسْتُمُ النِّساءَ فَلَمْ تَجِدُوا ماءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وأيْدِيكُمْ ﴾ :

واتە ئەی موسوڵمانەکان ئەگەر نەخۆش بوون بە جۆرێ کە

ترستان بوو ئاو بەکاربێنن تووشی زەحمەتێکی نارەوا ببـــن • یاخود لەسەر سەفەرو رێبوار بوونو ئاوتان دەست نەکـــەوت ، یاخود لە ئەدەبخانەوە هاتن ، واتە پیسی عادەتـــی یـا غەیـــرە عادەتیتان لێ دەرچوو ، یاخود دەستتان دا لە ژنـــانو ئاوتـــان دەس‌نەکەوت خواە دەست‌نەکەوتنی حیسی بـــێ یاخـــود ئـاو دەست‌نەکەوتنی شەرعی بەم جۆرە ئاو بوو بەلاّم پێویستتان بوو بۆ خواردنەوەی خۆتان وە یا گیان‌لەبەرێ پێویست بێ ، وە یاخود نەتان‌توانی ئەو ئاوە بەکاربێنن لە ترســـی رووداوی ناهەموار لەم کاتانەدا هەموو لە باتی خۆشۆرین‌و دەست‌نوێژ گرتن بـــڕۆن قەسدی خاك‌و تۆزی پاك بکەن‌و روخسارو هەردو دەستتان بـــەو تۆزە مەسح بکەن ، واتە جارێ تۆز وەربگرن‌و دەستبێنن بـــــە روخسارتانا ، وە جارێکی تر تۆز هەلبگرن‌و دەست بێنن بـــــە هەردوو دەستانا وەکو دەست‌نوێژ بە قەسدی حەلاّل بوونی نوێژ•

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَفُوّاً غَفُوراً ﴾ : (٤٣)

بە راستی خودای تەعالا چاوپۆش‌و گوناەبەخشە • بۆیێ لـــە باتی غوسڵ‌و دەسنوێژ ئەم روخسەتەی پێدان •

لێرەدا چەن واتەیێ هەیە :

یەکەم : لە واقیعا مەبەس لە غوسڵ‌و دەسنوێژ دوو شـــتە ؛ یەکەم پاکی لەش • دووهەم دەربڕینی عیبادەت‌و بەندەیی بـــۆ خودا • جا کاتێ ئاو نەبوو ، یا تەوانامان نەبوو بەکاری بێنـــێن

دیاره له تۆز نابارتر نیەو له دەستو روخساریش نازارتر نیە که بەندە بەو تۆزە نابارە ئەو دەستو روخسارە نازاری خۆیـــــە تۆزاوی کرد ئیتر لام وایە شیعارو نیشانەی بەندەیی لەمە جوانتر نیەو نابێ ٠

دووهەم : بزانن وجووبی غوسڵ لەسەر لەشپیسو وجووبی دەسنوێژگرتن لەسەر بێدەسنوێژ (حوکمن) و (سەبەبی وجووبی غوسڵ) لەشپیسییە وە سەبەبی وجووبی (دەسنوێژ) ئـــــەو بێدەسنوێژیەتە کە وتمان ٠ وە نەبوونی ئاو یا نەتوانینـــــی بەکارهێنانی ئاوەکە (عوزرن) بۆ روخسەتی تەیەموم سەفەر (مەزەنەی) نەبوونیئاوەو (مەرەض) مەزەنەی نەتوانینـــــی ئیستیعمالی ئاوەکەیە ٠

جا لەبەر ئەوە کە ئەم ئایەتە بە دوای باسی (جنب) دا هاتووە مەعنای جونوب مەلحووزەو مەعلوومە کە جومڵەی (او جاء احـــد منکم) تا ئاخر لە ئەسبابی حەدەثی ئەصغەرە کەوابێ حاسڵی ئەم ئایەتە وای لێدێ : (وان کنتم مرضی اوعلی ســـفر مجنبین أو محدثین کأن جاء احد منکم من الغائط او لامستم النساء فلم تجدوا ماء فتیمموا) وە بە زاهیر بەبێ (فلم تجدوا ماء) باسەکە تەواو نابێ ؛ چونکی بە باسی (مرض) و (سەفەر) عوزرەکان تەواو ئەبنو بە ئیعتیباری جەنابەت لەگـەڵ (او جـــاء احدکـــم) دا سەبەبەکانیش تەواو ئەبن ، ئەمجار زیکری (فلم تجدوا مـــاء) پێویستە ، لەبەر ئەوە کە لە پێشەوە بە سەراحەت باسی نەبوونـی ئاو نەکراوە هەروا باسی عەجز لە ئیستیعمالی ئاویش نەکـراوە

بەڵکو ئیکتیفا کراوە بە زیکری مەزەنەکەیان واتە مەزەنەی نەبوونی ئاو سەفەرەو مەزەنەی عەجز لە ئیستیعمالی ئاویش مەرەضەو ئیحتیمالی هەیە کابرای مەریض بتوانێ ئیستیعمالی ئاو بکاو کابرای موسافیریش ئاوی دەستبکەوێ وە دیارە تەیەموم لە کاتێکا ئەبێ ئاو نەبێ حیسەن یا شەرعەنو کابرایش عاجز بێ لە ئیستیعمالی ئاو لەبەر ئەوە پێویست بوو کە خودای تەعالا جوملەی (فلم تجدوا ماء) نازڵ بکا لە ناو ئایەتەکەدا وەکو نازڵی کرد • جا ئەمجار مەعنای نەبوونی ئاوەکە وایە کە هەر ئاو نەبێ یا ئاو ببێ بەڵام پێویست بێ بۆ خواردنەوەو کابرایش نەتوانێ بەکاری بێنێ • والله اعلم •

سێیەم : بزانن تەیەموم شەرتی هەیەو ئەرکانی هەیەو سوننەتی هەیەو، موبطیلاتی هەیە، جا شەرتەکانی پێنجشتە: بوونی عوزر بە هۆی سەفەرەوە یا نەخۆشینەوە ، وە داخڵبوونی کاتی نوێژەکە ، وە داواکردنی ئاو ، وە گەڕان بە نەفسی خۆی یا بە وە کیل ، وە عەدەمە ئیمکانی ئیستیعمالی ئاو بە عادەت ، وە گڵێکی پاکی وەها کە تۆزی ببێ •

وە ئەرکانەکانی ــ وەکو لە ئایەتەکە دەرئەکەوێ ــ چوار شتە ؛ قەسدی هەڵگرتنی ئەو تۆزە وە هەڵگرتنی ، وە مەسحی روخساری ، واتە بەو تۆزەوە دەس بێنێ بە هەموو روخساریدا وە مەسحی هەردوو دەستی لەگەڵ ئەنیشکەکانی ، وە ریعایەتی ئەم تەرتیبە ، واتە لە پێشا دەستبێنێ بە روخساریا پاش ئەوە بە هەردوو دەستیا •

وه سوننه‌ته‌کانی سێ شته ؛ (بسم الله) کردن ، وه پێش‌خستنی لای راست له‌سه‌ر لای چه‌پ ، وه فه‌سڵ‌نه‌خستن له به‌ینی ده‌س‌هێنان به روخساراو ده‌س‌هێنان به هه‌ردوو ده‌ستا ٠

وه ئه‌وه‌ی ته‌یه‌موم به‌تاڵ ئه‌کاته‌وه سێ شته ؛ یه‌کەم هه‌رچی ده‌سنوێژ به‌تاڵ ئه‌کاته‌وه ٠ دووهه‌م ده‌ستکه‌وتنی ئاو له پێش ئه‌وه‌دا ده‌س بکا به نوێژه‌که‌ی ٠ سێهه‌م وه‌رگه‌ڕانه‌وه له دینی ئیسلام ــ په‌نا به خودا ــ

وه هه‌ر نوێژێ که به ته‌یه‌موم بکرێ له نوێ ماده‌دا قه‌زاکردنه‌وه‌ی واجبه ؛ نه‌بوونی ئاو له شوێنێکدا که به ئه‌غڵه‌ب ئاو ده‌س‌بکه‌وێ تیایا ، وه له‌بیرچوونه‌وه‌ی ئاوێ که له لای خۆیا بێ ، وه ون‌کردنی له‌ناو بارو ئه‌سبابی خۆیا وه بوونی ساتیرێ که دانرابێ له‌سه‌ر غه‌یری طه‌هارەت ، واته له‌و کاته‌دا ئه‌و جه‌یره ئه‌خاته سه‌ر پێی ــ مه‌ئه‌لا ــ : له‌شی پیس بووبێ یاخود بێ ده‌سنوێژ بووبێ یاخود پیسیه‌کی عه‌فو لێ‌نه‌دراو به‌و شوێنه‌وه ببێ وه‌کو خوین ، وه دانانی ساتیر له‌سه‌ر ئه‌عزای ته‌یه‌موم که ده‌مو چاوو هه‌ردوو ده‌سته‌کانه موتڵه‌قا ، خواه له‌سه‌ر پاکی دانرابێ یا نه ، وه پێشکه‌وتنی ته‌یه‌مومه‌که له داهاتنی کاتی نوێژه‌که ، وه ته‌یه‌موم له‌به‌ر سه‌رمای به‌هێزو توند ، وه بوونی سه‌فه‌ر به سه‌فه‌ری تاوانباری ، وه پیس‌بوونی له‌ش به پیسییه‌ك که عه‌فوی لێ‌نه‌درابێ ٠ وه له ما عه‌دای ئه‌م صوره‌تانه‌دا قه‌زای نوێژه‌که‌ی واجیب نیه له‌سه‌ر مه‌زهه‌بی ئیمامی شافیعی (خ) ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (ألم تر الی الذین اوتوا نصیبا ٠٠ الایات) :

ئیبنو ئیسحاقو ئیبنو لمونزیر ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەباسەوە ئەڵێ : رەفاعەی کوڕی زەیدی کوڕی تابووت لە پیاوەگەورەکانی یەهوود بوو ، وە کاتێ کە قسەی ئەکرد لەگەڵ حەزرەتا (د) زمانی پێچ ئەداو کەلیمەی تێکەڵ ئەکرد بە کەلیمە بە جۆرێ ئینسان لە هەموو واتەیەکی حاڵی نەدەبوو ئەیوت : (راعنا سمعك یا محمد حتی نفهمك) وە لە باتی (ارعنا) ، (راعنا) ی ئەوت ، وە لە پاشا تانەی ئەدا لە دینی ئیسلامو عەیبی ئەگرت ٠ جا خودا ئەم ئایەتانەی نارەخوارەوەو فەرمووی :

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الكِتابِ؟ ﴾

ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئایا ناڕوانی بۆ ئەو کەسانە کە بەشێکیان پێدراوە لە تەورات‌و شتێکی لێ ئەزانن ؟

﴿ يَشْتَرُونَ الضَّلالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴾ : (٤٤)

ئەمانە گومڕاهی‌و دووڕکەوتنەوە لە حەق وەرئەگڕنو قەبووڵی ئەکەن لە باتی ڕێگەی ڕاستی ئیسلامو قەناعەت ناکەن بە گومڕاهی خۆیان بەڵکو ئەیانەوێ ئێوەیش ڕێگەی ڕاست ونبکەن ٠

﴿ وَاللهُ أَعْلَمُ بِأَعْدائِكُمْ ﴾ :

ئەمانە بە دۆست مەزانن ئەمانە دوژمنی ئێوەنو دوژمنی تریشتان زۆرە ئێوە نایانناسنو خودا زاناترە بە دوژمنەکانتان ، بەڵام مەکەونە غەمو مەراقەوە لە بیمی ئەو دوژمنانە ٠

﴿ وَكَفَى بِاللهِ وَلِيّاً وَكَفَى بِاللهِ نَصِيراً ﴾ :(٤٥)

خودای تەعالا بەسە بۆ ئێوە لە هۆی دۆستیەوەو خوداتان بەسە لە هۆی یارمەتیدانەوە ، واتە هەر ئەو دۆستەو هەر ئەو یارمەتیدەرەو پاپایی مەکەن بە غەیری خودا ٠

﴿ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَوَاضِعِهِ ﴾ :

لەو کافرە جوولەکانەیە بازە کەسێکی وەها کە کەلیمەی تەورات دوورئەخەنەوەو لای ئەدەن لە جێگەی خۆی ، واتە هەر کەلیمەکە مەحوئەکەنەوەو لە شوێنی خۆیا لای ئەبەن ، وە یاخود بە تەئویلی ناڕاست لای ئەدەن لە مەعنای حەقیقی خۆی ٠

﴿ ويَقُولُونَ : سَمِعْنا وعَصَيْنا ﴾ :

وە ئەڵێن : واتەی تۆ دەبێین یا موحەمەد وە ئیتاعەیشت ناکەین ٠

﴿ واسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ ﴾ :

وە ئەڵێن : واتەی ئێمە ببیسە یاخودا قسە نەڕوا بەگوێچکەتا یانی بمری یا هەر هێزی بیستنت نەمێنێ ٠

﴿ وَراعِنا ﴾ :

وە ئەڵێن : (راعنا) یانی بۆمان بڕوانەو تەماشامان بکە ٠ بەڵام قسەکەیان بە باری راستیو ڕەوانیدا بە زمانا نایێ بەڵکو ٠

﴿ لَيّاً بِأَلْسِنَتِهِمْ ﴾ :

واتە ئەڵێن (راعنا) لەگەڵ پێچدان بە زمانو هەڵسووڕانی بۆ بارێ کە مەعنای جنێوو زەم بگەیەنێ ؛ چونکی (راعنا) وەکو ئەبێ بە فیعلی ئەمرو موشتەق بێ لە رعایەت ٠٠ قابیلە ئیسمی فاعیل بێو موشتەق بێ لە (رعن) بە مانا عەقڵسووکی ٠

﴿ وطَعْناً فِي الدِّينِ ﴾ :

وە قسەکە ئەکەن لەگەڵ ئیشارەت بۆ تانەدان لە دین چونکی مادام زەمی حەزرەت بکەن بە سووکی عەقڵ (معاذ الله) ئەبێ بە گاڵتەکردن بە دینەکەیشی ؛ چونکی هێزی وتار لە لای ئینسانی بێئیعتیبار بە قەی هێزی خاوەن وتارەکەیە ٠

﴿ ولَوْ أَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا وَأَطَعْنا واسْمَعْ وانْظُرْنا لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَأَقْوَمَ ﴾ :

واتە ئەگەر لە باتی وتارە پێشووەکەیان ئەم وتارەیان بوتایێو لە باتی (وعصینا) ، (واطعنا) و لە باتی (وراعنا) ، (وانظرنا) و تەرکی (غیر مسمع) یان بکردایە ئەوە قسەکەیان زۆر باشترو دامەزراوتر ئەبوو ؛ چونکی ئەو عیبارەتە ئەبوو بە نیشانەی ئیمانهێنانیانو باوەڕکردنیان بە دینی ئیسلام ٠

﴿ ولَكِنْ لَعَنَهُمُ اللهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلاَّ قَلِيلاً ﴾ : (٤٦)

بەڵام ئەو یەهوودییەو رەفیقەکانی بە هۆی دەوامیان لەسەر کوفرو عەنادو ملەجڕێیان بەرابەر بە دینی ئیسلام خودا غەزەبی لێگرتوونو دوورکەوتوونەتەوە لە ئیعتیبارو پەشیمانی لە

گومڕاهی کەوابێ ئیمان ناهێنن ئیللا یەکە یەکەیەکیان نەبێ یا ئیمان ناهێنن ئیللا کەم جاران ٠

فەرموودەی خودا (یا ایها الذین اوتوا الکتاب)

ئیبنوئیسحاقو ئیبنولمونزیرو بەیهەقی ریوایەتیانکردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : جارێ حەزرەت فەرمایشی کرد لەگەڵ زانا گەورەکانی یەهوودا وەکو عەبدوڵلای کوڕی صوریای ئەعوەرو کەعبی کوڕی ئەسەد فەرمووی : ئەی کۆمەڵی یەهوود لە خودا بترسنو موسوڵمان ببن ، وەڵلاهی ئێوە ئەزانن ئەو دینە کە من هێناومە راستە ! ئەوانیش وتیان : ئێمە بەمە نازانین کە دینی تۆ راستەو ئینکاریان کرد جا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ٠ فەرمووی :

﴿ یا أیُّها الَّذِینَ أوتُوا الکِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە تەوراتتان پێدراوە ئیمان بێنن بەو کتێبە کە من نازڵم کردووەو حاڵی وایە تەصدیقی ئەو کتێبە ئەکا کە لە لای ئێوەیە ٠

﴿ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلی اَدْبارِها أوْ نَلْعَنَهُمْ کَما لَعَنَّا أصْحابَ السَّبْتِ ﴾ :

ئیمان بێنن لە پێش ئەوەدا کە ئاسارو شێوەو روخسارەکان مەحو بکەمەوەو بە وێنەی شێوەی پشتی ملی لێ بکەین ٠ واتە لە

پێش ئەوەدا کە بتانمرێنینو وجوودتان تێك بدەینو هەمووی بڕوا بەیەکاو فەرقی روخسارو پشتیمل نەمێنێ • یاخود لە پێش ئەوەدا کە لە دونیادا غەزەبتان لێ بگرینو سیمای جوانی ئینسانیتان بکەین بە شێوەیەکی موشەوەهو ناشیرین بە هۆی مەسخەوە وەکو لەمەو پێش بازێ بەنی ئیسرائیلیم مەسخ کردەوە • یاخود لە پێش ئەوەدا کە رۆژی حەشر دەربکەوێو شێوەتان تێك بدەمو بە شێوەیەکی ناشیرینەوە زیندووتان بکەمەوەو سەوقتان بکەم بۆ سارای قیامەت ، یا لە پێش ئەوەدا کە بە تەواوی عاجز بم لێتانو لەعنەتتان لێ بکەم وەکو لەعنەتمان کرد لەو بەنی ئیسرائیلیانە کە نافەرمانی منیان کرد لە هۆی حورمەتی رۆژی شەمەوە •

﴿ وكَانَ أمْرُ اللهِ مَفْعُولاً ﴾ : (٤٧)

وە بزانن کە ئەمری خودا بە هەرشتێ کە خواستی ببێ بیکا نافیذەو بەجێ هێنراوە •

فەرموودەی خودا (ان الله لا يغفر ان يشرك به) :

ئیمامی طەبەرانیو ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتیانکردووە لە ئەبو ئەییوبی ئەنصارییەوە (خ) ئەڵێ : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزیکرد : برازایەکم هەیە دەستبەرداری کاری حەرام نابێ ! حەزرەت فەرمووی : دینەکەی چیە ؟ عەرزیکرد : نوێژ ئەکاو تەوحیدی خودایش ئەکا ، حەزرەت فەرمووی : داوای

لێ بکه دینه‌که‌ی ببه‌خشێ پێت ئه‌گه‌ر نه‌یبه‌خشی بـــه پـــاره لێی‌بکڕه • پاش ئه‌مه مامی کوڕه‌که ڕۆیشـــت بـــۆ لای داوای به‌خشینی دینه‌که‌ی لێ‌کرد نه‌یبه‌خشی وه داوای فرۆشتنی کـــرد نه‌یفرۆشت • جا هاته‌وه باسه‌که‌ی گێڕایه‌وه بۆ حه‌زرەت (د)•وه پاش ئه‌مه ئه‌م ئایه‌ته نازڵبوو فه‌رمووی :

﴿ اِنَّ اللّٰهَ لا یَغْفِـرُ اَنْ یُشْرَكَ بِـــهِ ویَغْفِـرُ مادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَشاءُ ﴾ :

به ڕاستی خودای ته‌عالا چاوپۆشی ناکا له‌وه که شه‌ریکی بـۆ قه‌رار بدرێ ، وه چاوپۆشی ئه‌کا له هه‌موو گوناحێکی تر گه‌وره یا بچووك ؛ خواه خاوه‌نه‌که‌ی ته‌وبه‌ی لێ کردبێ یا نه نـــه‌م چاوپۆشیه‌یش بۆ ئه‌و که‌سانه‌یه که خواستی خودا له‌ســـــه‌ر پۆشینی گوناحه‌که‌یان بێ •

﴿ ومَنْ یُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرَى اِثْماً عَظِیماً ﴾ (٤٨)

وه هۆی ئه‌وه که خودا چاوپۆشی ناکا له شـــرك ئه‌مه‌یـــه هه‌رکه‌سێ شه‌ریك بۆ خودا قه‌رار بدا ئه‌وه به ڕاستی گوناحێکی گه‌وره‌ی هه‌ڵبه‌ستووه‌و درۆیه‌کی بێسه‌روبه‌ری کردووه •

ئیمامی ئه‌حمه‌دی کوڕی حه‌نبه‌ڵو موسلیم ڕیوایه‌تیان کردووه له جابیره‌وه (خ) : که حه‌زرەت فه‌رموویه‌تی : (من لقی اللـــه لا یشرك به دخل الجنة ، ومن لقیه یشرك به دخل النار) واتـــه : هه‌رکه‌سێ بمرێ‌و شه‌ریکی بـۆ خودا قه‌رار نه‌دابـــێ ئه‌چێتـــه

بەهەشتەوە ، وە هەرکەسێ بمرێو شەرێکی بۆ خودا قەراردابێ ئەچێتە ئاگری دۆزەخەوە ٠

بێداربن ! هەرچەن خودای تەعالا لەم ئایەتەدا هەر باسی ئەوەی کردووە کە خودا چاوپۆشی لە شیرك ناکا ، بەڵام هەموو نەوعێ لە ئەنواعی کوفر وەکو شیرك وایەو چاوپۆشی لێناکرێ ، خواە ئینکاری بوونی خودا بێ یا ئینکاری پێغەمەرەکان وە یا فریشتەکان وە یا رۆژی قیامەت وە یا باقی ئەو شتانە کە لە موجیباتی کوفرا زاناکان باسیان کردووەو بە کوفریان داناوە ، بەڵام چونکی لە زەمانی ریسالەی حەزرەتا هەر شیرك باو بووە خودا هەر باسی شیرکی کردووەو زۆر نزیکە کە لەفزی (دون ذلك) ئیشارەی تێدا بێ بۆ ئەم مەبەستە ٠ واتە مادام کە نەیفەرموو (ویغفر ما سوی ذلك) و فەرمووی (ویغفر ما دون ذلك) مانای وایە هەر گوناحێ کە لە خواری شیرکەوە بێ ئەوە عەفو ئەکا ، نەك هەر تاوانێ کە وەکو شیرك بێو موجیبی کوفری خاوەنەکەی بێ ٠

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّون اَنْفُسَهُمْ ؟ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تەماشا ناکەیلەو کەسانە لە جوولەکەکان کە تەزکیەی نەفسی خۆیان ئەکەنو خۆیان بە باش ئەزانێو ئەڵێن : (نحن ابناء الله واحباؤه) ٠ وە ریوایەتکراوە: کۆمەڵێ لە جوولەکەکان منداڵەکانیان هێنابۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزیانکرد : ئەم منداڵانە گوناحیان لەسەرە ؟ فەرمووی : نە ٠ ئەوانیش وتیان : دەی وەڵلا ئێمەیش وەکو ئەو منداڵانە بێ گوناحین ، ئەو گوناحانە کە بە رۆژا ئەیکەین بە شەوا خودا

ئەیان‌پۆشێو ئەو گوناحانەیش کە بە شەوا ئەیکەین خودا بـــە رۆژا ئەیان‌پۆشێ . جا خودای تەعالا لای دا لەم داوای ئەوانـــەو فەرمووی :

﴿ بَلِ اللهُ يُزَكِّي مَنْ يَشاء ﴾ :

بەڵکو هەر خودا تەزکیەی ئەو کەسانە ئەکا کە خواســـتی لەسەر تەزکیەیان بێ ؛ چونکی غەیری خودا کەس زانا نیە بـــە حەقیقەتی بیرو باوەڕو کردەوەو خوو رەوشتی ئینسان ، جـــا مادام خودا کەسێکی پەسەند کرد ئەوە ئەتوانێ بـــە راســـتی تەزکیەی ئەو کەسە بکا .

﴿ وَلا يُظْلَمُونَ فَتِيلاً ﴾ : (٤٩)

وە ئەوانە خودا تەزکیەیان ئەکا بە قەی رشتەی ناوەڕاستی ناوکەخورمایێ ستەمیان لێ ناکرێ لە هۆی تۆڵەی کردەوەو بـــیرو باوەڕیانەوە . یا خەیر ئەو کەسانە کە بە ناحەق تەزکیـــــەی خۆیان ئەدەن خودا لە رۆژی قیامەتا جەزای ئەو تەزکیـــــەی نەفسەیان لێ بەستێنێو بە قەی فەتیلێ ستەمیشیان لێ ناکا .

﴿ انْظُرْ كَيفَ يَفْتَرونَ عَلى اللهِ الكَذِبَ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست بڕوانە چلۆن درۆ هەڵئەبەستن لەسەر خوداو ئەڵێن : خودا ئێمەی خۆشەوێو خودا بە شـــەوا گوناحی رۆژمانو بە رۆژا گوناحی شەومان عەفو ئەکا .

﴿ وَكَفَى بِهِ إِثْماً مُبِيناً ﴾ : (٥٠)

وە بەسە ئەم ئیفتیرایە بۆ ئەوان لە جیهەتـــی گوناحـــی روونا‌كو دیاریبەوە .

بێدار بن ! ئەم زەمە لەم ئایەتانەدا واریدبوون لەسەر ئەوە کە ئینسان تەزکیەی خۆی بکا : وە ئەمما مەدحی غەیری خـــۆی ئەوە ئەگەر بەرەوڕوو بوو بەم جۆرە تاریفی ئەکرد بە عیلـــمو زانستو کابرا عیلمی نەبوو وە یا مەدحەکەی راست بوو بەڵام یارۆی مەدحکراو نەفامو مەغروور بوو وە بەو مەدحە لە خۆی بایی ئەبوو ئەوە زۆر گوناحە . وە بوخاری ریوایەت ئەکا لـــە حەدیثی ئەبوبەکرة کە پیاوێ لە خزمەتی حەزرەتا ناوی بـــراو لەویا شەخسێ گەلێ مەدحی کرد جا حەزرەت فەرمووی : (ویحك قطعت عنق صاحبك) وە ئەم کەلامەی چەن جار تەکرار کردەوەو فەرمووی : ئەگەر یەکێ لە ئێوە مەدحی کەسێکی کرد بڵێت : من وا ئەزانمو باوەڕم وایە فلان وەهایەو وەهایە • ئیتر قەطع نەنێ بەوەدا کە ئینسانێکی وایە لە واقیعدا : چونکی ئەم جۆرە مەدحانە زۆریان درۆنو ئەگەر هەمووی درۆ نەبێ درۆیان تێدا هەیەو ئەگەر هەمووی راست بێ بەڵام کابرا دامەزراو نەبێ بەخـــۆی بایی ئەبێو فەسادی زۆری لێپەیدا ئەبێو لەسەر ئەم جـــۆرە باسانەو ئەم جۆرە مەدحانەیە حەزرەت فەرموویەتی : (احثوا التراب علی وجوه المداحین) واتە : خۆڵ هەڵوەشێنن بەســـەر روخساری ئەو کەسانەدا کە زۆر سەنای خەڵك ئەکەن •

بەڵام ئەگەر مەدحەکە راست بێو کابرای مەمدووح بایـــی نەبێ بەو مەدحە ئەوە زۆر باشە ئەگەر ببێ بە هۆی ئەوە کـــە کابرا زۆرتر لە جاران کردەوەی باش بکا ، وە یاخود دیمایـــە بێ بۆ دینو ئایین وە یا بۆ تەرویجی عالمێ یا کە سێکێ خاوەن

پایەی خاوەن مایە لە دینا بۆ ئەوە کە خەڵکی پەیڕەوی بکەن و ئیستیفادەی زۆر بکرێ لێی . تەماشا ئەکەین حەسانی کوڕی ثابیت و عەباسی مامی حەزرەت مەدحی حەزرەتیان کردووە لە شیعری خۆیاناو کەعبی کوڕی زوهەیر مەدحی حەزرەتی کرد بە قەسیدەی مەشهوور بە (بانت سعاد) هەروا حەزرەت (د) مەدحی ئەصحابەکانی کردووەو فەرموویەتی : (انکم لتقلون عند الطمع وتکثرون عند الفزع) ئێوە کەم ئەبن لە کاتی تەماعاو زۆر ئەبن لە کاتی ترسی جەنگدا . وە ئەمما ئەوە کە فەرموویەتی : (لا تطروني کما اطرت النصاری عیسی بن مریم ، وقولوا عبدالله ورسوله) ئەوە مەعنای ئەوەیە مەدحی من مەکەن بە سیفەتێ کە تیاما نەبێ وەکو گاورەکان وتیان (عیسی ابن الله) یە . (العیاذ بالله العظیم) .

فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذین اوتوا نصیبا من الکتاب)

ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کاتێ کەعبی کوڕی ئەشرەف رۆییشتە مەکە قورەیش رۆیشتن بۆ لای و وتیان بە کەعب : تەماشا ناکەی ئەم شەخسە کە بچڕاوە لە عەشرەتەکەی باوەڕی وەهایە کە ئەو چاترە لە ئێمەو ئێمە ئەهلی حەجاجو دەرگاوانی کەعبەتوڵڵاو خاوەن ئاوی (زەمزەم) ین ؟! جا کەعب وتی : ئێوە باشترن لەو وە لە خوصووصی رێگەو ئادابەوە ئێوە

موهنەدی ترن • جا سوورەتی (کوثر) نازڵ بوو وە ئـــەم ئایەتانەیش نازڵ بوون • (اخرجه احمد وابن ابي حاتم) •

هەروا ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) : ئەو کەسانە کە ئەحزابیان پێکەوە نا لە قورەیشو غەطفانو بەنیقورەیظـە عیبارەت بوون لەمانە (حیی بن اخطب) و (سلام بن ابي الحقیق) و (ربیع بن ابي الحقیق) و (ابو رافع) و (ابو عمـــارة) باقیەکان لە (بەنی نەضیر) بوون • کاتێ ئەمانە هاتن بۆ ناو قورەیش وتیان : ئەمانە عولەمای یەهوودنو خاوەن عیلمن بـە کتێبە قەدیمەکان •• پرسیاریان لێ بکەن ئایا دینی ئێوە باشترە یا دینی محەمەد (د) • ئەوانیش پرسیاریان لێکردن ، جا جوابیان دانەوەو وتیان : دینی ئێوە باشترە لە دینی (محمد) و ئێـــوە خاوەن هیدایەتترن لە محەمەدو پەیڕەوەکانی • جا خودا ئـەم ئایەتانەی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ اَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيباً مِـــنَ الكِتابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ ؟ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست نابینی ئەو کافرانـــە کـــە بەشێکیان پێدراوە لە کیتابو زانستی تەورات ئـەڕۆن لەنـــاو مەکەییەکانا ئیمان دێنن بە (جبت) و (طاغوت) ؟ [مەبەس لە جبت : هەر مەعبوودێکە پووچو بەتاڵ بێ ، وە مەبـــەس لـــە طاغووت هەموو شتێکی بەتاڵە مەعبوود بێ یا غەیرە مەعبوود] •

﴿ ويَقُولُون لِلَّذِينَ كَفَرُوا : هؤُلاءِ اَهْدى مِـــنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلاً ﴾ : (٥١)

وه ئەڵێن بە کافرەکانو موشریکەکانی قورەیش کە : ئەوانە موهتەدی ترو باشترن لە جیهەتی رێگەوە لەوانە کـە ئیمانیـان هەیە بە خوداو پێغەمەری خودا (د) ٠

﴿ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللهُ ﴾ :

ئەمانە ئەوانەن کە خودای تەعالا دووری کردوونەتەوە لـە رەحمەتی خۆی ٠

﴿ ومَنْ يَلْعَنِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيراً ﴾ : (٥٢)

وە هەرکەسێ کە خودا لەعنەتی لێکردبێ ئیتر یارمەتـــی دەرێکی بۆ دەس ناکەوێ ٠

﴿ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لا يُؤْتُـونَ النَّاس نَقِيرا ﴾ : (٥٣)

یا خەیر ئەمانە بە خەیاڵی بەتاڵی خۆیان وا ئەزانـن کـە بەشێکیان لە موڵکو دارایی هەیە وە ئەگەر دەستیان بکـەوێ لەم کاتەدا بەشی کەسی لێ نادەن بە قەی (نەقیر) ێ کە ئـەو قووڵاییەتانێ وا لە پشتی ناوکەخورمادا ٠

﴿ أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاس عَلَى ما آتَيهُمُ اللهُ مِـن فَضْلِهِ ؟ ﴾ :

یا خەیر حەسوودی ئەبەن بە حەزرەتو ئەصحابەکانی لەسەر ئەوەی خودا پێیداون لە فەزڵو پایەی بەرزو مایەی بەڕێز ؟

﴿ فَقَدْ آتَيْنا آلَ إِبْراهِيم الْكِتاب والْحِكْمَـةَ وآتَيْناهُمْ مُلْكاً عَظِيماً ﴾ : (٥٤)

مادام حەسوودی ئەبەن بە پێغەمەری نـــازار (محمـــد المصطفی) ی موختار لەم بەخشینی پایـــەی پێغەمەرایەتـــیو بلاوەبوونی یاسای دینەیا با بزانن کە حەسوودی سوودیـــان پێنادا ، ئەوەتە بە راستی دامان بە ئالی ئیبراهیـــم کیتابـــی سەماویو ماریفەتی عەرزی لە ئاگاداری بەســـەر حەقیقەتـــی ئەسبابی ژینی بەختیاریاو موڵکو پایەو مایەو شانو شکۆهێکی گەورەمان پێدان ، جا با بزانم حەسوودی چی کردووە پێیـــان ، یاخود لەمەولا چی ئەکا بەوانە !

بزانن ! موفەسیرەکان مەعنای ئەم ئایەتەیان وەها فەرمووە ئەڵێن : کاتێ کە جوولەکەکان دەستیانکرد بە بلاوەکردنی قسەی پووچ بە ناو خەڵکا لەبەر حەسوودی بە حەزرەتی پێغەمەر (د) لـە هۆی پێغەمەرایەتیەوەو لە هۆی زۆری عائیلەو پەیوەندی ناومالیو لە هۆی فیداکاریو جانبازی ئەصحابەکانیەوە ٠٠ خودای تـەعالا فەرمووی : بۆچی ئەم جوولەکانە لەم حەسوودییە ەەـــــبەردار نابن ؟ ئایا ئەوان نازانن ئێمە تا چەندێ نیعمەتمان داوە بـــە ئالی ئیبـــراهیم ؟ واتە بە حەزرەتی یوسفو داودو سولەیمـــان ، ئەوەتا پایەی پێغەمەرایەتیم پێداونو پایەی ریاسەتو پاشـــاییم پێداونو هێزی داگیرکردنی وڵاتم دایە دەستیان ، دەی وەکو تەوانام بوو ئەوە بکەم لەگەڵ ئەوانا تەوانام هەیە وێنەی ئەوەو زیاتر لەو ئەندازەیش بدەم بە پێغەمەری ئاخرزەمان ، وە هـــەر وەکـــو حەسوودی بردنی دوژمنانی زەمانی ئەو پێشینانە بە پێغەمەرەکان سوودی نەبوو بۆیانو زیانی نەدا لە گیانی ئەوانا ٠٠ وەهـــا

حەسوودی بردنیان ئیستەیش بە محەمەدو رەفیقەکانی زیان نادا لە مەقامی ئەم زاتەیش ٠

وە ئەگەر حەسوودیبردنیان لە خوسووسی ژنو مالو پەیوەندە ئەوە با بزانن کەلێ زۆرتر مالو منداڵو ژنم دا بە ئالی ئیبراهیم ٠ ئەوەتە حەزرەتی داود صەد ژنی هەبوو ، وە حەزرەتی سولەیمانیش سێ صەد ژنی نیکاحو حەوصەد جارییەی مەملووکەی هەبوو . دەی با پێغەمەری ئاخر زەمانیش شتێکی کەمی ببێ بە نیسبەتی ئەوانەوە ٠

بەڵام من تەماشا ئەکەم خودای تەعالا پێغەمەرانی بەنیئیسرائیلی بە عینوانی بەنیئیسرائیل ناوبردووەو جار بەجار بە عینوانی ئەسباط باسیکردوون لەم ئایەتەدا مەقسەد لە ئالی ئیبراهیم ئەبێ هەر حەزرەتی (محمد المصطفی) بێ : چونکی ئەم زاتە لە ئەولادی عەدنانەو عەدنان لە نەولادی قیداری کوڕی ئیسماعیلەو ئیسماعیلیش کوڕی ئیبراهیمە ٠ جا مەعنای ئایەتەکە دێتە سەر ئەوە یاخود حەسوودی ئەبەن بە محەمەدو تەصحابەکانی لەسەر ئەو نیعمەتانە کە من پێمداون چ مادی چ مەعنەوی، با هەر بمرن و دەردی دڵیان بێوا من بەخشیم بە محەمەد کە ئالی ئیبراهیمە کیتاب کە قورئانەو حیکمەت کە فەرموودەی محەمەد خۆیەتیو موڵکو ریاسەتو پادشاهیەکی پاناوەرو گوشادم پێدا کە لە خۆرهەڵاتی ئاسیاوە تا خۆرئشینی ئەفریقا دائەگرێ ٠ جا با بمرن بە داغی ئەم نیعمەتە گەورەوە کە پێمداوە ٠

﴿ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيراً ﴾ : (٥٥)

جا لەو کۆمەڵەیە کە حەسوودییەکەیان برد کەسێ کە خودا شارەزای کرد بۆ پیرۆزی‌و ئیمانی هێنا بە محەمەد (د) ، وە لەوانیشە کەسێ کە ئیعرازی نا لە دینی محەمەدو ئیمانی نەهێنا وە بەسە بۆ ئازاردانی ئەو کەسە ئاگری دۆزەخ لە خوسووسی ئاگری بڵێسەدارەوە ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَاراً كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ﴾ :

بە راستی ئەو کەسانە کە ئینکاری ئایاتی ئێمەیان‌کردو باوەڕیان نەکرد پێیان لەمەولا لە رۆژی قیامەتا ئەیان‌خەینە ناو ئاگرەوەو بە دەوام هەرکاتێ پێستیان بکوڵێ بە ئاگر ئەو پێستەیان بۆ ئەگۆڕین بە پێستێکی تر بۆ ئەوە کە ئەو عەزابە بچەژن ٠

﴿ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (٥٦)

بە راستی خودای تەعالا زاڵە بەسەر خواستی خۆیاو خاوەن حیکمەت‌و خاوەن کاری هەموارە لە عالەما ٠

بزانن ! خودای تەعالا لە رۆژی قیامەتا کە عەزابی ئەهلی دۆزەخ ئەدا خواە بە ئاگر پێستیان بسووتێنێ یا گۆشت یا ئێسقان ئەوە عەزابەکە هەر بۆ رۆحی کابرایە ؛ چونکی رۆحی خاوەن شوعوور عەلاقەی بە ئینسانەوە ئەبێ ، بە قەطعی ئینسان ئاگادار

نابێ لەسەر عەزابو ئازار ، بەڵام بۆیە بە تایبەتی باسی پێستی کردووە لەبەر ئەوە ئەڵێن ئازاری سروتاو وا لە پێستا وە ئەگەر پێستەکەی نەبێ عەزابەکە دەرك ناکا ٠

﴿ والَّذِين آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَار خالِدِينَ فِيها أَبَداً ﴾:

وە ئەو کەسانەیش کە ئیمانیان هێناوەو لەگەڵ ئیمـــــانو باوەڕەکەیشا کردەوەی باشیان کردووە ئەوانە بـــــە راســـتی ئەیانهاوینە ناو ئەو بەهەشتانەی کە جۆبار لە بنی دارەکانیەوە ڕەاون ئەبێو حاڵیان وایە بڕیاری دەوامیان داوە بۆ خۆیان لەسەر ئەمری خودا هەتا هەتایە ٠

﴿ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ ﴾ :

کە هەیە بۆ ئەو موسوڵمانانە لەو بەهەشتەدا گەلێ حـــۆری وەها کە پاك کراونەتەوە نە بەدخووبیو بەدڕوویـــی وە لـــە بەدوتاریو بەدکرداری وەکو پاکن لە خوێنی حەیزو زەیسانی ٠

﴿ ونُدْخِلُهُمْ ظِلاً ظَلِيلاً ﴾ : (٥٧)

ئەیانخەینە ناو سێبەرێکی پڕەوە بە نەوعێ ئازاریان پـــێ نەگا لە گەرمای ڕۆژا ٠

فەرموودەی خودا (ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات)

ئیبنو مەردەوەیهو ئیبنو عەساکیر ڕیوایەتیان کردووە لـە ئیبنو عەببباسەوە (خ) ئەڵێ : کە تێ کە حەزرەت (د) فەتحی شاری

مەکەی کرد عوثمانی کوڕی طەلحە کە کلیلەوانی کەعبە بـــوو بانگی کرد کە هاتە خزمەتی فەرمووی : کلیلەکەی کەعبـــــەم بدەرێ ، کاتێ عوثمان دەستی راکێشا کلیلەکە بدا بە حـــەزرەت (د) عەباس عەرزی کرد : باوکم بە قوربانت بێ ئەو کلیلەم بدەرێ با کلیلەوانی کەعبەیش بخەینە پاڵ وەزیفەی سیقایەی زەمزەمو هەردوو وەزیفەکە بکەوێتە لای خۆمان • کاتێ عوثمان ئەم قسەیە بیست دەستی گێڕاوە بۆ دواوەو کلیلەکەی نەدا بە حـــەزرەت (د) و حەزرەت بۆ جاری دووەم فەرمووی بە عوثمان : کلیلەکەم بدەرێ ! ئەویش کلیلەکەی بۆ راداو عەرزی کرد : بیگرە بـــە ئەمانەتی خودا • جا حەزرەت دەرگای کەعبەی کردەوەو رۆیشتە ناو کەعبەوەو دوو رکات نوێژی کرد ، کە حەزرەت هاتەدەرەوە لە نزیکی کەعبەدا بوو ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو حەزرەت ئەمری فەرموو بە عەلی (ک) کلیلەکەی دایەوە بە عوثمانو لە واقیعەکە حاڵی بوو وە ئەمە بوو بە هۆی موسوڵمان بوونی عوثمانی کوڕی طەلحەو کلیلەوانی کەعبە بوو بە وەزیفەی ئەوان هەتاهەتایە • جا ئایەتەکە هەرچەن لە پاش فەتحی مەکەو لە هۆی کلیلەکـــەوە نازڵبوو بەڵام خیتابی عامە بۆ هەموو موکەلەفێو ئەمرە بـــــە دانەوەی هەموو ئەمانەتێ • وەکو خودا ئەفەرموێت :

﴿ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الأَمانَاتِ إِلَـــــى أَهْلِها ﴾ :

بە راستی خودای تەعالا ئەمرتان پێ ئەکا ، ئەی موکەلەفەکان

بەوە کە رەدی ئەمانەتەکان بکەنەوە بۆ لای ئەهلەکەیان • واتە هەر کاتێ ئینسانێ شتێکی دایە دەستان کە لەلاتان بێ بۆ پارازتن ئەوە لە کاتی داواکردنیا بیدەنەوە پێی‌و هەرکاتێ کەسێ پایەو وەزیفەیەکی هەبوو وەکو هەر نەوعە ئیدارەیێ : باخەوانی ، ئلیلەوانی ، پاسەوانی ••• و ئێوە دەستان بەسەراگرت ئەوە مادام خاوەنی ئەوانە بە راستی ئەهلن بۆ ئەو ئیشە واجبە ئەسەرتان وەزیفەکە بدەنەوە دەستیان‌و بە ناحەق عەزلیان نەکەن •

﴿ وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل ﴾ :

وە خودا ئەمرتان پێ ئەکا هەر کاتێ کە حوکمتان دا لە بەینی دوو جانیبی (مدعی) و (مدعی علیه) دا لەم ئادەمیزادە لە هەر داوایێ دێتە لاتان ئەی حوکمدارەکان کە حوکم بدەن لەسەریان بە عەدالەت‌و بە شێوەیێ کە حەقی کەس نەدەن بە کەس‌و حەقی کەس نەفەوتێنن •

﴿ إن الله نعما يعظكم به ﴾ :

بە راستی زۆر چاکە ئەو وەعزو نەسیحەتە کە خودای تەعالا وعزی ئێوەی پێ ئەکا •

﴿ إن الله كان سميعا بصيرا ﴾ : (٥٨)

بە راستی خودا شنەوایە بۆ هەموو گوفتارێ‌و بینایە بە هەموو رەفتارێ وە هەرکەسێ لە ئامۆژگاری خودا پشت هەڵبکا

ئەوە روو ئەکا لە دۆزەخ : ئەگەر خودا چاوپۆشی لێنەکا عەزابی سەختی ئەدا ٠

لام وایە ئەگەر خاوەندەستانو فەرمانڕەوایان رەفتاریانبکردایە بەم یاسایە گەلێ جیهان بە رووناکیی ئەم چرایە رووناك ئەبووەوە کار نەئەدرا بە نائەهلو ئەهل لە کردەوەی بەکار نەدەکەوت . بەڵام مادام ئەمانەت لە دەستی ئەهلەکەیا نامێنێو نائەهل وەری ئەگرێ دنیا تاریکە ٠

بزانن ! لەم ئایەتەدا پرسیار ئەکرێ : ئەوانە کە موخاتەبن بەم ئەمرە کێن ؟ جوابەکەی ئەمەیە : هەرچەن بە قەرینەی جوملەی (واذا حکمتم بین الناس)دا وا دەرئەکەوێ کە موخاتەب ئینسانی گەورەو خاوەن دەستەڵات بێ ؛ چونکی ئوموورات گەلێ ئادەمیزاد ئەکەوێتە لای ئەوان بەوان ئەکرێ کە ئەمانەت بدەنەوە بە خاوەنەکەیو حەق بدنەوە بە خاوەنەکەیو حەق بدەنە دەستی خاوەن حەقو ئەمریان ئەڕواو ئەمە مەعلوومە ٠ بەڵام زاهیری کەلامەکە بۆ هەموو موسوڵمانێکی موکەلەفەو بە پێی ئەم ئەمرە هەرکەسێ هەر ئەمانەتێکی لەلایێ چ ئەمانەتی خودایی بێ وەکو نوێژو ، رۆژوو حەجو باقی واجباتێ لەسەر ئینسان بێ ، یاخود حەقی خەڵکی بێ وەکو قەرزێ لەسەرت بێ ، وەکو میراتێکی وا کە موشتەرەك بێ لە بەینی ئەوو باقی میراتبەرەکانا کە ئەمە زۆر واقیعە لە بەینی عائیلەکانا برای گەورە هەموو ماڵی ئەو منداڵە هەتیوانە ئەخوا ، وە کاتێ گەورە بوون داوای حەقی خۆیان ئەکەن لە باتی حەقەکەیان بدرێتەوە فیتنەو ئاشووب پەیدا

ئەگەن ، وە وەکو ماڵێ کە موسوڵمانان لەبەر باوەڕپێکردن بە ئەمانەت ئەیدەنە دەستی کەسێ کەچی ئەو کەسە کارێ ئەکا بەو ماڵە دوور لە دین بێ وە کاتێ خاوەنەکەیشی داوای ئەکاتەوە ئینکاری ئەکەن ، هەروا وەکو ئەوە کەسێ یەکێ ئەکا بە وەصی لەسەر گەلێ هەتیوو ماڵێ ئەداتە دەستی سەرفی بکا بۆیان (مع انه) سەرفی ناکا ، یا وەکو ئەوە ئینسانێ یقدارێ ئەخوێنێو ئەحکامی دین فێر ئەبێ کە واجبە لەسەری ئەو مەعلووماتە بە دەرزو بە ئامۆژگاریو بە فتوای دانا بگەیەنێ بە خاوەنەکانی (مع انه) دەرزەکە ئەفەوتێنێو ئامۆژگارییەکە وەها ناکا سوودی تێدا ببێو فتواکەیش لەسەر واقیع لائەدا گەلێ جار ئەزانێ کە حەق چۆنە بەڵام ئەیگۆڕێ • وە یا چەند مەئموورێ لە دائیرەی ئەوقافا یا لە دائیرەیەکی ترا بە راستی ئاگایان هەیە لەوە کە فڵانە وەزیفە حەقی کێیەو واجبە بدرێ بەو کەسە (مع انه) بە ئارەزووی نەفس یا بە موقابیلی میقدارێ ئیعتیباراتەوە ئەو کەسە مەحرووم ئەکەن لەو حەقە ••• ئەمانە هەموو ئەمانەتنو واجبە هەرکەسێ بە قەی حاڵ جێبەجێیان بکا (مع انه) کەم کەس موبالاتیان پێ ئەکا !

بە کورتی ئەمانەت لەبەر زۆری ناژمێررێن بەڵام موهیمەکانیان لە ئەحکاما چوارن : (ودیعة) و (لقطة) و (رهن) و (عاریة) ، واتە ماڵێ بە ئەمانەت دانرابێ لە لات یا شتێ دۆزیبێتتەوەو ، یا رەهنێ دانرابێ لات لە بەرابەری قەرزێکەوە ـ مەثەلا ـ وە یا شتێ بە خواستن خواستبێت وەکو وڵاغێ بۆ

سواری ، گایێ بۆ جووتکردنو لیباسێ بۆ لەبەرکردنو کتێبێ بۆ دەرزتیا خوێندن ... وهکذا .

وە حەزرەت (د) لە (حجة الوداع) فەرمووی : (العارية مؤداة ، والمنحة مردودة ، والدين مقضى ، والزعيم غارم) واتە : خواستەمەنی ئەبێ بدرێتەوە ، وە حەیوانێ دەرتگرتبێ شیری بخۆی ئەبێ لە ئاخری سالاً بیگێڕیتەوە بۆ خاوەنەکەی .

هەروا فەرموودەی حەزرەت (د) لە باسی ریعایەتو مەسئوولیەتەوە ئەویش هەر لە بابی ئەمر بە ئەدای ئەمانەتە کە فەرموویەتی : (كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته فالامام راع وهو مسؤول عن رعيته والرجل راع على أهله وهو مسؤول عنهم ، والمراة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة عنه ، والعبد راع على مال سيده وهو مسؤول عنه ، الا فكلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته) . واتە هەموو تان بە چاودێرو نیگابان دانراونو هەموو تان پرسیارتان لێ ئەکرێ لەوەی کە وا لەبەر چاوتانا : پادشای ئیسلام چاودێرەو پرسیاری لێ ئەکرێ لەوەی وا لەبەر چاویا ، پیاو نیگابانە لەسەر عائیلەو ئەولادیو پرسیاری لێ ئەکرێ لەوان ، وە ژن نیگابانە لەسەر مالی مێردەکەیو ئەو پرسیاری لێ ئەکرێ لەو مالە ، وە بەندە نیگابانە لەسەر مالی سەییدەکەیو پرسیاری لێ ئەکرێ لەسەر ئەو مالە ... دەی سا ئاگادار ببنەوە کە هەموو تان نیگابانن و هەموو تان پرسیارتان لێ ئەکرێ لەو نیگابانیە .

فەرموودەی خودای تەعالا (یا أیها الذین آمنوا اطیعوا لله ...) الایة

ئیمامی بوخاری‌و موسلیم‌و ئیمامی ئەحمەدو غەیری ئەوانیش ریوایەتیان‌کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەفەرمویت : ئەم ئایەتە نازل‌بوو لە شانی عەبدوللای کوڕی حەزافەدا (خ) لە کاتێکا کە حەزرەت (د) رەوانەی کردبوو بە سیفەتی فەرماندار لە تیپێ لە یارانا ، کاتێ دەرچوون لە ڕێگەدا لەسەر شتێ غەزەبی لێ‌گرتن‌و پێی وتن : ئایا حەزرەت ئەمری نەکرد پێتان کە ئیتاعەی من بکەن ؟ وتیان : بەڵێ • وتی : دەی بازێ دارم بۆ گردیکەنەوە ! ئەوانیش دارەکەیان هێناو ئاگری پێوەنا تا باش هەڵگیرسا ، جا وتی پێیان سوێندتان ئەدەم نەبێ بڕۆن بۆ ناو ئەو ئاگرە ! لەو کاتەدا جوانێ لە تیپەکەدا وتی پێیان : ئێمە بۆیە ئیمانمان هێناوە بە حەزرەت کە خودا لە ئاگری دۆزەخ دوورمان بخاتەوە ئیستە لە دنیادا چۆن ئەڕۆنە ناو ئاگر ؟! خۆتان بگرن تا ئەڕۆینەوە خزمەتی حەزرەت (د) و پرسیار ئەکەین ، ئەگەر فەرمووی بڕۆنە ناو ئاگریشەوە ئەوسا باشە ئەڕۆین ؛ جا کاتێ هاتنەوە باسەکەیان گێڕایەوە بۆ حەزرەت ئەویش فەرمووی : ئەگەر بچوونایەتە ئەو ئاگرە ئیتر دەرنەدەچوون • ئیتاعەی ئامیر لە کاری مەشرووعا پێویستە نەک غەیرەمەشرووعا •

جا عەللامەی عەسقەلانی لە (فتح الباری) دا فەرموویەتی .

مەقسوود لەم ئایەتە فەرموودەی خودایە : (فان تنازعتم في شيء ... الاية) چونکی ئەو جەماعەتە نیزاعیان کرد لە چوونەناو ئاگرەکەداو لە ئەنجاما قسەکەیان هێنایەوە بۆ لای حەزرەت ، ئەوە بوو ئەویش فەرمووی : ئیتاعە واجبە لە شستی مەشرووعاو لە غەیرەمەشرووعا واجب نیە . خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ يا أيّها الّذين آمنوا أطيعوا اللهَ وأطيعوا الرّسول وأولي الأمْرِ مِنكُمْ : فإن تنازعتُمْ في شَيْءٍ فَرُدّوهُ إلى اللهِ والرّسُولِ إنْ كُنتُمْ تُؤْمِنون باللهِ واليَوْمِ الآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وأحْسَنُ تأويلاً ﴾ : (٥٩)

واتە ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە فەرمانی خودا وەربگرن لە هەموو ئەمرو نەهیەکدا کە لە قورئاندا نازڵیکردووەو ، ئیتاعەی پێغەمەری خودا بکەن چ لە تەبیقی قورئاناو چ لە ئەمرو نەهیەکدا کە خۆی دەیکا ، وە ئیتاعەی خاوەن ئەمرەکانیش بکەن لە خۆتان ، واتە لە موسوڵمانان ، وە ئەگەر نیزاع کەوتە ناوبەینی ئێوەو خاوەن ئەمرەکانتان لە شتێکدا ئەوە ئەو جێگەی نیزاعە بگەڕێننەوە بۆ سەر موافەقەی کیتابی خوداو سوننەتی رەسوول (د) وە ئەم گێڕاننەوەی نیزاعە بۆ لای خوداو پێغەمەری خودا چاکترە لە ئەنجاما وەی لەوە خۆتان بە بیری خۆتان چاری نیزاعەکە بکەن ، ئەگەر ئیمانتان ساغە بە خوداو بە پاشەڕۆژ .

جا با بزانین مەبەس لە خاوەن ئەمرەکان کێیە ؟ ئیمامی

فەخری رازی (خ) لە تەفسیرەکەیا فەرموویەتی لە (اولی الامر) دا چەن بیرێ هەیە : یەکەم : مەبەس لەوانە خەلیفە راشیدەکانە کە ئیدارەی ئوموری موسوڵمانان ئەکەنو جێگەداری حەزرەتن.

دووهەم : فەرماندارانی سوپایە بە قەرینەی ئەوەدا کە ئەم ئایەتە لەسەر نیزاعی بەینی عەبدوڵلای کوڕی حەزافەی کوڕی قەیسو ئەفرادی تیپەکەیا نازڵ بوو . سێهەم : موراد ئەو عالمانەیە کە فەتوا ئەدەن بۆ موسوڵمانان لە ئەحکامی دینا . چوارەم : موراد ئیمامە مەعسومەکانە . وە لە پێش باسی ئەمانەدا فەرموویەتی : مەبەس لە (اولی الامر) ئیجماعی موجتەهیدینی ئوممەتە کە ئیتاعەیان واجبە .

بەڵام لەسەر موتالەعەو موراجەعەی تەفسیرەکانو لەسەر قەناعەتی خۆم مەبەس لە (اولی الامر) کاربەدەستەکانی ئیسلامە کە عیبارەتن لە حوکمدارانی هەموو ئادەمیزادی موسوڵمان لەبەر ئەوە ئەم ئوممەتە زۆرە بڵاوبووەتەوە بە جیهاناو کیتابو سوننەتی پێغەمبەر وەها پێویستە بۆ ئەوە بکرێ بە یاساو دەستووری رەفتاری موسوڵمانان وەها فەرماندارێکی ئەوێ کە تەنفیزو تەتبیقی کیتابو سوننەتو شەریعەتی ئیسلام بکا لە ناو عالەما . جا ئەگەر ئەم حوکمدارانە حوکمێکی خاص یا عامیان دا تەماشا ئەکرێ ؛ ئەگەر موافیقی شەرع بێ ، واتە موافیقی کیتابو سوننەت بێ (نصا) یا (دلالة) ئەوە زۆر باشە وە ئەگەر موخالیفی ئەمانە بوو ئەوە مادام نیزاعیان کرد لەگەڵیا واجبە بۆ حەلی ئەو نیزاعە موراجەعە بکەن بە نوصوص ؛ ئەگەر

به شێوەیەکی راست ئەو نوصووصە شامیلی ئەو حوکمە نەبوو ئەوە واجبە لەسەر موسوڵمانان ئەبێ ئەو حوکمە رەدبکرێتەوە ؛ چونکی شتێ نەصی تێدا نەبێو مەسڵەحەتی عامی تیا نەبێ بەتاڵە • وە باقی ئەو بیرانە لە تەفسیری (اولی الامر) دا بەیانکراوە هەموو بێ عەیبنابن ؛ ئەمما خولەفای راشیدین ئەوە دیارە کە ماوەی سی ساڵ نەبێ لە سەدری ئیسلام ئیتر خەلیفەی راشیدمان تاقو تەرایێ بووە لە ماوەیەکی کەمدا ، وە فەرماندارانی سوپا ئەوە ئەمری ئەوان وەکو ئەمری کاربەدەستە گەورەکانە ، چونکی ئەوان ئەیانکەن بە ئامیری سوپاو فەرمانیان پێئەدەن ، وە ئەو عالمانە کە فەتوا ئەدەن ئەووەڵەن موسوڵمان مولزەم نیە بەوە لە هەر لایەکدا ببێو مەجبوور نیە بەوە هەر تابیعی ئەو عالمە بێ ، وە لەسەر تەقدیری تابیعبوونی بەو عالمە ئەوە ئەگەر حوکمەکەی یا فەتواکەی موافیقی کیتاب یا سوننەت بێ ئەوە هەر داخڵە لە ئیتاعەی کیتاب یا سوننەتا وە ئەگەر ئیستینباطو ئیجتیهاد بیباتەوە سەر کیتاب یا سوننەت واجب نیە لەسەر کابرای موسوڵمان هەر تابیعی ئەو موجتەهیدە بێ ؛ چونکی لە پەیڕەویدا دینی ئیسلام گوشادە • وە ئیمامەمەعسوومەکانیش بۆ ماوەیەکی مەحدوود مەوجوود بوونو پاش ئەو ماوە لازم ئەکا عالەمی ئیسلام بێ مەرجەع نەبێ • وە ئیجماعی موجتەهیدینیش ، وەکو ئیمامی رازی فەرموویەتی بەڵێ ئەگەر بە دەگمەن رێبکەوێ ئەوە باشە بەڵام رێناکەوێو بەس بۆ ماوەیەکی کەم بووە لە سەدری ئیسلامدا پاش ئەوە

نەمان‌بیستووە مادەیەکی خیلافی‌ی بە شێوەی ئیجماع چار بکرێ.

کەوابێ هەر حەق ئەوەیە کە مەبەس لە (اولی الامر) فەرماندارەکانی ئیسلام بێ ، خواە یەك بن وەکو لە سەدری ئیسلامەوە تا ماوەیێ یەك خەلیفە بووە لە بۆ موسوڵمانان ، یاخود زۆر بن وەکو ئەو زەمانانە کە هەر قوترێ لە ئەقتار بە دەستی گەورەیەکەوە بووە . وە عالەمی ژێردەستەی خۆیانیان داگیر کردووە ، جا لەو سوورەتانەدا ئیتاعەو فەرمانبەرداری‌ی ئەوانە واجبە هەرچەن کە پیاوی (متغلب) بن چونکی ئیتاعەی کەسێکی (متغلب) گەلێ لەوە باشترە کە عالەمێ بە بێ فەرماندار داکەوێو هەموو شارو لادێیێ ببێ بە جێگەی ئاشووبو کاری ناهەموار وە لەم حاڵەدا ئەگەر حوکمەکەیان موافیقی شەرع بوو ئەوە زۆر موافیقە ، وە ئەگەر موخالیفی شەرع بوو ئەوە مادام کابرا ئیتاعەی شەرع بکا عالمانو پیاوانی بە ئیعتیبار لە وڵاتا کابرای حاکم ئەگەڕێننەوە بۆ رێگەی حەق ، وە ئەگەر خۆ ئیتاعەی شەرعی نەکرد ئەوە واجبە بە قەی ئیمکان موسوڵمانان تێکۆشن بۆ گۆڕینی وەزع ، جا ئەگەر بۆیان گۆڕرا ئەوە باشە ئەگەرنا چار نامێنێ (انا لله وانا الیه راجعون) پێویستە مل رابکێشین تا خودا دەروویێ ئەکاتەوە .

عەلاوی ئەمانە ئەگەر (اولی الامر) بە غەیری ئەم حوکمدارانە تەفسیر بکەینەوە لەگەڵ زاهیری (فان تنازعتم في شيء) دا رێك ناکەوێ ؛ چونکی (اولی الامر) ئیجماع بێ یا ئیمامی مەعسووم بێ نیزاع لەگەڵ ئەهلی ئیجماع وە یا ئیمامی

مەعسووم لە خیتابا مەعقوول نیە ٠

وە ئەگەر خەلیفەی راشید بێ ئەوەراشید بەوە ئەڵێـــن لانەدا لە حەق ، جا مادام لای نەدا لە حەق ئەوە نیزاع چۆن ئەکرێ لەگەڵیا تا رەددی نیزاعەکە بکەینەوە بۆ لای کیتابو سوننەت ، وە ئەگەر عالمانی موجتەهید وە یا عالمانی خاوەن فەتوان ئـــەوە قسەی ئەوان مولزیم نیە بۆ موسوڵمان ئەتوانێ لە قسەی ئـەوان لابدا بۆ قسەی کەسێکی ترو موبالات بەو نەکا ٠

فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین یزعمون ٠٠٠ الایات)

ئیبنو ئەبیحاتەمو ئیبنو ئیسحاق ریوایەتیان کردووە لـە ئیبنو عەباسەوە (خ) فەرموویەتی : حەلاس کوڕی صامیـــتو موعتەبی کوڕی قوشەیرو رافیعی کـوڕی زەیـــد کـــە داوای ئیسلامیەتیان ئەکرد نیزاعێ پەیدابوو لە بەینـــی ئـــەوانو جەماعەتێ لە موسوڵمانان وتیان بە حەلاسو رەفیقەکانیان : بـا بڕۆین بۆ خزمەتی حەزرەت (د) حوکم بدا لە ناومانا ، ئەوانیش وتیان : نەخەیر بڕۆین بۆ لای کاهینەکان کە حاکمی زەمانـــی جاهیلیەت بوون ٠ جا خودای تەعالا ئەم ئایەتانەی نازڵکرد ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە شەعبیـــەوە ئەڵـێ : نیزاعێ واقیع بوو لە بەینی جوولەکەیێو منافەقێکا ، جوولەکەکە وتی : من موحاکەمەت لە گەڵدا ئەکەم لەلای گەورەی دینەکەت ؛ چونکی ئەیزانی حەزرەت حوکم ئەدا بە حـەقو منافەقەکـــە

ئەیوت : بڕۆین بۆ لای حوکامەکانی ناو منافەقەکان ؛ چونکی ئەیزانی ئەوان بەرتیل وەرئەگرن لەسەر ئەمە ئیختیلاف کەوتە بەینیانو لە ئەنجاما رۆییشتن بۆ لای کاهینێ لە قەبیلەی جوهەینەو ئەم ئایەتانە نازڵ بوون ٠

هەروا ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) کە ئەبو بەرزەی ئەسلەمی کاهین بوو وە جوولەکەکان موراجەعەیان پێئەکرد لە موراڤەعاتاو موسوڵمانەکانیش جارجار ئەڕۆییشتن بۆ لای هەتا ئەم ئایەتانە نازڵ بوون ٠

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : لە بەینی منافەقێو یەهوودییەکدا داوایێ بوو ، یەهوودییەکە وتی : با بڕۆین بۆ لای محەمەد (د) و منافەقەکە وتی : نە با بڕۆین بۆ لای کەعبی کوڕی ئەشرەفو یەهوودییەکە وتی : نابێ هەر ئەبێ بڕۆین بۆ لای محەمەد ، جا منافقەکە ناچار هات لەگەڵیا بۆ لای حەزرەت (د) ئەویش حوکمی دا بۆ یەهوودییەکە ! کاتێ هاتنەدەر منافقەکە وتی : رازی نابم ، با بڕۆین بۆ لای ئەبوبەکر ، وە رۆییشتن بۆ لای ئەبوبەکر ئەویش حوکمی دا بۆ یەهوودییەکە ! منافقەکە بەمەیش رازی نەبوو ، وتی : با بڕۆین بۆ لای عومەر ، وە رۆییشتن بۆ لای عومەر ٠ لەویا یەهوودییەکە وتی : رۆییشتینە لای حەزرەتو حوکمی بۆ دامو ئەمە رازی نەبوو ، وە رۆییشتین بۆ لای ئەبوبەکر ئەویش حوکمی دا بۆم هەر رازی نەبوو ٠ جا عومەر فەرمووی بە منافقەکە : راست وایە ؟ منافقەکە وتی : بەڵێ وایە ٠ جا عومەر

وتی : راوەستن هەتا ئەڕۆمە ماڵەوەو دێم بۆ لاتان • عومـــەر ڕۆییشتە ماڵەوە شیرەکەی هەڵگرتو دای لە ملی کابرای منافقو کوشتیو وتی : ئاوا حوکم ئەکەم بەسەر ئەو کەسەدا کـە بـــە حوکمی خوداو پێغەمەری خودا رازی نەبێ • وە یەهوودییەکـە ترساو رایکرد • جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ، وە حـــەزرەت (د) فەرمووی بە عومەر : (انت الفاروق) جا خودا فەرمووی :

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ آمَنُوا بِمـا اُنْزِلَ اِلَيْكَ و ما اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ؟ يُرِيـدُونَ اَنْ يَتَحاكَمُوا اِلَى الطّاغُوتِ ﴾ :

واتە : ئەی پێغەمەری خۆشەویست ئایا تۆ تەماشا ناکـەیو ناڕوانی بۆ ئەو کەسانە کە گومانیان وایە ئیمانیان هێناوە بـەو کتێبە کە نازڵکراوە بۆ لای تۆ کە قورئانەو بەو کتێبەیش کـــە نازڵکراوە لە پێش تۆدا وەکو تەورات بێ ؟ خواستیان لەســـەر ئەوەیە کە موحاکەمەکەی خۆیان ببەن بۆ لای کافـری خـــاوەن طوغیان کە کەعبی کوڕی ئەشرەفە !

﴿ وَقَدْ اُمِرُوا اَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ﴾ :

وەلحاڵ لە لایەنی خوداوە ئەمریان پێکراوە کە ئینکـــاری روشدی ئەو کافرە بکرێ •

﴿ ويُرِيدُ الشَّيْطانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعِيداً ﴾ (٦٠)

وە شەیتانی مەلعوونیش ئەیەوێ کە ئەو فەقیرانە گۆمـــڕا بکا بە گومڕاییەکی دوور لە ئەندازە •

﴿ وإذا قيلَ لَهُمْ : تَعالَوْا إلى ما أنْزَلَ اللهُ وَإلى الرَّسُولِ ، رَأَيْتَ المُنافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً! ﴾ (٦١)

وه کاتێ بوترێ بەو منافقانە : بێن بۆ لای حوکمی خـوداو بۆ لای پێغەمەری خودا ، چاوت ئەکەوێ بە منافقەکان ئیعرازت لێ ئەنێن بە ئیعرازنانێ زۆر تەواو !

﴿ فَكَيْفَ إذا أصابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أيْدِيهِمْ ثُمَّ جاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللهِ : إنْ أرَدْنا إلاَّ إحْساناً وَتَوْفِيقاً ؟! ﴾ : (٦٢)

دەی ئەوە کاتێ کە تووشی مسیبەتێ بوون ؛ وەکو کۆژرانی ئەو منافقە لە لایەنی عومەرەوە چۆن ئەتوانن سوێند بخۆن کـە : ئێمە مەقسەدمان هەر چاکەکردن بوو ، وە مەبەستمان رێکخستنی مابەینی هەردوو داواچیەکان بوو ؟! ئەگەر راست ئەکەن ئـەو رێخستنیانە لە لای پێغەمەرا ئاسانتر ئەبوو ٠

﴿ أولئِكَ الَّذِينَ يَعلَمُ اللهُ ما في قُلُوبِهِمْ ﴾ :

ئەو کەسانە کەسانێکن کە خودا ئەزانێ بەوەی وا لە دڵیانا لە نیفاقو دووڕوویی و بێئیمانی ٠

﴿ فَأعْرِضْ عَنْهُمْ ﴾ :

وازیان لێ بێنەو فەرمان مەدە بە موعاقەبەیان با لەمە زیاتر بێنی نەڕوا بە وڵاتا ٠

﴿ وَعِظْهُمْ ﴾ :

بەڵام ئامۆژگارییان بکەو ئیرشادیان بکە بە شێوەیێ کـــە

بازێ لەوان بێتەوە سەر رێگەی راست ٠

﴿ وقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغاً ﴾ : (٦٣)

وە بڵێ بەوان لە خوسووسی ئەحوالی نەفسیانەوە قسەیەکی وا موطابیقی حاڵیان بێ ، واتە ئەوانە کە منافقن وا تێئەگەن کە تۆ ئاگات لە ئەحوالیان نیە ، وە ئەم درۆو دووڕوویی‌یەی ئەوانە دیارنیە لە لاتو پێویستە تۆ تێیان بگەیەنی کە خودا بە هەموو شتێ ئەزانێو ئەحوالی ئێوەیش دەرئەخا بۆ ئێمە ، کەوابوو سوودی ئێوە بۆ دنیاو قیامەتتان لەوەدایە کە ئیمانەکەتان راست بکەنەوەو لەمەولا بە کردەوەی ساخ خۆتان بڕازێننەوە هەتا خودا سەرفی نەزەرتان لێبکاتو لە عەزاب رزگار ببن ، وە ئیحتیمالی هەیە کە (في انفسهم) بەسرابێ بە لەفزی (بليغا) وە واتە قسەیەکیان بۆ بکە کە تەئسیر بکا لە نەفسیانا ٠

ئیمامی قورطوبی فەرموویەتی وتراوە : کە ئایەتی (فكيف اذا اصابتهم مصيبة بما قدمت ايديهم) نازڵبووە لە شانی ئەو کەسانەدا کە مەسجیدی ضیراریان دروست کرد ٠ کاتێ کە خودا نیفاقەکەیانی دەرخستو ئەمری کرد بە رووخاندنی مزگەوتەکە سوێندیان خوارد بۆ حەزرەت : کە ئەم مزگەوتەمان بۆ عیبادەت کردووە لەبەر دیفاع لە نەفسی خۆیان ٠

﴿ وَما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ لِيُطاعَ بِإِذْنِ اللهِ ﴾ :

وە ئێمە هیچ پێغەمبەرێکمان ڕەوانە نەکردووە ئیللا بۆ ئەوە کە ئیتاعەی بکرێ لەسەر ئیزنو ئیجازەی خودای تەعالا ٠

﴿ و لَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ جاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ ﴾ :

ئەگەر وەزع وابوایێ ئەو منافقانە لەو کاتەدا کە ستەمیان لە خۆیان کرد بەو موعامەلە ناشیرینەو بە بردنی موحاکەمە بۆ لای گومڕاکان بهاتنایێ بۆ لای تۆ وە داوای چاوپۆشییان بکردایێ لە خودا بە دەربڕینی پەشیمانیو تەوبەیان بکردایە بە نیخلاس و ساغی وە پێغەمەری خودایش داوای چاوپۆشیی بۆ بکردایەن لە خودا ٠

﴿ لَوَجَدُوا اللهَ تَوَّاباً رَحِيماً ﴾ : (٦٤)

بە راستی خودای تەعالایان دەست ئەکەوت بە تەوابو تۆبە قەبوولکەرو میهرەبان بۆ ئەوان وەکو بۆ باقی مەرحوومین ٠

﴿ فَلا ﴾ :

رەددە بۆ بیرو باوەڕی منافقەکان ، واتە واقیع وا نیە کە ئەوان گومان ئەبەنو ئەو ئیمانەیش کە ئەوان داوای ئەکەن لەسەر حەقیقەت نیە ٠

﴿ وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ :

قەسەم بەو کەسە کەوا تۆی پێگەیاند ئەو منافقانە ئیمان ناهێنن بەڕاستیو بە خاوەن ئیمان حسێب ناکرێن لە لای خودا هەتا بە ئارەزووی دڵ تۆ ئەکەن بە حەکەمو فەرمانداری فەرمانڕەوا لەو نیزاعەدا واقیع ئەبێ لە ناویانا ٠

﴿ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيماً ﴾ : (٦٥)

وه له پاش ئەوەیش کە تۆیان کرد بە فەرمانڕەوای خۆیان بۆ حوکمی بەینی ئەوان لە نەفسی خۆیانا هیچ گرانیو تەنگیو ئازارێ نەبێنن لەو حوکمەدا کە تۆ حوکمت پێکردووەو بە گیان ملکەچ ببن بۆ تۆ ٠

جا وەکو لە پێشەوە باسمان کرد ئەم ئایەتانە نازڵبوون لە پاش نیزاعی ئەو جوولەکە لەگەڵ کابرای منافقدا هەتا (ویسلموا تسلیما) ٠ وە لە عەبدوڵلای کوڕی زوبەیرەوە ریوایەت کراوە : کە زوبەیری کوڕی عەوام نیزاعی بوو لەگەڵ پیاوێ لە ئەنصار لەسەر ئاوی شیوێ کە هەردوویان ئاوی باغیان پێ ئەداو باغی زوبەیر لە ژوورەوە بوو ٠ ئەنصاریەکە ئەیوت بە زوبەیر : ئاوەکە بەرەڵلاّ بکە با بێت بۆ باخەکەی من ئەویش نەیکردو نیزاعەکەیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت (د) جا حەزرەت فەرمووی : ئەی زوبەیر ئاوی باغەکەی خۆت بدێرە ، پاش ئەوە ئاوەکە بەرەڵلاّ بکە بۆ دراوسێکەتو ئەنصاریەکە لەم حوکمە رقی داهات ، وتی : یا رەسوولەڵلاّ ئایا هەر لەبەر ئەوە ئەم حوکمە ئەدەیت کە زوبەیر پووزرزاتە ؟! حەزرەت لە وەزعی خۆی گۆڕاو فەرمووی : ئەی زوبەیر ئاوی باخەکەت بدەو لە پاشان ئاوەکە حەپس کە هەتاکە ئەگەڕێتەوە بۆ دیواری باخەکە ٠ جا پاش ئەوە ئاوی دراوسێکەیشت بەرەڵلاّ بکە ، وە بەم جوابە دووهەمە تەواو

ریعایەتی حاڵی زوبەیری کرد لە جاری ئەووەڵ باشتر • لەبەر ئەوە باخێ لە ژوورەوە بێ حەقی تەواوی ئەوەیە ئاو بـــدرێ هەتا ئاوەکە پەنگ ئەخواتەوەو بە قەی ئەنـدازەی قولاپـــەی ئینسانێ بەرز ئەبێتەوە • جا حەزرەت جاری یەکەم چونکـــی زانا بوو بەوە کە زوبەیر چاوپۆشی ئەکـــاو موساعـــــەدەی دراوسێکەی ئەکا هەر ئەوەندەی فەرموو کە ئاوی باخەکـــەی بدا ئیتر نەیفەرموو حەقت ئەوەیە ئاوەکە پەنگ‌بخواتـــەوە لەگەڵ ئەم موساعەدەدا کابرای ئەنصار رازی نەبووو قســـەی زبری کرد • جا بۆ جاری دووەم حەزرەت فەرمووی : با باخـی زوبەیر حەقی شەرعیی خۆی بە تەواوی وەربگرێو ئاوەکـــە پەنگ‌بخواتەوە تا ئەگەڕێتەوە بۆ دیواری باخەکەی ئەوســـا بەری‌بدا بۆ باخی دراوسێکەی • یانی کابرا کە بە زیادە رازی نەبێ چاری ئەوەیە بۆی بێتە سەر حەقە شەرعیەکەی خۆی با لە حەق تێ‌بگاو عەقڵ بگرێ • جا زەید فەرموویەتی : وا ئەزانـم ئەم ئایەتە لە من وە لەو ئەنصاریەدا هاتەخوارێ • وە ئیمامانی حەدیث هەر شەشیان ئەم ریوایەتەیان کردووە •

فەرموودەی خودا : (ولو انا کتبنا علیهم ••• الایة) :

ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووە لە سدی ئەڵـــێ : لـــە کاتێکا ئایەتی (ولو انا کتبنا علیهم) نازڵ بوو ثابت ناو کوڕی قەیس کوڕی شەماسو جوولەکەیێ ئیفتیخاریان کردو جوولەکەکە

وتی: وەڵڵاهی خودا نووسیویە لەسەر ئێمە کە خۆتان بکوژنو ئێمە خۆمان کوشت ! جا ثابیتیش لە موقابیلی جوولەکەوە وتی : وەڵڵاهی ئەگەر خودا لەسەر ئێمەی بنووسیایە کە خۆتان بکوژن خۆمان ئەکوشت • جا ئەم ئایەتە نازڵبووو فەرمووی :

﴿ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوا انْفُسَكُمْ ﴾:

ئەگەر ئێمە فەرزمان بکردایە بەسەر ئەم کەسانەدا کە وان لە دەوری تۆداو داوای ئیسلامیەت ئەکەن کە:خۆتان بکوژن لە مەیدانی جەنگدا لە جیهادا ، یا خود وەکو بەنیئیسرائیلیەکان کە لە پاش رووداوی (گوێرەکەپەرستیەکەیان) ئەمریسان پێکرا خۆیان **بکوژن** •

﴿اَوِ اخْرُجُوا مِن دِيارِكُمْ ﴾ :

یاخود ئەمرمان پێبکردایەن لە ولاتی خۆتان دەرچن وەکو ئەمرمان کرد بە بەنیئیسرائیلیەکان لەو کاتەدا داوای تەوبەیان لێکرا لە رووداوی گوێرەکەدا •

﴿ ما فَعَلُوهُ اِلاَّ قَلِيلٌ مِنْهُمْ ﴾ :

ئەمرەکەیان بەجێنەدەهێنا ئیللا کەمێکیان نەبێ کە موسوڵمانە موخلیسە فیدایییەکانن •

﴿ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا ما يُوعَظُونَ بِهِ لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ اَشَدَّ تَثْبِيتاً ﴾ : (٦٦)

وە ئەگەر ئەوانە بەجێیان بهێنایێ هەر کارێ کە وەعزیان کراوەو ئیرشادیان پێکراوەو ئیرشادو وەعزیان پێئەکرێ ، واتە

لەمەوپێش یا لەمەوپاش ئەوە زۆر باشتر ئەبوو لە وەقفـــەو تەرەددود لە ئیقدام لەسەر ئەو کارانەداو بە هێزتر ئەبوو بـۆ دامەزراندنی ئیمانیان ٠

ئەم ئایەتە ئەگەر هەر لە شانی ئابیتی کـوڕی قەیـــسو جوولەکەکەدا نازڵ بوبێ وەکوو وتمان ئەوە مەعنای وایە لـە هەموو ئوممەتێ سالح و ئەسڵەح هەیەو خالسو ئەخلەس هەیەو هەموو کارێو هەموو بارێ لە شانی هەموو کەسێکدا نیـــــەو خودا دائیما میهرەبانەو موناقەشە ناکا لەگەڵ موسوڵمانـا ، وە ئەگەر موناقەشەی ناتەواوی کارو کردەوەو زەعیفی ئیمـــان بکرایە کەم کەس رزگار ئەبوو ٠ هەروا دەرئەکەوێ کە ئیمان زیادو کەم ئەکاو هێزی کردەوە بە قەی هێزی ئیمانە بۆیە فەرق هەیە لە بەینی موسوڵمانانا لە کردەوەدا ، وە ئەگەر هەر بـــە عوموومی واریدبووبێ ئەوەیش هەم مەعناکەی دیارەو وێنەی تەقریری پێشووە بەس جانیبی موقابیلی تێدا نیە کە بە تەواوی کافر بێ وەکو پێشوو ٠

﴿ وإذاً لآتَيْناهُمْ مِنْ لَدُنَّا أجْراً عَظِيماً ﴾ : (٦٧)

وە لەم کاتەدا کە فەرمانبەردارییـان بکردایـە لـــە لای خۆمانەوە بە میهرەبانی خۆم ئەجرێکی گەورەم پێ ئەدان ٠

﴿ ولَهَدَيْناهُمْ صِراطاً مُسْتَقِيماً ﴾ : (٦٨)

وە هیدایەتم ئەدانو دامئەمەزراندن لەسەر رێگەی راست کە دینی ئیسلامە بە راستیو ساغی ٠

فەرموودەی خودا (ومن يطع الله والرسول ... الاية)

ریوایەتکراوە لە عائیشەوە (خ) فەرموویەتی : پیاوێ هات بۆ خزمەتی حەزرەت (د) عەرزیکرد : یا رەسوولەڵلا بە راستی تۆ لە لای من خۆشەویستری لە نەفسی خۆم و تۆ خۆشەویستتری لە ئەهل و ئەولادم و من جارجار لە ماڵی خۆما ئەبم کە بیری تۆ ئەکەمەوە ئارام و سەبرم لێ ئەبڕێ هەتا دێم بۆ لاتو ئەڕوانم بۆت ، وە کاتێ بیرئەکەمەوە لە مردنی خۆم و مردنی تۆ ئەزانم تۆ وای لە بەهەشتاو جێگەو ماوات وا لەگەڵ ماوای پێغەمەرەکاناو من ـ ئەگەر خودا بەهەشتم پێ بدا ـ جێگەی من دووەم لە جێگەی تۆو چاوم پێت ناکەوێ ، وە حەزرەت جوابی نەدایەوە هەتا جوبرەئیل نازڵبوو بەو ئایەتەوە ٠

﴿ ومَنْ يُطِعِ اللهَ والرَّسُولَ فَاُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ والصِّدِّيقِينَ والشُّهَداءِ والصَّالِحِينَ ﴾ :

واتە هەرکەس فەرمانی خودا بەجێ بێنێ و موعامەلە بکا بە ئەمرو نەهی ئەو وە مرد ئەوە لە بەهەشتا وا لەگەڵ ئەو کەسانەدا کە خودا نیعمەتی پێداون لە پێغەمەرانو لەو کەسانە کە ئەوەندە دڵیان پاکە لە تۆزی عەلاقەی خراپ ، بە تەواوی باوەڕیان کردووە بە پێغەمەرەکانو لەگەڵ کوژراوانی مەیدانی حەربا ، وە لەگەڵ ئەوانە کە بۆ خودا سوڵحاونو بەقەی ئیمکان لە خەت لایان نەداوە ٠

﴿ وحَسُنَ أولَئِك رَفِيقاً ﴾ : (٦٩)

وه زۆر جوانن ئەم نەوعە رەفیقە لە خوصووصی رەفاقەتەوە .

وه له بوخاری شەریفدا ریوایەتئەکا له عائیشەوە (خ) ئەڵێت : بیستم پێغەمبەر (د) ئەیفەرموو : (ما من نبي يمرض الا خير بين الدنيا والاخرة) . وه لەو نەخۆشینەدا کە وەفاتی کرد وەزعی وای بەسەرا هات کە دەنگی قورسو زبر بوو گوێم لێبوو ئەیفەرموو : (مع الذين انعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين) کە ئەمەی خوێندەوە من زانیم بەوە کە موختار کراوە لە بەینی ژیانو مردندا .

﴿ ذَلِكَ الفَضْلُ مِنَ اللهِ وكَفَى بِاللهِ عَلِيماً ﴾ : (٧٠)

واتە : ئەو ئەجرەو ئەو زیادە هیدایەتە هەر لە لایەنی خوداوەیەو بەسە خودا لە جیهەتی عیلمو زانستەوە بەوە کە فلان کەس چەندێ کردەوەی هەیەو چەندێ جەزای هەیە .

﴿ يا أيُّها الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ئیستیعدادو ئامادەیی خۆتان وەربگرن لە بەرابەری ئەو دوژمنانەدا کە وان لە مەڵاسدا بۆتانو بۆ هەل ئەگەڕێن . ئادەمیزادی هۆشیار نابێ هۆی بەختیاری خۆی فەرامۆش بکاو لە پەلاماری دوژمن ئەمین بێ .

﴿ فَانْفِرُوا ثُباتٍ أوِ انْفِرُوا جَمِيعاً ﴾ : (٧١)

دەی‌دەرچن بۆ جیهادو جەنگ لەگەڵ کافرەکانا کۆمەڵو تیپ تیپ یاخود دەربچن هەمووتان بـــە جارێ لەسەر ئەمری فەرماندار • واتە ئەگەر فەرمانی دا بەوە کە تیپێ دەربچـــێ با تیپێ دەربچێ وە ئەگەر فەرمانی دا هەموو کەسێ دەربچـــێ لەبەر ئەوە کە دوژمن زۆر بوون وە یا هاتبوون بۆ ناو ولاتـی ئیسلام ئێوەیش هەموتان دەربچن •

﴿ وإنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ﴾ :

وە بە راستی لە ئێوەیە کەسانێ کە تەمەڵی ئەکـــەن لـە دەرچوون بۆ جیهاد وەکو منافقەکان وە نارۆن بۆ جەنگ •

﴿ فَإِنْ أَصابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قال : قَدْ أَنْعَمَ اللهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيداً ﴾ : (٧٢)

جا ئەگەر مەینەتیو وەیشومەیەکتان تووش ببێو لێتـان شەهید بکرێ ئەڵێ : ماشەڵلا خودا نیعمەتی رژاند بەسەرمـــا لەبەر ئەوە حازر نەبووم لەگەڵیانا ئەنا تووش ئەبووم •

﴿ ولَئِنْ أَصابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ ! يا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عظيماً ﴾ : (٧٣)

وە بە راستی ئەگەر فەزڵو کەرەمێکتان پێ بگا لـــە لای خوداوە واتە غەنیمەتێ وەربگرنو دەسکەوتێکتان بۆ هەڵکەوێ ئەوە لەم کاتەدا بە شێوەی پیاوێکی بێگانە بـە داخەوە هەناسە هەڵئەکێشنو ئەڵێن : کاشکی لەگەڵیانا بوومایێ هەتا منیـــش بگەییشتمایێ بە بەشێکی گەورەو ئەو قسە وا لـــە دەمیـــان

دەرئەچێ (كأنه) لە بەینی ئەوانو ئێوەدا مەحەبەت نەبووەو یەکتان نەناسیوەو بێ عەلاقەن لەیەك ٠

﴿ فَلْيُقاتِلْ في سَبيلِ اللهِ الَّذينَ يَشْرونَ الحَياةَ الدُّنْيا بِالآخِرةِ ﴾ :

با جیهاد بکەن لە رێگەی خودادا ئەو کەسانە کە ژیانی دنیای خۆیان ئەفرۆشن بە ژیانی نەبڕاوەی قیامەت ٠

﴿ ومَنْ يُقاتِلْ في سَبيلِ اللهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتيهِ أَجْراً عَظيماً ﴾ : (٧٤)

وە هەرکەسێ جەنگێ بکا لەگەڵ کافرانا لەبەر بەرزەوەکردنی دینی خوداو لەو شەڕەدا بکوژرێ لە لایەنی کافرەکانەوە ، یاخود ئەم غالب ببێو زاڵ بێ بەسەر ئەوانا بەکوشتنیان یا بە بریندارکردنیان یا بەوە کە چەکو سیلاحی ئەوان وەربگرێ ٠٠٠ ئەوە لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەجری گەورەی پێ ئەدەین ٠

﴿ ومَا لَكُمْ لا تُقاتِلُونَ في سَبيلِ اللهِ والمُسْتَضْعَفينَ مِنَ الرِّجالِ والنِّساءِ والْوِلْدانِ ؟ ﴾ :

ئەوە چیتان دەس ئەکەوێ لە حاڵێکدا جەنگ نەکەن لە رێگەی خوداداو لە رێگەی رزگارکردنی زەعیفانو زەعیفکراوان لە پیاوو ژنو منداڵانی گیرخواردووی شاری مەکە کە بە هەموو جۆرێ لە بەر دەستیانا کەوتوونو مەنعی دینو ژینو ئاساییش ئەکەن لێیان ؟

﴿ الَّذِينَ يَقُولُونَ : رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا ! ﴾ :

ئەو پیاوانو ژنانە کە ئەپارێنەوە لە خوداو ئەڵێن : ئەی پەروەردگاری ئێمە دەرمان بکە لەم دێیەو لەم کۆمەڵگایە کە خۆی خۆش و سالمە بەلاّم دەسڕۆییشتووەکانی ستەمگارو زاڵمن !

﴿ واجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيّاً واجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيراً ﴾ : (٧٥)

وە بۆمان ساز بکە لە لایەنی خۆتەوە سەرکارێکی وا کە ئیشو کارمان رێك‌بخا • وە بۆمان رێك بخە لە لایەنی خۆتەوە یارمەتیدەرێ کە دەرمان بکا لە ستەمو زۆری ئەو زۆردارانە •

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ ﴾ :

ئەوەیش بزانن فەرق زۆرە لە بەینی ئەم دوو سوپادا کە جەنگئەکەن لەگەڵ یەکداو خۆیان ئەدەن بەکوشت ؛ فەرقەکە ئەمەیە : ئەوانە کە ئیمانیان هەیە بە دینی ئیسلام جەنگ ئەکەن لە رێگەی دینی خوداو بەرزکردنەوەی کەلیمەی حەقدا ، وە ئەمانە پایەی سەربەرزی جیهانو سەرفەرازیو رزگاری پاشەڕۆژیان دەستئەکەوێ •

﴿ والَّذِينَ كَفَرُوا يُقاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطّاغُوتِ ﴾

وە ئەو کەسانە کە کافرنو ئیمانیان نیە شەڕ ئەکەن لە رێگەی شەیتاناو لەبەر هەوای هەواپەرستانا کە لەبەر توغیانو لادان لە رێگەی راست گومڕا بوون •

﴿ فَقاتِلُوا أَوْلِياءَ الشَّيْطانِ ﴾ :

جا ئەمانە دۆستانی شەیتانن • وە شەڕ بکەن لەگـــەڵ دۆستانی شەیتانا •

﴿ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً ﴾ : (٧٦)

بە راستی فڕوفێڵی شەیتان بێهێزەو فڕوفێڵی پەیڕەوەکانی لە فێڵی ئەو زایفترە •

فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین قیل لهم ••• الایة) :

نەسائیو حاکم ریوایەتیانکردووە لە ئیبـنو عەباســـەوە (خ) کە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوفو گەلێ لە رەفیقەکانی کاتێ لە مەکەی موکەڕەمەدا بوون لە ئەوەڵی ئیسلامەوە گەلـێ لـــە بەردەستی موشریکەکانا کز بووبوون ، جا رۆییشتن بۆ خزمەتـی حەزرەت (د) عەرزیانکرد : ئێمە لەو چەرخەدا کە کافر بووین زۆر خاوەن پایەو مایەو دەستەڵات بووینو لە پاش ئیسلامبوون کزو داماو کەوتین ئیزنمان بدە با جیهاد بکەین لەگەڵ کافرەکانا • حەزرەت (د) فەرمووی : من ئەمرم پێکراوە بە عەفو وە ئەمرم پێ نەدراوە شەڕ بکەم، سەبر بکەن • جا لە پاش ئەوە کە کۆچیان کرد بۆ مەدینەی مونەوەرەو مەجالی جیهادکردنو جەنگ کرایەوە ئەوانە خۆیان گرتەوە لە جەنگو جیهادو لەگەڵ ئەوەدا کە ئەمر کرا بە جەنگ خۆیان ئامادە نەدەکرد • جا خودا فەرمووی :

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ : كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ ﴾

ئایا تەماشای ئەو کەسانە ناکەی کە لە شاری مەکەدا وتـــرا

پێیان له لایەنی حەزرەتەوە : ئیستە دەست بگێڕنەوە لە جیهاد ٠

﴿ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ﴾ :

وە ئیستە بەس نوێژ بکەنو زەکات بدەن ٠

﴿ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ :

کەچی کاتێ جەنگ‌و جیهاد فەرز کرا لە سەریان کوتوپڕ حاڵیان وای لێهات کۆمەڵێ لەوان ئەترسان لە موقابەلەی دوژمنەکان لە جەنگا وەکو لەخودا بترسن یاخود بە ترسانی زیاتر لەوە ؛ چونکە فیعلەن لە مەیدانی جیهادا لێیان ئەکوژرا ٠

﴿ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ؟ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ ! ﴾ :

ئەیانوت : پەروەردگار بۆچی لەم کاتەدا جەنگ‌کردنت فەرزکردووە لەسەرمان ؟ ئەوە بۆچی دوات نەخست بۆ ماوەیەکی نزیك !

﴿ قُلْ : مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ، وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى ﴾ :

ئەی پێغەمبەری خۆشەویست تۆ پێیان بڵێ : خۆشی وەرگرتن لە رابواردنی دنیا زۆر کەمە ، بەڵام خۆشی وەرگرتن لە قیامەتا زۆر بەسوودترو خۆشترو پایەدارترەو ئەمانەیش بۆ ئەو کەسە ئەبن کە لە خودا بترسێ ٠

﴿ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴾ : (٧٧)

وە ئێوە ستەمتان لێناکرێ‌و حەقتان نافەوتێ بە قەی

دشتەیێ وا لە ناو قلێشی ناوکە خورمادا ٠

﴿ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ﴾ :

وا دیارە لەبەر ئەوە حەز بە جەنگ ناکەن بۆ رزگار بوون لە مردن بەڵام ئەم گومانە بێ بایەخە ؛ چونکی مردن بە ئاکامەو ئاکام لە لای خودادا دیاری کراوە ، کەوابێ لە هەر شوێنێکدا بن لە کاتی خۆیا مردنتان پێ ئەگا هەرچەن لە بورجی دەربەستەی بەرزا بن ٠

﴿ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا : هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ ، وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا : هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ! ﴾ :

وە ئەم کۆمەڵە منافقانە کە وان لە ناو موسوڵمانەکانەو زاڵ ئەبن بەسەر فیکری بازێ موسوڵمانی بێهێزا کاتێ بەشو بارەیەکی باشیان پێبگا لە : دارایی ، لە تەندروستی ، لە منداڵی نێرینە ، لە خۆشگوزەرانی ٠٠٠ ئەڵێن : ئەمە لە لایەنی خوداوە هاتووە ، وە ئەگەر جارێ رووداوێکی ناباریان پێبگا وەکو ناساغی و نەدارایی و تەنگگوزەرانی ٠٠٠ ئەڵێن : ئەمە لەبەر تۆیە ئەی پێغەمبەر ! واتە بە هۆی هاتنی محەمەدەوە بۆ مەدینە ئەم شارە گۆڕاوەو بەشو بارەی ئەوساکەی نەماوەو ئادەمیزادی بەیەکا شڵەژاوە ٠

﴿ قُلْ : كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ ﴾ :

ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ پێیان بفەرموو : هەموو ئەمانە لە خۆشی و ناخۆشی و لە تەنگی و لە گوشادی ... هەمووی هەر لە لایەنی خوداوەیە ؛ چونکی هەر خودایە هەر شتێ ئارەزووی بێ دروستی ئەکاو کەس رایەی ناکەوێ هیچ دروست بکا . ئەمە لە لایەکەوە لە لایەکی تریشەوە لە رۆژێکەوە خودا ئادەمیزادی ناردووەتە سەر زەوی خودا پێغەمەرانی ناردووە بۆ تەبێ و تەربیەی باقی ئادەمیزادو ئەم یاسا پیرۆزی و هۆی بەختیاریە بۆ ئادەمیزاد نەك هۆی ئازارو کەم ژیواریە بۆیان .

﴿ فَما لِهؤُلاءِ القَوْمِ لا یَکادُونَ یَفْقَهُونَ حَدِیثاً ؟ ﴾ : (٧٨)

ئەوە چ دەردێ رووی داوە بۆ ئەو کۆمەڵە کەوا نزیك نیە تێ بگەن لە گوفتارێکی خاوەنمەغزو بەراوردی بکەن لە ئینسانو باقی گیانلەبەرەکان هەتا حاڵی ببن کە کەس شتی پێناکرێ خودا نەبێ ؟

﴿ ما أَصابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ ﴾ :

ئەگەر ئەتەوێ لە حەقیقەت حاڵی ببی ئەی پێغەمەری من بزانە ئەوەی کە بە تۆ ئەگا لە نیعمەتو کەرەمو بەخشیش هەمووی هەر لە فەزڵی خوداوەیەو بە قەتعی لە موقابیلی کردەوەی چاکەی تۆوە نیە ؛ چونکی هەرچی تۆ ئەیکەی ناگا بە میزانی نیعمەتی وجوودو عەقڵو صیحەت کە پێتدراوە .

﴿ وَما أَصابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ﴾ :

وه ئەوەیش کە پێت بگا لە بەڵاو ئازاری دڵو کاری نابار هەمووی لە نەفسی خۆتەوەیە ؛ چونکی نەفسی ئینسان سەبەبە لە بۆ گیرۆدەبوونی ئینسان بە گوناهباریو گوناهیش سەبەبە لەبۆ ئەوە کە خودا بەڵاو دەردو مەینەت نازڵ بکا ٠

جا لەسەر ئەم تەفسیرە کە (حسنه) بە مانا غەنیمەو نیعمەت بێ وە (سیئه) بە مانا بەڵاو مەینەت بێو نیسبەت بدرێ لە موخاتەبەکە ئەبێ تەئویل بکرێ بە یەکێ لە دوو تەئویل ؛ یەکەم ئەمە : کە ئەم خیتابە سوورەتەکەی لەگەڵ حەزرەتایە (د) و حەقیقەتەکەی روو ئەکاتە ئوممەتو مانای وایە (فمن نفس امتك) وەکو ئایەتی (یا ایها النبي اذا طلقتم النساء) یانی (اذا طلق امتك النساء) ٠

دووەم : ئەمەیە کە بە یاسای مەشهوور کە فەرموویانە : (حسنات الابرار سیئات المقربین) هەرچەن پێغەمبەران مەعسووم و بێ تاوانن بەڵام قابیلە بازێ کاری وا بکەن کە نیسبەت بە مەقامو شانی ئەوان وەکو تاوان وابێو بێ بە ئەساس بۆ واریدبوونی بازێ بەڵاو مەینەت (من جوملە) ئەڵێن : لە واقیعەی (احد) ا ئەگەر حەزرەت (د) موبالاتی نەکردایە بە بیرو تەدبیری جوانەکانو لەسەر تەدبیرەکەی خۆیو بازێ لە گەورەکان بمایێ تووشی ئەو کوشتارو ئازارە نەدەبوون (مع انه) ئەو رووداوەیش

پڕ بوو لە حیکمەت بۆ پاشەڕۆژیان • وە لەسەر تەقدیری ئەوە کە (حسنە) بە مانا تاعەت بێ و (سیئە) بە مانا گوناهو مەعسیەت بێ ئەوە هیچ ئیشکالێ لە ئایەتەکەدا نابێ ؛ چونکی مەعناکەی ئەمەیە هەر تاعەتێ تۆ بیکەی لە لایەنی خوداوەیەو بە تەوفیقی ئەوە وە هەر تاوانێ بکەی ئەوە لە نەفسی خۆتەوەیە بەڵام کەلامەکە بە قاعیدەی نەحوی کە (موصول) وا لە تەقدیری (شرط) ا ئەبێ بە کەلامێکی تەعلیقی . واتە ئەگەر ئەو تاوانە بکەی ئەوە لە نەفسی خۆتی بزانە ، بەڵام ئەو تاوانەکەی نەکردووەو نایکا •

بێدار بنەوە ! کە موناقات نیە لە بەینی ئەم ئایەتەو ئایەتی پێشوودا خودا فەرمووی : (قل کل من عند الله) ، چونکی ئایەتی پێشوو لەسەر ئیعتیباری خەلقو ئیجادە ، وە دیارە هەموو چاکەو خراپەیێ خودا دروستی ئەکا ، وە ئەم ئایەتە لەسەر ئیعتیباری عەلاقەو بوون بە سەبەبە دیارە ئینسان هەر گوناهێ بکا سەبەبەکەی وا لە خۆیاو ئارەزووی نەفسی خۆی ئەبێ بە ئەساسی ئەوە •

﴿ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً ﴾ :

وە ئێمە تۆمان رەوانەکردووە بە پەیغامبەر بۆ لای هەموو کەسێ بەڕاستی •

﴿ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيداً ﴾ : (٧٩)

وە بەسە خودای تەعالا بۆ شاهیدی لەسەر ئەم مەبەستە کە ریسالەتی تۆیە بۆ سەر هەموو ئینسان •

﴿ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ ﴾ :

هەرکەسێ ئیتاعەی پێغەمەر ئەکا (د) ئەوە بە راستی ئیتاعەی خودای کردووە ؛ چونکی ئەمری ئەو ئەمری خودایەو نەهی ئەو نەهی خودایە ٠

﴿ ومَنْ تَولَّى فَما أَرْسَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظاً ﴾: (٨٠)

وە هەرکەسێ پشت هەڵبکاو ئیتاعەی پێغەمەر نەکا تۆ حەقت نەبێ بەسەریەوە تۆ هەر حەقی تەبلیغت هەیە ئیتر تۆمان نەناردووە بە نیگاهبان لەسەریان ٠

﴿ ويَقُولُونَ : طاعَةٌ ﴾ :

منافقەکان لە حوزووری تۆدا لە کاتی دەرکردنی فەرمان لەسەر جیهاد ئەڵێن : واجبی ئێمە هەر ئیتاعەو ملکەچییەو چی ئەفەرمووی ئامادەین بۆ بەجێهێنانی ٠

﴿ فَإِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذي تَقُولُ ﴾ :

وە لە کاتێکدا دەرئەچن لە لای تۆ تاقمێ لەوان قسەیەک ڕێک ئەخا غەیری ئەوە کە تۆ فەرمووت ٠ واتە وا نیشان ئەدا بە هاوڕێکانی کە ئەو ڕوایژە تۆ لەسەری دامەزرای باش نیەو لە بیری وادا ئیتاعەی ناکەین ٠

﴿ واللهُ يَكْتُبُ ما يُبَيِّتُونَ ﴾ :

وە خودای تەعالا لە دەفتەری ئەعمالیانا ئەنووسێ ئەوەی

که له ناوی خۆیانا رێکی ئەخەن بۆ ئەوە که له رۆژی قیامەتـــا موحاسەبەیان بکا لەسەری ٠

﴿ فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ ﴾ :

دی تۆ لادە لێیان‌و ئیعرازیان لێ بنێ‌و ناویان مەبـــــەو بەرەوڕوویان مەخەرەوەو له کاروباری خۆتا پاڵ بدە بە یارمەتی خوداوە ٠

﴿ وكَفَى بِاللهِ وكِيلاً ﴾ : (٨١)

وە بەسە بۆ تۆ خودای تەعالا له خوسووسی پاڵپێوەدانەوە ٠

﴿ أَفَلَا يَتَدَبَّرون القرآن ؟ ﴾ :

ئایا ئەم کۆمەڵە منافقانە تەفەککور ناکەنەوە له قورئانا ؟ کە ئەم قورئانە کەلامی خودایەو ئەخبارەکانی هەموو راســتن‌و سیاق‌و ئوسلووبی له کەلامی ئادەمی ناچێ‌و له پایەی بەلاغەتـا له تاقەتی خەڵکدا نەماوەو مادام ئەمە کەلامی خودایە ئەبێ ئەو کەسەیش ئەم کەلامەی بۆ هاتووە پێغەمەری خودا بێ ، وە واجبە ئینسانی هۆشیار ئیمانی پێبێنێ‌و باوەڕی پێبکاو ساغ ببێتەوە لەگەڵیا ئیتر لەوە زیاتر منافقی‌و دووڕوویی نەکا ؟

﴿ ولَوْ كان مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيــهِ اخْتِلافاً كَثِيراً ﴾ : (٨٢)

وە پێویستە تۆزێ تەماشای ئەوەیان بکردایە کە ئەگــەر ئەو کەلامە لەلای غەیری خوداوە بوایێ‌و له کەلامی فریشتەیێ

یاپەریێ یا نادەمیزادێ بوایێ جیاوازیو گۆڕانی زۆریـــان تێدا دەس ئەکەوت ؛ چونکی غەیری خودا کەس غەیب نازانێو بەم بۆنەوە لە ئەخبارەکانیا درۆ پەیدا ئەبوو . وە غەیری خودا کەس ناتوانێ تەتبیقی بەلاغە بکات ، کەوابو بازێکی بەلیـغو بازێکی غەیرە بەلیغ ئەبوو • ئیستە کە ئەم قورئانە وا نیە ئەوە مەعنای وایە کەلامی خودایەو پێویستە باوەڕ بـــە خـــۆیو خاوەنەکەی بکرێ •

فەرموودەی خودا (واذا جاءهم امر من الامن او الخـــوف ••• الاية)

موسلیم ریوایەتی کردووە لە عومەری کوڕی خەتابەوە (خ) ئەڵێ : کاتێ کە حەزرەت (د) کەناری گرت لە ژنەکانی لەبـــەر دڵنازاریەك کە هات بەسەریا •• رۆییشتمە مزگەوتەوە کـــە تەماشام کرد حاڵی بووم کە بازێ کەس بەردە وردەیـــان بـــە دەستەوەیەو ژمارەی ئەکەنو ئەڵێن : حـــەزرەت ژنەکانـــی تەڵاقداوە ، منیش ئارامم نەگرتو زوو رۆیشتم دام لە دەرگاو ئیجازەم وەرگرت بۆ چوونەماڵو ئیزنم بـــۆ هاتو رۆییشتمو عەرزم کرد : ئایا ژنەکانت تەڵاق داوە ؟ فەرمووی : نەخەیر • منیش وتم (الله اکبر) و راوەستام لە دەرگای مزگەوتاو بـــە دەنگی بەرز بانگم کرد : حەزرەت ژنەکانی تەڵاق نەداوە جـــا ئەم ئایەتە نازڵ بوو وە درەکەوت من ئیستینباتی ئەو ئەمـــرەم

کرد ئەگەر بڵێین حەزرەت ژنەکانی تەڵاق داوە بە هـــــۆی بڵاوەبوونی ئەو قسەوە دەنگۆ باسێ پەیدا ئەبێ و قازانجـی موسوڵمانان وا لەوەدا ئەو قسە کپببێتەوە جا خودا فەرمووی :

﴿ وإذا جاءَهُمْ أمْرٌ مِنَ الأمْنِ أوِ الخَوْفِ أذاعُوا بِهِ ﴾ :

کاتێ باسێکیان پێ بگا لەو باسانە کە هۆی ئەمنو ئاساییش یا بیمو ترس بێ گورج بڵاوی ئەکەنەوە بە ناو خەڵکاو نازانن کەڵێ کات ئەو بڵاوکردنەوە زیانی تێدایە بۆ موسوڵمانان .

﴿ ولَوْ رَدُّوهُ إلَى الرَّسُولِ وإلَى أولِي الأمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ﴾ :

وە ئەگەر ئەم خەبەرانەیان نەدایەو حەوالەی بـــێرو رای پێغەمبەریان بکردایە ــ سەلامی خودای لێبێ ــ و حەوالەیـــان بکردایە بە بیروڕای پیاوە خاوەن کارەکانیان ئەوە بە راستی کە پێغەمبەر (د) وە ئەو خاوەن ئەمرانە کە ئەهلی ئیستینبـــاطو ئیستیخراجی سوودو قازانجی موسوڵمانانن ئەیانزانی ئایا ئەو باسانە بکرێن یا نە ، وە کاتێ بڵاویانبکەنەوە بە چی شێوەیـێ بڵاویان بکەنەوە .

﴿ ولَوْلا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكُمْ ورَحْمَتُهُ لاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطانَ إلاَّ قَلِيلاً ﴾ : (٨٣)

وە ئەگەر فەزڵو کەرەمو میهرەبانی خوداتان لەســـــەر نەبوایەو نەپارازتنایێ لە بازێ کاری نابار ئەکەوتنـــە دووی شەیتان مەگەر کەمێ لە ئێوە .

﴿ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ﴾:

دەی جیهادو جەنگ بکە لە ڕێگەی بەرزکردنەوەی دینـــی خوادا و داوای تێکۆشین ناکرێ لە تۆ ئیللا نەفسی خۆت ٠

﴿ وحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

وە تەرغیبو هانە هانەی موسوڵمانەکان بدە لە ســـــەر جیهاد ٠

﴿ عَسَى اللهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ :

ڕجا هەیە کە خودای تەعالا مەنعی زیانی کافرەکانتان بکـــا ٠

﴿ واللهُ أَشَدُّ بَأْساً وأَشَدُّ تَنْكِيلاً ﴾ : (٨٤)

خودای تەعالا زۆر بەهێزترە لەوان لە هۆی زیانگەیاندن بە دوژمنو بە هێزترە لەوان لە هۆی عەزابدانی کەسێ کـــــە خواستی لەسەر عەزابدانی هەبێ ٠

﴿ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ﴾ :

ئەی موسوڵمانەکان ئێوە لەناو خۆتانا ئینسانێکی دڵسۆزو غەمخۆرو بارەو ڕێکخستنی یەکیەتیو کۆمەڵایەتی بن٠و فریای یەکتر بکەون بە دارایی٠و بە دەم ٠ هەرکەسێ تکایێ بکا بـــۆ کەسێك کە داماو بێ بەم مەرجە تکاکەی جوان بێو موخالیفی یاسای ئیسلام نەبێ ئەوە بەشێکـــی خێری گەورەی لـــەو تکاوە دەس ئەکەوێ ٠

﴿ ومَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً ﴾ :

وه هەرکەسێ تکایەکی نابارو ناهەموار بکاو مەبەستی زیانگەیاندن بێ بە کەسێ کە موستەحەق نەبێ ئەوە ٠

﴿ يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْها ﴾ :

بەشێ لە بارەبەری ئەو تکا نابارە ئەکەوێتە سەری ٠ واتە هەرکەسێ بە دەمو زمانو بە نامەو خامەو راسپێری ببێ بە هۆی زیاندان لە کەسێ کە موستەحەقی نەبێ بە شەرع ئەوە بەشێ لە تاوانی ئەو کارە نابارە ئەکەوێتە سەرشانی ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتاً ﴾ : (٨٥)

وە خودای تەعالا قادرەو تەوانایە لەسەر هەموو کارێ ٠ جا ئاگاتان لە خۆتان بێ ٠

﴿ وإذا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها ﴾ :

هەرکاتێ سەلامتان لێکرا ئێوەیش وەلامی ئەو سەلامەی بدەنەوە بە جوانترو شیرینتر لەوە یاخود وەکو ئەو ٠

ریوایەتکراوە : پیاوێ هات بۆ لای حەزرەت ، وتی : (السلام علیکم) حەزرەتیش فەرمووی : (وعلیك السلام ورحمة الله) ٠ وە پیاوێ تر هات وتی : (السلام علیکم ورحمة الله) حەزرەتیش فەرمووی : (وعلیك السلام ورحمة الله وبرکاته) ٠ وە پیاوێ تر هات وتی : (السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته) وە حەزرەت فەرمووی : (وعلیك) ، کابرا وتی :

جوابەکەی منت بە ناقیص دایەوە ! فەرمووی : تۆ هیچ زیادەت بۆ من نەهێشتەوە ، بۆیە منیش ئیکتیفام کرد بە وێنەی سەلامەکەی تۆ ۰

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيباً ﴾ : (٨٦)

خودای تەعالا بە راستی حەسیبو نیگابانە لەسەر هەموو شتێو حسابتان لەگەڵ ئەکا لەسەر جوابی سەلام لە کاتێکا تەرکی بکەن ۰

بزانن ! جومهووری ئیمامانی ئیسلام لەسەر ئەوەن کە ئیبتیدای سەلامکردن سوننەتە ، جا بە سوننەتی عەین بۆ تاقەکەس و بە سوننەتی کیفایە بۆ کۆمەڵو جوابەکەی فەرزە بە فەرزی عەین بۆ تاقەکەس و بە فەرزی کیفایە بۆ کۆمەڵ ۰ واتە ئەگەر یەکێ لەو کۆمەڵە جوابی سەلامەکە بداتەوە بەسە ۰ وە بە فەرموودەی حەزرەت (د) ثابت بووە کە سوننەتە ئینسانی سوار سەلام بکا لە پیادەو راوەستاو لەسەر دانیشتوو وە کۆمەڵی کەم لەسەر کۆمەڵی زۆر لە کاتێکا بگەن بە یەك ۰ بەڵام ئەگەر کەسێ هات بۆ لایان ئەوە موطلەقا ئەو سەلام ئەکا ۰ وە سەلام لەسەر مردوانیش وەکو سەلامە لەسەر زیندووان ۰ عائیشە (خ) ئەفەرمویێت عەرزی حەزرەتم کرد : (کیف اقول اذا دخلت المقابر؟ قال : قولي : السلام علیکم أهل الدیار من المؤمنین) ۰

ئەگەر کەسێ بە نامە یا بە پەیاما سەلامی نارد بۆ کەسێ واجبە بە دەم جوابی بداتەوە ۰ ئەگەر دوو کەس بگەن بە یەکو هەردوو سەلام بکەن واجبە لەسەر هەردوویان

جوابی موقابیل بەنەوە • وە سەلامی ژن لە ژن وەکو سەلامی پیاوە لە پیاو بەڵام سەلامی پیاو لە ژنو ژن لە پیاو بەبێ مەحرەمییەت لە ناویانا جوابی واجب نیە ، بەڵکو ئەگەر ژنەکە جوان بێ حەرامە سەلامو جوابەکەیشی • بەڵێ بۆ پیرەژنی دوور لە گومان قەی ناکا •

دروست نیە سەلام لە ئەهلی (ذمة) ، بەڵێ مەرحەبایی و بەخێرهاتنی دروستە ئەگەر ئەوان سەلامیان کرد جوابەکەیان (علیك) یا (علیکم) بە بێ واو ئەبێ • هەروا دروست نیە سەلام لە ئەهلی فیسقو ئینسانی خاوەن بیدعەت ئیللا لەبەر عوزرێ وە یا بیمی ئاشووبێ ئەو جارە دروستە بەڵکو گەڵێ جار واجبە •

وە سوننەتە لە کاتی جیابوونەوە لە رەفیقان سەلام بکا لێیان وەکو لە کاتی گەییشتنیا بەو رەفیقانە ، وە جوابی ئەم سەلامەیش واجبە • وە لە وەختی نوێژو دەسنوێژو قورئانخوێندناو قەزای حاجەتاو نانخواردنا نە سەلام سوننەتەو نە جوابەکەی واجبە •

﴿ اللهُ لا إِلَهَ إِلا هُوَ ﴾ :

ئەو زاتەی کە ناوی خۆی ناوە بە (الله)و کردوویەتی بە ناوی جامیع بۆ هەموو کەمالێو مانیع لە هەموو نوقصانێ •• هیچ کەس نیە کەوا عیبادەتو بەندەگی بۆ بکرێ بە حەقانیەت ئەو نەبێ •

﴿ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ القِيامَةِ ﴾ :

جا ئەو زاتە کە ئەوەندە گەورەیە هـــەر ئـــەو شیاوی عیبادەت‌بۆکردنە سوێند ئەخوا ئەڵێ : بە بێ گومان هەمووتـان گردئەکاتەوە لە رۆژی قیامەتا . واتە زیندووتان ئەکاتـــەوەو هەمووتان گرد ئەکاتەوە لە یەك شوێنەوارا لەو رۆژەدا کـــــە رۆژی بازرەسی کردەوەو بیرو باوەڕە .

﴿ لا رَيْبَ فِيهِ ﴾ :

ئەوەندە ئەم مەبەستە راستە بۆ ئەوە ناشێ هیچ کەســـێ گومانی ببێ تیایا .

﴿ ومَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللهِ حَدِيثاً ؟ ﴾ : (٨٧)

جا ئەوە کێیە کە راستتر بێ لە خودای تەعالا لە هـــــۆی فەرموودەوە ؟

فەرموودەی خودا (فما لكم في المنافقين ...)

ئیمامان موسلیمو بوخاری ریوایەتیان کردووە لە زەیـــدی کوڕی ثابیت ئەڵێ : کە حـەزرەت (د) رۆییشت بـۆ (أحـــد) کۆمەڵێ لەوانە کە لە خزمەتیا رۆییشتن بۆ ئەوێ گەڕانەوە بۆ مەدینە ئەمانە کە گەڕانەوە ئەصحابەکانی حەزرەت بوون بە دوو بەشەوە ؛ بەشێکیان وتیان : ئەوانە گەڕانەوە ئەیانکوژیـــــنو بەشێکیشیان وتیان : نایانکوژین . جا خودای تەعالا ئەم ئایەتەی نازڵکردو فەرمووی :

﴿ فَمالَكُمْ في المُنافِقِينَ فِئَتَيْنِ ؟ ﴾ :

چیتان دەست نەکەوێ کە لە حاڵی ئەم منافقانا بوون بە دوو تاقم ؛ تاقمێکتان ئەڵێن : ئەوانە موسوڵمانن‌و نایانکوژین‌و تاقمێکتان ئەڵێن : ئەوانە کافرن‌و ئەیانکوژین ؟ بۆچی هەموو بە جارێ بە ئیتتیفاق ناڵێن ئەوانە کافرن ؟

﴿ واللهُ اَرْکَسَهُمْ بِما کَسَبُوا ﴾ :

وەلحاڵ ئەو کۆمەڵە خودای تەعالا گەڕاندوونیەتەوە بۆ ئاگری دۆزەخ‌و بۆ عەزاب بە هۆی ئەو بیرو باوەڕە ناهەمواوە کە پەیدایان کردووە بۆ خۆیان ٠

﴿ اَتُرِیدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللهُ ؟! ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئەوانە بە باش ئەزانن وە یا بە کافریان نازانن ئایا ئەتانەوێ کە ئێوە بە وبتار هیدایەتی کەسانێ بکەن کە خودای تەعالا گومڕای کردوون بە واسیطەی رۆچوونیان لە فەسادی عەقیدەدا ٠

﴿ ومَنْ یُضْلِلِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِیلاً ﴾ :

(٨٨)

وە هەرکەسێ خودای تەعالا گومڕای بکا ئەوە بە قەطعی تۆ رێگەی هیدایەت‌و عینایەتت بۆ ئەو کەسانە دەست ناکەوێ ٠ وە لە ریوایەتێکدا مەوریدی نوزوولی ئەم ئایەتە کەسانێ بوون کە لە دەشتەوە هاتن بو مەدینەی مونەوەرەو گومانیان وابوو کە موهاجیرن‌و ماوەیێ لەوێ بوون‌و پاش ماوەیەك وەزعی مەدینەیان لەلا باش نەبوو گەڕانەوە بۆ دەشت‌و لە دین وەرگەڕانەوە ٠ وە

ئەم ریوایەتە زۆر نزیکە لە عەقڵەوە بەدەلیلی ئەوە کە خوداى تەعالا لە پاش ئەم ئایەتەوە ئەڤەرموێت ٠

﴿ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ﴾ :

زۆریان پێخۆشە کە ئێوەیش کافر ببن وەکو خۆیان کافرن، یا ئێوەیش لە دین وەرگەڕێن وەکو خۆیان لە دین وەرگەڕانەوە جا هەمووتان وەکو یەکتان لێ بێ لە کوفرا ٠

﴿ فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ :

ئەوانە مەگرن بە دۆستی خۆتان هەتا بە راستی ئەگەڕێنەوە بۆ مەدینەو کۆچ ئەکەن بۆ لای ئێوە لە ڕێگەی خودادا ٠

﴿ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ﴾ :

جا ئەگەر ئەوانە پشتیان هەڵکرد لە ئیمانی راستەقینەو لە کوچکردن بۆ مەدینە ئەوە لە هەر شوێنێکدا بۆتان ڕێکەوت بیانگرنو بیانکوژن لە هەر شوێنێکدا دەسکەوتن ٠

﴿ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴾ :(٨٩)

وە لەمانە دۆستو یارمەتیدەر بۆ خۆتان مەگرنو بە موسوڵمانیان مەزانن ٠

﴿ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ﴾ :

ئیللا ئەوانەیان کە پەیوەندی دراوسێتی یا پەیمانیان هەیە بە قەومێکەوە کە هەیە لە بەینی ئێوەو ئەوانا میثاقو پەیمان وەکو هۆزی (خەزاعە) یا هۆزی (ئەسلەم) چونکی حەزرەت (د) پەیمانی کردبوو لە گەڵیانا لەسەر ئەوە کە یارمەتی حەزرەت نەدەنو یارمەتی کەسیش نەدەن لەسەر زیانی حەزرەت (د)و پەیماندار لەگەڵ ئەو کەسەدا کە پەیمانی لەگەڵدا کرابێ پێویستە ئەمین بێو دەستی بۆ نەبرێ ٠

﴿ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ﴾ :

وە ئیللا ئەو کەسانیش کە هاتن بۆ لاتانو حاڵیان وابوو دڵیان تەنگ بوو لەوە کە جەنگتان لە گەڵدا بکەن یا جەنگ لەگەڵ قەومەکەی خۆیشیانا بکەن هەرچەن دوژمنی ئێوەن جا ٠

﴿ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ﴾

وە ئەو قەومە قەومێکی بەهێزی وا بوون ئەگەر خودا مەیلی ببوایێ زاڵی ئەکردن بەسەرتاناو جەنگیان ئەکرد لەگەڵتانا ٠

﴿ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً ﴾ (٩٠)

جا ئەگەر ئەو قەومە کەناریان گرت لە ئێوەو جەنگیان نەکرد لەگەڵتاناو هەموو ملکەچی خۆیان نیشاندا بە ئێوە ، ئەوە لەم حاڵەدا ئیتر خودای تەعالا رێگەیەکی ناباری بۆیار نەداوە بۆ ئێوە هەتا بڕۆن بەسەریا بۆ زیاندان لەو قەومە ٠

موفتی ئەبو سعوودی عیمادیەیی (خ) لە تەفسیرەکەی خۆیا ئەفەرموێت : ئەم قەومە (بني مدلج) بوون هاتن بۆ مەدینە بۆ خزمەتی حەزرەت (د)و شەڕیان نەکرد لەگەڵیاو قەراریان دا کە وەکو جەنگ ناکەن لەگەڵ حەزرەتا جەنگیش ناکەن لەگەڵ قەومەکەی خۆیاناو حەزرەت (د) بەمە رازی بوو ٠

وە درێژەی ئەم باسە ئەمەیە کە ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە حەسەنی بەصرییەوە کە : سەراقەی کوڕی مالیکی مەدلەجی قسەی بۆ گێڕاونەتەوە ئەڵێ : کاتێ حەزرەت (د) زاڵ بوو بەسەر کافرەکانا لەرووداوی بەدراو رووداوی ئوحود رابوردو گەڵێ عەرەب بە دەوری ئەودا موسوڵمان بوون خەبەرم پێگەییشت کە حەزرەت ئەیەوێ خالیدی کوڕی وەلید رەوانە بکا بۆ سەر بەنی مەدلەج ، منیش کە ئەمەم بیست هاتم بۆ مەدینەی مونەوەرەو وتم بە حەزرەت : هاتووم داوای خێرت لێ ئەکەم ٠ ئەصحابەکان وتیان پێم : بڕەدەنگ بە ٠ حەزرەت فەرمووی : وازی لێ بێنن ٠ جا فەرمووی بە خۆم : چیت ئەوێ ؟ عەرزم کرد : بیستوومە سوپا ئەتێری بۆ سەر قەومەکەمو من ئەمەوێ ڕێبکەوی لەگەڵیاناو وازیان لێ بێنی ٠ جا ئەگەر قەومەکەی خۆت موسوڵمان بوون ئەمانیش موسوڵمان ئەبن ٠ ئەگەرنا بۆچی بەبێ سوود ئەم قەومی منە ببن بە دوژمنی قورەیش ٠ جا حەزرەت (د) دەستی خالیدی گرتو پێی فەرموو : لەگەڵیا بڕۆ چی ئەوێ بەجێی بێنە٠ وە خالید رۆییشت رێکەوت لەگەڵیانا لەسەر ئەوە ئەوان یارمەتی

حەزرەت نەدەنو یارمەتـــی کەسیش نەدەن لەســـەری بـــۆ زیانگەیاندن بە موسوڵمانان ، وە ئەگەر قورەیش موسوڵمـــان بوون ئەوانیش موسوڵمان ببن • جا ئەو ئایەتە هاتەخوارەوە •

﴿ سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ ﴾ :

یانی بەم نزیکانە کۆمەڵەیەکتان دەسئەکەوێت ئەیانـــەوێ ئەمین بن لە ئێوەو ئەمین بن لە قەومی خۆیشیان لە کافرەکان •

﴿ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا ﴾ :

وە ئەمانە هەرکاتێك بانگ بکرێن بۆ فیتنە واتە بۆ جەنگ کردن لە گەڵ موسوڵمانانا ئەخرێنە ناو فیتنەکەوە• واتە زۆر بەدڵ ئەڕۆن بۆ جەنگ‌و لەوەی لە دەستیان بێ قوسوور ناکەن •

﴿ فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ ﴾ :

جا ئەگەر ئەم کافرانە دوور نەکەوتنەوە لە ئازاردانـــی ئێوەو چەکیان فڕەنەداو ئەمنو ئاسایشیان نەویست بۆ ئێـــوەو مەنعی خۆیانیان نەکرد لە زیانگەیاندن بە ئێوە واتە بیلعەکس لەسەر دوژمنایەتی ئێوە مانەوە •

﴿ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ :

بیانگرن‌و بیانکوژن لەهەر شوێنێکدا زاڵبوون بەسەریانا •

﴿ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴾ : (٩١)

ئەم کافرانە قەرارمان داوە بۆ ئێوە کە سەیطەرەتان ببێ لەسەریانو زاڵبن بەسەریاناو غەڵەبەیەکی ئاشکرام بۆیارداوە بۆتان لەسەریان • بەکورتی ئیجازەم پێداون بە هەر جۆری ەومکین ببێ بیانفەوتێنن •

بزانن ! لە مەوریدی نوزوولی ئەم ئایەتەدا گەلێ قسە هەیە؛ قەتادە ئەڵێ : نازڵبووە لە شانی قەومێ لە (تهامە) داوای ئەمانیان کرد لە حەزرەت (د) بۆ ئەوە کە ئەمین بن لە موسوڵمانەکانو لە لای قەومەکەی خۆیشیان بە ئەمینی بمێننەوە• وە موجاهید ئەڵێ : نازڵبووە لە قەومێ لە ئەهلی مەکەی موکەڕڕەمە • وە (سدی) ئەڵێ : نازڵبووە لە نەعیمی کوڕی مەسعوودا کە ئەیویست ئەمین بێ لە موسوڵمانانو لە کافرە موشریکەکانی دەورو بەری خۆیشی • وە حەسەن ئەڵێ : نازڵبووە لە هۆزی ئەسەدو غەطفاندا • هاتن بۆ مەدینە موسوڵمان بوون لە پاشان گەڕانەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیانو کوفری خۆیان دەربڕیوە وەکو جاری جاران •

فەرموودەی خودا : (وما كان لمؤمن ان يقتل مؤمنا)

ئیبنو جەریر ریوایەتیکردووە لە عەکرەمەوە ئەڵێ : حەرثی کوڕی یەزید لە بەنی عامیری کوڕی لوەی لەگەڵ ئەبو جەهلدا عەزابی عەیاشی کوڕی ئەبو رەبیعەیان ئەدا • پاش موددەیەک حەرث موسوڵمان بووو کۆچی کرد بۆ لای حەزرەت (د) بۆ مەدینەی مونەووەرەو لە رێگەدا گەییشت بە عەیاشو عەیاشی

لەسەر ئەو تەعزیبە کە لە لایەنـــی ئەوەوە کـــرابو بێپرسو مەسڵەحەت دایە بەر شیرو کوشتی ! وە گومانی وابوو هەر کافرەو هات خەبەری دا بە حەزرەت جا ئەم ئایەتە نازڵبوو ٠

﴿ ومَا كَانَ لِمُؤْمِـــنٍ أَنْ يَقْتُـــلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً ﴾ :

رەوا نیەو ناجۆرە بۆ موسوڵمان کە موسوڵمان بکوژێ مەگەر بە هەڵە ٠

﴿ ومَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَـــةٍ مُؤْمِنَةٍ ودِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا ﴾:

وە هەر موسوڵمانێ موسوڵمانێکی تر بەهەڵە بکوژێ ئـەوە فەرزە لەسەری کە بەندەیەکی موسوڵمان ئازاد بکاو هەم واجبی شانیەتی دییەکە تەسلیمبکرێ بە خوێنڕەسی ئەو کوژراوە سـا مەگەر بیکەن بە بەخششو وەری نەگرن ٠

﴿ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ ﴾ :

ئەگەر کوژراوەکە لە قەومێ بوو کە دوژمنی ئێوە بن ٠

﴿ وهُوَ مُؤْمِنٌ ﴾ :

وە کابرا موسوڵمان بوو ٠

﴿ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ ﴾ :

ئەوە واجبی قاتڵەکە بەس ئازادکردنـــی بەندەیەکـــی موسوڵمانە ، ئیتر دییەو خوێنی نیە ؛ چونکی ئـــەو کوژراوە

موسوڵمانەو قەومەکەی کافرنو ئەو کافرانە میرات وەرناگرن لە موسوڵمان ٠

﴿ وإنْ كانَ مِنْ قَـــوْمٍ بَيْنَكُـــمْ وبَيْنَهُـمْ مِيثاقٌ ﴾ :

وە ئەگەر کوژراوەکە لە قەومێکی کافری وابوو کە لە بەینی ئێوەو ئەوانا پەیمان بوو وە دەستان بۆ یەك نەدەبرد ٠

﴿ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إلى أهْلِهِ وتَحْرِيرُ رَقَبَـــةٍ مُؤْمِنَةً ﴾ :

ئەوە واجب دییەیەکە بدرێ بە خوێنرەسە موعاهیدەکانی ؛ چونکی خوێنی کافری موعاهید ئەدرێ بە کافری موعاهیـد ، وە ئازادکردنی بەندەیەکی موسوڵمانیشە ٠

﴿ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيامُ شَهْرَيْنِ مُتَتابِعَيْنِ ، تَوْبَةً مِنَ اللهِ ﴾ :

وە ئەگەر کابرای قاتڵ دەستی نەدەڕۆیی کە بەندە ئازاد بکا ئەوە واجبەکەی رۆژووگرتنە لە ماوەی دوو مانگدا رۆژ بە دوای رۆژا وە ئەمە دامەزراوە لەبەر ئەوە کە خودا تەوبە لەو قاتڵـە قەبووڵ بکا ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (٩٢)

وە خودای تەعالا زانایە بە حاڵـی هەموو لایـــیو خاوەن حیکمەتیشە لە هەموو کارێکدا ٠

بزانن لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم قورطوبی ئەڵێ : ئایەتی (وان کان من قوم بینکم وبینهم میثاق) باسی کافرێکی ذیمی یا موعاهید ئەکا کە موسوڵمانێ بە خەطەء بیکوژێ ، وە ئەمە دییەو کەفارەتی هەیەو • ئەمە بیری ئیبنو عەبباسو شعبیو نەخەعیو شافیعییەو هەم طەبەری ئیختیاری کردووە بە دەلیلی ئەمە کە خودای تەعالا بە (مبهم) لە پێشەوە هێناویەتیو نەیفەرمووە (وهو مؤمن) هەتا بزانێ ئەمە باسی کوژراوی موسوڵمان نیە •

دووهەم : قەتڵ یا عەمدە ، یا شیبهەعەمدە ، یا خەطایە • عەمد ئەوەیە کە دەسوەشێن قەسدی فیعلو شەخص بکاو ئەو شتەیش وا بە دەستیەوە هۆی کوشتن بێ بە ئەغلەب • دووهەم ئەوەیە قەسدی فیعلو شەخصەکەی هەبێ بەلام ئەو شتە بەکاری هێناوە بۆ کوشتن کوشندە نەبێ • سێهەم ئەوەیە یا قەسدی فیعلەکەی نەبێ وە یا قەسدی شەخصەکەی نەبێ • وێنەی عەمد وەکو ئەوە یەکێ پەلاماری دوژمنی خۆی بدا بە خەنجەرو بیکوژێ • وە وێنەی دووهەم وەکو ئەوە کابرا بڕوا بە شوولێ باریك بدا لە دوژمنەکەیو بەو لێدانە بمرێ • وێنەی خەطەء وەکو ئەوە کابرا دەمانچە بتەقێنێ لە دوژمنێ ئەو نەپێکێو یەکێ لە پشتیەوە بێ لێی بداو بیکوژێ • یاخود بەڕێدا بڕواو بکەوێ بەسەر منالێکدا بیکوژێ •

فەرموودەی خودا (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) الایة

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونزیر (خ) ریوایەتیانکردووە لە

(عەکرەمەوە) کە پیاوێ لە ئەنصار برای مەقیس کوڕی صەبابەی کوشتو حەزرەت (د) دییەکەی پێداو وەریگرتو بڕایەوە ، پاش ماوەیەك فرسەتی گرت لە یارۆی ئەنصاری کوشتی ! کە حەزرەت ئاگادار بوو لەسەر ئەم غەدرە فەرمووی نابێ مەقیس رزگار ببێ لە کوشتن نە لە حەرەمداو نە لە غەیری حەرەم پێویستە قیصاصی لێ بسەنرێ ، جا لە رۆژی فەتحی مەککەدا لە نزیکی کەعبەدا مەقیس کوژرا • پاش ئەوە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە •

وە سەعیدی کوڕی جوبەیر (خ) ئەڵێ : ئەهلی کووفە لە مەعنای ئەم ئایەتەدا ئیختیلافیان تێکەوت ، جا من رۆییشتم بۆ خزمەتی ئیبنو عەباس (خ) پرسیارم کرد لە مەعناکەی ، فەرمووی : ئەم ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) • ئاخر ئایەتێکە لەو بابەتەدا نازڵبووەو هیچ ئایەتێ نەسخی نەکردووەتەوە • بوخاریو موسلیم ریوایەتیانکردووە هەروا ئەبو داود ریوایەتی کردووە ئەڵێ : کاتێ ئایەتی سوورەتی (فرقان) هاتەخوارەوە (والذین لا یدعون مع الله الها اخر ولا یقتلون النفس التي حرم الله الا بالحق ولا یزنون) موشریکەکانی ئەهلی مەککە وتیان : ئێمە هەموو ئەمانەمان کردووە ، جا خودا نەو ئایەتەی بە شوێنیا نارد : (الا من تاب وآمن وعمل عملا صالحا فاولئك یبدل الله سیآتهم حسنات) ئەم ئایەتە بۆ ئەو موشریکانە نازڵبوو • وە ئەمما ئایەتی سوورەتی نیساء (ومن یقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم خالدا فیها) ئەوە مەعنای وایە موسوڵمان کە شەریعەتو دینی ئیسلامی ناسیو لەگەڵ ئەوەدا

به ناحەق رۆییشت به عەمدی موسوڵمانێکی کوشت ئەوە جەزاکەی دۆزەخە هەتا هەتایەو تەوبەی نیە ٠٠ ئەڵێ : من ئەم قسەمە کرد بۆ موجاهید ئەو فەرمووی : (الا من ندم) ٠

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) حەزرەت (د) فەرموویەتی : لە رۆژی قیامەتا ئەو کەسانە کە لە دنیادا کوژراون قاتیلەکانی خۆیان رائەکێشن بە تووکی بەرسەریانو لەو کاتەدا ئەو رەگانە کە کابرای قاتیل بڕیونی خوێنیان پێدا دێتەخوارو کابرای کوژراو ئەڵێ : یارەبیئەمە کوشتمی ٠٠٠ هەتا نزیکی ئەخاتەوە لە عەرش ٠ جا ئەم باسەیان گێڕایەوە بۆ ئیبنو عەباسو پرسیاری تەوبەیان لێکرد ئەویش (ومن یقتل مؤمنا متعمدا)ی خوێندەوەو فەرمووی : ئەم ئایەتە نەسخنەکراوەتەوەو نەگۆڕاوەو تەوبە لەو قاتیلە قەبووڵ ناکرێ ٠ ئەمە ترمذی ریوایەتی کردووە بە ئیسنادێکی حەسەن لە ئیبنو عەباسەوە ٠ یانی ئیبنو عەباس بیرو باوەڕی لەسەر ئەوەیە کە موسوڵمانێ دین بناسێو موسوڵمانێ بە عەمدیو بە ناحەق بکوژێ ئەوە تەوبەی لێ قەبووڵ ناکرێو هەتا هەتایە وا لە دۆزەخا لەبەر ئەم ئایەتە ٠ بەڵام هەموو عالمانی دین لە ئەهلی سوننەتو جەماعەت لەسەر خیلافی ئەم بیرو باوەڕەنو ئایەتی (الا من تاب) لەسەر عوموومی خۆی ئەمێنێتەوەو ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) موقەیەدە بە ئایەتی (ان الله لا یغفر ان یشرك به ویغفر مادون ذلك لمن یشاء) وە بەو حەدیثە کە حەزرەت فەرموویەتی (لو لم تذنبوا لذهب الله بکم ولجاء بقوم یذنبون فیستغفرون فیغفر لهم) وە ئایەتی (ومن یقتل مؤمنا متعمدا) تەئویل ئەکرێ بە

گەسێ گە کوشتنی ئەو موسوڵمانە بە حەڵاڵ بزانێ ، وە یاخـــود بەو شێوە نازڵ بوو نەبەر زەجری ئادەمیزاد لە کوشتنی ناحەق ٠ جا خودا فەرمووی :

﴿ ومَنْ يَقْتُلْ مُؤمِناً مُتَعَمِّداً ﴾ :

هەرکەسێ موسوڵمانێ بکوژێ بە قەسدو مەبەس و حەقـــی کوشتن نەبێ بە یاسای ئیسلام ٠

﴿ فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِيها ﴾ :

ئەوە جەزای ئەو پیاوکوژە یا ئەو ژنکوژە دۆزەخەو حاڵـی کابرا وایە تیایا ئەمێنێتەوە هەتا هەتایە ٠

﴿ وغَضِبَ اللهُ عَلَيْهِ ولَعَنَهُ ﴾ :

وە خودا غەزەبی خـۆی رژاندووە بەسەریاو نـــەفرینـی لێکردووەو دووری خستووەتەوە لە میهرەبانیی خۆی ٠

﴿ وأَعَدَّ لَهُ عَذاباً عَظِيماً ﴾ : (٩٣)
وە بۆی ئامادەکردووە سزایەکی گەورە ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا اذا ضربتم في سبيل الله)

بوخاریو ترمذیو حاکم ریوایەتیانکردووە لە ئیبـــــنو عەباسەوە (خ) ئەڵێت : پیاوێ لە قەبیلەی (بني سـليم) رابورد بەلای کۆمەڵێ لە ئەصحابی پێغەمبەرا (د)و بازێ مەڕی لەگەڵدا بوو وە سەلامی کرد لێیان ، ئەوانیش وتیان : ئەم کافرە بۆیـە سەلامی کرد لە ئێمە بۆ ئەوە خۆی رزگار بکا ، هەستان بـــۆی

کوشتیان‌و مەڕو ماڵەکەیان هێنا بۆ خزمەتی پێغەمەر (د) جا ئەم ئایەتە نازڵبوو لەسەر زەجرو لۆمەیان‌لەسەر ئەو رووداوەو فەرمووی :

﴿ يا أيُّها الَّذينَ آمَنوا إذا ضَرَبْتُمْ في سَبيلِ اللهِ فَتَبَيَّنُوا ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە خوداو پێغەمەری خودا کاتێ کە سەفەرتان کردو رۆییشتن بۆ جیهاد ئاگاتان لە خۆتان بێو شت رووناك بکەنەوەو زانست وەربگرن لە کارا نەکا بە هەڵەو بە ناحەق دەس دریژ بکەن بۆ گیانی کەسێ یا بۆ ماڵو دارایی ئەو کەسە .

﴿ و لا تَقُولُوا لِمَنْ ألْقى إلَيْكُمُ السَّلامَ : لَسْتَ مُؤْمِناً ﴾ :

وە مەڵێن بە کەسێ کە سەلامی لێ کردن بە سەلامی ئیسلام : تۆ موسوڵمان نیتو ئەم سەلامەت لەبەر نیفاقە یا لەبەر خۆڕزگارکردنە .

﴿ تَبْتَغُونَ عَرَضَ الحَيوةِ الدُّنْيا ﴾ :

لە حاڵێکدا ئێوە بەو وەزعە کە هەتانە طالیبی ماڵو دارایی خەڵك بن لەم ژیانی دنیادا .

﴿ فَعِنْدَ اللهِ مَغانِمُ كَثيرَةٌ ﴾ :

لە لای خودا دەسکەوتی زۆر هەیە بۆ ئێوە .

﴿ كَذلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللهُ عَلَيْكُمْ ﴾

تێوەیش لە پێش ئیسلامییەتدا وەکو ئەو کابرایە بوون و ئیمانتان نەبوو بەڵام خودا رەحمی پێکردن و تەوفیقی دان بۆ دینی ئیسلام .

﴿ فَتَبَيَّنُوا ﴾ :

دەی لەمەولا هەمیشە ئاگاتان ببێ و لە شت بکۆڵنەوە هەتا حەقیقەت وەربگرن .

﴿ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴾ : (٩٤)

بە راستی خودای تەعالا بەوەی کە تێوە ئەیکەن ئاگادارەو لەسەر قوسوور خەبەرداره .

فەرموودەی خودا (لا يستوي القاعدون من المؤمنين ... الآية)

ئیمامی ئەحمەدو بوخاری و ئەبو داوودو ترمذی و نسائی ریوایەتیان کردووە لە زەیدی کوڕی ثابتەوە (خ) کە : حەزرەت (د) خوێندیەوە بەسەرما (لا يستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله بأموالهم وانفسهم) لەو کاتەدا عەبدوللای کوڕی (ام مکتوم) هاتو حەزرەت ئایەتەکەی ئەخوێندەوە بەسەرما ، عەرزی کرد : یا رەسولەللا من ئەگەر کوێر نەبوایەم جیهادم ئەکرد لە رێگەی خودادا . لەوێدا وەحی نازڵبوو وە حەزرەت سەری لەسەر رانم بوو بە (غير اولي الضرر) .

وە بەیهەقی و طەبەرانی ریوایەتیان کردووە لە ئیبن و عەباسەوە (خ) ئەو کەلیمە هاتە خوارەوە دەرحەق بەوانە کە

نەخۆشیو تێشو ئازار مەنعی جیهادی کردووە لێیان • واتە ئەوانە ئەجری موجاهیدیان بۆ ئەنووسرێ • جا خودا فەرمووی :

﴿ لا يَسْتَوِي القاعِدُونَ مِنَ المُؤْمِنِينَ ـ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ ـ والمُجاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوالِهِمْ وأَنْفُسِهِمْ ﴾ :

واتە وەکو یەک نین لە ئەجرو ئەوابا ئەو موسوڵمانانە کە دانیشتوون لە جیهادو عوزرێشیان نیە ، وەکو شەڵو کوێریو نەخۆشی ، وە ئەو موسوڵمانانە کە جیهاد ئەکەن لە رێگەی خودادا بە مالی خۆیانو نەفسی خۆیان •

﴿ فَضَّلَ اللهُ المُجاهِدِينَ بِأَمْوالِهِمْ وأَنْفُسِهِمْ عَلَى القاعِدِينَ دَرَجَةً ﴾ :

کە وەکو یەک نین مەعنای وایە کە خودا گەورەی کردووە ئەو کەسانە کە جیهاد ئەکەن بە مالّو نەفسی خۆیان لە رێگەی خودادا لەسەر ئەوانە کە دانیشتوونو بە بێ عوزر جیهاد ناکەن بە دەرەجەیێو پایەیەک ، بەڵام ئەم پایەی غەزایە مایەی پیرۆزیو مایەی رەزایە •

﴿ وكُلاًّ وعَدَ اللهُ الحُسْنى ﴾ :

(مع العلم) کە خودای تەعالا بە هەردوو تاقمەکەیان وەعدەی پایەو جەزای جوانی داوە •

﴿ وفَضَّلَ اللهُ المُجاهِدِينَ عَلَى القاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً ﴾ : (٩٥)

وە بۆ تەئکیدی فەرموودە پێشووەکەی دووبارە فەرمووی :

خودا موجاهیدینی گەورە کردووە بەسەر ئەوانەدا کە دانیشتوون لە جیهادو جیهاد ناکەن بەبێ عوزر بە پایەیەکی گەورەو مەقامێکی عالـــی ٠

﴿ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ﴾ :

ئەو ئەجرە عیبارەتە لە چەن پایەی نەوع نەوع لە بەهەشتا بە گوێرەی ئیخلاصو زرووفی شەهید بوونەکەیان ئەگـــەر شەهید کرابن ، وە بە گوێرەی هێزو قووەتی دوژمنەکانیان ئەگەر شەهید نەکرابن ، وە بریتییە لە عەفوی ئەو گوناهانە کە لـــە دنیادا کردوویانە ، وە بریتییە لەو رەحمەتە زیادەو لـــەو میهرەبانیو ئیکرامە کە لە رۆژی لیقادا نیشانیان ئەدا ٠

﴿ وَكَانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (٩٦)

وە خودا بووەو لایەزال هەر تاوانبەخشو میهرەبانە ٠

فەرموودەی خودا : (ان الذن توفيهم الملئكة) الآية

بەیهەقیو ئیبنولمونزیر ریوایەتیانکردووە لـە ئیبـــنو عەباسەوە (خ) کە قەومێ لە ئەهلی مەکە موسوڵمان بوون بەڵام ئیسلامیەتی خۆیان ئەشاردەوە ٠ وە موشریکەکان لـە رووداوی بەدرا لەگەڵ خۆیانا هێنانیان بۆ جەنگیو بازێ لەوان بریـندار بوونو بازێکیان کوژرانو ئەصحابەکان ئەیاناسین ٠ وتیان : ئەمانە موسوڵمان بوونو لەگەڵ کافرەکانا بـەزۆر هاتـــوون ، دۆعای عەفویان بۆ بکەن ٠ وە ئەم ئایەتە دەربارەی ئەوانـــە

نازڵبوو وه نووسراو ڕەوانەکرا بۆ مەکە بۆ لای موسوڵمانەکانو حاڵی بوون کە عوزریان نیە لە مانەوەیان لە مەکەدا ٠ جـــا دەرچوون لە مەکەو موشریکەکان کەوتنە شوێنیانو گیرۆدەیـان کردن بە فیتنەو ئەم ئایەتە نازڵبوو لە شانیانا کە لە ســـووڕەی عەنکەبووتا ڕەقەم(١٠)یە (ومن الناس من يقول آمنا بالله فاذا اوذى في الله جعل فتنة الناس كعذاب الله ، ولئن جاء نصر مـــن ربك ليقولن : انا كنا معكم ٠ او ليس الله باعلم بما في صـــدور العالمين ؟ وليعلمن الله الذين آمنوا وليعلمـــن المنافقـــين) جـا موسوڵمانەکان ئەم ئایەتەیان نووسی بۆیان بۆ مەکە ، ئەوانیش زۆر غەمبارو دڵگرانو نائومێد بوون ، ئەمجار خودای تەعالا ئەم ئایەتی سووڕەتی نەحلەی ڕەوانە کرد (ڕەقەم ١٠) (ثـــم ان ربك للذين هاجروا من بعدما فتنوا ثم جاهدوا وصبروا ان ربك من بعدها لغفور رحيم) جا موسوڵمانەکان نووسییان بۆیان کـە خودا دەرووی لێکردوونەتەوە زو لە مەکە بێنەدەرەوە ، ئەوانیش لە مەکە هاتنەدەرەوەو کافرەکان کەوتنە شوێنیان ئەوەی کوژرا کوژرا ئەوانەیش دەرچوون دەرچوون ٠

بەڵام بوخاری بە کورتی ئەم باسەی نووســـیوە ئەڵێ : کۆمەڵێ لە موسوڵمانان لە شاری مەکەدا لەگەڵ موشریکەکـــان بوون ، قەرەباڵغی کافرەکانیان زۆر ئەکرد لـــە جەنگـــدا ، وە ڕێئەکەوت تیر ئەهات ئەیدا لە بازێکیان بریندارێ ئەکرد یـــا ئەیکوشت ٠ جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو خـــودای تەعـــالا فەرمووی :

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيٰهُمُ الْمَلٰئِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ ﴾

به راستی ئەو کەسانە کە بە فەرمانی خودای تەعالا فریشتە ئەرواحیان وەرئەگرێو ئەیانمرێنێو حاڵیان وایە کە ستەمیان لە خۆیان کردووە بەهۆی تەرکی هیجرەتو کۆچکردن لە مەکـــەی موکەرەمە بۆ مەدینەی مونەوەرە ٠

﴿ قالوا : فِيمَ كُنْتُمْ ؟ قالوا : كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الأَرْضِ ﴾ :

مەلائیکەکان پرسیاریان لێکردن : ئێوە لە چیدا بوون لـــە خوصووصی دینی خۆتانەوە ؟ ئەوانیش جوابیاندایەوە کە : ئێمە بێدەستەڵات بووین لە وڵاتەکەماناو یارایی هاتوچۆمان نەبوو ٠

﴿ قالوا : أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ واسِعَةً فَتُهاجِرُوا فِيها ؟ ﴾ :

مەلائیکەکانیش لـــە ڕەدی قسەکەیانـــا پێیان ئەڵێن : ئـــایـــا عەرزی خودا گوشاد نەبوو هەتا ئێوە کۆچی تێدا بکەن بـــــۆ مەدینە ؟ وەکو حەزرەتو ڕەفیقەکانی ، یاخود بۆ وڵاتێکی تـــر وەکو لە پێشا بەعزێ لە ئەصحابەکان چوون بۆ وڵاتی حەبەش ٠

﴿ فَأُولئِكَ مَأْوِيهُمْ جَهَنَّمُ وساءتْ مَصِيراً ﴾ : (٩٧)

جا ئەو کۆمەڵە کە خۆیان داگرتو کۆچیان نەکرد لە مەکەو بوون بە هۆی زۆرکردنی ڕەشایی سوپای کافرەکان ئەوە مەئواو مەڵبەندی پاشەڕۆژیان دۆزەخەو زۆر خراپە لە جیهەتی مەنزڵگای ئەنجامەوە ٠

﴿ إلاّ المُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجالِ والنِّساءِ والوِلْدانِ ﴾ :

ئیللا ئەوانە نەبێ کە بە زایف ژمێرراون لە لای کافرەکاناو زاڵ بووون بەسەریاناو مەیدانی دەرچوونیان پێنەداون لە پیاوانو ژنانو منداڵانی وردی ناباڵغ لە بەندەکانو منداڵانی موسوڵمان ٠

﴿ لا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً و لا يَهْتَدُونَ سَبِيلاً ﴾ (٩٨)

کە تەوانای کارێکیان نەبووە ببێ بە هۆی دەرچوونیان لە مەکەو شارەزای رێگە نەبوون ٠ وە نەبوونی ئیستیطاعەی حیلە یانی ئەسبابی کۆچکردنیان نەبووە وەکو هێزێ کە بەرابەری مانیعەکانیان بکا بە ئاشکراو پارەو مایەیێ کە خەرجی بکەن لە رێگەدا ٠ وە عەدەمە ئیهتیدای سەبیل عیبارەتە لەوە خۆیان (بالذات) رێگەیان نەزانیوەو پارەو ماڵێکی وایشیان نەبووە بیدەن بە دەلیلەکان کە بە ئاشکرا یا پەنامەکی دەریانبکەن بۆ مەدینەی مونەوەرە یا بۆ شوێنێکی وەها کە بیکەن بە ماوای خۆیانو تیا بژین ٠

﴿ فَأُولئِكَ عَسَى اللهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ﴾ :

ئەمانە نزیکە خودا عەفویان بکا ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَفُوّاً غَفُوراً ﴾ : (٩٩)

وە خودای تەعالا چاوپۆشو میهرەبان بووە بەرابەر بە

عیبادی خۆی ٠ وه باسی عەفو به نیسبەت ئینسانێکی وا کـــه تەوانای نەبێ به دارایی وه یاخود هەر له پایەی تەکلیفدا نەبێ٠٠ لەبەر ئیشارەیە بۆ لای ئەوه ئەوەندە مانەوه لەبەر دەستـــی کافراناو دەرنەچوون بۆ ولاتی ئیسلام خەتەرناکەو لەوانەیە که گوناحی پێبنووسرێ لەسەر ناتەوانو منداڵەکان ٠

ئیبنو عەباس (خ) فەرموویەتی:منو دایکم لەوانەن که خودای تەعالا لەم ئایەتی (الا المستضعفين) دا قەسدی کردوون ٠ وه دایکی (ام الفضل) ــ لبابه کچی حارثه خوشکی میمونـــەی حەرەمی حەزرەتو ــ خوشکەکەی تریان لبابەی صوغرا بووه ٠ ئەمانه تۆ خوشك بوون شەشیان له باوك‌و دایکێ ، ئەو سیانـه وتمان و سەڵماو عەصماو حەفیده که ناوی هەزیله بووەو پێیان وتووه ئومم‌و حەفیدو سێ خوشکیشیـان له دایکیـــان بوون ، ئەوانیش سەڵماو سەلامەو ئەسمای کچی غومەیسی خەثعەمیه کـه له پێشا ژنی جەعفەری کوڕی ئەبوطالیب بوو پاش ئـــــەو شووی‌کرد به ئەبووبەکری صدیق‌و پاش ئەو شووی کرد به عەلی کوڕی ئەبوطالیب (خ) ٠

فەرموودەی خودا (ومن يهاجر في سبيل الله ٠٠ الاية)

ئیبنو ئەبی حاتەم‌و ئەبو یەعلا ریوایەتیان‌کردووه لـــه ئیبنو عەباسەوه (خ) فەرموویەتی : کـــه ســـەمرەی کوڕی جوندوب یا ئیبنولعیص له شـاری مەککەدا بوو وه موسوڵمـان

بوو کاتێ ئەم ئایەتی (الا المستضعفین)ی بیست وتی : خودایە بە راستی من دەوڵەتمەندم و من تەوانای حیلەم هەیە و من خۆم دەلیلم و شارەزای ڕێگەم و هیچ عوزرێکم نیە ... وە لەگەڵ ئەوەدا کە نەخۆش بوو خۆی ئامادەکردو وتی بە خێزانەکەی هەڵم بگرن و دەرم بکەن لەم عەرزی شیرکە بم بەن بۆ خزمەتی ڕەسوولەڵلاّ ، وە فیعلەن ئەوانیش هەڵیان گرت و دەریان کرد لە مەکەو کەوتە سەر ڕێگەی مەدینەی مونەوەرە ، کاتێ گەیشتە (تەنعیم) وەفاتی کرد لە پێش ئەوەدا کە بگات بە حەزرەت (د) جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو • وە خودا فەرمووی :

﴿ ومَنْ یُهاجِرْ فِي سَبِیلِ اللهِ یَجِدْ فِي الأَرْضِ مُراغَماً کَثِیراً وَسَعَةً ﴾ :

کەسێ هیجرەت بکا لە وڵاتی خۆی بۆ وڵاتی دین بە ئیخلاصەوە لە ڕێگەی خودا ئەوە جێگەی دوور لە فیتنەی دەس ئەکەوێ و گوشادییەکی دەس ئەکەوێ لە رزق و ژیواراو لە ئارامگادا •

﴿ ومَنْ یَخْرُجْ مِنْ بَیْتِهِ مُهاجِراً إِلی اللهِ وَرَسُولِهِ ﴾ :

وە کەسێ لە ماڵی خۆی دەربچێ حاڵی وابێ موهاجیر بێ بۆ لای خوداو پێغەمەری خودا •

﴿ ثُمَّ یُدْرِکْهُ المَوْتُ ﴾ :

جا لە پاش دەرچوون مردنی پێ بگات •

﴿ فَقَدْ وقَعَ أَجْرُهُ عَلی اللهِ ﴾ :

ئەوە بە تاقیق ئەجری دامەزراوە لەلای خودا ٠

﴿ وكانَ اللهُ غَفوراً رَحيماً ﴾ : (١٠٠)

وە خودای تەعالا تاوانپۆش‌و میهرەبانە :

جا بە موناسەبەی ئەم ئایەتانەوە کە باسی جیهادیان تێدابوو خودای تەعالا باسی کورتەوەکردنی نوێژی موسافیرو چلۆنیەتی نوێژی خەوفی کردو فەرمووی : (واذا ضربتم في الارض ٠٠٠ الاية) ٠

ئیبن‌و جەریر ئەگێڕێتەوە لە ئیمامی عەلی (خ) ئەفەرموێ : کۆمەڵێ لە بەنی‌نەججار ئەنصاری مەدینە پرسیاریان کرد لە حەزرەت (د) : ئێمە سەفەر ئەکەین لە سەفەرا نوێژ چۆن بکەین ؟ جا ئەم ئایەتە نازڵبوو ، وە پاش ئەوە وەحی بڕایەوە ، پاش ئەوە بە ماوەی سێ ساڵ حەزرەت رۆیی بۆ غەزاو لەو غەزادا نوێژی نیوەڕۆی کرد کاتێ نوێژەکەیان بە جەماعەت کرد کافرەکان لەناو خۆیانا وتیان : ئەتانتوانی لەم نوێژی ئەوانەدا هێرش ببەین بۆ سەریانو بیانفەوتێنێن بۆچی موبالاتتان نەکرد بەم هەلە باشە ؟ یەکێ لەوان وتی : نوێژی تریان هەیە لە دوای ئەم نوێژە لەو کاتەدا هێرش ببەنە سەریان، وە لە پاش ئەم نوێژی نیوەڕۆو پێش نوێژی عەسر ئەم ئایەتە نازڵبوو وە هیوای کافرەکان بە هەوادا رۆیشتو خودا فەرمووی : (ان خفتم ان يفتنكم الذين كفروا « هەتا » عذابا مهينا) ٠

وە ئیمامی ئەحمەدو بەیهەقی‌و حاکمو ئەبوداوودو نەسائی

ریوایەتیانکردووە لە ئیبنو عەباس (زرقی) ئەڵێ : لە خزمەتی حەزرەتا بووین لە عەسفاندا (ناوی شوێنێکە) ، کافرەکان رووبان تێکردین بۆ جەنگ‌و خالیدی کوڕی وەلیدیش لەناویانا بوو ، وە ئەوان لە بەینی ئێمەو قیبلەدا بوون‌و حەزرەت نوێژی نیوەڕۆی پێکردین بە یەکەوە ، وە کافرەکان وتیان : ئەمانە لە کاتێکدا بوون غافڵ بوون لە هێرشی ئێمە ئەگەر ئێمە هێرشمان بکردایە باش لێمان ئەدان ! یەکێ لەوان وتی : نوێژی تریان هەیە پاش ئەم نوێژە کە لەم نوێژە زیاتر خوشیان ئەوێ •• لەو نوێژەدا لێیان ئەدەین! خودای تەعالا لە پاش ئەم نوێژی نیوەڕۆو وە لە پێش عەسرا جوبرەئیلی نارد بەم ئایەتەوە (واذا کنت فیهم ••• الایة) •

وە ریوایەتکراوە لە ئیبنو عەباسەو (خ) کە ئایەتی (ولا جناح علیکم اذا کان بکم اذی) نازڵبوو بە هۆی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوفەوە کە بریندار بوو (رواه البخاري) • بەهەر حاڵ خودا ئەفەرموێت :

﴿ وإذا ضَرَبْتُمْ في الارْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُناحٌ اَنْ تَقْصُروا مِن الصَّلوةِ ﴾ :

واتە : کاتێ کەوتنەسەفەرەوەو بە عەرزا ڕۆیشتن ئەوە گوناحتان لەسەر نیە کە نوێژەکانتان کورتبکەنەوە • واتە چوار رکاتی بکەن بە دوو رکات •

﴿ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذينَ كَفَرُوا ﴾ :

ئەگەر ترستان بوو کافرەکان ناڕەحەتتان بکەنو بێن بەسەرتانا •

﴿ إِنَّ الكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴾ :
(١٠١)

بە راستی کافرەکان دوژمنێکی دیارین بۆ ێێوە .

﴿ وإِذا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلوة ﴾ :

وە کاتێ تۆ لە ناویانا بووی‌و وێستت نوێژ بکەی بۆیان .

﴿ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ ﴾ :

بیانکە بە دوو تاقم : تاقمێکیان بەرەوڕووی دوژمن راوەستێ‌و ، تاقمێ لەوان راستبێنەوە دەس بکەن بە نوێژ لەگەڵ تۆداو با چەکی جەنگیشیان وەربگرن لەگەڵ خۆیانا . خووده لەسەرکەن شیر بکەنە مل . تیرو کەوانیان حازر وەکو بجەل .

﴿ فَإِذا سَجَدُوا ﴾ :

کاتێ ئەم تاقمە سوجدەکانی رکاتی یەکەمیان برد لە پشتی تۆوە .

﴿ فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائِكُمْ ﴾ :

با تۆ بەجێبهێڵن‌و بڕۆن لە دواوە بەرەو ڕووی دوژمن راوەستن لە جێگەی تاقمەکەی تراو ئاگادار بن لە دوژمنەکان .

﴿ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ﴾ :

پاش ئەوە تاقمی یەکەم چوونە دواوە بۆ ئاگاداری لە

دوژمنەکان با تاقمێ تر کە لە پاشەوە راوەستابوون‌و نوێژیان نەکردووە بێن بۆ لای تۆو نوێژ دابەستن‌و رکاتێ نوێژ بکەن لەگەڵ تۆدا ، بەڵام بۆ ئیستیعداد وەربگرن‌و چەکەکانیان هەڵبگرن لەو کاتەدا شوێنەکەی خۆیان بەجێدێڵن‌و دێن بۆ لای تۆ مەبادا دوژمنەکان لەم کاتی وەرگەڕانی ئەوانە فرسەت بێنن‌و هێرش بێنن بۆ سەرتان ٠

﴿ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ﴾ :

کافرەکان پێیانخۆشە ئەگەر ئێوە غافڵ ببن لە چەکی جەنگیتان‌و لە بەرگ‌و پۆشاکتان‌و پێویستی سەفەرتان وە بە جارێ بڕژێن بەسەرتانا بە یەك جار بتانفەوتێنن ٠

﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ﴾ :

وە گوناحتان لەسەر نیە ئەگەر بێئاساییشێکتان هەبێ لەبەر باران یاخود نەخۆش بن لەوەدا کە چەکەکانتان دابنێن ٠

﴿ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ﴾ :

بەڵام ئیستیعدادی خۆتان وەربگرن‌و ئاگادار بن لە خۆتان ٠

﴿ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴾ (١٠٢)

بە راستی خودای تەعالا ئامادەی کردووە بۆ کافرەکان عەزابێکی وەها سووکیان بکا ٠ وە قەت غافڵ مەبن لێیان‌و ئاگادار بن لە شەڕیان ٠

﴿ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ ﴾ :

جا کاتێ که نوێژه کورتەکەتان تەواو کرد بەو شێوه کـه وتمان ٠

﴿ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلَى جُنُوبِكُمْ ﴾ ئیتر ئارەزووی خۆتانە چڵۆن زیکری خودا ئەکەن بۆتان دروستە بیکەن ؛ خواستتان هەیە بـە راوەستانەوە یا بـە دانیشتنەوە یا لەسەر تەنیشت زیکری خودای تەعالا بکەن ٠

﴿ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ﴾ :

جا کاتێ دڵتان ئەمین بووەوە لە بیمی جەنگ‌و لە وڵاتـی ئاساییشدا مانەوە نوێژەکانتان بە شەرائیط‌و ئەرکانی خۆیەوە بەجێ‌بێنن بە رەسایی ٠

﴿ إِنَّ الصَّلَوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً ﴾ : (١٠٣)

بە راستی نوێژ لەسەر موسوڵمانان فەرزێکە بەسراوە بـە کاتی تایبەتیەوە فەرزە بە باشی تەواو بکرێ ٠

لەم شوێنەدا چەن باس هەیە :

یەکەم : کورتکردنەوەی نوێژی چوارڕکاتـی لـە کاتی سەفەردا نەبەسراوە بە مەرجی وجوودی ترسەوە بەڵکو لە کاتی ئاساییشیشدا هەر دروستە ٠ یەعلای کوڕی ئومەییە ئەڵێ : وتم بە عومەری کوڕی خەتاب : چۆن دروستە بۆ ئێمە نوێژ کورت

بکەینەوەو ئیستە ئەمین بووینەتەوەو خودا فەرمووی : (ان خفتم ان یفتنکم الذین کفروا) ؟! عومەر فەرمووی : منیش تەعەجوبم کرد لەوەی کە تۆ تەعەجوبت لێکردو پرسیارم کرد لە حەزرەت (د) ئەویش فەرمووی : (صدقة تصدق الله بها علیکم فاقبلوا صدقته) فەرمووی : صەدەقەیەکە خودا داویەتی پێتان دەی ئێوەیش قەبوولی بکەن • جا لەم فەرموودەی حەزرەتەوە (د) دەرئەکەوێ کە قەیدی (ان خفتم ان یفتنکم) بۆ مولاحەزەی غالب باسکراوەو مەفهوومی نیە وەکو ئایەتی (وربائبکم اللاتی فی حجورکم) •

باسی دووەم : لەسەر مەزهەبی ئیمامەکان هەر نوێژی چوار رکاتی کورت ئەکرێتەوەو ئەکرێ بە دوو رکات ئیتر باقی نوێژەکان کورت ناکرێنەوە • وە بە مەزهەبی ئیمامی شافیعی (خ) ئەو نوێژە چوار رکاتیە کورت ئەکرێتەوە پێویستە نوێژی حازر بێ یا نوێژی فەوتاوی سەفەر بێ ، وە بۆ دروستی (قەصر) چەن شەرت هەیە • یەکەم ئەمەیە : ئەو سەفەرە دوو مەنزڵ رێگە دوور بێ • واتە حەفتاو دوو کیلۆمەتر بێ •

دووەم : ئەمەیە ئەو سەفەرە حەلاڵ بێ ، واتە بو دزیی وە یا بۆ زیاندان لە موسوڵمانان نەبێ • سێهەم : ئەمەیە هەر لە ئەووەڵی نوێژەکەوە نیەتی قەصر بێنێ • چوارەم : ئەمەیە لە شووڕای شارەکە یا ئەو جێگە کە لێی دەرئەچێ لای دابێت •

پێنجەم : نیەتی ئیقامەتی چوار رۆژی نەبێ • شەشەم : ئەمەیە لەو نوێژەدا کە کورتی ئەکاتەوە ئیقتیدا نەکا بە ئینسانێکی وا نوێژەکەی بەتاڵ بێ • حەوتەم : ئەمەیە کە لە

ئەوەئەوە قەسدی شوێنێکی مەعلووم کردبێ • هەشتەم : ئەبێ لەو نوێژەدا ئیقتیدای نەکردبێ بە ئیمامێ کە نوێژەکەی تەواو بکا • نۆهەم : ئەمەیە کابرا بیرو باوەڕی وابێ کە کورتەوەکردن دروستە • جا ئەگەر داخڵی وڵاتێ بوو بە عەزمی ئەوە کـــــە چوار رۆژ جگە لە رۆژی دوخوولو خوروج لەو شوێنـــــەدا بمێنێتەوە ئەوە ئیتر هەر گەییشتە ئەو شوێنە ئیتر نابـــــێ نوێژەکەی کورتبکاتەوە • وە ئەگەر نەیئەزانی کەی ئیشەکەی تەواو ئەبێو عەزمی وابـو هەرکاتێ ئیشەکەی تەواو بوو لە وەڵاتەکە دەرچێ ئەوە هەتا هەژدە رۆژ بۆی دروستە نوێژ کورت بکاتەوە •

باسی سێهەم : ئەمەیە هەر وەکو کورتکردنەوەی نوێـژی چواڕکاتی دروستە ، وەکو باسمان کرد ، دروستە کە لەگـەڵ قەصرەکەدا یا بە بێ قەصر نوێژی نیوەڕۆ جەمع بکاتەوە لەگەڵ عەصراو نوێژی مەغریب جەمع بکاتەوە لەگەڵ عیشادا • جـــا ئەگەر بە جەمعەتەقدیم بوو واتە عەصری هێنایە لای نیوەڕۆو عیشای هێنایە لای مەغریب ئەوە واجبە لە پێشا نوێژە خاوەن وەختەکە بکا . وە کە هێشتا ئـــەو نوێژەی تەواو نەکردووە قەسدی وابێ کە نوێژەکەی دواوەی لەگەڵدا ئەکا • وە ئەگـەر بە جەمعەتەئخیر بوو واتە نوێژی نیوەڕۆی برد بۆ لای عەسـرو نوێژی مەغریبی برد بۆ لای عیشا ئەوە هەرکامیان لە پێشا بکا دروستە ، بەڵام ئەفضەل ئەوەیە ریعایەتی تەرتیب بکا • وە بە شەرت گیراوە بۆ جەمع کە طوولی فەصل نەبێ لە بەینی ئـەو نوێژانەدا لە ماوەی قامەتکردنێ زیاتر بۆ ئەو نوێژە دووهەمەو

گەڕانێکی سووك بۆ ئاو لە ولاتێکدا ئاوی تێدا نەبێ • هەروا شەرتە هەتا نوێژە دووهەمەکە دائەبەستێ ئەو سەفەرەی مابێ ئەگەرنا نوێژە پێشووەکەیان ئەبێ بە قەزای بێگوناھ ، واتە نوێژەکە قەزایە بەلآم گوناھ لە تەئخیرەکەیا نیە •

باسی چوارەم : ئەمەیە نوێژی خەوف چەن نەوعی هەیە ؛ یەکەم : ئەمەیە کە دوژمنەکە لە جانیبی قیبلەوە بێ ئەمە لەم صوورەتەدا وەکو لە نەصی ئایەتەکەدا بەیانکراوە ، ئیمام سوپاکەی بکا بە دوو بەشەوە بەشێکیان موقابیل بە دوژمن راوەستنو ئاگادار بنو بەشێکیان بێن لەگەڵ ئیماما نوێژ دابەستن بە جەماعەت هەتا رکاتێ ئەکەن لەگەڵ ئیماما پاش تەواوکردنی ئەو رکاتە ئەمان بڕۆن لە موقابیلی دوژمنەکەوە راوەستنو چینی یەکەم بێن لە قیاما بگەن بە ئیمام ئەمانیش لەگەڵ ئیماما رکاتێ نوێژ بکەنو کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحییات ئەمانە راستببنەوە بۆ رکاتی دووهەمیانو تەواوی بکەنو بگەنەوە بە ئیمام کە هەر لە تەحییاتا ماوەتەوە جا تەحییاتەکەیان بخوێنن و لەگەڵ ئیماما پاش ئەو سەلام بدەنەوە • وە سێ نەوعی تر لە نوێژی ترس هەیە • پێویستە موراجەعە بکەن بە زانایانی دین •

﴿ وَلا تَهِنُوا فِي ابْتِغاءِ القَوْمِ ﴾ :

ئەی موسوڵمانان زەعیف مەبن لە کەوتنەشوێنی کافرەکانا بۆ جەنگکردن لەگەڵیانا •

﴿ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُون فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ﴾ :

ئەگەر ئێوە ئێش و ئازارتان پێ ئەگا لە جەنگدا ئەوانیش ئێشیان پێ ئەگا وەکو ئێوە ئێشتان پێ ئەگا ٠

﴿ وَتَرْجُونَ مِنَ اللهِ ما لا يَرجُون ﴾ :

وە زیاد لەوە ئێوە هیوای پایەیەکی واتان هەیە لە خودا کە ئەوان نیانە ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَلِيماً حَكِيماً ﴾ : (١٠٤)

وە بە راستی خودا زانایە بە باوەڕو کردەوەی هەردوو لاتان و خاوەن حیکمەتە لەوەدا کە ئەیکا ٠

فەرموودەی خودا (انا انزلنا اليك الكتاب) لەگەڵ هەشت ئایەت لەپاشیەوە ٠

ریوایەتکراوە لە قەتادەی کوڕی نوعمانەوە ئەڵێ : مالێ بوون مەشهوور بوون بە (بنو ابیرق) سێ برا بوون : بیشرو ، بەشیرو ، موبەشیر ٠ بیشر پیاوێکی منافق بوو شیعری ئەوتو زەمی ئەصحابەی پێغەمەری ئەکردو بازە عەرەبێ شتیان پێ ئەدا ، وە هەرکاتێ زەمی ئەکرد ئەیوت بە درۆ فلانکەس و فلانکەس وتوویانە ٠٠ کاتێ ئەصحابەکانیش قسەکانیان ئەبیست ئەیانوت : وەڵلاهی ئەمە هەر قسەی ئەو پیسەیە ئەویش وتی : (او كلما قال الرجال قصيدة نحلت فقالوا : ابن ابيرق قالها) جا قەتادە ئەڵێ : ئەو مانە لە جاهیلیەتو ئیسلاما هەر گەداو لات بوون و زورمەی خەڵك خواردەمەنییان لە

مەدینەدا خورماو نانی جۆ بوو • وە هەر پیاوێ دەوڵەمەنـــد بوایێ کاتێ کە قافڵەیێ لە شامەوە ئاردی گەنمیان بهێنایـــێ ئەڕۆییشت بازێکی ئەکڕی بۆ نەفسی خۆی ئیتر مااڵو منداڵـــی هەر خورماو نانی جۆیان ئەخوارد • تا جارێ کاروانێ لە شام هاتەوەو ئاردی گەنمیان هێنابوو وە (رفاعە)ی مامم ڕۆییشت بارێ ئاردی باشی کڕیو کردیە ناو مەشکەیێو لە مەشکەکـــەدا بازێ چەکیش هەبوو وەکو دوو شیرو دوو زرێو بازێ ئەسبابی زیادە • لە شەوا دز هاتە سەر ماڵی مامو کووپەکەیان لـــــە ژێرەوە کونکردبوو ئاردەکەو چەکەکانیشیان بردبوو •

لە سبەینێدا ڕەفاعەی مامم هات وتی : ئەی برازام ئیمشەو کووپەکەیان کونکردووەو ئاردەکـــەو چەکەکـانیان بردووە ئێمەیش کەوتینە پرسیارکردن تا خەڵك پێیانوتین : ئیمشـــەو ماڵی (بنو ابیرق) ئاگریان ئەگڕا ، مەعلووم شتی ئێوەیـــان دزیوەو خواردوویانە ! ئێمەیش چووینە سەریانو پرسیارمان کرد ، ئەوانیش وتیان : بە خوا ئەو ماڵی ئێوە کەس نەیبردووە ئیللا لەبیدی کوڕی سەهل نەبێ ئەمەیش پیاوێکـــی ماقووڵو خاوەن پایە بوو وە موسوڵمانو صاڵح بوو • کاتێ لەبید ئـــەم قسەی بیست ڕقی داهات شمشێرەکەی خۆی ڕووت کردو هـــات بۆ سەر (بنو ابیرق) وتی : ئێوە من ئەکەنبە دز ؟! وەڵاهی یا بەم شیرە ئەتانکوژم یا ئەبێ ئەم ماڵە بدۆزنەوە ! ئەوانیش وتیان : دوور بکەوەرەوە ، وەڵاهی تۆ پیـــاوی دزی نیت • ئەلحاصڵ ئێمە بە قەرینەو نیشانەدا باوەڕمان هاتە سەر ئەوە کە ئەو کارە کاری (بنو ابیرق)بووە ، جا رفاعەی مامم وتـــی

پێم : بڕۆ بۆ خزمەتی حەزرەت ئەم باسەی عەرز بکە • منیش ڕۆییشتم بۆ خزمەتی عەرزم کرد ، وە حەزرەت فەرمووی : باشە تەماشای قەضییەکەتان ئەکەم •

کاتێ (بنو ابیرق) ئاگادار بوون کە من چوومەتە حوزووری حەزرەت (د)و قسەکەم عەرزکردووە ئەوانیش ئامۆزایەکیان بوو ناوی ئەسیر کوڕی عوروة بوو چوون بۆ لای بۆ ئەوە کە ئەوانیش بە هۆی خزمو عەشرەتەوە تەگبیرێ بکەن ، وە فیعلەن کۆمەڵێکیان پێکەوە ناو چوونە خزمەتی حەزرەت عەرزیان کرد: یا ڕەسوڵەڵلا قەتادەی کوڕی نوعمانو ڕفاعەی مامی ئەیانەوێ هۆزی (بنو ابیرق)بکەن بە دزو ئابڕوویان ببەن (مع انه) ئەوان ئەهلی خێرو صەڵاحن‌و ئەمانە بە بێ شاهیدو ئیثبات ، ئەم قسەیان دروستکردووە بۆیان •

قەتادە ئەڵێ : کاتێ هاتمەوە بۆ حوزووری حەزرەتو قسەم لەگەڵ کرد تەماشام کرد عاجزە لە منو لـــــە ڕفاعەی مامم‌و ئەیەوێ کە بەشیرو براکانی دوور بخاتەوە لەو توهمەتـــە ، وە منیش زۆر موتەئەثیر بووم،وتم:خۆزگا هەموو ماڵەکەم ئەفەوتاو قسەم نەئەکرد لەگەڵ حەزرەتا ! پاش ئەوە ڕفاعەی مامم هـــات بۆ لام وتی : چیت کردووە ؟ منیش وەزعەکەم بۆ گێڕایەوە ، ئەویش وتی : بڵێین چی ؟ (الله المستعان) • پاش ئەمە ئەونەی پێ نەچوو ئەم ئایاتانە نازڵبوون (انا انزلنا اليك الكتـــاب بالحق •••) تا ئاخـــری ئایەتەکان • پاش ئەمـــە چـەکو

سیلاحەکەی مامیان بردەوە بـــۆ خزمەتی حەزرەت (د) ئەویش دانیەوە بە رفاعەی مامم ، کە هاتم بۆ لای مامم ئەویش پیاوێکی پیر بوو وە وام ئەزانی زۆر دینی قایم نیە • وتی : رۆڵە ئـــەو سیلاحانە هەموو لە ڕێی خودادا بن • جا حاڵی بووم کە مامـــم موسوڵمانێکی تەواوە• پاش ئەم ڕووداوە بەشیر گەڕایەوە بـــۆ کوفرو ڕۆییشتەوە بۆ ناو کافرەکـــانو بە مـــورتەدی مرد • (العیاذ بالله) جا خودای تەعالا فەرمووی :

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الكِتابَ بِالْحَقِّ ﴾ :

ئێمە بە ڕاستی قورئانمان ناردوەتە خوار بـــۆ لای تۆ وە حاڵی ئەو قورئانە وەهایە لەگەڵ حەقو ئەحکامی ڕاستایە •

﴿ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِما أَراكَ اللهُ ﴾ :

بۆ ئەوە حوکم بدەی لە بەینی (مدعی) و (مدعی علیه) لەم ئادەمیزادانەدا بەو یاساو ئوصوولە کە خودا نیشانی داوی‌و خستوویەتە بەرچاوت •

﴿ وَلا تَكُنْ لِلْخائِنِينَ خَصِيماً ﴾ : (١٠٥)

وە تۆ قەت مەبە بە خەصیمو موجادیلو موحامی‌و موداڤیع بۆ ئەو کەسانە کە نائەمین‌و خەیانەتکارن •

﴿ واسْتَغْفِرِ اللهَ ﴾ :

داوای چاوپۆشی بکە لە خودای تەعالا بۆ خۆت بەرابەر بەو مەیلی دڵە کە بە قسەی ئەسیری کوڕی عوروەو ڕەفیقەکانـــی کەوتە دڵتەوە بۆ کوڕەکانی (بني ابیرق) •

﴿ إِنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٠٦)

به راستی خودای تەعالا چاوپۆشی کەرو میهرەبانە .

﴿ و لا تُجادِلْ عَنِ الَّذِين يَخْتانُون أَنْفُسَهُمْ ﴾ :

قەت جەدەل مەکە بۆ مودافەعە لەو کەسانە کە خەیانەت ئەکەن لەگەڵ نەفسی خۆیاندا بە خواردنی مالی خەلکی .

﴿ إِنَّ اللهَ لا يُحِبُّ مَنْ كانَ خَوَّاناً أَثِيماً ﴾ : (١٠٧)

خودای تەعالا بە راستی ناحوببێنێ ئەو کەسانە کە خەیانەت کارو تاوانبارن .

ریوایەتکراوە ئەو کابرا کە دزییەکەی لێدەرکەوتو رای‌کرد شەوێ رۆییشت بۆ دزیی مالێکی ترو دیوارێکی کون کرد بۆ ئەوە بڕواتە ناو مالەکەوە . وە ئەو دیوارە رووخا بەسەریاو مرد .

﴿ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَ لا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللهِ ﴾ :

کاری ناپەسەندو دزیی ئەشارنەوە لە خەڵکو شەرمیان لێئەکەن بەڵام نایشارنەوە لە خوداو شەرم لە خودای تەعالا ناکەن .

﴿ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُون ما لا يَرْضى مِنَ القَوْلِ ﴾ :

وەلحاڵ خودا لەگەڵیانە لەو کاتەدا لە شەوا قسەی ناهەمواری وا ئەکەن کە خودا رازی نیە لێیان .

﴿ وكانَ اللهُ بِما يَعْمَلُونَ مُحِيطاً ﴾ : (١٠٨)

وه خودا هەمیشه موحیطو ئاگادارە لە هەموو ئەو کارانە لە ئەوان ئەیکەن .

﴿ ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ جادَلْتُمْ عَنْهُمْ في الحَياةِ الدُّنْيا ﴾ :

باشە ئەوا ئێوە ئەو کەسانەن کە موجادەلەتان کرد بۆ رزگاری ئەوان لە عالەمی دنیادا .

﴿ فَمَنْ يُجادِلُ اللهَ عَنْهُمْ يَوْمَ القِيامَةِ ؟ ﴾ :

ئەی کێ موجادەلە بکا لەگەڵ خودادا لەسەر ئەوان لە رۆژی قیامەتا ؟

﴿ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً ﴾ : (١٠٩)

یا خود کێ ئەبێ بە وەکیل بۆ ئەوان ؟

﴿ ومَنْ يَعْمَلْ سُوءً أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللهَ يَجِدِ اللهَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١١٠)

هەرکەسێ کارێکی خراپی ودها بکا کە زیانی بۆ غەیری خۆی ببێ ، یاخود ستەم بکا لە نەفسی خۆی ، بەم رەنگە بازێ کردەوەی ناپەسەند بکا لە زاتی خۆیا ، لە پاشان داوای عەفوو مەغفیرەت بکا لە خودا ئەوە بە بێ شوبهە خودای خۆی دەس نەکەوێ بە چاوپۆشو میهرەبان :

﴿ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْماً فَإِنَّما يَكْسِبُهُ عَلى نَفْسِهِ ﴾ :

کەسێ گوناهێ پەیدا بکا بۆ خۆی ئەوە زیانەکەی هـــەر لەسەر نەفسی خۆیەتی •

﴿ وكانَ اللهُ عليما حكيماً ﴾ : (١١١)

بە راستی خودا عەلیمو زانایە بە ئەحوالی مەخلووقاتـی خۆیو خاوەن حیکمەتە لەوەدا کە ئیستیعجالو پەلەپەل ناکـــا بو عەزابدانی کەس •

﴿ ومنْ يكْسِبْ خَطِيئَةً اوْ إِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِـــهِ بَرِيئاً ﴾ :

کەسێ خۆی گوناهێکی بچووك یا گەورە بکاو لە پاشانا ئەو تۆمەتە بخاتە ملی کەسێ کە عەلاقەی بەبەدەر نیە بەوکارەوە •

﴿ فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتاناً وإِثْماً مُبِيناً ﴾ : (١١٢)

ئەوە بە راستی ئەو کەسە بوختانێ گەورەی هەڵگرتووەو تاوانێکی ئاشکرا •

﴿ ولَوْلا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ ورَحْمَتُهُ ﴾ .

ئەگەر فەضڵو کەرەمی خودا زۆر نەبوایێ بەسـەر تۆداو میهرەبانی زۆر نەبوایێ •

﴿ لَهَمَّتْ طائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ﴾ :

بە راستی تاقمێ لەو کافرانە کە بە وەفد بۆ دیفاع هاتبوون ویستیان رێگە لە تۆ وونبکەن •

﴿ ومَا يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ ومَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ﴾ :

ئەوانە ناتوانن کەس گومڕاە بکەن خۆیان نەبێ وە بە قەتعی زیان بە تۆ ناگەیەنن •

﴿ وانزل اللهُ عليكَ الكِتاب والحِكْمةَ ﴾ :

وە خودای تەعالا کیتابی ناردووە بۆتو مەعریفەتی ئەشیای نیشانداوی وە حیکمەتی فێرکردووی •

﴿ وعلّمك ما لم تكن تَعْلَمْ ﴾ :

وە ئەو حەقایقەی نیشانداوی کە تۆ لەمەو پێش نەتئەزانی • ئەوەتە کە لە پێش نازلکردنی قورئانا تۆ ئەحوالی هۆزی (بنو ابیرق)ت نەدەزانی ، وە لە پاش ناردنی قورئان ئاگادار بووی •

﴿ وكانَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ عَظِيماً ﴾ : (١١٣)

وە فەضلو کەرەمی خودا لەسەر تۆ زۆر گەورەیە بە هۆی ئەوەوە رەوانەی کردی بە ریسالەتێ عامەو شامیلە بە دەوام تا رۆژی قیامەت •

وە لە تەفسیری بەیضاویو فەخرەدینی رازیدا (خ) نووسراوە ئەم دزە ناوی طوعمە بووە ، جا ئەگونجێ وەکو قورطوبی نووسیویەتی ناوی بەشیر بووبێو لەقەبی طوعمە بووبێ • وە بەیضاوی ئەگێڕێتەوە کە طوعمەی کوڕی (ابیرق) رۆییشت ئەو هەمانە ئاردەی دزیو چەکەکانیشی تێدابوو وە هێنای لە ماڵی زەیدی کوڕی سەمینی یەهوودیدا شاردەییەوە ، کاتێ خەڵك کەوتنە دۆزینەوەی ئەو ماڵە تەماشایان کرد لە

رێگەدا ئارد داوەریوەو بەو ئاردەدا شوێنی دزییەکەیان برد بۆ ماڵی زەیدی کوڕی سەمین ، کاتێ ماڵەکەیان دۆزییەوە زەیـــد وتی : من ئەم ماڵەم نەهێناوە بەڵکو طوعمەی کوڕی (ابیرق) هێناویەتی داویەتە دەستم بە ئەمانەتو دوو سێ جوولەکـــەی هێنا بە شاهید لەسەر ئەم قسەیـــە ، جـــا خێڵـــی (ابیرق) جوولەکەکانیان برد بۆ لای حەزرەتو عەرزیان کرد ئەگەر تـۆ مودافەعەمان بۆ نەکەی ئەم جوولەکانە ئەم دزییە کە خۆیـــان کردوویانە ئەیخەن بەسەرماناو ئابڕووی ئێمە ئەبـــەن • وە حەزرەت (د) لـــە ئەوەڵـــەوە وا رۆییشتـــە دڵیەوە کـــــە ئەوانـــە راست ئەکـــەنو جوولەکـــەکان درۆ ئەکـــەن • ویستی کـــە مودافەعە بکـا بـۆ هۆزی (ابیرق) و لـــــەم ناوەدا وەحی نازڵ بوو وە دەرکەوت کە دزەکە طوعمەیە ، جـا طوعمە لە دین دەرچوو رای‌کرد بۆ مەکە لەوێش شەو رۆییشتە سەر ماڵێ بۆ دزی ، خەریك بوو دیواری ماڵەکە کون‌بکـــات دیوارەکە رووخا بەسەریاو بە کافری مرد •

وە لە (تاج الاصول)دا لە کیتابی تەفسیردا ئەفەرموێت : کاتێ ئەم ئایەتانە نازڵبوون بەشێ رۆییشتەوە بـــۆ لای موشریکەکانو دابەزی لە ماڵی (سلافە) کچی سەعدی کـوڕی (سمیة) جا ئەم ئایەتە نازڵبوو : (ومن یشاقق الرسول من بعد ما تبین له الهدی ••• الآیتان) پاش ئەوە حەسانی کوڕی ثابت هەجوی سەلافەی‌کرد بە چەن شیعرێ لەسەر ئەم لەخۆگرتنی بەشیرە• جا سەلافە بوخچەو کۆڵی بەشیری نابەسەریەوەو فڕەی‌دان بـــۆ

شیوێ ، وتی ئەمەیش خێری تۆ بوو بەشیر کە حەسسان هەجـوی کردین • ئەم شیعرانی حەسسانە دیاری تۆ بوون هێنانت بۆم •

وە پاش ئەم رووداوە هۆزی (ابیرق) دەستیان کرد بە فاڵو فیڵو هاتوچۆو چپەچپکردنو واتەی پەنامەکی لەدڵ ئەمونەودا بـە نەوعێ کە ئینسانی ناشارەزا وای‌تەزانی قەضییەیەکی گەورە وا لە بارادا لەم ئەشنادا ئەم ئایەتە نازڵبوو •

﴿ لا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَيٰهُمْ ﴾ •

هیچ سوودیکی دینیو دنیایی نیە لەزۆر لـە چپەچپو واتە بنکۆنی ئەمانەدا •

﴿ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ﴾ :

واتە لە بڕاغەدا وتار دانراوە بۆ دەفعی ریان یا بۆ هێنانی سوودو فارانجی دینی یا دنیایی ، کە وایی چپەی ئەم هـۆزی (ابیرق)ە کە یەکی لەمانەی تیا نیە بە قاطعی سوودی تیا نبە ، بەڵێ سوود وا لە چپەی ئەو ئەمانەدا کە ئەمر ئەکەن بـە صەدەقەیی واتە بە گەیاندنی خێرێکی مادی وەکو ئاوێ بەرگێ پارەیی یا غەیری ئەمانە بە کەسانێ کە پێیان بشێ ، یا چیـەی کەسی کە ئەمر بە چاکەیێ بکار ئامۆژگاریەک بکا یا ناوبەینی خەڵک ڕێک بخا •

﴿ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾ (١١٤)

جا هەرکەسێ چپە بکا بو ئەمر بە صەدەقە یا ئەمر بەچاکە یا رێکخستنی میانەی خەڵک لەبەر داواخوازی رەزای خودا نەک لەبەر ئارەزوو یەکی نەفسی وەیا حەزکردن لە شۆرەت وە یا شتێ کە ناشەرعی بێ و بیەوێ بەم خزمەتانە بێ بگات ئەوە لە پاشە ڕۆژی نزیکدا بەجۆ پاداشێکی گەورەی پێ بەدەین ٠

بیمامی رازی زۆر تاریفی ئەم ئایەتە ئەکا ئەفەرموێت : بەم ئایەتە هەموو خێرانی تیایە : چونکی کردەوەی چاکە یا دەیاندنی سوود بە خەڵک یا چارەکردنی زیانە وە یا ئەیاندنی سوودی مادییە بەو صەدەقەیە یا بە گەیاندنی سوودی مەعنەوییە بەویش نەمرە بە چاکە بە دەرز بە ئامۆژگاری بە تکا بە هەر جۆرێ تر بێ وە چاری زیانیش ئیصلاحە لە عالەما ٠

﴿ ومَنْ يُشاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُ الهُدى ﴾ :

هەرکەسێ بەرانبەرکێو موخالەفەی پێغەمبەر بکاو لە ڕێکەی ئەرمانی بەو لادا پاش ئەوە کە حەقی بۆ دەرکەوتو ڕیسالەی بۆ ئابت بوو بە هۆی چاوکەرنی بە موعجیزات یا بە هۆی حاڵی بوونی لە دەلیلی بینانی ڕیسالەت ٠

﴿ ويَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ المُؤْمِنِينَ ﴾ :

وە بکەوێتە شوێنی غەیری ڕێگەی موسوڵمانان لە بیروباوەڕاو لە پەیڕەوی پێغەمبەرا (د) ٠

﴿ نُوَلِّهِ ما تَوَلَّى ﴾ :

ئەیخەینە شوێنی ئەو رێگـــەی گومڕاهییـــە کـــە خۆی گرتوویەتی •

﴿ ونُصْلِهِ جَهَنَّمَ ﴾ :

وە ئەیخەینە ناو ئاگری دۆزەخەوە •

﴿ و ساءَتْ مَصِيراً ﴾ : (١١٥)

وە زۆر نابارو ناهـەموارە دۆزەخ لـــە جیهەتـــی ماواو قەرارگاوە •

بە زاهیر ئەم ئایەتە مونطەبیقە بەسەر (ابن ابیرق)دا کـە لە پاش ئیمان هێنانو مانەوە لە ناو موسوڵماناناو لە پاش ئەوە کە ریسالەتی حەزرەتی بۆ رووناك‌بووەوە رۆییشت لە دیـــن وەرگەڕایەوە هەتا بە کافری مرد •• هەروا شامیلە بۆ هەمـوو کەسێ کە لەپاش دەرکەوتنی رێگەی راست لە دینی ئیسلام لائەداو ئەکەوێتە دووی خەیاڵاتی فاسیدە ـ پەنابەخودا ـ ئەوە ماوای ئاگری دۆزەخە • هەروا دەرئەکەوێ لەم ئایەتەوە وەکو لادان لە فەرمانی حەزرەت (د) ئەبێ بەهۆی ئەوە کابرا بڕواتە ئاگـری دۆزەخ لادان لە بیرو باوەڕی کۆمەڵەی موسوڵمانان خواهـ لـــە ئیعتیقادا یا لە ئەحکامی عەمەلییەدا خواە مەنصـــوصە یـــا موستەنبەطە بێ هەموو ئەبێ بە هـــۆی چوونەئاگـری دۆزەخ کەوابێ دەرئەکەوێ کە ئیجماع واتە یەك‌کەوتنی زانا بـــەرزە بەڕێزەکانی ئیسلام لەسەر هەر حوکمێ هەبوو ئەبێ بە دەلیل بۆ باقی موسوڵمانان ؛ چونکە رێگەی‌موسوڵمانان هەرچەن هەموو

رێگەیێ : ئیعتیقادیو ، عەمەلیو ، مەنصووصو موستەنبەط ، ئەگرێتەوە بەڵام زۆر ئاشکرایە نابێ لەرێگەی موسوڵمانـــان رێگەی حوکمە مەنصووصەکان بگرین : چونکە بەر ئیتیباعـــی رەسوول ئەکەوێ ، وە ئەم رێگە ئەبێ رێگەی ئیستینباطاتی ئەوان بێ لە پاش وەفاتی حەزرەت (د) وە دیارە نابێ لەو موسوڵمانانە نەزانەکان یا زانا تاوانبارەکان مەقسەد بێ ، بەڵکو ئەبێ زانـــا بەرزە بەڕێزەکان کە پایەیان لە ئیسلاما دیارە وە ئەوانەیش هەر موجتەهیدەکانن کە پێویستە عادلو عالمو دارای هێزی ئیستینباط بن • مادام وابوون فەرموودەیان نەبێ ئیعتیماد بداتە ســـەر ئیستینباط لە سەنەدێ وە دەلیلێ لە ئایەت یان لـــە فەرموودەی پێغەمەر (د) وە ئیمامی شافیعی (خ) ئەم ئایەتەی کردووە بـــە دەلیلی ئیستیدلال بە ئیجماعی ئیمامانی دین • وە ئەو کەسانە کە موخالیفی هاتنەجێگەی ئیجماعن قسەکەیان بـــێ قیمەتـــە ؛ چونکی شەرع دوورە لە فەلسەفەو وردەکاری فەلاسیفە وە لەسەر ظاهیر ئەڕوا ، کەوابێ یەکێ حەقی نیە لەم مەوزووعـــەدا بڵێت چۆن ئیجماعی عالمان دێتەجێ لەگەڵ دووری جێگەیانو جیاوازی رەغبەتیان ؟ چونکی بەسە بۆ عالمی زانای دین کە خودا ئەمـــری پێ بکا بە خزمەتی ئیسلامو ئیرشادی موسوڵمانان ئیتر داعـــیو باعیثی تری ناوێ بۆ ئەوە بیربکاتەوە لە کیتابو ســـــوننەتو ئەحکام وەربگرێ لێیان وە کاتێ رووداوێکی وەها بووبێ لەناو موسوڵمانانا وە لە مەکەدا یا لە مەدینەدا قەرەباڵغی عالمەکـــــان بڕیاری شتێکیان دابێو ئێمە موخالیفمان بۆ مەعلووم نەبـــێ

ئەڵێین ئەوە (ئیجماع)ە • بەڵێ وەکو ئیمامی ئەحمەد فەرموویەتی عیبارەتی (لم نسمع خلافا) باشترە لە (اجمعت الامة)وە سالمترە •

وەلحاصڵ مادام تابیعبوونی غەیری ڕێگەی ئەوان حەرام بێ نەبێ پێویست بێ ئینسان تابیعی ڕێگەی ئەوان بێ ، وە مەعلوومە تابیعبوونی ڕێگەی یەکێ لەوان واجب نیە وەکو تابیعبوون بە ڕێگەی کۆمەڵەیەکی تایبەتی • کەوابو مەقسەد تابیعبوونە بە ڕێگەی هەموریانو ئەمە تابیعبوونە بە ئیجماع • هەروا لەم تایەتەوە دەرئەکەوێ مادام تابیعبوون بە مەجموعەکەیان ڕێگەی موسوڵمان بێ ئەبێ لە کاتی ئیختیلافدا تابیعبوون بە ڕێگەی زورمەی ئەو کۆمەڵەزۆر بەجێتر بێ لە تابیعبوون بە ئەقەلییەتو کۆمەڵەی کەم • وە لەسەر ئەم ئەساسەیە کە تابیعبوون بە (سەوادی ئەعظەم) لە ئەرموودەی حەزرەتا ئەمری پێکراوە ەتا ببێ بە سەرمەشق بۆ موسوڵمانان •

★ ★ ★

﴿ إِنَّ اللهَ لا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشاءُ ﴾ :

بە ڕاستی خودای تەعالا عەرفی نەظەر ناکا لەوە کە شەریکی بۆ قەدار بدرێ ، وە چاوپۆشی ئەکا لە غەیری ئەوە لە باقی گوناحەکان بۆ هەرکەس خواستی ببێ •

﴿ وَمَن يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالاً بَعِيداً ﴾: (١١٦)

وه هەرکەسێ شەریکو هاوڕێ قەرار بدا بۆ خودا ئەوە بە راستی لە ڕێگە دەرچووەو ڕێگەی راستی گومکردووەو زۆر دوور کەوتووەتەوە لە ڕێگەی راست ٠

لەسەر فەرموودەی ئیمامی رازی سیرڕی دووبارەکردنەوەی ئەم ئایەتە ئەمەیە کە ئایاتی وەعدو وەعید یانی ئایاتی وادەی خێرو هەڕەشەکردن دژی یەکترنو خودا قەت ئایەتێکی لە ئایاتی وەعید دووبارە نەکردووەتەوە بە عەینی لەفظ ٠ جا ئەم ئایەتی وەعدەی دووبارە کردەوە بۆ دەلالەت لەسەر ئەوە کە خـــودا ڕەحمەتی لە غەزەبی زۆرترەو خودا حەز لە عەفوو چاوپۆشی ئەکا ٠ وە لە لایەکی تریشەوە بۆ ئیشارەتە بۆ لای ئەوە ئەگـەر طوعمەی کوڕی ابیرق بە دزییەکەی دەسبەردار ببوایێ خـــودا عەفوی ئەکرد ، وە لەبەر ئیرتیدادو کوفرەکەی خودا دەری کـرد لە ڕەحمەتی خۆی ئەگەرنا عەفوی خودا زۆر گوشادە ٠

ریوایەتکراوە لە حەزرەتی عەلی (ك)وە هیچ ئایەتێ لـە قورئانا لەم ئایەتە مەحبووبتر نیە لە لای من ٠ وە ریوایەتکراوە لە ئەبوهورەیرەوە (خ) ئەڵێ : کاتێ ئایەتی (ومن یعمل سـوء یجز به) نازڵ بوو ئەصحابەکان زۆر لە لایان گـــران بوو ؛ چونکی کەس نیە کاری گوناحی نەبێ ، وە بامی ئەم ئایەتەیان کرد لەلای حەزرەتا (د) (فقال : قاربوا وسددوا ففي کل مـــا یصیب المؤمن کفارة حتی الشوکة یشاکها او النکبة ینکبها ٠ وفي روایة : هذه معاتبة الله العبد فیما یصیبه من الحمی والنکبـــة حتی البضاعة یضعها في کم قمیصه فیفقدها فیفزع لها،حتی ان العبد

ليخرج من ذنوبه كما يخرج التبر الاحمر من الكير • روى هذه الثلاثة الترمذي الاول بسند غريب والاخيرين بسندين حسنين) •

﴿ إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلاَّ إِنَاثاً ﴾ :

ئەم موشریکانە عیبادەت ناکەن بۆ غەیری خودا مەگەر بۆ چەن مەعبوودێکی مێچکە ؛ چونکی عیبادەتی ئەو بتانەیان ئەکرد وەکو لاتو عوززاو مەنات کە ناوەکانیان‌لەسەر زمانی عەرەبی (مؤنث)ە بە تێ تەئنیث یا بە هۆی ئەلفی ئاخرەوە ، یا عیبادەتیان بۆ ئەو بتانە ئەکرد کە خۆیان ئەیانتاشینو لەبەر دەستیانا کەوتبوون . وەیاخود عیبادەتیان بۆ مەلائیکە ئەکردو مەلائیکە ئەگەرچی نە نێرنو نە مێ بەڵام لە زمانی عەرەبا بە (مؤنث) ئەژمێررێن •

﴿ وإِنْ يَدْعُونَ إِلاَّ شَيْطاناً مَرِيداً ﴾ : (١١٧)

وە عیبادەت ناکەن بە هۆی عیبادەتی بتەکانەوە ئیللا بۆ شەیتانی لە فەرمانەدەرچوو ؛ چونکە عیبادەتیان بۆ بتەکان لەسەر ئەمری شەیتانە ، کەوابێ لە حەقیقەتا عیبادەتی شەیتان ئەکەن •

﴿ لَعَنَهُ اللهُ وقَالَ : لأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصِيباً مَفْرُوضاً ﴾ : (١١٨)

وە وتوویەتی بێگومان : من وەرئەگرم لە بەندەکانی تۆ ئەی خودا بەشێکی وا کە بڕیاردراوە بۆ من بە واجبی •

﴿ وَلأُضِلَّنَّهُمْ وَلأُمَنِّيَنَّهُمْ ﴾ :

وە سوێند ئەخۆم کە ئەبێ لە رێگە لایاندەمو ئەبێ ئارەزوو

هەوای بەتاڵو پڕوپووچ بهاوێنە ناو دڵیانەوە هەتا بە هۆی ئەو هەواوە هەموو شتێکی بەسوودو عیبادەتی مەعنەوی حەقیان لەبیر بچێتەوە .

﴿ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ ﴾ :

وە فەرمان نەدەم بەو بەندە گومڕاهانە باگوێچکەی وشترو گاو مەڕو بزن شەق بکەن بۆ نیشانە لەسەر حەرامکردنیان بەبێ ئەمری خودا .

﴿ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللهِ ﴾ :

وە سوێند ئەخۆم کە ئەمر ئەکەم بەو بەندە گومڕاهانە بە شێوەو صوورەتی مەخلووقی خودا بگۆڕنو لەسەر وەزعی خۆیان نەمێنن . پێیان ئەڵێم گوێی حەیوان ببڕنو بیانخەسێنن و چاوی وشتری فەحلی گەورە دەربێنن و خاڵ بکوتن لەسەر لووتو لێوو دەمو چاوو دەستو پێ و ، دانیان تیژ بکەنو ئەو شێوە کە پێغەمەران لە لایەنی خوداوە هێناویانە لە ئەدەب بیگۆڕن . وە موویی بێگانە بلکێنن بە سەری بێتووکەوە وە داخی ناپارو ناهەموار بنێن بە ئەعزای گیانلەبەرا ... وە ئەمانە هەموو گوناحی گەورەن . هەروا دەرهێنانی موو لە روخساری پیاوانو ژنان بە تایبەتی ئەگەر بۆ دەسبڕینی خەڵکی بێ مەئەلا . ئەلحاصڵ هەرچی گۆڕێنێ لە دینی ئیسلاما دامەزرابێ وەکو خەتەنەکردن ، بەرتاشین ، بەرسمێڵکردن ، موویی بنباڵ هەڵکەندن ، نینۆک کردن ... هەموو ئەمانە باشەو لە سوننەتی ئیسلامە ما باقی

لەبەر ناچاری نەبێ یا لەبەر تەڤیهی شێوە نەبێ حەرامە ٠

﴿ ومَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيّاً مِنْ دُونِ اللهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْراناً مُبِيناً ﴾ : (١١٩)

وە هەرکەسێ شەیتان بکا بە دۆستی خۆی و دوور بکەوێتەوە لە دۆستی خودا ئەوە بە راستی زیانی کردووە لە کارو کەسبی بیرو باوەڕو کردەوەی خۆیا بە زیانێکی ئاشکرا ٠

﴿ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَما يَعِدُهُمُ الشَّيْطانُ إِلاَّ غُرُوراً ﴾ : (١٢٠)

چونکی شەیتان وەعدەیان پێ ئەداو ئارەزووی نابارو پڕوپووچ ئەهاوێتە دڵیانەوە بۆ ئەوە کە گومڕایان بکا . وە شەیتان وەعدەیان پێ نادا ئیللا لە بۆ ئەوە کە مەغرۆریان بکاو بە ناحەق بایی ببن لە خۆیان ٠

﴿ أُولئِكَ مَأْوِيهُمْ جَهَنَّمُ ﴾ :

ئەم کەسانە کە بەهۆی شەیتانەوە بایی ئەبن جێگەو ماوای پاشەڕۆژیان دۆزەخە ٠

﴿ وَلا يَجِدُونَ عَنْها مَحِيصاً ﴾ : (١٢١)

وە شوێنی فیرارو قەرارگایان دەست ناکەوێ هەتا لە دۆزەخ دەرچن و رابکەن بۆ لای و لە ناویا ئارام بگرن ٠ واتە ناتوانن دەرچن لە دۆزەخ بە هیچ نەوعە وەسیلەیێو بە هیچ یارمەتیدەرێ ٠

﴿ والَّذينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأنْهارُ خالِدِين فِيهـــا أبَـداً ﴾ :

وه ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوەو کردەوەی جـــوان ئەکەن بە یاسای دینی ئیسلام لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەیانهاوێمە بەهەشتەوە ، ئەو بەهەشتەی کە لە ژێری دارەکانیەوە جۆبار دەرئەچێو حاڵیان وایە کە بە دەوام ئەمێننەوە لەو بەهەشتەدا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَعْدَ اللهِ حَقّاً ﴾ :

خودا وەعدەی داوە پێیانو ئەو وەعدە هەیە بە راستی ٠

﴿ ومَنْ أصْدَقُ مِن اللهِ قِيلاً ؟ ﴾ : (١٢٢)

ئەوە کێیە راستتر بێ لە خودا لە خوصووصـــی وتارەوە ؟ حاشا کەس راستتر نیە لە خودای تەعالا لە وتارا ٠

فەرموودەی خودا (ليس بامانيكم ٠٠٠ الاية)

ئیبنو ئەبی حاتەم ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : جوولەکەو گاور داوایان وابوو ئەیانوت : غەیری ئێمـە کەس ناچێتە بەهەشتەوەو ئێمە ئاگری دۆزەخ لێمان نادا ئیلـلا چەن رۆژێکی کـــەم ٠ وە قورەیش ئەیانوت : ئێمـە هـــــەر زیندووناکرێینەوەو حسێبمان لەگەڵدا ناکرێ ! جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوە ٠

وه ئیبنو جەریر ریوایەتی کردووه له قەتادەوه که گەلێ له یەهوودو گەلێ له نەصاراو گەلێ له موسوڵمانان دانیشتبوون له شوێنێکاو خەریکی بەیانو دەربڕینی فەخری خۆیان بوون • جا کیتابیەکان له یەهوودو نەصارا وتیان بـــــه موسوڵمانەکان : پێغەمەری ئێمه له پێش پێغەمەری ئێوەدا هاتووەو کتێبی ئێمه له پێش کتێبی ئێوەدا بوو کەوابێ ئێمه موستەحەقترین لـــــه ئێوه به رەحمەتی خودا ! وه موسوڵمانەکانیش وتیان : پێغەمەری ئێمه خاتەمی پێغەمەرانەو کتێبی ئێمه حاکمو فەرمانڕەوایـــه بەسەر کتێبەکانی ئێوەدا • جا خودا ئەم ئایاتەی نازڵکـــردو فەرمووی :

﴿ لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ ﴾ :

ئەوابی خوداو چوونەبەهەشتو پارازراوی له دۆزەخ بـــه ئارەزووی ئێوه نیه ئەی موسوڵمانەکان وه به ئارەزووی ئەهلی کیتابیش نیه ، بەڵکو ئەمانه یەکەم به فەزڵی خودایەو دووەم به ئیمانی خاڵصو کردەوەی چاکی پاکه •

﴿ مَنْ يَعْمَلْ سُوءً يُجْزَ بِهِ ﴾ :

ئەینا هەرکەسێ کردەوەیەکی خراپ بکا جەزای ئەدرێتەوه لەسەری •

﴿ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴾ : (١٢٣)

وه کەس دەستی ناکەوێ له لای غەیری خوداوه دۆســـتێ فریای بکەوێو یارمەتیدەرێ یارمەتی بدا •

﴿ ومَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وهُو مُؤْمِنٌ ﴾ :

وه هەرکەسێ کردەوەی لە کارە هەمواره باشەکان بێ ـ پیاو بێ یا ژن ـ وەلحاڵ کە ئیمانداریکی ساغ بێ ٠

﴿ فَأُولئِك يَدْخلُون الجَنَّة وَلا يُظْلَمُونَ نَقِيراً ﴾ : (١٢٤)

ئەوانە ئەچنە بەهەشتو ستەمیان لێناکرێ بە قەی ئەو نوختە وا لە پشتی ناوکە خورماوە ٠

﴿ ومَنْ أَحْسَنُ دِيناً مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ للهِ ، وهُو مُحْسِنٌ واتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً ؟ ﴾ :

ئەوە کێیە ئەو کەسەی کە جوانتر بێ لە خوصووصی دیانەتەوە لەو کەسەی کە رووی خۆی کردبێ بۆ لای خودای خۆی وەلحاڵ خودای بەیەك بزانێو کەوتبێتە شوێن دینی تەوحیدی حەزرەتی ئیبراهیمو لایدابێ لە شتی بەتاڵ بۆ لای شتێ کە کەماڵ بێ ؟

﴿ واتَّخَذَ اللهُ إِبْراهِيم خَلِيلاً ﴾ : (١٢٥)

ئەگەر نازانن کە ئیبراهیم کێیە بزانن خودای تەعالا ئیبراهیمی کردووە بە خەلیلو دۆستی خۆی ٠ ئیبنو عەباس (خ) فەرموویەتی مەبەس لەم (من اسلم وجهه)ە ئەبوبەکری صدیقە (خ) ٠

﴿ وَللهِ ما في السَّمواتِ و ما في الأَرْضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە بە موڵکو بـــە سولطان هەرچـی هەیە لـــە ئاسمانەکانداو هەرچی هەیە لە عەرزا ٠

﴿ وكانَ اللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطاً ﴾ : (١٢٦)

وە خودای تەعالا موحیطە بە هەموو شتێکا ، یانی دەستەلآتی هەیە بەسەر هەموو کائیناتا ٠ کەوابێ خۆشەویستی ئیبراهیمی خەلیلی لەبەر ئەوە نەبووە کە خودا موحتاج بێ بە شتێ تا موحتاج بێ بە ئیبراهیم بەڵکو لەبەر ئەوە بووە کە ئیبراهیم (د) حەقی عوبوودییەتو بەندەیی خودای بە ساغی بەجێهێناوەو خودایش لەسەر سوننەتو یاسای خۆی ئەوی خۆشویستووە ٠

فەرموودەی خودا (ویستفتونك في النساء ٠٠٠)

ئیمامی بوخـــاری ریوایەتیکردووە لـــە عائیشەوە (خ) فەرموویەتی : وا ئەبوو پیاوێ کچێکی هەتیوی لەلا ئەبوو وە ئەو پیاوە خوێنڕەسو کاربەدەستی کچەکە ئەبوو وە ئەو کچە مآڵێکی بە میرات بۆ هاتبوایەوە لە باوکی تێکەڵی مآڵی ئەم کاربەدەستە ئەبوو جا لەبەر مآڵەکەی نەیئەدا بەشوو هەتا ئەو کچە داماوە ئەمرد ٠ جا پرسیارکرا لە حەزرەت لەم روەوەو خـودا ئـــەم ئایەتەی نازڵکرد ٠

﴿ ويَسْتَفْتُونَكَ في النِّساءِ ، قُلِ : اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ، وَما يُتْلَى عَلَيْكُمْ في الكِتابِ في يَتامَى النِّساءِ الّتي لا تُؤْتُونَهُنَّ ما كُتِبَ لَهُـــنَّ وتَرْغَبُـــونَ أَنْ

تَنْكِحُوهُنَّ والْمُستَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتامى بِالْقِسْطِ ۚ وَما تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللهَ كانَ بِهِ عَلِيماً ﴾ : (١٢٧)

لەم شوێنەدا چەن شتێ بزانن :

یەکەم : ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە بە هۆی پرسیاری کۆمەڵێ لە یارانی پێغەمبەر (د) لە کارو باری ژنانو لە میراتیانو غەیری ئەمانە ۔ وە بازێ لەوانە لە ئەووەڵی سوورەتەکەوە بەیانکراون ، وە بازێکیان ماون لەمەولا بەیان ئەکرێن ۔

دووەم : تەرکیبی ئەم ئایەتە وەهایە کە واوی (ومایتلی) عەطفی (ما) ئەکاتەوە بۆ سەر (الله)و (في يتامـــى النساء) مەربووطە بە (يتلى عليكم) و (والمستضعفين) عەطفە لەسەر (يتامى النساء) ، (وان تقوموا) پاش بوونی بە مەصـــدەر عەطفە لەسەر (المستضعفين) ۔

جا مەعنای ئایەتەکە ئەبێ بەمە : داوای فتواو بەیانـــی ئەحکامت لێ ئەکەن لە ژنانا تۆ لە جوابیانا بڵێ : خودا فەتواتان بۆ ئەداو ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە لە قورئانا لە ئەووەڵـی سوورەتەکەوە فەتواتان بۆ ئەدا ۔ ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە لە بەیانی ئەحوالی هەتیوە بێ باوکەکانو لەو ژنانە کە پێتـان نەئەدان ئەو مارەییە بۆیان نووسراوە یا ئەو میراتە کە بۆیان نووسراوە ، وە ئارەزوویشتان بوو لەوەدا کە مارەیان بکەن ، یا

خۆتان مەنعئەکرد لەوە کە مارەیان بکەن . وە فەتواتان بۆ ئەدا ئەو ئایەتانە کە ئەخوێنرێنەوە بەسەرتانا لە باسی حاڵو حوکمی میراتی ئەو منداڵە هەتیوە زەعیفانە وە لە باسی ژاوەستان بۆ ئیدارەیان بە عەدالەتو دادگەری . وە ئەو ئایەتانە کە خوێنرانەوە بەسەریانا لە هۆی کچەهەتیوەکانو منداڵە وردەکانەوە لەسەر ئەم ریزە کە دیت .

١ ـ (وآتوا اليتامى اموالهم ولا تتبدلوا الخبيث بالطيب ولا تأكلوا اموالهم الى اموالكم انه كان حوبا كبيرا) (٢) النساء

٢ ـ (وآتوا النساء صدقاتهن نحلة فان طبن لكم عن شيء منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا) (٤) النساء .

٣ ـ (ولا تؤتوا السفهاء اموالكم التي جعل الله لكم قياما وارزقوهم فيها واكسوهم وقولوا لهم قولا معروفا) (٥) النساء .

٤ ـ (وابتلوا اليتامى حتى اذا بلغوا النكاح فان آنستم منهم رشدا فادفعوا اليهم أموالهم ولا تأكلوها اسرافا وبدارا ان يكبروا) (٩) النساء .

٥ ـ (ان الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلون سعيرا) (١٠) النساء .

٦ ـ (يوصيكم الله في اولادكم للذكر مثل حظ الانثيين فان كن نساء فوق اثنتين فلهن ثلثا ما ترك فان كانت واحدة فلها النصف) (١١) النساء .

٧ ـ (يا أيها الذين آمنوا لا يحل لكم ان ترثوا النساء كرها ولا تعضلوهن لتذهبوا ببعض ما آتيتموهن) (١٩) النساء ٠

وه غەیری ئەم ئایەتانەیش لەوانە کە باسی ئەحوالی ژنان ئەکا وەکو ئایاتی ئەواخیری سووڕەی نیساء ٠

فەرموودەی خودای تەعالا (وان امرأة خافت ٠٠ الاية)

ئەبوداودو حاکمو ترمذی ریوایەتیانکردووە لە عائیشەوە (خ) فەرمووی : سودەی کچی زمعە بیمی بوو کە حەزرەت (د) تەلاقی بدا کاتێ کەوتە سالّەوە وتی بە حەزرەت (د) : ڕۆژەکەی من بۆ عائیشەو حەزرەت قەبوولّی کرد ٠ جا ئەم ئایەتە نازڵ بوو ٠

وە سەعیدی کوڕی مەنصوورو ئیمامی شافیعیو بەیهەقی ریوایەتیان کردووە لە سەعیدی کوڕی (مسیب) کە کچی محەمەدی کوڕی مسلمە لە لای رافیعی کوڕی خەدیج بوو ، ئەویش تۆزێ حەزی پێنەدەکرد ، سا لەبەر پیری یا لەبەر هەرچی، وە ویستی تەلاقی بدا ، ئەویش پێیوت : تەلاقم مەدەو لە نۆبەی نوستنا چی بڕیار ئەدەی بۆم باشە ٠ وە ئەم ئایەتە نازڵبوو ئەوانیش لەناو خۆیانا باش ڕێکەوتن ٠

وە ئیبنو جەریر ریوایەت ئەکا لە سەعیدی کوڕی جوبەیر (خ) کاتێ ئەم ئایەتە نازڵبوو وتی بە مێردەکەی ئەمەوێ کە نەفەقەم بۆ بڕیار بدەی ، وە لەوەبەر حەزی ئەکرد کە

رای‌بگرێ تەلاقی نەداو کابرا نەیێتە لای • جـــا خودا ئەمـــەی نازل کرد : (واحضرت الانفس الشح) •

وە بوخاری‌و موسلیم ریوایەتیان‌کردووە لە عائیشەوە (خ) : ئەم ئایەتە نازل بووە دەرحەق بە ژنێ کە مێردەکەی زۆر مەیلی نەبوو لەگەڵیاو ئەیویست جیابێتەوە لێی ، بەڵام لەبەر سابیقـە ئولفەت وە یا لەبەر ئەوە کە منداڵی هەبوو حەزی نەدەکرد کـە تەلاقی بدا • جا ژنەکەی پێی‌ئەوت : تەلاقم مەدەو لەلای خـۆت دام‌بنێ گەردنت ئازاد بێ لە حوقووقی قەسمی من‌و ئەم ئایەتـە نازل‌بوو •

ئیحیتیمالی هەیە هەموو ئەم هۆیانە هاتبنەجێ ، وە مانیـــع نیە ؛ چونکی موعارەضەی یەکتر ناکەن • وە خودا فەرمووی :

﴿ وإنِ امْرَأةٌ خافَتْ مِنْ بَعْلِهـــا نُشُـــوزاً أوْ إعْراضاً ﴾ :

ئەگەر ژنـێ ئەترسا لەوە کـــە مێردەکەی بـــە یەکجاری دووربکەوێتەوە لێی وە یاخود جار بەجارێ ئیعراضی لێ‌بنـــێ‌و موبالاتی پێ‌نەکا •

﴿ فَلا جُناحَ عَلَيْهِما أن يُصْلِحا بَيْنَهُما صُلْحاً ﴾

ئەوە گوناحیان لەسەر نیە لەوەدا کە ناوبەینی خۆیـــان چاک‌بکەن‌و لەگەڵ یەکا رێک‌بکەون لەسەر قەرارو بڕیاری ئەوە کە ژنەکە لە بازێ مارەییەکەی یا لە هەمووی یاخود لە نۆبـــە نوستنەکەی لەگەڵیا دەست‌هەڵبگرێ •

﴿ والصُّلْحُ خَيْرٌ ﴾ :

وه ڕێکەوتنیانو مانەوەیان بەیەکەوە باشترە لە جیابوونەوەیان نەخوازەڵلا ئەگەر ئەو ژنە منداڵی لە کابرا ببێ، وە یاخود ماوای باشی نەبێ بۆ ژیانو گوزەرانی ، وە لەبەر جوانی ڕیعایەتی حەقی صوحبەتو ئولفەتی سابیقەو بەستنی دەمی خەڵك لە واتەی بێسوودو لەبەر بەهێزکردنی دۆستی لەگەڵ خزمەکانیاو لەبەر شتی تر غەیری ئەمانە ٠

﴿ وأحْضِرَتِ الاَنْفُسُ الشُّحَّ ﴾ :

وە لە خیلقەتو دروستکردنی غەریزەی ئادەمیدا نفووسی ئینسان حازرو ئامادەکراوە بۆ بوخلو بۆ ئەوە خۆ نەدات بەدەستەوە لە چاوپۆشیکردن لە ماڵدا ٠ کەوابێ ئەگەر یەکێ لەم ژنو پیاوە ملەجڕێ بکاو لەسەر ماڵەکەی قسە بکاو چاوپۆشی بکەن ٠ ماڵ خۆشەویستەو تەماع وا لەوڵای ئەرواحەوە ٠

﴿ وإنْ تُحْسِنُوا وتَتَّقُوا فَإنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ : (١٢٨)

وە ئەگەر ڕەفاقەتو میانەتان باش بکەن لەگەڵ ژنەکانتاناو خۆتان بپارێزن لە جیابوونەوەیان بزانن کە بە ڕاستی خودای تەعالا ئاگاداڕە لەسەر کردەوەی ئێوە جەزاتان بە باش ئەداتەوە ٠

﴿ ولَنْ تَسْتَطِيعُوا أنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ ولَوْ حَرَصْتُمْ ﴾ :

ئێوه قەت ناتوانن کە موساواتو هاومیزانی بکەن له ظاهیرو باطینا لەگەڵ ژنەکانتانا هەرچەن زۆر مەیلێکی گەرمتان ببێ لەسەر ئەو هاوکێشیه ؛ چونکی ئینسان وەکو ناتوانێ مەنعی چاو بکا له دیتنو مەنعی گوێچکه بکا له بیستن ناتوانێ مەنعی دڵیش بکا له زیادەخۆشویستن بۆ ژنێ لەو ژنانه که له جەمالا یا له کەمالا بەرز بێ . بۆیه حەزرەت (د) نۆبەی رائەگرت له بەینی حەرەمەکانیاو ئەیفەرموو : (هذا قسمي في ما أملك فلا تؤاخذني فيما تملك ولا املك) واته : خودایا ئەمە نەوبەکاری منه لەناو ژنەکانما به قەی ئەونه دەستم ئەڕواو ئەتوانم ئیتر موئاخەزەم مەکه لەو شتەدا که تۆ دەستت ئەڕوا بەسەریاو من دەستم ناڕوا بەسەریا .

﴿ فَلا تَمِيلُوا كُلَّ المَيْلِ فَتَذَرُوها كالمُعَلَّقَة ﴾

بەڵام لامەدەن له ریعایەتی عەدڵو دادگاری له ناویانا بەلادانێکی تەواو هەتا ژنەکانتان وا لێبکەن وەکو ژنێ که نە مێردی هەبێو نە تەڵاق درابێ . بەڵکو ئەگەر لاتان دا له حەق با لادانێکی کەم بێ . (فان ما لا يدرك كله لا يترك كله) . ریوایەتکراوه له حەزرەتەوه (د) : (من كانت لـه امرأتان يميل مع احداهما جاء يوم القيامة واحد شقيه مائل) .

﴿ وإنْ تُصْلِحوا وتَتَّقُوا فَإنَّ اللهَ كانَ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٢٩)

جا ئەگەر چاکبکەنەوه ئەو خراپەیه کردووتانەو ئیتر

خۆتان بپارێزن له پاشەوەختیشا لەو خراپە پێشووتانە ئـــەوە خودا صەرفی نەظەرکارەو میهرەبانە ٠

﴿ وإنْ يَتَفَرَّقا يُغْنِ اللهُ كُلاً مِنْ سَعَتِهِ ﴾ :

وە ئەگەر ئەو پیاوو ژنە جیابینەوە لەیەك ئەوە خـــودای تەعالا هەردووکیان بێنیحتیاجو بێمەبەس ئەکا لەوی دی ٠

﴿ وكانَ اللهُ واسِعاً حكِيماً ﴾ : (١٣٠)

وە خودای تەعالا خاوەن ویسعـەتو دەســـت رۆیشتووەو خاوەن حیکمەتیشە لە هەموو کارێك لە کارەکانیدا ٠

﴿ و للهِ مَا في السَّمواتِ وَما في الارْضِ ﴾ :

بۆ خودایەو بەس هەرچی وا لە ئاسمانەکاناو هەرچی وا لە عەرزا ٠

﴿ ولَقَدْ وَصَّيْنا الَّذين أوتُوا الكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وإيَّاكُمْ أنِ اتَّقُوا اللهَ ﴾ :

وە بە راستی ئێمە ئامۆژگاری ئەوانەمـــان کردووە کـــە کیتابیـــان پێدراوە لـــە پێش ئێوەدا وە ئامۆژگاری ئێوەیشمان کردووە کە لە خودا بترسنو خۆتان لە نافەرمانی بپارێزن ٠

﴿ وإنْ تَكْفُرُوا فَإنَّ للهِ ما في السَّمواتِ وَمـــا في الارْضِ وكانَ اللهُ غَنِيّاً حَمِيداً ﴾ : (١٣١)

وە ئەگەر کوفری خودا بکەن ئەوە بزانن کە خودا خاوەنی هەرچیيە لە ئاسمانا هەیەو لە عەرزا هەیەو خودا دەوڵەمەندەو حەمد کراوە لەسەر هەموو نیعمەتێ ٠

﴿ وَلِلّٰهِ ما فِي السَّمٰواتِ وَما فِي الاَرْضِ وَكَفىٰ بِاللّٰهِ وَكِيلاً ﴾ : (١٣٢)

هەر بۆ خودایە هەرچی وا لە ئاسمانەکانو هەرچی وا لە عەرزاو بەسە خودای تەعالا بۆ ئەوە ببێ بە وەکیلو (معتمد علیه) بۆتان ٠

﴿ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ ـ اَيُّها النّاسُ ـ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ﴾ :

خودا ئەوەندە خودایەکی تەوانایە ئارەزوو بکا ئێوە لانەبا لەبەر چاوا ، ئەی ئادەمیزاد ، وە کۆمەڵێکی تر دێنێ ٠

﴿ وَكانَ اللّٰهُ عَلىٰ ذٰلِكَ قَدِيراً ﴾ : (١٣٣)

وە خودای تەعالا قادرو تەوانایە لەسەر ئەوە کە ئێوە لابباو کۆمەڵێکی تر دابنێ لە جێگەی ئێوەدا ٠

لەم ئایەتەدا هەڕەشە هەیە بۆ ئەو کەسانە کە کاری خەڵکی وا لە دەستیاناو تەماشایان ناکەن ٠ ئەفەرمۆیت : ئەونەی پێ ناچێ ئێوە لانەبەم وەکو چەن جار ئەم نەوعە ئاڵوگۆڕەمان چاو پێکەوتووە ٠

﴿ مَنْ كانَ يُرِيدُ ثَوابَ الدُّنْيا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوابُ الدُّنْيا والآخِرَةِ ﴾ :

واتە : هەرکەسێ کە دڵخوازی هەر سوودی ژیواری دنیایەو هەر داوای ئەوە ئەکاو بە شوێنی ئەوا ئەگەڕێ ئەوە زۆر کاری نابار ئەکا ؛ چونکی خودای تەعالا خێری دنیاو قیامەتی لەلایە ،

ئەی‌جا بۆچی داوای خێـــری دنیاو ئاخیرەت ناکا ؟ بـــا داوای هەردووکیان بکاو به صیدقی دڵ بڵێت : (ربنا آتنا في الدنيـــا حسنة وفي الآخرة حسنة) ٠

﴿ وَكانَ اللهُ سَمِيعاً بَصِيراً ﴾ : (١٣٤)

وە خودای تەعالا شنەواو بینایە ، ئاگای لە وتارو کـــردار هەیە ٠

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا كونوا قوامين ٠٠٠ الآية)

ریوایەت‌کراوە لە (سدی) ئەڵـێ جـــارێ دەوڵەمەندێو فەقیرێ نیزاعێکیان هێنا بۆ خزمەتی حەزرەت (د) ئەویش کـــە تەماشای کردن وا حاڵی بوو کە حەقی فەقیرەکەیە ؛ چونکی فەقیر ناتوانێ ســتەم بکـا لـە دەوڵـەمەند (مـع انـە) حـەق لەلای دەوڵەمەندەکەدا بوو ٠ جا ئەم ئایەتە نازڵبوو فەرمووی :

﴿ يا أَيُّها الَّذينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَداءَ لله وَلَوْ عَلَـــى اَنْفُسِكُـــمْ اَو الوالِدَيْـــنِ والاقْرَبِينَ ﴾ :

ئەی کەسانێ ئیمانتان هەیە هەمیشە بەدەوامو پایەدار بـن لەسەر عەدالەت تێکۆشن بۆ تەرویجی حەقو شاهید بن لـەبەر رەزای خودا لەسەر حەق ، هەرچەند ئەو شەهادەتی ئێوە لەسەر زیانی خۆتان یا باوك‌و دایکتان یا خزمو خوێشی زۆر نزیکتـان بێ ٠

﴿ إِنْ يَكُنْ غَنِيّاً أَوْ فَقِيراً فَاللهُ أَوْلَى بِهِما ﴾ :

وه ئەو کەسە کە شەهادەتەکەی لەسەر ئەدرێ دەوڵەمەند بێ یا گەداو لات بێ ئێوە لە حەق لامەدەن بۆ کەسیان ؛ چونکی خودای تەعالا نزیکترە لە چاودێری ئەوانە لە ئێوە • ئێوە مەڵێن: ئەو کەسە گەدایە با ئێمە هەر لای ئەو بگرین ؛ چونکی وا نەبێ حەق وا لەلای دەوڵەمەندەکە ، وە یا مەڵێن : ئەو کەسە دەوڵەمەندە با ئێمە حورمەتی بگرین ئیحتیرام وا لە حورمەتی حەقدا •

﴿ فَلا تَتَّبِعُوا الهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا ﴾ :

مەکەونە شوێنی ئارەزووی نەفس ، نەکا لادەن لە حەق •

﴿ وإِن تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا ﴾ :

وە ئەگەر زمانتان پێچبدەنو لای بدەن لە ئەدای حەق ، وە یا هەر ئیعراض بنێن لە ئەدای شەهادەتو حەق ون بکەن •

﴿ فَإِنَّ اللهَ كانَ بِما تَعْمَلُونَ خَبِيراً ﴾ : (١٣٥)

ئەوە بە راستی خودای تەعالا ئاگاداره لەسەر ئەوەی ئێوە ئەیکەن •

فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالله •• الاية)

بەغەویو واحیدی ریوایەتیان کردووە لە ئیبنو عەباسەوە (خ) ئەڵێ : موسوڵمانەکانی ئەهلی کیتاب هاتن بۆ حوزووری حەزرەت (د) وە ئەوانیش عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو رەفیقەکانی

بوون• وتیان: یا ڕەسولەڵڵا ئێمە ئیمانمان هەیە بە تۆو بەو کتێبە هاتووەتـە خوارەوە بۆتو ئیمانمان هەیە بە موساو تـەوراتو عوزەیر ئیتر باوەڕ ناکەین بە هیچ کەسو بە هیچ کتێبێ غەیری ئەمانە • جا حەزرەت فەرمووی : وانابێ پێویستە ئیمان بێنـن بە منو کتێبەکەم کە قورئانە ، وە بە هەموو پێغەمەرانـی پێشووو بە کتێبەکانیان . جا ئەم ئایەتە هاتەخوارەوەو خـودا فەرمووی :

﴿ یاأیُّها الَّذینَ آمَنُوا آمِنوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ والْکِتابِ الَّذي نَزَّلَ عَلَی رَسُولِهِ والْکِتابِ الَّذي أَنْزَلَ مِـنْ قَبْلُ ومَنْ یَکْفُرْ بِاللهِ و مَلئِکَتِهِ وکُتُبِهِ وَرُسُلِهِ والْیَوْمِ الآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالاً بَعِیداً ﴾ : (١٣٦)

واتە : ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە من ئەبـێ ئیمانەکەتان وابێ کە خودای تەعالا ئیعتیباری پێ بکا ، وە ئەگەر ئەتانەوێ لەو ئیمانە تێبگەن پێتان ئەڵێم : ئیمان بێنن بە خودای تەعالاو بەو پێغەمەرەی کە ئیستە باڵگتان ئەکا بۆ تەوحیـدی خوداو بەو کتێبەیش کە خودا نازڵی کردووە بۆ سەر پێغەمەرەکەیو بە جینسی ئەو کتێبەیش کە خودا لەمەوپێش ناردوونی بـۆ پێغەمەرانی خۆی لە ئادەم هەتا پێش دەوری خاتەم ، وە هەرکەسێ ئینکاری خودا بکا یا ئینکاری مەلائیکەتەکانی بکا یا ئینکـاری کتێبەکانی بکا یا ئینکاری پێغەمەرەکانی بکا ، هەموویان یـا یەکێکیان ، وە یا ئینکـاری ڕۆژی قیامەتو زیندووبوونەوەی

مردووانو گردکردنەوەیانو حسێبیانو ئەنجـــامی دۆزەخو بەهەشتیان بکا ئەوە بە راستی دوورکەوتووەتەوە لە رێگـــەی حەقو ونبووە بە ونبوونێکی دوور لە رێگەی راست ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُـــمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدادوا كُفْراً لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاً ﴾ : (١٣٧)

بە راستی ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێنا لەبەر چاواو لـــە پاش ئەوە کوفریان ئیختیار کرد بە سیرڕیو پەنامەکیو لـــە پاش ئەوە دووبارە هاتنەوە ئیمانیان هێناوە بە ظاهیرو لە پاش ئەم ئیمانە دووبارە کافربوونەوەو لە پاش ئەمەیش لە پایەکانی کوفرا سەرکەوتن ، یانی وەختی خۆی کوفرەکەیان هەر لە دڵـی خۆیانا بوو بەڵام پاش ماوەیێ خەڵکیشیان بانگ ئەکرد بـــۆ کافرێتی ٠٠ ئەمانە خودا لەوانە نیە کە لێیان خۆش ببـــێو لەوانەیش نیە کە شارەزایان بکا بۆ رێگەی رزگاری : چونکی بە هۆی وەرگەڕانو هەڵسووڕانی زۆر لە ئیمانەوە بۆ کوفرو لـــە کوفرەوە بۆ ئیمان ئەمە لە دڵیانا دامەزراوە کە ئیسلامیـــەت واقیعی نیەو هەر بۆ ئەوە ئەشێ کە گاڵتە بکەن بـــە خاوەن دەعوەتەکەیو لە رووی ئیسلامیەت دەربخەنو لە پشتەوە بڕۆنەوە بۆ سەر کوفرەکەی خۆیان ، جا کە دڵی ئینسان وای لێهات ئەوە ئەو دڵە زایە ئەبێو ئیتر مایەی ئیمان وەرناگرێ هەتا بـــە بێئیمانی ئەمرێ ٠

﴿ بَشِّرِ الْمُنافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً ﴾ : (١٣٨)

واته : ئەوانە باسمانکردن منافق بوون . وە موژدە بدە پێیان کە عەزابێکی زۆر سەختیان هەیە ٠

﴿ الَّذينَ يَتَّخِذُونَ الْكافِرينَ اَوْلِياءَ مِنْ دونِ الْمُؤْمِنينَ ﴾ :

ئەو کەسانە کە کافرەکان ئەکەن بە دۆستی راستی خۆیان ئەبن بە هاوڕازیانو ئەیانکەن بە مەحرەمی ئەسرارو ئەیانکەن بە پەناو دالدە بۆ کاتی هاتو هاوارو حەز ئەکەن بە نەمانی موسوڵمانەکانو سەرکەوتنی ئەوان ٠

﴿ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ ؟! ﴾ :

بۆچی وا ئەکەن خۆ بە یارمەتی ئەوان ناڕین ؟ ئەی عەجەبا سەربەرزیو عیزەتو پایەداربیان ئەوێ لە تێکەڵی ئەوان ! ئەگەر ئەمەیە بە هەڵەدا چوون عیزەت لەوانەوە دەس ناکەوێ ٠

﴿ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّهِ جَميعاً ﴾ : (١٣٩)

عیزەت بە هەر مەعنایەکی مەرغووب مەعنای لێ بدەیتەوە هەر بۆ خودایە هەمووی ، وە هەر لە پرتەوی خواستی خوداوەیە، ئەگەر یەکێ بەشی لەو عیزەتە دەس بکەوێ ٠ کەوابێ بە راستیو دڵێکی پاك بێن پاڵبدەنەوە بە جانیبی خوداوە لەم هاتو هووتەیان گەلێ باشترە ٠

﴿ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ في الْكِتابِ اَنْ اِذا سَمِعْتُمْ

آيات اللهِ يُكْفَرُ بِها ويُسْتَهْزَأُ بِهـا فَـلا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا في حَدِيثٍ غَيْرِهِ ﴾ :

ئێوە بە راستی ئەزانن کە خودا لە قورئانی خـۆیا بڕیاری داوەو ئەو حوکمەیشی ناردەخوارەوە بۆ ئێوە کاتێ بیستتان ئەو کافرانە گاڵتە ئەکەن بە ئایاتی خوداو کوفری خۆیان دەرئەبڕن بەرابەر بەوانە ئیتر دامەنیشن لەگەڵیاناو گوێمەگرن لەو واتە بێشەرمانە کە ئەیکەن بەرابەر بە کتێبی خوداو ئایەتی ، با وا نەزانن ئێوەیش لە تاقمی ئەو کافرانەن هەتا ئەکەونە باسێکی تر غەیری باسی قورئانو دین ٠

﴿ إِنَّكُمْ إِذاً مِثْلُهُمْ ﴾ :

ئەگەر ئێوە لە ناویانا دابنیشنو تەقریری ئەو بێشەرمـی ئەوانە بکەن لەم کاتەدا دەرئەکەوێ کە ئێوەیش لەوانەو بـە نیفاق دێنەوە بۆ ناو موسوڵمانان ٠ جا پێتان ئەڵێم :

﴿ إِنَّ اللهَ جامِعُ المُنافِقِينَ والْكافِرِينَ في جَهَنَّمَ جَمِيعاً ﴾ : (١٤٠)

خودای تەعالا ئێوەو کافرەکانو منافقەکانو جوولەکەکان هاوەڵ ئەکا لە دۆزەخا هەمووتان بە یەکەوە عەزاب ئەدا ٠ ئەم ئایەتانە هەموو لەگەڵ منافقەکانە ، جـا خودای تـەعالا روو ئەکاتەوە بەڵای موسوڵمانەکاناو ئەفەرموێت :

﴿ الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ﴾ :

ئەو منافقانە کە خۆیان ئەگرنو چاوەڕێی رووداو ئەکـەن لەسەر ئێوە ٠

﴿ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللهِ قَالُوا : أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ؟ ﴾ :

جا ئەگەر خودا فەتحو نەصرەتێکی ئێوەی داو فەتحێکتان بۆ هات لە لایەنی خوداوە منافقەکان ئەڵێن : ئایا ئێمە لەگەڵ ئێوەدا نەبووین ؟

﴿ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا : أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ؟! ﴾ :

وە ئەگەر بۆ کافرەکان بەشێکی بێ‌بایەخ دەس‌کەوت لە وەزعێ کە ظاهیرەن بە نەصرەت دابنرێ منافقەکان ئەڵێن : ئایا ئێمە نەبووین بە هۆی بەرزی ئێوەو باڵمان نەکێشا بەسەرتاناو نەمانپاراستن لە موسوڵمانەکان بە پرۆپاگەندەو بە دیعایە ؟!

﴿ فَاللهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ ﴾ :

جا بزانن ئەی موسوڵمانەکان خودا حوکم ئەدا لە بەینی ئێوەو ئەو منافقانەدا لە رۆژی قیامەتا لەسەر ئەم وەزعە پیسەیانو لەسەر ئەم گاڵتە لەسەر دووگوریسەیانو لەسەر ئەم لە ناڵوبزمار دانەیان ؛ چونکی خودا راستەو راستی ئەوێو نیفاق پەستی ئەخلاقەو خودا شتی پەستی ناوێ .

﴿ وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً ﴾ : (١٤١)

وە خودای تەعالا بە قەطعی بڕیار نادا بۆ کافران لەسەر موسوڵمانانی ساغی وەها لەسەر یاسای فەرمانی خودا دەوام بکەن

هیچ دەلیلێو هیچ حوججەتێکـــی بەهێزو هیچ نەصرەتێکـــی دامەزراو ، وە هەرچی بەسەر موسوڵمانانا دێ لە کزبوونیان بە دەستی کافرانەوە بە هۆێ ئەوەوەیە کە موسوڵمانان بێسەرو سامانێو بێ یاساو نیظامێو دینیان بۆ ژین ئەوێو ژینیان بـۆ عیززەتی دین ناوێ . جا خودای تەعالایش وەها کزیان ئەکا لە بەردەستی کافرانا ، ئەگەر ئەمان زاناو تەوانا بوونایێ دائیماو هەمیشە بەهێزو تەوانا ئەبوون .

﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ﴾

بە راستی منافقەکان لەبەر ئەوە کە باوەڕیان نیە بە خودا حیلەو فێڵ ئەکەن لەگەڵ پێغەمەری خوداداو لەگەڵ موسوڵمانانا و خودای تەعالا لەبەر ئەوە بە هەموو کارو بارێکیان ئەزانـــێ موعامەلەتێکیان لەگەڵا ئەکا وەکو موعامەلەی کەسێ کە فێڵ بکا لەگەڵ کەسێکا ، ئەوەتە جارجار ئەیانخاوێنێو بازێ جـــــار ئەیانلاوێنێ تا بە جارێ ئەیاندا بە عەرزا .

﴿ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى ﴾ :

وە نیشانەی ئەو منافقانە ئەوەتە کاتێ هەڵئەستن بۆ نوێژ بە تەمەڵیو نابەدڵی راست ئەبنەوە .

﴿ يُرَاؤُنَ النَّاسَ ﴾ :

بۆ ئەوە نوێژ ئەکەن کە خەڵکی چاوی لێبیانەوە بێو بـــــە موسوڵمانیان بژمێرن .

﴿ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ : (١٤٢)

وه ناوی خودا نابەنو تەقدیسی ناکەنو تەرغیبی خەڵـــک ناکەن لەسەر عیبادەت مەگەر جاربەجار ئەویش کاتی ئاگـاداری موسوڵمانەکان .

﴿ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ ﴾ :

هاتوچۆ ئەکەن لە بەینی ئەو ناوبراوانەدا کە دوو بەشن : بەشی کافرو ، بەشی موسوڵمان .

﴿ لاَ إِلَى هَؤُلاءِ وَلا إِلَى هَؤُلاءِ ﴾ :

وە بە راستی ناڕۆن بلکێن بە کافرەکانەوە ؛ چونکی ئەوان کیتابینو ئەمان موشریکن ، وە لە واقیعا ئەوانیشیـــان ناوێ ؛ چونکی ئەزانن مانەوەی ئەوان لە ئەنجاما زیانە بۆ ژیانی خۆیان، وە بە راستی ڕوو ناکەنە موسوڵمانەکانیش ؛ چونکی باوەڕیان بە دینی ئیسلام نیە .

﴿ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيـلاً ﴾ : (١٤٣)

ئەمانە خودا گومڕای کردوون لەسەر بەدڕایی خۆیان ، وە هەرکەسێکیش خودا گومڕای بکا لەسەر بەدڕایی قەت ڕێگـــەی ڕزگاریت دەس ناکەوێ بۆی .

﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاتَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە ئیمانتان هێناوە بە دینی ئیسلام ئێوەیش

وەکو منافقەکان مەکەن‌ر قەت کافرەکان مەکەن بە دۆست • نە کافری موشریکو نە کیتابیو نە منافق (رەش هەر رەشە) •

﴿ أَ تُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ؟ ﴾ : (١٤٤)

ئایا ئەتانەوێ کە قەرار بدەن بۆ خودای تەعالا بەسەر خۆتانا حوججەتو دەلیلێکی ئاشکرا وەکو هاوڕێیی کافرەکان بێ ؟

﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ﴾ :

بە راستی منافقەکان وان لە پایەی هەرەخواری دۆزەخو جێگەی ئاگرا •

﴿ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴾ : (١٤٥)

وە قەت تۆ یارمەتیدەرێ نابینی بۆیان کە رزگاریان بکا لە ئاگری دۆزەخ •

﴿ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ ﴾ :

مەگەر ئەوانەیان کە پەشیمانئەبنەوە لە کوفرو نیفاقو ئیمان دێنن بە ئیمانێکی راستو ئەو کردەوە خراپانە کە زوو بوویان ئەیکۆڕنو چۆن فەرمانی حەزرەت بێ وەها رەفتار ئەکەنو دەست ئەگرن بە خوداوەو دینو بێڕو باوەڕو کردەوەو رەوشتی خۆیان ساف ئەکەن لە گەردو تۆزی ناهەموار •

﴿ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ :

جا ئەوانە لەم کاتەدا لەگەڵ موسوڵمانەکانان .

﴿ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللهُ الْمُؤْمِنِينَ اجْرًا عَظِيمًا ﴾ : (١٤٦)

رە خودا لە پاشەڕۆژی نزیکدا ئەجرێکی گەورە ئەدا بە موسوڵمانەکان .

﴿ ما يَفْعَلُ اللهُ بِعَذابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ ؟ ﴾ :

خودای تەعالا چی ئەوێ لە عەزابدانی ئێوە ؟ ئایا رقێکی لە دڵدایە هەتا بە ئازاردانی ئێوە ئاساییشی بۆ بێت ؟ یا ئێوە ئەتوانن زیانی لێبدەن هەتا بە ئازاردانی ئێوە دەفعی زیان لە خۆی بکا ؟ وە یا سوودێکی دەستئەکەوێ هەتا لە تەعزیبی ئێوەدا سوودێ وەربگرێ ؟ حاشا وە کەللا ! ئەمانە هیچیان نیەو خودا نە باکی لە کەس هەیەو نە موحتاجە بە کەس ، بەڵکو ئەوەندە هەیە بڕیاری داوە کە بەدئەندیشیو بەدکاری ئادەمیزادی کردووە بە سەبەبی عادەتی بۆ تۆڵەسەندنەوە لەو کەسانە .

﴿ وَكانَ اللهُ شاكِرًا عَلِيمًا ﴾ : (١٤٧)

وە خودا بووەو لایەزال قەبوڵ ئەکا عەمەلی کەم مادام پاك بێ ، وە زانایە بە ئەحوالی ئادەمیزاد .

فەرموودەی خودا : (لا يحب الله الجهر بالسوء) :

ریوایەتکراوە : شەخسێ رۆیی بوو بە میوانی قەومێ

ئەوانیش جێگەیان نەکردەوە . جا کابرا بە دەنگی بەرز دەستی کرد بە قڕەقڕو رۆیشت لە خزمەتی حەزرەتا شکاتی کرد لێیان . جا ئەم ئایەتە نازڵبوو . فەرمووی :

﴿ لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظُلِمَ ﴾ :

خودا حەزناکا لە دەنگ‌و وتاری بەزر کە ئینسان قسەی خراپ بکاو خەریکی دوژمنایەتی قەومێ بێ ئیللا بۆ کەسێ نەبێ ئە ستەمکار ستەمی لێ کردبێ .

﴿ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعاً عَلِيماً ﴾ : (١٤٨)

وە خودای تەعالا زاناية بە ئەحوالّو بیسەرە بۆ هەموو وتارێ .

﴿ إِنْ تُبْدُوا خَيْراً أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوّاً قَدِيراً ﴾ : (١٤٩)

ئەی موسولمانەکان ئەگەر خێرێ لە کردەوەی خۆتانا دەربخەن وە یا وێ بکەن یا کەسێ عەفو بکەن لە تاوانێ ، وە لە کارێ یا وتارێکی خراپ ئەوە ئیشێکی واتان کردووە خودا حەزی لێ بکا ! چونکی خودا گوناهبارەکان عەفو ئەکا لەگەڵ ئەوەیشا ئەتوانێ عەزابیان بدا . کەوابێ هەرکەسێ کاری باش بکا خودا خێری پێ ئەداو پێی خۆشە .

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ﴾ :

ئەو کەسانە کە ئینکاری خوداو رەسوولی خودا ئەکەن ٠

﴿ ویُرِیدُونَ أَنْ یُفَرِّقُوا بَیْنَ اللهِ ورُسُلِهِ ﴾:

وە ئەیانەوێ کە خوداو رەهبەران لە یەک جیابکەنەوە ، یانی باوەڕیان بە خودا ببێ٠ باوەڕیان بە پێغەمبەران نەبێ ٠

﴿ وَیَقُولُونَ : نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَکْفُرُ بِبَعْضٍ ﴾ :

وە ئەڵێن : ئێمە ئیمانمان هەیە بە بازێکیانو نیمانمان بە بازێکیان نیە ٠

﴿ ویُرِیدُونَ أَنْ یَتَّخِذُوا بَیْنَ ذَلِکَ سَبِیلاً ﴾ (١٥٠)

وە ئەیانەوێ کە رێگەیێ بدۆزنەوە لە بەینی ئیمان بە جەمیعی ئەوەی کە ئیمان واجبە بۆیو کوفر بە هەموو ئەوانەو ئیمان بە بازێو کوفر بە بازێ بکەن ٠

﴿ أُولَئِکَ هُمُ الْکَافِرُونَ حَقّاً ﴾ :

ئەوانە کافری راستەقینەن ٠

﴿ وأَعْتَدْنا لِلْکَافِرِینَ عَذاباً مُهِیناً ﴾ : (١٥١)

وە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکان عەزابێکی وا کە تەحقیریان بکا ٠

﴿ والَّذِینَ آمَنُوا بِاللهِ ورُسُلِهِ ولَمْ یُفَرِّقُوا بَیْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِکَ سَوْفَ یُؤْتِیهِمْ أُجُورَهُمْ ﴾ :

ئەو کەسانەی کە ئیمانیان هەیە بە خوداو پێغەمبەری خوداو جیایی ناخەن لە ناویانا ئەبەدا ، بەم نەوعە ئیمان دێنن بـــــە هەموویان ٠٠ ئەمانە لە موستەقبەلی نزیکدا خودا ئەجرو جەزایان ئەداتەوە ٠

﴿ وَكَانَ اللهُ غَفُوراً رَحِيماً ﴾ : (١٥٢)

وە خودا گوناهبەخشو میهرەبانە بۆ هەموو کەسێ مادام شەریك قەرار نەدا بۆی ٠

ڤەرموودەی خودا (يسئلك أهل الكتاب ٠٠٠)

ئیبنو جەریرو (ابن المنذر) ریوایەتیان کردووە لـــــە ئیبنوجورەیجەوە ئەڵێ : یەهوودو نەصارا وتیان بە حەزرەت : ئیمانت پێناهێنین هەتا کتێبێکمان بۆ نەیەنی لە لای خوداوە، یاچەن پەڕەی نووسراو لە ئاسمانەوە بۆ لای فلان کە تۆ پێغەمـــەری خودای ! جا ئەم ئایەتە نازڵبوو فەرمووی :

﴿ يَسْئَلُكَ أَهْلُ الكِتابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتاباً مِنَ السَّماءِ ﴾ :

واتە : ئەهلی کیتاب داوا ئەکەن لە تۆ کە کتێبێ لە ئاسمانەوە بێنیتە خوارەوە بۆ سەر ئەوان ٠

﴿ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ ﴾ :

تۆ لەم داوای ئەمانە دامەێنە ، ئەمانە داوایان کرد لە موسا شتێکی گەورەتر لەوەی کە داوای ئەکەن لە تۆ ٠

﴿ فَقَالُوا : أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً ! ﴾ :

وتیان : خودامان نیشان بده به ئاشکرا که هەموومان چاومان پێی‌بکەوێ ! ئیتر ئەیان‌ئەوت خوداێ که مادەیەکی ئەبێ بچۆن بۆ ئەوان ئەبینرێت !

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ﴾ :

جا تریشقەیی لە ئاسمانەوە هاتو ئەوانی گرتو کوشتنی بە هۆی ئەو داوا نابارە ناهەموارەوەو بە هۆی ئەم ستەمکاریە دە ئەوان داوای شتێکی وایان کرد .

﴿ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾ :

وە لە پاش ئەوە کە ئەو قەومە بە صاعیقەمردووەمان زیندووکردەوە ، بە داوای موسا ، چاوپۆشیم کرد لێیان ، پاش ماوەیێ هاتن گوناحێ تریان کرد کە ئەوەبوو گوێرەکەیان پەرست پاش ئەو هەموو موعجیزاتە کە هاتەلایانو ئاگادار بوون بەسەریانا ، وەکو : رزگاربوونیان لە دەریای نیل ، وەکو ئەو موعجیزاتی عەصاو بەدی بەیضایە کە موسا ئیظهاری کردن .

﴿ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ ﴾ :

وە لەمەیش عەفوم کردن .

﴿ وَآتَيْنَا مُوسَى سُلْطَاناً مُبِيناً ﴾ : (١٥٣)

وە دامان بە موسا تەسەلوطێکی ئاشکرا بە سەریانا کە

ئـــەمری پێکردن خـــۆیان بکوژن لـــە جەزای جەریمـــەی گوێرەکەیەرستیدا ٠

﴿ ورَفَعْنا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثاقِهِمْ ﴾ :

وە کێوی طوورمان بەرزکردەوە بە راسەریانا بۆ ئەوە کـە بترسن لە خودا بە هۆی شکاندنی پەیمانەکەیانەوە ؛ چونکـــی وەختێ خۆی عەهدیان کردبوو کە رەفتار بکەن بە تەورات‌و لـە پاش هاتنی تەورات رەفتاریان پێنەکرد ٠

﴿ وقُلْنا لَهُمُ : ادْخُلُوا البَابَ سُجَّداً ﴾ :

وە پێمانوتن : بڕۆن داخڵی دەرگای (مسجد الاقصی) ببن لە حاڵێکا سوجدە ببەن بۆ خودا ٠ ئەمانەم پێوتن لەسەر زمانی موسا ٠

﴿ وقُلْنا لَهُمْ : لا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ ﴾ :

وە لەسەر زمانی داود پێمەوتن : کە تەجاوز مەکەن لە ئەمری خودا لە رۆژی **شەمەدا** ٠

﴿ وأَخَذْنا مِنْهُمْ مِيثاقاً غَلِيظاً ﴾ : (١٥٤)

وە پەیمانێکی گەورەیشمان وەرگرت لێیان بۆ رەفتار بـەو فەرمانانە کە لە لایەنی ئێمەوە گەیشتوە پێیان بـــە هـــۆی پێغەمەرەکانیانەوە ٠

﴿ فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ وكُفْرِهِمْ بِآياتِ اللهِ ﴾ :

جا له بەر ئەوە کە پەیمانە گەورەکەیان هەڵوەشاندەوەو حورمەتی شەمەیان شکاندو لەبەر ئەوە کە ئیظهاری کوفریان کرد بەو موعجیزاتە کە خودا دابوونی بە موسا ٠

﴿ وقَتْلِهِمُ الاَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ :

وە لەبەر کوشتنی پێغەمەرەکانیان وەکو حەزرەتی زەکەریاو یەحیا بە ناحەق ٠

﴿ وقَوْلِهِمْ : قُلُوبُنا غُلْفٌ ﴾ :

وە لەبەر ئەو قسەیە کە ئایانوت : دڵی ئێمە وا لە نـــاو پەردەیەکدا کە مانیعە لە وەرگرتنی قسەی ئێوە ٠

﴿ بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلاَّ قَلِيلاً ﴾ : (١٥٥)

بەڵکو خودا مۆری ناوەتە سەر دڵیان لەبەر ئەو کوفـــرو ناباریو ناهەمواری ئەخلاقییانە کە ئیمان نایەنن ئیللا چەنـــد کەسێکیان وەکو عەبدوڵلای کوڕی سەلامو رەفیقەکانی ٠

﴿ وَبِكُفْرِهِمْ ﴾ :

وە بە هۆی کوفریان بە عیسا (د) ٠

﴿ وقَوْلِهِمْ عَلى مَرْيَمَ بُهْتاناً عَظِيماً ﴾ : (١٥٦)

وە لەبەر ئەوە کە قسەی ناڕەوایان دروست کرد بە بوختان بەسەر حەزرەتی مەریەمدا بە بوختانێکی گەورەی ناڕەوا لە بەر ئەوە لە ئەساسا ئەو ژنە لەسەر نەزری دایکیو دڵخوازی خزمەتی

(بیت المقدس) خودا پێی دا • وه له زیانیا به چاودێری پووریاو به ئیدارەی یەکێ له پێغەمەران له ناو میحرابی (بیت المقدس)دا لەسەر عیبادەتو طاعەت پێگەیشت ، وه کاتێ که منداڵەکەیشی لێبوو ئەو منداڵه چەن (خرق العادة)ی لێدەرکەوت وەکو قسەکردنو دڵخۆشیدانەوەی دایکیو ئەمری راکێشانی لقی دارخورمای بچووکی وا که کاتی ئەمەریبێ وه راکێشانو داودرانی خورما لەو داره • وه وەکو قسەکردنی لەگەڵ ئەو کەسانەدا که پرسیاریانکرد له دایکی به قسەکردنێکی بەرزو لەسەر موستەوایەکی بڵند •

﴿ وقَوْلِهِمْ : إِنَّا قَتَلْنا المَسِيحَ عِيسى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللهِ ﴾ :

وه به هۆی ئەو واته درۆیشەوه که وتیان : ئێمه مەسیح عیسای کوڕی مەریەممان کوشت •

﴿ و ما قَتَلُوهُ وَما صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ﴾

وەلحاڵ نەیانکوشتبوو وه هەڵیاننەوەستبوو بەڵام شەبەهو هاوشەکڵێ واقیع بووبوو لە بەینی حەزرەتی عیساو کوژراوەکەدا •

﴿ وإِنَّ الَّذينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفي شَكٍّ مِنْهُ ﴾ :

وه به راستی ئەو کەسانەی که ئیختیلافیان کەوته ناو لە خوصووصی حەزرەتی عیساوه بازێکیان وتیان : ئەگەر ئەم کوژراوه عیسایه رەفیقەکەی خۆمان له کوێیە ؟ وه ئەگەر

رەفیقەکەی خۆمانە عیسا لە کوێیە ؟ وە بازێکیان وتیان : روخسار روخساری عیسایە بەڵام لەشەکەی ئەو لەشە نیە ٠

﴿ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلاَّ اتِّباعَ الظَّنِّ ﴾ :

هیچ نەوعە عیلمێکیان نیە بە عیسا (د) وە بە مانای نەمانی ئیللا شوێنکەوتنی گومان نەبێ ٠

﴿ وَما قَتَلُوهُ يَقِيناً ﴾ : (١٥٧)

وە بە قەطعی ئەم کۆمەڵی یەهوودە عیسایان نەکوشتووە بە یەقین ٠

﴿ بَلْ رَفَعَهُ اللهُ اِلَيْهِ ﴾ :

بەڵکو خودای تەعالا بەرزیکردەوە بۆ مەقامی کەرامەتو ئیعتیبارێکی وەها شیاو بێ لە بۆ شانی عیسا (د) وەکو ئاسمان بێ ٠

﴿ وكانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (١٥٨)

وە لە واقیعا خودا ئەزەڵەنو ئەبەدەن غالبە بەسەر ئیختیارکراوی خۆیدا ، چی ئیختیار کرد ئەیکاو خاوەن حیکمەتە لە هەموو شەئنێکدا ، سەلبەنو ئیجابەن ٠

﴿ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الكِتابِ اِلاَّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ﴾ :

وە هیچ ئەهلی کیتابێ لە یەهوودو نەصارا نیە ئیللا ئیمان دێنێ بە عیسا (د) لە پێش مردنی عیسادا لەو چەرخەدا کە

دێتەخوارەوە لە ئاسمانو حەرب ئەکا لەگەڵ دەججالداو دەججال ئەکوژێو زەفتار ئەکا بە دینی ئیسلام وەکو موجتەهیدێ لە موجتەهیدانی دین ٠

﴿ ويَوْمَ القِيامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً ﴾ : (١٥٩) :

وە لە رۆژی قیامەتیشا ئەبێ بە شاهید لەسەریان شەهادەت ئەدا لەسەر یەهوود بە تەکزیبی ئەنبیاو کردەوەی ناهەوارو لەسەر نەصارای پاش رەفعی خۆی بە گۆڕینی قانوونی تەوحیدی (رب العالمین)و لەسەر ئەهلی کیتابی پاش نوزوولیش بە ئیمانو ئەحوالیان ٠

لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە :

یەکەم : موافیقی ظاهیری قورئانی کەریمو فەرموودەکانی حەزرەت (د) حەزرەتی عیسا نەکوژراوەو هەڵانەوەسراوەو خودای تەعالا بە قودرەتو تەوانای خۆی بەرزیکردووەتەوە بۆ مەقامێ لە ئاسمان کە ئیرادەی کردووەو بەو شێوە خودا ئەیەوێ ئەمێنێتەوە تا کاتێ کە بە ئەمری خودا دێتەخوارەوەو لە پاش ماوەیێ ئەمرێو دەفن ئەکرێ ٠ ئەمما ئەوە کە نەکوژراوەو هەڵانەوەسراوە ئەوە خودا ئەفەرموێت : (وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم) وە ئەم ئایەتە نەصە لەوەدا کە حەزرەتی عیسا نەکەوتووەتە دەستی دوژمنەکانو خودا فەرموویەتی : (بل

رفعه الله اليه) ئەمەیش نەصـــە لەوەدا کـــە خـودا بەرزی کردووەتەوە بۆ ئەو شوێنە ئیرادەی کردووە ، وە هەم خـــودا ئەفەرمویّت : (وما قتلوه يقينا) واتە : بەیەقینو (عيلم اليقين) بزانن کە جوولەکەکان نەیانکوشتـــووە ، یانـــی (يقينـا) مەربووطە بە نەفیەکەوە ، یانی یەقین نەکوژراوە وە ئەو مەعنا کە ئەلّێن (يقينا) مەربووطە بە فیعلەکەوە یانی کوشتنی یەقینی نەبووە بۆ عیسا بەلّکو کوشتنی ظەننی بووە ، ئەوە هەرچەنـد زیانی نیە بۆ مەبەستی ئێمە بەلّام مەعنایەکی لاوازە ٠

وە دەلیلی ئەوەیش کـــــە لە ئاخری زەمانا دێتەخوارەوە ئایەتو حەدیثە ٠ ئەمما ئایەت ئەوە فەرموودەی خودا کـــــە فەرموویە : (وان من أهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موتـه) ؛ چونکی مەوضووعی بەحث حەزرەتی عیسایە ، کەوابێ مەعناکەی وایە کە ئەهلی کیتاب نیە ئیللا ئیمان دێنێ بە عیسا لـە پێش مردنی عیساداو مەبەس ئەهلی کیتابی زەمانـــی حەزرەتـــی عیسایە پاش هاتنەخوارەوەی کە ئەهلی کیتاب یا بە چاو ئەیبینن وە یا بە شێوەی تەواتورو قەطع مەعلوومیان ئەبێ کە وا لـــە عەرزا ٠

وە ئەمما فەرموودەی حەزرەت (د) ئەوە زۆرە (من جملة) بوخاریو موسلیمو ترمذی ریوایەتیان کردووە لـــە ئەبـــو هورەیرەوە (د) (عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم : والذي نفسي بيده ليوشكن ان ينزل فيكم ابن مريم عليه السلام حكما مقسطا فيكسر الصليب ، ويقتل الخنزير ، ويضع الجزية،

ويفيض المال حتى لا يقبله احد حتى تكون السجدة الواحدة خيرا من الدنيا وما فيها • ثم قال ابو هريرة : فاقرؤا ان شئتم : « وان من أهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موته ويوم القيامة يكون عليهم شهيدا » • وروي الزهري عن سعيد بن المسيب عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال : لينزلن ابن مريم حكما عدلا فليقتلن الدجال ، وليقتلن الخنزير ، وليكسرن الصليب ، وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين • ثم قال ابو هريرة : اقرؤا ان شئتم : « وان من اهل الكتاب الا ليؤمنن به قبل موته » قال ابو هريرة قبل موت عيسى يعيدها ثلاث مرات » •

وه مەعنای (وتكون السجدة واحدة لله رب العالمين) یانی له پێش ئەو رۆژەدا له عەرزا دوو سوجده براوه : یەکێ بۆ خودای تەعالا که سوجدەی ئەهلی تەوحید بووه ، دووەم بۆ شەریکەکان له لایەنی ئەو کافرانەوه که موشریك بوون • بەڵام لەو رۆژەدا که عیسا دێتەخوارەوه سوجده یەك سوجده ئەبێ واته هەر بۆ خودای تەعالا (وحده لا شريك له) • جا ئەو کەسانه که ئەڵێن نەبراوه بۆ ئاسمان وه له عەرزا وەفاتی کردووەو دەفن کراوه مادام باوەڕی به قورئانو حەدیث ببێ ناتوانێ قسەی وا بکا ؛ چونکی ئایەت نەصە لەوەدا کە نەکوژراوەو هەڵنەوەسراوه ، وه ئایەتو حەدیث ئەڵێن له رۆژی خۆیا دێتەخوارەوه • وه ئەگەر ئیستیدلال به ئایەتی (یاعیسی انی متوفيك ورافعك الي) ئەکا ئەوه جوابی ئەوەیه مادام ئایەت نەص بوو لەوەدا که نەکوژراوەو هەڵنەوەسراوه ئەبێ مەعنای

(اني متوفيك) ئەوەبێ كە وەرتئەگرم وە لە واقيعا خـــودا وەرێگرتو بە جازيبەی قودسی بەرزێكردەوە بۆ ئەو شوێنـــە ويستوويەتی ، وەكو حەزرەتی محەمەدی (د) لە مەكەوە برد بۆ (بيت المقدس) و لەوێوە بەرزی كردەوەو ميعراجی پێكردو هێنايە خوارەوە لە شەوێكا • خودا عەينی خودايـــەو قودرەت عەينی قودرەتەو نابێ مەعنای (اني متوفيك) ئەوەبێ كـــــە ئەتمرێنم ، لەبەر ئەوە كە (متوفی) وەكو بە مەعنای (ممیت) هاتووە بە مەعنا وەرگريش هاتووە وەكو لە ئايەتی (هو الذي يتوفاكم بالليل ويعلم ماجرحتم بالنهار) وە وەكو ئايەتی (الله يتوفی الانفس حين موتها والتي لم تمت في منامها) • وە لەفز كە دوو مەعنای ببێو قەرينەی موئەييدە بەڵكو قەرينەی قەطعيە لەسەر يەكێ لەو دوو مەعنا ببێ ئەوە نابێ مەعنای دووەمـــی لێ بگيرێ •

وە ئەگەر ئەساسی قسەی موعاريض لەسەر ئەوەيە كـــە دووەم ئينسانێ ببرێ بۆ ئاسمانو لەوێ بمێنێو بژێ •• ئەوە جوابەكەی ئەوەيە : ئەووەلا ئيستيعباد نابێ بە دەليـــــل ، وە ثانيا حەزرەتی عيسا تەكوينو مانەوەیو ئاثاری هەموو خيلافی عادەتو موعجيزە بوو ، ئەوەتە كە بەبێ باوك پەيدا بووە وە كە لە دايك داكەوت قسەی لەگەڵ دايكيا كرد ، وە كاتێ خەڵـك هاتن بۆ سەر مەريەم (د) پرسياری ئەم منداڵەيان كرد عيســـا كەوتە وتارو قسەی لەگەڵدا كردنو ، فووی ئەكرد بە طەيری قورپنەدا حەياتی تێئەچوو وە ئەفڕی ، وە بەڵەكو كوێـــری

مادەرزادی خۆشئەکردەوەو مردووی زیندوو ئەکردەوە ٠٠ با ئـــەم موعجیزەی بەرزەوەبوونەیشی بڕواتـــە لای باقـــی موعجیزەکان ٠

قسەی دووەم : ریوایەتکراوە کۆمەڵێ جوولەکە چـــوون گەڵێ بێشەرمیو بێئەدەبیو ناشیرینیان کرد لەگەڵ حەزرەتی عیسادا ئەویش دۆعای لێکردنو خودا گیرۆدەی رسوایی کردن، جا کاتێ (ملك يهودا) پاشای جوولەکەکان لەو رۆژەدا ئەمەی بیست بیمی پەیدا کرد لەوە کە عیسا دۆعا لەویش بکاو لەگەڵ یەهوودیەکانا قسەی کرد وە قەراری کوشتنیان دا ، وە خودای تەعالا جوبرەئیلی نارد بۆ لای حەزرەتی عیسا خەبەری پێـدا کە قەراریان داوە بتکوژن ! لە کاتێکدا لەگەڵ حەواریەکانا لە ماڵێکدا بوو وە مەئموور بە شوێنیا ئەگەڕان مەنسووبێکـــی منافقی بوو وتی : من پێتان ئەڵێم ئەگـــەر پارەم بدەنـــێ ! ئەوانیش میقدارێ پارەیان پێدا جا ئەویش مەئموورەکانی برد بۆ ئەو ماڵە کە حەزرەتی عیسا لەگەڵ حەواریەکانا تیایا بوون ، وە لەو کاتەدا چوونە ماڵەکەوە خودای تەعالا عیسای بەرزکردەوە بۆ ئاسمانو وێنەی ئەوی خستە سەر ئـــەو منافقەو هـــەرچەن هاواری کرد کە : من عیسا نیم هەر کوشتیان ، وە یەهوودەکان پاش کوشتنی ئەو کابرا کە وێنەی عیسای وەرگرتبوو ئیختیلاف کەوتە ناویان وتیان : ئەگەر ئەم کوژراوە عیسایە رەفیقەکـــەی خۆمان چی بەسەرا هات ؟ وە ئەگەر یارۆی رەفیقی خۆمان بوو عیسا بۆ کوێ دەرچوو ؟!

وه ئینجیله خاوەن ئیعتیبارەکانی لای نەصارا تەصریح ئەکەن بەوە ئەو کەسە کە عیسای تەسلیمی مەئموورەی پاشاکەیان کرد یەهووذای (اسخر یوطی) بوو ، وە لە پێشا عەلامەتێکی دانا بۆ عیسا وتی : هەرکەسم ماچ کرد ئەوە عیسایە جا کاتێ گەیشت بە عیسا ماچی کردو مەئموورەکان گرتیان ، بەڵام پاش ئەوە خودا ئەوی رزگار کردو وێنەی خستە سەر یەکێ تریان ٠

وە ئینجیلی (بەرنابا) ئەڵێ : مەئموورەکان هەر یەهووذا ئەسخریوطیان گرتو وایانزانی کە حەزرەتی عیسایە ؛ چونکی وێنەی ئەوی کەوتبووە سەر ٠ بە هەرحاڵ ئەو کەسانە کە حازری ئەو حادیثە بوون لە مەئموورەکانی پاشا حەزرەتی عیسایان نەدەناسیو باقی یەهوودیەکان کەوتنە ئەو ئیشتیباهەوە کە باسکرا ، وە قورئانیش تەصریحی پێئەکا ٠ ئەلحاصڵ : واجبە لەسەر موسوڵمانی ساغ لەم قەضیەدا لەسەر ظاهیر یا نەصی قورئانو حەدیث بێ کە حەزرەتی عیسا رزگار کراوە بە ئەمری خوداو بە سەلامەتی غائیب بووە لێیان ٠

﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ :

واتە : جا بە سەبەبی زوڵمو ستەمێکی گەورەی ناهەموار کە پەیدا بوو لەو کەسانە کە ئایینی یەهوودییان بوو ، بەناو ، حەرامیان کرد ئەو خواردەمەنیەیە مەرغووبە دڵخوازە جوانانە کە وەختی خۆی حەڵاڵکرابوو بۆیان وەکو خودا لە سووڕەتێکی تر فەرموویەتی : (وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذي ظفر ومن

البقر والغنم حرمنا عليهم شحومهما ـ الا ما حملت ظهورهما أو الحوايا او ما اختلط بعظم ـ ذلك جزيناهم ببغيهم وانا لصادقون) ٠

﴿ وبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيراً ﴾ : (١٦٠)

هەم لەبەر مەنعکردنی ئەوان بۆ ئادەمیزادێکی زۆر لە دینی نیسلام لە ئیمڕۆدا ، وە لە دینی پێغەمبەرە پێشووەکان لە چەرخی ئەوانا ٠

﴿ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا ، وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ ﴾ :

وە هەم لەبەر وەرگرتنیان بۆ سوود ، وەلحاڵ کە مەنعکرابوون لە لایەنی خوداوە لەو سوودخواردنە ٠

﴿ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ﴾ :

وە لەبەر خواردنیان بۆ ماڵی ئادەمیزاد بە بێ تۆڵەو بێ موعاوەضەو بە بێ سوود بە بەرتیلو بە چەن نەوعێ تر لە فڕوفێڵو دەسبڕینیان ٠

﴿ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَاباً أَلِيماً ﴾ : (١٦١)

وە ئامادەمان کردووە بۆ کافرەکانیان عەزابێکی زۆر تووندو گرانو ئێشگەیێن لە رۆژی قیامەتا ٠

بزانن ! ظاهیری سیاقی ئەم حەوت ئایەتە لەم مەقامەدا ئەمەیە کە هەرچی کارو کردەوەی ناهەمواری یەهوودیەکان بووە هەموویان هۆ بوون بۆ ئەوە کە خودای تەعالا ئەو شتانە

که له کاتی خۆیا حەڵاڵ بوون بۆیان خودا حەرامی کردوون ، وە نەمە مانیع نیە بۆ ئەوە کە ئەو کردەوە ناپارانەی ئەوانە نەبووبن بە هۆی عیقابی قیامەتو عەزابی سەخت لە رۆژی خۆیا بەڵکو ئەو کردەوانە بوون بە هۆی بەدبەختی دنیاو قیامەتیان ٠

جا لەبەر ئەوە کە بازێ لە یەهوودەکان لە وەختی خۆیا کردەوەیان باش بووە ، وە هەروا لە زەمانی حەزرەتیشدا هاتوون موسوڵمان بوونو خزمەتی دینیان کردووە خودای تەعالا فەرموویەتی :

﴿ لٰكِنِ الرّٰاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ ﴾ :

بەڵام ئەو کیتابیانە کە دامەزراون لە عیلمو زانستی حەقایقدا وەکو عەبدوڵلای کوڕی سەلامو رەفیقەکانی ٠

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ ﴾ :

وە ئەو دامەزراوانە کە خاوەن ئیمانن ٠

﴿ يُؤْمِنُونَ بِمٰا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمٰا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ﴾ :

ئیمان دێنن بەو کتێبە هاتووەتە خوارەوە بۆ لای تۆ وە بەوەیش کە هاتووەتە خوارەوە لە پێش زەمانی تۆدا ٠

﴿ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ ﴾ :

وە ئیمانیشیان هەیە بەو پێغەمەرانە کە لە زەمانی پێشوودا نوێژی دینی خۆیانیان دامەزراندووەو رایانگرتووە بە تەواوی٠

﴿ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ ﴾ :

وه ئەو کیتابیانە کە زەکات ئەدەن ٠

﴿ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾ :

وه ئەو کیتابیانە کە ئیمانیان هەیە بە خوداو بـــە رۆژی پاشەڕۆژ کە قیامەتە ٠

﴿ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾ : (١٦٢)

ئەوانە لەمەولا ئەجرێکی گەورەیان پێئەدەین واتە لـــە رۆژی قیامەتا ٠

خۆلاصەی کەلام : کیتابیەکان هەموو خراپ نین بەڵکـــو ئەوانەیان کە عالمو زانای راستینو خاوەن ئیمانو بیروباوەڕی باشن هەموویان ئیمان دێنن بەر کتێبە کە هاتووەتەخوارەوە بـۆ لای تۆ وە بەو کتێبو ئەلواحە کە هاتووەتەخوارەوە بۆ ســـەر پێغەمەرە پێشووەکان ، وە ئیمان دێنن بەو پێغەمەرانە کـــــە نوێژیان ڕاگرتووە لە چەرخی خۆیاناو زەکاتی ماڵیشیان ئەدەنو ئیمانیان هەیە بە خوداو بە رۆژی قیامـــــەت ٠٠ ئەمانە دارای ئەجری گەورەن لە قیامەتا ٠

﴿ إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَـــا أَوْحَيْنَا إِلَى نُـــوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ﴾ :

جا ئەی پێغەمەری خۆشەویست تۆ دڵگران مەبە لەوە کە ئەو کیتابیانە داوای شتی نابار لە تۆ ئەکەن وە ئەیانەوێ تۆ بڕۆی بۆ ئاسمانو لە ئاسمانەوە کیتاب بێنیتە خوارەوە بۆیان بە نەوعێ

که ناویان یەکە یەکە نووسرابێ ؛ چونکی من وەکو تۆم کردووە بە رەهبەر پێغەمبەرە پێشووەکانیشم کردووە بە رەهبەرو هەر وەکو داوای ئەم جۆرە شتانە لە تۆ ئەکەن داوای ئەو شتانەیشیان کردووە لە پێغەمبەرە پێشووەکانو هەر وەکو ئەوان موبالاتو ئیهتیمامیان نەداوە بە قسەی پیاوی خراپ لە رۆژی خۆیانا تۆیش ئیهتیمام مەدە بە قسەی بێسوودی ئەمانە ٠

﴿ وَاَوْحَيْنَا اِلَى اِبْرَاهِيمَ وَ اِسْمَاعِيلَ وَاِسْحَـــقَ ويَعْقُوبَ وَالاَسْبَاطِ وعِيسَى وَاَيُّوبَ ويُونُسَ وهَرُونَ وَ سُلَيْمَانَ وَ اتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴾ : (١٦٣)

وە وەحیمان کردووە بۆ لای یەکە یەکەی ئەم پێغەمبەرانەیش، وە زەبووریشمان داوە بە داوود ٠

﴿ وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْـــلُ ورُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ﴾ :

وە ناردوومانە بـــۆ تەمێو تەربیـــەی ئادەمیزاد چـــەن پێغەمبەرانێ کە باسم کردوون بۆ تۆ وە چەن پێغەمبەرێکیش کـــە باسم نەکردوون بۆ تۆ ٠

﴿ وكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيماً ﴾ : (١٦٤)

وە بە تایبەتی خودا گفتوگۆی کرد لەگەڵ موســـای کوڕی عیمرانا بە قسەکردنێکی وەها بوو بە هۆی ئەوە بە موسا بڵێـــن (کلیم الله) ٠

﴿ رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ﴾ :

حالی ئەم زاتانە وابووە کە رەهبەرانێ بـــوون موژدەدەر بوون بەوانە کە فەرمانی خودا وەرئەگرن ، وە ترسێنەر بوون بۆ ئەوانە کە سەرکێشییان ئەکرد لە فەرمانی خودا ٠

﴿ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْـــــدَ الرُّسُلِ ﴾ :

حیکمەتی ناردنی ئەم رەهبەرانەیش ئەمە بوو کە لە رۆژی قیامەتا دەستئاوێزێو دەلیلێ نەبێ بۆ ئادەمیزاد لەسەر خودای خۆیان ، بڵێن : پەروەردگارا ! ئێمە نەزانو بێئاگا بووین ئەبو پێغەمەرێکت بنارداینێ بۆ سەرمان بە دەستوورێکەوە هەتـــــا فەرمانمان وەربگرتایێو پەیڕەوی ئەو پێغەمەرانەمان بکردایە٠

﴿ وكَانَ اللهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴾ : (١٦٥)

وە خودای تەعالا هەر بووەو لایەزال غالبە بەسەر کاری خۆیداو خاوەن حیکمەتە لە کارەکانیا ٠

بزانن ! خودای تەعالا حاکمی موتڵەقو فەرماندارە بەســـەر هەموو شتێکداو بۆی هەیە کە موطیع عەزاب بداو عاصـــــیو تاوانبار عەفو بکا (لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون) کەوابو بە مولاحەزەی حەقیقەتی خودایی خودا هیچ کەسێ لە هیچ شتێکداو هیچ وەختێکدا حوججەتی نابێ بەسەر خودادا ٠ بەڵام لەسەر ئەو یاسا کە خۆی قەراری داوەو فەرموویەتی (لا یکلف الله نفسـا الا وسعها) وە مەعلوومە کە نەزان نازانێ چی لەسەرەو چی بکا وە لەسەر ئەوە کە فەرموویەتی : (وما کنا معذبین حتی نبعث

رسولا) شیبهه حوججه‌تێ و ده‌لیل‌و بورهانێکی به دیمه‌ن هه‌یه له بۆ منداڵو شێت‌و ئه‌و که‌سانه که له عه‌هـدی فیتره‌تدابوون وه بۆ ئه‌و که‌سانه وان له عه‌هدی ریساله‌تا به‌ڵام حوکمی خودایان پێ نه‌گه‌یشتووه‌و ئیستیعدادی ئه‌وه‌یان نه‌بووه ئه‌حکام وه‌ربگرن مه‌جالی ئه‌وه‌یان هه‌یه به ظاهیر بڵێن : له‌سه‌ر چی ئێمه عـه‌زاب ئه‌درێین ؟ جا به‌و بۆنه‌یه‌وه خودا فه‌رموویه‌تی (لئلا یکون للناس علی الله حجة) ، ئه‌گه‌رنا عه‌بدی خودا مه‌جالی ئیحتیجاجی نیـــه له‌گه‌ڵ خودادا ٠

﴿ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَـــهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰئِكَةُ يَشْهَدُونَ ، وَكَفَى بِاللّٰهِ شَهِيداً ﴾ : (١٦٦)

ئه‌م ئایه‌ته مه‌ربووطه به جوابی ئیقتیراح‌و داواکردنـــی ئه‌هلی کیتاب له پێغه‌مه‌ر (د) که بڕوا بۆ ئاسمان‌و ئه‌لواح بێنێته خوار بۆ ئه‌هلی کیتاب ، وه یا هه‌رکه‌سێ له‌وان نامه‌یه‌کـــی تایبه‌تییان بۆ بێت هه‌تا ئه‌وان ئیمان بێنن ئه‌گه‌رنا باوه‌ڕ ناکه‌ن که پێغه‌مه‌ر (د) پێغه‌مه‌ری خودا بێ ٠ وه له‌م ئایه‌ته‌دا ئه‌فه‌رموێت به‌ڵام خودا به گه‌وره‌یی خۆی شه‌هاده‌ت ئه‌دا به راستی‌ی ئـــه‌و کتێبه که ناردوویه‌ته خواره‌وه بۆ تۆ ، وه ناردوویه‌تی بـــه ته‌وانایی‌و زانست‌و خواستی خۆی ، وه فریشته‌کانیش شه‌هاده‌ت ئه‌ده‌ن ، وه خودا به‌سه بۆ شه‌هاده‌ت به ریساله‌تی تۆ ، وه له‌سه‌ر راستی کتێبه‌که‌ت ، ئیتر ئه‌هلی کیتاب هه‌ر عه‌نادو له‌جاجێ بکه‌ن

لەم مەوضووعەدا قیمەتی نیەو بە قەطعی موبالاتی پێ مەکە ٠ وە ئەمانە هەر خوویان لەسەر عەنادو زماندرێژییە ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالاً بَعِيداً ﴾ : (١٦٧)

بە راستی ئەو کەسانە کە خۆیان کافرن بە دینی حـــەقو مەنعی ئادەمیزادیش ئەکەن لە کەوتنەسەر رێگەی دینی خـودای تەعالا بە تەحقیق گومبوون بە گومبوونێکی دوور لە رێگـــەی راست ٠

﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُـــنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ ﴾ :

بە راستی ئەوانە کە کافر بوونو ستەمیانکرد لە حەزرەتی محەمەد (د) بە ئینکاری ریسالەتەکەیو بە مەنعکردنی خەڵق لـە ئیمان هێنان بەو ٠٠ ئەوە خودا لەوانە نیە کە لێیان خۆشببێ ٠

﴿ وَلا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً ﴾ : (١٦٨)

وە هیدایەتیشیان نادا بۆ هیچ رێگەیێ لەوانە بێت بـــە خەیاڵ ٠

﴿ إِلاَّ طَرِيقَ جَهَنَّمَ ﴾ :

تیللا بۆ رێگەی جەهەننەم !

﴿ خالِدِينَ فِيها أَبَداً ﴾ :

کە دەوامدارن لەوا هەتا هەتایە ٠

﴿ وَكَانَ ذلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيراً ﴾ : (١٦٩)

وه ئەم نەوعە تەصەڕوفانە ئاسانە لەسەر خودا ٠

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ ﴾ :

ئەی ئادەمیزاد ! بە راستی پێغەمبەری گەورە هاتووە بۆ لای ئێوە لەگەڵ ئەحکامێدا کە مایەی بەختیاریو پیرۆزی ژیانی دنیاو قیامەتە ، وە ئەم پێغەمبەرە لە لای خودای میهرەبانی ئێوەوە بۆتان هاتووە ٠

﴿ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ ﴾ :

دەی ئیمان بێنن بەوە ؛ چونکی ئیمانهێنانتان چاکە بۆ ئێوە ٠

﴿ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾ : (١٧٠)

وە ئەگەر کوفر بکەن بەم پێغەمبەرە ئەوە بزانن کە هەرچی وا لە ئاسمانو عەرزا موڵکی خودایەو خودا بێئیحتیاجە لە ئێوەو ئیمان نەهێنانتان زیانی خۆتانەو بەس ، وە خودای تەعالا زاناو بە حیکمەتە لە هەموو شەئنێکدا ٠

﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ ﴾ :

ئەی کەسانێ کە عەلاقەدارن بە کتێبی ئاسمانیەوە ـ کە یەهوودو نەصاران ـ زیادەڕەوی مەکەن لە دینەکەتاناو نوقصانیش مەکەن تیایا ، وە لە شانی هیچ کە سێکا لە ئەندازەی خۆی لامەدەن ٠ ئەی یەهوودیەکان زیادەڕەوی مەکەن لە شەئنی

عوزەیردا ، مەلێین عوزەیر کوڕی خودایە • خودا کوڕی نیـــەو نابێ ، بێشەرمی مەکەن دەرحەق بە عیساو مەلێین ئینسانی پاك نیە ، وە بێحەیایی مەکەن دەرحەق بە مەریەم ؛ چونکی مەریەم خاوەن عیبادەتو پاك بووە • وە ئەی نەصارا مەلێین عیسا کوڕی خودایە !

﴿ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللهِ إِلاَّ الْحَقَّ ﴾ :

وە قسە مەکەن لەسەر خودا بە حەق نەبێ • مەلێین خـودا رەفیقی هەیەو عیسا لەگەڵ دایکیا دوو عونصورن لە عەناصـیری قودسییە •

﴿ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللهِ ﴾ :

نیە عیسای کوڕی مەریەم ئیللا فورستادەیەکی خودایە بـۆ سەر بەنی ئیسرائیلو موعجیزاتی گەورەی شایاوی چەرخی خۆی پێداوە بۆ ئەوە کە ئادەمیزادی ئەو چەرخە لە حیرصو ئازو نیازی فاسیدو لە دنیاپەرستیو مادەخوازی پاك بکاتەوە •

﴿ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ ﴾ :

وە **وجوودی** عیسا بە ئەمری (کن فیکون) بوو لە لایەنـــی خوداوە کە ئەو کەلیمەیە حەوالە کرد بۆ لای مەریەم وە ویستی ئەو پێغەمبەرە زاهیدە لەو دایکە عابیدە پەیدا ببێو بەس •

﴿ وَرُوحٌ مِنْهُ ﴾ :

وە عیسا زاتێکی پاکو رۆحێکی بێڕەزیلەی نەفسیو مادییەو لە خوداوە بە فەیضی خواستی ئەو دروست کراوە •

﴿ فَآمِنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ ﴾ :

دەی کەمێ بیربکەنەوەو عەقڵ بەکاربێنن‌و ئیمان بێنن بە گەورەیی خوداو تەوانایی لەسەر هەموو مومکیناتو دووری لە عەیبو بێ‌ئیحتیاجی بەکەس وە ئیمان بێنن بە پێغەمبەرەکانیشی‌و بیان‌ناسن کە چەن بەندەیەکی پاکی رەوشت چاك‌و پوختـــــەو خۆلاصەی ئادەمیزادن‌و زیرەك‌و ئەمین‌و راستوتارن‌و ئەحکامی خودایان بە راستی گەیاندووە بە عیبادی خوداو مەحاڵـــە درۆو خەیانەت‌و ونکردنی ئەحکامی خودا بکەن لەوانەو قابیلە هەموو عەواریض‌و ئەحوالی ئادەمیزادیان بەسەرا بێت ؛ ئەخـــــۆن‌و ئەخۆنەوەو ساغ‌و نەخۆش ئەبن‌و ئەمرن وەکو باقی ئادەمیزاد ٠

﴿ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ ﴾ :

بە قەطعی مەڵێن خودا سێکەسن : خـــوداو ، مەریەم و ، عیسا (العیاذ بالله) ، ئینسانـــێ کـــە پێویستی هەبێ بـــە خواردەمەنی‌و قەزای حاجەت‌و نوستن‌و مردنی بەســـــەرا بێت ـلۆن قابیلی خودایی ئەبێ ؟ حاشا ! هەر ئەوەندە هەیە عەبـدی خۆشەویست خودا پرتەوێ ئەدا لێی، یانی بە رەحمەتی خۆی دڵی نوورانی ئەکا بۆ ئەوە کە بە ساغی بەندەیی خودا بەجێ بێنێ ٠

﴿ اِنْتَهُوا ﴾ :

دەسبەردار ببن لەوە خودا بە سێ کەس بزانن وە لادەن لەم بیرە تاریکە ٠

﴿ خَيْرًا لَكُمْ ﴾ :

وه قەسدی عەقیدەو باوەڕێ بکەن کە باشە بۆتان کـــــە تەوحیدو خودا بەیەکناسینە ٠

﴿ إِنَّما اللهُ إِلهٌ وَاحِدٌ ﴾ :

بە راستی بزانن کە خودا مەعبوودێکی تاقو تەنیایـــــەو زیندوو زاناو تەوانایەو پێغەمەرەکان یەکیـــەک بەنـــــدەی بارەگایە ٠

﴿ سُبْحانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ﴾ :

خـــودا تەسبیـــــحو تەقدیسو تەنزیهـ ئەکـــــەینو دووری ئەخەینەوە لەوە کە کوڕو کچی ببـــێ ٠ ئەولادو تەناسول بـــۆ پارازتنی نەوعی ئەصڵەو بۆ نیازمەندیو ئارەزووی ئەهلـــەو لەگەڵ موناسەبەی زاتو صیفاتە ئەمانە هەموو دوورن لـــــە خودا ٠ ئیتر باوەڕی پووچی بێسوود دووڕە لە مەقسوود ٠

﴿ لَهُ ما فِي السَّمواتِ وَما فِي الأَرْضِ ﴾ :

هەر بۆ خودایە سەرداری و دارایی هەرچی هەیە لە کائیناتا لە عەرزاو لە ئاسمانا لە پەستیو بوڵندیدا ٠ وە مالیك لەگـــــەڵ مەملووكو خاوەن دەست لەگەڵ ژێردەستەدا دوورن لە موناسەبەو نیازمەندی ٠

﴿ وَكَفى بِاللهِ وَكِيلاً ﴾ : (١٧١)

وە خودا بەسە بۆ ئەوە ئیعتیمادی بدرێتەسەر ٠

﴿ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْداً لِلّٰهِ وَ لَا الْمَلٰئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ﴾ :

عاری لێ نایێ عیسای مەسیح کە بەبێ باوك خودا دروستیکردووە ٠٠ ببێ بە بەندەی فەرمانبەردار بۆ زاتی خوداو ئەو فریشتانەیش کە لە صیفەتی بێ باوکو دایکیدا لە عیسا بێعەلاقەترنو خاوەن پایەن بە بەندەیی بۆ خودای خۆیان شانازی ئەکەن ٠

﴿ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ ﴾ وە هەرکەسێ لە عیبادەتو بەندەیی خودا ئیستینکاف بکاو عاری لێبێو خۆی بە گەورە بگرێ ٠

﴿ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعاً ﴾ : (١٧٢)

ئەوە لەمەولا لە رۆژی حسێبا هەموویان گردئەکاتەوەو حازریان ئەکا لەلای خۆی ئەوجارە خۆی ئەزانێ چییان لێ ئەکا ٠

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە ئیمانیان بووەو کردەوەی باشیان کردووە ئەوە خودا بە تەواوی پاداشو ئەجری ئەعمالیان پێئەداتو لە فەزڵو میهرەبانی زیاد لە ئەجرەکەیشیان پێئەدا لە یەك بەدە تا یەكبەحەفتا هەتا یەكبەحەوتصەدو زیاتریش بۆ هەرکەسێ خواستی لەسەربێ ٠

﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً أَلِيماً ﴾ :

وه ئەو کەسانەیش کە عاریان هاتووە لە بەندەیی خـــوداو خۆیان بە گەورە داناوە ئەوە خودا عەزابیان ئەدا بە عەزابێکی ئازارگەیێن •

﴿ وَلا يَجِدُونَ لَهُمْ مِـــــنْ دُونِ اللهِ وَلِيّاً وَلا نَصِيراً ﴾ : (١٧٣)

وە دەستیان ناکەوێ لە لایەنی غەیری خوداوە دۆستێ یـــا یارمەتیدەرێ •

﴿ يا أَيُّها النَّاسُ قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً ﴾ : (١٧٤)

ئەی ئادەمیزاد بە راستی واهات بۆ لای ئێوە زاتێکی خاوەن ئەخلاق و رەوشتی بەرزی وا ئەوەنـــدە کردەوەکانی بـــەرزن وە ئەوەندە ئەخلاقەکانی گەورەن خۆی بۆ خۆی بووە بە دەلیـــل و بورهان لەسەر راستی خۆی • وە لەگەڵ ئەوەدا کێبێکیشمـــــان ناردووە ئەوەندە بـــێرو باوەڕو کردەوەو ئادابـــــی رووناك کردووەتەوە بۆ ئێوە بووە بە نوورو رووناکیەکی ئاشکرا • واتە ئەو پێغەمبەرە ئەوەندە بەرزە بە حەق خۆی بووە بۆ خۆی بـــە بورهان قورئانەکەیش بە نووری بەیان •

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ ﴾ :

جا ئەو کەسانە کە ئیمانیان هێناوە بە خودا لەسەر تەسێو

تەربیەتی ئەو پێغەمبەرە وە دەستیان گرتووە بەو خوداوەو ئیعتیمادو تەوەکولیان لەسەری هەیە ٠

﴿ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً ﴾ : (١٧٥)

ئەوە لەمەولا ئەیانهاوێتە ناو دائیرەی رەحمەتو میهرەبانی خۆیەوەو ناو زیادەکەرەم ، وە شارەزایشیان ئەکا بۆ رێگەیەکی راستی وا کە ئەیانبا بۆ حوزووری خوداو شادیان ئەکا بە لیقای خاوەن بەقای ئەو لە رۆژی قیامەتا ٠

فەرموودەی خودا (یستفتونك ٠٠٠ الایة) ٠

لە حاشیەی جەمەلدا لەسەر تەفسیری جەلالەین ئەفەرموێت : خودا ئاخری سووڕەتی نیسائی هێنا بە باسی مالّی میرات وەکو ئەووەلّی دامەزراند بە باسی مالّی میرات هەتا موناسەبە پەیدا ببێ لە بەینی ئەووەلّو ئاخری ئەم سووڕەتەدا ٠ وە جوملەی ئایاتی میرات لەم سووڕەتەدا سیانن : ئەووەلّ : لە باسی میراتی ئوصوولو فوروعە ٠ دووەم : لە باسی میراتی ژنو مێردەو براو خوشکی دایکی ٠ سێهەم : کە ئەم ئایەتەیە لە باسی میراتی براو خوشکی باوکودایکی مردووەکە یا براو خوشکی باوکی ٠ وە ئەمما (اصحاب الارحام) ئەوە باسیان دێت لە ئاخری سووڕەتی (انفال)دا ٠

وە ئەو کەسە کە ئیستیفتای کرد لە (کەلالە) جابیری کوڕی

عەبدوڵڵا بوو لەو کاتەدا کە حەزرەت (د) ڕۆییشت بۆ عەیادەتی لەگەڵ ئەبوبەکرا (خ) ، وتی : یا ڕەسوولەڵڵا (انـــي كلالة ، فكيف اصنع في مالي ؟) واتە من بێ ئەولادم ، چی بکەم لـــەم ماڵی خۆمەدا ؟

وە لە خازیندا ئەڵێ : بوخاریو موسلیم ڕیوایەتیان کردووە لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ئەڵێ : نەخۆش بووم ، جا حەزرەت (د) لەگەڵ ئەبوبەکرا هاتن بۆ عەیادەتم بەپێ • منیش لەو کاتەدا لە هۆشی خۆم چووبووم ، وە لەو کاتەدا حەزرەت (د) دەستوێژ ئەگرێو لە ماندەی ئاوی دەستوێژەکەی ئەپرژێنن لـــە ڕووم و منیش هۆشم هاتەوە بە خۆما • وتم : یارەسوولەڵڵا چی بکەم لەم ماڵی خۆمەدا ؟ هیچ جوابی نەدامەوە هەتا ئایەتی (يستفتونك قل : الله يفتيكم) نازڵ بوو •

وە لە ڕیوایەتی ترمذیدا ئەڵێ : وە من نۆ خوشکم هەبـــوو وە ئایەتی (يستفتونك) نازڵ بوو • وە ئەبو زەڕی غەفـــاری ئەڵێ : نەخۆش بووم و نۆ خوشکم هەبوو ، حەزرەت (د) هات بۆ لام و ئاوی پرژاند بە ڕووماو هۆشم هاتەوە بەخۆمداو عـــەرزم کرد : یارەسوولەڵڵا وەصیەت بکەم بۆ خوشکەکانم بە سێیەکـــی ماڵەکەم ؟ فەرمووی : باشە • عەرزم کرد : وەصیەت بکەم بۆیان بە نیوەی ماڵەکەم ؟ فەرمووی : باشە • جا ڕۆیشتـــە دەرەوەو بەجێی هێشتم • (فقال : يا جابر ما اراك ميتا من وجعك هـذا ، وان الله قد انزل قرآنا ، فبين لاخواتك فجعل لهن الثلثين) جـــا

جابیر ئەیوت : ئەم ئایەتە لە شانی منذا هاتەخوارەوە • جا خودا ئەفەرمویّت :

﴿ يَسْتَفْتُونَكَ ﴾ :

پرسیارت لیّ ئەکەن لە حوکمی مالّی کەسیّ بمریّو (کەلالە) بیّ یاسی باوکو ئەولادی لیّ بەجیّ نەمابیّ •

﴿ قُلِ : اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾ :

ئو ئەی پیّغەمبەری خوّشەویست بلّیّ : خودای تەعالا فەتواتان بوّ ئەدا لە (کەلالە) دا :

﴿ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ﴾ :

ئەگەر کەسیّ بمریّو ئەولادی لە پاش بەجیّ نەمیّنیّ •

﴿ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ﴾ :

وەلحاڵ خوشکیّکی باوکو دایکیی یاخود هەر باوکیی ببیّ ئەوە نیوەی مالّی کابرا ئەبا ، ئەوەی بەجیّی هیّشتووە •

﴿ وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ﴾ :

وە ئەو شەخسەیش میرات ئەبا لەو خوشکی خوّیە ، واتە : هەموو مالّەکەی ئەبا ئەگەر ئەو ژنە منداڵی نەبیّ •

﴿ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾ :

وە ئەگەر خوشکەکان دوان بووبن ئەوە بوّ هەردووکیان دوو تەقسیم هەیە •

﴿ وإنْ كانُوا إخْوَةً ـ رِجالاً وَنِساءً ـ فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ ﴾ :

ئەگەر ئەو میراتبەرانە کە سیفەتی برایەتی یا خوشکایەتییان هەیە لە باوك و دایکەوە یا هەر لە باوکەوە کۆمەڵێ بوون پیاوو ژن ئەوە بۆ نێرینەکەیان دووقاتی بەشی مێکەیان هەیە ٠

﴿ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ﴾ :

خودا ئەم حوکمانەتان بۆ روونا‌کئەکاتەوە مەبادا گومڕاهببن ٠

﴿ واللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾ : (١٧٦)

وە خودای تەعالا بە هەموو شتێ زانایەو پێی خۆشە ئێوەیش زانابن ٠

لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە :

یەکەم : مادام قسە لە (کەلالە) ئەکەینو کەلالەیش مردوویەکە نە ئەولادی ببێو نە باوکی ببێ گەرەکە لەگەڵ ئەم خوشکانە یا لەگەڵ ئەم برایانەدا باوکیان مەوجوود نەبێ ، ئەگەنا باوکەکەیان ئەمانە حەجب ئەکاو میراتەکە بۆ خۆی ئەبێ ٠ وەکو لە حەدیثی حەزرەتا دەرکەوتووە ٠

دووەم : ئەم براوخوشکانە کە لە ئایەتەکەدا ئەفەرموێت بۆ نێرینە دوو قاتی مێینە هەیە ٠٠ بۆ صورەتێکە هەموو براو خوشکەکان باوکودایکیی بن ، یا هەموویان باوکیی بن ، ئەگەرنا ئەگەر تاقمێکیان باوك و دایکیی بنو تاقمێکیان باوکیی

بن ئەوە شازدە صوورەت هەڵئەگرێ ؛ چونکی باوکی‌و دایکیەکان یا هەر نێرینەن ، یا نێرینەو مێینەن ، یا تاقە مێینەیەکە ، یا چەن مێینەیێ ، وە باوکەکانیش ئەم چوار صوورەتەیان هەیە وە چوار ضەرب چوار ئەگات بە شازدە صوورەت ٠

جا ئەگەر باوکو دایکیەکان نێرینە بن یا نێرینەو مێینە بن ئەوە هەموو براو خوشکەباوکیەکان حەجب ئەکەن ، ئەمە هەشت صوورەت ، وە ئەگەر باوکو دایکیەکان یەک مێینە بوو ئـــەوە نیوەی ماڵەکە ئەبا ، وە لەم حاڵەدا ئەگەر باوکییەکە نێرینە یـا نێرینەو مێینە بوو باقی میراتەکە ئەبەن ، وە ئەگەر تاقەمێینەیێ بێ یا چەن مێینەیێ بن ئەوە شەشیەکـــی ماڵەکە ئەبەن بـــــۆ تەواوکردنی دووتەقسیمسێ لە میراتەکەدا ، وە باقی ماڵەکەیش هەر بەو نیسبەتە ئەدرێتەوە بە هەردوو چینەکە ، یانی بۆ باوکو دایکی سێ بەش لە چوار وە بۆ باوکییەکان ، کەم بـن یا زۆر ، بەشێ لە چوار ٠ وە ئەگەر باوکی‌و دایکیەکان چەن مێینەیـــێ بوون ئەوە باوکیەکان ئەگەر نێرینە بوون باقیەکـــــە ئەبەن ، هەروا ئەگەر نێرینەو مێینە بوون ، بەڵام بە یاسای (للذکر مثل حظ الانثیین) بەشی دەکەن ٠ وە ئەگەر مێینە بوونو بەس ئەوە موطلەقا حەجب ئەکرێن ؛ چونکی خوشکە باوکی‌و دایکیەکـــان دووتەقسیمسێکەیان بردووەو بۆ ئەمان لەوە نەماوەتەوە ، باقی ماڵەکەیش رەد ئەکرێتەوە بۆ سەر ئەوان ٠

سێهەم : بوخاری‌و موسلیم‌و ترمذی ریوایەتیانکردووە لـە بەرائی کوڕی عازیب کە ئاخر سوورەتـــــێ هاتووەتەخوارەوە

سووره‌تی به‌رائه‌ته . وه ئاخر ئایه‌تێ نازڵبووه (یستفتونك قل الله یفتیکم) بووه • وه ترمذی ریوایه‌ت ئه‌کا لـــه عه‌بدوڵڵای کوڕی عه‌مره‌وه فه‌رمووی‌ه‌تی : ئاخر سووره‌تێ هاتووه‌ته خواره‌وه سووره‌تی مائیـــده بووه • وه ریوایه‌تی کردووه له ئیبـــنو عه‌باسه‌وه که ئاخر سووره‌تێ نازڵ بووه سووره‌تی (اذا جاء نصر الله) بووه • وه صاحێبی (تاج) ئه‌ڵێ :یانی سووره‌تی به‌رائه‌ت ئاخرسووره‌تێ بووه که نازڵ بووه له حه‌ربا • وه مائیده ئاخر سووره‌تێکه نازڵ بووه له غه‌یری حه‌ربا • وه (اذا جاء نصر الله) ئاخـــر سووره‌تی کورته ، وه ئایه‌تی که‌لاله ئاخر ئایه‌تی باسی میراته •

که‌وابوو مونافی نابێ بۆ ئه‌وه که وتمان ئاخر ئایه‌تـــــێ هاتووه‌ته خواره‌وه ئایه‌تی (ربا) بووه ، هه‌روا ئاخر ئایـــه‌ت ئایه‌تی (واتقوا یوما ترجعون فیه الی الله) بوه •

بابەتو سەرباسەکانی ئەم بەرگە

لاپـــەرە	بابەت
٣	سورة آل عمران ، مدنية
٦	ئایەتی موحکەمو موتەشابیە.
٩	جا بزانن لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە
١٢	ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا
١٩	الذين يقولون : ربنا اننا آمنا
٢٢	ان الدين عند الله الاسلام
٢٤	لەم مەوزووعەدا چەن باسێ هەیە
٢٨	لێرەدا چەن باسێ هەیە
٣٢	فەرموودەی خودا (الم تر الى الذين اوتوا نصيبا) الاية
٣٤	فەرموودەی خودا (قل اللهم مالك الملك)
٣٩	فەرموودەی خودای تەعالا : (لا يتخذ المؤمنون ... الاية)
٤٢	فەرموودەی خودا : (قل : ان كنتم ... الاية)
٤٤	فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الله اصطفى آدم .. الاية)
٥٤	ان الله يرزق من يشاء بغير حساب
٥٧	باسی یەحیا
٥٩	باسی مەریەمو عیسا
٧٦	فەرموودەی خودا : (يا اهل الكتاب .. الآيات)

٧٩ فەرموودەی خودا : (ودت طائفة ... الآية)
٨١ فەرموودەی خودای تەعالا : (وقالت طائفة)
٨٥ فەرموودەی خودای تەعالا : (ان الذين يشترون بعهد الله ... الآية)
٨٨ فەرموودەی خودا (ما كان لبشر ... الآية)
٩٤ فەرموودەی خودای تەعالا (كيف يهدي الله قوما .. الآيات) :
٩٦ فەرموودەی خودا (ان الذين كفروا .. الآية) :
١٠١ فەرموودەی خودای تەعالا (كل الطعام كان ..الآية):
١٠٣ فەرموودەی خودا (ان اول بيت وضع .. الآية) :
١٠٨ فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا ان تطيعوا)
١١٦ لێرەدا چەن باسێ هەیە :
١٢٣ فەرموودەی خودا (ليسوا سواء ...) الاية
١٢٧ فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا تتخذوا .. الآية)
١٣٢ فەرموودەی خودا (واذ غدوت من اهلك ...)
١٣٣ باسی جەنگی (ئوحود)
١٤٤ بزانن !
١٥١ وسارعوا الى مغفرة من ربكم
١٥٤ بێدار بن !
١٥٧ بزانن !
١٦٦ فەرموودەی خودا : (يا أيها الذين آمنوا ...)

١٦٧ فەرموودەی خودا (سنلقی ...)
١٦٨ فەرموودەی خودا (ولقد صدقكم الله وعده ...)
١٧١ فەرموودەی خودا (ثم انزل عليكم)
١٧٨ بێدار بن !
١٨١ فەرموودەی خودا (وما كان لنبي ان يغل ... الاية):
١٨٨ فەرموودەی خودای تەعالا (ولا تحسبن الذين قتلوا ... الآيات)
١٩٠ رزقو رۆزی شەهید
١٩٦ فەرموودەی خودا (الذين استجابوا لله وللرسول ... الآية)
١٩٨ فەرموودەی خودا : (الذين قال لهم النـــاس ... الآيات)
٢٠٢ فەرموودەی خودا : (ما كان الله ليذر المؤمنين ... الآية)
٢٠٥ فەرموودەی خودا : (لقد سمع الله قول الذين قالوا ... الآية)
٢٠٧ فەرموودەی خودا (ان الذين قالوا ... الاية)
٢١٣ فەرموودەی خودا (لتبلون .. الآية)
٢١٥ فەرموودەی خودا (لا تحسبن الذين يفرحون .. الآية)
٢١٧ فەرموودەی خودا : (ان في خلـــق السموات ... الآيات)
٢٢٥ فەرموودەی خودا : (لا يغرنك تقلب ... الآيات)
٢٢٧ فەرموودەی خودا : (وان من اهل الكتاب .. الآية)

٢٣٢	سورة النساء ٠ مدنية وآياتها ١٧٦
٢٣٣	(يا أيها الناس اتقوا ربكم)
٢٣٤	بزانن لەم مەقامەدا چەن شتێ هەیە :
٢٣٧	فەرموودەی خودا : (وآتو اليتامى اموالهم ٠٠٠)
٢٣٨	چۆنیەتی ژیان لەگەڵ هەتیواندا
٢٤١	فەرموودەی خودا : (وان خفتم الا تقسطوا) :
٢٤٤	فەرموودەی خودا : (وآتوا النساء صدقاتهن) :
٢٤٦	فەرموودەی خودا : (ولا تؤتوا السفهاء ٠٠ الايات)
٢٥٠	فەرموودەی خودا (للرجال نصيب ٠٠٠ الايات)
٢٥٦	يوصيكم الله في أولادكم للذكر مثل حظ الانثيين
٢٥٩	تەرتیبی حوقووقی میرات
٢٦٤	بزانن لێرەدا چەن شتێ هەیە
٢٦٦	والتي يأتين الفاحشة
٢٦٧	تەوبە لە کێ قەبووڵ ئەکرێ ؟
٢٦٩	فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا لا يحل ٠٠)
٢٧٣	فەرموودەی خودا (ولا تنكحوا ٠٠٠)
٢٧٥	فەرموودەی خودا (حرمت عليكم امهاتكم)
٢٧٨	لەم مەقامەدا چەن باسێ هەیە
٢٨٧	والمحصنات من النساء
٢٨٩	**بێدار بن !**
٢٩٥	ومن لم يستطع منكم طولا ان
٢٩٩	يا أيها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم ٠٠
٣٠٢	بزانن !

٣٠٥ فەرموودەی خودا (ولا تتمنوا ما ...)
٣٠٧ بێدار بن !
٣٠٩ فەرموودەی خودا (الرجال قوامون ...)
٣١١ چارەسەری ناکۆکی ژنو مێرد .
٣١٦ فەرموودەی خودا (الذين يبخلون ...)
٣٢١ فەرموودەی خودا (يا أيها الذين آمنوا ...)
٣٢٣ فەرموودەی خودا (ولا جنبا الا عابری سبيل حتـــی تغتسلوا)
٣٢٦ لێرەدا چەن واتەیێ هەیە :
٣٣٠ فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذين اوتوا)
٣٣٣ فەرموودەی خودا (يا ايها الذين اوتوا الكتاب)
٣٣٤ فەرموودەی خودا (ان الله لا يغفر ان يشرك به)
٣٣٦ ألم تر الی الذين يزكون انفسهم ؟
٣٣٨ بێدار بن !
٣٣٩ فەرموودەی خودای تەعالا (الم تر الی الذين اوتـوا نصيبا من الكتاب)
٣٤٢ بزانن !
٣٤٤ ان الذين كفروا بآياتنا سوف
٣٤٥ فەرموودەی خودا (ان الله يأمركم أن تؤدوا الامانات)
٣٤٨ بزانن !
٣٥١ فەرموودەی خودای تەعالا (يا أيها الذين آمنوا اطيعوا الله ...)

٣٥٢ مەبەس لە خاوەن ئەمر کێیە ؟
٣٥٦ فەرموودەی خودا (الم تـــر الی الذین یزعمون ... الآیات)
٣٦٣ فەرموودەی خودا (ولو انا کتبنا علیهم ...)
٣٦٦ فەرموودەی خودا (ومن یطع الله والرسول ...)
٣٦٧ یا أیها الذین آمنوا خذوا حذرکم
٣٧١ فەرموودەی خودا (الم تر الی الذین قیل لهم ..)
٣٧٤ ما اصابك من حسنة فمن الله
٣٧٦ بێدار بنەوە !
٣٧٨ افلا یتدبرون القرآن ؟
٣٧٩ فەرموودەی خودا (واذا جاءهم امر من الامن او الخوف)
٣٨١ من یشفع شفاعة حسنة ...
٣٨٣ بزانن ! (ئادابی سەلام)
٣٨٤ الله لا اله الا هو
٣٨٥ فەرموودەی خودا (فمالکم في المنافقین ...)
٣٩١ فەرموودەی خودا (وما کان لمؤمن ان یقتل مؤمنا)
٣٩٤ بزانن لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە
٣٩٤ فەرموودەی خودا (ومن یقتل مؤمنا متعمدا)
٣٩٧ فەرموودەی خودا (یا أیها الذین آمنوا اذا ضربتم)
٣٩٩ فەرموودەی خودا (لا یستوی القاعدون من المؤمنین)
٤٠١ فەرموودەی خودا (ان الذین توفیهم الملئکة)
٤٠٥ فەرموودەی خودا (ومن یهاجر في سبیل الله ...)

٤٠٧ کورتکردنەوەی نوێژی سەفەری
٤٠٩ نوێژی ترس
٤١١ لەم شوێنەدا چەن باس هەیە
٤١٤ ولا تهنوا في ابتغاء القوم
٤١٥ فەرموودەی خودا (انا انزلنا اليك الكتاب)
٤٢٦ چەن دەلیلێك لەم ئایەتە وەردەگیرێ ٠
٤٢٨ ان الله لايغفر ان يشرك به
٤٣٣ فەرموودەی خودا (ليس بامانيكم ٠٠٠
٤٣٦ فەرموودەی خودا (ويستفتونك في النساء ٠٠٠)
٤٣٧ لەم شوێنەدا چەن شتێ بزانن :
٤٣٩ فەرموودەی خودای تەعالا (وان امرأة خافت ٠٠٠)
٤٤٣ ولله ما في السموات وما في الارض
٤٤٥ فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا كونوا قوامين)
٤٤٦ فەرموودەی خودا (يا ايها الذين آمنوا آمنوا بالله)
٤٥٢ ان المنافقين يخادعون الله ٠٠٠
٤٥٣ يا ايها الذين آمنوا لا تتخذوا الكافرين ٠٠٠
٤٥٥ فەرموودەی خودا (لا يحب الله الجهر بالسوء)
٤٥٨ فەرموودەی خودا (يسئلك أهل الكتاب ٠٠)
٤٦٠ هەندێك باسی ئەهلی کیتاب
٤٦٤ لەم شوێنەدا دوو قسە هەیە
٤٧١ لكن الراسخون في العلم
٤٧٢ انا اوحينا اليك كما اوحينا

لاپـــەڕە	بابەت
٤٧٤	بزانن !
٤٧٦	ان الذين كفروا وصدوا
٤٧٧	يا ايها الناس قد جاءكم الرسول ...
٤٨١	لن يستنكف المسيح ان يكون عبدا لله
٤٨٢	يا ايها الناس قد جاءكم برهان من ربكم
٤٨٣	فەرموودەی خودا (يستفتونك .. الاية)
٤٨٦	لەم شوێنەدا چەن باسێ هەیە .

پێش خوێندنەوە ئەم هەڵانە راست بکەرەوە

لاپەڕە	دێڕ	هەتە	راست
٨	١٣	كُلُ	كَلَ
٥٠	٢١	اولوا	اولو
٥٨	١٠	اَنْ لا	اَلاَّ
١٣٩	٣	لَعَلَكُمْ	لَعلَّكُمْ
١٦٢	٢٤	دوورکەتبوو ینەوەدوورکەوتبوو ینەو	
١٦٦	١٥	غێ	علی
١٨٢	١٢	تَوفَّی	تُو فَّی
١٨٣	١٤	يَتْلو	يَتْلوا
١٨٤	١٧	اَو	آو
١٨٦	١٨	بوو نايێ	بوونايێ
١٨٩	٦	اَتاهُمْ	آتاهُمْ
١٩٠	١٠	مردووەكا	مردووەكان
١٩٥	دێڕی	يەكەم بگوێزەوە بۆ بيستو سێهەم	
١٩٧	١٩	وللرَّسولِ	والرَّسولِ
٢٢٧	١٦	هەتايا	هەتايە
٢٣٠	٢	پيتان	پێتان
٢٣٤	١٩	حەقووقا	حوقووقا
٢٤٤	٤	هەتيووەكانا	هەتيوەكانا
٢٤٨	٦	پی بگەن	پێ بگەن
٢٥٥	٤	ذُرِّيَةً	ذُرِّيَّةً
٤٠٨	١٢	عەباسەو	عەباسەوە
٤٠٨	١٤	البحاری	البخاری
٤٦٧	١٦	ئستيعباد	ئيستيبعاد

سوپاسی

هاوڕێی بەڕێزم کاك عەبدولکەریم سەعید شارباژێڕی نەکەم کە لە هەڵەگیری ئــەم بەرگـــەو بەشێکـــی زۆری بەرگی یەکەمـــدا یارمەتیەکی دڵسۆزانەی داوم ، خودا وێنەی زۆرکات ۰

(م۰ع۰ق)

له ۱۹۸۰/٦/۲۲دا لەچاپدانی تەواو بوو

ژمارەی سپاردنی بە کتێبخانەی نیشتمانی لە بەغدا (۸۵۱)ی

سالی (۱۹۸۰)

دانەی بە دینارو چارەکێکە

(٥٠٠٠) دانە لەم بەرگە چاپکراوە

- ٥٠٠ -